રાગિણી

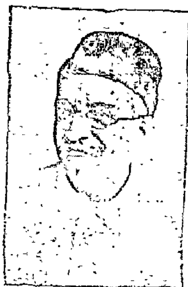
: : ઓક્ટોબર ૧૯૪૭ : :

: અંક ૧ :
: વર્ષ ૧ :

: તંત્રીઓ :
મીનુ દેસાઈ
જાલ કાટપીટિયા

કવિશ્રી અરદેશર ફ. ખબરદાર

: : કિંમત : :	: : રાગિણી પબ્લીકેશન્સ : :	: વાર્ષિક લવાજમ :
: આના ૧૨ :	૨૩–૨૫ ધોધા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૧	: : રૂ. ૬ : :

રાગિણી

પુસ્તક ૧ | ઑક્ટોબર ૧૯૪૭ | અંક ૧

અમારૂં બચાવનામું

'રાગિણી' એના ઠરાવેલા સમયે પ્રગટ થવાને બદલે એક માસ મોડું બહાર પડે છે, તે સાથ વળી જે સ્વરૂપે એને બહાર પાડવાની અમારી ઉમેદ હતી તે આ પહેલા અંકે અમે પાર પાડી શક્યા નથી. એ અંગે માત્ર એટલુંજ કહેવાનું છે કે અનિવાર્ય સંજોગો હેઠળ આ અંકનું થોડુંક છાપકામ એક 'પ્રેસે' હાથ ધર્યા બાદ તેમાં તેઓને પોતાને મુશ્કેલી ઉભી થવાથી નાચારીએ અમને ભારે દોડાદોડથી બીજા પ્રેસની શોધ કરવી પડી. આ અમારી મુંઝવણ જોઈ મુંબઈનાં જાણીતાં શેઠ્ઠ અખબાર 'મુંબઈ-વર્તમાન'ના ભલા માલેક શ્રી સોમી સાહેબ અમારી મદદે આવ્યા કે જેમના સહકારથી માત્ર ચાર છ દીવસપુર્વે ઉતાવળે થોડાંક પાનાં છાપી કાઢી અમે જેવો તેવો પણ આ અંક બહાર પાડ્યો છે.

અમારા મનોરથ આ પહેલો અંક પુરો પાડવામાં જો કે નિષ્ફળ ગયા છે કે જેનું અમને દુઃખ છે છતાં અમારા સેંકડો હિતસેચ્છુ ગ્રાહકો અને શુભેચ્છક મિત્રો તેમજ જાહેર ખબર આપનારા ભલા મહેરબાનોને મોટા મોટા શબ્દોમાં નહિ છતાં એટલી ખાત્રી તો જરૂરજ અમે આપીશું કે 'રાગિણી'ને આવતા માસથી વધારે સુંદર, વધારે શુદ્ધ અને અને વધારે સમૃદ્ધ બનાવવાની તમામ વ્યવસ્થા અમે પાકી કરી છે. દરમિયાન ગ્રાહકોનું એક ખાસ બાબત ઉપર ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર જોઈએ છીએ કે જેઓને સપ્ટેમ્બરથી લવાજમ ભરવાની રસીદ આપવામાં આવી છે તેઓનાં લવાજમ ઑક્ટોબર ૪૭ થી સપ્ટેમ્બર ૪૮ સુધી ગણાશે. ઑક્ટોબર માસનો આ પહેલો અંક તમારા હાથમાં છે. નવેમ્બરનો અંક વધારે સમૃદ્ધ સ્વરૂપે આવતી તા. ૧૦ મી નવેમ્બરે તમારા હાથમાં મુકાશે અને જે બદ ડિસેમ્બરથી દર પહેલી તારીખે 'રાગિણી'ને વધુ સુંદર અને વાંચન સમૃદ્ધ બનેલું જોવા માટે અમારા હિતેચ્છુ ગ્રાહકો અને શુભેચ્છકો આટલી મુસીબતો નિભાવી લે એ વિનંતિ.

મિત્રો પુછે છે કે આ માસિકનું નામ 'રાગિણી' શા માટે? ઘણા ગ્રાહકો પણ એ જ વાત પૂછી રહ્યાં છે તો એ માટે એટલીજ સ્પષ્ટતા કરવી રહી કે 'રાગિણી' કોઈ વ્યક્તિનાં નામ ઉપરથી આ માસિકને અપાયું નથી. રાગની-સંગીતની મહાન દેવી રાગિણી છે અને સાહિત્યના તમામ વિભાગો વાર્તા નાટિકા, નવલિકા, નિબંધ યા નિબંધિકા સર્વેમાં રાગ યા સંગીતની પકડ યાત્રા અને આછી મિલાવત તો હોયજ છે. કુદરત માત્રમાં સંગીત ભરેલું છે તો આ માસિકની એકે એક કૃતિ ભલે તે વાર્તા હો યા નિબંધ લે સંગીતના સભર રસથી ભરેલા હોય એ જોવાની અમે વિશેષ કાળજી રાખશું મોટી

મોટી વાતો અને ખાત્રીઓ આપવાને બદલે અમે ગ્રાહકોને આજે એટલું જ કહીશું કે આ માસિકમાં પિરસાતી વાનગીના ઉચ્ચ સિરોન્ડને જાળવી રાખવાની અમે પૂરેપુરી કાળજી લઈશું. પૈસા કમાવાના બિલકુલ પણ ઇરાદાથી દૂર રહી પારાવાર મુશીબતો વચ્ચે આજે આ અંક અમે પ્રગટ કરી શકવાનું સામર્થ્યવાન નીવડયા છીએ તે માટે તે પરમ પ્રભુનો અહેશાન તો કેમ અને કેટલો માની શકાય ?

ઉપરાંત અમારે થોડાક દિલસોજ મદદગારોનો આ પહેલે અંકે જ આભાર માનવાનો છે. 'મુંબઈ-વર્તમાન'વાળા શ્રી હોરી બાઈને તો અમારી ગોમા સાજન-રાખી છે. અમારા કદરદાન જા. ખ. આપનારા શુભેચ્છકોનો પણ અમે આભાર દર્શાવી દરગુજર સાથ એટલું જણાવવાની રજા લઈશું કે સ્થળ સંકોચને લઈ જે જાહેરખબરો રહી ગઈ છે તે આવતો અંકમાં લઈશું. એ ઉપરાંત પ્રખ્યાત રાષ્ટ્રવાદિપત્ર "કયસરે હિંદ"ના નવજવાન તંત્રી શ્રી. જાલ હીરજી-ભરૂચાને અને સુરતનાં 'પ્રભાકર' (હાંફ્રિટ) સાપ્તાહિકના જાણીતા સાહિત્યકાર તંત્રી શ્રી. નટવર વિમાવાળાએ 'રાગિણી'ને ઘણુ સંગીન મદદ આપી છે. એ ઉપરાંત ઓન ડૉ. એમ. ડી. ડી. ગીલ્ડર, શ્રી અરદેશરજી ભરૂચા, શ્રી. રૂસ્તમ પોંડી નેમજ 'સાંજવર્તમાન'ના જોઈટ મેનેજરો શ્રી જમશેદ માસ્તર અને શ્રી રૂસ્તમ હીરજીભહેદીન વિગેરેએ અનેક રીતે મદદ આપી છે એ સહુનો અંતરથી અહેશાન જાહેર કરતાં ફરી એક વાર અમારા દિલસોજ ગ્રાહકોને પડેલી પારાવાર અગવડ માટે અમે માફી ચાહીએ છીએ.

મીનુ દેસાઈ
[illegible]

આવતા અંકથી—

આવતા અંકથી 'રાગિણી' અંક સમૃદ્ધ વાંચન સામગ્રી આપશે કે જેમાં—

(૧) સાઇકોલોજીના સુનંદા અભ્યારીની સિરીઝ

(૨) પ્રસિદ્ધ હાસ્ય લેખક 'ભરત કુમાર'ની પેટ પકડીને હસાવે તેવી રંગીક કૃતિ

(૩) ચંદ્રવદન મહેતા, પતીલ અને ઇન્દુલાલ ગાંધી જેવા ગુજરાતના પ્રથમ પંક્તિના કવિઓની કાવ્ય પ્રસાદી.

(૪) સાહિત્યનું ખાસ પાનું અને બીજા અનેક ગાઢ આકર્ષણો.

ત્રણ પ્રશ્નો

૧

તારલિયા હો! આ તારા આકાશને
છોડી તું દૂર ક્યાં ચાલશે છે રે?
તારી આ જ્યોતને જેણે સળગાવી,
તેના જ હાથ શું બાળશે છે રે?
—તારલિયા હો!

૨

ચાંદલિયા હો! આપ્યાં આ તેજને
વેરી વેરી ક્યાં ઢોળશે છે રે?
ચરખીને હાથ રહી દોરી આ તારી,
કાળી અંધારે આંખ ચોળશે છે રે!
—ચાંદલિયા હો!

૩

ફૂલડિયા હો! ખીલતા જોબનને
ધૂળે રગદોળતો શું નાચશે છે રે?
રજના મકરંદ ચગદી જશે પછી
ભાગ્યે જીવન ક્યાં રાચશે છે રે?
—ફૂલડિયા હો!

—અરદેશર ફરામજી ખબરદાર

સૂરજને

જાતો તુજ દેશમાં ઓ સૂરજ સોહાગિયા
ચૂમી સંધ્યાને મૂકી રોતી છે રે;
પાલવ ફરફરતી એ વિનવતી વ્હાલની,
રોતી રોતી ન ધીર ખોતી છે રે!
જાતો૦

કામણ કરંતું કોણ તારા તે દેશમાં?
માયા અંતર કોની લાગી છે રે?
ઉષા બોલાવે ત્યાંહી આવે પરોઢિયે,
જાતો સંધ્યાની વેણુ વાગી છે રે!
જાતો૦

ઉષા અનુરાગી તને ગમતી વરણાગિયા!
સંધ્યાના રંગ એથી ન્યારા છે રે;
થંભીને જુઓ જરા સંધ્યાને હિંચકે,
એની અખંડ પ્રીતધારા છે રે!
જાતો૦

સંધ્યા સોહામણી છે કેવી કોડામણી,
નમણી લજામણીની વેલી છે રે,
અલબેલું ઉર એને વ્યાકુલ છે આંખડી,
તારે તે કારણે એ ઘેલી છે રે!
જાતો૦

—મૂળજીભાઈ પી. શાહ*

* તાજેતરમાં જ પ્રગટ થનાર 'રાસલીલા' નામના લેખકના નવા રાસ સંગ્રહમાંથી.

પ્રસિધ્ધ ગુજરાતી વિદ્વાન

★

ગુજરાતી પત્રકારિત્વના એક કુશળ કાર્યકર અને ગુજરાતી સાહિત્યના એક સુનંદા અભ્યાસી વિદ્વાન શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ તાજેતરમાં પોતાની જીંદગીનાં ૬૦ સાલ પૂરાં કરી ૬૧માં પ્રવેશે છે, જે પ્રસંગે અમારાં એમને અંતઃકરણથી અભિનંદન છે.

શ્રી. ચુનીલાલ વર્ધમાન શાહ

શ્રી. ચુનીલાલ શાહ જેટલા 'સાહિત્ય પ્રિય'ના એમનાં ઉપનામે પ્રસિદ્ધ છે એટલા એમનાં સાચાં નામે નથી. ગુજરાતી અખબારો વાંચનાર માનવી હંમેશાં ગંભીર તેટલાજ અભ્યાસભર્યાં સાહિત્ય વાંચનથી દૂર રહેતો હતો તેને એ દિશા તરફ ઘસડી લાવવાનું માન શ્રી. 'સાહિત્ય પ્રિય'ને ફાળે જાય છે. જેવા એ સુનંદા પત્રકાર છે તેવાજ સુનંદા ઐતિહાસિક નવલકથાના સર્જક છે. એમણે આપેલી સામાજીક નવલો કરતાં એમની ઐતિહાસિક નવલો વધુ લોકપ્રિય એટલા માટે થઇ છે કે તેમાં માહિતી, અભ્યાસ, રસિક વાર્તાતત્વ અને પ્રસંગોને જીવતો શબ્દ દેહ આપવાની બાબતમાં તેઓ સંગીન કાબેલી ધરાવે છે. 'પ્રજાબંધુ' દ્વારા ગુજરાતી પત્રકારિત્વની એમણે નમુનેદાર સેવા બજાવી છે અને રણજીતરામ સુવર્ણ ચંદ્રક આપીને તેમજ ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદના પત્રકારિત્વ વિભાગના પ્રમુખ તરીકે એમને પસંદ કરીને ગુજરાતે એમની યોગ્ય કદર પણ કરી જ છે.

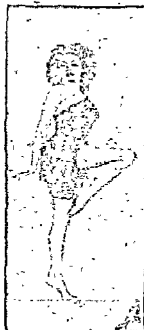
ગુજરાતે અનેક સાહિત્યકારો આપ્યા છે પરંતુ તેમાં શ્રી ચુનીલાલ શાહ જેવા પીઢ સાહિત્યકારો ઘણાજ થોડા છે. વળી પત્રકારિત્વની સાથેજ સાહિત્યની માતબર સેવા કરનારાઓની સંખ્યા તો કેવળ આંગળીના ટેરવા ઉપર ગણાય એટલાજ છે. અને તે સર્વમાં શ્રી ચુનીલાલ શાહનું સ્થાન ઘણી ઉચ્ચ કક્ષાએ બિરાજી શકે એમ છે. સસ્તી કીર્તિથી દૂર રહીને અને પોતાની ખોટી વાહવાહ બોલાવવાની દરકાર કર્યા વિના મને એટલી સંગીન સાહિત્ય પ્રવૃત્તિજ ચલાવ્યે રાખનાર શ્રી શાહ, આજના નવજવાન સાહિત્યકારોને સફળ માર્ગદર્શન કરાવે તેમ છે. એમનાં સાહિત્ય જીવનમાંથી આપણે ઘણું શીખી લેવા સાથ ઘણી ઘણી સફળ બાજુ પણ જાણી શકીએ તેમ છે.

આવા એક પ્રખર વિદ્વાનને આજે 'રાગિણી'નાં અંતરમાં અભિનંદન છે.

ફિલ્મી દુનિયાની જાણીતી નટી અને નૃત્યકાર
ઇવોન ડ કાર્લો

પરિચય આપનાર:—'નફિના'

સૌંદર્ય હરિફાઇમાં સફળતા મેળવ્યા બાદ ત્રણ વર્ષમાં ઇવોન ડ કાર્લોએ રૂપેરી પડદા ઉપર જે પ્રગતિ કરી છે, તેની પ્રશંસા કરવા માટે એટલું જ જણાવવાની આવશ્યકતા છે કે યુનિવર્સલ-ઇન્ટરનેશનલ કંપનીએ ઇવોનના પાંચ ચિત્રો માટે ૭૦ લાખ ડૉલરથી વધુ રકમ ખર્ચી છે. એ પાંચ ચિત્રોમાં "Salome, Where She Danced", "The Lady Objects", "Song of Scheherazade" અને "Slave Girl" આકર્ષક રંગીન ચિત્રો સમાઇ જાય છે, અને "સફેદ અને કાળાં"માં માર્ક હેલિન્જરનું યુનીવર્સલ-ઇન્ટરનેશનલ માટે "Brute Force" આવી જાય છે.

૧૯૪૪ના વર્ષમાં ઇવોન કોણ હતી, તેની પ્રતિષ્ઠા શી હતી, તે સમયમાં તે શું કરતી હતી તે હવે જોઇએ.

૧૯૪૪ના સાલમાં પ્રોડ્યુસર વૉલ્ટર વેન્ગરે "દુનિયાની સૌથી સુંદર રૂપસુંદરી શોધી કાઢવા માટે સૌંદર્ય હરિફાઇ યોજી હતી તેમાં ઇવોન બીજી આશાવંત યુવતિઓની એક હતી. ઇવોન ૨૦,૦૦૦ યુવતિઓમાં પ્રથમ આવી ઇનામ જીતી ગઇ હતી અને તેને "Salome"માં અગ્રભુમિકા આપવા આવી હતી. આ ચિત્રે દુનિયાને બતાવી દીધું હતું કે ઇવોન માત્ર સુંદર, રૂપવાન નહોતી પરંતુ તેનામાં Glamour વ્યક્તિત્વ, આકર્ષક photo-genicity નૃત્યકળા અને નાટક કળા હતી.

વાદળી રંગી ચક્ષુઓ, વાળા સુનહરો જન્મ કેનેડામાં થયો હતો અને બાલ્યપણથી અભિનેત્રી બનવાની તે કેવળ અભિલાષા મનાવતી હતી.

બાળક તરીકે તેને ભાન હતું કે તે અભિનેત્રી થવા સર્જાઇ છે. ૧૩મે વર્ષે તેણે પોતાના નાટકો રચ્યાં હતાં અને તેના સાથીઓ જોડે પાઠ ભજવતી. તેને પેન્ટીંગ ડ્રોઇંગ, ગાયન અને કવિતા રચવાનો શોખ હતો.

વેનકુવર આવે પોતાની માને ખુશી કરવા નૃત્ય કળાના તે પાઠો લેતી. પોતાને ખુશી કરવા ડ્રામેટીકલના ગ્લાસ લેતી. તે જુન રોપર્સ વેનકુવર સ્કુલ ઑફ ડાન્સમાં જોડાઇ અને પુષ્કળ મહેનત કરી.

૧૯૩૭ની સાલમાં ઇવોન હૉલીવુડ ગઇ, ત્યાંની ડાન્સીંગ શાળાઓમાં જોડાઇ. ૧૯૪૧માં "ક્યુરી-કોનટેસ્ટ"માં સફળ નીવડી. યુનીવર્સલ-ઇન્ટરનેશનલ આવે તેને લાંબા સમયનું કૉન્ટ્રેક્ટ મળ્યું અને તેની સફળ કારકિર્દીની શરૂઆત થઇ.

સૌંદર્ય જાળવી રાખવા માટે ઇવોન પુષ્કળ પાણી પીએ છે અને કસરત કરે છે. તે દારૂ પીતી નથી, તેમજ સીગરેટ ફૂંકતી નથી. તે નાઇટ ક્લબોમાં જતી નથી. ઇવોનનું વજન ૧૧૭ પૌન્ડ છે. તેની ઉંચાઇ પાંચ ફીટ ચાર ઇંચ છે. તેની આંખોનો રંગ બ્લ્યુ છે અને વાળ બ્રાઉન છે. તેની માતાએ આપેલી ભેટ —આઇમસ-એ એની ફિલ્મી મીરાસ છે. તેના લગ્ન થયાં નથી, પરંતુ કોઇ કાનમાં આવીને કહે છે કે જાણીતા પ્રોડ્યુસર હાવર્ડ હ્યુજ અને રોબર્ટ સ્ટેક સાથે તેનાં નામની ચર્ચા થાય છે.

સ્ટુડિયો સમાચાર

પ્રકાશ પિક્ચર્સ

શ્રી. વિજય ભટ્ટ અમેરિકાથી હિંદ પાછા ફર્યા બાદ પોતાના પ્રકાશ સ્ટુડિયોમાં ત્રણ ચિત્રોની તૈયારી કરી રહ્યા છે. "રામબાણ" નામના ધાર્મિક ચિત્રનું દિગ્દર્શન વિજય ભટ્ટ પોતે કરનાર છે. આ ચિત્રમાં ફિલ્મી દુનિયાના આગેવાન કલાકારો ચમકશે. બીજું ચિત્ર "ભક્ત ધ્રુવ" તુરતમાંજ સેટ ઉપર જશે. આ ચિત્રનું દિગ્દર્શન શાંતિકુમાર કરશે. આ ચિત્રમાં નવા તેમજ જાણીતા કલાકારો ચમકશે.

*

ન્યુ થીએટર પિક્ચર્સ

ન્યુ થીએટર પિક્ચર્સનું પ્રથમ સાઇકોલોજીકલ થ્રીલર "ઝાલીમ-ટોળી" ના આખરી દશ્યો દિગ્દર્શક એમ. એ. કાઝી અંધેરીના હિંદ પિક્ચર્સના સ્ટુડિયોમાં ઝડપી રહ્યા છે. આ ચિત્રના નિર્માતા ડી. એ. કે. કાઝી છે. આ ચિત્રમાં હિંદના જાણીતા કલાકારો, સત્યરાણી, મલીક, મા. બચ્ચા, બીબીબાઈ, નરીમાન, શીરાઝી વગેરે ચમકે છે. કર્ણપ્રિય સંગીત એમ. શફીએ આપ્યું છે.

*

ભગવતી પ્રોડક્શન્સ

ભગવતી પ્રોડક્શન્સના પ્રથમ સામાજીક સર્જન "રિવાજ" નું શુટિંગ દિગ્દર્શક ઇશ્વરલાલ આગળ ધપાવી રહ્યા છે. આ ચિત્રમાં પાંડે, ઇશ્વરલાલ, મુબારક, છબ્બુબાઇ, ભગવાનદાસ વગેરે ચમકે છે.

એવા સમાચાર સાંપડે છે.

જાણીતા નિર્માતા-દિગ્દર્શક અને નટ બચ્ચા પોતાની પત્ની જમુના, જે પણ જાણીતી નટી છે, તેની જોડે પંજાબ ગયા છે. તેઓ હવે હિંદ પાછા ફરે એવા સમાચાર સાંપડે છે.

*

આ વર્ષે હિંદી સરકારે કાચી ફિલ્મનો ક્વોટા બહુજ કમતી મંગાવ્યો હોવાથી બધી ફિલ્મ કંપનીને બહુ ઓછી ફિલ્મથી ચલાવી લેવું પડશે, એવા સમાચાર સાંપડે છે.

તા. ૧૫ મી ઓગસ્ટને દિવસે દરેક ફિલ્મી સ્ટુડિયોએ જાહેર તહેવાર પાડ્યો હતો અને દરેક દરેક કામદારોએ હિંદી રાષ્ટ્રિય મહાસભાએ યોજેલા જાહેર કાર્યક્રમોમાં ભાગ લીધો હતો, એવા સમાચાર સાંપડે છે.

*

એક જાણીતી નટી અને દિગ્દર્શક વચ્ચે પ્રેમ પ્રસંગો જાગ્યા હોવાથી તેઓ તુરતમાંજ લગ્નગ્રંથી જોડાઇ જાય તો નવાઇ નહિં, એમ છેલ્લા સમાચાર સાંપડે છે.

*

આઝાદી આવી ગઇ હોવાથી અત્યારે ઘણી ફિલ્મ કંપનીઓમાં આઝાદી વિષેના ચિત્રો તૈયાર કરવામાં આવશે, એવા સમાચાર સાંપડે છે.

*

જાણીતી નટી શોભના સમર્થે એક વધુ બાળકીનો જન્મ આપ્યા બાદ હિંદી પિક્ચર્સના "મલિકા" ચિત્રમાં કામ કર્યું હતું, એમ છેલ્લા સમાચાર સાંપડે છે.

*

જાણીતી પારસી નટી વીરાને ફિલ્મીસ્તાન સ્ટુડીયોમાંથી બહારના ચિત્રમાં કામ કરવાની પરવાનગી મળવાથી તેને "નૌકા" ચિત્રમાં કામ કર્યું છે એવા છેલ્લા સમાચાર સાંપડે છે.

*

દેશી ફિલ્મી દુનિયાની એક પુરી કોયલ કાનનબાલાને મુંબઇના ફિલ્મ નિર્માતાઓએ કામ કરવા માટે જણાવ્યું હતું, પરંતુ કાનને મુંબઇ આવી ચિત્રોમાં કામ કરવાની ના પાડી હતી એમ છેલ્લા સમાચારો સાંપડે છે.

*

જાણીતા દિગ્દર્શક, નિર્માતા અને હાસ્યનટ મા. વિનાયકનું અવસાન ગયે મહિને થયું હતું, જેથી દેશી ફિલ્મી દુનિયાને આવા એક માણસની મોટી ખોટ ગઇ છે, એવા છેલ્લા સમાચાર સાંપડે છે.

હોલીવુડની હવા

ક્લાર્ક ગેબલ ગાયન ગાશે

જાણીતા નટ ક્લાર્ક ગેબલને રૂપેરી પડદા ઉપર ગાયન ગાતો સાંભળ્યો છે ? ના. હવે તે મેટ્રો ગોલ્ડ-વીન મેયરના ચિત્ર "THE HUCKSTERS"માં ગેબલ કાઉબોય ગાયન ગાશે; ગેબલે જાણીતા ગાયકો કૈંગ ક્રોસબી અને બીંગ ક્રોસબીને ખાત્રી આપી છે કે તેઓનાં પેટ ઉપર લાત મુકશે નહીં.

પ્રે. રૂઝવેલ્ટનું ચિત્ર

પ્રે. રૂઝવેલ્ટના પૌત્ર જેમ્સ રૂઝવેલ્ટ પોતાના પિતાની કારકિર્દી વિષે "FREEDOM FROM TEAR" નામનું ચિત્ર ઉતારનાર છે. આ ચિત્રમાં રૂઝવેલ્ટનું જીવન ચરિત્ર ઉતારવામાં આવનાર નથી, પરંતુ પગનો લકવો હોવા છતાં રૂઝવેલ્ટે મહાન ફત્તેહ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી તે વિષે ચિત્રમાં ભાર મુકવામાં આવશે એવું જણાય છે. આ ચિત્ર રેકોર્ડ કરનારું બનશે એવી દરેક જણને ખાત્રી છે.

જેન રસલ

આ નવી અભિનેત્રીને આપણે થોડાક દિવસો પહેલાં "Out Law" ચિત્રમાં જોઈ ગયા હતા, તે હવે યુનાઈટેડ આર્ટીસ્ટના નવા ચિત્રમાં ચમકનાર છે, જે ચિત્ર માટે કથાની શોધ થઈ રહી છે.

ગેલ પેટરીક

મેટ્રો ગોલ્ડવીન મેયરની આ નટીને શીવવાનો ભારે શોખ હોવાથી, હંમેશા તે પોતાના પોશાકો હાથે શીવીને પહેરે છે.

રત્નમાલા

સુરેશ પિક્ચર્સના તૈયાર થતાં સામાજીક ચિત્ર "જીવન જ્યોત" માં લાંબા સમયબાદ ચમકે છે.

સંગીત પ્રેમીઓ માટે

યુનાઈટેડ આર્ટિસ્ટ તરફથી રીલીઝ થનાર સંગીત પ્રધાન ચિત્ર "THE CARNEGIE HALL" ક્લાસીકલ સંગીતના પ્રેમીઓ માટે આશીર્વાદ સમાન થશે. નિર્માતા બોરીસ મોરોસ અને વીલીયમ લેબારોને આ ચિત્રની રૂપરેખા દોરવા માટે ઘણું જ ખર્ચ કરી લડત લડી છે. આ ચિત્ર 'કાર્નેગી હોલ'માં જ ઉતારવામાં આવ્યું છે. યુરોપના Immortal સંગીતકારોનાં ગાયનો અને સંગીત આ ચિત્રમાં સાંભળવાની તક મળશે. પરસી હન્ટ, વીલીયમ પ્રીન્સ, હેન્ક મેકલ્યુ માર્થા ઓ'ડ્રીસકોલ અને હેન્સ જેરે મુખ્ય અભિનય કરે છે.

પ્રથમવાર સાથે જણાશે

હોલીવુડથી ઉડતા સમાચાર સાંપડે છે કે જાણીતી ગાયિકા અને નટી ડીએના ડરબીન જેફ્રી લીન સાથે FOR THE LOVE OF MARY" નામના ચિત્રમાં પ્રથમવાર ભુમિકા ભજવશે. જેફ્રી લીન યુવાન રેડિયોના કાર્યકર્તાનું પાત્ર ભજવે છે.

બોબ બે વાર ભર્યો

હોલીવુડમાં જાનવરો પણ નામના મેળવે છે. "BOB, THE SON OF BATTLE"નામના ચિત્રમાં કુતરા "બોબે" દેખાવ દીધો હતો. બોબ "FOR EVER AMBER"માં નાનકડું પાત્ર ભજવે છે અને આ ચરિત્રની નાયિકા લીન્ડા ડાર્નેલ કે જે એ ચિત્રમાં અભિનય કરે છે તેના પર બે વાર ભર્યો હતો.

નામના મેળવવા દશ વર્ષ લાગ્યાં.

જાણીતી નટી સુઝન હેવર્ડ કે જે તે "SMASH-UP" માં નામના મેળવી છે. એ નામના મેળવવા માટે તેને દશ વર્ષ લાગ્યાં છે. દશ વર્ષ ઉપર તે

ફોટોગ્રાફરની મોડેલ હતી અને "GONE WITH THE WIND"માં સ્કાર્લેટનું પાત્ર આપવા માટે તેનો 'ટેસ્ટ' લેવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ ભૂમિકા કેળવવામાં તે નિષ્ફળ નીવડી હતી. હવે સુઝેન "THE LOST LOVE"નામના ચિત્રમાં રોબર્ટ કમીંગ્સ સાથે અભિનય કરે છે. તેણે જેસ-બાર્બર નામના નટ જોડે લગ્ન કર્યાં છે, અને તેને બે પુત્રો પણ છે.

બોબ હોપ નવા ચિત્રમાં

જાણીતો હાસ્યનટ બોબ હોપ "THE CALIPH OF BAGDAD" નામના કોમેડી ચિત્ર માં પાત્ર ભજવશે. આ ચિત્ર કિંમતી પોશાક ચિત્ર છે, જેના અમુક દ્રશ્યો ખુદ બગદાદમાં લેવામાં આવ્યાં હતાં, એમ હોલીવુડનો એક સંદેશો જણાવે છે.

*

પ્રથમવાર જોયણું

સુવિખ્યાત સંગીતકાર આર્થર રુબીન સ્ટીન ને "COUNTER POINT" નામની પ્રેમ કથા ઉપરથી ઉતરતા ચિત્રમાં પીઆનો વગાડતાં પ્રથમવાર જોયણું. તેની જોડે ડેના એન્ડ્રુઝ, મર્લ ઓબેરોન, એથેલ બેરીમોર અને હોગી કાર્માઇકલ જેવા સુનંદા નટનટીઓ કામ કરે છે.

આવતા અંકથી શરૂ થશે—

જાણીતા લેખિકા મિસ ફ્રેની દલાલની અનુભવી કલમથી લખાયલી

—આકર્ષક ચાલુ વાર્તા—

લીલી રોશની

★

એક પણ પ્રકરણ ચુકશો નહિ!

---

૨૫૦ માણસોનું કામ

ટ્વેન્ટીએથ સેન્ચરી ફોક્ષ પિક્ચર્સના ટેકનીકલર ચિત્ર "THE HOMESTRETCH" મા ૨૫૦ એકસ્ટ્રા નટ-નટીઓને રેસીંગના દ્રશ્યમાં ઉતારવામાં આવ્યાં છે. કોર્નેલ વાઇલ્ડ અને મોરીન ઓ'હારા મુખ્ય પાત્ર ભજવે છે.

*

લાઇટ કોમેડી ચિત્ર.

આર. કે. ઓ રેડિયો પીક્ચર્સ આપતું લાઇટ કોમેડી ચિત્ર The "Bachelor and The Bobby-Soxer" છે, જેમાં કેરી ગ્રાન્ટ, મર્ના લોય અને શર્લી ટેમ્પલ ચમકે છે.

તુરતમાંજ રજુ થનારૂં ચિત્ર.

આર. કે ઓ. રેડિયો પિક્ચર્સનું આખું ટેકનીકલર ચિત્ર "Sinbad The Sailor" છે, જેમાં ડગ્લાસ ફેરબેન્ક્સ [જુનિયર] મોરીયન ઓ'હારા, વોલ્ટર સેલઝેક, એન્થોની ક્વીન વગેરે અદાકારોએ સુંદર અદા કરી બતાવી છે.

'રાગિણી' આટલું તો તમુને નિયમિત આપશેજ

(૧) ફ્રેની દલાલની સુંદર ચાલુ વાર્તા 'લીલી રોશની'

(૨) જાણીતા લેખકોની બે ટુંકી વાર્તા

(૩) નિબંધ અને નાટિકા

(૪) પ્રતિષ્ઠિત કવિઓના મધુર કાવ્યો

(૫) સમાજ, સાહિત્ય અને સાઇકોલોજી

(૫) આરોગ્ય અને હસ્તરેખાશાસ્ત્ર

(૬) ફેશન અને સિનેમા તેમજ અનેક બીજું

નવનવાં ચબરાકિયાં

ફિરોજશાહ મહેતા.

(✳ આપણે ત્યાં રમૂજના ત્રણ પ્રકાર ચાલે છે. એક રમૂજ પ્રકાર તે વિનોદી ટુચકા ટહુકાનો, બીજો રમૂજ પ્રકાર તે હળવા ટૂંક લેખો અને હળવી નિબંધિકાઓનો. અને ત્રીજો રમૂજ પ્રકાર તે હમણાં જેનો રાફડો ફાટ્યો છે તે, વર્તમાનપત્રોમાં આવતા સમાચારો ઉપરથી થતી ઉપહાસ્યમય ટીકાઓનો.

રમૂજનો એક ચોથો અને મહત્ત્વનો પ્રકાર પણ છે, પરંતુ ગુજરાતી સાહિત્યે તેને પોતાની એક ખાસ તથા અલગ અને વિશિષ્ટ શાખા લેખે અદ્યાપી અપનાવ્યો નથી. એ પ્રકાર તે ચબરાકિયાં યાને epigrams નો છે. જો કે આ પ્રકારના કોઈ કોઈ છૂટાછવાયા દાણાઓ, લેખો વચ્ચે અદીઠતકી બેમાલુમ અટવાયેલા વિદ્યમાન હશે–છે અને હતા; પરંતુ આધુનિક ગુજરાતી સાહિત્યમાં તેને સાહિત્યની એક અલગ અને વિશિષ્ટ શાખા લેખે અપનાવવાનો તેને જથાબંધ સ્થાને પ્રવર્તાવવાનો અને એ શાખાને લગતું જે તેનું પોતાનું સાહિત્ય છે તેને જાહેરમાં મેલવાનો અને એ પ્રકારને આપણી વચ્ચે સ્થાનબદ્ધ કરવાનો ખ્યાલ સને ૧૯૩૫ પહેલાં આપણા કોઈ પણ સાહિત્યકારને કે લેખકને સુઝ્યો જ નહોતો.

૧૯૩૩–૩૪ માં લાઠી મુકામે 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ સંમેલન' પ્રસંગે 'ચબરાકિયાં' નામક નિબંધ સ્વીકારાયો અને તેણે વિદ્વાન નિબંધ–પરીક્ષકોનું ખાસ લક્ષ ખેચ્યું. તથા એ જ નામે ૧૯૩૫ માં જ્યારે નિબંધ ગ્રન્થરૂપે અસ્તિત્વમાં આવ્યો ત્યારે ગુર્જર સાહિત્યમાં આ રમૂજપ્રકારની પહેલીવાર ખાસ જાહેરાત મળવા પામી–ત્યારે જ આ પ્રકારને લગતાં સાહિત્યોનું આપણે ત્યાં મંડાણ થયું.

આ નવાં જ ક્ષેત્રને ચર્ચનાર, નવી દિશા ઉઘાડનાર વ્યક્તિ તે ગુજરાત અને મહાગુજરાતમાં આ પહેલાં કુશળ કલાવંત વિદ્વાન લેખે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકેલા ભાઈ ફિરોજશાહ મહેતા છે. તેમણે અમારા 'રાગિણી'ના આ પ્રથમાંકને પોતાનાં તદ્દન નવાં ૨૦ ચબરાકિયાંથી દીપાવી અમને ઉપકૃત કર્યા છે અને અમારા વાંચકોને જ્ઞાન સાથ ગમ્મત મળે એવી બોધપ્રદ વાનગી પૂરી પાડી છે.

વાસ્તવિક જોતાં 'ચબરાકિયાં' એ કાંઈ સાહિત્યની ચટણી જેવા સાધારણ ટુચકા ટહુકા નથી. 'ચબરાકિયાં'માં રમુજનો અંશ તો હોય જ, પરંતુ તે છતાં એ સાહિત્યનું એક એવું–બીજી ત્રીજી રમુજોથી જુદું પડતું–માતબર અંગ છે કે જેમાં કાવ્યસમું લાલિત્ય હોય છે અને કોઈ નિબંધને છાજે તેવી વિચારણાનાં બીજો ખાસ રહેલાં છે.

'ચબરાકિયાં' કાંઈ રમુજી ટુચકા જેમ સહેલાઈથી સર્જાતાં નથી. એ તો સર્જક પાસેથી ત્રણ વસ્તુઓ માગી લે છે:

૧. સમાજનો અને સંસારનો અનુભવ.

૨. કવિસુલભ ભાષાલાલિત્ય

૩. સૂક્ષ્મ અભ્યાસવૃત્તિ

જેની પાસે આ ત્રણે સંપત્તિઓ હોય તે ચબરાકિયાં

સર્જી શકે. રા. ફિરોજશાહ મહેતામાં આ ત્રણે શક્તિઓ છે.

અત્યારના સમયના ગુજરાતી ભાષાના સર્વશ્રેષ્ઠ ચબરાકિયાંકાર લેખે શ્રી. ફિરોજશાહ મહેતાએ પોતાને નિઃશંક પુરવાર કરી બતાવ્યા છે. અમારા આ કથનની સવિશેષ પ્રતીતિ એમના ટૂંક સમયમાં પ્રકટ થનાર આગામી પુસ્તક 'ચબરાકિયાંનું તત્વદર્શન' વાંચવાથી વાંચકોને સહેજે થશે.

એ આગામી નવાં જ પુસ્તકમાં શ્રી. ફિરોજશાહે ચબરાકિયાંની તાત્વિક મિમાંસા વિસ્તૃત પ્રકારે કરવા ઉપરાંત ચબરાકિયાં સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવનાર સાહિત્યના સર્વે સુરમ્ય અંગોની પિછાણ અસંખ્ય ઉદાહરણો સહિત આપી જાણે એક 'ચબરાકિયાંકોશ' ની જ ગુજરાતી સાહિત્યને પ્રથમ ભેટ કરી છે એમ વાચકને લાગશે. ને સાથે સ્વરચિત 'બીજાં ૧૦૧ ચબરાકિયાં' [આ અંકમાં આપેલાં ૨૦ ચબરાકિયાંથી પણ એકેકથી ચડે એવાં સરસ] રજુ કર્યાં છે.

અમે રા. ફિરોજશાહનાં આ નવાં જ પુસ્તકની વિના સંકોચે ભલામણ કરી શકીએ એમ છે. આ ગ્રન્થ પણ એમનાં 'ચબરાકિયાં'ના આગલા પુસ્તક જેવું જ ગુજરાતી ભાષામાં એક નવી જ ભાત પાડનાર નીવડશે.

—તંત્રીઓ

૧

બે પુરુષો હતા : એકે જગતની સ્ત્રીઓને જોયા કીધી—બીજાએ સ્ત્રીઓનું જગત જોઇ લીધું. જ્યારે વાત મેં એક યુવતીને જણાવી ત્યારે હોઠ પર મુસ્કેરાહટને અને આંખોમાં મસ્તીને આણીને એણે મને પુછ્યું : 'વારુ, બાપડા એ બેમાંથી તમને વધારે દયા કોની લાગે છે?'

૨

ગુરો : શબ્દ લે અને મુક્કો આપે.
શિષ્યકારો : મુક્કા લે અને શબ્દ આપે.

૩

જાણીતા ને જોરદાર વાર્તાકારે વાર્તાલેખન તજી વિવેચક થવાનો પોતાનો ઇરાદો એક મિત્રને જણાવ્યો. ને તેની સલાહ માગી. તેણે કહ્યું 'માંડીવાળ : મને ભય છે. 'શરાબ સરકામાં ફેરવાઇ જશે!'

૪

જેને પોતાનાં 'મક્કમ મન'ની વારે વારે બડાઇ માર્યા વિના ચાલતું નથી તે કાં તો ક-મનનો હોવો જોઇએ-કાં મન વગરનો જ હોવો જોઇએ.

૫

એક જાણીતા લેખકને ત્યાં ચોરી થઇ. એનાં કપડાં વાસણ, પાકીટ, ઘડિયાળ વગેરે બધું પસાર થઇ ગયું, પરંતુ એના સંખ્યાબંધ-કીમતી લેખો સલામત રહ્યા. તે જાણી એના પ્રશંસક વાચકોએ સંતોષ દાખવ્યો; 'સારૂં થયું, એના લેખો ન ચોરાયા' એ સાંભળી વચમાં કોઇ બોલી ઉઠ્યું : "લેખો તો પહેલેથી જ ચોરાયેલા!'

૬

એક— સિનેમાનાં સંગીત પાછળ લોકો એટલાં ઘેલાં કાં?

બીજો— ભાઇ! એ સંગીત જ એવું છે!

૭

પરાઇ વસ્તુને પોતાની લેખે સહેલાઇથી હજમ કરી-જનાર કોક ઉસ્તાદ ચોર પણ, કોઇ તત્વજ્ઞ કે નીતિજ્ઞ પેઠે ખુશીથી આ બોધપ્રદ સુત્રોચ્ચાર સંભળાવી શકે : 'દાને દાનેમેં લીખા હૈ, ખાનેવાલેકા નામ!'

૮

સ્વપ્ન એટલે કે નિંદ્રપટ ઉપર કોઇક જ વાર રજુ થતું અર્થદર્શી સત્ય ચિત્રાંકણ; બાકી બધી વેળા જ આડાઅવળા લિસોટા સમું થતું સાવ અર્થહીન રહી રેખાંકણ.

૯

પોતાને 'ફેશનેબલ'માં ખપાવતી આજની આપણી યુવતીઓ, જે 'ફેશન' ચાલતી હોય તેને જ 'ખરાં' લેખવા બદલે જે ખરૂં છે તેની 'ફેશન' ચલાવવા મથે તો કેવું સારૂં!

૧૦

નિન્દાખોર ખુશામતિયો હોય કે ન પણ હોય; પરંતુ ખુશામતિયો તો નિન્દાખોર હોય અને હોય જ.

૧૧

ગત વિશ્વયુધ્ધ દરમિયાન, જેઓ પાસે ખાવાની ખાખ નહીં તેવા સંખ્યાબંધ માણસો આજે લાખોપતિ શેઠિયા બની ગયા છે. આ નવા તાલેવંતોમાંના ઘણાએકના જૂના મિત્રો ફરિયાદ કરતા જણાયા છે કે 'એ હવે મને ઝાંખીને જોતો નથી. એ મને ભૂલી ગયો છે.' ફરિયાદીએ આ નવા ધનવાનોને નાહક બદનામ કરે છે! એ બિચારાઓ જો પોતે પોતાને જ ભૂલી ગયા તો પછી તેઓ બીજાઓને ભૂલે તેમાં તેમનો લગાર યે દોષ ન કાઢી શકાય!!

૧૨

અખલખ દોલતના માલિક કોઇ કંજુસ મખ્ખી-ચુસને પગે લકવો થયો. પીડા ખુબ જ વધી ગઇ અને સહન ન થઇ શકી ત્યારે ન છુટકે ડૉકટરને બોલાવવામાં આવ્યો. ડૉકટર દર્દીને તપાસે છે-દરમિયાન દર્દી ચિન્તા દાખવે છે: 'ડૉકટર! મને પગે તો લકવો થયો, હવે જો એ હાથ ઉપર આવશે તો મ્હારૂં શું થશે?'

ડૉકટર મનમાં બડબડ્યો: 'કમબખ્ત! ત્હારા હાથને તો પહેલેથી જ લકવો છે!'

૧૩

'હું આવો ને હું તેવો હું આમ ને હું તેમ' એવા ફૂલણજીઓ જો ખુદ પોતે પોતાને જ વિષે ફૂલણજી હોય તો પછી તેઓ પોતાના વાડી ગાડી, અથવા હીરાની વીંટી કે નપખીર સુંઘવાની સોનાની ડાબડી, અગર પોતાની કોઇ વસ્તુ માટે ફૂલાશ કરે એમાં નવાઇ શી?!

૧૪

દર્દીને કેવો રોગ લાગુ પડ્યો છે તેના કરતાં રોગને કેવો દર્દી લાગુ પડ્યો છે તે જાણવાની ઘણી યે વાર વિશેષ અગત્ય રહે છે!

૧૫

એક પત્ની રોજનિશિમાંથી:–મ્હારા પતિદેવ હર હંમેશ મ્હારા તરફથી એવી આશા સેવે છે કે એમ-નાથી થતી બધી ઠઠ્ઠા મશ્કરીઓ (પછી તે ગમે એવી હલકટ અને ક્ષુદ્રલક હોય) તેને હું હાસ્ય સમેત વધાવી લઉં! એમની સર્વ ચાલાકીઓ (પછી તે ગમે તેવી નાલાયક અને નિર્દય હોય) તેનાં હું મુકતકંઠે વખાણ તે ગમે એવા અવિચારી કે અર્થહીન હોય) તેને ઉત્સાહભેર અનુમોદન આપું! અને એમના પ્રતિ અપરાધ અને દરેક દોષ (પછી તે ગમે એવા ગંભીર ગંદા હોય) તેના ઉપર હું આંખમીંચામણા કરૂં!

છતાં ઓ હરિ! એ જ મ્હારા મહારાજ: મ્હા નાથ: મ્હારા પતિ મહાશય, પ્રસંગે પ્રસંગે અ વારે વારે મ્હારા પ્રત્યે અને મ્હારી સ્ત્રીજાત પ્રતિ તિરસ્કારયુકત આશ્ચર્ય દાખવવાને ચુકતા નથી 'ભગવાન જાણે. આ સ્ત્રીઓ આટલી બધી દંભ ઢોંગી અને જુઠી કાં?'

૧૬

હાસ્ય એટલે કે મનની અને અંતઃકરણની મધુ અથવા બેસુર વાગતી ઘંટડી: તથા સુસ્ત ચિન્તાગ્રસ્ત હૈયાં ઉપર કરાતી રામબાણ માલિશ.'

૧૭

જેમ પરમેશ્વર સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપક અને સ શકિતમાન છે તેમ પ્રમદા પણ સર્વજ્ઞ, સર્વવ્યાપક અ સર્વશકિતમાન છે! 'સર્વજ્ઞ' એટલા માટે કે જે પુ પને ખાતર એ ઢોંગ આદરે છે, તેને એ નખશિખ પ પુર્ણ જાણે જ છે. 'સર્વ વ્યાપક, એટલા માટે કે જ અને જ્યારે પણ ઇચ્છે ત્યારે એનો ઢોંગ અહીંતહીં અને સર્વત્ર વ્યાપકજ હોય છે, અને 'સર્વ શકિતમાન એટલા માટે કે એનો સર્વજ્ઞત ઢોંગ સદા ય સબળ, સફ અને શકિતશાળી થઇ શકે છે!

૧૮

ખર્ચા: પ્રેમનો ગરમ મસાલો–પરંતુ એવો તીખે આગ જેવો, જે હૈયાંને બાળે-ઘરને ઉખાડે અને ગા આખાંને જગાડે! સારાંશ: પ્રેમ ઇચ્છાંનો ભોગી સદા પ્રેમ ભૂખ્યો જ રહે. કેવળ ગરમ મસાલો આપ્યા જ કરે

૧૯

પ્રેમ એટલે કે તપાસ: જીવનસાથી શોધવાની.
લગ્ન એટલે કે તપાસ: સુખને શોધવાની.
લગ્નવિચ્છેદ એટલે કે તપાસ: છુટકારો શોધવાની.

૨૦

સ્વરકાર: એટલે કે સંગીતશાળાનો રેખાકાર.

હસ્તરેખાશાસ્ત્ર

કાન્તિલાલ તિજોરીવાળા

દરેક મનુષ્યના હાથમાં રેખાઓ હોય છે. એ ક્યાંથી આવી, કેવી રીતે આવી, અને એનું શું રહસ્ય છે? મનુષ્ય સ્વભાવ એવો છે કે હસ્તરેખાશાસ્ત્રમાં માનનારા કે ન માનનારા સૌના મનમાં આવા આવા પ્રશ્નો સ્હેજે ઉત્પન્ન થાય છે. ઘણી યે વાર હથેલી જોતાં આપણને વિચાર આવે છે કે આ રેખાઓમાં કંઈક રહસ્ય છે અને એ જાણી શકીએ તો કેવું સારું! આપણું ભાવિ-જીવનમાં આપણને ડોકિયું કરવા મળે તો આપણા જીવ-નનો માર્ગ કેવો સરળ બની શકે! પરંતુ એ વિચારો સાથે જ આપણા મનમાં બીજો એક પ્રશ્ન સહજ ઉત્પન્ન થાય છે કે, આવું કોઈ શાસ્ત્ર (Science) હશે? જો હોય તો સાચું હશે? હસ્તરેખાશાસ્ત્ર Palmistry પર આ દેશમાં સંસ્કૃત ભાષામાં ઘણું ઘણું લખાયું છે. એનો લાભ જેટલો આ દેશના લોકોએ ઉઠાવવો જોઈએ એનાં કરતાં વિદેશીઓએ વધારે ઉઠાવ્યો છે. વિદેશી લેખકો અને નિષ્ણાતોએ હિંદુસ્તાન ઉપરાંત જુદા જુદા દેશોમાં શોધખોળ કરી અને તે પછી જાતે અનુભવ મેળવી જે ઉત્તમ પુસ્તકો લખ્યાં છે તેનો આ દેશમાં પણ ખૂબ ખૂબ પ્રચાર થઇ રહ્યો છે.

આજકાલ તો જ્યોતિષ અને હસ્તરેખાશાસ્ત્રના નામે પૈસા ખાતર જબરી ધમાલ ચાલી રહી છે. આ શાસ્ત્રના નામે માત્ર જ ઢંગ જ્યાં ત્યાં જોવામાં આવે છે. માત્ર પુસ્તકો વાંચીને નજીવા અને ઉપરછલ્લા જ્ઞાનથી અજ્ઞાન લોકોને છેતરીને, ઠગી પૈસા પડાવવાનો ઘણા લોકો ધંધો લઇ બેઠા છે. ફક્ત ચોપડીઓ વાંચવાથી થોડો અભ્યાસ વગર કે વ્યવહાર અનુભવ વગર આ શાસ્ત્રમાં પારંગત expert થવાતું નથી. પારંગત થવાની ઇચ્છા રાખનારાઓએ [illegible] અભ્યાસ કરવા ખાતર જ જોવા જોઈએ. તમિળ શાસ્ત્રોનો સારો જેવો અભ્યાસ કરવો જોઈએ. અને આપણા જ દેશના લોકોના જીવન રહેણીકરણી અને આચારવિચારોનો બારિક અભ્યાસ કરવો જોઈએ. પશ્ચિમના દેશોના પુસ્તકો, ત્યાંની પ્રજાના જીવન રહેણીકરણી અને આચારવિચારના પાયા પર રચાયેલ હોય છે, એ કેટલાંક દૃષ્ટાંતોમાં આપણી માટે નકામા બને છે.

હવે મનુષ્યના હાથમાં રેખાઓની છાપ કેવી રીતે પડે છે એ વિષે વિચારીએ. જગતના કોઈ પણ ભાગમાં જાવ તો બધા જ મનુષ્યો શરીરરચનાની દ્રષ્ટિએ એક સરખા માલુમ પડશે. આબોહવાની દૃષ્ટિએ કોઈ કાળું, ગોરું, કોઈ ઘઉંવર્ણું, કોઈ પીળાવર્ણું, તો વળી કોઈ લાંબુ, કોઈ બટકુ માલમ પડશે; પણ દરેકના શરીરની રચના તો કુદરતે એક જ પ્રકારની ઘડેલી છે. શરીરના નાના મોટા અંગ અને ઉપાંગો સૌને સામાન્ય જ હોય છે. કુદરતે સૌને મસ્તક આપ્યું છે પણ દરેક માત્ર એટલો છે કે કોઈની બુદ્ધિ તીવ્ર હોય છે તો કોઈની બુદ્ધિ જડ હોય છે. જેવી રીતે શરીરના જુદા જુદા અંગોની રચના અને ક્રિયાઓ સૌને સામાન્ય હોય છે તેવી જ રીતે હથેલીમાં રેખાઓની છાપ પડવી એ પણ એક જાતની સામાન્ય ક્રિયા છે; પરંતુ મસ્તકે મસ્તકે જુદી જુદી બુદ્ધિ એ ન્યાયે દરેક મનુષ્યહાથની રેખાઓ જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. ટુંકમાં કહીએ તો મનુષ્યના જીવનનું પ્રતિબિમ્બ કુદરતે હાથ ઉપર પાડ્યું છે અને હાથને મનુષ્યજીવનની આરસીરૂપ બનાવ્યો છે.

આખા શરીરમાં હાથનું મહત્વ સૌથી વધારે છે. મનુષ્યનો હાથ એ એના મગજના નોકર તરીકે કામ કરે છે. મગજ જે હુકમ કરે છે તેની અમલ બજા-વણીનું કામ હાથ કરે છે. મગજને હાથનો સંબંધ

તારના દોરડાં જેવા જ્ઞાનતંતુઓ થકી સ્થપાયલો હોય છે. દોરડાંને જો કાપી નાખીએ અથવા લકવાના રોગની માફક જ્ઞાનતંતુઓ નબળા પડીને સ્થગિત થઈ જાય તો હાથ નકામો અને મૃત્યુ પામેલી સ્થિતિ જેવો જડ બની જાય છે. હાથ જેવું આશ્ચર્યજનક શાસ્ત્ર પોતાની શક્તિથી કંઈ જ કાર્ય કરી શકતું નથી, પણ ઘણે લાંબે છેટે રહેલા મસ્તકમાં જે બુદ્ધિશક્તિ રહેલી છે તેની દોરવણીથી જ હરેક કાર્ય કરે છે. તેથી એટલું તો પૂરવાર થાય છે કે આપણી બુદ્ધિ અનુસાર જે જે કાર્યો આપણો હાથ કરે છે તેનું સઘળું સંચાલન આપણું ભેજું કરે છે, અર્થાત આપણા વિચારોની તમામ અસર આપણા હાથ પર પડે છે.

આપણી આસપાસ અવકાશ છે અર્થાત માત્ર હવાવાળો જે ખાલી ભાગ છે તે વિજળીક શક્તિના અણુઓથી ભરપુર હોય છે. એ અણુઓ આપણા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે અને જ્ઞાનતંતુઓ દ્વારા આપણા શરીરને જીવંત રાખે છે. આ અણુઓનો પ્રવેશ હાથના આંગળાઓમાંથી થાય છે અને મસ્તકમાં થઈને આખા શરીરમાં એ પ્રસરે છે અને એની આ ક્રિયા જન્મકાળથી મૃત્યુકાળ સુધી ચાલુ રહે છે. આ વિજળીક શક્તિના વ્યવહારનું સૂત્રસંચાલન મુખ્યત્વે કરીને આપણું ભેજું કરતું હોવાથી એ વ્યવહારના પ્રતિબિંબ જ્ઞાનતંતુઓ દ્વારા આપણા હાથ પર એની ઝીણીપાતળી રેખાઓના રૂપમાં અંકિત છે. હાથનાં આંગળાઓથી માંડીને મગજ સુધી અને મગજથી માંડીને હથેલી સુધીની વિજળીક શક્તિની જે અવરજવર થાય છે અને એની જે છાપ પડે છે તેની સત્યતા લકવાવાળા માણસના હાથ પરથી પૂરવાર થઈ શકે એમ છે. લકવાથી નકામા બનેલા હાથની હથેલીની રેખાઓ અદ્રશ્ય થાય છે જ્યારે બીજા તંદુરસ્ત હાથ પર એ રેખાઓ પૂરેપૂરી દેખાય છે.

આમાંથી એક બીજો પ્રશ્ન એ ઉભો થાય છે કે હથેલીની રેખાઓને કેમ વધારે મહત્વ આપવામાં આવે છે? મનુષ્યનું વ્યક્તિત્વ જાણવા માટે તેમજ તેના ભૂત, ભાવિષ્ય, અને વર્તમાન કાળના જીવનપ્રસંગોની રૂપરેખા દોરવામાં હાથની રેખા જ ઉપયોગી હોય છે એમ નથી. મનુષ્યના પગ પર અને એના કપાળ પર પણ વિશિષ્ટ પ્રકારનાં ચિન્હો અને રેખાઓ માલમ પડે છે. મનુષ્યના સઘળાં તત્વો સંયુક્ત રીતે એનું વ્યક્તિત્વ જાણવા માટે ઉપયોગનાં હોય છે. ચહેરાનો આકાર, ખોપરીની જાતજાતની રચના, લાંબા-ટુંકા અંગ, બોલવાચાલવાની ઢબ, શરીરનો આખો દેખાવ, હલનચલન અને હાવભાવ એ સર્વ માનવવ્યક્તિત્વ જાણવા માટે ઉપયોગી નીવડે છે. શરીરનું સૌથી મોટામા મોટું અંગ એ હાથ છે, અને એ લખાયેલા અક્ષરો પણ એના જીવનનું પ્રતિબિંબ પાડવામાં ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. જરૂર છે માત્ર ઊંડા અવલોકન અને અભ્યાસની.

હવે એક ડગલું આગળ ચાલીએ જ્યોતિષશાસ્ત્રમાં સાત વારની માફક સાત ગૃહોને હથેલીના પાડેલા સાત ભાગોનું નામ આપે છે; પરંતુ એ તદ્દન સ્વતંત્ર રીતે આપેલા જણાવીને હસ્તરેખાશાસ્ત્રમાં સાત ગૃહોનું મહત્વ નથી એમ માનવામાં આવે છે. પણ આપણા દેશના હસ્તરેખાશાસ્ત્રીઓ સાતગૃહોને વધારે મહત્વ આપી હાથની રેખાઓ પરથી જન્મપત્રિકા અને કુંડળી બનાવવાનું આશ્ચર્યકારક કાર્ય પણ કરે છે. આ બધી વિગતો જાણવા માટે આપણે બંને શાસ્ત્રોને સરખાવવાં જોઈએ.

હસ્તરેખાશાસ્ત્ર મુજબ તો હથેલીના સાત મુખ્ય ભાગ પાડવામાં આવ્યા છે. એ સાત ભાગો પહાડો mounts તરીકે ઓળખાય છે : પાંચ આંગળા નીચે બુધ, રવિ, શનિ, ગુરૂ, શુક્ર અને બીજા બે સોમ અને મંગળ. આ પહાડોની રચના, તેનું સ્થાન. હથેલીનું માપ, આંગળાંનું માપ, ચામડીનો રંગ, વગેરેનું નિરીક્ષણ કર્યા પછી જ રેખાઓનું વાચન કરવાનું હોય છે. નખ અને હથેલી પરના વાળ પણ ઘણું ઘણું કહી જાય છે અને અંગૂઠો તો એટલું બધું મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે કે ચોક્કસ હસ્તરેખાના જાણકારો અંગૂઠા પરથી ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન સારી રીતે વાંચી આપે છે. અત્યારે તો આટલું જ પ્રાથમિક જ્ઞાન બસ થશે. વધુ વિગતો આપણે આવતા હપ્તાઓમાં હવે પછી વિચારીશું.

ફળરાજ સફરચંદ

વૈદ હોરમસજી આચારિયા

કાર્યોમાં કુશળતા મેળવવી હોય તો સફરચંદ ખાવાં. ડોકટરને દુર રાખવા માંગતા હો તો સફરચંદ ખાવાં. મગજમારી કરી થાક્યા હો તો સફરચંદ ખાવાં.

રોજ સવારે એક ફળ નાસ્તા તરીકે ખાઈ જુઓ. ખરજવું મટશે. શરીરમાં ભેગાં થયેલાં ઝેર નાબુદ થશે. ઉંઘ આવશે. ફોસફરસ વધશે, યાદશક્તિ તલવારની ધાર જેવી તિક્ષ્ણ બનશે. બે નંગ ખાવાથી એક ગલાસ દુધ કરતાં વધુ પોષણ મળશે. ટાઈફોઈડ તથા ક્ષયરોગના જંતુઓ સામે લડત આપીને હાંકી નાંખશે બેચેની દુર કરી, મન પ્રફુલ્લિત બનાવશે કેલશીયમ આયર્નની અછત જણાય તો દુધ-સફરચંદ સાથે લેવાં. રોગનિરોધક શક્તિ પ્રબળ બનાવે છે. બીમારીના જાલીમ હુમલા સામે ટક્કર ઝીલે છે. કરડીને ખાવાથી, દાંત—પારામાંથી લોહી-રસી સાફ કરીને ચોખાઈ મજબુતી આપે છે. સદા જેણે નિરોગી રહેવું હોય, ડોકટરોના ધંધાને ઠોકો મારવો હોય તો રોજ સવારે એક ફળ ખાતા રહો. દરેક ફળોમાં વિજાતીય તત્વો ફેંકવાની શક્તિ ભરેલી છે. સફરચંદમાં તે વધુ છે. પેર નાફક સફરચંદ કૌવત, હિંમત અને લડાયક ખમીર વધારે છે. પ્રાચીન ગ્રીસના સેનાપતીઓ એ ફળ ખુબ પ્રેમથી ખાતા. અમેરીકાના પીલ્ટનો તો એકલા સફરચંદ ખાઈને પોતાની પથ્થરફોડી તાકાત ટકાવી રહ્યા છે. મેકફેડન, લીન્ડલાહર, કેલોગ ઈત્યાદિ ડોકટરોએ આ ફળરાજને મનુષ્ય-ખોરાકમાં ઉંચી પદવી આપેલી છે. આ ફળો ખાઈને સીગમંડ બ્રીટનીઈ પોતાના પ્રયોગથી જગતને ચકિત કરી ગયેલ. તે જીભથી ખીલા વાળતો. દાંતોથી સાંકળ તોડતો. ઘોડાની નાળ મરડીને તોડી નાંખતો. પોલાદના સળીઆ મરડીને [illegible] કરતો, દાંતોથી ટેંકડો માણસોથી ભરેલી ટ્રોલી ખેંચતો.

આ ફળરાજ ઝાડાઓના કેર અને ઝેરી પીણાઓ પેનારની તલબ ઓછી કરે છે. મરડો અતીસાર મટાડે છે. એમાં પોટાશ, ફોસ્ફર ટેનીક એસીડ અને મેલીક એસીડ તત્વો છે. એનાં તાજાં મુળનો ઉકાળો પીવાથી કવીન ઈન જેવું જ કામ આપે છે મેલેરીઆ તાવનું તે સફળ ઔષધ પુરવાર થયું છે. પાચન સુધારી ભુખ લગાડે છે. કરમ કેનસરના જંતુઓ મારે છે. છાલ સાથે જ ખાવાની ભલામણ. અંગુરી દ્રાક્ષ સાથે લેવાથી આ ફળ ઔર સ્વાદિષ્ટ બને છે. આંતરડાના સોજામાં આ ફળ અપાય છે. હરસ, ખાંસી, પેસાબ અને બરોલ તે સુધારે છે. દવા તરીકે ઝડપી લાભ લેવા ઈચ્છતા દરદીઓએ બીજો ખોરાક બંધ કરીને એકલા સફરચંદ ખાવાં. પથરી તોડી-ફોડીને ભુકો કરી નાંખે છે. કલેજાના દર્દીઓને રાહત પહોંચાડે છે. ચીડીઓ સ્વભાવ આનંદી બનાવે છે. સફરચંદનાં ઝાડોની આસપાસમાં વસતાં રહીશો ને પથરી-કેનસર થતાં નથી. એમ એક ડોકટર જણાવે છે [તુલસી લીમડાથી મચ્છરો અને સાંપ દુર રહે છે તેમ] મીઠી પિસાબના રોગીને અત્યંત ઉપકારી ફળ છે. કફ વધારી વાત-પીત્તનો નાશ કરે છે. થાક ઉતારી તાજગી આપે છે. યાદશક્તિ વધારે છે. પાકાં ફળો ખુબ ચાવીને ખાવાથી વહેલાં પચે છે.

નાસપતી વર્ગનું આ ફળ છે. કાશ્મીર, પંજાબ કવેટા, યુરોપ અને જાપાનથી તે આવે છે. જાણે પાનની પીચકારી મારી હોય કે શાહીના પીપમાં ડુબાડીને કાઢયાં હોય તેવા સુંદર જણાશે. લાલ રંગથી એની છાલ રંગાયેલી જણાશે. લાલ રંગોથી સજ થયેલાં ફળોમાં જીવનતત્વો ખુબ હોય છે. રંગોની સજાવટ એટલી ઉમદા હોય છે કે એક વખત ત્યાં પહોંચેલી નજર આપણને ખસેડવા ગમતી નથી. માળજી ખાધા પછી જો સફરચંદ લેવાય તો અપચો થાય છે. આ મહાન ફળરાજનો પુરે હાથ બહોળાં પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરતા રહો. ફળ-તરકારી અને ભાજીના રસો મારફતે જરૂરી તત્વો મેળવતા રહો. અને આવી સાદી, સરળ અને સસ્તી પદ્ધતીથી તમારા કીંમતી આયુષ્ય અને આરોગ્યની રક્ષા કરતા રહો!

માથોસ્કોપ

[ત્રિઅંકી નાટક]

નટવરલાલ વીમાવાળા

અંક ૧ લો

કલકત્તામાં મોટામાં મોટા દાક્તરો સલાહ આપવાનો દર રૂપિયા ૬૪ નો રાખે છે. ઘેર આવવા માટે પણ એટલું જ.

ને ત્યાં છે પણ બડા બડા દાક્તરો. એક વાર એક ગામના થોડા વૈદકી નિશાળિયાઓએ નક્કી કર્યું કે આ બડા બડા દાક્તરો દર્દીને શી રીતે તપાસે છે તે આપણે જાતે જોવું, એથી શીખવાનું ઘણું મળશે. વાત તો ખરી જ.

તેમણે લાગવગ લગાડ્યો. ઓળખાણ મેળવી. કલકત્તામાં મોટે સે બડા દાક્તરને ત્યાં જવાનું કર્યું. ઉપડી ગયા.

અંક ૨ જો

દાક્તર વડી ખુરસીએ બેઠા છે. નિશાળિયાઓ એક બાજુ બાંકડા પર બેઠા છે. દર્દીઓ આવવા લાગ્યા છે. આવેલા બેઠા છે. વારાફરતી દાક્તર પાસે આવે છે.

એક મારવાડણ બાઈનો વારો આવ્યો. ઘરેણાંથી લદાયેલી ને કાપડના ભારથી કચડાતી. પણ અડીમ-ધડીમ કાયા લઈને તે દાક્તર સાહેબ પાસે રજૂ થઈ.

'દાગતરસાબ, મેરા મથ્થા બહોત દુઃખતા. હમીશા દુઃખતા હય: આરામ બિલકુલ હોતા નહિ. તપાસિયે.'

થોડીક હકીકત પૂછ્યા પછી 'દાગતર સા'બે' તેની નાડ લીધી. તપાસી. આંખ જીભ તપાસી. છાતી કઢાવી તપાસી, પેટ તપાસ્યું, સ્ટેથોસ્કોપ કાઢ્યું તેનાથી છાતી પણ તપાસી.

પછી સ્ટેથોસ્કોપ તેના માથા પર દશબાર ઠેકાણે મુક્યું ને એ રીતે તેનું માથું તપાસ્યું. માથું ખૂબ જ ધ્યાનપૂર્વક તપાસ્યું.

પછી કાગળ કલમ લઈ દવા લખી આપી.

મારવાડણે સંતોષપૂર્વક રૂપિયા ચૂકવ્યા ને દવા લેવા ગઈ.

અંક ૩

'દાક્તર સાબ, બધું તો અમે સમજ્યા, પણ પેલી મારવાડણનું માથું આપે સ્ટેથોસ્કોપ વડે તપાસ્યું એ વાતમાં કંઈ સમજ ન પડી.' દાક્તર પરવાર્યા ને એકલા પડ્યા તે પછી પેલા નિશાળિયાઓએ નમ્રભાવે પુચ્છા કરી.

દાક્તર સાહેબ હસ્યા. 'એજ તમારે ખાસ સમજવા જેવું છે. એનું નામ સાધુકાસીજી. આ કરોડપતિની દીકરી ને અબજપતિની વહુ. એનું માથું દુઃખે-દુખ્યા જ કરે. ૬૪ રૂપિયા મને આપીને એ દવા કરાવવા આવી. એનું માથું હું ન તપાસું તો એને એમ જ થાય કે દાક્તરે પૈસા નાહકના ઝુંટવી લીધા. એ વિચારશેઃ દુઃખે છે માથું, તેમાં પેટ કે છાતી તપાસ્યાથી શું વળ્યું ? માથું તો એણે તપાસ્યું નહિ. જે નહિ દુઃખે તે તપાસ્યું નહિ ને નહિ દુઃખે તે તપાસ્યું. એથી એ સમજે શું ? ખરી ચીજ, ખરું અંગ જે હું તપાસાવવા આવી ને જેમાં દરદ છે તે જ ન તપાસ્યું. મારા ૬૪ રૂપિયા એળે ગયા. દાક્તરને કંઈ આવડત નથી.

'ને એના પર, આ કારણે દવાની અસર પણ

ન થાત. એને વિશ્વાસ ન બેસત, મારા પર તેમજ દવા પર પણ.

'અને એ શહેરભરમાં, સખીસહિયરોમાં, નાતજાતમાં મારૂં વગોણું કરત કે દાક્તર નકામો છે. ફી ભારે લે છે અને આવડતું કંઇ નથી.

'તમે ગમે તેટલું ભણતર ભણો, પણ તમને દર્દીમાનસની સમજ ન હોય, તેનામાં શ્રદ્ધા આસ્થા ઉપજાવી ન શકો, તેનામાં હિંમત ઉપજાવી ન શકો તો તમારી દવાની અસર નહિ થાય. તમને જશ પણ નહિ મળે. ખરી દવા પણ એળે જશે.

'માથામાં તપાસવાનું કંઇ નહોતું—કંઇ હોય પણ નહિ, સ્ટેથોસ્કોપથી તો નહિ જ. તે છતાં મેં સ્ટેથોસ્કોપ લગાવ્યું તેનું કારણ આ—

'સાઇકોલોજી' ને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરવાની કળા.'

દાક્તર ફરીથી હસ્યા—હો હો હસ્યા.

ને, હસ્યા નિશાળિયાઓ પણ.

પારસીઓ અને રાજકારણ

કુંવરશાહ લાલા

હિંદુસ્તાન સ્વાતંત્ર્યના ઉંબર પર આવીને ઉભું રહ્યું છે. સૈકાઓ વર્ષોની જુની ગુલામીની બેડી કેવી રીતે તુટી; એ બેડી તોડવામાં ભારતના કરોડો પ્રજાજનોએ શું ફાળો આપ્યો અને એવા બીજા પ્રશ્નો આજે સહજ રીતે વિચારવા જેવા થઇ પડ્યા છે. સંસ્થાનિક સ્વરાજ્યના આપણે અધિકારી થયા છીએ. અલબત્ત, એ આપણું ધ્યેય નહોતું, છતાં પણ એ વસ્તુ આજે આપણે સ્વીકારી લીધી છે. એમ છતાં આજે હિંદમાં આનંદ નથી; ઉલ્લાસ નથી, કારણ તદ્દન સાફ છે. એકતાના ભોગે આપણે સ્વરાજ્ય મેળવી શક્યા છીએ—એકતા વિહોણું સ્વરાજ્ય આપણી પર પરાણે લાદવામાં આવ્યું છે. 'લઘુમતી'ના નામ હેઠળ મુસ્લીમ ભાઇઓ હિંદુ ભાઇઓથી છુટા પડ્યા છે અને તેઓએ અલગ પાકીસ્તાન વસાવ્યું છે. હાલને તબક્કે કોઇ પણ શાણી વ્યક્તિ ઇશ્વર પાસે માત્ર એટલું જ માગે કે 'વિખુટાં પડેલાંઓને આજે નહિ તો આવતી કાલે ફરીથી એક બનાવજે.'

દેશની હાલની રાજકિય પરિસ્થિતિનું સર્જન કરવામાં કઇ કોમે કેટલો ફાળો આપ્યો એમ જો પ્રશ્ન પુછાય તો તેનો જવાબ આપવો સહેલો પણ છે અને અઘરો પણ છે. અને તેમાં યે દેશને રાજકીય ઉન્નતિ અને પ્રગતિને પંથે પાડવામાં નાનકડી પારસી કોમે શું હિસ્સો આપ્યો એવો સવાલ જો કોઇ તરફથી પૂછાય તો તેનો જવાબ ઘણે અંશે નિરાશામાં જ આપવો પડે. પરંતુ આજે હવે કોમને માટે એ અવસર આવી પહોંચ્યો છે કે જ્યારે કોમના દરેક પુખ્ત વયના યુવકયુવતીએ પોતાની જાતને એ પ્રશ્ન પૂછવો જ રહ્યો કે આપણી માતૃભૂમિ ભારતવર્ષ કાજે આપણે શું કર્યું છે. અને હવે આગળ ઉપર શું કરવાનું છે.

એ પહેલાં એક વસ્તુની સ્પષ્ટતા કરવી જરૂરી છે. કમનસીબે હજી આજે પણ કોમના કેટલાક વિદ્વાનોને પુરાણી ઇરાન ભુમિનો ગર્વ છે, અને હજી યે તેઓ ઇરાનમાં જઇને વસવાના હાસ્યાસ્પદ સ્વપ્નાં સેવી રહ્યા છે. એટલું યાદ રાખવું ઘટે કે પાછલાં ૧૩૧૬ વર્ષો થયાં પારસીઓએ ઇરાનને હંમેશને માટે તજી દીધું છે. એ દિનથી આજ સુધી પારસીઓને માટે ઇરાનમાં ક્યાંય પણ જગ્યા રહી નથી. હજી આજે પણ એટલું તો સુવિદીત છે કે અહીંથી કોઇ પારસી પ્રવાસી ઇરાનની કોઇ હોટલમાં જાય તો ત્યાં તેના પૈસા ધોઇને લેવામાં આવે છે. આવી છે આપણી ઇરાનમાં હાલત! પારસીઓએ તો હિંદમાં જ જીવવાનું અને મરવાનું છે. પારસીઓનું માદરેવતન પાછલાં ૧૩૧૬ વર્ષો પહેલાં ઇરાન હતું પણ હવે તો હિંદુસ્તાન જ માદરેવતન ગણાય છે તે જ—ભવિષ્યમાં પણ રહેવાનું છે.

હવે મુળ પ્રશ્ન પર આવીએ કે પારસીઓએ હિંદી સ્વાતંત્ર્યમાં શું ફાળો આપ્યો? જવાબ વિચારીએ એ પહેલાં એક વસ્તુની ચોખવટ કરી લઇએ પારસીઓમાં રાષ્ટ્રિયતાની ભાવના કેટલે દરજ્જે હતી અને તેમાં કેટલો વધારો કે ઘટાડો થયો. એ પ્રશ્નનો જવાબ પહેલાં મેળવ્યે એને માટે ફરી ૧૩૧૬ વર્ષો પૂર્વેનો ઇતિહાસ તપાસીએ અને તેમ કરતાં જણાય છે કે તે સમયે રાષ્ટ્રિયતાનું ખમીર નહોતું. અગર જો હોત તો ધર્મને

નાખે પરદેશી પ્રજાના આક્રમણથી ડરી જઈને પારસીઓએ પોતાનું વતન છોડ્યું નહોતું. સ્વ. શ્રી. સત્યમૂર્તિએ વડી ધારાસભામાં એક વેળા કહ્યું હતું કે, 'If India dies, who lives and if India lives, who dies ?— અર્થાત્ જો હિંદ મરે તો જીવે કોણ અને હિંદ જીવે તો મરે કોણ ?' આપણા પૂર્વજોએ તે વેળા એ જોવું જોઈતું હતું કે જો *ઈરાન ભૂમિ ગુમાવીશું* તો ધર્મ ક્યાં રહેશે? જ્યાં આપણી પોતાની ભૂમિ ન હોય ત્યાં ધર્મ શી રીતે રહી શકે? ખેર, પૂર્વજોએ કરેલી ભૂમિનું ખુશનસીબ પરિણામ એ આવ્યું કે આપણે મહાત્માઓ અને મહર્ષિઓની ભવ્ય સંસ્કૃતિવાળી જગતભરની ભવ્યતમ ભારતભૂમિમાં આવ્યા. હિંદમાતાએ આપણને અપનાવ્યા. પરંતુ તેના બદલામાં આપણે હિંદની શું સેવા કરી?

જીવનમાં કોઈ પણ પ્રશ્ન મોખરાનો હોય તો તે રાજકારણ. જીવનની નાનામાં નાનીથી મોટામાં મોટી વસ્તુઓમાં રાજકારણ સમાયેલું છે. પ્રજાના શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પણ રાજકારણ રહેલું છે. પાછલા દોઢસો વર્ષોથી હિંદ ગુલામીના શ્વાસો ખેંચતું હતું. મૅકોલે સર્જિત ગુલામો અને કારકુનો ઊભા કરવાની કેળવણીને પ્રતાપે હિંદીઓને ગુલામી વહાલી લાગી; અને તેમાં યે અન્ય કોમોની સરખામણીમાં પારસીઓ તો જાણે એ ગુલામીના આશક બની ગયા.

અંગ્રેજોના આગમન સાથે અંગ્રેજી કેળવણી નાની પારસી કોમે અપનાવી, અને મૅકોલેના એ ઝેરથી કોમનું માનસ વિકૃતિને પંથે પડ્યું અને બીજી અનેક રીતે પાંચ હજાર માઈલ દૂરથી આવેલી એ ગોરી પ્રજા તરફથી પારસીઓને પ્રોત્સાહન મળ્યું અને જેમ જેમ એ વધતું ગયું તેમ તેમ પારસીઓ અને હિન્દની સામાન્ય કોમો વચ્ચેનું અંતર પણ વધતું ગયું. કોમની આંખ પર એટલી હદ સુધીનો અંધારપછેડો પડ્યો કે પશ્ચિમનું બધું જ સારું અને પૂર્વનું સર્વોત્તમ પણ તુચ્છ અને ખરાબ એમ પારસીઓ માનવા લાગ્યા. પરિણામે પહેરવેશ બદલાયો, રહેણીકરણી બદલાઈ, પારસી ઘરોમાં મહારાણી વિક્ટોરીયાનાં ચિત્રો આવ્યાં, 'જીવો રાણી વિક્ટોરીયા' નો ગરબો પારસીઓના ઘેરઘેર ગવાયો. અંગ્રેજોને કમરમાંથી વાંકા વળી સલામો ભરાઈ. પારસી જ્ઞાનીઓ પર સર, બેરોનેટ અને એવા બીજા ગુલામીના ચંદ્રકો લટક્યા, અને એવું બીજું ઘણું ઘણુંયે આજે યાદ કરતાં શરમથી માથું નીચું ઢળી જાય એવું બન્યું.

પણ ખારા સાગરમાં મીઠી વીરડી જેમ દાદાભાઈ નવરોજી પારસી કોમમાં જન્મ્યા. હિંદના એ દાદાએ ગોરી ચામડી નીચે છુપાયેલું એ કાળું હૃદય જોયું અને આખા દેશ સમક્ષ એમણે અંગ્રેજોની ચુસણ નીતિ સામે લાલબત્તી ધરી Poverty and Un-British Rule in India નામના પુસ્તકમાં એમણે ભાનભૂલેલા હિંદીઓને બતાવ્યું, એટલું જ નહિ પણ સારા જગતને બતાવી આપ્યું કે અંગ્રેજી હકુમતથી હિંદના કેવા બેહાલ થયા. પાર્લામેંટની બેઠકમાં પહેલાં હિંદી તરીકે બીરાજનાર એ દાદાએ અંગ્રેજોના ઘરમાં જઈને જ એમને લપડાક લગાવી. અને છેવટે જે શબ્દનું હિંદુસ્તાન આજે ૫૦ વર્ષથી રટણ કરી રહ્યું હતું અને જે આજે હાથમાં છે એ 'સ્વરાજ્ય' શબ્દ પણ હિંદના એ દાદાએ જ આપણને આપ્યો.

એ સમયના રાજદ્વારી તખ્તા પર પૂ. ગાંધીજીનું આગમન થયું નહોતું. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો હજી કર્મયુગનું મંડાણ થવાને વાર હતી. અરજીઓ કરવાનો અને દલિલબાજીનો એ યુગ હતો, અથવા તો વધુ સુંદર રીતે કહીએ તો એ ચર્ચાયુગ હતો. તેમ છતાં *હાલના રાજદ્વારીઓએ ન કરી હોય એવી ચર્ચા* તે સમયના રાજદ્વારીઓએ કરી હતી. ધીમે પણ મક્કમ રીતે પરાધીન પ્રજામાં જાગૃતિ આણવાનું કાર્ય તેઓ તરફથી થતું ગયું.

ઉપરટપકેથી જોતાં પારસી કોમ બહુ આગળ પડતી જણાય છે! પણ લગભગ બધી જ રીતે એ કોમ પછાત જ રહી છે. અને તેમાં યે રાજકારણમાં તો એ કોમે અતિ અલ્પ પ્રગતિ કરી છે. હિંદના એ દાદાના યુગમાં પારસીઓમાં રાજકીય જાગૃતિનો જુવાળ લગભગ નહિ જેવો આવ્યો. તે સમયના પારસીઓ ૫૦૦૦ માઈલ દૂર એવા ઈંગ્લાંડના રાજા અથવા રાણીની તબીયત બગડે તો તેમની તંદુરસ્તી કાજે આતશબહેરામ અને

અગિયારીમાં માગીઓ ચલાવતા અને તંદુરસ્તી ભણાવતા. હજી આજે પણ એવા દાખલાઓ એક લાંબી નાનકડી પાદરી કોમમાંથી અનેક મળી આવે એમ છે.

સન ૧૮૮૬માં કલકત્તા મુકામે મળેલી હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બીજી બેઠક વેળા શ્રી દાદાભાઈ નવરોજીએ પ્રમુખસ્થાનેથી આપેલા ભાષણમાં અંગ્રેજોએ દાખલ કરેલી કેળવણી તેમજ અન્ય સુધારાઓના લાભ-વાબ વખાણ કર્યાં હતાં. પણ જેમ જેમ વર્ષો પસાર થતાં ગયાં તેમ તેમ એમણે જોયું કે બ્રિટીશ અમલથી હિંદને જેટલો લાભ થયો છે તેનાથી અતિ વધુ ગેરલાભ થયો છે. હિંદની ગરીબાઈનું મૂળ કારણ અંગ્રેજોએ હિંદમાં ઉભી કરેલી રાજ્યકારભારની ખર્ચાળ ફોજમાં જ એ એમણે જોયું અને સન ૧૮૯૩માં લાહોર ખાતે મળેલી મહાસભાની નવમી બેઠકમાં બીજીવાર પ્રમુખ તરીકેના ભાષણમાં તેમણે કહ્યું :

" You know that I had calculated the average of the income as being Rs. 20 per head per annum......Rs 20/-how wretched is the condition of a country of such income, after a hundred years of the most costly administration.

અર્થાત્ " મેં હિંદમાં દરેક જણની સાધારણ વાર્ષિક આવક રૂા.૨૦ની છે એમ આંકડાઓથી અંદાજ કાઢ્યો છે. સો વર્ષના ખર્ચાળ રાજ્યકારભાર પછી આપણા દેશની આર્થિક હાલત કેટલી બધી કંગાલ છે.

(વધુ આવતા અંકમાં)

" આપત્તી આશીર્વાદ છે. આપણે એને કસુરી સમજીએ આપણે આપત્તીનાં બાળકો છીએ. હાર ! નિરાશા !! નાસીપાસિ !!! ઓ !!!! તમે બધા એ જ અમારી આદર્શની મશાલ સળગતી રાખી છે. અમારાં ચિંતનને નવો પ્રાણ અર્પ્યો છે અને અમારી શ્રદ્ધાને કસવાને વધુ તાકાત આપી છે.

—રોમાં રોલાં

* * *

તમારા અંતઃકરણને વફાદાર રહો. સુખ આવે તમારાં અંતઃકરણના અવાજને વળગી રહો. અંતઃકરણ જેવું ગુલામ નથી. આપણે પોતે જ અંતઃકરણના ગુલામ છીએ. આપણો બીજો કોઈ માલિક પણ નથી. આપણે અંતઃકરણના પ્રવેશને જીતવા, વધવા અને અંધકારમાં અજવાળ ફેલાવીને બહાર કાઢવાને જન્મ લીધો છે.

—રોમાં રોલાં

કોલેજમાંથી કારાગૃહમાં

(ટૂંકી વાર્તા)

★

નરીમાન સો. ગોળવાળા

★

પ્રકરણ પહેલું

વહાલા ભાઈ, જાઉં છું. ઝપલાઉં છું. જાણતો નથી કે કઈ શક્તિ મને ખેંચી રહી છે; છતાં જાઉં છું. માણસ રડવા નથી માગતો પણ રડે છે. મનુષ્ય મરવા નથી માગતો છતાં મરે છે તો હું કોણ માત્ર? મારે માટે હવે બીજો માર્ગ નથી મારા દેશનું અપમાન! હવે સહન નથી થતું. મારો આત્માને વધારે દગો દઈ શકતો નથી. આ ઇજ્જત આબરૂનો સવાલ છે. અને ઇજ્જત કોઈ પણ તરેહની સમજુતી કરી શકતી નથી. મળશું હવે ખુદા ચાહશે ત્યારે. માણેક બહેનને મારી દુઆ કહેશો ને?"

લિ૦ દુઆગિર તારો
જેમી.

'મૂર્ખ પેલો!' પત્ર વાંચી રુસ્તમ પોકારી ઉઠ્યો. જેમીની મૂર્ખાઈ પર એને ગુસ્સો આવ્યો. એ માણેક બહેન પાસે દોડી ગયો.

'જોયો પેલો જેમી' એણે માણેક આગળ ગુસ્સાનો ઉભરો ઠાલવ્યો.

'કેમ કેમ શું છે?' માણેકે પુછ્યું.

'પેલો જેમી મૂર્ખ બન્યો. પરીક્ષા નજીક આવી છે ને એ "વોલન્ટીઅર" બની બેઠો છે, સત્યાગ્રહમાં જોડાયો છે.' રુસ્તમે ખુલાસો કર્યો.

'જેમી સત્યાગ્રહમાં જોડાયો!' માણેક અજાયબ થઈ. 'પણ તેં એને સમજાવ્યો કાંય નહિ?'

'ધુળ સમજાવે!' રુસ્તમ બબડ્યો. 'બધા સાં... ગાંધી થવા માગે છે. એને હવે સમજાવવો મુશ્કેલ.'

'પણ મને આગળથી ખબર આપને' માણેકે ટકોર કરી.

'શું ખબર આપું. આ કાગળ વાંચની. મોટી આત્માની વાત કરવા નીકળ્યો છે!'

માણેકે કાગળ લીધું. વાંચ્યું. વાંચતા જ એમાં એણે જેમીનો દુખી આત્મા જોઈ લીધો. 'ઠીક છે' કહી કાગળ રુસ્તમને પાછો આપ્યો.

'શું ઠીક છે? એને પાછો વાળવો જોઇએ.'

'તમે એના દોસ્ત છોઓની તો જાઓ. એને સમજાવો.'

'શું સમજાવે? જે આત્મા આદર્શ કર્તવ્યની મોટી મોટી વાતો કરે અને પોતાને કોઈ મોટો સમજે તેના પર મારા કહેવાની અસર થાગ પણ?'

'પણ એ પોતે પોતાને મોટો કહે છે એવું તો એના કાગળમાંથી જણાતું નથી.' માણેકે સહેજ પક્ષ લીધો.

'એ કહે છેનીકે આત્માને વધારે દગો દઈ શકતો નથી. મોટો આત્માવાળો!!'

'બહેનોને મરે પડે એ ઠીક કહેવાય?'

'પણ એ લોકને કહે છે કોણ કે ગોળી પર જાઓ ને દારૂની દુકાને જાઓ?'

'હા બરાબર છે રુસ્તમજી!' માણેકે ચેષ્ટા કર્યા 'બધી બહેનો નકામી ત્યાં જઈને લાઠી ખાય છે! એ લોકોએ આપણી માફક છાપખાનામાં જવું જોઇએ. મજેહના બાળ બૉબ્ડ કરાવવા જોઇએ. મકાઈ બાકુ જેવાં બની હાથમાં ટેનિસ રેકેટ લઈ ટાઈ કોલરવાળા ઇંચમછીઓ સાથે રમવું જોઇએ. નાચવું જોઇએ!'

'ન ન ન નહિ, હું કંઈ એમ નથી કહેતો' રુસ્તમને બોલવાનું ન સૂઝ્યું.

પ્રકરણ બીજું.

જેમી અને રુસ્તમ કૉલેજમાં વાંચતા હતા. બંને મિત્રો હતા. એક ગરીબ, બીજો શ્રીમંત. રુસ્તમ શ્રીમંતનો પુત્ર. શ્રીમંતાઈના બેપરવાપણાથી જ એ આગળ અભ્યાસ વધાર્યે જતો હતો. હાલ માંડ માંડ એ બી. એ. માં આવ્યો હતો. જેમી ગરીબ હતો પણ વિદ્યામાં ખુબ લક્ષ દઈ અભ્યાસ કરતો હતો. જાતિ હોશિયારી અને ખંત-ણાઈથી તેણે શિષ્યવૃત્તિ મેળવી હતી. અને એ વડે તે બી. એ. સુધી હમણાં આવ્યો હતો. અભ્યાસને ખાતર તે અભ્યાસ કરતો હતો. રુસ્તમને જેમ તેમ અભ્યાસમાં ખેંચાવાનું આકર્ષણ માણેક હતી. માણેક પણ તે જ શહેરના શ્રીમંતની પુત્રી હતી. મામા કન્યાશાળામાં મેટ્રિક થયા પછી એ કૉલેજમાં જોડાઈ હતી. જેમી અને રુસ્તમ સાથે એ ઈન્ટર સુધી ભણી હતી. એ પછી જીમખાનાનું ખેંચાણ લાગેલું હોવાથી તેણે કૉલેજ છોડી હતી. યુવાન છોકરા છોકરીઓના અભ્યાસનું સત્યાનાશ વાળનાર આ જીમખાનું હવે તો જાણે છોકરા અને છોકરીઓને ટેનિસને બહાને મળવાનું ધામ થઈ પડ્યું હતું. છોકરીઓ આકર્ષક પોશાકો સજીને ત્યાં જતી અને છોકરાઓ માથાથી પગ સુધી અક્કડ પોશાકમાં ત્યાં મળતા. માણેકને એનો ચેપ લાગ્યો હતો એટલે અભ્યાસ પર પૂળો મૂક્યો હતો. રુસ્તમ બાપની બીકે અભ્યાસ ખેંચી રાખતો, પણ સાંજ પડતાં જ અપ-ટુ-ડેટ અક્કડ પોશાક સજીને જીમખાને જવાનું ચૂકતો નહિ. જેમી રુસ્તમનો મિત્ર હોઈ કોઈ વેળા જીમખાને જતો, માણેકને મળતો. સહેજસાજ ટેનિસ રમી લેતો. આમ ત્રણેનું જીવન નભ્યે જતું.

એ અરસામાં મહાત્મા ગાંધીજીના પડકારે આખો દેશ ખળભળી ઊઠ્યો. શહેરેશહેર અને ગામેગામ એ લહેર ફેલાઈ ગઈ. અનેક યુવાનો અને યુવતિઓએ એમાં ઝુકાવ્યું. અપ-ટુ-ડેટ અંગ્રેજી પોશાકમાં ફરતાં યુવાનોએ ખાદી સજી સાદાઈ અખત્યાર કરી. ઉચ્ચ રેશમી સાડીઓ વગર જેઓને કદિ ચાલતું નહિ તેવી હિંદુ સિંધી કન્યાઓ તથા સ્ત્રીઓએ ખાદી પહેરવા માંડી. ઠેરઠેર સરઘસો નીકળ્યાં. સભાઓ ભરાઈ. સેંકડોની સંખ્યામાં જેલભરતી થઈ. લાઠીઓ ચાલી. સ્ત્રીઓએ પણ જેલને મહેલ માન્યો. શહેરના જાણીતા નેતાઓ પણ જેલ ગયા. શહેર ઉપરતળે થઈ ગયું. પણ કૉલેજના પારસી વિદ્યાર્થીઓને તેની જરા યે અસર લાગી નહિ. બધાઓએ ખાદી તજી, પણ રુસ્તમ અને તેના મિત્રો અપ-ટુ-ડેટ અંગ્રેજી પોશાકમાં કૉલેજમાં આવતા રહેતા. માણેક પણ પોતાની સહીયરો સાથ સદા જીમખાને જતી. શહેરમાં ગમે તે થાય, ભલેને નેતાઓ પકડાય-ભલેને સ્ત્રીઓ મરે, લાઠીમાર થાય કે ગોળીબાર થાય તેથી શું જીમખાને જતી અપ-ટુ-ડેટ કન્યાઓ અને યુવકો ઊંચા અક્કડ કપડાંમાં રમવાનું ચૂકે ખરા? દાદાભાઈ નવરોજીની બાજ ઉજવાય ત્યારે પણ જીમખાનું, ટેનિસ વગેરે રમત માટે પણ બંધ ન રખાય. જ્યાં એક બાજુ આજનું ભણતર થતું હોય, વડા ધર્મગુરૂ દાદાના ગુણગાન કરતા હોય ત્યારે જીમખાનાના જેમીઓ અને જુલીઓ મજેહથી ટેનિસ અને બિલિયર્ડ રમતાં હોય! એમાં જીમખાનામાં માણેક અને રુસ્તમ સદા મળતા, રમતાં ભેટતાં જાણે દેશમાં કશી આગ જ સળગી ન હોય તેમ! આ બધામાં જેમી કૉલેજમાં જેમ ઊંડો અભ્યાસી હતો તેમ દેશની ચળવળ પ્રત્યે પણ ધ્યાન આપી તેનો અભ્યાસ કરતો રહેતો. અને કોઈકોઈ વેળા જીમખાનામાં મળતાં તે માણેકને વાતોએ ચઢાવતો અને કેટલીક બાબતમાં ગાંધીજી કેમ ખરા છે તેની ખાતરી કરાવતો. રુસ્તમ વાતને વધતી જોઈને અને માણેકને એમાં રસ લેતી જોઈને તુર્ત જ વચમાં પડતો. બધી વાતોને 'હમ્બગ' કરી માણેકને ટેનિસ રમવા દોરી જતો. જેમી જેમ જેમ એ લડતનો ખ્યાલ કરી અભ્યાસ કરતો તેમ તેમ તેની સહાનુભૂતિ વધતી જતી અને દાદાભાઈ નવરોજીની મૃત્યુતિથિએ કોંગ્રેસ તરફથી નીકળેલાં માતમ સરઘસમાં તેણે પહેલીવાર ભાગ લીધો. એટલું જ નહિ પણ માણેકને પણ આગ્રહથી સમજાવી રાખી સાથે લીધી હતી. માણેક પહેલીવાર આ જંગી સરઘસમાં નીકળી હતી. એણે ભજનોમાં દુઃખી હૃદયના ઉદ્‌ગારો સાંભળ્યાં. કોઈ ઠેકાણે એના હૃદયનું છુપું રહેલું ખૂણું ઉઘડ્યું અને સહેજસાજ એની સહાનુભૂતિ આ તરફ ખેંચાઈ, પરંતુ

જીમખાનાનું વાતાવરણ અને રૂસ્તમ જેવાઓનું ખેંચાણ ભારે હતાં અને તેમાં યે 'આમાં પારસીઓએ પડવું જ ન જોઈએ. પારસીઓએ તો સદા વફાદાર જ રહેવું જોઈએ. પારસીઓનો ઉદ્ધાર તો અંગ્રેજોમાં જ છે' એવા ઉદ્ગારોવાળાં લીંબડો સાંભળ્યાં એટલે પેલું ઉઘડેલું ખૂણું ફરી બંધ થઈ ગયું. અને માણેક ફરી જીમખાનાના તેજ મલિન વિલાસમાં પડી.

પ્રકરણ ત્રીજું

અને ઉપર કહ્યું તેમ એક દિવસે રૂસ્તમે જેમી 'વૉલ-ડીઅર' થયો એવા સમાચાર માણેકને આપ્યા. માણેકે પેલું કાગળ પણ વાંચ્યું. એ રૂસ્તમ સાથે વાતે ચઢી. જેમીના કાગળે એને વિચારમાં મેલી હતી. રૂસ્તમે કરેલી ટીકા એને ગમી નહિ. તે એને હૃદયહિન લાગ્યો. જેમીના કાગળમાં એને કંઈક રહસ્ય જણાયું. જેમીનું છાયાચિત્ર એની નજર આગળ ખડું થયું.

રૂસ્તમ ફરી બોલ્યો: 'હું એમ નથી કહેતો કે તે લોકો ગોદીએ કે દારૂની દુકાને નહિ જાય; પણ તેમાં વળ્યું શું? પણ જેવી માણેક, તું કહે તો હું પણ જોડાઉં. મારાં લોહીથી દેશનો ઉદ્ધાર થતો હોય તો તેનું લોહી આપવા હું પણ તૈયાર છું. પણ મારા જેવા પચાસ સો આદમી નીકળે તેમાં દહાડો શું વળ્યો? જીવ ગુમાવ્યા સિવાય બીજું કોઈ ફળ પ્રત્યક્ષ જણાતું તો નથી.'

માણેક હજી છાયાચિત્ર જોઈ રહી હતી. એ છાયા જાણે હસતી હોય!

અને રૂસ્તમે પોતાનું પાંડિત્ય આગળ ચલાવ્યે રાખ્યું: 'એ તો જેઓને પરીક્ષાનું ભૂત સતાવે તેઓને જ દેશનાં ઉદ્ધારનું સુઝે છે જેમી જેવા મૂર્ખાઓને જરા પૂછને કે આવી રીતે ટીમાં ગુમાવવી તેમાં વળશે શું? જે પોતાનો ઉદ્ધાર નહિ કરી શકે તે દેશનો ઉદ્ધાર શું કરી શકે?'

'એમ કે!' છાયાચિત્ર સરી પડતાં માણેકે પૂછ્યું 'પછી કાંઈ?'

'પછી શું?' રૂસ્તમ બોલ્યો: 'પણ જવા દે એ વાતને આપણને શું? જેમીને બે વર્ષે મળા જશે. જરા ચક્કી પીસશે અને દારોગાના દંડાથી હાથપગ તુટશે ત્યારે તેની બુદ્ધિ ઠેકાણે આવશે. હમણાં તો રામબાણ ગાજશે અને જેમીભાઈની જય જય પોકારશે!'

'જય જેમીની જય' માણેક હસી.

અને એ હાસ્ય રૂસ્તમને ગમ્યું. પણ એ શા માટે હસી એ જાણવા જેટલી બુદ્ધિ તેનામાં નહોતી. પછી રૂસ્તમે પુછ્યું: 'ચાલ માણેક આવેછ આજે પ્લાઝામાં સરસ ફિલ્મ છે. 'મોનટાના મૂન' પહેલા જ 'શો'માં જઈ આવ્યે.'

'નહિ મારો જીવને ઠીક નથી.'

માણેકનો કર હાથમાં લઈ રૂસ્તમે પૂછ્યું, 'કેમ શું છે?'

માણેકે હાથ છોડાવવાની ખાસ ચેષ્ટા કરી નહિ. 'નહિ કંઈ નથી.' તે બોલી.

'તો પછી આવતી કેમ નથી?'

'આજે જીવને ગમતું નથી.'

'તો જા, હું પણ નથી જતો.'

'કેવું સારું! ટિકિટના રૂપિયા બાંધી હૉસ્પીટલમાં આપી દે.'

'એટલે? વાહ તું બી જબરી! વારૂં ચાલ, તું કહેછ તેમજ કરીશ.'

'તેની રસીદ કાલે મને બતાવવી પડશે.'

'કેમ મારા પર વિશ્વાસ નથી?'

'વિશ્વાસ તો છે. પણ સરકારની સેવા બજાવતા શ્રીમંત પિતાનો અપ-ટુ-ડેટ દીકરો એટલો ભોગ આપી શકેછ કે નહિ તે જાણવું છે.'

'હું...'

અને બંને હસ્યાં.

પ્રકરણ ચોથું.

માણેક એ દિવસ ઉદાસ રહી ઉદ્યમખાને પણ નહિ ગઈ. જેમીનો પેલા કાગળે એને વિચારવંત કરી મેલી હતી. જેમી શું કરે જે તેની એને ખબર પડી ન હતી. એક દિવસ એ સત્યાગ્રહ છાવણીમાં જઈ પૂગી. ત્યાં સ્વયંસેવકોની ટોળી ગોદી પર પિકેટિંગ કરવા જવાની તૈયારીમાં હતી એમાં જેમી ન જણાયાથી એણે પૂછપરછ કરી. એને જવાબ મળ્યો. 'કોણ જેમીભાઇ કે? પેલા પારસી જ ને? ઓહ શી એમની કીંમત? આઠ દિવસ પર તો કોલેજ છોડી અહીં આવ્યા અને વોલન્ટીઅર બન્યા અને પહેલું જ કામ ગોદી પર પિકેટિંગનું લીધું. એમણે જબ્બર કામ કર્યું. પરમ દિને તો સાં બારે ધમાલ થઇ. લાઠીઓ ચાલી અને જેમીભાઇને માથે સખ્ત ફટકો પડ્યો. હમણાં એઓ ગાંધી હોસ્પીટાલમાં છે.'

માણેક ચૂપ ઉભી રહી બધું સાંભળ્યાં કર્યું. પછી એ પછી બોલી: 'ભાઇ, મને ગાંધી હોસ્પીટાલ દેખાડશો!'

'હા ચાલો.'

ગાંધી હોસ્પીટાલમાં જેમી માથે પાટો બાંધી બિછાને પડ્યો હતો. માણેક ત્યાં આવી. તેને જોઇ જેમી અજાયબ થયો. મોટે ઘેરની દીકરી આજે અહીં? તેણે પૂછ્યું: 'માણેક બહેન તમે અહીં?'

'હા, જેમી તમને આ શું સુઝ્યું? આજે લાઠીથી ઘાયલ થયા છો. કાલે એ વર્દ મળશે તેની કંઇ ખબર છે?' માણેકે સવાલ કર્યો.

'તો શું? અને માણેક એટલું જાણો છો તો શું તમારી પાસે બે શબ્દો હીંમતના કહેવાના નથી?'

માણેકનું હૃદય ખળભળી ઉઠ્યું. તે બોલી. 'તમે મને દુશ્મન ગણો છો કે તમારી મિત્ર? હું કહું છું કે તમે આ છોડી દેવો.'

'એ મિત્રની સલાહ નથી.' જેમી બોલ્યો. 'માણેક બહેન મને લાગે છે કે તમે આ હૃદયથી નથી કહેતા. મારા જીવની કીંમત કેટલી? એ તો જરા વિચારો. બી. એ. થઇને પણ સોની જ નોકરી. ઘણું વધો તો ત્રણસો જ ને? અને તે બદલે અહીં શું મળશે? જાણો છો? દેશને સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય! આવાં મહાન કાર્ય માટે મરી જવું એ જીંદગીથી વધુ ઉચ્ચ છે. જાઓ બહેન, અહીં તમારૂં કામ નથી. તમે તમારે 'ટેનિસ' રમ્યા કરો!'

માણેકને આજ સુધી આ જુવાન મંદબુદ્ધિનો જણાયો હતો. આ વેળા એ તેની શ્રદ્ધાનું પાત્ર થઇ પડ્યો. ત્યાગમાં હૃદયને ખેંચવાની શક્તિ છે. તેણે માણેકને એવી ખેંચી કે તેની પરિસ્થિતિ બદલાઇ. જેમીમાં એણે જે દોષ જોયા હતા તે બધા ગુણમાં ફેરવાઇ ચમકવા લાગ્યા. 'ટેનિસ રમ્યા કરો' એ વાક્ય એના હૃદયમાં સોસરૂં પેઠું.

એણે પૂછ્યું: 'તમે મને શું સમજો છો? શું અમારામાં ત્યાગની શક્તિ નથી?'

'ત્યાગ!' જેમીના બોલવામાં તિરસ્કાર હતો એ વધુ બોલતો અટક્યો. એણે કહ્યું: 'બહેન, એ વાત જવા દો. રૂસ્તમને તમે જાણોછની?'

'હું કંઇ રૂસ્તમના હાથમાં વેચાયેલી નથી.'

'પણ રૂસ્તમ તો તમારે હાથ વેચાઇ ચુક્યો છે!'

માણેકે કાતિલ દ્રષ્ટિ જેમી પ્રત્યે ફેંકી. પણ એ કાંઇ બોલી નહિ એને કંઇ કંઇ થઇ ગયું. શ્રીમંતની પુત્રી ભોગવિલાસમાં ઉછરેલી તે આ વેળા પોતાને કેદી સમજવા લાગી. એના આત્માએ એમાંથી છુટવા માગ્યું.

'જેમી' એણે સવાલ કર્યો: 'તમે શું મને વિલાસની પૂતળી સમજો છો? અમને શું આત્મા નથી?'

જેમી સહેજ ઝંખવાણો પડ્યો: 'બહેન તમને ખોટું લાગ્યું. હું એમ નથી કહેતો કે તમને આત્મા નથી, હું તો સામાન્ય સ્થિતિ પરથી બોલું છું. તમારા જ મહાન દાદા દાદાભાઇ નવરોજીની બાજુનું જતન તમે ઉદ્યમખાનામાં કરો તે છતાં તમો જ્યાં ત્યાં હાજર નહિ રહો ને ટેનિસ ને બિલિયર્ડ રમ્યા કરો! એ શું બતાવે છે? દેશમાં શહેરમાં લાઠીઓ ઉછળે, બહેનોનાં

અપમાન થાય છતાં પારસી છોકરા છોકરીઓને તેની કશી પરવા નથી. તે દહાડે મારકેટમાં બહેનોનું અપમાન થયું–ચાર ચાર સિપાઈઓએ એક એક બહેનને પકડી પસડી. આખા શહેરમાં સનસનાટી ફેલાઈ, પણ પારસી બહેનોનું રૂંવાડું ફરક્યું નહિ. ક્યાં ગયો'તો તમારો આત્મા? જીમખાનામાં હંમેશ મુજબનો રંગરાગ ચાલ્યો. માણેક બહેન, તમે પણ તે દહાડે રમવા જ ગયાં'તાં ને?'

'હા' લજ્જિત થઈ માણેક બોલી. એની આંખ ભીની થઈ. એણે પોતાની નબળાઈ જોઈ લીધી એ બોલી: 'જેમી, તમે આજે મારી આંખ ખોલી છે. હું આજથી 'ટેનિસ' રમીશ નહિ અને...' તે વધુ બોલી શકી નહિ.

બન્ને ચુપ રહ્યાં—જોઈ રહ્યાં.

અંતે તે'જ બોલી: 'જેમી, હું તમને આમાંથી દુર થવા કહેવા આવી હતી. હવે નહિ કહું, હવે તો હું અહુરાની બંદગી કરીશ કે તમે તનદરોસ્ત થઈ દેશની સેવામાં પડો અને મારી બહેનોનાં અપમાનનો બદલો લેવો. હું યથાશક્તિ મદદ કરીશ. ભાઈ, હું વિલાસની પૂતળી નથી.

'માફ કર માણેક, મેં તને દુભવી.'

'ના, તેં મને ખરો રસ્તો બતાવ્યો.'

'જા, બહેન, મારા તને આશિષ છે.'

હળવે હૃદયે માણેક હોસ્પીટાલમાંથી બાહેર પડી. જે એકને આ લડતમાંથી હટી જવા મનાવવા આવેલી તે આ લડતના વિચાર કરતી પંથે પડી

પ્રકરણ પાંચમું

સર્વે અજાયબ થયા. માણેક જીમખાને જતી પણ રમતી નહોતી. રુસ્તમ એને હર વેળા રમવા કહેતો પણ એ ના જ પાડતી. ઘણા જણા એને પૂછતા, પણ એ કશો જવાબ દેતી નહિ.

એક દિવસ સર્વેની અજાયબી વચ્ચે એના હાથમાં તકલી જણાઈ. બીજી સ્ત્રીઓ 'ટેનીસ' રમતી એ 'તકલી' ચલાવતી થોડા દિવસ તો એ ચર્ચાનો વિષય થઈ પડી.

દેશની લડતની કે શહેરના વાતાવરણની ચર્ચા એ કદિ કરતી નહિ. અહીંતહીં બધા સાથે એ હસીને બીજી ત્રીજી વાતો કરતી અને એ વેળા પણ એની તકલી તો ચાલતી જ હોય. ધીરે ધીરે એના પ્રત્યે બે બાનુઓ ખેંચાઈ તેઓએ પણ એની પાસે તકલી શીખવા માંડી. અને પછી બેની ચાર થઈ. એક બાજુ 'ટેનિસ' રમાય બીજી બાજુ પાંચ સ્ત્રીઓની 'તકલી' ચાલે. માણેકે આમ પોતાના મૌન કાર્યમાં સફળતા મેળવી. તે એક પછી એક વિલાસની ચીજો છોડતી ગઈ. ઘરમાં એણે ચરખો શરૂ કર્યો શ્રીમંત સરકારી પિતાએ અને કુટુંબે ખુબ વાંધો લીધો. પણ શીખેલી પુત્રીએ પોતાની દલીલોથી પિતાને મહાત કર્યો. ઘરમાં ચરખો, જીમખાને તકલી એનો દરરોજનો કાર્યક્રમ થઈ પડ્યો. એ પછી એણે રેશમી સાડી પણ તજી અને ખાદી સજી. સત્યાગ્રહ છાવણીમાં તે કોઈ કોઈ વાર જતી. જેમી શું કરે છે તેની ખાસ ખબર રાખતી.

માણેકે પહેરેલી ખાદીએ જીમખાનામાં ખળભળાટ મચાવ્યો. એક તો 'ટેનીસ' ને બદલે 'તકલી' ચાલે એ અપ-ટુ-ડેટ જવાનોને અને અક્કડ પોશાક સજતી છોકરીઓને ગમ્યું તું તો નહિ જ, તેમાં વળી માણેક હવે તો ખાદી પહેરી આવતી થઈ એટલે આગમાં તેલ હોમાયું. જીમખાનાનો એ શીખેલા યુવાનોને અને જીમખાનાના કાર્યવાહકોને એમાં રાજદ્રોહની ગંધ આવી ગઈ સરકારના આપણે સદા વફાદારો જીમખાનામાં તકલી ચલાવ્યા કરીએ તો પછી આવી જ બન્યું ને! આજે એક ખાદી પહેરીને આવી, કાલે બીજીઓ પહેરી નીકળે તો? તો જીમખાનાને કેટલું ખરાબ લાગે? અંગ્રેજો શું કહે? એક તો ગઈ વેળા એક અધિકારીએ 'લંચ' પર આવવાનું ના પાડ્યું જ હતું તેમાં વળી આ વાત જાણે તો? હા, તો પછી? કાર્યવાહકોને ખરે જ ગભરાટ છુટ્યો. અંતે ભારે ચર્ચા પછી તકલી કાંતનારીઓને ચેતવણી આપવામાં આવી કે જીમખાનાના કાયદા મુજબ અહીં એવું દોઢડું કામ નહિ થાય!

પ્રકરણ છઠ્ઠું

માણેક જીમખાનાથી સદાની છૂટી પડી.

એક મહિનો પુરો થયો.

એક દિવસ રૂસ્તમ માણેક પાસે આવ્યો. એ ગાંધી હોસ્પીટલમાં જવા નીકળી હતી. રૂસ્તમે પુછ્યું; 'હવે તો તમારી સાથે વાત કરવાનું પણ મળતું નથી.'

માણેક હસી, 'તમે તો ખુબ વાંચવા માંડ્યું છેની? પરીક્ષા તો નજીક જ છે. પણ કાંઇ બીજી ખબર!'

'ખબર શું હોય? આપણા જેમીએ તો ધુમ મચાવી છે. મેદાનમાં ખુબ ગર્જે છે. બડો દિલેર છે.'

'હા કેમ નહિ હોય?' માણેક સગર્વ બોલી: 'જેનામાં એ ગુણ છે તેના બધા અવગુણ મટી જવા જોઇએ. તમને તો 'કોંગ્રેસ બુલેટિન,' વાંચવાની ફુરસદ મળતી નહિ હશે! જાણોછ? જેમીએ શું કામ કીધું છ? પરદેશી કાપડ અહીં બિલકુલ વેચાતું નથી અને દારૂની દુકાને તો કોઇ જઇ શકતું નથી.'

'તો પછી જાણી લે કે એના જેલના દિવસ નજીક છે.'

'એરણી કામ કરીને જવાનું કંઇ સસ્તું નથી. હવે તો કોર્ટમાં પણ રોટ નથી. વકીલોની કમાણી પણ ગઇ છે.'

'અને એ જ ત્યારે સ્વરાજ હશે!' રૂસ્તમ કડવાસથી બોલવા લાગ્યો, 'કે જમીનદાર, વકીલ અને વેપારી બધા મરે; માત્ર ખેડુતો અને મજૂરો જ જીવતા રહે, એમજ કેની?'

'તો તમે શું એમ ધારો છો' માણેક જોસમાં આવી: 'કે જમીનદાર, વકીલ અને વેપારી ગરીબોને ચુસી ચુસીને મોટા થતા જાય, અને સામાજીક વ્યવસ્થામાં એવો અન્યાય થતો રહે ને તે માટે જબાન નહિ ખોલવી? બોલો રૂસ્તમજી, એ તે વ્યવસ્થા આદર્શ કહી શકાય? સભ્યતાનાં તણ મુખ્ય સિદ્ધાંતોનો આવી દશામાં ઓછામાં ઓછી રીતે પણ વ્યવહાર થઇ શકે ખરો?'

રૂસ્તમ હવે સહેજ તપ્યો. 'શિક્ષણ અને સંપત્તિનું મહત્વ હંમેશ રહેલું છે અને સદા રહેશે. સમજ્યાં માણેકબાઇ? હા તેનું રૂપ બદલે ખરાય.'

'એમ કે?' માણેક આવેશમાં વધુ આવી: 'જો સ્વરાજ મળતાં સંપત્તિનું આવું પ્રભુત્વ રહે અને ભણેલાંગણેલાઓનો સમાજ એજ રીતે સ્વાર્થમાં આંધળો બની રહે તો હું કહીશ કે એવું સ્વરાજ જોઇતું નથી. અંગ્રેજ મહાજનોની ધનલોલુપતા જ આપણને કચડી નાખે છે. જે બુરાઇઓને દૂર કરવા આજે અમે જીવ હથેલીમાં લઇ ફરીએ છીએ તે જ ખરાબીઓને શું ફરી પ્રજાને માથે નાખવી? એટલા જ માટે કે તે વિદેશી નહિ પણ સ્વદેશી છે? જીવની જગ્યે ખુદા આવી બેસે તેનો અર્થ સ્વરાજ નથી હું તો સમાજની એવી વ્યવસ્થા જોવા માગું છું કે તેમાં ઓછામાં ઓછી વિષમતાને આશ્રય મળે.'

રૂસ્તમથી આ દલીલોનો જવાબ ન દેવાયો. તે બોલ્યો: 'એ તમારી કલ્પના હશે!'

'નહિ; તમે આજની ચળવળનું સાહિત્ય વાંચ્યું છે?'

'છટ, છટ, વાંચ્યું નથી. વાંચવા માંગતો પણ નથી.'

'હાસ્તો. ક્યાંથી વાંચો? વાંચો તો પછી રાજદ્રોહીમાં નહિ ખપો? વટલાઇ નહિ જાઓ! અને વટલાયા તો પછી જીમખાનામાં તમારું 'ટેનિસ' અને છોકરીઓનાં આકર્ષણ અટકી નહિ પડે? તમે એ બધું નહિ વાંચશો તેથી કંઇ નુકસાન થવાનું નથી.'

'માણેક, તમારું મગજ તો ગાંધીએ ફેરવી નાખ્યું છે. તમારા જેવી છોકરી આવા ગાંધીયેલાં કરે તે સારું નહિ.'

'અને તમારા જેવાના મગજને આ શિક્ષણથી કેટલાં સડેલાં બનાવ્યાં છે તે જુઓ. કેવા તમે ગુલામ છો? તમે નાની સાધારણ કુરબાની પણ નથી કરી શકતા અને...'

એટલામાં પટાવાળો તેના હાથમાં તે દિવસનું પત્ર મેલી ગયો. એણે તુર્તજ તે ખોલ્યું, અંદર વાંચતાંજ તેની ગરદન ઉંચી થઇ. તેના ચહેરા પર કોઇ અલૌકિક તેજ ચમક્યું. આવેશમાં ઉભી થઇને તે બોલી ઉઠી: 'જેમીને બે વર્ષ મળ્યાં.'

'હું તો કહેતો'તોજ' રૂસ્તમ બોલ્યો 'કે બે વર્ષ મળશે. જીંદગી બરબાદ કરી નાખી!'

માણેકે તીરસ્કાર દાખવ્યો: 'શું ડીગ્રી લેવામાં જ મનુષ્યનું જીવન સફળ થાય છે? બધો અનુભવ બધું જ્ઞાન શું પુસ્તકોમાં જ ભર્યાં છે? હું માનું છું કે સંસ્કાર અને માનવચરિત્રનો અનુભવ જેમીને જેટલો આ બે સાલમાં મળશે તેટલો હિસ્ટ્રી અને કાયદા કલમોની પોથીઓમાંથી તમને બસો વર્ષમાં પણ નહિ મળે. જો શિક્ષણનો ઉદ્દેશ ચારિત્રબળ માનો તો રાષ્ટ્રસંગ્રામમાં મનોબળનાં જેટલાં સાધનો છે તેટલાં પેટના સંગ્રામમાં પણ નથી-હોઇ શકે નહિ.'

'તમે એમ કહી શકો કે અમને પેટની ચિંતા ઘણી છે. અમારામાં સાહસ નથી, બળ નથી. ધૈર્ય નથી તો તે હું માનીશ; પણ જાતિહિતને માટે પ્રાણ દેનારાઓને મૂર્ખા કહેવા, બેવકુફ કહેવા એ મારાથી નહિ ખમી શકાય; જેમીના એક ઇશારાથી સેંકડો માણસો છાતી ખોલી ઉભા રહેશે. તમારામાં છે તાકાત જનતા સામે ઉભા રહેવાની!

'જે લોકોએ તમને પગ નીચે કચડી રાખ્યા છે, જે તમને કુતરાઓથી પણ નીચ સમજે છે તેઓનીજ ગુલામી કરવા તમે ડીગ્રીઓ માટે જીવ આપી રહ્યા છો. તમે એને તમારે માટે ગૌરવની વાતો સમજો છો, હું નહિ;'

રૂસ્તમ આભોજ બની ગયો. માણેકમાં આટલું પાણી છે એ આજે તેણે જાણ્યું, તેને બોલવાનું સુઝ્યું નહિ, તે એટલુંજ બોલ્યો: 'માણેક, તમે તો જબરાં બળવાખોર થઇ ગયાં.'

'હા, સાચી વાતો કહી તેમાં તમને બળવાની ગંધ આવે છે. એમાં દોષ મારો નથી. તમારી કેળવણીનો છે.' માણેકે આવેશમાં જ જવાબ આપ્યો.

રૂસ્તમ સહેજ ઝંખવાણો પડ્યો. તેણે નવા ચેહરા કર્યા 'આજે તો ત્યારે જેમીને મુબારકબાદી આપવા જંગી સભા થવાની હશે તેમાં તમે જશો ખરાં?'

'હા જરૂર, અને તે સભામાં પણ બોલીશ. જેમીએ જે આગ સળગાવી છે તે મારા જીવતાં હોલવાવા નહિજ પામે.' માણેક ઉગ્ર બની.

'એમ? પણ તમે તમારા પિતાને પૂછ્યું છે?' ડુબતા મનુષ્યની જેમ રૂસ્તમે તરણાની ઓથ લીધી.

'પૂછી લઇશ.'

'તેઓ તમને રજા આપશે?'

'આપે કે નહિ. પણ સિદ્ધાંતના વિષયમાં પોતાના આત્માનો આદેશ સર્વોપરી હોય છે.'

'ઓહો! એ વળી નવી વાત જાણી!'

એમ કહી રૂસ્તમ ઉઠ્યો. જેને એ રમકડું સમજતો હતો, એ વિલાસનું પૂતળું સમજતો હતો તેનાથી તે હાર્યો હતો. તેની દલીલોનો કશો જવાબ એ દઇ શક્યો નહોતો. તે ઉઠ્યો-માણેક સાથેનું સઘળું કર્તવ્ય આજ સમાપ્ત થતું હોય તેમ ઉઠ્યો, અને વધારે બોલ્યા વિના અને સલામ કર્યા વિના તે ઓરડામાંથી બાહેર પડ્યો.

માણેક જોઇ રહી.

■

સ્ત્રી—પુરુષ

કુ. પીરોજા ગવુરેવીઆ

જુઓ! પેલો પ્રચંડ વેગે ધસમસતો મહાસાગર! કેટલી એની ગતિ! કેવા એના ઉછાળા! એના અંતરમાં કેટલા તરંગો, કેટલા સ્વપ્નો સમાણા છે! છતાં એ સ્વપ્નની સિદ્ધિ એને હાથ નથી. એ આશાથી ભર્યો સાગર એનાં હૃદયનું ચિંતન લઈ ક્યાં જઈ રહ્યો છે! આવડી ગતિએ તો તે ક્યાં જઈ પહોંચશે, છતાં એ ત્યાંનો ત્યાં જ છે. કોઈ વાર નિરાશ બનેલો, શાંત અને ગંભીર તો કોઈ વાર અફડાતો, પછડાતો આશાને તરંગે ઝુલતો, ઘુંઘવાતો એ મહાસાગર! અને સાગરમાં સહેલતો પેલો એકલો માનવી! શું એનું બળ! કેવી શૂરવીરતા! છતાં એનામાં થોડી ધીરજ હોત તો! પેલી નાનકડી સ્ત્રી! કેવી મોજાંઓ સામે બાથ ભીડી રહી છે! કેવી ધીરજ! સહનશીલતા! એનામાં જો થોડું વધુ બળ, થોડું વધુ વ્યવહારજ્ઞાન હોત તો!

સંસારમાં સ્ત્રીપુરુષ, જાતી, ગુણ, અંગ વિગેરેથી ભિન્નભિન્ન છે, છતાં એ બંનેમાં કોઈ ચડતું કે ઉતરતું નથી. બંને પામર છે બંનેમાં દુર્ગુણો સદ્‌ગુણો રહેલા છે. છતાં એકનો દુર્ગુણ બીજાના સદ્‌ગુણથી ઢંકાઈ જાય છે. જ્યારે બીજાનો સદ્‌ગુણ ઝળકી ઉઠે છે. બંને સાથે મળવાથી સંપૂર્ણતા પામે છે, પરંતુ એ બંનેનાં જોડાણમાં વિશુદ્ધ પ્રેમ, સંપૂર્ણ વિશ્વાસ, ગીરદ મનોબળ અને બીજાના સુખ માટે પોતાનો ત્યાગ દેવાની પવિત્ર ભાવના રહેલી જોઈએ. સ્વાર્થ આવ્યો ત્યાં ઉચ્ચ—નીચના ભેદની શરૂઆત થઈ જાય છે અને એ ભેદની શરૂઆતમાં બંનેની કાર્યશક્તિ અને વિશુદ્ધ પ્રેમબંધન શિથિલ થઈ જાય છે.

કુદરતે પુરુષને શારીરિક શક્તિ દીધી; સમાજે એને આર્થિક સ્વતંત્રતા આપી, પરંતુ પુરુષના દેહમાં શક્તિ અને બળ છે. તો સ્ત્રીના હૃદયમાં કોમળતા સાથે નૈસર્ગિક હૃદયબળ છે એ પુરુષના બળ કરતાં કોઈ રીતે ઉતરતું નથી. હૃદયબળ વડે શારીરિક દુઃખ સહન કરવામાં નબળી સ્ત્રી એક યોદ્ધાને હરાવી જાય છે. માનવી જાનવરમાંથી પ્રગતિ પામ્યો. હોઈ કોઈ વાર પોતાના શારીરિક બળ પર મુસ્તાક બની પોતાથી નબળાને કચડી પોતાનો જાનવરી ખવાસ બતાવે છે અને તેથી જ ઘણા દાખલાઓમાં કોમળ સ્ત્રીજાતી પર પુરુષની જાતીવતાએ સામ્રાજ્ય ભોગવ્યું છે. પરંતુ જીંદગીમાં એકવાર તો જરૂર એ સ્ત્રીની અમાપ શક્તિનું ભાન મેળવી દે છે. તે વખતે પોતાનાં બળ અને તેના કરેલા ઉપયોગ માટે શરમાવું પડે છે. પુરુષનું બળ સ્ત્રીને સાચવવા માટે છે એને સહારો દેવા માટે છે. એને કચડવા માટે નથી.

સ્ત્રીપુરુષ બંને એકમેક માટે સર્જાયાં છે. એ બંનેએ સાથે મળી એકતારૂપ ધારણ કરી જગત માટે જ કાર્ય કરવાનું છે. સ્ત્રી એ પ્રેમની પ્રતિમા છે એના મોહમાં પુરુષજગત, સંસાર અને એ બંને તરફની ફરજ ચૂકી ન જાય એ જોવાનું કાર્ય સ્ત્રીનું છે. પુરુષની એ પ્રેરણામૂર્તિ બની રહેવી જોઈએ.

સ્ત્રીપુરુષ સંસારસાગર તરે, નબળાને તારે, ડુબે કે એ અસ્ખલિત વહેણમાં ઘસડાઈ જાય, છતાં એ સાગરનો ચીરસ્થાઈ અંશ નથી. એક ડુબ્યું, અનેક ડુબ્યાં એક અદૃશ્ય થયું—અનેક થયાં. તો આ સંસારમાં માનવીની હસ્તી રહી શકે નહીં. દરેક જીવંત પદાર્થની આ સ્થિતિ છે, એટલે પ્રભુએ એમને સજીવન રાખવા શારીરિક બંધારણ અને એના પરિણામે એ પેદાશ અમર રાખવાનું સાધન દીધું છે. પરંતુ સઘળી પેદાશો ઉપર સામાન્ય એવી માનવ પેદાશને પ્રભુએ બુદ્ધિ અને આત્મિક બળ આપ્યું છે કે જેથી તેઓ માત્ર હરસન

કવિ ખબરદારની ભક્તિપ્રધાન નંદનિકા

ડૉ. એરચ જહાંગીર એસ. તારાપોરવાળા

કવિ ખબરદારની આ છેલ્લી કૃતિ 'નંદનિકા'માં જીવન અનુભવની તથા આત્માની પરિપક્વતા સ્પષ્ટ દેખાય છે. આંતર જીવનનો ઊંડો અનુભવ એમણે કાવ્યરૂપે ઉતારવાનો સારો પ્રયાસ કર્યો છે. ગુજરાતી ભાષામાં આ 'સ્વનિતો' (Sonnets)નું પહેલું જ [illegible] પુસ્તક છે. એમાં કવિએ સાથે સ્વનિત કેમ? હોય તે ખુલાસાવાર સમજાવ્યું છે. યુરોપીય 'સોનેટ'ની આબેહૂબ નકલ કરવા ઇચ્છીએ, તો તેના અસલ રૂપને, તેની લીટીઓના આઠ તથા છ લીટીના બે વિભાગોને જાળવવા જોઈએ, તેમજ જે પ્રાસની રચના પણ મૂળ સોનેટકાર-ઇટાલીઅન કવિ પેટ્રાર્કના જેવી જ જોઈએ. એ બધું ન જળવાય તો તે કાવ્યને 'સોનેટ' નામ ન જ અપાય. કવિએ નંદનિકાના ૨૦૨ સ્વનિતોમાં ક્યાંય આ નિયમનો ભંગ કર્યો દેખાતો નથી.

કાવ્યરચનાની શુદ્ધિ તથા ભાષાનું માધુર્ય એમાં જ જો આ પુસ્તકની ખૂબીઓ સમાઈ જતી હોત તો આ લખવાની કશી જરૂર જ ન રહેત. એમાં કવિની વિચારસરણી તથા તેમના હૃદયના ઊંડા ભાવોને તેમાંથી નીકળતા પડઘા વાંચકને તરબોળ કરી અનેરી સૃષ્ટિમાં લઈ જાય છે. અનાદિ કાળથી, વેદના સમયથી, લઈને આજ સુધી આપણા દેશમાં ભક્તિ કાવ્યની સરિતા અખંડ વહી રહી છે. આપણા દેશની પ્રત્યેક ભાષામાં આવાં ભક્તિપ્રધાન કાવ્યો અસંખ્ય છે. ગુજરાતમાં નરસિંહ અને મીરાંથી માંડીને દયારામ સુધી અને ત્યારપછી પણ આજના તેમજ જૂના કવિઓનાં અનેક મીઠાં કાવ્યો તો વાંચકને સુવિદિત છે. એ ભક્તિ-સાહિત્યનો આ નંદનિકા એક અમૂલ્ય મણકો છે.

ટીકાકારો ઘણીવાર ભૂલો શોધવામાં ગૌરવ લે છે ને તેમાં જ પોતાનું કર્તવ્ય સમાપ્ત થયેલું માને છે. પરંતુ ટીકાકારનું મુખ્ય કર્તવ્ય કાવ્યની ખૂબીઓ દર્શાવવાનું છે. દરેક કવિમાં થોડી ઘણી ત્રુટીઓ તો શોધવા જતાં મળવાની જ. પરંતુ એ ત્રુટિઓ ન ગણકારતાં તેના વિશેષ ગુણો તથા તેના ઊંડા વિચારો તરફ લક્ષ ખેંચાવું જોઈએ.

જીવનના અનેક અનુભવોથી પરિપક્વ બનેલા વિચારો આ સ્વનિતોમાં ભરેલા છે. પરંતુ ખાસ ખૂબી તો એ છે કે જીવનના કડવા અનુભવોની કટુતાનું આમાં મીઠું અમૃત બન્યું છે. આ પ્રકારનું પરિવર્તન ભક્તજનોના હૃદયમાં જ શક્ય છે. પ્રભુ પરની અચલ શ્રદ્ધા જ્યાં જામી હોય, જ્યાં નાથનો સર્વવ્યાપી પ્રકાશ સદા વ્યાપી રહ્યો હોય ત્યાં સૌમ્ય, આશાપૂર્ણ પ્રકાશ જ પડે. 'રહે સૂર્યની સાથે તો ક્યાંથી અંધાર નડે!' (સ્વનિત ૧૫૨.)

નંદનિકાના નવ 'ભજનોમાં' સૌથી હૃદયસ્પર્શી તો ચોથું ભજન-[illegible] છે. રવિ ઠાકુરનાં 'શિશુ' કાવ્ય જેણે વાંચ્યાં હશે, અથવા તેનું અંગ્રેજી અનુવાદ 'The Crescent Moon' જોયું હશે, તેને વિચારોનું તથા ભાવનાશીલતાનું સામ્ય એ ભજનમાં દેખાશે. બાળ-હૃદય સાથે સહાનુભૂતિ એ 'ભજન'ની સાથે સ્વનિતોમાં સ્પષ્ટ તરી આવે છે. અને સાથે હાસ્ય અને મધુર કટાક્ષ પણ ત્યાં છે. આપણું મનુષ્ય જાતનું વર્તન તથા તેમાં ઊંડે રહેલી વિકૃતતા જોતાં જેમ હસી પડે છે. પણ એ હસવું મીઠાશ ભરેલું છે. [જુઓ

'સ્વપ્નાંનો વેપારી,' ધ્વનિત ૫૬.] એવુંજ સુમધુર હાસ્ય 'પોટલાં' માં જડે છે. [ધ્વનિત ૧૯૮]

'મારા નાથ! હું આવતાં તારાં સુણું પગલાં
'તારો પાલવ કે મારાં પોટલાં, શું પકડું?

ધ્વનિત કાવ્યમાં છેલ્લી લીટીઓમાં જ આખા કાવ્યનું રહસ્ય સમાય છે. લગભગ દરેકમાં એવી લીટીઓ જડશે, જેવી કે—

'જૂને પ્રેમ અનંત જ્યાં ત્યાં જ વસંત ખરે!' [ધ્વનિત ૧૨૮] અથવા 'હું જ કસ્તૂરિકામૃગ કસ્તૂરી શોધું મથી!?' [ધ્વનિત ૧૪૬]

કવિની કલ્પનાશક્તિના અનેક સુંદર ઉદાહરણો નંદનિકામાં જડશે 'ગલ' (ધ્વનિત ૧૫૪) માં કવિ વિશ્વ સમુદ્રમહીં જાળ નાંખે છે અને વિધવિધ વસ્તુઓ જાળમાં જુએ છે. પરંતુ

'મારી જાળમાં આ બધું ફેંકી તું દૂર જતો,
'મારા નાથ! તું તારું જ રૂપ કરે અછતું;
'મારી જાળમાં ભક્તિ તણો ગલ એવો વાવું,
'કે તું આવી પડે મહીં આખર તુષ્ટ થતો!'

થોડાક સમયથી કવિ ખબરદાર જરથોસ્તી ધર્મશાસ્ત્રનો અભ્યાસ ઊંડાણમાં ઉતરીને કરી રહ્યા છે. તેનું પરિણામ 'સદાચાર' નામના ૧૫૨ મા ધ્વનિતમાં છે. એમાં જરથોસ્તી મહામંત્ર 'અશેમવોહૂ'નો સુંદર અનુવાદ તથા તેમાંથી ઉદ્ભવતા સુંદર વિચારો સમાવ્યા છે. એ ધ્વનિતની પ્રત્યેક લીટીમાં જરથુસ્ત્રના ગાથાઓમાં પડઘા સંભળાય છે.

નંદનિકા નિઃસંદેહ ભક્તિપ્રધાન ગણી શકાય અને એ ભક્તિમાં 'નાથ' અત્યંત પ્રેમાળ પિતારૂપે ભાસે છે. કવિ હૃદયની ઊંડી અભિલાષા આ પિતાતુલ્ય નાથમાંજ પરોવાઇ છે :—

'મારા નાથ! તને મારું હાક પઝેપગની;

'કરશે ખંગાયું શું આ તારું બાળ ખરું,

'ઊંચકી તેને ચઢાશે ન એક ચૂમી કરવા?'

આવા નાથની 'ચૂમી' મેળવવી એજ સાચો મોક્ષ છે!

ગુજરાતી સાહિત્યમાં ભક્તિ-પ્રધાન ગ્રંથોમાં ખબરદારની નંદનિકા બહુ જ ઊંચું સ્થાન ધરાવશે તે બાબે કશો સંદેહ નથી.

આપણા માર્ગમાં ગમે તે સંકટો આવે, બાહ્ય દ્રષ્ટિએ જોતાં આપણી ગમે તેટલી હાર થતી જોવામાં આવે છે છતાં આપણે વિશ્વાસ ન છોડતાં એક જ મંત્ર જપીએ:—સત્ય છે, તે જ એક પરમેશ્વર, તેનો સાક્ષાત્કાર કરવાનો એક જ સાધન તે અહિંસા, તેને કદી નહિ છોડું. જે સત્યરૂપ પરમેશ્વરને નામે પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેનું પાલન કરવાનું તે બળ આપો.

— ગાંધીજી

ટૂંકી વાર્તા

આઝાદ

★

કુ. પીલુ કરકરીઆ

★

કૂ...કૂ...કૂ...દૂર દૂર કોયલનો સ્વર સંભળાયો. એના જવાબમાં સરિતા ખળખળ વહેતાં પાણીમાંથી સંગીત રેલાવી રહી અને એક મકાનના ઝરૂખામાંથી વાંસળીના મીઠા મીઠા સૂર છૂટી રહ્યા. એ સૂરે કોયલને શરમાવી દીધી, સરિતાને પળભર થંભાવી દીધી અને આડપાનના શ્વાસોશ્વાસને પણ જાણે રોકી દીધો ઝરૂખાનું બારણું ઉઘડ્યું અને એક આધેડ વયની સ્ત્રીએ સાદ કર્યો, 'આઝાદ, બેટા, આવો ભોજન લેવા,' પરંતુ સંગીતમાં મસ્ત બનેલા આઝાદે, કાંઈ પણ ઉત્તર દીધો નહિ. માતાનું સ્વમાન ઘવાયું; તે સહજ રોષમાં બોલી, 'મોટો લાટસાહેબનો દીકરો આવ્યો કે રોજ રોજ કાલાવાલા કરવાના...'

'ભાઈસાહેબની કમાણી તો એક કોડીની યે નહિ, આખો દિવસ ચોપડીઓ સાથ માથાકુટ કરવાની અને રાત્રે વાંસળી લઈ પેં પૂ પેં પૂ કર્યા કરવાનું તે સિવાય બીજું કાંઈ સુઝે છે તને?' અંદરથી આઝાદના પિતાનો કરડો સ્વર સંભળાયો.

પરંતુ આઝાદને મન આ બધું તુચ્છ હતું. આ સંભાષણ સાંભળવા જેટલી તેનામાં પરવાહ કે ધીરજ નહોતી. તે તો બંસરીના જુદા જુદા સૂર રેલાવે જ ગયો. પુત્રની ઉદ્ધતાઈ જોઈ માતા જોરમાં બારણું અફાળી ચાલી ગઈ.

આઝાદનો પિતા કસાઈનો ધંધો કરતો. રોજનાં અસંખ્ય ઘેટાં, બકરાં વિગેરે નિર્દોષ દેહોને રહેંસતાં એ એને મન રમત જેવું હતું અને આમ કરવાથી દયાનો ઝરો તેના હૃદયમાંથી સુકાઈ ગયો હતો; એનું હૃદય પત્થર જેવું સખ્ત બન્યું હતું. પરંતુ આઝાદ આવો ન હતો.

વર્ષો અગાઉની વાત છે. બાળક આઝાદ એક દિવસ માતા સાથ ઝરૂખામાં બેઠો હતો ત્યારે ઘેટાં અને બકરાંનું એક મોટું ટોળું ધૂળ ઉડાડતું ત્યાં આગળથી પસાર થયું. તેણે કુતૂહલથી પૂછ્યું, 'મા, આ ક્યાં જાય છે?' માતાએ જવાબ આપ્યો, 'બેટા, એ તો તારા પિતાની માલેકીનાં છે, હમણાં એને કસાઈખાનામાં લઈ જશે પછી સવારે એમને કાપવામાં આવશે અને......'

'હેં', આ બધાંને કાપી નાખશે?' આઝાદનું પુષ્પસમું કોમળ હૃદય લાગણીથી ઉભરાઈ આવ્યું, આંસુથી ઉભરાઈ ગયેલી આંખો માતાનાં મુખ પર ઠેરવી તે બોલવા લાગ્યો: 'તું પિતાજીને આવું કાર્ય નહિ કરવા સમજાવીશ. પિતાજી બીજો ધંધો કેમ નહિ કરતા હોય?'

પુત્રની નિર્દોષ વાતો સાંભળી સહજ સ્મિત કરી માતા બોલી, 'બેટા, જમાનાઓથી વિશ્વમાં આ તો ચાલ્યું આવે છે. તારા પિતા એકલા જ આ ધંધો ઓછો કરે છે? આપણા ગામમાં જ એવા તો બીજા કેટલાય કસાઈઓ હશે.'

તે દિવસે આઝાદે માંસ ખાધું નહિ. રાત્રે સ્વપ્નામાં પણ ઘેટાં-બકરાંની મરતી વખતની બૂમો એને કાને પડતી રહી. ત્યાર પછી દિવસે દિવસે આઝાદનું મન જુદાજ સંસ્કારો ધારણ કરી રહ્યું. તે અત્યંત તીક્ષ્ણ બુદ્ધિનો હતો. હિંદુ મિત્રોની સોબતમાં અને પુસ્તકોના તેણે પોતાનાં માનસને સંપૂર્ણ અહિંસક બનાવ્યું હતું. પિતાની હિંસા જોઈ તેને ખૂબ દુઃખ થતું હતું પરંતુ તે માટે તે એક શબ્દ પણ બોલી શકતો નહિ. અત્યંત ક્રૂર અને ઉગ્ર સ્વભાવના પિતાને કોઈ પણ જાતની સલાહ આપવા

તેની હિંમત ચાલતી નહિં. તેણે માંસ ખાવું છોડી દીધાથી માત-પિતા તરફથી ખૂબ સહન કરવું પડતું. એક કસાઇના પુત્રને પોતાના સિદ્ધાંતો સાચવતાં કેવી મુશ્કેલી પડતી હશે તેનો ખ્યાલ એક સાધારણ મનુષ્યને નજ આવે. વિચારોની મતફેરીને લીધે કેટલાક મુસ્લીમ મિત્રોની સોબત તેને છોડવી પડી હતી પરંતુ એને કોઇની પણ દરકાર નહોતી; ભલે સમસ્ત જગત પણ તેની વિરૂધ્ધ હોય. વાંસળી તેની પરમમિત્ર હતી, બંસરીના સૂરો રેલાવવામાં જ તેને આનંદ થતો.

બીજે દિવસે આઝાદના પિતાએ તેને સંભળાવી દીધું, 'હવે તારે મદ્રેસામાં શીખવા જવાનું નથી. મારા ધંધામાં તારે મને મદદ કરવી. મારાથી એકલાથી હવે થતું નથી.'

પિતાના શબ્દો સાંભળી, આઝાદ સ્તબ્ધ બની ગયો ! 'શું મારે પણ પિતાની માફક કસાઇ બનવું અને એમના નિષ્ઠુર કૃત્યોમાં સહકાર આપવો ? મારા સિધ્ધાંતોનું શું ? મારા વર્ષોના અભ્યાસનું શું ? ના... ના એ કદિ નહિ બને.'

તેણે પિતાને સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો. દેશના પશુધનનો આવી હિંસક રીતે નાશ કરવાથી આર્થિક ખોટ દેશને જે જાય તે માટે તેણે દલીલો કરી પરંતુ સઘળું નિરર્થક હતું. બે-ત્રણ દિવસો સુધી તેણે ખૂબ વિચાર કર્યો અને પોતાનાં જીવન માટે અનેક માર્ગો ખોળ્યા પરંતુ તેણે કાંઇ પણ માર્ગદર્શન મળ્યું નહિ, છેવટે છૂપી રીતે ઘર છોડી ચાલી જવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

દિવસો વીતી ગયા. આઝાદ માતા-પિતાને છોડી શહેરમાં આવ્યો અને એક મિત્રની ભલામણથી એને એક નોકરી મળી ગઇ. તે પોતાના નિર્વાહ પૂરતું કમાઇ લેતો. આવી વિપત્તિમાં પણ તે પ્રાણથી પણ અધિક વાંસળીને ભૂલ્યો ન હતો. તેનું જીવન કશા પણ ફેરફાર વિનાં પસાર થયે જતું. પોતાનાં ભૂતકાળનાં સ્મરણો સંભારી ખૂબ દુઃખી થતો. આટલી કુમળી વયે ઘર, માતા-પિતાની છત્રછાયા છોડતાં તેને દુઃખ થયું હતું. વહાલસોયી માતાની યાદ આવતાં તેની આંખમાં આંસુ આવી જતાં. ઘર છોડયા પછી તેમની કશી ય ખબર તેને મળી નહોતી. પુત્રવિયોગથી માતાને કેવો આઘાત લાગ્યો હશે તેની કલ્પના પણ તે કરી શકતો નહિં.

બે—ત્રણ દિવસ થયા શહેરમાં રમખાણ ફાટી નીકળ્યું હતું, અસંખ્ય નિર્દોષ મનુષ્યો ગુંડાઓની છરીથી રહેંસાઇ જતાં અથવા ઘાયલ થતાં. સર્વત્ર ભય અને ત્રાસનું વાતાવરણ દ્રષ્ટિગોચર થતું હતું. આઝાદ એક દિવસ કોઇના આવવાની રાહ જોતો ફુટપાથ પર ઊભો હતો, તેટલામાં કાંઇક અવાજ આવતાં પાછળ જોયું તો એક વ્યક્તિ હાથમાં ખંજર લઇ તેની તરફ ધસી આવતી હતી. માત્ર બે ડગલાનું જ અંતર હતું. આઝાદનું મુખ ફિક્કું પડી ગયું, શ્વાસોશ્વાસ પણ જાણે થંભી જશે એમ એને લાગ્યું, પરંતુ તેણે સમયસુચકતા વાપરી પેલી વ્યક્તિ તેના ઉપર છરી ઉગામે તે પહેલાં પોતાના સશક્ત હાથ વડે પોતાનું સઘળું બળ વાપરી એક આંચકા સમેત પેલાને નીચે પાડી નાંખ્યો; તેના હાથમાંનું ખંજર દૂર જઇ પડયું. આઝાદે આમતેમ જોયું અને મદદ માટે બુમ પાડી. પરંતુ આખો રસ્તો સાવ નિર્જન હતો. ભયને લીધે લોકોની અવરજવર ભાગ્યે જ થતી. આ તકનો પેલા ગુંડાએ લાભ લીધો, તે પાછો ઉઠવા જતો હતો તેટલામાં આઝાદે નીચે પડેલું ખંજર ઉપાડી પેલાની છાતીમાં હુલાવી દીધું.

આઝાદે ઉંચે જોયું તો નજદીકની ગલીમાંથી શસ્ત્રસજ્જ સિપાહી દોડતો આવતો હતો. આઝાદ ગભરાયો, પોતે જે કૃત્ય કર્યું હતું તેનાં પરિણામનું તેને ભાન થયું. એક પળનો પણ વિલંબ કર્યા વિના જીવ લઇને તે બીજી ગલીમાં અદ્રશ્ય થઇ ગયો. સિપાહીએ વ્હીસલ મારી અને ચારે તરફ દોડધામ થઇ રહી. આઝાદ ખૂબ દોડયો, શહેરની ગલીગુંચીઓએ આ કાર્યમાં તેને સહકાર આપ્યો.

છેવટે તે શહેરની બહાર નીકળી ગયો અને અત્યંત થાક લાગવાથી એક પથ્થર પર બેસી ગયો. તેનું મન અત્યંત વ્યગ્ર થઇ ગયું હતું. શૂન્ય દ્રષ્ટિએ તે જોઇ રહ્યો. તેણે શું કર્યું હતું ? અહિંસાનો પૂજારી બની તે

આવું કાર્ય શી રીતે કરી શકશે તેની એને સમજ પડી નહિ.

'આ તે હિંસા કહી શકાય ?' તેણે પોતાના મનને પ્રશ્ન પૂછ્યો, 'સ્વબચાવ અર્થે હિંસા કરવી પાપ નથી એમ ઘણાં માને છે. ગાંધીજી કહે છે કે, 'અહિંસક રીતે મરતાં શીખો. અહિંસક રીતે દુશ્મનનો સામનો કરતાં કરતાં મૃત્યુને ભેટવું એમાંજ ખરૂ ગૌરવ છે. સાચો અહિંસક આ પ્રમાણે મરતાં બ્હીતો નથી; એને માટે આના કરતાં વધુ શોભાસ્પદ બીજું કાંઈ નથી.'

શહેરમાં રહેવું એના માટે સલામત ન હતું; પોલીસ તેની શોધમાં ચોતરફ ફરતી હતી. હવે શું કરવું ? ઘડીમાં તેને થતું કે તે પોલીસને શરણે થઈ જાઉં. તે ખૂની હતો અને ફાંસી માટે સજાવાર હતો પરંતુ તે જુવાન હતો. આટલી નાની વયે મરણ પામવું ? તેનાં જીવનમાં જુવાનીના કોડ હતા, હૃદય ઉત્સાહ અને આશાથી ભર્યું હતું; મરણના વિચારથી તે કંપી ઉઠ્યો.

થોડા મહિના પસાર થઈ ગયા. વેશપલ્ટો કરી આઝાદ એકથી બીજા શહેરમાં રહે છે, કોઈ ધંધો મળી જાય તો તે કરે છે, પરંતુ પોલીસની આંખ તો તેની પાછળ જ હતી, ત્રણ-ચાર વાર તો તે પકડાઈ જતાં બચ્યો હતો. આવી નાસભાગથી તેણે મનની શાંતિ ગુમાવી દીધી; જે સ્થળે પકડાઈ જવાનો ભય લાગતો તે સ્થળ તે તુરતજ છોડી જતો.

એક સંધ્યા સમયે, જ્યારે વરસાદ ધીમો ધીમો પડી રહ્યો હતો ત્યારે, છૂપી પોલીસે ગોઠવેલા છટકાંમાં સપડાઈ જવાની અણી પર આઝાદ હતો. પરંતુ પોલીસોને થાપ આપવાની કળામાં તે રિઢો થઈ ગયો હતો એટલે આ સમયે પણ તે નાસી છૂટ્યો. તે ખૂબ દોડ્યો અને શહેરની બહાર નીકળી ગયો. એક બંગલાના કોટ કૂદી ત્યાંના બાગમાંના એક ઝાડ પર તે ચડી ગયો. મુશળધાર વરસાદ આ સમયે પડી રહ્યો હતો એટલે પોલીસનું કામ વિકટ બની ગયું હતું.

રાતનો અંધકાર જામ્યો, આઝાદ કેટલીય વાર સુધી ઝાડ પર બેસી રહ્યો. તેની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહી જતાં હતાં. વાદળો પણ તેના પ્રત્યે હમદર્દી બતાવતાં હોય તેમ ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસાવી રહ્યાં. તેણે નીચેનાં સ્થળનું નિરિક્ષણ કરવા માંડ્યું. તે એક અત્યંત સુંદર બાગ હતો. પાનનાં બિંદુઓ ઝાડ અને પુષ્પો પરથી નીચે ટપકી રહ્યાં હતાં, રાતે ખીલતાં ફૂલોની આછી સુવાસ ત્યાં પ્રસરી રહી હતી. અંધારામાં તે વધુ જોઈ શક્યો નહિં, પરંતુ તેને એટલું દેખાયું કે બાગ વટાવીને એક મકાન આવતું હતું અને બગીચાની અંદર જ એક ઝુંપડી હોય તેવું લાગ્યું. ઝુંપડીમાં બળતા દીપકે તેના હૃદયદીપમાં નવીન પ્રકાશ આણ્યો. થોડીવાર વિચાર કરી તે ધીમેથી ઝાડ પરથી નીચે ઉતર્યો અને ચોપાસ દ્રષ્ટિ ફેંકતો ઝુંપડી તરફ જવા લાગ્યો. ઝુંપડીનાં દ્વાર પર જ એક આધેડ વયનો પુરૂષ બીડી ફૂંકી રહ્યો હતો. આઝાદે એક રાત આશ્રય આપવા તેને વિનંતી કીધી. વરસાદથી તરબોળ બનેલા આ જુવાન તરફ તે પુરૂષને દયા આવી અને ખુશીથી તેણે પોતાની નાનકડી ઝુંપડીમાં આઝાદને આશ્રય આપ્યો.

આઝાદને આશ્રય આપનાર તે સુંદર બગીચાનો માળી હતો. તે અત્યંત દયાળુ હતો અને તેણે પોતાના શેઠના બગીચાને અનુપમ બનાવવામાંજ પોતાનું જીવન સમર્પી દીધું હતું. આઝાદને આ માણસ ખૂબ ગમી ગયો. માળીએ પણ આગ્રહ કરી તેને ત્યાં જ રાખ્યો કારણ કે તે એકલો હતો. તેનો માલીક અને તેમનું કુટુંબ પણ કેટલાક દિવસ થયાં બહાર ગયાં હતાં. આઝાદે પોતાનાં જીવનની અમુક વાતો માળીને કહી હતી પરંતુ પોતે ખુની છે એ વાત એણે છુપાવી હતી

એક દિવસ જ્યારે ચાંદની ખીલી રહી હતી ત્યારે આઝાદ પોતાની વાંસળી વગાડી રહ્યો. અને માળી એકાગ્રતાથી તેના દર્દભર્યા સુરો સાંભળતો હતો જ્યારે સંગીત બંધ પડ્યું ત્યારે માળી તેની પાસે આવ્યો અને તેને બન્ને હાથ મુકી મમતાથી બોલ્યો, 'આઝાદ, તું બહુ દુઃખી લાગે છે, નહિં ?'

'ના......ના......ના' આઝાદે [illegible] સહજ હસીને કહ્યું. પરંતુ તેની આંખો તો અશ્રુબિંદુથી

ચમકતી હતી.

માલીએ ઊંડું પુછાવ્યું, 'તું ગમે એટલું ના કહે પણ તારી વાંસળીના સૂર—તારા હૃદયનું દુઃખ દેખાડી આપે છે. મને કહે, શું તારા જીવનમાં એવો કાંઈ બનાવ નથી બની ગયો ?'

આઝાદ ગળગળો બની ગયો. આવો અપાર સ્નેહ તેણે જીવનમાં ક્યાંય અનુભવ્યો ન હતો. મિત્ર કે સ્નેહીના અભાવે સઘળી વ્યથા અને વેદના હૃદયમાં જ સમાવવી પડતી. તેણે એક દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાખ્યો માલી તરફ જોયું, ત્યાર પછી નીચું મુખ રાખી તેણે ખૂનની વાત—પોતે એક ખૂની છે—તે માલીને કહી સંભળાવી.

આઝાદને માલીમાં સંપુર્ણ વિશ્વાસ હતો. શેઠની ગેરહાજરીમાં પણ તેની કર્તવ્યપરાયણતા જોઈ તેને વારંવાર મનમાં થયું કે આવો, વિશ્વાસુ અને વફાદાર માણસ આ દુનિયામાં ભાગ્યે કોઈ હશે. માલી પણ બોલ્યો નહિં અને બંને જણ ચુપચાપ સૂઈ ગયા.

તે રાત્રે માલીને ઊંઘ આવી નહિ. આઝાદની વાત સાંભળી તે વિચારમગ્ન બની ગયો. પોતે એક ખૂનીને રાખ્યો હતો તેથી તેને ભય લાગ્યો.

'આવા ખૂનીને પોલીસના હાથમાં સોંપી દેવાની શું ફરજ નથી.' તેને પ્રથમ વિચાર આવ્યો, પરંતુ આઝાદ પ્રત્યે એને પ્રેમ હતો; આઝાદે જે કૃત્ય કર્યું તેમાં એનો દોષ ન હતો; સ્વબચાવ અર્થે જ તેણે હિંસા કીધી હતી. તેની વાતચીતમાં, રહેણી–કરણીમાં સંસ્કાર-નાં જ દર્શન થતાં હતાં.

'આવો યુવાન કદી આવું કૃત્ય કરે ? અને કદાપિ કરે તો તેનું જીવન શા માટે વેડફી નાંખવું જોઈએ ?' ભલે આઝાદ મારી સાથે રહે. એ મુસ્લીમ છે, હું હિંદુ છું, પરંતુ મેં એને પુત્ર તરીકે ગણ્યો છે અને હવે પણ હું એને પુત્ર તરીકે જ રાખીશ.'

થોડા દિવસ પછી માલીના શેઠ અને તેમનું કુટુંબ આવ્યાં, એક દિવસ તેમની પુત્રી અને પુત્ર બાગમાં ફરતાં ફરતાં આઝાદની વાંસળીના સૂરથી આકર્ષાઈ માલીની ઝુંપડી આગળ આવ્યાં. માલીએ તેમની ઓળખાણ કરાવી. આવી દિવ્ય વાંસળી વગાડ-નારને બંને ભાઈ–બ્હેન જાતજાતના સવાલો પુછવા લાગ્યાં. આઝાદ બહુ જ સાવચેતીથી તેના ઉત્તર દેતો. જ્યારે પણ આઝાદ વાંસળી વગાડે ત્યારે ત્યાં આવીને સાંભળવાનો તેમણે નિશ્ચય કીધો.

શેઠના પુત્ર રજનીએ આઝાદને કહ્યું, 'તમે હવે ક્યાંય જશો નહિ મારા વૃદ્ધ માલી સાથ રહી એને મદદ કરજો. હું મારા પિતાને તમારી વાત કરીશ અને તમને અહીં રાખવા એઓ કદી પણ ના કહેશે નહિ.' આમ કહી તેઓ ગયાં. પછી માલી તો તેના શેઠ અને કુટુંબની વાતો કરવા લાગ્યો.

એકાએક આઝાદે પુછ્યું, 'શેઠ શી નોકરી કરે છે ?'

'મારા શેઠ તો સરકારી નોકરીમાં છે પોલીસ ઇન્સપેક્ટર, બહુ જ બાહોશ......'

'પોલીસ ઇન્સપેક્ટર !' માલીના છેલ્લા શબ્દો સાંભળવાની આઝાદને ધીરજ રહી નહિ, તેનું હૃદય ધડકવા લાગ્યું જ્યારે પણ પોલીસનું નામ સાંભળતો ત્યારે તેનાં હૃદયમાં અસહ્ય અકળામણ થતી. સ્થિર તે બેસી રહ્યો. માલીને શી ખબર હોય કે બહારથી શાંત દેખાતા સમુદ્ર નીચે અકળામણના મોજાં ઉછળી રહ્યાં હતાં ! અને શેઠનો પુત્ર રજનીકાન્ત શું કહી ગયો હતો ? 'મારા પિતાને તમારી વાત કહી અહીં જ રખાવીશ.'

શું આ શક્ય છે ? પોલીસખાતામાં કામ કરતી વ્યક્તિ, પછી તે ગમે એવી સારી હોય, એક ખૂનીને છટકવા દેશે ? પોતાની જવાબદારીનું તેને ભાન ન હોય ? કોઈ પણ દિવસ એ મારી ગુપ્ત

[જુઓ પાનું ૭૯]

ઝંખી રહેલી શી ?

[ગઝલ]

અહો દેખાવની નાજુક, બગીચાની ચમેલી શી,
સ્મિતો વરસાવતી સુંદર કળી સરખી ખીલેલી શી !

ઉચાઈનો નથી જોટો ગલીમાં જેહનો આખી
નિરખતા ચેંત આ જનને હતી દિલમાં ગમેલી શી !

નજીવા કામમાં લાંબો વખત નિજ નાખતી હાડી,
તહારી સુસ્તીમાં દીસે છુપી મસ્તી ભરેલી શી !

અને ચિંતા બહુ થાતી ચડેલા બોજની તારા,
મહારી તંગ હાલતની તને ચિંતા થયેલી શી ?

સખત કાનૂસના સરખી, જ્વલિત ફાનૂસના સરખી
ઠગારી તાહરી દ્રષ્ટિ મહારા પર પરેલી શી ?

અનેરા, હુસ્નની હસ્તી બિછાવી જાળ રૂપેરી
ચમકતી ચાંદની જેવી ઝરૂખામાં ઉભેલી શી ?

સુનેરી કૈંક સંધ્યાઓ વીતી છે આપણા બેની
જમાનાની મહીં એની હતી અફવા ઉડેલી શી ?

ન ચાહ્યું કોઈનું બૂરૂં લઈ ને માર્ગ પોતાનો
ફજેતી દોસ્ત ચાહોમાં છતાં મારી થયેલી શી ?

ન જાણ્યું ક્યાં ગઇ ગર્દન તહારી સાથ વાતોમાં
મલકતા મુખ મહીં તારા હતી ખુશીઓ ભરેલી શી ?

નવું શું મેળવ્યું, ખોયું લઇને રાહ પોતાનો
દગા મુજ બેકસી કરી ગળે મારે પડેલી શી !

રહ્યું છે શું થઇ મારૂં તહારા બાહુ બંધે આ ?
અહો વાંકી જલેબી શી અને પોચી ગલેલી શી ?

ગુનો શયતાનને માથે, સવાબો આપણા સહુ હો :
ખતા તારી થયેલી શી અને મારી કરેલી શી ?

કહેવાયી નથી ઝાઝું પ્રિયાના પ્રેમીની કથની :
ફક્ત પતીલ જ જાણે છે, મને ઝંખી રહેલી શી !

—પતીલ.

ટૂંકું ને ટચ

મૂળરાજ અંજારિયા

મિત્રોનો ઉપયોગ

અમેરીકાના હાસ્ય લેખક માર્કટ્વેઇનને મળવા આવેલા બે સાહિત્યકારોએ જ્યારે એને ત્યાં પુસ્તકોનો અવ્યવસ્થીત ઢગલો પડેલો જોયો ત્યારે વખાણ કરતાં કહ્યું : 'તમે તો પુસ્તક વાંચનના ભારે રસિયા હો એમ જણાય છે. અનેક વિષયનાં પુસ્તકો વસાવ્યાં છે. ક્યાંથી આણ્યાં આટલાં બધાં ? ઘણો ખર્ચ પડયો હશે '

'ના રે ના,' ટ્વેઇને કહ્યું, 'એ તો મિત્રને ત્યાંથી માંગી–તાણીને એકઠાં કર્યાં છે. એમાં ખર્ચ શાનો પડે ?'

'પણ ત્યારે હવે એને એક અભરાઇ પર હારબંધ ગોઠવી કેમ દેતા નથી ?' સાહિત્યકારોએ ફરી પૂછ્યું.

'શું કરું ? મિત્રો પાસેથી અભરાઇ હજુ સુધી મળી શકી નથી.' હાવભાવ રહીત ટ્વેઇને કહ્યું.

બેઆની ફાયદો

'કેમ દોસ્ત, આ નવા ડૉક્ટરની દવાથી કંઇ ફાયદો છે કે ?'

'હા, બે આની ફાયદો છે. પેલો મિક્સચરના બાર આના લેતો હતો આ દશ આના લે છે.'

આદર્શ નોકર

'મેં સાંભળ્યું છે કે તમને નોકરની જરૂર છે એટલે હું આવ્યો છું.'

'કોણે કહ્યું ? હું તો મારું બધું કામ હાથે જ કરી લઉં છું.'

'તો તો એ નોકરી મને ઘણી ફાવશે '

મને કહેવું હતું ના !

'કાલે આખી રાત મને ઊંઘ આવી નહિ.'

'કારણ ?'

'એક હુંડી ભરવાની ચિંતા સતાવતી હતી.'

'તે ભલા માણસ, મને કહેવું હતું ના, તારે.'

'કેમ, તારી પાસે કંઇ પૈસાની સગવડ થઇ શકે એમ છે કે ?'

'ના, ઉંઘ લાવવાની દવા છે.'

—ન દેશો

'તમે મને પાંચ રૂપીઆ આપ્યા એની ખબર મારી પત્નીને પડવા ન દેશો.'

'ને મારી પાસે પાંચ રૂપીયા હતા તેની ખબર મારી સ્ત્રીને પડવા ન દેશો !'

બિલકુલ બે શરમ

'આજકાલના આપણા યુવાનો તદ્દન બેશરમ ને નફ્ફટ થતા જાય છે એમ લાગે છે.' એક કોલેજીઅન વિદ્યાર્થીનીએ બહેનપણીને કહ્યું.

'કેમ કંઇ કડવો અનુભવ થયો કે વળી !'

'નહિ રે, પણ જોને. છોકરી જોઇ કે પાછળ જ પડયા છે.'

'કોણ પાછળ પડ્યું'તું ? ક્યાં ફરવા ગઇ હતી ?'

'મરીનડ્રાઇવ પર એક ઇશ્કીટટ્ટુ

'અખીંઆ લગાકે
છુપા ભરમાકે
ચલે નહિ જાના...'

કરતું'ક પાછળ ચાલ્યું આવતું'તું. આગળ વધીને મારો હાથ '

'ત્યારે તો તેં બૂમાબૂમ કરી લોકોને એકઠા કર્યા હશે. પગમાં ચંપલ નહોતા પહેર્યા કે ?'

'પહેર્યા હતાં; પણ ચંપલના ઉપયોગ વિના જ મેં પતાવ્યું' ને ઠેકાણે લાવી દીધો.'

'કઇ રીતે ?'

'એ મારો હાથ પકડે તે પહેલાં જ મેં એનો હાથ પકડી લીધો ને 'ઉસ દેશ ચલો, ઉસ દેશ ચલો, ઉસ દેશ ચલો જહાં પ્રેમકી બંસી બાજે.' ગાતાં ગાતાં નરીમાન પોઇન્ટ સુધી ગયાં.'

વાત જાણી તો જરૂર અને હું ખૂની છું એમ એ કદાપી ન પણ જાણે, પરંતુ મારે તો સતત ભય અને અકળામણનાં વાતાવરણ વચ્ચે રહેવું પડેને ? જો મને હૃદયની શાંતિ ન મળે તો જરૂર હું થોડા દિવસમાં પાગલ બની જાઉં."

સાંજે જ્યારે માલી ઘર-આવ્યો ત્યારે આઝાદે કહ્યું, "માલીભાઇ, રામરામ ! હું આજે આ સ્થળ છોડી જાઉં છું. બીજે ક્યાંય પણ વેશપલટો કરી રહીશ."

આઝાદના શબ્દો સાંભળી માલીને અચંબો થયું. "બેટા આઝાદ, હું તને નહીં જવા દઉં તું અહીં નિશ્ચિંત બની રહે. હું તને પુત્ર માફક રાખીશ, તારે ખાતર હું પ્રાણ આપીશ પણ તારો વાળ પણ વાંકો થવા દઇશ નહીં. મારા શેઠ બહુ સારા માણસ છે. તું જઇશ પણ ક્યાં !"

"હું જુદીજ જાતનું જીવન જીવીશ. ભલે મને ભીખ પણ માંગવી પડે. ભુખ્યો રહીશ અથવા મજુરી કરીશ. આવા જીવનમાંજ મને મનની શાંતિ કદાપી મળે. ત્યારે મને ન તો પોલીસનો ડર રહેશે કે ન તો મને બીજી રીતે હેરાન થવું પડશે. મારા પાપનો પશ્ચાતાપ પણ આ પ્રકારનાં જીવનમાંથીજ કરી શકાશે."

"હું તને એક સૂચના કરું ?" માલીએ કહ્યું. આઝાદે ઉંચું જોયું. "તું તારા માતા પીતા આગળ પાછો જા. તેઓ તને ક્ષમા આપશે."

આઝાદ શુન્ય દ્રષ્ટિએ બારણા બહાર જોઇ રહ્યો. આખો ભુતકાળ ચિત્રપટ પેઠે તેનાં નયનો આગળ ખડો થયો. આટલી નાની વયે માતાપિતાનું શિરછત્ર છોડી તેણે કેટલી મુશ્કેલી અને દુઃખ સહન કર્યાં હતાં તે તેને યાદ આવ્યું.

'આટલી નાની ઉંમરમાં મારાં જેટલાં સંકટો કોઇએ પણ સહન કર્યાં નહીં હોય" તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો. આંસુની ધારા તેનાં નયનમાંથી વહી નીચે ટપકી માટીની જમીનમાં શોષાઇ જતી હતી.

"કેમ બેટા, શું વિચાર કરે છે ?" માલીએ પૂછ્યું.

"મારે ઘર તો હું કદી જઇશ નહીં. જોકે મારી માની મને બહું દયા આવે છે પરંતુ મારા કસાઇ પિતાને પુત્રવિયોગથી દુઃખ થયું હોય એમ હું જરાય ધારતો નથી. મારા પિતાએ મારી આખી જીંદગી વેડફી નાખી છે. જ્ઞાન સંપાદન કરવાના અને સિદ્ધાંતોનું પાલન કરી તેને જીવનમાં ગુંથી લેવાના મારા કોડ તેમણે છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યા છે. આવી વ્યથા અને આવેશને લીધેજ હું ખૂન કરવા પ્રેરાયો હોઇશ, નહીંતો પેલા ખુનીને હાથે મારીને જીવવાનો મંત્ર મેં વિશ્વને બતાવ્યો હોત" આવેશથી તેનું મુખ રક્તવર્ણું બની ગયું. માલી પણ ખુબ વ્યગ્ર બની ગયો. તે આઝાદને વહાલથી ભેટી પડયો. બંનેની આંખોમાંથી આંસુ રેલાઇ રહ્યા હતાં. એકની આંખમાંથી વાત્સલ્યનાં–સહાનુભુતિનાં. બીજાનાં નયનમાંથી વ્યથાનાં–પ્રાયશ્ચિતનાં. દ્રશ્ય વિરલ હતું. માલી હિંદુ હતો. આઝાદ મુસ્લીમ, પરંતુ ધર્મ અને ન્યાત જાતના ભેદ આ ઝુંપડીમાં ભૂલાઇ ગયા હતા.

x x x

આગગાડી ઝડપથી પોતાનો માર્ગ કાપી જતી હતી. અસંખ્ય ઉતારૂઓથી ભરાયેલા ત્રીજા વર્ગનાં ડબ્બામાં એક ભીખારી યુવક મધુર વાંસળી વગાડી લોકો કને પૈસા મેળવતો હતો. વાંસળીના સૂરે સઘળાંને નિઃશબ્દ અને એકાગ્ર બનાવી મુક્યાં હતાં. એક મુસ્લીમ વિધવા આઝાદને એકીટશે જોઇ રહી હતી. તેનું હૃદય વ્યાકુળ બની ગયું. ફાટેલાંતુટેલાં કપડાં પહેરેલા ભીખારી યુવક પ્રત્યે તેણીને શા રીતે આકર્ષણ થયું હશે ? તેણે તો પોતાની દ્રષ્ટિ તેની ઉપ-

રજા સ્થિર કરી રાખી. પેલા ભીખારીએ વગાડવું બંધ કર્યું અને એકાએક તેની નજર તે સ્ત્રી પર પડી. બંનેની દ્રષ્ટી મળી. યુવકે જોરથી ગાડીનું બારણું પકડી લીધું. તેનું મગજ અવનવા વિચારો ભમતું હતું અને પેલી સ્ત્રી! તે હજી શંકાશીલ હતી. તે તો-પેલા યુવકને ધારી ધારી જોઇ રહી હતી.

પરંતુ તેટલાં સર્વ ઉતારૂઓનાં આશ્ચર્ય વચ્ચે પેલો યુવક આગળ આવ્યો અને 'અમ્મા' કહીને સ્ત્રીને ભેટી પડ્યો.

"બેટા આઝાદ" પેલી સ્ત્રી પણ એટલું જ બોલી શકી. ગાડી પુર ઝડપે રસ્તો કાપી રહી હતી. આઝાદે ગાડીના ડબ્બાને બીજે છેડે જોયું તો એક સિપાહી તેને એકીટશે જોઇ રહ્યો હતો. આઝાદ એક ઝટકે માતાના હાથ હટાવી ડબ્બાનું બારણું ઉઘાડી બહાર કુદ્યો. પળવારમાં બની ગયેલા આ બનાવની માતાને કાંઇ પણ સમજ પડી નહીં. આઝાદને રોકવા તેણીએ તેનું પહેરણ પકડ્યું, પરંતુ ફાટેલાં પહેરણનો એક ટુકડો માતાના હાથમાં આંસુ લુંછવા-માટે મુકી આઝાદ તો ક્યાંય અદ્રશ્ય થઇ ગયો હતો. સમી સાંજના ઝાંખા પ્રકાશમાં—માતાની દર્દભરી આંસુભીની આંખો અને પોલીસની ચપળ આંખો આઝાદને દુર દુર શોધી રહી.

ફેશન અને સ્ત્રી

★

લેખિકા : સૌરાન

સહાયક વસ્તુઓની અગત્યતા

અયોગ્ય સહાયક વસ્તુઓને લીધે અતિ સુંદર પહેરવેશ પણ ઢંગધડા વગરનો બની જાય છે. ઘણી વેળા હિંદુસ્તાની નારી સુંદર સીલાઇ બંધ ફ્રોકમાં સજ્જ થયેલી હોવાનાં કાન પર લાંબા અને મોટાં કુંડળો (EARINGS) આમથી તેમ ઝુલતાં સાથે જોવામાં આવે છે. આથી કરીને આપણે ચપળતામાં પાછા પડીએ છીએ. આવી વસ્તુઓને આપણે કાંતો ઘણી થોડી અથવા બિલકુલ અગત્યતા આપતા નથી. પણ એમાં આસમાન જમીનનો તફાવત પડી જાય છે.

વેશ પરિધાન કરવાની શરૂઆત કરો તે પહેલાં તમે શું પહેરવાનાં છો એ નક્કી કરી દો; તેમજ કયા અને શા માટે એ પણ નક્કી કરો. આ પ્રશ્નો અતિ અગત્યના છે. તળપદી ભાષામાં કહીએ તો તમે કેવા દેખાવા માગો છો—પુરૂષ છાપ સ્ત્રી જેવાં કે વિનમ્ર કોમળ સ્ત્રી જેવા?

કદાચ તમે પ્રથમ વસ્તુ પસંદ કરવાના હોય તો ખાસ સુંદર સીલાઇ યુકત ફ્રોક પર ચંપલ ન પહેરતાં, લાંબા કુંડળો ન પહેરતાં અને તમારી પીઠ પર લાંબી વેણી ન રાખતાં. ચોતરફ ચપળ દૃષ્ટિ રાખો. યોગ્ય જોડાં-પગરખાં-પહેરો કે જે તમારી વ્યક્તિપ્રતિમાને નક્કર અસર આપશે. સાધારણ રીતે સરેરાશ પગમાં કોર્ટ શુઝ (COURT SHOES) યોગ્ય લાગે છે. ચાલુ ફેશન છે માટે માફક આવે કે ન આવે પણ તેને અપનાવવી જોઇએ એવું રખે માનતા. જો તમારા પગો ગુલકડી હોય તો ઘુંટી પર પટાવાળાં બુટ (ANKLE STRAP) ન પહેરશો, કારણકે તેમ કરવાથી તમારી મશ્કરી થવાનો ભય છે. મોટા અને પહોળા પગો માટે ખુલ્લા પંજાના તેમજ એડીવાળાં બુટ યોગ્ય ગણાય.

તમે બહાર નીકળો ત્યારે તમારી સાથે એક સુંદર થેલી (SMART BAG) રાખો, કે જેમાં જરૂરી વસ્તુઓ રહી શકે. થેલીમાં રૂમાલ તો જરૂર હોવોજ જોઇએ. વળી થેલીમાં નાણું એવી જગ્યાએ રાખો કે જે તરતજ ઉપયોગમાં લઇ શકાય. વળી એક પેન્સીલ અને નાની નોટબુક તો જરૂર સાથે રાખજો કે જેથી તમે જરૂરી સરનામાં અને ટેલીફોન નંબરો નોંધી શકો. નાનો દાંતીયો (COMB) તેમજ લીપ સ્ટીક અંગેની પણ વ્યવસ્થા થેલીમાં રાખજો, કારણકે તમે કેમ જાણી શકો કે ક્યિારે અને તમારે કઈ મહાન વ્યક્તિને મળવાનું થાય બને? વળી ડહાપણવાળું માણસ જરૂર એક સોય અને દોરો પણ રાખશે, તેમજ બે ત્રણ ટાંકણીઓ પણ રાખશે કે જે અણીને વેળા કામ લાગી શકે.

તમારા નખની પણ કાળજી રાખો. તેને સ્વચ્છ અને સુઘડ રાખો

જો તમે સ્ત્રી સહજ કોમળ દેખાવા માગતા હોવ તો તમે તમારા પહેરવેશ અને વર્તણુંકમાં સાહસિક ન બનો. સ્ત્રીના લાવણ્યની મહાન ખુબી એ તેની કોમળતા અને નમ્રતામાં સમાયેલી છે. ઘણું ભરૂં લીલો અને રતાશ પડતો રંગ પહેર-

ચેહરાને માટે પસંદ કરો. વળી ઓછામાં ઓછું અત્તર વાપરો. વાળને માટે જાતજાતની ફેશનો ન અપનાવો કારણ કે સ્ત્રીની ખુબસુરતી તેના વાળમાં રહેલી છે.

ગળું અને હાથ એકદમ ખાંડા ન રાખો. માળા રાખો અને હાથમાં થોડી બંગડીઓ પહેરો. ચીતસોને માટે તમે કોઇ એક ડીઝાઇન પસંદ કરી લો. બનતાં સુધી પુરાણી ડિઝાઇન પસંદ કરો. કારણ કે તેમાં સુંદરતા રહેલી છે.

તમારા ચહેરાના મેક-અપ માટે હંમેશાં કાળજી લો. લિપસ્ટીક હોઠ પર દમામપૂર્વક ન ઘસો. દિવસ દરમીયાન ઘણો મેક અપ ન કરો અને આંખ પર તો મેક-અપ કરવાની વાતજ જવાદો. જો તમારું બદન ગોર રંગનું હોય તો મેક-અપ વિનાનો કુદરતી ચહેરોજ વધુ સુંદર અને ખુબસુરત લાગશે.

જો કમર આગળથી તમારી સાડી લટકતી હોય તો તેને ચમકની પીનથી બાંધી ન દો, કારણ કે તેમ કરવાથી એ સુંદર નહિ લાગે. જેમ ઓછા ચળકાટવાળા દેખાવાની તમે કોશીશ કરશો તેમ તમે વધુ સુંદર દેખાશો. વાળમાં ફુલોનો ઉપયોગ કરો. જો વેણી તમને ઠીક લાગતી હોય તો જરૂર તેનો ઉપયોગ કરો. કપાળપર નાનું કુમકુમ તિલક મુકવાનું ન ભુલશો. વળી કપાળપર વાળની એક વણાટવાળી લટ અતિ સુંદર લાગશે. બનતાં સુધી એકથી વધુ થેલીઓ સાથે નહિં રાખતા અને જો રાખો તો નાજુક અને સુંદર રાખજો. મુખમુદ્રા પર નમ્ર અને વિવેકી ભાવ લાવવાની કોશીશ કરજો. કોઇપણ વધુ પડતા સાહસિક અને ધંધાદારી બનવાની ટેવ ન પાડતાં.

તમે તમારું વ્યક્તિત્વ બે રીતે દર્શાવી શકો. એકતો દિવસ દરમીયાન ચપલ અને ધંધાદારી સ્ત્રી તરીકે અને સાંજે નમ્ર અને કોમલ સ્ત્રી તરીકે કે જ્યારે સારું જગત દિવસભરના અનેક ઝંઝાળાતોમાંથી પણ આનંદ મેળવવાને માટે સ્ત્રીના અનુપમ સૌંદર્યનો લહાવો લેવા તલપી રહ્યું હોય છે.

આ "ગૃહિણી" માસિક મીનુ દેસાઈએ ૨૩, ૨૫ ઘોઘા સ્ટ્રીટ મધ્યે જમુના પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપી ત્યાંથીજ પ્રગટ કર્યું છે.

રાગિણી

પુસ્તક ૧] નવેમ્બર ૧૯૪૭ [અંક ૨

શાહી મુબારક!

પ્રિન્સેસ એલીઝાબેથ અને ફિલિપ માઉન્ટબેટન

☆

— આ અંકના —
પ્રસિદ્ધ લેખકો

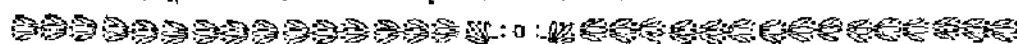
☆

ચંદ્રવદન મહેતા
ઈન્દુલાલ ગાંધી
કેની દલાલ
"મસ્તફકીર"
નટવર વીમાવાળા
મૂળરાજ અંજારિયા
વૈદ્ય આચાર્ય
અમીન આઝાદ

ચાલુ આકર્ષણો

નવલિકા, ફેશન, સિનેમા, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, કેળવણી, સાહિત્ય, રાજકારણ, હાસ્ય-કટાક્ષ, કાવ્યો ઇ. ઇ.

☆

છૂટક નકલ
આના બાર

: તંત્રીઓ :
મીનુ દેસાઈ
જાલ કાટપીટિયા

વાર્ષિક લવાજમ
રૂપિયા છ.

પહેલું પારણું

ભાગ ૧-૨ સાથે: પોણોસો ઉપરાંત ત્રિરંગી, બેરંગી અને એકરંગી ચિત્રો સાથે. શ્રી૦ કનુ દેસાઇ તથા શ્રીમતી ભદ્રાબહેન દેસાઇ અંકિત ત્રિરંગી તેમજ ભેટ આપી શકાય તેવા રૂપેરી બોક્ષમાં અપાયેલું દામ્પત્ય પ્રેમની સાધનામાંથી જન્મતાં બાળક જેવું વ્હાલસોયું પુસ્તક:

સંતતિનાં સફળ સર્જનનું માર્ગદર્શન કરાવતું અને માતા બનતાં પહેલાં અને માતા બન્યા પછીનું માહિતીપૂર્ણ સર્વાંગ સુંદર સંસાર ઉપયોગી પ્રકાશન: જેમાં અપાયેલા અનેક વિષયોમાંથી માત્ર થોડાક નીચે આપ્યા છે. આ સિવાયના બીજા સિત્તેર વિષયો આપ્યા છે અને દરેક વિષયને સમજાવતાં ચિત્રો પણ અપાયાં છે.

- સંતતિનું સફળ સર્જન
- પવિત્રતા ને આરોગ્ય
- ગર્ભિણી સ્ત્રી ને પેટમાંનું બાળક
- પ્રસવની વિવિધ અવસ્થાઓ
- સગર્ભા સ્ત્રીની માવજત કેવી રીતે
- દાઈ જોઈએ?
- બાળશિક્ષણ
- હાલરડાં
- બાળ-માંદગી ને ઉપચાર
- બાળકોનો ખોરાક ને ખોરાકની માવજત.
- બાળકની સુવાની જગા
- બાળકનાં આંખ, મોં, દાંત વગેરે અવયવોની સંભાળ.
- સ્તનપાન-સ્તનપાન સમય
- બાળકના નામ પાડવાની

  હજાર ઉપરાંત શબ્દોની યાદી
- જન્મસ્થળ અને નોંધ.
- પ્રસુતિ પૂર્વે અને પછી
- ખોળાનો ખુંદનાર
- સ્ત્રીઓ ને બાળકોના રોગોને ઉપચાર

પહેલું પારણું	કર્તા એક અનુભવી ડૉક્ટર	કિંમત રૂ. ૬-૧૨-૦
ભા. ૧-૨	અને	વી. પી. ખર્ચ ૧૨
કલામય બોક્ષ સાથે:	મધુકર રાંદેરિયા એમ. એ.	આના જુદું

ખલાસ થાય તે પહેલાં તમારી કોપી વી. પી. થી મગાવવા આજે જ લખો:

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

બુકસેલર્સ પબ્લિશર્સ ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઇ ૨.

આ 'રંગિણી' માસિક મનુ દેસાઇએ ૨૩, ૨૫ ઘોઘા સ્ટ્રીટ મધે યમુના પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપી ત્યાંથીજ પ્રગટ કર્યું છે.

અનુક્રમણિકા

રા
ગિ
ણી

આગેવાન અખબારો આવકારે છે:

રા
ગિ
ણી

મીનુ દેસાઇ અને જાલ કાટપીટિયા સાહિત્યની દુન્યામાં કાંઇ નવાં નામો નથી. ગુર્જર સાહિત્યમાં તો એ અત્યાર અગાઉ ઠીકઠીક જાણીતાં થઇ ચુક્યાં છે. મીનુ દેસાઇએ કાવ્યની રસરેલ વહેવડાવીને અને જાલ કાટપીટીઆએ સુંદર શિષ્ટ નવલિકાઓ અને લેખો લખીને અત્યાર અગાઉ સારી કીર્તિ જમાવી છે, અને એ બે જવાન ઉત્સાહી ભાઇઓએ હાલ "રાગિણી" નામનું એક માસીક પ્રકટ કર્યું છે.

કોઇ પૂછશે કે આ માસિકનું નામ 'રાગિણી' શા માટે? એ માટે એટલીજ સ્પષ્ટતા કરવી રહી કે 'રાગિણી' કોઇ વ્યક્તીના નામ ઉપરથી આ માસિકને અપાયું નથી. રાગની સંગીતની મહાન દેવી રાગિણી છે અને સાહિત્યના તમામ વિભાગોમાં સંગીતની પકડ અને આછી મિલાવત તો હોયજ છે. કુદરત માત્રમાં સંગીત ભરેલું છે તો આ માસિકના પ્રવરતાવનારાઓ પણ એને સંગીતના રસથી ભરેલુંજ સ્પર્શે એવી આશા છે. એ માટે તેઓએ લેખોની ચુંટણી બહુ સંભાળપુર્વક કરવી પડશે......

આ પહેલો અંક ભવિષ્ય માટે સારી આશા આપનારો છે.

આવો એક સુંદર અંક બાહેર પાડવા માટે અમે ભાઇઓ મીનુ દેશાઇ અને જાલ કાટપીટિયાને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને ભવિષ્યમાં તેમને વધુ ફત્તેહ મળે એમ ઇચ્છીયે છીએ.

—જામે જમશેદ

મુંબાઇના પત્રકારિત્વ ક્ષેત્રમાં કામ કરતાં બે યુવાન પારસી પત્રકારો શ્રી. મીનુભાઇ દેસાઇ અને શ્રી. જાલ કાટપીટિયાએ "રાગિણી" એ નામથી એક નવું માસિક પ્રવર્તાવ્યું છે. ઓક્ટોબરનો તેનો પહેલો અંક અમને અભિપ્રાય અર્થે મળ્યો છે. આ રમકડાં જેવા નવાં માસિક પર ઉપર ઉપરની નજર નાખતા આ નવા તંત્રીઓની ગુજરાતી સાહિત્ય પ્રત્યેની ધગશ, કવિતા, કળા, અને સંગીત પ્રત્યેની અભિરૂચી અને સાહિત્ય ક્ષેત્રની જાણીતી વ્યક્તિઓ સાથના તેમના મીઠાં સબંધનો પુરાવો મળે છે. આ પહેલાજ અંકમાં સાક્ષર શ્રી. કવિ ખબરદાર, મી. નટવર પીમાવાળા, શ્રી. નરીમાન ગોળવાળા જેવા સિધ્ધ-હસ્ત લેખકોની કલમ પ્રસાદી પીરસાઇ છે. પણ અમને વધુ આનંદ એ થયો કે કેટલાક પારસી બ્હેનોને આ યુવાન તંત્રીઓએ આ માસિકમાં લખતી કરી છે. આ નવા સાહસને અમે ફત્તેહ ઇચ્છીએ છીએ.

—મુંબઈ સમાચાર

પ્રગતિશીલ સાહિત્યનું સુન્દર માસિક

આગેવાન અખબારો આવકારે છેઃ

A new up-to-date Gujarati magazine named "Ragini" has appeared in Bombay. Looking to the first issue to which distinguished writers have contributed on variety of subjects appealing to readers of all tastes, "Ragini" gives great hopes for the future......

Apart from their conspicuous ability as journalists, editors of "Ragini" Messrs. Minoo Desai and Jal Katpitia have already earned names as talented writers. Their candid aim to raise the standard of Gujarati literature is laudable and we are confident, under these tried and experienced journalists, "Ragini" will rise to the foremost ranks in the periodical field.

—BLITZ

*

"Ragini" is the name of the new Gujerati monthly that has made its debut in Bombay. Of modest size but well got up it contains articles, verses, drama and a short story. Judging from the first number to which some well-known writers have contributed and also promising youngsters the journal, under the joint editorship of Mr. Minoo Desai and Jal Katpitia, both well-known writers and journalists, bids fair to form a welcome addition to Gujerati periodical literature.

—BOMBAY CHRONICLE

એકંદરે જેનાં આ પ્રથમ અંકમાં વાંચક વર્ગને શિષ્ટ સાહિત્ય પુરૂં પાડવાનો તંત્રીઓનો સાહસ પ્રશંસાપાત્ર છે. વળી આવતા અંકથી જાણીતાં લેખિકા મિસ ફ્રેની દલાલની આખી વાર્તા "લીલી રોશની" પણ પ્રકટ થનાર છે. આવું શિષ્ટ સાહિત્ય પુરૂં પાડતું માસિક દરેક શિષ્ટ ઘરોમાં વંચાવું જોઈએ. અમો આશા રાખીએ છીએ કે આ યુવાન તંત્રીઓ આ માસિકને આવતા અંકથી વધુ અને વધુ આગળ વધારી પ્રગતિ કરતા રહે.

—કૈસરે હિન્દ

*

પ્રજાની વાંચન-ભુખ આજે ઉઘડી છે અને કેળવણીનો પ્રચાર જેમ વધતો જશે તેમ એ ભુખ વધવાનો સંભવ છે, ત્યારે જનતાને તંદુરસ્ત વાંચન પુરૂં પાડવાની ખાસ જરૂર ઉભી થશે. પારસી તંત્રીઓ તરફથી 'રાગિણી' માસિક કંઈ આવજ ઉદ્દેશથી શરૂ થાય છે. અમે 'રાગિણી'ને તેની એ નેમમાં સફળતા ઇચ્છવા ઉપરાંત દીર્ઘાયુ વાંછીએ છીએ. 'રાગિણી' જે લેખકોનો સહકાર મેળવી શક્યુ છે તે જોતાં તેનું ભાવિ ઉજળું જણાય છે. તેની ભાષા શુધ્ધ લેખન શૈલી અને વિષય વૈવિધ્યથી 'રાગિણી' ગુજરાતી સામયિકોમાં પોતાનું વિશિષ્ટ સ્થાન મેળવી રહેશે.

—સાંજ વર્તમાન

આગેવાન અખબારો આવકારે છે:

હાલ જે અનેક સામયિકો પ્રગટ થવા શરૂ થયાં છે તેમાં આ નવા માસિકની એક વિશિષ્ટતા છે. એના બંને તંત્રીઓ પારસી બાનુઓ છે અને આ માસિકમાં ઉમદા સાહિત્ય પીરસવાની એમની નેમ છે. પ્રથમ અંકમાં સમાજ, સાહિત્ય ને રાજકારણને સ્પર્શતા વિવિધ લેખો છે.........એમાં હળવા તત્ત્વને વધારે પડતું સ્થાન આપવામાં આવશે તો અલબત્ત હમેશાં બને છે તેમ એને ગ્રાહકો કદાચ વધુ મળશે ને જાહેરખબરોય વધુ મળશે, પણ તંત્રીઓ પોતાના ઉમદા આદર્શમાંથી ચ્યુત થયા લેખાશે. આટલી ખાસ ખતીજ' ધરવી હાલને તબક્કે ઉચિત લેખતાં અમે 'રાગિણી'ને દરેક પ્રકારની સફળતા ઇચ્છીએ છીએ ને એના તંત્રીઓની ભલી મનીષા ' ફળે એવું વાંચ્છીએ છીએ.

—ગુજરાત મિત્ર

સરખામણી

તારી મુખમુદ્રા સુન્દરતાનો સમુદ્ર છે.
તારા કપોળ ઉપરની અવ્યવસ્થ સ્થિતિ વેળાની કરચલીઓ સમુદ્રના ઉછળતા તરંગો છે.
તારાં ભવાં સમુદ્રની સપાટીપર સહેલ કરતાં વહાણો છે.
તારાં નયનો સમુદ્રના પાણીમાંનો ઉન્માદ છે.
તારા નાકમાંથી નીકળતો શ્વાસ સમુદ્ર ઉપર વાતો શીતળ સમીર છે.
તારાં હાસ્ય વેળા ગાલમાં પડતા ખાડા (dimples) સમુદ્રમાંના વમળો છે.
તારા ઓષ્ઠ સમુદ્રના પરવાળાં છે.
તારા દાંતો સમુદ્રના સીપના મોતી છે.
ક્રોધાવેશમાંનું તારું સૌન્દર્ય ઉગ્ર સમુદ્રના જેવું છે.
ખરેજ, તારું મુખ સમુદ્ર સાથે સરખામણી કરવા યોગ્ય છે, પરન્તુ—
તારું હૃદય!!
એને સમુદ્રના ખડક સાથે સરખાવું તો કેમ?

જાલ કોટપીટિયાં

રાગિણી

પુસ્તક ૧ | નવેમ્બર ૧૯૪૭ | અંક ૨

વિ. સં. ૨૦૦૪

વિક્રમ સંવત ૨૦૦૪ અમે અમારા વાચક વર્ગને મુબારક અને આબાદી ભર્યું ઈચ્છીએ છીએ. દેશ ભરમાં આજે ભાઈભાઈઓ એક બીજાનાં નિર્દય રીતે ગળાં કાપી રહ્યા છે અને વિદેશી સદીના ગુલામીમાં સપડાયેલા દેશે કલિયુગ-સંગ્રામ દરમિયાન પણ-નહિં બનાવી હોય તેવી જે વૈમનસ્ય આપણે આજે બનાવી રહ્યા છીએ તેનો હવે અંત આવે, માનવતાનાં મૂળ નામને અંતર અને આજની ભગ્ન સંસ્કૃતિ અને સંસ્કારને અંતર હજી પણ આપણે અંતરો મટી માનવીઓ બની રહીએ, પ્રાર્થના સાથે વિ. સં. ૨૦૦૪ અમો અમારા તમામ ગ્રાહકોને, વાચક વર્ગને, જાહેર ખબર આપનારા વેપારી બંધુઓને અને શી લેખક મિત્રોને મુબારક ઈચ્છીએ છીએ.

"રાગિણી"નો આ અંક પણ અમારા કમે જેટલા સંગીન પ્રયત્નો અને પણ મોડો બહાર પડે છે તે અમારું દુઃખ છે, પરંતુ ખરેખરી તકે એને નિયમિત બનાવવા માટે અમે શક્ય એટલા તમામ પ્રયત્નો કરીને પણ આવતા અંકથી માંડીને એને સમયસર બહાર પાડવાની તૈયારી વ્યવસ્થા કરી રહ્યા છીએ. દરમિયાન આવતો ડિસેમ્બર અંક ૧૫મી તારીખે બહાર પડશે અને તે પછીના અંકો દર મહિનાની એક નક્કી તારીખના બહાર પડતા રહેશે.

'રાગિણી'ને અને એટલું વધારે સુંદર બનાવવા અને એમાં વધારે પ્રમાણમાં વાચન સામગ્રી રજુ કરવા માટેના અમારા પ્રયત્નો ચાલુ છે. ગુજરાતના અનેક પ્રતિષ્ઠિત અને નામાંકિત લેખકોએ અમને પૂરેપૂરો સાથ આપવાની ખાત્રી આપી છે એમ જાહેર કરતાં સારું અમને આનંદ થાય છે.

કવિતાના ઢગ

અમારું કહેવાનું તો એટલું જ છે કે આ માસિક માત્ર કવિતાનું માસિક હોય તે રીતે સંખ્યાબંધ કવિતાના ઢગ અમારા પર આવી પડ્યા છે. ગુજરાતનાં માસિકોની ગુજરાતમાં એક લાંબા સમયથી ફરિયાદ છે કે કેટલ વધારે તેનો એકરાર છે, એટલે કે કવિતા [illegible]

અમને મળતાં કાવ્યોમાં અનેક પારસી ભાઈ બહેનોની કૃતિઓનો ઘણી મોટી સંખ્યામાં સમાવેશ થાય છે. એ બધાને જુદા જુદા જવાબો આપવાનું અમારે માટે સાવ અશક્ય છે. કાચાં, અભ્યાસ વિનાનાં, સાવ અર્થ વગરના અને અશુદ્ધ કાવ્યોના એ ઢગમાંથી ભાગ્યેજ કોઈ સરસ મોતી જોવા મળે તેમ છે. પારસી ભાઈ બહેનોનાં અત્યાર સુધી મળેલાં કાવ્યોમાં તો ભાગ્યેજ એકાદ એને પણ છાપવા જેવાં કહી શકાય તેમ છે.

આમ આજે અમે ખુલ્લાં દિલે લખી રહ્યા છીએ એનો અર્થ એમ પણ નથી કરવાનો કે એ નવજવાન લેખક વર્ગને અમે હતાશ કરવા માગીએ છીએ. સહેજ પણ કવિતા તત્વ ધરાવતી કૃતિને સુધારીને પણ પ્રગટ કરતાં અમે સદા ખુશી રહીશું. છતાં સ્પષ્ટ રીતે આજે અમારે જણાવી દેવાનું છે કે 'રાગિણી' માં એક પણ કાવ્ય નબળું યા કચરા જેવું ગણાય તેવાંને સ્થાન નહિ મળે. 'રાગિણી' માં કવિતાનાં ધોરણને અમે એક ચોક્કસ ધોરણની નીચે ગબડેલું જોવા ચાહતા નથી, એટલે દર અંકે સાત આઠ કાવ્યો આપવા કરતા સારામાં સારાં અને સંપૂર્ણ કાવ્ય તત્વવાળાં ગુજરાતના પ્રતિષ્ઠિત કવિઓના અને આશાસ્પદ તથા લેખકોનાં સારાં કહી શકાય તેવાંજ કાવ્યોને અત્રે સ્થાન મળશે. આજે આપણને કવિતાના દિશામાં સાચી રીતે જવાનું છે. પારસી ભાઈ બહેનો ગુજરાતી કાવ્ય સાહિત્યની સેવા માટે બહાર પડે એ કાંઈ જેવી તેવી ખુશાલીની નથી, પરતુ ઉત્તેજનનાં નામે નબળામાં નબળી કૃતિને પણ કાવ્ય તરીકે લોકો બેસાડવામાં કવિતા દેવીની કુસેવાજ કરેલી અમે માનીએ છીએ.

જુવાન લેખકોને અમે જરૂરજ ઉત્તેજન આપવા સદા આતુર રહીશું, પરતુ તે સાથ તેઓને અમારી એક વિનંતી છે કે તેઓને તેમની જે કૃતિ ઉત્તમમાં ઉત્તમ લાગે તેજ અમને મોકલી આપે. એમાંથી પ્રગટ કરવા યોગ્ય હશે તેને અમે જરૂરજ પ્રગટ કરતા રહીશું, પરંતુ એ સઉ એટલી કૃપા અમારા ઉપર જરૂર કરે કે પારસી છાપાંઓમાં ચાલુ છપાતાં કાવ્યો જેવી કૃતિઓ રાગિણી ઉપર મોકલવાથી તેઓ બાજ રહે. એમ કરીને તેઓ તેમની શક્તિ તથા સમયનો વ્યય કરી રહ્યા છે એમ અમારૂં માનવું છે.

'રાગિણી' માં પ્રગટ થતાં બીજા લેખાણો માટે પણ એજ અમારે કહેવાનું છે. એક પણ કૃતિ એમાં નબળી નહિ આવી જાય તેની અમે સંપૂર્ણ કાળજી રાખીશું. લેખક મિત્રો અમને તેમાં મદદ કરે અને તેઓ પાસ જે ઉત્તમમાં ઉત્તમ કાવ્ય, ટૂંકી વાર્તા, નિબંધ, નાટિકા, યા સ્ત્રી જીવનને સ્પર્શતી બાબતો વિગેરે જરૂર અમને મોકલી આપે.

મનુષ્યતા ક્યાં છે?

"જો માનવ જીવનમાં સંઘર્ષ ન હોત તો જીવન જીવવા લાયક ન હોત" એ મહાવાક્ય કોઈથી વિસારે પાડી શકાય નહિ.

શક્તિ વિરૂદ્ધ અશક્તિ અમીર વિરૂદ્ધ ગરીબ, સત્ય વિરૂદ્ધ અસત્ય.

મ્હોટાઓ ન્હાનાને ચગદે ન્હાનાઓ–તેમનાથી વધારે ન્હાનાંને કચડે છે.

એમાં કંઈજ નવાઈ નથી.

છતાં કારમી પુકારો– કરૂણ સ્વરો આર્તનાદોથી જગતનું હૈયું દરરોજ વિંધાય છે. એ કોના આક્રંદનો? ગરીબોના? ના–તો? દલિતોના? ના–તો?

એ રૂદન મનુષ્યતાના છે. માણસ પ્રત્યે માણસની માનસાઈ રહી નથી. રહેતી નથી તેનાજ રૂદન આજે. શિવાલયને શમશાન બનાવી રહ્યાં છે.

જો માણસ– માણસને માણસ સમજે તો પછી જગતમાં દુઃખજ ક્યાં છે. સંકટજ ક્યાં છે. શું ગરીબી દુઃખ છે–નહિ. શું અમીરી અપવાદ છે. નહિ.

અમીરો જગતનું કલ્યાણ સાધી શકે છે.

ગરીબો અમીરોનું પણ કલ્યાણ સાધી શકે છે. પણ એક જ ચીજના ખામી છે, અને તે મનુષ્યતા—ઇન્સાનિયત—માણસાઈ.

આજે એ જ નથી અને માટે જ વિશ્વમાં રૂદન છે. ફરિયાદ છે, પોકાર છે. લોકોનો પ્રાણ ગરીબીમાં સબડે છે. ના—ગરીબીમાં નહિ, મનુષ્યતાના અભાવમાં.

પાખંડનો નાશ

છળ કપટ અને પાખંડ! દુનિયાને સ્વર્ગ બનાવવાના સુંદર કાર્યમાં જો કોઈ શયતાનો હોય તો તેઓ જ. આજે જેટલાં કાળાં કૃત્યો થાય છે તે બધા પાખંડ અને ઢોંગના આશ્રય તળે થાય છે. ખુલ્લી સમશેરથી હલ્લો કરનાર માણસ જેટલો ભયાનક નથી તેનાથી દશગણો વધારે ભયાનક ગુપચુપ છરી ચલાવનાર પાખંડી છે.

દેશ જાતિ અને સમાજના આંગણામાં આજે જે સુખ અને સમૃદ્ધિની હોળી સળગતી દેખાય છે તેનું એક જ કારણ, પાખંડ!

આજે પાખંડ પોતાના કુકર્મોથી દેશ ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય પોકારી રહ્યો છે. લોક નેતાઓ, ધર્માચાર્યો, સુધારકો અને વક્તાઓના ખોટા બહાનાઓ કરી દુનિયાને ઠગનારા નરપિશાચો ગમે ત્યાં નજરે પડે છે.

સંતના વેશમાં કુલટા સાધુના વેશમાં શયતાન હજારોની સંખ્યામાં જણાય છે.

જે દિવસે દેશમાંથી પાખંડ નાબુદ થશે પાખંડીઓ ફના થઈ જશે તેજ દિવસે ભારત ભુમિ પર દેવોના આશિર્વાદ ઉતરશે. સુખ અને શાન્તિની સરિતા વહેશે.

વાચકોને એલતેમાસ

'રાગિણી' ના વિશાળ વાચક વર્ગને અમારી એક એલ્તેમાસ છે. આ માસિકમાં તેમને શું નથી ગમતું અને શું ઘણું ગમે છે તે અમને વિના સંકોચે જરૂર લખી જણાવે. અમારી ખામી બતાવનારાઓને અમે પુરા પ્રેમ અને માનથી સાંભળીશું અને શક્ય એટલી રીતે તે ખામીઓ દૂર કરવા પ્રયત્નો કરતા રહીશું.

મીનુ દેસાઈ

મહાન ચમત્કાર:— લાખ્ખો પ્રજાએ પુજ્ય જૈન યોગીશ્રીજીની ચમત્કારીક વીદ્યાઓથી મનગમતા લાભ મેળવ્યાં–સુખી થઇ અનુક્રમે પ્રાર્થનાઓ લખી મહોત્સવોથી સત્કારેલા–ને આ સાક્ષાત દર્શન છે.

ॐ सद् चिद्
ह्रीं तत् सत्
श्री गुरवे नमः

आबु गुरुशिखर गुफावासी

अनेकोना दुःखो टाळनार

मनोकामना सिद्ध करनार

પ્રજાની પ્રાર્થના

લાખ્ખોના પુજ્ય–જગવીખ્યાત–યોગીક પ્રોફેસર એન્ડ–પ્રેક્ટીશનર પુજ્ય જૈન યોગીશ્રીજી–એમ. એમ. મુનીમહારાજ–આધ્યાત્મીક વીદ્યાબળથી:–ભવીષ્યવેત્તાઓમા અજોડ છો. જીંદગીના અહેવાલ, ભાગ્યોદયની આગાહી, અગમચેતી ભવીષ્ય–તદન

સાચા–સચોટ અને આદર્શ છે. * પુરૂષ–સ્ત્રીઓના દેશરોગો માટે પ્રખર વીજ્ઞાની છો. સેંકડોના–હઠીલા–જુના રોગો અજબ રીતે નાબુદ કર્યા છે. * કલ્પતરૂ જૈન મંત્રવીદ્યાઓના–મહાન નીષ્ણાત ચમત્કારીક પુરા સાધનાસીધ્ધ છો. પરીક્ષામાં નાપાસ, લગ્ન, પતી–પત્નીમાં કુમેળ, પસંદ પ્રેમી કે પ્રેમીકામાં નીરાશા, વેપાર, રાજદરબાર–આફત–મુસ્કેલીઓની અનેક મુઝવણોના દુઃખો ટાળવામાં અદભુત છો. * સેંકડોના વાંઝીયાપણા ટાળ્યાં છે. * સંતાન થઇ મરી જતાં જીવાડ્યા છે * હીસ્ટીરીઅ નડતર–ભુતપ્રેત–જેવી પીડાઓ વીજળીવેગે મટાડી છે * અનેકોની દુના ઘટી આબરૂ રાખી છે સેંકડોને આપઘાતથી ઉગાર્યાં છે. લાકોને સુખી અને સંપત્તીવાન કરનાર–વીશ્વપ્રેમી છો. વીશ્વની મહાન વીભુતી છો. * આ અનુભવી–ઉપકારોની પ્રાર્થના ચરણે ધરીએ છીએ. * શ્રીજીનો મુલાકાત ટાઇમ–૧ થી ૬ છે લખાણ–મુલાકાત સર્વે ખાનગી રહે છે. રીઝર્વ મલવા ટાઇમ મેળવો. જવાબ માટે પોષ્ટ ટીકીટ બીડો. * યોગમંદીર:–ઠે૦ વડાલી પોષ્ટ ઓફીસના બીજે માળે–બ્લોક નં૦ ૯ મુંબઇ નં. ૧૪. નોંધ:–દાદર ગામ તબેલા પાસે–દાદર રોડ, મોટા હનુમાનજીથી બે મીનીટના રસ્તે–વડાલા પોષ્ટ છે. (સ્ટેશનો–દાદર અને હારબર લાઇને–વડાલા રોડ તદન નજીક છે.) જીવન આબાદીનો લાભ લેવા આવો યોગ્ય દુરલભ જડે છે.

એક વસંત

એવી માગું એક ચિર વસંત,
જેનો ઉદય કે ન હોય અંત.

જેનાં સંભારણાંની નવી કેડીએ
લાખ લાખ બળે કોડિયાં નાનાં:
નાનકડાં પંખી પાંખ ઉલાળીને
ગુંજી રહે કોઈ ગીત મજાનાં.

ગુંજી રહે એવી આશ અનંત,
એવી માગું એક ચિર વસંત.

અરૂપને નવું રૂપ જે આપે
જડને ચેતન – ચિત્ત:
ધરતીનું નવું તેજ નિહાળવા
માંડે રશ્મિ રશ્મિ મીટ.

હસું હસું થાય આખું દિગંત,
એવી માગું એક ચિર વસંત.

ફૂલ ખીલે એમ ખીલી રહે
સાંચી સૌરભનો શણગાર:
એના જ ઓજસે ઓપી ઊઠે
આખા વગડાનો વિસ્તાર.

જેને જીવનમાં ન હોય તંત,
એવી માગું એક ચિર વસંત.

—ઇન્દુલાલ ગાંધી

માનસશાસ્ત્રની
દૃષ્ટિએ——

કેટલીક વિચિત્ર વ્યક્તિઓ

—અદી ઘોંડી

દુનિયા જાતજાતની વિચિત્રતાઓથી ભરપુર છે. પાર વિનાની વિચિત્રતાઓ! કલ્પી ન શકાય તેવી વિચિત્રતાઓ! ખુદ ઇન્સાન પોતે એક વિચિત્ર પ્રાણી છે. તેની લાગણીઓ, તેનો ગુસ્સો, તેની માનસિક હાલત, તેના મગજના કાંટાઓ અને મનના ધખારાઓ, તેની રીતભાત, તેની અદબઅદા અને તેનું વર્તન—બાઝે વખતે એવા વિચિત્ર રંગઢંગ બતાવે છે કે 'સાયકોલોજીસ્ટો' અને 'સાયકીએટ્રીસ્ટો' માટે તે ઊંડા અભ્યાસને લાયકના કિંમતી ખોરાક સમાન થઇ પડે છે. આ હાડમાંસનું બનેલું ખાકી શરીર એવા તો અચાનક અને હેબતાવનારા ફેરફારોને આધીન છે કે તેઓને સંપુર્ણ રીતે સમજવાની શક્તિ તો તે માલેકનો માલેક એકલોજ ધરાવી શકે.

સંભાળજો! 'કમાન છટકવાની' આ બધી જુદી જુદી નિશાનીઓ છે!

જ્યારે એક મોટી ઓફીસની યા બેંકમાં કામ કરતા એક ઇસમની બદલી કોઇ બીજા ખાતાંમાં થતાંની સાથેજ તે બેચેન અને બેદિલ બની પોતે નવાં કામ માટે તદ્દન અયોગ્ય છે એવોજ ધખારો રાખીને ફરતો ફરે અને આખરે તે ધખારાને આધીન થઇ પોતાની નોકરી વગીક ગુમાવી બેસે; જ્યારે પરણીને પાર પડી જવાના સ્વપ્ના સેવતી કોઇ સ્ત્રી, પરણ્યા બાદ પોતાને સંસારમાં એક સાવ નિષ્ફળતા સમાન માની લે અને ધુમટો ઘાલીને આજુબાજુનાઓના હોશકોશ ઉડાવી નાખે; જ્યારે કોલેજમાં જ્વાને કાંઇક કરી બતાવવાની આશા સેવતો ચંચળ ઝેનનો એક નવજવાન કોલેજની પરીક્ષામાં અધીં અધીં બાબતોમાં મસ મોટાં મીંડાં જેવું પરીણામ લાવે; જ્યારે એક સીપાઇ બચ્ચો તરીકે રણક્ષેત્રમાં ઝઝુમીને નામના, કીર્તિ અને વિક્ટોરિયા ક્રોસ મેળવવાના મનમાંજ માલપુડા ખાતો કોઇ મર્દને મર્દ તોપના પહેલાજ ધડાકાથી—'shell-shock'ની અસર હેઠળ પોતાની સુદ્ધબુદ્ધ ગુમાવી બેસે અને જ્યારે કોઇ બાહોશ અને ખાનદાની શખ્શ આગળ વધવાની ઉચ્ચ લાયકાતો ધરાવતો હોવા છતાં તેનો ઉપયોગ ઘોડા પર ખોટી સટ્ટી કરવામાં અને બીજાઓની નવી કારોબાર તફડાવી જવા પાછળ કરે ત્યારે સંભાળજો! આ સઘળા દાખલાઓમાં એ બાપડાઓની કમાન છટકવાની એ સઘળી નિશાનીઓ છે તેઓના મગજના નાજુક સાંચાકામમાં ક્યાંક એવી ફાંસમનો બગાડો હોવો જોઇએ કે જેનાં પરિણામે તેઓનું મગજ ઉલટીજ દીશામાં કામ કરવા મંડી જાય છે.

એક કમાલ એબ!

જો એવા સખ્યાબંધ દાખલાઓ તમો બારીકાઇથી તપાસી જોશો તો તમને જરૂરજ માલુમ પડશે કે આ સઘળા એક ઘણી કમાલ એબને આધીન છે અને તે એ કે તેઓ પોતાને બરનું સુખદાયક, શક્તિમય અને વસવા યોગ્ય વાતાવરણ બરપા કરવાની કોશેશ વદીક કરી શકતાં નથી. યાને 'They are unable to adjust themselves to their environment.'

તેઓ ચાલુ આકુળવ્યાકુળ રહી ગભરા-મણ અનુભવે છે, તેઓને તેઓની જીંદગી રસકસ વગરની, દુઃખથી ભરપુર અને એક કંટાળા સમાન થઈ પડે છે અને તેઓમાંના કયકાંઈ બાપડા આત્મઘાત કરી માર્ગે લાગી જાય છે.

વધુ નાશવંત બિમારી કઈ—તનની કે મનની?

આ આપણું ખાકી શરીર જાતજાતની અને ભાતભાતની બિમારી તથા દુખદર્દને આધીન છે. અમુક અમુક વખતે કોઈ અજાણ્યાં નહિ જણાયેલાં કે જોયેલાં દર્દનું નામ આપણે આશ્ચર્યપુર્વક સાંભળીએ છીએ. 'મહાન સાયન્ટીસ્ટો અને કાબેલમાં કાબેલ તબીબો ગમે એવાં સંશોધન છતાં દુઃખદર્દના ઉભરાને આજે પણ દાબી શકતા નથી. આ સઘળું છતાં જે મનની બિમારીઓ છે તેની આગળ તનની આ બિમારીઓ તો 'કુચ બિસાત'માં નથી.

'Cicero'ના નીચેના શબ્દોની સત્યતાનો આપણે ઇન્કાર કરી શકીએ તેમ નથી કે,' The diseases of the mind are more numerous and more distructive than of the body.'

કમનશીબે મનને લગતી બિમારીઓનું ભાન, તનને લગતી બિમારીઓ કરતાં સહેજ મોડેથી થાય છે એ લગાર લક્ષમાં લેવા જેવી બાબત છે. મનને લગતી આવી બિમારીઓથી પીડાતાં લોકોની વિચિત્રતાઓનાં અવલોકન અને અભ્યાસ ઉપરથી ઘણુંખરૂં જાણવાનું તેમજ ઘણું ઘણું શીખવાનું મળે છે. શું તમો તે જાણવાની ઉત્કંઠા ધરાવો છો? તો લેવ આ કેટલીક વિચિત્ર વ્યક્તિઓના એકેકથી સરસ દાખલાઓ!

કહેજે હમેશનો દુઃખી દર્દી!

એડવર્ડ એ એક કલાર્ક છે. તેને પોતાની કારકીર્દીની શરૂઆત એક કલાર્ક દાખલ કરી હતી અને આજે પણ તે એક કલાર્ક જ છે. પેલી કહેતી છે કે, "દરજીનો દીકરો જીવે ત્યાં લગી સીવે" તે મુજબ બાપડા શેની અસલ હાલતમાં આજે પણ કશો સંગીન સુધારો માલુમ પડતો નથી.

હવે જ્યાંસુધી એ કાકા પોતાનાં કામમાં મશગુલ રહે છે ત્યાંસુધી તેઓના જીવનને કાંઈક જપ હોય છે, પણ જેવા તેઓ પરવાર્યા કે લાગલો તેઓનાં ફળદ્રુપ ભેજામાં એવો જ ખ્યાલ ભરવા થાય છે કે 'મને મોત ઘેર્યો છે.' તે મજબુતાઈથી માને છે કે તે ગોડી પેસાબ, રૂમેટીઝમ અને હૃદયને લગતી બિમારીઓથી પિડાય છે. તે વધુમાં માને છે કે ઉપર જણાવેલા ભાતીગ દુઃખદર્દોમાનું એક તેનો જાન લેશે. તે લગ્ન કરતો નથી, કારણ કે ડાક્ટરની દવા પાછળ તે પાપડી પેરે પૈસો વેરતો હોવાથી લગ્ન કરવા જેટલા પૈસા તેની પાસે ફાજલ પડી શકતા નથી. ગરીબ બીચારો એ! તે કેડો હમેશનો દુઃખીદર્દી છે! પણ તેની બીમારી માનસિક છે, શારીરિક નથી. તેને થયેલાં કહેવાતાં દુઃખદર્દો ફક્ત મગજમાંથી ઉપજાવી કાઢેલાં દુઃખદર્દો છે, તે કાંઈ ખરેખરાં દુઃખદર્દો નથી.

કોઈ જબરો કાતર્યો ગેપ

હવે જરા નીચલાં કાતર્યા ગેપ તરફ તમારી નજર નાખો.

વેસ્ટન વીલીયમ્સ એક શ્રીમંત બાપનો લાહોશ બેટો હતો. તેને ઉચ્ચ કેળવણી આપવામાં તેના પઈસાદાર પિતાએ કશી પણ કચાસ રાખી હતી નહિ તે હસતો રમતો અને ખુશાલ હતો.

જ્યારે તે ૨૭ વર્ષની વયનો થયો ત્યારે તેનામાં એક ઘણો વિચિત્ર પ્રકારનો ફેરફાર માલુમ પડયો. તે એકાએક હસતો રમતો બંધ પડયો અને તેની ખુશાલી એક કીસમના ચીરચીડીયાપણામાં ફેરવાઈ ગઈ તે તદન કંટાળાજ બની ગયો અને એક છોકરીની સાથે પીછાણ થતાં ત્રીસજ મીનીટમાં પોતાના પઈસાના જોરે તેને પરણ્યો

બેઠો. પરણ્યાની વખતે તે પોતાની પરણેતરના નામથી ઘડીક બીન વાકેફ હતો. આ વહીઆરની ઘેલછાનું પરિણામ છૂટાછેડામાં આવ્યું, કારણ તેનું તેણી તરફનું વર્તન સાવ દેવાન્વતભર્યું હતું.

હવે રસ્તે રખડતી એક ઓરત પર તે આશક પડ્યો. હજારો ડોલરો તે તેણી પાછળ ખુવાર થયો. તે તેણીને એરીસ્ટોક્રેટીક અને અપ ટુ ડેટ બનાવવા માગતો હતો. તે એરીસ્ટોક્રેટીક અને અને અપ ટુ ડેટ બની ખરી, પણ કોઇ બીજા જ નવજવાન સાથે નાસી જવાને ખાતર.

પાછળથી પોતાનાં કુટુંબી ધીકતા ધંધામાં પડવાની એક સોનેરી તક મળી, પણ તેના નસીબમાં જ કેટલાં કાટલાં હશે તે મજબુર તક તે જાણી બુઝીને ગુમાવી બેઠો. તે દુરદુરજ જઇ વસ્યો પોતાનાં વડાલાંઓથી દૂર અકમાલાથી અને તેઓ તરફથી બાંધી આપેલા સાધારણ માસિક મુસારા પર પોતાનો ગુજારો કરવા લાગ્યો. ખરેખર જબરો હાનર્ધો સેપ!

ઘેરના ઘેલા ને બહારના ડાહ્યા!

ઘેરના ઘેલા ને બહારના ડાહ્યાઓની પણ કાંઇ આ દુન્યામાં નવાઇ નથી, જરા નીચલા દાખલા પર નજર નાખો.

મીસીસ વોટસન એક શીખેલી ભણેલી અને ઉચ્ચ ગેરાપદીની માનીતી સ્ત્રી હતી. તેની મોહક અદબઅદા, શીરી જબાન અને દીલશક્ત સ્વભાવ કોઇનું પણ દીલ હરી લે તેવાં છે તેનું મીત્રમંડળ તેને એક 'આદર્શ સ્ત્રી' તરીકે ચીતારે છે.

પણ શનું થાય રે એ 'આદર્શ સ્ત્રીનું,' તે તેણી ઘર જતાંની સાથેજ પોતાનાં બાળકોનો બીન દોઢ-ટનો બરડો ભભોડી નાખે છે. પોતાના ધણી સાથે મારામારી કરે છે. પોતાનાં ઘરને ગોયા મચ્છીબજા-રમાં ફેરવી કાઢે છે. પોતાનાં ઘરબાર અને સંસાર તરફની ફરજ ઠોકરે મારે છે. અને બીજાઓના જીવતર કંગાળી બનાવી મુકે છે. ઘરમાં પગ મુકતાંની સાથે જ એ લઢકણી વઢકણીને કોણ જાણે શું થી-ભુત ભરાય છે તે તેણીનો બિચારો 'હેંડ પેકડ હસબંડ' હજી સુધી તે સમજી જ શકતો નથી.

પણ સાલો, આજે અને જ અટકાવું. નહીંતર તમારો 'બ્લડ પ્રેશર' એવી એવી વાતો સાંભળી વધી જાય!

(અપૂર્ણ)

'રાગિણી' અંગે ખાસ સૂચના

"રાગિણી" અંગેનો તમામ પત્રવ્યવહાર, અદલાનાં પત્રો વિગેરે મોકલવાનું સરનામું:—

૨૩, ૨૫, મેઘા સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઇ ૧

જા. ખ. તથા લવાજમ મોકલાવવાનું સરનામું :—

'મુંબઇ વર્તમાન' કાર્યાલય,
એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ મુંબઇ ૧

ભોળો રોમાન્સ

લેખિકા :- ફેની દલાલ

પ્રકરણ ૧.

સત્યને ખાતર

રંગ રાગ અને મોજમઝામાં હમેશાં મહાલી રહેતો 'કામા હોલ' આજે ગમીમાં ગીંદળાઇ ગયો છે. તેનો માલીક જાણે કોઇ નામોશીનો ભાર ઝીલતો હોય એમજ લાયબ્રેરીના એક ખુણામાં માથું નમાવી બેઠો છે. તેની પત્ની બરાબર તેની સામેનાંજ સોફા પર ઝાર ઝાર રડતી પડી છે. તેનાં પડખામાં બેસી એક સોહામણો નવજવાન તે વ્હાલી શિર ઉપર હિંમત આપતી રવેશે હાથ ફેરવતો દેખાય છે.

'શાદિન્નત,' 'કામા હોલ'ના માલિકે પોતાની ઉંડી ગમીમાંથી રહેજ ડોકું ઉંચું કરતાં તે છોકરવંત અફિર તરફ જોયું, 'હજુ બી સમજ. કંઇ નહિ તો તારી માયને ખાતર! જો તેં એને કેવી દુઃખી કીધી છે!'

'પપા, મને માફ કરો...માફ કરો! અને મમા પ્લીઝ, ડાર્લીંગ મમા! મારે લીધે દુઃખી ના થાવ. હું તો સુખી છું. સચ્ચાઇને વળગી રહેનાર કોઇ કદી દુઃખી થતું નથી. મેં મારી જીંદગીની પસંદગી કરી લીધી છે...મમા, પપા. મારો ઇરાદો કદી ફરવાનો નથી.'

'મારા દીકરા... મારા દીકરા' તે માતાનો ...

જાણે હજુ તે પારણામાં ઝુલા ખાતો હોય એમજ તેની ઉપર વ્હાલ કરતી તે બોલી, "ને પપા...અરે ખુદા...તારા પપાની બધી ઉમેદનો તું નાશ કરશે? જરા વિચાર તો કર. આ નામોશી પછી એવણ સોસાયટીમાં પોતાનું પોઝીશન કેમ સાચવી શકશે? અરે એવણની બધી અભિલાષા...'

'મમી પ્લીઝ! હવે મને તમે દુઃખી ના કરો. એ તમારે મન નામોશી હશે...મારે મન નહિ જ. તમારે તો મને હિંમત ને આશા આપવાની છે મમી. જમાનો બદલાયો છે તે સાથે હું ચાલવા માગું તો તમારે તો મને ઉત્તેજન આપવાનું છે!' તે જવાને પરાં દીલથી માગી લીધું.

'ઉત્તેજન!' હવે તે બાપ ગુસ્સાથી થરથર કાંપતા બોલ્યો, 'નીમકહરામ બેશરમ છોકરા! તેં મારૂં માન પામેલું નામ ધુળમાં મેળવ્યું. મારાં ખાનદાનને નામોશી લગાડી! ને તારાં એ નીચ કામમાં તું શાબાશી ને ઉત્તેજન માગે? ધુળ પડી તારી ઉપર!'

'જરા શાંત થાવો ડીયર, આપણાં બચ્ચાંને એમ બોલવું છાજે?' તે અર્ધાંગનાએ પોતાનાં આંસુઓ વચ્ચેથી કાકલુદી કરતાં કહ્યું.

નોશીરવાન કામાએ ત્યારે ગુસ્સાનો એક ઘોટ ગળી લીધો. તેણે તપી આવેલાં પોતાના મગજ

રોહિન્તન તત્પરતાથી ઉઠીને પોતાના બાપની આગળ ગયો. જે વાત તેનો પિતા એકદમ ખાન-ગીમાં કહેવા માગતો હતો એ તેણે તેના હોઠાં આગળ કાન ધરીને-સાંભળી લીધી.

પણ નહિ! જવાન ઉકળતું લોહી હતું. એટલું જ નહિ પણ સત્યને ચાહનાર અને વળગી રહેનાર તે આત્મા હતો. નવી એક રોશનીનાં કિરણ જગતની સામે નીકળી રહ્યાં હતાં. માબાપ એનો પ્રકાશ જોઇ ન શકે એમાં તેનો કાંઇ વાંક?

'નહિ પપા નહિ! શું તમે સમજી ને જોઇ નહિ શકતા કે એ ઘણું ખોટું કહેવાય? સામો માણસ આપણને તેમ કરવા લલચાવે ને તેને આપણે શરણ થઇએ એ બી એટલું જ ખોટું. એ તમે નહિ જોઇ શકતા? હું પુછું કે આ બે ચીજમાંથી તમે શું પસંદ કરો—સત્યને ખાતર તમારો દીકરો લડે તે કે સત્યને છુપાવી દગલબા-જીથી છટકી જાય તે?'

'તું નથી જ માનવાનો?' અંતે નોશીરવાને ધીરજ ગુમાવી દેતાં કહ્યું 'જો તારે વાસ્તે કેવી સરસ તક છે. ઉગીમી સમજ. હજુબી માની લે રોહિન્તન. એ તો મારા મોટાં નામ અને માનને ખાતર આપણા ખેરખાહે એ માર્ગ સુચવ્યો છે.'

'એ ખેરખાહ નહિ પણ દુશ્મન' રોહિન્તન મજબુતીથી બોલ્યો, 'હું તો મારા ઠરાવમાં અડગ છું ને રહીશ.'

'હજુબી સમજ-નાદાન છોકરા, હજુબી સમજ.' ફરીથી છેલ્લી એક કોશેષ કરતાં તે બાપે કહ્યું. કશાંને ખાતર નહિ તો તેની માને ખાતર, જે બાપડી અત્યારથીજ અધમુઇ થઇ ગઇ હતી. 'બોલ રોહિન્તન! ટેલીફોન કરૂં?' પાસેની ટેબલ ઉપર મુકેલું તે ભુંગળું તેણે હાથમાં લેતાં છેલ્લી ને આખરી વારજ પૂછયું.

'નહિ પપા મને માફ કરો!' તેણે હિંમતથી, સચ્ચાઇથી સાફ ઉંચું બેચી મક્કમ અવાજે કહ્યું.

નોશીરવાન કામાનો હાથ ત્યારે લાઇલાજ તેની બાજુમાં ઢળી પડયો. હવે! હવે શું! બસ એકજ વાત હવે તો તેને કહેવાની રહી હતી.

'ત્યારે સાંભળી લે મને. સાંભળી લે છોકરા કે આજથી તું મારો દીકરો નહિ ને હું તારો બાપ નહિ. તારૂં કીધું તું ભોગવજે. જા—નીકળ મારી સામેથી. મારી દોલત કે મારી મિલ્કત ઉપર તારો કોઇ હક રહેશે નહિ. હું વીલ કરશ ને તુંને એક પાઇ વરીક આપીશ નહિ. જા- એકદમ તારૂં કાળું કર.'

ઠરેલી એક ચીસથી તે બંગલાન ધ્રુજી રહ્યો. શીરીન કામા રડતી કકળતી પોતાના ધણીના પગો પર પડવા ગઇ, પણ તેનાં બેટાએજ આગળ ધસી તેને ઉચકી લીધી. તેણે તેને ધીમેથી સોફા પર સુવાડી. તે વહાલાં કપાળ ઉપર પ્રેમની એક મહોર મારી. દીકરાનાં પવિત્ર પ્યારની છેલ્લી જે બાપડી તે માતાનાં નસીબમાં છેલીજ હતી.

બીજી બે મીનીટ ભાગ્યેજ ગઇ હોય એટલામાં તો તેઓ આવી પહોંચ્યા. ગોરો તે અમલદાર અને તેની પૂઠે.........

લથડીયાં ખાતી, કાકલુદીના હાથો જોડતી માલે-તુજાર શીરીન કામા, પોતાના દીકરા માટે આંસું પુકારતી અંગ્રેજ તે અધિકારી આગળ સંર ઝુંકાવી ઉભી.

'મેડમ, હું દલગીર છું. મને મારી ફરજ અંજા-વવાની છે.' માનથી અત્યંત વાંકા વળી તેણે 'કામા હોલ'ની તે માલીકાને નમન કર્યું. તેની આંખોમાં એ વાર આંસુ હતાં. એક અજાણ્યું દુઃખ કયો મર્દ આસાનીથી જોઇ શકે?......

તે તો કાયદાનો ગુલામ હતો. તેનાજ હુકમથી એ પછીથી તે નહેરત અવાજ કરતી બેડીઓ રોહિ-ન્તન કામાની કાંડી પર પડી.

અને એમ કામા ખાનદાનની મબલખ દોલત ને અસ્કયામતનો તે વારસ ખુશીથી ચાલુ સત્તાને તાબે થયો. તેણે પોતાને માટે જુદોજ રાહ પસંદ કર્યો હતો. હવે હિંમત ને સચ્ચાઈથી તેને તે ઉપરથીજ આગળ વધવાનું હતું. સોફા પર બેફામ પડેલા તે આકાર તરફ એકજ છેલ્લી દૃષ્ટી ફેંકી તેણે અંતરથી તેની તે જન્મદેહી માટે એક પ્રાર્થના કરી લીધી.

એ પછી વિરતાથી સર પાછળ નાખી વહાલી માનાંજ ખ્યાલથી ધસી આવેલાં આંસુ રોકી લઇ, હોઠો પર આનંદનાં એક મલકાટ સાથેજ તે જવાન બાપીકા મહેલની સીડી ઉતરી ગયો.

પ્રકરણ ૨.

નવયુગ.

સમાજને એક વિજળીક આંચકો લાગ્યો. રોહિન્તન કામા પહેલાંથીજ એવા રંગઢંગ બતાવતો રહ્યો હતો ખરો. છોકરવન ઉંમરથીજ તેના ચેનચાળા એવાજ હતા. પણ આ તો અજબ જેવી એક કેફીયત હતી. લેઓએ કોઇ વળી રાખેલી નહિ એવીજ અજાયબ એક હકિકત.

રોહિન્તન કામાએ પોતાના બાપનાં મહેલ જેવાં મકાનમાં એક રાજદ્રોહીને છુપાવી રાખ્યો હતો. કોઈનાં શ્વાને ખબર ન પડે એવીજ રીતે તેણે તેને મદદ કરી હતી. બેચરાં વારેથી એક રાતે એ પછી તેણે તે રાજદ્રોહીને તેના મગતીયાઓ તરફથી મોકલેલી એક કશ્તીમાં પલાયન થઇ જવા દીધો હતો. 'કામ હોલ' ની વિશાળ જમીનનો પાછલો ભાગ અરબી સમુદ્રનાં એક કાંઠાને ચુમી રહ્યો હતો. ત્યાંથી રોહિન્તને તેને સામે પાર મોકલી દીધો હતો.

તે તો ગયો. હિંદુસ્તાન ઉપરની પરદેશી સત્તા ઉથલાવી નાખવાનું કાવત્રું રચનારો તે શખ્સ, રોહિન્તન કામાનીજ કિંમતી સહાયતાથી કાયદાની ચુંગાલમાંથી છટકી ગયો. પણ તેને છુપાવી રાખવાનાં આરોપસર રોહિન્તન પકડાઇ ગયો.

એમ છતાં હિંદી પોલીસનાં તે વડાએ બ્રીટીશ રાજ અને તાજ તરફે વફાદાર રહેલા એ શ્રીમંત પારસી ગૃહસ્થનાં બેટાને "બચાવી લેવા એક તક આપવા માગી. નોશીરવાન કામા પાસેથી દૌલતનો ગંજ હતો. એકના એક દિકરાને બચાવી પોતાના ઉજળા નામ ઉપર નામોશીનો ડાઘ અટકાવવા તે શું જ નહિ કરે? ગોરા તે અમલદારે માગેલા બાદશાહી રકમ તેના ચરણોમાં ધરી દેવા તે શેઠીયો તઇયાર હતો. તેમ કરતાં તેનો દીકરો આસાનીથી છટકી જનાર હતો. ત્યારે તેની આગળ એટલા પૈસાની શી બીસાદ?

આશાની એ ચિનગારી પ્રકટાવવા માટે નોશીરવાન કામા અલબત્ત તે અંગ્રેજ મિત્રનો પુષ્કળ અહેશાનમંદ બન્યો. રોહિન્તનને તે લોક પોતાને આશરે લેવા આવે એ પહેલાં જો એટલું નક્કી થઇ જાય ને આ વિષેનો 'ફેંસલ' તે કરી દે તો બસ નીરાંત.

પણ રોહિન્તન એ માને? પિતાએ ખાનગી કહેલી એ વાત તેણે તુચ્છકારી કાઢી. સત્યને ચાહનાર જવાન રોહિન્તનને તે માન્ય હતું નહિ. કાયદો જો તેને એ માટે સજા કરવાજ માગતો હોય તો લાંચ રૂશ્વતમાં બાપના હાથ ખરડાવી પોતે ડંખતું દિલ લઇ શા માટે છટકી જાય? તે એટલો બધો કાયર હતો કે હવે પાછી પાની કરે!

દિવસો સુધી એ કેસ ચાલ્યો. ફક્ત પારસીજ નહિ પણ હિંદની સઘળી કોમો તેનાં ચુકાદાની રાહ જોઇ રહી. કેસ બંધ બારણે ચાલતો હતો એટલે અંદર તો કોઇ જઇ શક્યું નહિ. નોશીરવાને તેને માટે હોશિયાર બેરીસ્ટર રોકવા માગ્યો. તેનો પણ તે છોકરાએ મજબુતીથી ઇન્કાર કર્યો. જે કંઇ તે કહેવા માગતો હતો એ કોર્ટને તે પોતેજ કહેશે. જે કંઇ તેને નહિ કહેવું હોય તે નહી કહેશે.

ચુકાદાનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. અદાલતની બહાર લોકોનો ટોળું પુષ્કળ હતો. પુલીસને સખ્ત બંદોબસ્ત રાખવો પડ્યો.

અંતે ન્યાય મંદિરના દરવાજા ઉઘડયા. રોહિન્તન કામાને લાંબી મુદતના દેશવટાની સજા થઇ હતી. હાથમાં બેડી સાથે તે બહાર આવ્યો ત્યારે તેનું સર ઉંચુંજ હતું. તેનાં હોઠ ઉપર એક વીરતાનુંજ સ્મિત ફરકી રહ્યું હતું. ત્યારે તેની આંખોમાંની તે રોશનીના ચમકારાથી ઘડી ભર તેને જોનારા થંભ થઇ ગયા.

એક આસામી તેની નજીક પોલીસની રજાથી ગયો. નોશીરવાન કામાનો મોકલેલો તે પેગામચી. રોહિન્તના કામા પોતાના બાપ કે માને કોઇ છેલ્લો સંદેશો મોકલવા ચાહતો હતો? તેણે તેને પુછ્યું.

'મારી માને મારો પ્યાર,' એક ડચકું દબાવી દેતો હોય એવો તે સ્વર ધસારો કરતાં લોકોને કાને પડયો. 'અને.......' તેણે સર ઉચું ખેંચતાં પુરૂં કર્યું, 'કહેજો મારા બાપને કે મારી માની ઘણી સંભાળ લે.'

એ પછી મક્કમ ડગલાં ભરતો રાજકિય તે કેદી–કહેવાતો દેશદ્રોહી, તેનેજ માટે 'જયનાદ' કરતાં તે ટોળા તરફ સલામનો એક હાથ ઉંચો કરી ચાલ્યો.

તેને જતો જોતાં ઘણાંની આંખમાં આંસુ આવ્યા, ઘણાંને ડુસકાં દબાવવાં પડયાં. રાજકુમારના તોરનો ખાનદાની તે જવાન ખાપીકા મહેલ અને બાગ બગીચા છોડી ક્યાં જતો હતો!

અને યુવાનોની એક ટોળીએ, નિશાળ ને કૉલેજોમાં ભણતા ભવિષ્યના તે નાગરીકોએ તેને ભાવભીની વિદાય આપી. નવી જ...એક લીલી રોશનીનાં તે જવાનને.

'રોહિન્તન, ઝીંદાબાદ!'

પોલીસનાં દંડુકાના ગોદાની પરવાહ કર્યા વિના તે પુકારો વધતા જ ગયા.

'જય! રોહિન્તન કામાની જય! નવી રોશની કી જય! રોહિન્તન ઝીંદાબાદ!' એ ઘોષણાથી આકાશી ગુંબજ ગાજી રહ્યો

અને એ પળે તેઓ રડતાં કકળતાં ને સુના પડેલા મહેલના મોટા આપવાનમાં બેઠાં હતાં... રોહિન્તનનાં માબાપ એકબીજાને વળગીને એકબીજાનાં દુઃખમાં શરીક બનીને કડવો પ્યાલો પી રહ્યા હતાં.

૧૯૧૯–૨૦નું એ સાલ જ્યારે સત્ય માટે લડનાર એક ઇન્સાને હિંદમાં નવયુગ રચાવ્યો. માબાપ વિરૂધ્ધ છોકરાં અને છોકરાં વિરુદ્ધ માબાપ!

'આજથી એ આપણો દીકરો નહિ. આપણે એના માબાપ નહિ.' અંતે દાંતો ચપટાવીને તે બાપ બોલ્યો, જ્યારે તે મા લગભગ બેહોશ થઇ જવાની અણી પર હતી. 'યાદ રાખજે શીરીન' તેણે તે ઝુમાતા જીવની કોઇ પરવાહ કર્યા વિના કહ્યું 'આપણે વાંઝીયાં હતાં. આપણું કોઇ જન ફરજંદ હતુંજ નહિ. છેજ નહિ!'

બેશક બન્નેનાં જીગર કપાઇ ગયાં હતાં. બન્ને એ પળે એક સરખાં દુઃખી હતાં. નોકર ચાકરે તેમના માનીતા રોહિન્તન બાબાનો એ કેજ જાણી છુપાં છુપાં રડતા હતાં. તે દિવસથી રોહિન્તન કામાનું નામ આલીશાન તે મહેલમાંથી સદાનું ભુંસી નાખવામાં આવ્યું.

કકળતી એક આંતરડીની હાય ત્યારે એ નવયુગ ઉપર પડી. તે નવયુગ, જેણે માબાપનાં વહાલાં ફરઝંદો છીનવી લીધાં. જમાનાનો તે પડઘો કે જ્યારે ફરઝંદો પોતાનાં માબાપની સામે થયાં!

રાત ચાલી ગઈ

જશે, ચાલી જશે, ગઈ, એ વિચારે રાત ચાલી ગઈ
ખબર પણ ના પડી અમને કે ક્યારે રાત ચાલી ગઈ.

તમે જ્યાં આંખ મીંચી કે બધે અંધકાર ફેલાયો
તમે જોયું અને એક જ ઈશારે રાત ચાલી ગઈ.

હજી તારાની સાથે જ્યોત્સનાની વાત કરતો'તો
હજી સાંજે તો આવી'તી સવારે રાત ચાલી ગઈ.

જુઓ રંગ ભેદથી બે નારીઓ ના રહી શકી સાથે
ઉષા આવી તો શરમાઈ સવારે રાત ચાલી ગઈ.

તમારા સમ 'અમીન' ઊંઘી શક્યો ના રાત ભર આજે
પરંતુ કલ્પનાઓના સહારે રાત ચાલી ગઈ.

—અમીન આઝાદ

☆

હસ્તરેખા શાસ્ત્ર

☆

લેખક: કાંતિલાલ એમ. તિજોરીવાલા

(૨)

ગયા હપ્તામાં આપણે મગજ અને હાથનો સંબંધ અને તેને પરિણામે હથેલીમાં પડતી રેખાઓ વિષે વિચાર કરી ગયા. હવે એક ડગલું આગળ વધીએ. રેખાઓ અને પહાડો વિષે જલ્દીથી જાણવાની વાંચકને ઉત્સુકતા હશે; પરંતુ એ જાણીએ તે પહેલાં અનેક વસ્તુઓ જાણવાની જરૂર છે. આખો હાથ એટલે પંજાવાળો ભાગ સમગ્ર રીતે જોતાં ઘણી ઘણી વસ્તુઓ કહી જાય છે. પંજાની બન્ને બાજુઓ, નખ, વાળ અને આંગળા વિષે સૌથી પહેલાં બારીક અને સભાનપૂર્વકનું અવલોકન કરવું પડે છે, એટલે આ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરનાર માણસોએ ધીમે ધીમે આગળ પગલાં ભરવાં જોઈએ.

તબિબિ શાસ્ત્રના અભ્યાસ પછી જ ઘણા મહાન લેખકોએ આ શાસ્ત્રપર પુસ્તકો લખ્યાં છે. પ્રથમ આંગળાં લઈએ. લાંબા, પાતળા અને આખો વખત ગતિમાં રહેતાં આંગળાં ઘડી ઘડીમાં ફરતા દિમાગનું સુચન કરે છે; અર્થાત "નરવસ ટેમ્પરામેન્ટ"વાળા માણસોને એવા આંગળાં હોય છે. આપણે બારીકાઈથી નિરિક્ષણ કરશું તો ઘણા માણસોનો અંગુઠો અને ગુરૂ (Jupiter)ના પહાડવાળી એટલે પહેલી (તર્જની) આંગળી એક બીજાની આસપાસ ગોળ ગોળ ફર્યા કરતી હોય છે. ઘડીમાં અંગુઠો નખવાળા ભાગની આસપાસ ફરતો હોય છે તો ઘડીમાં પહેલી આંગળી અંગુઠાના નખવાળા ભાગની આસપાસ ફરતી હોય છે. એવા માણસોને પોતાના નખ ખોતરવાની કે કરડવાની પણ ટેવ હોય છે. આ માણસોની કલ્પના શક્તિ જોરમાં કામ કરતી હોય છે, અર્થાત મગજમાં પારાવાર વિચારો આવ્યા ફરતા હોય છે. આવા લોકો "નર્વસ ફોર્સ" એટલે એટલે જ્ઞાન તંતુઓના બળ વડે વધારે જીવતા હોય એમ લાગે છે.

લાંબા-પાતળા આંગળાં વિચાર અને શરીરની ઝડપી ગતિનું સુચન કરે છે, તેથી ઉલટું ટુંકા, જાડા અને બેડોળ આંગળાવાળો માણસ ધીમી ગતિવાળો ગણાય છે. પુરેપુરો વિચાર કરીને એક એક ડગલું ભરે એવા કોઈ કોઈવાર જીદ્દી, ખંતીલા, ચીવટ અને સહન શક્તિવાળા માણસનો હાથ તપાસીશું તો એની હથેલી નાની હશે, એના આંગળા જાડા હશે. તબિબિ શાસ્ત્રમાં આના પુરાવા મોજુદ છે.

આપણે દોસ્ત-આશનાઓને મળીએ છીએ, એમની સાથે "શેકહેન્ડ" કરીએ છીએ; તમારા કોઈ મિત્રનો હાથ ઠંડો માલુમ પડે તો સમજવું કે આ મિત્ર બીમારી ભોગવે છે, એનું લોહી પુરેપુરૂં તંદુરસ્ત નથી. પણ તંદુરસ્ત દેખાવા છતાં કોઈ દોસ્તનો હાથ પરસેવાને લીધે ભીનો અને ઠંડો લાગે તો સમજવું કે આ ભાઈ સાહેબને દારૂ પીવાની ટેવ છે, અથવા તો એની સ્નાયુઓને પ્રેરણા આપની (vaso-motor) નર્વ (nerves) કમજોર છે.

અવલોકન શક્તિથી આપણે નાની નાની ચીજો તો તરત જ જાણી શકીએ છીએ. શરીરમાં વધારે પડતું લોહી હોય, એવા માણસનો ચહેરો લાલચોળ રહે છે, એની હથેલી પણ એવી જ લાલ હોય છે. સામાન્ય સારી તંદુરસ્તીવાળા માણસનો ચહેરો, હથેલી અને નખ ગુલાબી હોય છે; એનો સ્વભાવ પણ ગુલાબી સમજવો. પીળાશ પડતી છાયાવાળા માણસને લીવરની પીડા હોય છે, ઓછા લોહીવાળા

માણસનો ચહેરો સફેદ પડતો હોય છે, એ પાંડુરોગ (Anemia) થી પીડાતો માલમ પડી જશે; જ્યારે હૃદયની બીમારીવાળા માણસનો ચહેરો અને નખ ભુરા રંગના હોય છે.

આપણા નખ તો જ્ઞાનતંતુઓ (nerves) ની આરસી સમાન છે. એમાંથી તો બહુ બહુ જાણવાનું મળે છે. એનું પારાયણ કરવા બેસીએ તો લાંબા થોથા ભરાય. એક નખને છેડાથી તે આંગળીની ટોચ સુધી આવતા છ માસનો સમય લાગે છે. કેટલાક માણસોના નખપર આડી ધાર પડેલી નજરે પડે છે એ શરીરની પોષણ શક્તિની ખામી સુચવે છે. Sea-sickness એટલે દરિયો લાગવાથી અથવા પાણી જોઈને જ્ઞાનતંતુઓની નબળાઈ થઈ થતી ઉલટી; એ પણ આવા નખવાળા માણસની બીમારી હોવાનું નખિમિ શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલું છે. કાળા તથા જાંબુડીઆ રંગવાળા જોવા ન ગમે એવા નખ બરછટ, દરાજ ઈત્યાદી ચામડીના રોગોનું પરિણામ હોય છે.

આ બધી નખિમિ શાસ્ત્રના આધારથી લીધેલી ઘણી સામાન્ય વાતો થઈ. હવે મનુષ્યના સ્વભાવના કેટલાક સામાન્ય દાખલા લઈએ. આ શાસ્ત્રમાં ભવિષ્ય ભાખવા માટે કોઈ બીજી જરૂર પડતી નથી. કેટલાક માણસ પામીસ્ટ હોવાનો દાવો કરે કે તરતજ એની સામે હાથ ધરી દેવામાં આવે છે. પછી એ માણસને કાંઈ જ્ઞાન છે કે નથી, એ તોપ મારે છે કે સાચું કહે છે, એની પરવા વિના ભોળા લોકો બધીએ વાત સાચી માની લઈ કોઈ નાપસંદ વાત પર લાંબા સમય સુધી અફસોસ કર્યા કરે છે. આવા માણસો ઉપર કહ્યું તેમ "નરવસ ટેમ્પરામેંટ"વાળા હોય છે. પૈસા કમાવાનો ધંધો લઈ બેઠેલા કહેવાતા પામીસ્ટો આવા માણસોને ફસાવે છે.

મજબુત મનોબળવાળા માણસો, જેમના અંગુઠાનો નખવાળો ભાગ મોટો અને પહોળો હોય છે, અને જે વિષે જ્યારે આપણે વિગતવાર વિચાર કરશું ત્યારે ચર્ચા કરશું, તેવા માણસો સાફ સાફ કહી દે છે કે તમે ગમે તે કહો, પરંતુ અમે તો અમારૂં ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવામાં જરૂર સફળ થશું. આવા માણસો મજબુત મનોબળ strong will-power વાળા માણસો ગણાય અને એમના જીવનમાં દૃઢતા સાથે એકીકરણ પણ હોય છે. એમની રેખાઓ ક્રમે ક્રમે બદલાયા પણ કરે છે.

ઘણાયે માણસોના હાથ પામીસ્ટના હાથમાં ધ્રુજી ઉઠે છે. આ અસ્થીર માનસ સુચવે છે. જીવનના દરેક કામમાં એમને ઉતાવળજ હોય છે. પ્રતિકુળ વસ્તુઓ સાંભળતા એ ગભરાઈ ઉઠે છે. એટલે સારી વાતો સાંભળી વધારે કાંઈ સાંભળવાની એમને ઈચ્છા હોતી નથી. કેટલાક "ફક્ત વાર આગળથી રહીએ અને સુખે રોટલો મળે એટલે બસ" એમ કહેનારા હોય છે. એમનો સંતોષી અને મહત્વાકાંક્ષા વિનાનો સ્વભાવ, ક્રાંતિકારી વાતોથી અકળાઈ ઉઠે છે. એમનું જીવન સાદું અને પ્રગતિ વિનાનું હોય છે.

પોતાની કાળી બાજુ સમજનારા માણસો, પહેલેથી કહે કે બધી વાતનો એકરાર કરી દે છે. અને પોતાની ઈચ્છા બર આવશે કે નહિ, એજ પ્રશ્ન પુછે છે. સામાન્ય રીતે તો પૈસો કેટલો છે? આયુષ્ય કેટલું છે? પ્રવાસ કે યાત્રા કેટલા છે? એ પ્રશ્નો પુછનારા લગભગ સોમાં નવ્વાણું માણસો હોય છે. ઘણાયે એવા પણ દાખલા જોયા છે કે જેમાં માણસો પોતાનો હાથ જલદીથી પાછો ખેંચી લેવાની વૃત્તિ હોય છે. રખેને પામીસ્ટ નબળી બાજુ કહી દેશે, એ એમની બીક હોય છે.

તેથી હાથ જોનારે બહુજ સાવચેતી રાખી, સામા માણસને ઉપયોગી થવા પુરતોજ આ શાસ્ત્રનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ટેકા વગર હાથ જોવો જોઈએ નહિ, તેમજ દિવસના પ્રકાશ સિવાય અને રેખાઓ બરાબર જોવા માટે "મેગ્નીફાઈંગ ગ્લાસ" વિના વધારે ઉંડા ઉતરવાનું યોગ્ય નથી.

આ લેખમાંયે ઘણી 'સામાન્ય' પણ ઉપયોગી વસ્તુઓનીજ ચર્ચા કરી છે. વાંચકોને ધીરજ હશે તો આ સામાન્ય વસ્તુઓની વિગતવાર પણ ઉંડી ચર્ચા હવે પછી કરીશું.

દૂધ જેવી તાકાત બક્ષનાર

દ રા ખ

વૈદ્ય હોરમસજી અચારીઆ

નાસીક દરાખ ખાટી, કસવીની મિઠાશવાળી, અને ઇરાન–કાબુલની સૌથી ઉત્તમ છે. ફ્રાન્સ, સ્પેન અને ઇટાલીમાં ઉચ્ચ કક્ષાનો દારૂ દ્રાક્ષમાંથી બનાવે છે. અહીં જે દ્રાક્ષાસવ અને બીજી ચીજો વેચાય છે તે પ્રજાને છાકટા કરવા કે પીનારાના ચસ્કાને ઉત્તેજીત કરવાના હેતુથી નહિજ—પણ તેનાં કિંમતી, રોગનાશક અને આરોગ્યરક્ષક ગુણોના ફેલાવા રૂપેજ થાય છે.

યુરોપના પંકાયલા ચિકિત્સક જોશવા રેનોલ્ડસે પોતે બાહેર પાડેલાં એક પુસ્તક મારફત માત્ર દ્રાક્ષ ખવાડીને સાજાં કરેલાં દર્દીઓનો ઇતિહાસ આપેલો છે. દરાખના રસ પર રહેવાથી કાતિલ બિમારીઓ મટે છે એમ અનેક ડોકટરોએ પુરવાર કરી આપ્યું છે, પોતાની ભૂલોથી અને ખોરાકના બિન ઉપયોગથી દુઃખી થઇ રહેલા જગતના જીવો માટે, દ્રાક્ષની સાકરિયા મિઠાશમાં ઇશ્વરે દવા અને દુઆ બન્ને સાથે ભરી મોકલ્યાં છે. જેમ ઘીમાં ચીકાશ છે તેમ એનાં તાત્વિક ગુણો છે.

દ્રાક્ષની મોસમ જેઠ માસથી આસો એટલે પાંચ મહિના રહે છે. તે પછી સુકી દ્રાક્ષ તો ચાલુ મળ્યાજ કરે છે. ખાટી દ્રાક્ષ કફ–પિત્તને વધારે છે. બે તોલા કાળી દરાખને ૨૦ તોલા પાણીમાં ભીંજવી રાખો. સવારે તે ચોળીને પી જાવ. આ પ્રયોગથી દસ્તની રૂકાવટ, પિત્તના દોષો, રક્તવિકાર, માથાનું દર્દ અને લોહીનો પ્રકોપ નાબુદ થાય છે. ગળાનો સ્વર સુધારી, વાયુને હાંકી આંખોમાં ઠંડક ફેલાવે છે.

આમલી તથા કોકમને બદલે દરાખની ચટની બનાવી ખાવી સારી છે. દ્રાક્ષાદિવટી નામની ચટની ગેસ-વાયુ માટે ઉત્તમ છે. સુંઠ, સિંધવ, જીરૂં હીંગનો ખાર અને દરાખની મેળવણીથી તે બનેલી હોઇ અત્યંત સ્વાદિષ્ટ અને ભૂખ લગાડનારી છે. પથારીવશ દર્દીઓને બીજો ખોરાક આપવાની મનાઇ હોય ત્યારે કીશમીશ કે અંગુર પાણીમાં ઉકાળી તેનો સુપ બનાવી પાવો જોઇએ.

દરાખના ઉપયોગથી શરીરનાં ઝેરી તત્વો અને અને સુરીક ઓસીડનો અંત આવે છે. ગર્ભપાત અટકાવનારી દવા, ગભપાલ રસ, સગર્ભા સ્ત્રીઓને નવ મહીના સુધી અપાય છે, તેમાં પણ દરાખનો ઉપયોગ થયેલો છે. દરાખ ગર્ભાશયની ગરમી ઓછી કરે છે અંગુરાસવ શરીરમાં લોહીનો જથ્થો વધારવા માટે ઉપકારી છે, અંગુર દરાખ જેને અંગ્રેજીમાં સુલ્તાન ગ્રેપ્સ કહે છે તે જ્યારેથી સસ્તી મળે ત્યારે ખરીદી તેનો રસ તડકે મુકી પીવાથી રોકાજ કસાકમાં ઉત્તમ ગુણ મેળવી શકશો. મધ સાથે દરાખને પીસી લઇ ચાટનરૂપે ખાવાથી ગર્ભશુળ મટે છે. દરાખનું પાણી પીવાથી પિશાબ સાફ આવે છે, તાવ ઉતારે છે માથાની ગરમી અને આંખોની ઝાંખ દૂર થાય છે. ભોજન અગાઉ જે શોખીનોને પેટમાં ચચરાટ જોઇતો હોય તેઓએ, કલેજાં ચીરી નાંખનારા અને તંદુરસ્તીનો નાશ કરનારા જલદ દારૂથી દૂર રહી, આલુ, અંજીર, અંગુર, કીશમીશ, ખજુર—એમાથી જે મળે તે પાણીમાં ભીંજવી રાખી, તેને સડવી–કોહવાવીને ૪૦ દિન બાદ ગાળીને શીશી ભરી રાખેલાં માલમાંથી અર્ધો અથવા આખો પેગ ખુશાલ નિર્ભયપણે પીવો. કીશમીશ અંગુરનાં પીણાંઓ, તન મનની થાક નિજલી

વેગે દૂર કરે છે. તાકાત આપવામાં દૂધથી ઉતરે તેમ નથી. દૂધ મોંઘું પડે તેઓને માટે દરાખ ખાવાની ભલામણ છે. પસરેલો મેવો તો પાણીને મૂકેલી કોઈ ઉંચકતું નથી. દેખાવમાં સહેજ નબળો પણ ગુણમાં તે ભરપુર છે. આ સૂચના ખાસ ગરીબો માટે છે. દૂધ પચતાં વિલંબ થાય છે. પણ અંગુર—કિશમીશ જેવી મુલાયમ મિઠાઈ વાપરી પચવાને બદલે થોડી મીનીટમાંજ પચી જાય છે. અંગુર ખાવાથી માતાની છાતીમાં સારા પ્રમાણમાં દૂધ વહે છે. દૂધ તથા કીશમીશનો નાસ્તો હલકો અને કૌવતમંદ છે. દૂધની જગ્યાએ કીશમીશ વાપરો. અંગુરમાં ૧૫ ટકા શીખંડનો અંશ છે. હૃદયને બળ આપે છે. નખોની બીમારી—જેવી કે વાંકાં નખ, સુકાઈ ગયેલાં અને સફેદ ડાઘવાળાં નખોને જોઈતાં તત્વો પહોંચાડીને સાજાં કરે છે. કમળો ઝીણો તાવ, પીળી આંખો, ફેફસામાં જખમ, મોઢ સુકાય, ખાંસી કબજીયાત તથા ખસીના પૂર્વરૂપમાં જ્યારે વજન ઘટવા માંડે છે ત્યારે કીશમીશ અથવા અંગુરી દ્રાક્ષનો છુટથી ઉપયોગ કરો. બહેકે, બીજો ખોરાક બંધ કરી એકલાં અંગુરનો પ્રયોગ શરૂ કરી, સુકાયલાં બદનમાં લોહી અને માંસ વધારી જીવનનો ખરો આનંદ અનુભવો. સુકા મેવાની ખરી કિંમત આપણે આંકી શકયા નથી, પણ મામુલી ભાવમાં એ તો અમૂલ વેચાય રહ્યું છે.

નેતા કેમ બનવું?

—:લેખક:—
"મસ્તફકીર"

એક સ્નેહીએ મને સવાલ પૂછ્યો કે 'નેતા કેમ બનવું?' મેં મુંબઇ યુનિવર્સિટીના કેલેન્ડરો તથા વિશ્વ વિદ્યાલયોની ડીરેકટરી મંગાવી તલાશ કરી પણ ક્યાંય નેતાગીરીની તાલીમ આપનાર શાળા કે કોલેજનું નામ દેખાયું નહિ અને પેલો મિત્ર વારંવાર કાગળ લખી નેતા કેમ બનવું એ વિષે પૂછપરછ કરતો હતો.

આખરે ઘણો ઘણો વિચાર કરી એક દિવસ ઉપવાસ કરતાં મને પ્રકાશ મળ્યો અને પેલા મિત્રને મેં નેતા કેમ બનાય એ વિષે નીચે પ્રમાણે સૂચના મોકલી આપી:—

બિરાદર! તારે નેતા થવું હોય તો આજથીજ તારી જાતને નેતા તરીકે માન. માણસ જેવો પોતાને માને છે તેવો બની જાય છે. તું મોટી ઉમ્મરનો માટીડો હોય તો ઘરમાંથી તું શરૂઆત કર. અગાઉ ઘરમાં તું ગમે તેવા ચેનચાળા કરતો, બૈરાંઓ ને છોકરાંઓ જોડે કુદાકુદ કરતો, તારા નાના બાબાને રીઝવવા માટે તું ઘણીવાર ભોંય પર હાથ અને પગથી ઘોડો બનતો અને બાબાને તારી પીઠ પર બેસાડતો—હવે આવી છોકરવત રમત છોડી દેજે અને બૈરી તથા છોકરાંઓ આગળ પણ પુરેપુરી ગંભીરતા અને અદબથી વર્તજે અને જાહેર સભાઓમાં તને બોલવાનો મહાવરો પડે એ માટે ઘરમાંથી નાસ્તાની ટેબલ પરજ નાસ્તો ખતમ થયા પછી ઉભો થઇ ભાષણ કરજે.

ઘરના રામા અને પાડોશીઓ જોડે પણ એક નેતાની માફક દમામ અને ગૌરવથી વાત કરતાં શીખજે.

નેતાઓ હંમેશાં દબદબાથી ચાલે છે. તું દબદબાથી ચાલવાની ટેવ આજથીજ પાડજે. આગળની માફક ટ્રામ કે બસ પકડવા મરવાની માફક દોડતો નહિ, પણ દબદબાથી ટ્રામ કે બસના જંકશન આગળ ઉભો રહેજે—બસના કંડકટરને જગ્યા વિષે પૂછજે અને કંડકટર જગ્યા છે એમ ખાત્રી આપે ત્યારેજ કોઇ મકાનની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા કરવા જતો હોય એવા રૂઆબથી ટ્રામ કે બસમાં ચડજે અને લોકોને તને સલામ કરવાની ટેવ પડે એ માટે ઓળખીતા કે વગર ઓળખીતાઓને પણ ગૌરવથી સલામ કરજે.

નેતા થનારે દેશને માટે બલિદાન આપવાની જરૂર છે. લાઠીઓ ખાવાની જરૂર છે, જેલમાં જવાની જરૂર છે. ધંધા વેપારની પાયમાલી વ્હોરવાની જરૂર છે—એવા બધા ખોટા ખ્યાલો તારા મગજમાંથી કાઢી નાખજે. નેતા બનવામાં ધંધાદારી દ્રષ્ટિ રાખજે અને જે પક્ષની બોલબાલા હોય તેમાં ઘુસી જઇ જાહેરમાં નામ કાઢજે. પવન જોઇને પીઠ ફેરવજે.

નેતાઓએ હંમેશાં નિવેદનો કરવા જોઇએ. રાજદ્વારી પ્રસંગો કે અધિવેશનો ન ભરાય તો છાપાંમાં નિવેદનો પ્રગટ કરાવી તું તારૂં નામ જનતાની નજરે રાખજે. નેતા બનનાર માટે કોઇ છાપાંના તંત્રી સાથે દોસ્તી સઉથી વધુ મહત્વની વાત છે. મુંબઇનાં કેટલાક પત્રોએ કેટલાય નવા ગ્રૃહસ્થોને નેતા તરીકે જનતા સમક્ષ ધરી દીધા છે અને મતફેરી થવાથી પાછા નેતાગીરીમાંથી ઉખેડી પણ નાખ્યા છે, માટે જેટલા બને તેટલા તંત્રીઓ સાથે સારોજ સંબંધ રાખજે.

જાહેર મેળાવડામાં તું હાજરી આપે ત્યારે હોલમાં તું દાખલ થાય ત્યારે તાળીઓ પડે, તું બોલવા ઉભો થાય ત્યારે પણ તાલીઓ પડે, તું બોલતો હોય ત્યારે પણ તાલીઓ પડે. અને તું સભામાંથી બહાર નીકળે ત્યારે તારા નામની જય પોકરાય તો જાણવું કે તું ખરેખરો લોકપ્રિય નેતા છે. જુજ માણસોને એમના ભવ્ય બલિદાનથી યા અજબ શક્તિઓથી આવી લોકપ્રિયતા વરે છે. પણ આવી લોકપ્રિયતા નાણાથી મેળવી શકાય છે. નાટકના

માલિકો પોતાનો નવો ખેલ બહાર પાડે તે વખતે જે યુક્તિઓ અજમાવે છે, 'વન્સ મોર' કરવા માટે ઓડીયન્સમાં ભાડુતી માણસો રાખે છે—તે પ્રમાણે કોઈ મેળાવડામાં જતી વેળા તારે કંઈક માણસોને રૂપિયો રૂપિયો આપી સભાસ્થાનમાં આગળથી બેસાડવા જોઈએ, અને એવી સુચના આપવી કે સભા હોલમાં ચારે બાજુ વહેંચાઈ જાય અને તારો સત્કાર કરે.

કોઈ ગામમાં જાય ત્યારે ઓળખીતા પા-ખી-તાઓને પહેલેથી કાગળ લખી તારે ખર્ચેજ સ્ટેશન પર ભવ્ય સત્કાર કરવા માટેનો બંદોબસ્ત કરી લેવો. છુટથી નાણાં વાપર્યાં હોય તો ગામના સંભવિત ગૃહસ્થો તને મળવા આવે, હારતોરાથી તારૂં સ્વાગત કરે અને વધુ પઈસા વેર્યા હોય તો સરઘસના આકારમાં વાજતેગાજતે સ્ટેશનથી તારા ઉતારા સુધી ભવ્ય રીતે તને લઈ જાય અને છાપાંમાં ખબર આવે કે ફલાણા નેતા ફલાણે ગામ ગયા હતા ત્યાં તેમનો 'ભાવભીનો' સત્કાર થયો હતો અને ગામ લોકોએ હોંશમાં આવી જઈ તેમનું દબદબાભર્યું સરઘસ કાઢ્યું હતું, અને એ નેતાએ ઘણીએ ના પાડવા છતાં તેમની ગાડીના ઘોડા છોડી નાખી સ્વયંસેવકો, એ નામદારની ગાડી ખેંચી ગયા હત. અજાણ્યાને ખબર પડે નહિ એવી રીતે છુટથી નાણાં ખર્ચતાં આવડે તો જ્યાં જાય ત્યાં તારો ભવ્ય સત્કાર થાય અને દેવની માફક તારી પૂજા થાય.

નેતા બનનારે—બનવાને શું ખ્યાલ કરીએ ?—નેતા થઈ ગયલાએ બહુ જાગ્રત રહેવાની જરૂર છે. ગામમાં કંઈ ભડાકો થાય, રેલ આવે, દુકાળ પડે કે એવી કોઈ આફતો આવે ત્યારે નેતાએ પહેલાં બહાર પડવાની જરૂર છે. પ્રજાનાં રાહત કાર્યમાં ભાગ લેનાર નેતાઓ પ્રત્યે પ્રજાને માન થાય છે અને કુશળ નેતાઓ ફંડો ઉભાં કરી, રાહત સમિતિ નેમી તેના પ્રમુખ બની દુઃખીઓને થોડીક રાહત આપી બાકીની રાહત પોતાના ખીસ્સામાં સેરવે છે.

ખરી રીતે અસમાની આફતો—ધરતીકંપો, દુકાળો, વાવાઝોડાં—એ કેટલાક નેતાઓ માટે ખરેખર આશિર્વાદ સમાન ઘટનાઓ છે.

નેતા થનારે એક વાત પર ખાસ ધ્યાન રાખવું જોઈએ. કુસંગો ઉભા ન થવા દેવા, પોતાની શાન-ભાત તથા ચારિત્ર દુનિયાની નજરમાં બીલોરના કાચ જેવાં સાફ દેખાય તેની ખાસ કાળજી રાખવી. નેતાને જરા બાંટાપણીનો શોખ હોય, ઘોડા "પના રમવાનો" પણ ચસકો હોય, "રસિક" હોય—તો બધા શોખ એ ચાલુ રાખી શકે છે.. ...પણ જરૂર પ્રજાને ખબર નહિ પડે એ રીતે !

નેતાએ રાજકારણમાં ભાગ તો લેવોજ તો જોઈએ, પણ એ ભાગ ઘમસ્તો ભાષણો કરવા પુરતો કે ચળવળ કરવા માટેજ ન હોવો જોઈએ. કેમ પણ સત્તાનું સિંહાસન ખાલી થતાં એ સ્થાન ઝડપી લેવું જોઈએ. પોતાનાં સગાં-સબંધી અને મિત્રોને પણ સારાં સ્થાનો અપાવી નેતાએ પોતાના પક્ષને એ રીતે મજબુત કરવો અને પછી દેશના ઉધ્ધાર માટે લાખો અને કરોડોની યોજના ઉભી કરી એ યોજના પગ ભર થાય તે પહેલાં તેમાંથી કેટલુંક "વગે સગે" કરતાં શીખવું જોઈએ. અને પુરતા પૈસા ન ભરાય તો થોડાક અસ્લોપ કરી. નાખી લોકોની બેદરકારી પર ટોપલો નાખી, હિંમત ન હારતાં બીજી લાખો રૂપિયાની યોજનાઓ ઉભી કરતાજ રહેવું.

છેવટે એટલુંજ કહેવાનું કે નેતાઓએ સળગતા પ્રશ્નોને હંમેશ હાથમાં ધરી ચારે બાજુ લોકોનું ધ્યાન ખેંચવા ચળવળની આગ ફેલાવવી જોઈએ, અને રાહતો— યોજનાઓ—ફંડ—નિવેદનો—ભાષણો વિગેરેનો ધોધમાર વરસાદ લોકો પર એવા જોરથી વહેવરાવવો કે તમે "નેતા નથી" એ કલ્પના કરતાં પણ લોકોને મહેનત પડે. ધામધુમ, બુમ બરાડા, શોરબકોર, છાપાંઓમાં ચર્ચાઓ, વિરૂદ્ધ પક્ષને ઉતારી પાડવાની પેરવી અને જગત કળી ન જાય એ રીતે પોતાના સત્કાર સમારંભો પોતાનાજ ખર્ચે રચવાની ખુબી—આ લક્ષણો જેનામાં હોય તે ફસ્ટક્લાસ નેતા જરૂર બની શકે છે. ગમે તો તમે આ બધા ઉપાયો આજથીજ અજમાવવા શરૂ કરો. કાલે તમે નેતા બની જશો.

'ના–રંગી' શા માટે?

'સા–રંગી' શા માટે?

પ્રાચીન કાળથી અર્વાચીન યુગ સુધી ચાલી આવેલી એક મામુલી છતાં ભયંકર ભૂલ જનસમાજ હજી જોઇ શક્યો નથી. જો જોઇ શક્યો હોત તો એ ભૂલ ભૂલ ન રહી હોત.

જગતની ઘણી વસ્તુઓના નામો—વસ્તુઓના શા માટે?—મનુષ્ય, પ્રાણી, વનસ્પતિ ઇત્યાદિ તમામ પ્રકારની કુદરતની બનાવટોનાં નામો ગુણને અનુરૂપ હોવા જોઇએ એ પરાપૂર્વથી ચાલી આવેલો રિવાજ છે. અને એ રિવાજનું ઉલ્લંઘન પણ પરાપૂર્વથીજ ચાલ્યું આવે છે; અને મનુષ્યનું એ ઉલ્લંઘન પ્રત્યેનું આંધળાપણું પણ એજ પરાપૂર્વથી ચાલ્યું આવે છે. એ આંધળાપણાનો ભોગ બનેલી બે વસ્તુઓ તે નારંગી અને સારંગી.

જે વસ્તુનો રંગ મનુષ્ય સહેલાઇથી જુવે, જેને પસંદ કરે અને તેનેજ એ ના–રંગી કહે. કેટલું વિચિત્ર! એક રંગીન વસ્તુને જોવી અને તેને રંગ વિનાની નારંગી કહેવી—આવી હિમાલય જેવડી ભૂલ બે પગો મનુષ્યજ કરી શકે.

માનવ એટલી ભૂલ કરીને બેસી રહ્યો હોત તો ઠીક થાત.

જે વસ્તુમાંથી માનવ ધ્વનિ સિવાય બીજી કોઇ ચીજ મેળવી શકતો નથી, જેને રંગ રૂપે સહેજ પણ સંબંધ નથી, અને જેનું ક્ષેત્ર મુઢ મનુષ્યને માટે કાન સુધી અને સંસ્કારી મનુષ્યને માટે હૃદય સુધી રહેલું છે એ વસ્તુને માનવ 'સા–રંગી'— જેને રંગ છે એવી કહેતાં જરા પણ અચકાતો નથી.

ધન્ય છે એ પ્રાચીન ઋષિને અને ધન્ય છે, ઓ અર્વાચીન માનવ, તારા એ પ્રાચીન ઋષિના અનુસરણને!

"તરંગી."

ખૂટતો તોલો

(સાચો બનાવ)

નટવરલાલ
વીમાવાળા
તંત્રી "પ્રભાકર"

પ્રવેશ ૧ લો

ઉત્તર હિંદના એક રેલ્વે સ્ટેશન પરની વાત છે.

"દાક્ટર સાહેબ હૈ?"

બહારથી બૂમ પડી

નોકર બહાર આવ્યો ને બોલ્યો: "નહિ હૈ. બહાર ગયે હૈ"

બૂમ પાડનાર બે ત્રણ જણા હતા. મુસ્લિમો હતા. કોઇને સાપ કરડ્યાથી તેઓ રેલ્વેના દાક્તરને ત્યાં દોડી આવ્યા હતા.

"હમારે યહાં લડકા કુ સાંપને કાટા હૈ. ઓર દાક્તર સાબકી બહોત જરૂર હૈ"

"હા. લેકીન, સાબ તો હૈ નહિ. તુમ ઐસા કરો. લડકા કુ દવાખાનામેં લેજાઓ. ઇતનેમેં દાક્તર સાંબ ખબર આ જાયેગી. કમ્પાઉંડર કુ બોલ કે જાના. દાક્તર સાબ ખબર આતે હી હમ વહાં ભેજ દેંગે" નોકરે જવાબ દીધો.

પેલા લોકો થોડીવાર તો હબાઇને જોઇજ રહ્યા. પછી, એ સિવાય રસ્તો નથી એમ જોઇને, ચાલતા થયા.

પ્રવેશ બીજો

દાક્તર સાહેબ બેઠા હતા. લડકાને લઇને પેલાઓ આવી લાગ્યા હતા.

દાક્તરે નાડી તપાસી. છાતી તપાસી. પછી કહ્યું: "યે લડકા નહિ બચ સકેગા. કુછ કરનેકા હૈ નહિ. થોડી દેરમેં મર જાયગા."

"લેકિન દાક્તર સાબ, કુછ તો દવા દો"

"દવા દેનેસે કુછ ફાયદા નહિ હોગા. લડકાકા સારા બદનમેં જહર ફૈલ ગયા હૈ. અભી બહોત બચ સકેગા હી નહિ" દાક્તરે પોતાનો ગાન ચાલુ રાખ્યો.

"અજી દાક્તર સાબ, કુછ ન કુછ દો. હમેરા લડકા કુ કુછભી દવા દો. બહોત અહેસાન હોગા" સાથે આવેલી બાઇ ખુબ કરગરી પડી

ને કરગર્યાં ખુબ, બંનેય મરદો પણ. પણ દાક્તર પોતાના અભિપ્રાયમાં મક્કમ રહ્યા. કંઇ દવા નહિ આપી.

પાંચ સાત મિનિટ કાકલુદી કર્યાં પછી લાકડા 'લડકા' ને લઇ તેનાં વડીલો-સ્વજનો રડમસ ચહેરે, અશ્રુઝરતી આંખે ચાલી ગયાં

પ્રવેશ ત્રીજો

વાત એટલેથી ન અટકી. લડકો તો મરી ગયો, પણ વાત આગળ ચાલી.

બાળાપે અરજી તઇયાર કરી: "દાક્તર બિલકુલ બેદરકાર છે, ધ્યાન આપતા નથી. દવા દેતા નથી. કહ્યું સાંભળતા નથી."

અરજી પર પાંચ પચીસ વધુ સહીઓ મળવાનું મુશ્કેલ ન હતું. અરજી રવાના થઇ.

આઠે પન્દરે દહાડે દાક્તર પર શિરકો આવ્યો: "ખુલાસો કરો."

દાક્તરને પોતાની સ્થિતિ સાવ સલામત લાગતી હતી. ખુલાસો કરવાનું મુશ્કેલ ન હતું. તેમણે શરીરની, આંખની, હૃદયની, નાડીની સ્થિતિ વિષે રોગ સુરેનાં લાંબા અટપટાં નામો ગણાવી દવાના બીનજરૂરીપણાના સ્પષ્ટ ખુલાસાથી ચિક્કાર જવાબ આપ્યો.

ઉપરી વડા દાક્તર આખો ખુલાસો વાંચી ગયા. વાંચીને જરા હસ્યા. પછી કારકુનને કહ્યું: "લખો એમને, કે પહેલી તકે રૂબરૂ મળી જવું."

પ્રવેશ ચોથો

અને મળ્યા બંને રૂબરૂમાં: વડા દાક્તર ને છોટા દાક્તર બેઠા. ચા પીધી. પછી વડા દાક્તરે કહ્યું: "દાક્તર, મારે તમને સખત ઠપકો આપવાનો છે. પેલા સાપ કરડવાની બાબતમાં."

છોટા દાક્તર મુંગા મુંગા સાંભળી રહ્યા.

"તમારું આખું નિવેદન બરાબર ગણું છું. તમારો ખુલાસો સાચો ગણું છું. છોકરો મરણ સમાન હાલતમાં હતો તે વિષે મને શંકા નથી પરંતુ એકાદ નોકાભાર વધારે અક્કલ તમારે વાપરવાની હતી." વડા ડાક્તરે ચલાવ્યું:

"છોકરો જીવવાનો તો નજ હતો. તમારી ખાતરી હતી તેવીજ મારી પણ છે. પણ જરા દર્દીનાં સગાંઓનાં મન સમજવા તો મથવું હતું! સોડા બાઇ કાર્બનું એક પડીકું આપી દીધું હોત તો બિચારાં રાજી થઇને ચાલ્યાં જાત. કઇ દવા આપી છે ને કઇ નહિ તે પૂછવાના નહોતા—સમજવાના ન હતા—સમજવાની જરૂર પણ ન હતી. દુઃખિયારાં જીવો સાથે વાદવિવાદ કેવો? જીભાજોડી કેવી! ગમે તે બે ચાર પડીકાં—સાદી મિલ્ક સુગરનાં આપી દીધાં હોત તો પણ એ બિચારાં તે લઇ ચાલી જાત, ને તમારી સામે આ તોફાન ઊભું ન થાત.

"ડાક્તરે માત્ર રોગનું શાસ્તર ભણે તેટલું ન ચાલે. એકાદ તોલો માનસ શાસ્તરનો પણ ભણવો જોઇએ—સાઇકોલોજી, સાઇકોલોજી!!"

ઊંચા ડાક્તર વદ્યા: "એટલી ભૂલ ખરી સાહેબ! હું સાચી પરિસ્થિતિને વળગી રહ્યો. છોકરો જીવવાનોજ નહોતો. પછી દવા આપવાનો ખોટો ઢોંગ શા સારૂ કરવો એમ મેં વિચાર્યું."

"ત્યાંજ તમારી ભૂલ, એ દવા છોકરાના શરીરમાં ન જાય તે સરખું હતું. પણ એ દવા એમાં દુખિયારાં વડીલોનાં મગજમાં—તેમનાં હૃદયમાં [illegible] થાત અને તેને ટાઢાં પાડત એ તમે ન સમજ્યા. ભલે. હવે પછી ધ્યાન રાખજો."

ને ડાક્તર પર લેખા ઠપકો પણ આપ્યોજ: [illegible] અક્કલ—અક્કલ અજમાવી મળી ચાલતી, થોડી કુનેહ પણ જોઇએજ. તે નહિ રાખો તો હેરાન થશો.

ડાક્તરે તે દિવસથી ખૂટતો તોલો ઉમેરી લીધો.

ફેશન

શણગારમાં રંગ આયોજન

લેખિકા
કુ. દીનાઝ દલાલ

આપણાં ઘર અને વસ્ત્રોથી પ્રાપ્ત થતા સુખમાં સૌથી મહાન અને અગત્યનું અંગ રંગનું છે.

હવામાન અને ચળકાટપર જેમ દિવસની સારાઈ નરસાઈ નિર્ભર છે તેમ રંગની પસંદગી પરથી આપણા સ્વાસ્થ્ય અને મનોદશા વર્તાય છે. આપણા મકાનોમાં રંગ આયોજન વિવિધ રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે. દા. ત. નૂતન અને નવીન રંગી પડદાઓથી. જો નવા પડદાઓ ખરીદવાનું શક્ય ન હોય તો જુનાઓને રંગાવવા જોઈએ. રંગ ઘણીજ વિવિધતા અર્પી શકે છે. અને ખાસ કરીને તમે જો તમારા મકાનને પ્રતિસ્પર્ધી રંગોમાં રંગાવવાને તઈયાર હોય તો ફીક્કા અને ખરાબ દેખાતા કમરાને સફેદો લગાડી નવેસરથી રંગી શકાય. તેમજ સીલીંગને ઘેરા પીળા રંગથી નવો હાથ મારી શકાય. આમ કરવાથી ધ્યાન આકર્ષક પ્રકાશ ઉપરાંત પ્રસન્ન અસર ઉપજાવી શકાય.

ભિન્ન ભિન્ન વસ્તુઓ વડે તમે પ્રસન્ન રંગી સ્પર્શો ઉમેરી શકો. દા. ત. 'શો કેસ'માં નવીન આઇના અથવા તો ચળકતા રંગનો સાદડીનો ટુકડો અથવા દિવાલ પરના વિવિધ રંગી ચિત્રો. રંગને એક પોતાની સહાયવડે રંગવામાં આવેજ સુંદરતા સોંપી શકે છે. પરંતુ જ્યારે એને અન્ય રંગો સાથે મિશ્રીત કરવામાં આવે છે ત્યારે નોંધનીય અસર થાય છે અને સારી રીતે તરી આવે છે.

આપણા રોજીંદા જીવનને ફેશન ઘણે દરજ્જે સ્પર્શે છે. દા. ત. આંતરિક સુશોભીત કાર્ય વિવિધ અને પ્રતિસ્પર્ધી રંગોના પદાર્થો હવે ઘણું ખરું એકજ કમરામાં મદદ અને સચોટ અસર ઉપજાવવામાં વપરાય છે.

બીજી પણ ઘણી વસ્તુઓ છે કે જે આપણા ઘર માટે રંગ અને જીવન લાવે છે. મીશ્ર આઇના ૧૭૫ વાનગીઓવાળાં જમણની ગરજ સારે છે અને તેજ પ્રકારના પુષ્પો સાથે દમકતો રંગ અને જીવન અર્પે છે સુંદર રીતે ગુંથાયેલાં તેમજ ગોઠવાયેલાં અને આઇનામાં અંકિત થયેલાં પુષ્પો આખા સ્થળનું વાતાવરણ પરિવર્તી શકે છે. વસ્ત્રના સંબંધમાં ઘરમાં તેમજ પોષાકમાં રંગને જે ગાઢ સંબંધ હોય છે તે વર્ણવવો અશક્ય છે. દરેક સ્ત્રીએ પોતાને અનુકુળ થાય તેવો રંગ પસંદ કરવો જોઈએ. આપણામાં દરેકને ઉત્કટ પ્રકારના ખ્યાલો હોય છે, અને તેમાંએ સ્ત્રીઓ તો એમજ માને છે કે અમુક વિશેષ રંગોજ તેમને માટે સુગ્રાહ્ય છે. પરિણામે આ ઘણી વેશભુષાનું ક્ષેત્ર ઘણુંજ સંયમિત બને છે. મોટે ભાગે આવી વસ્તુઓ કાલ્પનીક હોય છે. દરેક રંગની દરેક છાયાપર અખતરો કરવો જોઈએ અને આખરી પસંદગી કરતાં પહેલાં એક એકનો અખતરો કરવો જોઈએ. તમને અનુરૂપ થતા રંગ એકવાર પસંદ કર્યો કે જે તમારા ચારિત્ર્યને તેમજ વ્યક્તિત્વને પ્રતિબિંબીત કરી શકે એટલે પછી તમારા પોષાક અને ઘરના આવરણોને અનુકુળ એકરૂપતા સાધી શકાશે.

આપણે ચોક્કસ રીતે રંગોને મીશ્ર કરી શકીએ. જેવી રીતે કળાકાર પોતાની પીંછી વડે કરી શકે છે. વળી કળાકારની માફક ફ્રેતેદ મેળવવા માટે જુદા જુદાને કેવી રીતે મીશ્ર કરવા તે જાણવું જોઈએ. તેમાંજ મુખ્ય કળા સમાયેલી છે. દા. ત. પીળા રંગના ટુંકા ચણીયા (skirt) પર લાલ કે પીળા રંગની જેકેટ (jacket) અથવા તો ભુરા રંગના ફ્રોક પર પીળા રંગી પટીઓ અને નીલવર્ણી (mustard colour) સાડી પર લીલું અથવા લાલ બ્લાઉઝ.

ફેશનમાંનું એ પરિવર્તન ઘણુંજ નોંધપાત્ર છે. એ કેવી રીતે થયું? રોજીંદા બનાવોથી ફેશનપર ઘણી પ્રબળ અસર થાય છે અને સર્વોત્તમ ફેશન અસાધારણ રીતે રોજ-બ-રોજના બનાવોની કંઈક આગળ હોય છે. ફેશન એ સમયનું પ્રતિક (Expression) છે. એ જમાનાની રહેણી કરણીનું, વિચારોનું અને વલણોનું પ્રતિબિંબ છે.

ઘર-સ્ત્રીનું મંદિર

સંચાલક : "ફિરોઝા"

આજે સમાજ, દેશ અને જગત ક્રાંતિને ઉંબરે ઊભું છે તે સમયે હિંદની સ્ત્રીઓ જગતની સ્ત્રીઓની રોળમાં ઊભી રહેવા શક્તિમાન છે ખરી? આપણા રીતરિવાજોમાં, આપણા જીવનના કાર્યક્રમોમાં ફેરફારો આવશ્યક છે. આપણી રૂઢી, માન્યતા અને વિચારોમાંથી સડેલું તત્વ ફેંકી દેવું પડશે. રાગિણીમાં ઊભું થતી સ્ત્રીઓ માટે આ ખાસ કટાર તેઓને શહભરી આપવા ખપુંજ કરી રહેશે.

ઘર-સ્ત્રીનું મંદીર છે અને હિંદના સ્ત્રી-જીવનમાં એને હંમેશાં અગત્યતા અપાય છે. ઘર સ્ત્રીનું જગત અને સ્વર્ગ છે. એ આ વીસમી સદીની હિંદી સ્ત્રીઓ પણ કબુલ રાખે છે. પુરૂષને માટે શાંતિનું ધામ એ એક સ્ત્રીએ વસાવેલું ઘરજ છે. મકાનને ઘર બનાવવાની કળામાંથી સ્ત્રીઓનો રસ સુકાયો નથી. રાગિણીનું આ નવું પાનું ઘરઉપયોગી બાબતોની ચર્ચા કરશે અને સ્ત્રીઓના હાથને શોભવતી લલિતકળાઓનું જ્ઞાન આપવામાં પાછળ ન પડશે. આ જમાનાનું તિરસ્કાર પામેલું ચુલો ફુંકવાનું કાર્ય, કળા અને આરોગ્ય દ્રષ્ટિની કોતાહીને લીધે નિંદાય છે એને અહીં માનભરેલું સ્થાન દેવામાં આવશે અને અહિં રાંધણકળાની સ્વાદિષ્ટ વાણીઓ પણ પીરસવામાં આવશે.

આ નવું 'ફીચર' સ્ત્રીઓને માટેજ શરૂ થાય છે. એમાં જગતની સ્ત્રીઓનો પરિચય આપવામાં આવશે અને એમના જીવનના ઉજળા સબકો આપણા હિંદી જીવનમાં ઉતારવાની યોગ્યતા તરફ દ્રષ્ટિ ફેરવવા કોશિષ કરીશું. આ પાના માટે સ્ત્રીઓનો સહકાર માગ્યા વિના ચાલે એમ નથી. આ પાનું સ્ત્રીઓ તરફથી યોગ્ય લડત ઉપાડી લેવા બહુ આતુર છે. સ્ત્રીઓના અધિકારો ઉપર મરાતી ત્રાપ, અને પુરૂષના પાયો ઉપર સામાજીક નીયમોના ઢાંકણો સામે જરૂર હશે ત્યાં લડી લેવાની આ પાનું ફરજ સમજશે. આ નવા ફીચર માટે જરૂરી સુચનાઓ મોકલવા બહેનોને હાર્દિક આમંત્રણ આપવામાં આવે છે. તમારે માંગણી કરવી એ તમારો હક્ક છે એને બજાવવી એ અમો અમારી ફરજ સમજીશું. વિશ્વાસ છે કે આ પાના માટે બહેનો પોતાનો સહકાર આપશે.

અદ્‌ભુત વાત

(કથાત્મક કાવ્ય)

ચન્દ્રવદન મહેતા

જળે કમળ એક નિપજ્યું, સુંદર સરોવર સાર,
કથા કહે વળી સાંભળે, ધન ધન એ અવતાર.

એક દિવસ સન્ધ્યા સમે ગ્રહમંડ પથરાય
પાથરણું પૃથ્વી પરે, પંખીગણ ઘર જાય.

ધરતીની કૂખમાં હતું સરોવર ત્યાં રળિયાત,
ચાંદલીએ નભમાં ઉગી ઢાળી વિધ વિધ ભાત.

રાત પડેલી પાથરી હરતી ધરતી થાક,
સરોવર જળ સોહામણાં મલકતાં વળી ક્યાંક.

મધરાતે લાગી થયો સ્વપ્ન તણો સંચાર,
સમજાવ્યા સહુ જ્ઞાનીને સ્વપ્ન તણા સૌ સાર.

થયું ચન્દ્રનું તેજ ને થઈ ગયો અંધાર,
પરોઢ ત્યાં પ્રગટી રહ્યું, થયો તેજ-સંચાર.

સરોવરનાં જળ સળવળે, ચમકે વિધ વિધ રેખ,
કલરવ કરતાં પંખીડાં ઉડતાં ત્યાંહિ અનેક.

ને ત્યાં આવે કન્યકા, નગર તણી દશ-બાર,
સ્નાન કરે પછી સંચરે, સ્તવન કરી તતકાળ.

ત્યાં આવે એક બાળકી રમતીઆળ નિર્દોષ,
પાળે બેઠી સૌ જુએ મુખે હોંસ-સંતોષ.

ગરીબ ને અતિ ગાભરી વસ્ત્ર તણા નહિ ઢંગ,
નગર તણી રાણી સમા ન્હોતા વિધ વિધ રંગ.

બેઠી એકલડી જુએ નગર-કન્યકા વેશ,
સ્નાનાદિ કરી સૌ ગુંથે ભાતભાતના કેશ.

નગર કન્યકા સૌ સજે, બેઠી સરવર-પાળે,
શોભંતા શણગાર ત્યાં, કોઇ મોતનકી માળ.

કોઇ શિરે ધરી દામિની, કોઇ અલૌકિક હાર
કોઇ વળી કટિ-મેખલા, કોઇ ફૂલ-મંદાર.

કોઇ ધરે પગ ઝાંઝરી, હાથે કંકણ ચાર,
કાને કુંડળ-શોભતાં વિધ વિધ ત્યાં શણગાર.

બાળા બેઠી તે જુએ લીલા અપરંપાર,
દેખી એને સૌ કહે, સાચવજે શણગાર.

રોજ સૂરજ એમ ઉગતો, સ્નાન કરે સૌ સાથ,
બની ઠની પાછી જતી કરતાં વાદ-વિવાદ.

એક દિવસ એવું બન્યું સ્નાન કરી તતકાળ,
બની ઠની પાછી વળી ભૂલીને અલંકાર.

રત્નજડિત એ ચાક છે, માથાનો શણગાર,
અમોડે અતિ ઓપતો ઝબકે અપરંપાર.

બાળા બેઠી એકલી, હીરકી એનું નામ,
દીઠો ચાક સોહામણો, લેવાની નહિ હામ.

સુવર્ણમાં એ કોતર્યું જાણે સુંદર ફૂલ,
વિધ વિધ રત્નોથી મઢ્યું, ઝળકંતું અણમૂલ.

અંબોડે એને નહિ, છૂટી વાળની લટ,
એમાં આ શોભે નહિ, મનમાં ચાલી રટ.

વળી ઘરેણાં એવડાં ધર્યાં નથી કો કાળ.
દીઠાં તે અહિં પાળ પર, લીધી'તી સંભાળ.

ચાક, ચક કે ચાકડો, ચન્દ્ર ક્રમે નિરધાર,
સોનાનો સોહામણો, શોભાનો નહિ પાર.

હીરકી મનમાં ગણગણે હવે જવું છે ઘેર,
ત્યજી ચાક આ પાળ પર, કરવી શી અબ પેર.

કાલ સવારે આવશે અહિં કન્યકા સાથ,
ત્યારે બ્હેના આ લઇ આપશું હાથોહાથ.

ધીમે હીરકી ત્યાં ગઇ, ચાક લીધો નિજ હાથ,
હજી ન પૂરો પેખીઓ, પડી ત્રાડ 'કમજાત!'

અરે મૂરખ તું છોકરી, ચોરી કરતી એમ,
એમ મળે નહિ ચાકડો, શરમાતી નથી કેમ?

ભોંગી તું, અમે જાણતાં, દીસતી અતિ રાંક,
ઉમર તો હજી નાનકી, તું નીકળી ચબરાક.

લાવ ચાક હું માંદરો, કરશું સવારે વાત,
સંભાળે આવી આપ કરશું તારી ખાંત.
નગર કન્યકા બોલતી મીઠી એવી પેર,
હીરકી તો હીબકાંઇ ને ચડતા એને ફેર.
ધીરજની જેવી આવી એમ ચાંદી જે સાહિત,
નગર કન્યકા દોડતી સુણે નહિ કોઇ વાત.
હીરકી બોલે ક્યાં ગયો! સાચે આવેનું રૂપ,
ચાલી ઝૂંટવી ચાકડો, વાનર હૃપાહૃપ.
એમ કરી પાછી ગઇ, બડબડતી પળમાંય,
ચાક મળ્યો પાછો ગણી મનમાં તો હરખાય.

શબ્દ સુણી કૃશ, ચિત્ત વિહ્વળ બન્યું,
દુઃખના ભારથી એ દબાતી.
ચાક સોહામણો થાય અળખામણો,
આજ હું ભોંયમાં છો સમાતી.
ખાન ને પાન સૌ એ ભૂલી ત્યાં ગઇ,
એકલી એ અટૂલી મુંઝાતી.
સ્વચ્છ દેહું વળી નિર્મળું એ છતાં
આજ એનું હવે કોઇ ન સાથી.

ત્યાં તો દડદડે આંસુની ધાર, બિન્દુ બિન્દુ જળે મોઝાર,
સરોવર સઘળું જળે ઉભરાય, થાળ મોતી થકી છલકાય.
આંસુ બિન્દુ ટપોટપ ટપકે, હોઠે એકઠાં થઇને ઝબકે,
પછે માછલીઓ તરી આવી, જળજંતુના ટોળે ટોળાં
પછી કંઇક કરામત કીધી, જડીબુટ્ટી અદ્ભુત .
ત્યાં તો સગટ્યા રૂડા પરપોટા, જાણે મોતીના ...
સરવર ઉપર દૂર દૂર હડિગાય, એનું મુખ મ...
સુરજ દાદા અતિ દયાવાન, એણે દીધું ...

ને ત્યાં જળ થકી ઉપજ્યું કમળ મનોહર
અલબેલી કળી કુમળી, નરસી અનુપમ!
નભ શોભે જેમ ચંદ્રથી, શોભે સરોવર
કમળ થકી વળી હીરકી, શોભાનો નહિ
બીજે દી પાછી ઉગીઓ, બેઠી રોજ
કમળ હતું નિજ દેશમાં, સુરજ તે
નગરકન્યકા એવડી આવી ત્યાં
જળે કમળ જે નિપજ્યું, દેખી અચરજ
લગાવે નિજ હાથ પણ આવે નહિ!
હીરકી લેવા જાય તો કમળ ...
બીજે દી વળી બે થયાં, ત્રીજે દી .
જળે કમળ જેમ નીપજ્યાં, પછી તે
પણ એમાંથી એક પણ નગર કન્યા
કમે કરી આવે નહીં, કેવી અજાયબ
જે દી કમળ સહુ વહે ગીઆ, ભોળી
હીરકી હારાવતી થઇ, ધન ધન!

ભારત! જાગૃત રહેજે!

હે ભારત! જાગૃત રહેજે, ખબરદાર રહેજે! સત્તા અને સંપત્તિથી મગરૂર થયે... લોકોની સામે ઉભા રહેતાં શરમાશો નહિ. મારા દેશબંધુઓ! તમારો મુકુટ એ નમ્રતા... અને તમારી સ્વતંત્રતા એ આત્માની સ્વતંત્રતા રહેશે. એટલું તમે જરૂર જાણી લેજો! જણાતી વસ્તુ કંઇ ખરેખર મોટી યા મહાન નથી અને તેમનું અભિમાન પણ કાયમ રહે...

એક જણને કેટલી ભૂમિ જોઇએ?

ટૂંકી વાર્તા

☆
લેખિકા :
“મહેરઅંગીશ”
☆

ખેડુત કંથક મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યો કે "મારી સ્ત્રી જે વાત કહે છે તેજ સત્ય છે. દુનિયાની ચંચળ અને મોહક વસ્તુઓ અમારા કામમાં કદી વિઘ્નકર્તા થઇ પડતી નથી કે અમે લાલચમાં પણ ફસાતા નથી. જો મારે કાંઇ ખામી હોય તો તે એજ છે કે, મારી પાસે પૂરતી જમીન નથી. જો મને પૂરતી જમીન મળી જાય તો પછી હું આખાં ગામડાં કરતાં ચઢી જાઉં."

આ ગામ એક સ્ત્રીના કબજામાં હતું. તે બાઇ ભલી હતી; પરંતુ કારભારી રાખ્યો ત્યારથી ખેડુતોને નાકે દમ આવતો. થોડા દિવસ પછી એમ સંભળાવા લાગ્યું કે, ગામની માલિક સ્ત્રી પોતાની સઘળી જમીન જાગીર વેચી નાખે છે. અને મઠવાળો બાવો તે બધું ખરીદ કરવાનો છે. આ સાંભળીને લોકો બહુજ ગભરાયા. મઠવાળો બાવો કારભારીથી ખરાબ હતો. ગામનાં સઘળા લોકો ભેગા થઇને પેલી સ્ત્રી પાસે ગયા. બાવા કરતાં વધારે પૈસા આપી ખરીદી લેવા ગામ લોકે એ બાઇને જણાવ્યું. પ્રત્યેક ખેડુત પોતપોતાની શક્તિ મુજબ જે જમીન જોઇએ તેટલી જૂદી જુદી ખરીદી લે. આ નિર્ણય પેલી જાગીરદાર સ્ત્રીને વધારે યોગ્ય લાગ્યો. બાઇને વધારે પૈસા મળે તેમ હતું. કંથકના પાડોશી ખેડુતે ૫૦ એકર જમીન ખરીદી. કંથકના હૃદયમાં અદેખાઇનું બી વવાયું. ધણી ધણિયાણી કેવી રીતે જમીન ખરીદવી તેનો વિચાર કરવા બેઠાં:— "૧૦૦ રૂપિયા તો આપણી પાસે છેજ. એક વાછડો વેચીશું તેમ જ અરધા છોકરાંને ક્યાંક મજુરીના કામપર ચઢાવીને પગાર અગાઉથી લઇ લઇશું. બાકીના બહેન પાસેથી ઉછીના લેવા. જેટલી જમીન ખરીદવી છે તેની કિંમતનાં અર્ધાં નાણાં તો આ સઘળું મળીને થઇ રહેશે."

જમીન ખરીદ કરવામાં આવી. શહેરમાં જઇ કંથક એક દસ્તાવેજ કરાવી આવ્યો. અર્ધાં નાણાં રોકડાં આપી દીધાં તથા બાકીનાં અર્ધાં એક વરસની મુદત ભરી દેવાનો વાયદો કર્યો. હવે કંથક નાનો સરખો જમીનદાર બની ગયો. પોતાની જમીનને બહુ સારી રીતે ખેડીને તેણે બી વાવી દીધું. એક વર્ષમાં તો તેના કરજના ગયેલા રૂપિયા ભરાઇ ગયા અને તે સુખચેનમાં દિવસો વ્યતીત કરવા લાગ્યો.

પણ એટલામાં એક નવી આફત ઉભી થઇ. તેના પાડોશીઓ ગામનાં ગાયો, ઘોડા ઇત્યાદિ ચરવા માટે કંથકના ખેતરમાં હાંકી મૂકતા. ત્યારે કંથક તેમને નસાડી મૂકતો અને માલિકોને ઉદાર દિલથી કાંઇપણ કહેતો નહિ. છેવટે બહુ હેરાન થવાથી ફરિયાદ નોંધાવી. ત્રણ ચાર ખેડુતોને દંડ પણ થયો. હવે તો પાડોશીઓ પાકા બની ગયા. એક દિવસ રાત્રે એક ખેડુત છાનો માનો આવી કંથકના ખેતરમાંથી છોડવા કાપી ગયો. કહો કહો આ કામ રૂદરનુંજ હોવું જોઇએ એવો નિશ્ચય પર કંથક રૂદરના ઘર જઇ ચારે તરફ નજર કરી આવ્યો. પરંતુ ચોરીનો ભાગ ક્યાંય દેખાયો નહિ. વાતપરથી એમ સમજાયું કે, આ કામ રૂદરનું છે, તેથી તેણે ફરિયાદ કરી. અદાલતમાં રૂદર નિર્દોષ પુરાવો ન હોવાથી તેને છોડી મૂકવામાં આવ્યો. કંથક ન્યાયાધીશને તથા જ્યુરીને ગાળો ભાંડતો ઘર ગયો. પાસે જમીન પ્રથમ કરતાં વધારે હોવા છતાં તેની અંતરદશા તો પ્રથમ કરતાં ઉતરી

ખરાબ બની. આ સમય દરમિયાન તેને ખબર મળી કે, લોકો કોઈ નવી જગ્યાએ રહેવા જાય છે. કંથડ બહુજ ખૂશ થઈ ગયો :—"હું અહીં એકલો રહીશ અને ગામના લોકો જતા રહેશે એટલે પુષ્કળ જમીન હું સસ્તામાં ખરીદી મારી આવકમાં વધારો કરી, બસ ખૂબ એશઆરામથી રહીશ."

એક દિવસ એક અજાણ્યો પરદેશી એ ગામમાં આવી રહયો. કંથડને તેની સાથે વાતચીત કરવાની તક મળી. તેણે કહ્યું કે "જે જગ્યાએ અહીંના લોકો જઈને વસે છે તેજ પ્રદેશમાંથી હું આવું છું, એ દેશ ગંડક (Gandak) નદીની પેલી પાર છે; ત્યાં દરેક આદમી દીઠ ૨૫ એકર જમીન મફત આપવામાં આવે છે. જમીન રસકસથી તરબોળ છે. એક માણસ ત્યાં આવ્યો ત્યારે ચિંથરેહાલ હતો, પણ આજે તેની પાસે ૭ ઘોડા અને બે ગાયો છે." આ સાંભળી કંથડને બહુ આનંદ થયો. ઉનાળાની શરૂઆતમાં તે પેલી જમીન જોવા માટે ઉપડયો. સઘળી બાતમી મેળવી તે પાછો પોતાને વતન આવ્યો. ઘેર આવીને ગાય, ઘોડા, ઘરબાર સઘળું વેચી પાંચ માણસના કુટુંબસહિત ઉપડયો. ત્યાં જઈને કંથડે ગામમાં વસવાટ કરવાની સંમતિ માગી. તેને આજ્ઞા મળી ગઈ અને દર માણસ દીઠ ૨૫ એકરના હિસાબે ૧૨૫ એકર ભૂમી પણ તેને આપવામાં આવી. એ સિવાય પંચાયતીગોચરમાં તેને ઢોરઢાંખર ચરાવવાની મંજુરી મળી ગઈ. આ નવી જગ્યામાં થોડા દિવસો સુખ આનંદમાં ગાળ્યા. પહેલે વર્ષે પાક સારો ઉતર્યો; પણ બીજે વર્ષે ન તો પાક સારો ઉતર્યો કે ન તેની પાસે પુરતી જમીન હતી. એ પ્રાંતમાં ઘઉં પડતર જમીનમાંજ પાકી શકતા; એક વર્ષ પાક ઉતર્યા પછી જમીનને એક બે વર્ષ સુધી પડતર રાખી મુકે તોજ ઘઉંનો પાક ઉતરી શકતો. આ કારણથી લોકોને જમીન ઓછી પડવા લાગી અને તેથી તેઓ અંદર અંદર લડવા લાગ્યા. 'લોકો ગામની આસપાસની સારી જમીન ખરીદી જાય અને હું રહી જાઉં." એ વિચાર કંથડને ખુચ્યા કરતો.

ત્રીજે વર્ષે તેણે એક ખેડૂતની સાથે સહીઆરું કર્યું; પરંતુ જમીન ખેડાઈ રહેતાં પરસ્પર તકરાર થવાથી જમીન ખેડેલીજ પડી રહી અને એક બી સરખું કણ વવાયું નહિ. કંથડે વિચાર કર્યો કે, જો જમીન મારી એકલાની માલેકીની હોત તો કોઈના આધાર પર બેસી રહેવું ન પડત. હવે કંથડને નવી જમીન ખરીદવાની લગની લાગી અને તે જમીન ખોળવા પાછળજ ખાઈ પીને મંડયો. એટલામાં તેને એક ખેડુત મળ્યો. એ ખેડુતે ૧૩૦૦ એકર જમીન ખરીદી હતી, પરંતુ અગવડોને લીધે તેને વેચવી પડતી હતી. કંથડે તેની સાથે જમીન બાબત વાતચીત કરી. ૧૫૦૦ રૂપિયામાં એ ૧૩૦૦ એકર જમીન ખરીદી લેવા ઠરાવ કર્યો. થોડાં નાણાં રોકડાં અને બાકી ઉધાર પર સોદો ઠરાવવામાં આવ્યો. હજુ આ વાત પાકા પાયા પર બંધાઈ ન હતી અને દસ્તાવેજ કરવામાં આવ્યો ન હતો એટલામાં એક પરદેશી વેપારી કંથડને ઘેર કોથળા અનાજ ખરીદવા આવ્યો. તેણે કંથડે ઉતારો આપ્યો. ભોજન બાદ સોદાગરે કંથડને કહ્યું :—"હું હમણાં વશાણુ લોકોના મુલકમાંથી આવું છું ત્યાં જમીન ખેડયા વિનાની પડી છે. જમીન મેળવવા કાજે ત્યાંના હાકેમોને કેટલાયે રૂપિયાના કરિયાઈ કપડાં, ચાહ, દારૂ વગેરે ચીજો નજરાણામાં ભેટ ધરવાથી જમીન મળી જાય છે. સઘળી જમીન વશાણુ લોકોના અધિકારમાં છે. આ લોકો બહુ ભોળા અને સીધા હોય છે." કંથડે તરતજ વિચાર્યું: જ્યાં જમીન આટલી સસ્તી છે ત્યાંજ રહેવા. પુષ્કળ જમીન કાં ન ખરીદવી!

પેલા વેપારીના ઉપડી જવા પછી સોદાગરના કહેવા મુજબ થોડી ચ્હા, દારૂ અને કપડાંની ચીજો ખરીદી ઘર અને જમીનનું સઘળું કામ પોતાની સ્ત્રી ઉપર રાખીને એક માણસ લઈ તે વશાણુ લોકોના પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. વશાણુ પ્રજા ઘાસના ઝૂંપડાંઓમાં રહેતી. ઘોડીના દૂધમાંથી દહીં વલોવી માખણ કાઢતા તથા માંસનો આહાર કરી, ગાઈ

બજાવી કોઈ પણ બીજાં કામ વગર આરામ કરતી. આ દારૂ અને ગંજીફા એ લોકોનું જીવન હતું. કંથડ ત્યાં પહોંચ્યો કે તરત જ તેઓ પોત-પોતાની ઝુંપડીમાંથી નીકળીને કંથડની આસપાસ આનંદથી વિંટળાઈ વળ્યા. તેઓમાં એક દુભાષિયો પણ હતો. તેણે કંથડના આવવાનું કારણ સમજાવ્યું. કંથડે લાવેલી ભેટો તેમને નજર કરી. તેઓ આ બધું જોઈ બહુ ખુશ થઈ ગયા. દુભાષિયાએ જણાવ્યું કે આ લોકો તમારા પર બહુ પ્રસન્ન છે. કંથડે કહ્યું: "મારો દેશ વસતીથી ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો છે અને જમીન ખરાબ છે." આ સાંભળી ઘણાખરા લોકો જેટલી જમીન જોઈએ તેટલી કંથડને આપવા ખુશીથી મનાઈ ગયા. "હાથ ઉંચો કરીને બતાવી દેશો એટલી સઘળીયે જમીન તમને આપવામાં આવશે" આ વાત ચાલતી હતી એટલામાં એ લોકો અંદર લડી પડ્યા. સરદારની આજ્ઞા વગર જમીન આપી ન શકાય એમ કેટલાકનું કહેવું હતું. એટલામાં એક માણસ ઉંચી ટોપી પહેરીને ત્યાં આવ્યો. તેને જોઈને સર્વત્ર ચુપકીદી ફેલાઈ ગઈ: સરદાર આસન પર બેઠો અને કંથડને જણાવ્યું કે "ભલે તમારી ઇચ્છા હોય તેટલી જમીન લઈ લો." કંથડે સરદારને નમન કરી કહ્યું:- "આપની કૃપા માટે આભાર. જમીન બાબત લેખપત્ર કરી આપો તો ઠીક. અહીં એક પૈસાદાર સોદાગર રહે છે. મારે ઘર તે થોડા સમય પર અનાજના કોથળા ખરીદવા આવ્યો હતો એમને ત્યાં મારે હમણાં તો જવું છે." સરદાર સમજી ગયો અને કહ્યું—"હા બહુ ઠીક. લેખ પત્ર અમારે એક મુનશી છે તેની પાસે જઈ કરાવી દઈએ છીએ આપ સોદાગરને ત્યાં જરૂર જઈ શકશો."

કંથડે પુછ્યું—"પણ કિંમત તો નક્કી કરો?"

તેણે જવાબ આપ્યો—"અમારી કિંમત તો બાંધેલી જ છે. એક—દિવસના એક હજાર રૂપિયા!"

કંથડના સમજવામાં આ વાત ન આવી. તેણે કહ્યું:—"એક દિવસના આટલા રૂપિયા એ કેવી શરત? કેટલા એકર જમીન હશે?"

સરદારે કહ્યું:—"હું ગણતરીમાં કાંઈ સમજતો નથી. અમે તો દિવસને હિસાબે જમીન વેચીએ છીએ. એક દિવસમાં તમે જેટલી જમીનનું ચક્કર મારો તેટલી જમીન તમારી અને અમને એક હજાર રૂપિયા તમારે આપવાના."

કંથડ ખુશ ખુશ થઈ ગયો. સરદારે હસીને કહ્યું:—"પરંતુ શરત એ છે કે, જે દહાડે જે જગ્યાએથી તમે ઉપડો તેજ દહાડે સુર્ય અસ્ત થવા દરમિયાન તેજ જગ્યાએ તમારે પાછા ફરવું જોઈશે. તમે કહેશો ત્યાં અમે ઉભા રહીશું. તમે એક પાવડો લઈને ઉપડજો. જેટલું ચક્કર લગાવો તે દરમિયાન થોડે થોડે છેટે ધુળની એક એક ઢગલી કરતા જજો. પછી અમે આવીને તે ઢગલી-ઓની અંદર આવેલી જમીન તમારે હવાલે આપીશું. આવી રીતે આખા દિવસમાં તમે જેટલી જમીન ઘેરી લેશો એ બધી તમારી થશે. પરંતુ ઉપડવા હો ત્યાં સાંજે સુર્યાસ્ત થયે તો તમારે પહોંચવુંજ જોઈએ."

કંથડના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ. આખી રાત કંથડે જમીનનાજ વિચારમાં ગુમાવી. "હું સહેલાઈથી ૩૫ માઈલ તો ચાલી શકીશજ. વળી દિન પણ લાંબા છે." વિચારમાં આખી રાત ગઈ; પણ સવાર પડતાંજ તેની આંખ મળી ગઈ. ઉંઘમાં તેને એક સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં એણે જોયું કે, તે તો પથારીમાં પડ્યો છે. બહાર કોઈ હસી રહ્યું છે. બહાર જઈ જોયું તો સરદાર ખડખડાટ હસી રહ્યો હતો. કંથડે બારીકાઈથી જોયું તો એ સરદાર નહોતો પણ જે સોદાગર તેને ઘેર આવ્યો હતો તે હતો. પણ એટલામાં તેણે શું જોયું? તે સોદાગર ન હતો પણ જે અજાણ્યો પરદેશી ચકર નદીની નજીકના પ્રદેશમાંથી તેને ઘેર આવ્યો હતો તે હતો. વળી આંખો પટપટાવીને જોયું તો એ પરદેશી નહોતો પણ લીલા નખ અને શીંગડાંવાળો રાવનનો મોટો મોટો રૂપનો હતો। અને તેના પગ

ખરાબ બની. આ સમય દરમિયાન તેને ખબર મળી કે, લોકો કોઇ નવી જગ્યાએ રહેવા જાય છે. કંથડ બહુજ ખુશ થઇ ગયો:—"હું અહીં એકલો રહીશ અને ગામના લોકો જતા રહેશે એટલે પુષ્કળ જમીન હું સસ્તામાં ખરીદી મારી આવકમાં વધારો કરી, બસ ખૂબ ઐશઆરામથી રહીશ."

એક દિવસ એક અજાણ્યો પરદેશી એ ગામમાં આવી રહ્યો. કંથડને તેની સાથે વાતચીત કરવાની તક મળી. તેણે કહ્યું કે "જે જગ્યાએ અહીંના લોકો જઇને વસે છે તેજ પ્રદેશમાંથી હું આવું છું, એ દેશ ગંદક (Gandak) નદીની પેલી પાર છે; ત્યાં દરેક આદમી દીઠ ૨૫ એકર જમીન મફત આપવામાં આવે છે. જમીન રસકસથી તરબોળ છે. એક માણસ ત્યાં આવ્યો ત્યારે ચિંથરેહાલ હતો, પણ આજે તેની પાસે ૭ ઘોડા અને બે ગાયો છે." આ સાંભળી કંથડને બહુ આનંદ થયો. ઉનાળાની શરૂઆતમાં તે પેલી જમીન જોવા માટે ઉપડ્યો. સઘળી બાતમી મેળવી તે પાછો પોતાને વતન આવ્યો. ઘેર આવીને ગાય, ઘોડા, ઘરબાર સઘળું વેચી પાંચ માણસના કુટુંબસહિત ઉપડ્યો. ત્યાં જઇને કંથડે ગામમાં વસવાટ કરવાની સંમતિ માગી. તેને આજ્ઞા મળી ગઇ અને દર માણસ દીઠ ૨૫ એકરના હિસાબે ૧૨૫ એકર ભૂમી પણ તેને આપવામાં આવી. એ સિવાય પંચાયતીઓચરમાં તેને ઢોરઢાંખર ચરાવવાની મજુરી મળી ગઇ. આ નવી જગ્યામાં થોડા દિવસો ખુબ આનંદમાં ગાળ્યા. પહેલે વર્ષે પાક સારો ઉતર્યો; પણ બીજે વર્ષે ન તો પાક સારો ઉતર્યો કે ન તેની પાસે પુરતી જમીન હતી. એ પ્રાંતમાં ઘઉં પડતર જમીનમાંજ પાકી શકતા; એક વર્ષ પાક ઉતર્યા પછી જમીનને એક બે વર્ષ સુધી પડતર રાખી મુકે તોજ ઘઉંનો પાક ઉતરી શકતો. આ કારણથી લોકોને જમીન ઓછી પડવા લાગી અને તેથી તેઓ અંદર અંદર લડવા લાગ્યા. 'લોકો ગામની આસપાસની સારી જમીન ખરીદી જાય અને હું રહી જાઉં." એ વિચાર કંથડને ખુચ્યા કરતો.

ત્રીજે વર્ષે તેણે એક ખેડુતની સાથે સહીઆરું કર્યું; પરંતુ જમીન બેઉની રહેતાં પરસ્પર તકરાર થવાથી જમીન બેકાર પડી રહી અને એકપણ સરખું કણ પકાવાયું નહિ. કંથડે વિચાર કર્યો કે, જો જમીન મારી એકલાની માલિકીની હોત તો કોઇના આધાર પર બેસી રહેવું ન પડત. હવે કંથડને નવી જમીન ખરીદવાની લગની લાગી અને તે જમીન ખોળવા પાછળજ ખાઇ પીને મંડ્યો. એટલામાં તેને એક ખેડુત મળ્યો. એ ખેડુતે ૧૩૦૦ એકર જમીન ખરીદી હતી, પરંતુ અગવડોને લીધે તેને વેચવી પડતી હતી. કંથડે તેની સાથે જમીન બાબત વાતચીત કરી. ૧૫૦૦ રૂપિયામાં એ ૧૩૦૦ એકર જમીન ખરીદી લેવા ઠરાવ કર્યો. થોડાં નાણાં રોકડાં અને બાકી ઉધાર પર સોદો ઠરાવવામાં આવ્યો. હજુ આ વાત પાકા પાયા પર બંધાઇ ન હતી અને દસ્તાવેજ કરવામાં આવ્યો ન હતો એટલામાં એક પરદેશી વેપારી કંથડને ઘેર કાંઇક અનાજ ખરીદવા આવ્યો. તેણે કંથડે ઉતારો આપ્યો. ભોજન બાદ સોદાગરે કંથડને કહ્યું :—"હું હમણાં વશાળુ લોકોના મુલકમાંથી આવું છું ત્યાં જમીન ખેડ્યા વિનાની પડી છે. જમીન મેળવવા કાજ ત્યાંના હાકેમોને કેટલાયે રૂપિયાના દરિયાઇ કપડાં, ચાહ, દારૂ વગેરે ચીજો નજરાણામાં ભેટ ધરવાથી જમીન મળી જાય છે. સઘળી જમીન વશાળુ લોકોના અધિકારમાં છે. આ લોકો બહુ ભોળા અને સીધા હોય છે." કંથડે તરતજ વિચાર્યું: જ્યાં જમીન આટલી સસ્તી છે ત્યાંજ રહેવા, પુષ્કળ જમીન કાં ન ખરીદવી!

પેલા વેપારીના ઉપડી જવા પછી સોદાગરના કહેવા મુજબ થોડી ચ્હા, દારૂ અને કપડાંની ચીજો ખરીદી ઘર અને જમીનનું સઘળું કામ પોતાની સ્ત્રી ઉપર રાખીને એક માણસ લઇ તે વશાળુ લોકોના પ્રદેશમાં આવી પહોંચ્યો. વશાળુ પ્રજા વાંસના ઝુપડાં ઓમાં રહેતી. ઘોડીના દૂધમાંથી દહીં ચીલવી માખણ કાઢતા તથા માંસનો આહાર કરી, ચાહ

કંથકે પેલી ટોપી જોઈ; તેમાં રૂપિયા ભરેલા હતા અને સરદાર ટોપી નજીક બેઠો હતો. અત્યારે તેને પોતાનું ગઈ રાતનું સ્વપ્ન યાદ આવ્યું. હાય! મારા પ્રાણ નીકળી જાય છે. સૂર્ય તરફ નજર કરી થોડોકજ ડૂબવાનો બાકી રહ્યો હતો. જ્યારે તે ટેકરી નજીક પહોંચ્યો ત્યારે અંધારું થઈ ગયું હતું. તે બુમ પાડી ઉઠ્યો:—"સઘળી મહેનત વ્યર્થ ગઈ." એટલામાં ટેકરીપરના લોકો બુમ પાડી ઉઠ્યા:—"ચાલ્યા આવો, હજી અમે સૂર્ય જોઈ શકીએ છીએ." વળી એક લાંબો શ્વાસ ભરીને તે દોડ્યો. તે ટેકરીપર પહોંચી ગયો, ટોપી જોઈ; સામે સરદાર હસતો હસતો બેઠો હતો. ફરી સ્વપ્ન યાદ આવ્યું અને કંથક બુમ પાડી ઉઠ્યો:—"મારા પગ ગયા છે, આટલું કહેતાંમાં તો તે નીચે નમી પડ્યો અને પોતાના હાથ લંબાવીને ટોપી પકડી લીધી!

સરદારે હસીને કહ્યું:—"ખૂબ કરી ભાઈ! જમીનપર ઠીક હાથ માર્યો હોં! કંથકનો નોકર દોડી આવી શેઠને ઉઠાડવાની કોશિશ કરી, પણ તેના મોંમાંથી લોહી વહી રહ્યું હતું અને તે મરી ગયો હતો!! આ જોઈને વધારે લોકોને ઘણીજ દિલગીરી થઈ.

નોકરે પેલાજ પાવડાથી એક કબર ખોદી કંથકને તેમાં સુવાડ્યો અને પછી માપી જોયું તો કંથકને માથાથી પગ સુધી ફક્ત ૭ ફીટજ **જમીનની આવશ્યકતા હતી!!**

સચિન

'રાગિણી' અંગે જરૂરી નિયમો

અંક નહિ મળે તો ગ્રાહકે ટપાલ-ખાતામાં તપાસ કરી, જે જવાબ મળે તે સાથ પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખી અમને ખબર આપવાથી તે અંક મોકલી આપાશે.

વર્ષની અધવચ્ચે કોઈ ગ્રાહક થશે તો તેને વર્ષની શરૂઆતથીજ ગ્રાહક ગણીને પાછલા અંકો મોકલી અપાશે.

લવાજમ, વ્યવસ્થા, સરનામાનો ફેરફાર, અંક નહિ મળવાની ફરિયાદ વિગેરે બાબતો અંગેનો પત્રવ્યવહાર **વ્યવસ્થાપક** 'રાગિણી' ૨૭-૨૫, ગોઘા સ્ટ્રીટ મુંબઈ ૧ ને સરનામે કરવો.

લેખો વિગેરે સંબંધી પત્રવ્યવહાર તંત્રીઓ સાથે ઉપલે સરનામેજ કરવો.

લવાજમો, મનીઓર્ડર વિગેરે શ્રી. મીનુ દેસાઈ, 'મુંબઈ વર્તમાન' કાર્યાલય, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ ૧ એ સરનામે મોકલવાં.

પાસે એક પહેરણ અને પાયજામો પહેરીને આદમી ઉઘો પડેલો હતો. ઉઘો પડેલો આદમી મરેલો હતો અને તે પોતેજ કંથડ છે!!! સ્વપ્ન પૂરું થયું. કંથડ જાગ્યો; અને પૂતળા માફક જડ બની ગયો. તે વિચારવા લાગ્યો, કેવાં વિચિત્ર સ્વપ્ન પોતે જુએ છે!

પથારીમાંથી ઉઠી ન્હા પી કંથડ વચનુ લોકના સરદાર પાસ આવી ઉભો. સરદાર તથા તેના કેટલાક આદમીના સમૂહ સાથ કંથડ એક નાની સરખી ટેકરીપર ચઢી ઉભો રહ્યો. સરદારે આંગળી બતાવી કહ્યું:—"જુઓ, આ સઘળી મેદાનની સપાટ ભૂમી તમારી પાસ છે, જેટલી જોઇએ એટલી શરત પ્રમાણે લઇ લ્યો."

કંથડનું હૃદય આનંદથી ફાટું ફાટું થઇ રહ્યું. સરદારે પોતાની રુવાની ટોપી ઉતારીને જમીનપર મૂકી અને કહ્યું:—"લો, આ નિશાની છે. અહીંથી ઉપડો અને જેટલું ચાલશો તેટલી જમીન તમારી. પણ સાંજ સુધીમાં આ જગ્યાએ પાછું આવવુંજ રહ્યો."

કંથડે સરદારની ટોપીમાં રૂપિયા નાખ્યા. કોટ પહેરી, કેમરપટો ખુબ કસીને બાંધ્યો અને પાણીની એક શીશી સાથે લીધી. પોતાના નોકરને સાથે લઇને તથા હાથમાં પાવડો લઇને "કઇ તરફ જાઉં!"ના વિચારોમાં ઉભો. તડકો સામે આવતો હતો અને કંથડે ૧૦૦૦ ગજ કાપી પુગની ટગલી કરી. તે આગળ ચાલ્યો. તડકો વધતો જતો હતો. કંથડે પણ વેગ વધાર્યો અને આગળ ચાલીને એક બીજી ટગલી કરી. એમ કરતો કરતો કંથડ લગભગ ત્રણ માઇલ નીકળી ગયો. તડકો વધવાથી કોટ ઉતારીને તેણે ખભે નાંખી ચાલવા માંડ્યું. જોડા ઉતારીને કમ્મરે બાંધી દીધા. હવે ચાલવું સુગમ થયું. તેણે વિચાર કર્યો કે, આમ ને આમ ત્રણ માઇલ આગળ જઇને પછીજ એક બાજુએ વળું; કેમકે જમીન બહુ સારી આવતી ગઇ અને હાથથી જવા દેવી એ મૂર્ખાઇ હતી. આગળ ને આગળ ચાલવાજ કર્યું. પાછી પછી ફરીને જોયું તો સરદાર જ્યાં ઉભો હતો તે ટેકરી મહા મુશ્કેલીથી દેખાતી હતી અને તે ઉપરનાં માણસો કીડીઓ જેવાં નાનાં નાનાં લાગતાં હતાં. બહુ થાક લાગવાથી અટક્યો અને એક ટગલી કર્યાં પછી પાણી પીને એક બાજુએ વળીને ચાલવા માંડ્યું. તેણે વિચાર કર્યો કે હવે આરામ લઉં તો ઠીક. તેણે ભોજન કર્યું. ઉંઘ આવી. જાય એ વિચારે સૂતો નહિ. ઉલટો વિચારવા લાગ્યો કે, એક દિવસની મહેનત છે, પછી આખી જીંદગી આરામજ મળવાનો છે ને! તે બહુ દૂર દૂર નીકળી ગયો. વાતાવરણ ગુમરું થઇ રહ્યું હતું. ટેકરી પરના લોકો મહા મુશ્કેલીએ દેખાતા. સૂર્યની તરફ જોયું તો તે પશ્ચિમ તરફ વધુ ને વધુ નમતો જતો હતો. સરદારની ટોપીનું નિશાન હજુ ૧૦ માઇલ દૂર હતું. કંથડને લાગ્યું હું વધારે ચાલ્યું તો ખરો, પણ એટલી જમીન શું ઓછી છે?

કંથડ ટેકરી તરફ સીધો ચાલ્યો. ગરમી અને ચાલવાના શ્રમથી દમ નિશ્વાસભેર ચાલતો હતો. પગમાં છાલાં પડી ગયાં હતાં. નિશાન તરફ નિરાશ દૃષ્ટિએ જોયું. સૂર્ય ડુબી રહ્યો હતો. પાણીની શીશી, જોડા, કોટ, ટોપી ખુબ જોરથી ફેંકી દઇ કંથડે દોડવા માંડ્યું. દોડતાં દોડતાં પસ્તાવો અને ગૈરથી તે બોલતો ગયો કે, હાય! લાલચમાં ફસી જઇ સર્વસ્વ નષ્ટ કર્યું. છાતી તાળવાં સાથે ચોંટી ગઇ; છાતી ધમણ માફક ઉંચી નીચી થવા લાગી. પગ થાંભલા જેવા થઇ ગયા. કંથડ બીધો કે રખેને અહિંજ મરી જવાય! તે વધુ ને વધુ દોડતોજ ગયો. વંશનુ લોકોની પ્રોત્સાહક બુમો સાંભળી તેના પગમાં કંઇક જોર વધ્યું.

સૂર્યનું મોટું લાલ બિંબ અર્ધું ડુબી રહ્યું હતું. કંથડ પોતાના નિશાન નજીક આવતો જતો હતો; ટેકરી પરના લોકો તેને હિંમત આપી રહ્યા હતા.

કંથડે પેલી ટોપી જોઈ; તેમાં રૂપિયા ભરેલા હતા અને સરદાર ટોપી નજીક બેઠો હતો. અત્યારે તેને પોતાનું ગઈ રાતનું સ્વપ્ન યાદ આવ્યું. હાથમાંથી બાજી નીકળી જાય છે. સૂર્ય તરફ નજર કરી ક્ષિતિજ ચૂંબવાનો બાકી રહ્યો હતો. જ્યારે તે ટેકરી નજીક પહોંચ્યો ત્યારે અંધારું થઈ ગયું હતું. તે બુમ પાડી ઉઠ્યો:—"આપણી મહેનત વ્યર્થ ગઈ" એટલામાં ટેકરીપરના લોકો બુમ પાડી ઉઠ્યા:—"ચાલ્યા આવો, હજી અમે સૂર્ય જોઈ શકીએ છીએ." વળી એક લાંબો શ્વાસ ભરીને તે દોડ્યો. તે ટેકરીપર પહોંચી ગયો, ટોપી જોઈ; સામે સરદાર હસતો હસતો બેઠો હતો. ફરી સ્વપ્ન યાદ આવ્યું અને કંથડ બુમ પાડી ઉઠ્યો:—'મારા પગ ગયા છે,' આટલું કહેતામાં તો તે નીચે નમી પડ્યો અને પોતાના હાથ લંબાવીને ટોપી લીધી!

સરદારે હસીને કહ્યું:—"ખૂબ જમીનપર ઠીક હક મેળવ્યો છે!" કંથડને આવી રીતે ઉઠાડવાની કોશીશ કરી, મોંમાંથી લોહી વહી ગયું હતું અને તે મરી ગયો હતો!! આ જોઈને ઘણા લોકોને દિલગીરી થઈ.

નોકરે પેલાજ પાવડાવતી એક કંથડને તેમાં સુવાડ્યો અને પછી ખબર પડી કંથડને માથાથી પગ સુધી કેવળ **જમીનની આવશ્યકતા હતી!!**

'રાગિણી' અંગે જરૂરી નિયમ.

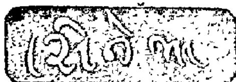
અંક નહિ મળે તો આપણી ટપાલ-ખાતામાં તપાસ કરી, જો તે સાથ પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખી અમને ખબર આપવાથી તે અંક મોકલી આપાશે.

વર્ષની અધવચ્ચે કોઈ ગ્રાહક થશે તો તેને વર્ષની શરૂઆતથીજ ગ્રાહક ગણીને પ- મોકલી આપાશે.

લવાજમ, વ્યવસ્થા, સરનામાનો ફેરફાર, અંક નહિ મળવાની ફરિયાદ વિગેરે બાબતો પત્રવ્યવહાર વ્યવસ્થાપક 'રાગિણી' ૨૩-૨૫, ઘોઘા સ્ટ્રીટ મુંબઈ ૧ ને સરનામે કર

લેખો વિગેરે સંબંધી પત્રવ્યવહાર તંત્રીઓ સાથ ઉપરોક્ત સરનામેજ કરવો.

લવાજમો, મનીઓર્ડર વિગેરે શ્રી. મીનુ દેસાઈ, 'મુંબઈ વર્તમાન' કાર્યાલય, ઓરોલો રોડ, મુંબઈ ૧ એ સરનામે મોકલવાં.

આજની બધીય નટીઓમાં અગ્રસ્થાન ભોગવતી!

સુંદર નટી ઇન્ગ્રીડ બર્ગમેન

પરિચય આપનાર: 'નર્ગિસ'

હોલીવુડની અને આખી દુનિયાની માનીતી નટી ઇન્ગ્રીડ બર્ગમેનની કારકિર્દી જાણવા જેવી છે. તેને નાનપણથીજ અભિલાષાઓ હતી જાતજાતના સ્વપ્ના સેવતી હતી, પરંતુ તે એકાએક ફળિભૂત થતા નહતા.

તેની પ્રથમ અભિલાષા નટી બનવાની હતી. ઇન્ગ્રીડનાં એકાંત જીવનમાં તેની આ અભિલાષાનો પડઘો વાગતો હતો. તેની માતા જ્યારે તે બે વર્ષની હતી ત્યારે મરણ પામી હતી. અને સ્ટોકહોમ (સ્વીડન) નો તેનો ફોટોગ્રાફર પિતા તે-દશ વર્ષની હતી ત્યારે મરણ પામ્યો હતો. ઇન્ગ્રીડ પ્રથમથી સ્વભાવે શરમાળ હતી અને કલ્પીત નાટકોમાં કલ્પીત પાત્રો ભજવી પોતે પોતાના બાળપણનો સમય વ્યતિત કરતી હતી.

બાર વર્ષની ઉંમરે ઇન્ગ્રીડ રૂથ ડ્રેપર થીએટરની મુલાકાતે ગઇ હતી. અને તેજ પળે તેણે અભિનેત્રી બનવાનો નિશ્ચય કર્યો. બાળકોની જોડે પોતાનો સમય બરબાદ ન કરતાં તેણે નાટકોનો અભ્યાસ કરવા માંડયો ત્યારપછી તેને 'જોન ઓફ-આર્ક', 'ક્વીન ક્રીસ્ટીના ઓફ સ્વીડન' અને 'શાર્લોટ કોર્ડે' જેવી અતિ સાહસીક સ્ત્રીઓની કેરેક્ટરનો અભ્યાસ કર્યો. "મને લાગે છે કે હું જોન ઓફ આર્ક જેવી લાગું છું" એમ તેને લાગ્યું. ત્યારપછી તેણે પોતાની પાંચ ફીટ સાડા આઠ ઇંચની ઉંચાઇ વિષે ધ્યાન ખેંચ્યું.

ઇન્ગ્રીડ બર્ગમેન

પોતાની અભિલાષા પરિપૂર્ણ કરવા માટે નિશાળમાંથી રોયલ ડ્રામેટીક એકેડેમીમાં તે દાખલ થઇ. "ઇન્ટરમેઝો" નામના ચિત્રમાં તેણીને ઉતારવામાં કેટીક ઓ. એજન્સીએ નિશ્ચય કર્યો હતો ત્યારે ઇન્ગ્રીડ સ્વીડનમાં જાણીતી થઇ હતી.

પાછળથી એજન્સીએ ઇન્ગ્રીડને હોલેન્ડ બોલાવી. અને "ઇન્ટરમેઝો"માં પાઠ આપ્યું આ ચિત્રની હોલીવુડ ઉપર ભારે અસર થઇ. કોનટ્રેક્ટની રૂએ સેલ્ઝનીક તેને બીજાઓને ત્યાં કામ કરવા રજા આપી હતી, "FOR WHOM THE BELL TOLLS" માટે તેને એકેડેમી એવોર્ડ મળ્યો.

પોતાનું ખાનગી જીવન ડૉ૦ પીટર લીન્ડ સ્ટ્રોમ જોડે તે ગાળે છે અને તેઓને પીઆ નામની આઠ વર્ષની દીકરી છે.

સેલ્ઝનીક સાથેનો પોતાનો કોન્ટ્રેક્ટ ખતમ થતા બાદ હવે ઇન્ગ્રીડ "ENTERPRISE" નામની પોતાની કંપની માટે "ARKA OF TRIUMPH" નામના ચિત્રમાં ઉતરનાર છે. તે દરમિયાન ઇન્ગ્રીડ મેક્સવેલ એન્ડરસનના નાટક "JOAN OF ARC" માં તે જોનનો પાઠ ભજવી રહી છે.

ઇન્ગ્રીડ "ARCH OF TRIUMPH" માં ચાર્લ્સ બોયેર સાથે ભુમિકા ભજવે છે ઇન્ગ્રીડને આ પાઠ ભજવવા માટે ૩૦૦૦૦૦ ડોલર મળ્યા હતા તે ઉપરાંત મોટો નફાનો ભાગ મળશે

આ સુંદર નટી આજની બધીય નટીઓમાં અગ્રસ્થાન ભોગવે છે, જે તેનાં આગામી ચિત્રો પરથી માલમ પડે છે.

પારસીઓ અને રાજકારણ

કુંવરશાહ લાલા

આગળ ઉપર કહેવાયું છે તેમ એકતાને લીધે હિંદ આજે સ્વરાજ મેળવી શક્યું છે. દેશમાં પરદેશી અમલને પરિણામે જે અધઃપતન થયું અને તેને જ્યારથી હિંદીઓએ પીછાણ્યું અને જ્યારથી નાના યા મોટા પ્રકારની એક યા બીજી સંસ્થા કે વ્યક્તિ તરફથી સ્વાતંત્ર્ય અર્થેની ચળવળ શરૂ થઈ ત્યારથીજ હિંદ એક અને અખંડ રહેવું જોઈએ એવો સુર નીકળ્યો હતો.

અંગ્રેજી કેળવણીનો સહુથી વધુ લાભ પારસી કોમે ઉઠાવ્યો. એ પછી હિંદુ કોમમાં પણ એ કેળવણી પેઠી. પરંતુ મુસ્લીમ કોમને એ કેળવણી પુરેપુરી સ્પર્શી ન શકી એ નિર્વિવાદ છે. અંગ્રેજી અમલના દોઢસોથી વધુ વર્ષોના અમલને અંતે પણ હિંદનું કેળવણીનું પ્રમાણ ૧૦ ટકાથી ઉપર વધી શક્યું નથી એ અંગ્રેજી અમલને શરમાવનારી વસ્તુ છે. કારણ તદ્દન સાફ છે. કોઈ પણ પરદેશી સત્તાને બીજી પ્રજા પર રાજ્ય કરવું હોય તો સહુથી પ્રથમ એ જરૂરી છે કે જે પ્રજાપર એ રાજ્ય કરે તેને સર્વદેશીય અધઃપતનની ગર્તામાં ધકેલી-મુકવી; તોજ પરદેશી શાસન શક્ય બની શકે છે.

અંગ્રેજોએ પણ એમજ કર્યું. કેળવણી અંગેની-નિશાળો કાઢવાને બદલે દારૂ તાડીની પીઠાંઓ ખોલ્યાં. આગળ જતાં પ્રજામાં એકતાની ભાવના ન આવે તે માટે અલગમતાધિકારનું ઝેર રેડ્યું—ટુંકમાં Divide and Rule, "લાગલા કરો અને રાજ કરો"ની નીતિ અમલમાં મુકી. પરિણામે આજે એ પરદેશી રાજની નાગચુડમાંથી ઉગરેલું હિંદ ભયાનક આધિમાં ફસાઈ ગયું. હિંદના એ દાદાએ તો સને ૧૯૦૬ની કલકત્તા મુકામે મળેલી કોંગ્રેસમાં મુસ્લીમો કેળવણીથી વધુ વંચીત રહી ગયા હતા તે અંગે ઉદ્ગારો કરતાં કહ્યું હતું કે, "………I wish Government would give every possible help to promote education among the Mahomedans……All the people in this political position are in one boat. They must sink or swim together. Without this union, all efforts will be vain. There is the commonsaying—but also the best commonsense—United we stand divided we fall……I repeat once more that our emancipation depends upon the thorough union of all the people of India without any obstruction."

અર્થાત, "હું ઇચ્છું છું કે સરકાર તરફથી મુસ્લીમોમાં પણ કેળવણીના ફેલાવા અંગેનો પ્રબંધ થાય. જ્યાં સુધી રાજકારણને લગે વળગે છે ત્યાં સુધી તમામ પ્રજાજનોનું ધ્યેય એકજ હોવું જોઈએ. એ ધ્યેયને હાંસલ કરવા પાછળ તેઓ ફનાહ્યુન થાય અગર ફના થાય. એકતા વિનાના તમામ પ્રયાસો વ્યર્થ છે. એ એક પ્રચલીત ઉક્તિ છે અને એમાંજ સાચો અર્થ સમાયેલો છે કે "એકતાને પરિણામે આપણે ટકીશું અને જો ભાગલા હશે તો આપણું પતન થશે. હું ફરીવાર કહું છું કે મુક્તિનો આધાર આપણી એકતા પરજ છે."

પરંતુ આઝાદી મળ્યા પછીનાં થોડા મહીનાઓમાં એકતા વિહોણાં હિંદમાં પુરતા પ્રમાણમાં લોહી વહી ચુક્યું છે. હિંદના નામને પરદેશમાં કલંક લાગી

સુકયું છે. હિંદના દુશ્મનોને મુછ પર તાવ દઈને હરાવવાનો મોકો પણ આપણે આપી ચુક્યા છીએ. ઘડીભર એમજ લાગે છે કે હિંદની નેતાગીરી પરવારી ચુકી છે. હિંદની જનતા તો આજ ને કાલ અંધારામાંજ અટવાતી હોય એમ લાગે છે. તેમ છતાંય હિંમત હારી જવાની આજે જરાય જરૂર નથી. જગતનો ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે કોઇ પ્રેજા હંમેશને માટે પડેલી રહી નથી. આફતના જે વાદળો આજે હિંદને માથે ઘેરાયાં છે તે જ્યારે દૂર થશે ત્યારે નુતન હિંદનો જન્મ થશે. અને એ હિંદ સમસ્ત માનવજાતને માનવતાના પાઠો શીખવશે.

કોમીવાદનું ઝેર હિંદની રગેરગમાં ફરી વળ્યું છે. આજે તો ધાર્મિક પાયા પર રાજ્ય રચવાના સ્વપ્ના કેટલાકો તરફથી સેવાઇ રહ્યા છે એ ખરેજ કમનસીબીની વાત છે. ધાર્મિક બદીમાંથી જગતના અન્ય દેશો જ્યારે છુટા થતા જાય છે ત્યારે કમભાગ્યે આપણો હિંદ દેશ એમાં વધુ ને વધુ ફસાતો જાય છે. હિંદના ઇતિહાસમાં કોઇ કાળે નહોતી એવી કોમી તંગ લાગણી હિંદુસ્તાન અને પાકીસ્તાનનું સર્જન થયા બાદ હિંદમાં ઉભી થઇ છે. હિંદની બે મુખ્ય કોમોના કોમીવાદીપણાંની વાત ઘડીભર બાજુએ રાખીએ તો પારસી કોમ પણ આજે એમ તો નજ કહી શકે કે તે કોમીવાદથી સંપૂર્ણ દુર રહી છે. પારસીઓમાં પણ વત્તે યા થોડે અંશે કોમીવાદીપણું તેમજ કોમી ઉચ્ચતા (Racial Superiority) નો ભ્રમ તો છેજ, એની કોઇથી ના પાડી શકાય એમ નથી. 'પ્રથમ હિંદી અને પછી પારસી' અથવા તો "પ્રથમ મારો દેશ અને પછી મારી કોમ" એવી ભાવના ઘણા થોડા પારસીઓમાં આપણને જોવા મળે છે.

મોટા ભાગના પારસીઓ તો રાજકીય અંધકારમાંજ ડુબેલા છે અને જે કોઇ થોડાઓને કંઇક રાજકીય ભાન થયું છે તેઓ કોમી ઉચ્ચતાના મૃગજળ પાછળ પડ્યા છે. મર્હુમ દાદાભાઇ નવરોજીએ તો લાહોર મુકામે મળેલી સને ૧૮૯૩ની કોંગ્રેસ બેઠકમાંજ ચોક્ખા શબ્દોમાં કહી નાખ્યું હતું કે, "Indeed, I have never worked in any other spirit than that I am an Indian and our duty to my country and all my countryman whether I am a Hindu, a *Mohmadon*, a *Parsi*, a *Christian* or of any other creed, I am above all an Indian. Our country is India; our nationality is Indian."

અર્થાત "એક હિંદી તરીકેજ મારા દેશ પ્રત્યે અને દેશબાંધવો પ્રત્યે મારી જે ફરજ હોવી જોઇએ એ ફરજ અર્થેજ મેં હરેક કાર્યો કર્યાં છે હું ભલે ધર્મે હિંદુ, મુસ્લીમ, પારસી ખ્રીસ્તી કે બીજી કોઇપણ કોમનો હોઉં, પણ સૌથી પ્રથમ તો હું હિંદી છું. હિંદ આપણો દેશ છે. અને આપણે બધા હિંદીઓ છીએ."

(અપૂર્ણ.)

આજનું જગત

સંસ્કૃતિ કયે પંથે ?

મહાયુદ્ધે આપણી સંસ્કૃતિના પાયાનેજ હચમચાવી નાંખ્યો છે. આપણા આર્થિક જીવનના મધ્યબિન્દુ રૂપ નાણાં પદ્ધતિને એણે છિન્નભિન્ન કરી છે. સંસ્કૃતિ ઘણીજ ઝડપથી ખખડી જવા માંડી છે ને તેમ થતું અટકાવવાને કંઈજ કરવામાં આવ્યું નથી. દુનિયાની મુખ્ય સરકારોના મનમાં પણ રાષ્ટ્રિય સર્વોપરિતા અને રાષ્ટ્રિય હરિફાઈના જુના ખ્યાલો હજી ભમે છે. ને દરેક જણ શાંતિની વાતો કરે છે છતાં તાજું સૈન્ય ને નૌકા યોજના ખીલવે છે; એટલે કે નવી લડાઈને માટે તૈયારી કરે છે.

જ્યાં સુધી દુનિયાના રાજ્યો આમ છુટાં છુટાં રહી એક બીજાને ધમકી આપ્યા કરશે ત્યાં સુધી કોઈ રીતની સ્થિરતા આવે—કોઈપણ પ્રકારની સામાન્ય પુનર્ઘટના થાય—એ અશક્ય છે. ખોરાક વગેરેની તંગી વધશે, દુકાળ ફેલાશે, ગામો, શહેરો તેમજ વ્યવહારના માર્ગો ખખડી જશે, ને ભુખે મરતા નોકરી વગરના લોકોનો મોટો સમુહ વધારે ને વધારે ઝનુની બની પોતાની ફરીઆદો તોફાન મારફાડ વગેરે કરીને રજુ કરશે; ને આખરે એ બધું એક મોટી ક્રાંતિમાં રૂપાંતર પામશે. કેળવણી પાછી હઠી જશે અને સામાજીક સલામતી જોખમમાં આવશે. આપણે જેને સંસ્કૃતિ ગણીએ છીએ એ નીચે દબાઈ જશે ને અંધકારનું સામ્રાજ્ય સર્વત્ર સ્થપાશે.

ને, સંસ્કૃતિની આ દશા થવાની માત્ર સંભવજ નથી. અત્યારથીજ તેની એ દશા થવા માંડી છે. સંસ્કૃતિનું વહાણ પાંચ કે પચાસ વર્ષ પછી ડુબવાનું નથી; અત્યારેજ ડુબી રહ્યું છે.

એને બચાવી લેવા માટે, જગતના વિવિધ ક્ષેત્રોના ઉધ્ધાર માટે વરંવાર મંત્રણાઓ ચાલે છે. એમાં ભાગ લેનાર દરેકના મનમાં માણસ જાતનાં ભલા માટે કંઈક લાગણી હશે. આપણા ઉપર ઝઝુમી રહેલા ભયંકર વાદળનો જરા પણ ખ્યાલ તેમને ન હોય એમ ભાગ્યેજ બને.

પણ છતાં, આપણે ચાહીએ તેથી વધારે ડાહ્યા તો નજ બની શકીએ. આખી દુનિયા પર ભયનું વાદળ જ્યારે લટકી રહ્યું છે ત્યારે આપણે આપણી શક્તિના પ્રમાણમાં એક બીજા સાથે સરલ તેમજ ઉદાર બની શકીએ, ઉતાવળી તેમજ અશક્ય ધારણાઓ છોડી દેવને રાજી બનીએ ને સામાનું સાંભળવામાં ધીરજ તેમજ કાર્યમાં ઉદારતા પ્રાપ્ત કરી શકીએ. ઉમદા આશયો તેમજ આત્માની નમ્રતા હજી પણ મનુષ્ય જાતિને બચાવી શકશે.

એચ. જી.

વાંચકોને : "આજનું જગત" અને તેમાં દેખા દેતા રંગઢંગ પર પોતાના વિચારો લખી મોકલવા "રાગિણી"ના વાંચકોને હાર્દિક આમંત્રણ આપવામાં આવે છે. અંગત હુમલાથી તદન નિરાળા ટૂંકા લેખોનેજ પસંદગી અપાશે.

—તંત્રીઓ

રાગિણી

ડીસેમ્બર ૧૯૪૭

ભારતીય સંસ્કૃતિની યુગમૂર્તિ

ગુજરાત પારસી પરિષદ જુવાનો માટે શું કરી શકે?

ઉપરાંત

નવલિકા, રાજકારણ, જ્યોતિષશાસ્ત્ર, ફેશન, હાસ્ય-કટાક્ષ, સિનેમા, કુળકથા તથા કાવ્યો ઇ૦ ઇ૦

છુટક નકલ આઠ આના	: તંત્રીઓ : મીનુ દેસાઈ જાલ કારપીટિયા	વાર્ષિક લવાજમ રૂપિયા ૬

અનુક્રમણિકા

બધી ગંગા નથી હોતી!

મુહબ્બત જ્યાં સુધી દુનિયાથી બેપરવા નથી હોતી,
અને એની સફળતામાં કોઇ શ્રદ્ધા નથી હોતી!

પ્રણય-ભક્તિમાં ભક્તિની કૃત્રિમ સંખ્યા નથી હોતી;
અહીં 'તસ્બી' નથી હોતી અહીં માળા નથી હોતી!

મને 'લીલા' વિના કો' અન્યમાં શ્રદ્ધા નથી હોતી;
કે નિર્મળ નીરની નદીઓ બધી ગંગા નથી હોતી!

મુહબ્બતમાં હવે પહોંચી ગયો છું એવી મંઝિલ પર;
કે જ્યાં મસ્જિદ ને મંદિરની કોઇ શોભા નથી હોતી!

તને જોયા પછી થઇ છે મારી આંખો જોવા સમ;
કે દૃષ્ટિ હોય છે પણ દૃષ્ટિ-મર્યાદા નથી હોતી!

મુહબ્બતની ગણું છું હું તો એને આખરી મંઝિલ;
કે મંઝિલ હોય છે મંઝિલની જ્યાં સીમા નથી હોતી!

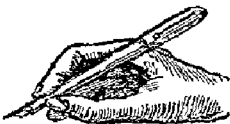
ન રેહવાની ખુશી એમાં ન દુઃખ છે એને તજવામાં;
અહીં તારા વિના દુનિયા કોઇ દુનિયા નથી હોતી!

કોઇ મારી તરફથી જઇને કહી દે નાઝનીનોને;
જ્યાં માનવતા નથી હોતી ત્યાં સુંદરતા નથી હોતી!

ભલે લોકો કહે એને ગઝલ હું તો નથી કહેતો;
કે "આસિમ" જે ગઝલમાં પ્રેમની ભાષા નથી હોતી!

—"આસિમ" રાંદેરી.

ગુજરાત પારસી પરિષદ યુવાનો માટે શું કરી શકે?

—તંત્રીસ્થાનેથી—

ગુજરાતને ઐતિહાસિક આંગણે સુરત મધ્યે ચાલુ માસમાં પારસીઓ ગુજરાતની પરિષદ ભરનાર છે. વૃધ્ધો અને યુવાનોના સહકાર સાથે કાર્ય થવાનું છે એમ કહેવામાં આવ્યું છે. અમે આવી પરિષદને જરૂર આવકાર આપ્યા વિના રહી ન શકીએ; પણ અમને લાગે છે કે પરિષદ હવે કોમના યુવાનો પ્રત્યે પોતાની નજર ફેરવી ને કાર્ય કરવા તત્પર થાય. આવતી કાલ નક્કી યુવાનોની છે. તેનો વિચાર આજે જ કરી લેવાનો છે. જમાનાની ગતિ ઘણી ઝડપી છે. આજે આખાયે હિંદ અને જગતના યુવાનો પર આપણે નજર ફેરવવાની છે. એ મુકાબલે પારસી યુવાનને જોવાનો છે. સત્ય હકીકત જે હોય એ રજુ કરીને કાર્યસાધક પગલાંઓથી પારસી યુવાનોનાં ભાવિને ઉજ્જવળ કરવાના પ્રયત્નો કરવાના છે. એ કાર્યમાં આવી પરિષદો ઘણી ઉપયોગી થઇ પડશે એમ અમારૂં ખાત્રીપૂર્વકનું માનવું છે.

પરિષદ ઘણાં ક્ષેત્રે વડે'ચાઇને કાર્ય કરનાર છે એમ અમને જાણવા મળ્યું છે. એ દરેક ક્ષેત્રમાં આજના પારસી યુવાનનો ફાળો કેટલો છે—કેટલો જરૂરનો છે—છે કે નહિ—અને હોય તો તે સીધે માર્ગે છે કે—એ બધા સવાલો પણ સાથે સાથે જ આ પરિષદે ખાસ વિચારી લેવાના છે.

સાહિત્યને ક્ષેત્રે આપણાં યુવાનેશું કીધું છે? ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય પ્રત્યે પારસી યુવાન બહુજ ઓછો રસ ધરાવે છે. એમાં કોને બહુ ગતાગમ નથી. ઉંચું સાહિત્ય વાંચવા પ્રત્યે—ખાસ કરીને તેવું સાહિત્ય ગુજરાતીમાં પીરસવામાં આવ્યું હોય તો તે પ્રત્યે પારસી યુવાનને ઝાઝી દરકાર નથી. પારસી યુવાન સાહિત્યમાં રસ લેતો થશે તો જ તેને સંસ્કૃતિ (Culture) જેવી વસ્તુની જાણ થશે. અત્યારનો મોથ ભાગનો પારસી યુવાન જડ યંત્રવત જીવન ગુજારી રહ્યા છે. અમને લાગે છે કે પરિષદ વાચનાલયો (Libraries) યા ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્યના સુંદર પ્રચાર કાર્યો મારફતે પારસી યુવાનને આવી સાંસ્કૃતિક (Cultural) પ્રગતિના વહેણમાં મૂકી શકે છે. સાહિત્યને લગતી દરેક પ્રવૃત્તિઓ માટે પરિ-

પદને "રાગિણી"નો સંપૂર્ણ સહકાર જરૂર મળશે.

ધર્મને ક્ષેત્રે તો પારસી યુવાનનું મીંડુંજ છે. શ્રદ્ધામાંજ બધું આવી જતું નથી. આજે તો વાસ્તવિકતા (Reality)નો યુગ છે. એમાં હવે ધર્મ પ્રત્યેની અંધશ્રદ્ધા (Bigotry)થી યુવાન પાસે કામ લઈ શકાય નહિ. એ માટે પણ ધાર્મિક સંસ્થાઓએ આ બાબતમાં શું કાર્ય જોરદાર રીતે કરવાનું છે તે પરિષદે વિચારવું જોઈએ એમ અમને લાગે છે. અવસ્તા-પહેલ્વી શીખવતી શાહેરો કે ગામોની મદ્રેસાઓનું શિક્ષણ, યા ગાહઓ કે મંડળો કે નિશાળોમાં અપાતું ધર્મશિક્ષણ આ વિષય પરત્વે કેટલું વધુ અને સુંદર કાર્ય કરી શકે એની ખાસ વિચારણા કરી પરિષદ તેનું અમલીધાતી સ્વરૂપ ઘડી કાઢે એમ અમે ઇચ્છીએ છીએ.

રાજકારણ અને અર્થશાસ્ત્ર (Politics and Economics)ના વિષયોમાં પારસી યુવાને ઠીક ઠીક રસ લેવા માંડયો છે. કોમના આર્થિક સંજોગો ધ્યાનમાં લઈને યુવાનોને માટે કેવાં અને કેટલાં વિશાળ ક્ષેત્રો પડયાં છે તે પ્રત્યે તો ખાસ યોગ્ય વિચારણા થવી ઘટે છે. કેળવણીનું પ્રમાણ તો આપણી કોમ પાસે ઘણું છે, પણ કેળવાયેલી બેકારીને હવે આપણે સાંખી લેવાની નથી. આપણો આર્થિક દરજ્જો (Economic Status) હવે નક્કી કરી લેવાનો છે. એ માટે આ પરિષદ ઘણું કરી શકે એમ છે. દરેક પંચાયતોના સંગઠન દ્વારા આ કાર્ય કરવા પરિષદના આ વિભાગના કાર્યકરોએ ઉત્સાહ ભર્યો ભાગ લેવો જરૂરનો છે. આ વિષયમાં દરેક પંચાયતોના સેક્રેટરી સાહેબો તથા પરિષદના મુખ્ય પ્રમુખ ડો. જાલ ફી. બલસારા તથા શ્રી. એ. ડી. શ્રોફ કે પ્રો. પેસ્તનજી એ. વાડીઆ જેવા આગેવાનોનું માર્ગદર્શન જરૂર પરિષદને ઉપયોગી થઇ પડશે એમ અમારૂં માનવું છે.

સાહિત્યને ક્ષેત્રે કવિશ્રી અરદેશર ફ. ખબરદાર કે શ્રી ફીરોજશા રૂ. મહેતા જેવા પીઢ સાહિત્યકારો રાહબરી પરિષદ સ્વીકારે. ધર્મને ક્ષેત્રે માનવંત વિદ્વાન દસ્તુરજી ડા. ધાલ કે ડા. એરચ તારાપોરવાલા જેવા સાહેબો સુંદર માર્ગદર્શન કરાવી શકશે. વિજ્ઞાનના વિષયોમાં ડા. હોમી ભાભા કે ડા. અરદેશર કાલાપેસી જેવા બીજા વિદ્વજનોની સહાયતા મળી શકે એમ છે.

કેળવણી અને તે પછીનાં કાર્યને માટે આપણી પાસે ડા૦ જાલ વાડીઆ કે યુવાન પ્રિન્સીપાલ સોલી પાવરી કે પ્રિન્સીપાલ ખોરશેદ ખુરશેદ દાબુ જેવા સુંદર કેળવણીકારો છે. સમાજ સેવા (Social Service)ને માટે તો શ્રી બરજોરજી ભરૂચા કે ડા૦ બહેરામ મહેતા જેવા ખૂબ ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરનાર સેવકો અમે ૫૦ જેટલા ગણાવી શકીએ એમ છે. દરેક ક્ષેત્રમાં સુંદર સેવા-

એમનો સહકાર આ પરિષદને મળી શકશે—સિવાય કે પરિષદ યુવાનોને માટે ખરેખર કામ કરવા માગતી હોય!

ગુજરાત પારસી પરિષદે તો સ્થાયી સમિતિઓ (Standing Committees) નીમીને પણ કામ કરવાનો વિચાર કીધો છે, પણ તે ખાલી નકકર યંત્રવત વિચારજ રહે એમ અમે ઇચ્છતા નથી. સમિતિઓ યંત્રવતજ કામ કરે અને તેમાં કાર્યકરોનાં હૃદય અને આત્મા (Heart and Soul) નહિ હોય

'રાગિણી'નાં કદ અને તંત્રીમંડળમાં ફેરફાર

'રાગિણી'ને વધુ સમૃદ્ધ બનાવવા, એમાં બને એટલી વધારે વાંચન સામગ્રી રજુ કરવા અને વધારે સુંદર સુઘડ સાથ આકર્ષક રીતે એની ગોઠવણી થઇ શકે એટલાં કારણો આ અંકથી 'રાગિણી'નાં કદમાં કેટલોક જરૂરી ફેરફાર કરી પાનાંઓની સંખ્યામાં મોટો વધારો કરવામાં આવ્યો છે.

આ ઉપરાંત આજે એક વધારે ખુશખબર અમારે આપવાની છે. રાગિણી'ના આવતા અંકથી એટલે જાન્યુઆરી ૧૯૪૮ થી એનાં તંત્રીમંડળમાં નવજવાન પત્રકાર અને વાર્તાનિવેશ શ્રી. પીરોજ ર. મઉ જોડાય છે. 'રાગિણી'ને વધારે સંગીન, વધારે સરસ અને વધારે સુંદર બનાવવાના અમારા આ પ્રયાસોને વાચક વર્ગ આવકાર્યા વિના રહેશે નહિ એ ચોકકસ છે.

—તંત્રીઓ.

ા આ કાર્યોની મુદત અકાળે ટૂંકાઇ જવાનો સંભવ રહે છે. આ પરિષદ વૃદ્ધોનો સાથ પણ ધરાવે છે જ—પણ અમે કહ્યું તેમ આવતી કાલને માટે તો ખાસ યુવાનોજ સર્જાયા છે, એટલે યુવાનોને માટે—પારસી યુવાનોને માટે— ગુજરાતી ભાષા બોલનાર પારસી યુવાનોને માટે આ પરિષદ આવાં ક્ષેત્રોમાં ઘણુંયે કરી શકે એમ છે. પરિષદ યુવાનોને દોરવે, યુવાનો કોમને દોરવે, કોમ ભેગી થઇને શાંતિના સંદેશવાહક રૂપે દેશ અને જગતને સહાય બને એવી અમારી

આજે હૃદયપૂર્વક પ્રાર્થના છે. સાથે સાથે એટલું પણ ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાત પારસી પરિષદ પોતાના નેક ધ્યેયમાં સફળ બનો!. નેકીને માટે તો પ્રભુના સદા આશિર્વાદજ છે.

'રાગિણી' અંગે નવી વ્યવસ્થા

'રાગિણી'ને વધુ ઉત્તમ માસિક બનાવવા માટે એના કદમાં, સગવડ ભર્યો ફેરફાર કરવા સાથ પાનાંઓની સંખ્યામાં વધારો કરવાની વિગતો અમે આ અંકમાં બીજે ઠેકાણે રજુ કરી છે. અત્યારસુધી 'રાગિણી'ને 'મુંબઈ વર્તમાન'વાળા શ્રી૦ હોમી માદન તરફથી છાપી આપવાની વ્યવસ્થા કરાઈ હતી. હવેથી એનાં મુદ્રણની વ્યવસ્થા 'સાંજ વર્તમાન' પ્રેસમાં કરાઈ છે, કે જેનાં સુંદર મુદ્રણ અંગે બે મત છેજ નહિં. પોતે અગવડો પામીને 'રાગિણી' માટે વ્યવસ્થા કરી આપવા માટે શ્રી૦ માદનના અમે અહેશાનમંદ છીએ અને હવેથી 'સાંજ વર્તમાન'માં બધી સગવડો કરી આપવા માટે તેના દિલસોજ માલેકો શ્રી ફરેદૂન મહેતા અને શ્રીમતી મહેરબાનુ મહેતાનો પણ તેટલોજ આભાર માનતાં, આવતા માસથી 'રાગિણી' અનિયમિત નહિજ રહે તેની દિલસોજ ગ્રાહકોને ખાત્રી આપવાની પણ અમે કશી જરૂર જોતા નથી.

મીનુ દેસાઈ
[illegible]

ખૂટતો તોલો

સત્ય ઘટના

નાનો સરખો પણ માંડવો બંધાઈ ગયો હતો. સામે ઓટલા પર નાળીએર સંજાવટ કરીને લહેરથી 'બેસી ગયું' હતું. રાતી પાઘડીમાં સજ્જ થયેલા વરના બાપ વાડીમાં આવનાર સૌનું સ્વાગત ઉમળકાભેર કરતા હતા. અવારનવાર ગાડીઓ આવતી અને તેમાંથી મહેમાનો ઊતરતા અને મલકતે મુખડે વાડીમાં દાખલ થઈ ઓટલે જઈ સ્વસ્થાને બિરાજતા હતા.

લગ્ન મુંબઈ વિદ્યાપીઠના પદવીધરનું હતું. પદવીધર તે પણ પાછા અનુભવી પદવીધર. પદવી લીધા પછી એમણે મજાની નોકરી મેળવેલી: પ્રચારકની. ગામેગામ ફરી એક વિરાટ પેઢીના માલની ઘરાકી ઊભી કરવાનું કામ છેલ્લા દશેક વરસથી તેઓ કરતા હતા. એ અંગે સેંકડો નહિ, હજારો નહિ, કદાચ લાખેક ગણીઓ એટલા માઈલોનો પ્રવાસ લક્ષ્મીના લાડકાઓના વર્ગ—બીજા વર્ગમાં—ને મોંઘેરી સોબતમાં ફરી ચૂક્યા હતા. એટલે જીવનનો અનુભવ પણ વિશાળો હતો.

ને આ એમનું બીજું લગ્ન હતું! — એક પર બીજીનો અખતરો, કરવા તેઓ મેદાને પડ્યા હતા. પહેલી સ્ત્રી માંડ બે ત્રણ વાર રહી ચાલી ગઈ હતી. આવતી નહોતી. કહે છે, પિયરિયાં નહોતાં મોકલતાં. કોઈ કહેતું તે તબીયતેજ માંદલી રહેતી—લગ્ન જીવન માટેની લાયકાતો નહોતી. કોઈ કહેતું: એ તો હિન્દુના સંસારમાં ચાલ્યો આવતો વહેવાઈઓનો સનાતન ઝગડો હતો.

જે હોય તે. આપણને નથી બહુ નિસ્બત. નવી વહુ સાથે લગ્ન મંડાયું હતું એટલી વાત ખરી.

એવામાં એક મહેમાન આવ્યા મહેમાન કહો, સાક્ષી કહો. આવ્યા એટલે વરપિતા કહે: આવો આવો સુમનભાઈ, આવી પહોંચ્યા? ચાલો, પહેલાં આ'પાણી કરી લ્યો.

સુમનભાઈને તેમનાં વહુ—બેટા હતાં—ચા'પાણી પીવા ગયા.

દરમ્યાન વર માંયરામાં બિરાજી ગયા હતા. સામે નવાં વહુની પણ પધરામણી થઈ હતી. શરૂનો કેટલોક ક્રિયાકાંડ થઈગયો હતો.

એ ક્રિયાકામ કંઈક ચગેલું હતું એ ગાળે પેલા સુમનભાઈ ચા'પાણી કરીને આવી પહોંચ્યા ને પછી માંયરા સામેના ઓટલા પર બેસતાં બેસતાં બોલ્યા: "હલ્લો અમુકલાલ ભાઈ કેમ, આજુ થઈ ગયું બધું? છેને મજા?"

એટલે અમુકલાલ ભાઈ વધ્યા: "આ હવે આ નવો પાસો નાંખીએ છીએ. જોઈએ વળી હવે જિંદગી કેવી જાય છે? સુખી થઈએ છે કે દુ:ખી!"

કોણ બોલતું હતું આ?

વર!

સાંભળતું કોણ હતું? ઘણાંયે—તેમાં સાથે સાથે.

વહુ!!

ક્યાં બેઠાં હતાં?

માંયરામાં!!!

ને ત્યાં બેઠાં બેઠાં આ વરનો પતો, વહુને સીધો જ આઘાત લાગે તે રીતે, તેના માન સ્વમાન અપમાનની દરકાર કર્યા વિના વદતો હતો: લગભગ વદ્યો: "જોઈએ હવે આ બૈરી કેવી નીકળે છે તે!"

એને ભાન સ્થળનું હતું? સમયનું હતું? સાંભળનારની મનોદશાનું હતું? તેના હૃદયમાં આ વાક્યો કેવાં મોજાં ઉપજાવી જશે તેની કલ્પનાય હતી કે પરવા હોય!

ના, ના. અમુકલાલના મગજમાં એક તોલો ખૂટતો હતો: આજ, પહેલો જ ખૂટતો તોલો...સાઇકોલોજી.

લખનાર
o
નટવર વીમાવાલા

હાથ અને ચામડી ઉપરથી માલુમ પડી આવતી માનવીની ખાસિયત

લેખક
કાંતિલાલ. એમ. તિજોરીવાલા

હાથ જોતી વખતે બન્ને હાથ પર પૂરેપૂરું લક્ષ આપવું જોઈએ. સામાન્ય રીતે બધાજ હસ્તરેખાશાસ્ત્રીઓ આ વસ્તુ પર એકમત છે. સૌથી પહેલાં જમણો હાથ જોઈ લીધા પછી ડાબો હાથ પણ જોવો જોઈએ. ડાબો હાથ જન્મતાં જે નસીબ માણસ સાથે લઈને આવે છે એનું સૂચન કરે છે, જ્યારે જમણો હાથ જીવન દરમ્યાન થતા ફેરફાર બતાવે છે. પુરૂષનો જમણો હાથ અને સ્ત્રીનો ડાબો હાથ જોવો એ વસ્તુ પણ બરાબર નથી. આ વિષે મતભેદ છે, પરંતુ પાશ્ચિમાત્ય નિષ્ણાતો પુરૂષનો અને સ્ત્રીનો હાથ જોવામાં કોઈ જાતનો જમણા ડાબાનો ફેર ગણતા નથી, એટલે આપણી સર્વ વિચારણા પાશ્ચિમાત્ય શાસ્ત્ર અનુસાર હોવાથી આપણે પણ એજ સિદ્ધાંત સ્વીકારવો રહ્યો. ડાબોડિયા સ્ત્રી-પુરૂષનો ડાબો હાથ મહત્વનું સ્થાન ધરાવે છે, અર્થાત એમનો ડાબોજ હાથ જોવો જોઈએ.

હાથ જોવામાં સૌથી પહેલાં હાથના પાછલા ભાગની ચામડીની કુમાશ જોવાની આવશ્યકતા રહે છે. જેના હાથની ચામડી બાળકના હાથના જેવી સુંદર, કુમળી અને નરમ હોય તેવા માણસનો સ્વભાવ પણ એવોજ મુલાયમ હોય છે. એવા માણસનું જીવન કોમળ લાગણીઓની છાયા હેઠળ હોય છે. એની વૃત્તિઓ એટલી બધી ગંભળ હોય છે કે એ કોઈ દિવસ ખાનકી-વૃત્તિથી વર્તી શકતો નથી. મુલાયમ ચામડીની એના સમસ્ત જીવન પર છાયા પડતી હોવાથી એનો સ્વભાવ અને એનો જીવન-વ્યવહાર જાણવાનું સહેલું થઈ પડે છે. અહીં સહેજ અટકીને આપણે સાત પહાડો વિષે ટૂંકમાં સમજણ મેળવી લઈએ. મનુષ્યની હથેલીમાં સાત પહાડો હોય છે, એ પહાડોનાં નામ સાતે ગ્રહોના નામ ઉપરથી આપવામાં આવ્યાં છે. પાશ્ચિમાત્ય નિષ્ણાતો જ્યોતિષશાસ્ત્રની દ્રષ્ટિએ એને મહત્વ આપતો નથી, પરંતુ આપણા પ્રાચીનશાસ્ત્રમાં તો આ સાતે પહાડો સાતે ગ્રહોજ ગણાય છે. આપણે વિવાદમાં પડ્યા વિના આપણી દ્રષ્ટિએ આ પહાડોનું વર્ણન કરી લઈએ.

પ્રથમ અંગુઠો લઈએ. અંગુઠાની નીચેનો પહાડ તે શુક્ર. પહેલી આંગલી જે અંગુઠાની પાસે છે અને મુખ્ય ગણાય છે તેની નીચેનો પહાડ જ્યુપિટર (ગુરૂ), વચલી આંગલીની નીચેનો પહાડ તે શનિ, ચોથી આંગલી પરનો પહાડ તે સૂર્ય અને છેલ્લી નાની આંગલીની નીચેનો પહાડ તે બુધ કહેવાય છે. હવે રહ્યા મંગળ અને ચંદ્રના પહાડો. આ બે પહાડોનું સ્થાન છેલ્લી આંગલીની નીચેના બુધની નીચે છે. બુધ પછી મંગળ અને છેલ્લો પહાડ જે હથેલીના તળિયાના ભાગ પર છે તે ચંદ્રનો પહાડ છે. બાકી રહ્યો તે બીજો મંગળ, એ પહાડ ગુરૂના પહાડ અને શુક્રના પહાડની વચ્ચેના ભાગ પર આવેલો છે. મંગળના બે પહાડ ગણાય છે. જે પહાડ વધારે ઉપસેલો હોય, એનું વર્ચસ્વ વધારે ગણાય. આ વિષે હવે પછી સંબંધથી વિચાર કરશું.

અત્યારે તો આટલું ટુંક વર્ણન સમજી લીધા પછી ચામડીની કુમાશ વિષે આગળ વધીએ. સુંવાળી ચામડી બીજા ખરાબ શિખરોને એના ઉગ્ર સ્વરૂપે પહોંચતાં અટકાવે છે. શનિનું વર્ચસ્વ ધરાવતા હાથના પાછલા ભાગની ચામડી

હસ્તરેખા શાસ્ત્ર

સુંદર, કુમળી અને લીસી હોય તો એની ઉગ્રતા ઓછી થાય છે, અર્થાત એ માણસ ઓછો ઉદાસીન રહે, એનો નિરાશાવાદ પલટાયેલો રહે અને એ સમાજથી ભાગતો રહેવાને બદલે સમાજમાં ભળતો રહેશે. ગુરૂ પહાડના વર્ચસ્વવાળો માણસ ઓછું ખાનારો, ઓછો ઘાતકી અને ઓછો ક્રૂર બને છે. સૂર્ય પહાડ જેને આગળ પડતો હોય, તે માણસની વૃત્તિ સૌંદર્ય તરફ વધારે પડતી સતેજ રહે છે બુધના અપ્રમાણિક તત્વો ઓછા થાય છે અને મંગળની લડાયક વૃત્તિ ઓછી ઉગ્ર રહે છે. ચંદ્રવાળા હાથની કલ્પના શક્તિ વધુ સતેજ બને છે અને શુક્રના પહાડવાળાની હલકી વાસના વૃત્તિ વર્ચસ્વ પ્રાપ્ત કરતી નથી.

બાળકના હાથની કુમળી અને મુલાયમ ચામડી સાથે તમે ખરબચડી અને જાડી ચામડી બરાબર સરખાવી શકશો અને બરાબર સમજી શકશો. કોઇ સખ્ત મજુરી કરતા મજુરનો હાથ જોશો તો તમને એ સમજવામાં રહેજે મુશ્કેલી નહિ પડે. આવો સખ્ત અને ખરબચડી ચામડીવાળો હાથ ખડતળ જીવનનો પરિચય આપે છે. સુંવાળી ચામડી જેવું એનું જીવન સુંવાળું હોતું નથી. એનો સ્વભાવ ચંચળવૃત્તિવાળો અને મુલાયમ હોતો નથી પણ સખ્ત હોય છે. એવા માણસના હાથમાં જો ગુરૂ પ્રધાન હોય તો એ વધુ જુલ્મી બને છે, વધુ ઘાતકી બને છે. શનિ પ્રધાનપદે હોય તો વધારે નિરાશાવાદી અને વહેમી બને છે. રવિ પ્રધાન હોય તો એની સૌંદર્ય અને કલા પ્રત્યેની વૃત્તિ ઉદાસીનતાવાળી બને છે અને બુધ પ્રધાનવાળાની હલકી અને અપ્રમાણિક વૃત્તિ વધુ ઉગ્ર સ્વરૂપે પહોંચે છે. લડાયક મંગળ વધુ ઉગ્રતાએ પહોંચે છે અને ચંદ્રવાળાની કલ્પના શક્તિ નીચી પાયરીએ ઉતરે છે, એક બાજુ રહ્યો. એ શુક્ર, શુક્ર પ્રધાનપદે જેને હોય એની વાસના વૃત્તિ પ્રેમ તથા સહાનુભૂતિ સર્વને ભૂલીને પાશવી વૃત્તિ તરફ વધતી રહે છે.

આ બે જાતના હાથો ઉપરાંત એક ત્રીજી જાતનો હાથ પણ હોય છે. એ મધ્યમ કક્ષામાં મૂકાય છે. એવા હાથવાળા માણસની ચામડી બહુ કુમળી પણ નહિ તેમજ બહુ ખરબચડી પણ નહિ એવી મધ્યમ વર્ગમાં મૂકાય એવી હોય છે. આવા માણસો તમને સમાજમાંથી બહુ મોટા પ્રમાણમાં મળી શકશે. એ હાથવાળાની ચામડી બહુ નરમ નહિ, બહુ સખ્ત નહિ પણ સ્થિતિસ્થાપક (elestic) હોય છે. આવી ચામડી સારા ધંધાદારીઓ, ધારાશાસ્ત્રીઓ અને ડોકટરોના હાથ ઉપર હોય છે. એમાં મુલાયમતા હોય છે પણ સ્ત્રીના હાથ જેવી કોમળતા નથી હોતી. એમાં સુંદરતા હોય છે પણ સ્ત્રીના હાથ જેવી આદર્શ મુલાયમતા હોતી નથી. એ બે સામસામી શ્રેણીઓનો મધ્ય ભાગ છે અને પહાડોના સામાન્ય ગુણોને સમતોલ બનાવે છે. એવા હાથો તપાસવામાં ઉપલી બન્ને જાતોવાળા હાથની સરખામણીએ જોતાં જરાયે મુશ્કેલી નહિ પડે.

હાથના પાછલા ભાગની ચામડીનું વર્ણન અહીં સંપૂર્ણ થાય છે, એની સાથે એકજ વસ્તુ રહે છે અને તે હથેલીની ચર્ચા કર્યા પછી આંગળાંના ઉપલાં ટેરવાં જોવાની છે.

આંગળાના નખની નીચેના ભાગના ટેરવાં પર ઘણા હાથોમાં થોડો ઉપસેલો ભાગ દેખાય છે. એમાં જ્ઞાનતંતુઓના નાના ગુચ્છા રહે છે અને જાણે નાની ટેકરીઓ ન હોય એવો દેખાવ લાગે છે. કેટલાંક ટેરવાં સાવ સપાટ હોય છે, કેટલાંક સહેજ ઉપસેલાં અને કેટલાંક વધારે ઉપસેલાં હોય છે. વધારે ઉપસેલાં ટેરવાંવાળા માણસોની વૃત્તિ ખુબજ ચંચળ (sensitive) હોય છે. એમને આસપાસના વાતાવરણનું પૂરેપૂરૂં ભાન હોય છે અને સઘળી વસ્તુઓથી એ જાગ્રત રહે છે. એમની લાગણી સહેજે પણ પ્રતિકૂળ અને અયોગ્ય

વસ્તુથી ઘવાય છે, એમના મન પર આવી વસ્તુઓથી પ્રહાર થાય છે. બીજા માણસોની લાગણીઓને તેઓ પુરેપુરું માન આપે છે અને તેમ કરવામાં એની ચંચળ વૃત્તિ બહુજ સંભાળ રાખે છે. પોતાની લાગણી ભલે ઘવાય, પણ સામાની લાગણી કદીએ ઘવાવી જોઇએ નહિ, એ એમના સ્વભાવનું મૂખ્ય અંગ હોય છે. તેઓ પોતે પારકા માટે સહન કરી લેવાની વૃત્તિ ધરાવે છે.

ઉંધા હાથ જોતી વખતે બહુજ નાનો, નાનો, સામાન્ય, મોટો અને બહુજ મોટો એમ પાંચ જાતના હાથનો ખ્યાલ રાખવાની જરૂર છે. બહુ નાનો, ખાસ કરીને પુરૂષોનો હાથ, ઘાતકી વૃત્તિ અને અવ્યવસ્થિત માનસનું સૂચન કરે છે. સામાન્ય નાના હાથવાળા માણસની વૃત્તિ નાજુક હોય છે. એની બુદ્ધી સામાન્ય હોય છે. સામાન બહુ નાનો નહિ તેમ બહુ મોટો નહિ એવો હાથ વ્યવહારૂ બુદ્ધી, તંદુરસ્ત શરીર અને સારી કલ્પના શક્તિનું સૂચન કરે છે. મોટો હાથ પૃથક્કરણ શક્તિ બતાવે છે જ્યારે બહુજ મોટો હાથ નકામી ખીણવટમાં ઉતરવાવાળા અને વાતવાતે માથું મારનારા શેઠ જેવા હોય છે.

સ્ત્રીના હાથ પર જો વાળ હોય તો એનામાં ઘાતકીપણું હોવું જોઇએ. પુરૂષના હાથ પર બહુ થોડા વાળ હોય તો ડહાપણ, શક્તિ અને સમય સૂચકતાના ગુણોની નિશાની ગણાય. બહુજ વાળવાળો ઉગ્ર સ્વભાવનો અને અવ્યવસ્થીત વિચારો ધરાવનો માણસ સમજવો. જેના હાથ પર જરાયે વાળ ન હોય એ કાયર પુરૂ બનાય છે.

પારસીઓ અને રાજકારણ

ઠહુંવરશાહ લાલા

હિંદના એ દાદાએ માત્ર રાજદ્વારી શોષણ પ્રત્યે હિંદીઓનો તેમજ અંગ્રેજોની આંખ ખોલી હતી, એટલું જ નહિ પણ આર્થિક અને સામાજિક શોષણ તેમજ અંગ્રેજ અમલને પરિણામે હિંદના થયેલા નૈતિક અધઃપતન પ્રત્યે પણ તેમણે આજથી લગભગ સાત દાયકા પહેલાં લાલબત્તી ધરી હતી.

સને ૧૯૦૫ માં હિંદના તે સમયના વાઇસરૉય લૉર્ડ કર્ઝને બંગાળના ભાગલા પાડવાની હઠ પકડી હતી. એ વેળા સમસ્ત બંગાળ ઉપરાંત આખા હિંદમાં "અંગ્રેજ માલનો બહિષ્કાર તેમજ સ્વદેશીને ઉત્તેજન"નો પવન ફરી વળ્યો હતો. પણ આજે જ્યારે એ સમય યાદ કરવામાં આવે છે ત્યારે એ પ્રસંગે પારસીઓએ જે ભાગ ભજવ્યો હતો તેનો વિચાર આવતાં ઉપજતી શરમનો પાર આવે એમ નથી. ઘડીવાર માની લઈએ કે સને ૧૯૦૫ માં તો લૉર્ડ મેકોલેએ નાખેલો અંધારપછેડો પારસીઓની આંખો પર ફરી વળ્યો હતો પણ ત્યાર પછીનાં વર્ષોમાં તેમજ હજી પણ એ પરિસ્થિતિમાં (એકલદોકલ અપવાદ સિવાય) જરાયે ફેર પડ્યો નથી, એ વસ્તુ તરફ જ્યારે વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે ખરેજ એમ કહેવાનું મન થઈ જાય છે કે ઉપરથી પ્રગતિમાન અને ઉજળી ગણાતી કોમ ભીતરમાં તો ભયાનક અધઃપતન અને અધોગતિની ગર્તામાંજ ખૂંપી રહી છે.

થોડા દિવસ પહેલાંજ આ લેખકને એક પારસી બહેન જોડે વાત કરવાનો પ્રસંગ મળતાં એવા શબ્દો સાંભળવાનું સદ્‌ભાગ્ય (કે દુર્ભાગ્ય !) પ્રાપ્ત થયું હતું કે, "મેં મારી life દરમિયાન Pears and *Cuticura* સિવાય બીજો કોઈ સાબુ વાપર્યોજ નથી." કેમ જાણે એ શબ્દો બોલતાં તેની છાતી ગજગજ ફૂલતી ન હોય તેમ એ બહેન મલકાઈ જઈને આજસુધીમાં શેક્સપિયર અને 'લીવરપુલનું' કાપડ, ફ્રાંસ અને અમેરિકાની drapery તેમજ મેકોલેની ઝેરી કેળવણીનો સંપૂર્ણ ભોગ થઈ પડેલી હોવાથી અંગ્રેજ સાહિત્ય પરની તેની ફેનાગીરી દર્શાવતાં ઝવેરે આ લેખકને કહેવા લાગી કે, "*Indians are idiots.*"!

આ પ્રસંગ વર્ણવવાનું તાત્પર્ય એટલું જ છે કે હજી આજે પણ એક લાખની નાનકડી કોમમાં ૯૫ ટકા ભાગ એવા છે કે જેઓ પશ્ચિમનું એટલે બધું જ સારું અને પૂર્વનું સર્વોત્તમ એ સઘળું નકામું એમ માને છે.

એક બીજો દાખલો અસ્થાને ન લેખાશે. મુંબઈમાં પારસી કોમની બહુમતી સંખ્યા વસે છે. લગભગ ૬૫ હજારની વસ્તીમાંથી ભાગ્યેજ થોડાકને ભાન હશે કે કાલબાદેવી ખાતે સ્વદેશી માર્કેટ જેવી પણ એક માર્કેટ છે, કે જેમાં જીવનની જરૂરીઆતોની વસ્તુઓ-પ્રથમ પંક્તિની બનાવટ વાળી અને કોઈ પણ પ્રકારના પરદેશી માલ સાથે ટક્કર લઈ શકે એવી મળી શકે છે. આ ઉપરથી વાંચક એમ ન માને કે લેખક સ્વદેશી માર્કેટની જાહેરાત કરે છે, પણ કહેવાની મતલબ એટલી જ છે કે વ્હાઇટવે લેડલો અને ઇવાન્સ ફ્રેઝરનાં પગથીયાં ચડતો અતિશય મોટા ભાગનો પારસી વર્ગ, પોતાના દેશમાં બનેલી વસ્તુઓથી વંચિત છે, એટલું જ નહિ પણ એ વસ્તુઓ કેવી અને ક્યાં મળે છે તેનું પણ તેને ભાન નથી.

પારસી કોમમાં સ્વદેશીની ભાવના કોઈ કાળે હતી કે કેમ એ શંકા છે. જ્યારે બીજા દેશોનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી કે પારસી

કોમમાં પોતાના દેશમાં પોતાનાજ દેશબંધુઓએ બનાવેલી વસ્તુઓ વાપરવાની ઇચ્છા યા મગજ હતીજ નહિ. અને છે પણ નહિ. એમ કહેવાય છે કે ઇંગ્લાંડના રાજા સ્વ. પાંચમા જ્યોર્જ એક ઓફીસની મુલાકાતે ગયા હતા જ્યાં તેમણે અમેરિકન Remington ટાઇપરાઇટરો જોયાં. જે વેળા તેમણે પૂછ્યું કે ઇંગ્લાંડમાં બનતાં ટાઇપરાઇટરો શા માટે વાપરવામાં આવતા નથી ? તો તેમને જવાબ મળ્યો કે એ ટાઇપરાઇટરો અમેરિકન જેવાં ટકાઉ હોતાં નથી. વળતા જવાબમાં ઇંગ્લાંડના એ સ્વર્ગસ્થ રાજવીએ જણાવ્યું કે અમેરિકન માલ ગમે તેટલો ટકાઉ અને સરસ હોય તેમ છતાં ઇંગ્લાંડવાસીઓની એ પ્રથમ ફરજ છે કે તેઓએ પોતાના દેશમાં બનેલી વસ્તુઓજ વાપરવી.

આ દૃષ્ટાંત શા માટે આપવામાં આવ્યું છે એ વસ્તુ તુરત સમજી શકાય એવી છે. હિંદમાં તો પારસીઓ કોઇ પણ વસ્તુ ખરીદવા પહેલાં દુકાનદારને પ્રથમ સવાલ પૂછે છે કે 'Made in England' હોય તોજ આપજો. કેમ જાણે દેશી માલ પ્રત્યે સુગ ન હોય !

ખરો દેશ પ્રેમ તો એનેજ કહી શકાય કે પોતાના દેશની વસ્તુ ગમે તેવી મોંઘી અને હલકા દરજ્જાની કેમ ન હોય છતાં બની શકે ત્યાંસુધી તેનેજ ઉત્તેજન આપે. પારસી કોમ તો હજી પરદેશી વસ્તુઓના મોહમાંજ ફસેલી છે. કોમની નૂતન પેઢીમાંથી પણ હજી પરદેશી વસ્તુને પંપાળવાનું પાપ નષ્ટ થયું નથી એ ખેદજનક છે.

(અપૂર્ણ)

વેદનાનું વિષ

સ્વર્ગમાં એકદા—
'બ્રાહ્મમુહૂર્ત'માં સુરગણોની સભા
સૃષ્ટિના સર્જકે બોલવી હોંશથી,
મર્ત્યલોકમાંથી, ગંધર્વ પાતાળથી
સંત પરમહંસની, યક્ષને અસુરની–
મર્ત્ય માનવી તણી હાજરી યે હતી. ૬

શંખ સહસા ફૂંકાયા અને વાયુના
વાત થંભી ગઇ, મૌન કેરી સભી
ઝંખતાં વિશ્વને નિર્ઝરીણી જરી,
વિશ્વસૃષ્ટા તણી વાણી કાને પડી.
ને પછી મેરુ કેરો રવાયો કરી
સિંધુનું ભવ્ય મન્થનૂ દીધું આદરી.
દૃશ્ય એ પેખવા સૂર્ય, ચંદ્ર, તારલાં,
પૃથ્વી, મેઘ, વાયુ સૌ સ્તબ્ધ ઊભાં રહ્યાં ! ૧૪

ભવ્ય મન્થન થકી આખરે વેદના–
અખિલ આ વિશ્વની સમસ્ત સંવેદના
વિષ–કૂપે જણાતી છલોછલ ભરી–
ભવ્ય મન્થન તણો અંત એ આખરી !

જોઇને યક્ષ, દાનવ અને દેવતા,
સંત ગંધર્વ વિહ્વળ ઉરે સેવતાં–
ઘોર શી વિષની ભીતિ લજ્જામયી–
યુગયુગાન્તરે જે ન કો' દિ' થઇ ! ૨૨

સૃષ્ટિનાં અર્ક શું વિષ સ્વિકારવા
ઘરા કરી વિનંતિ સુણીને સભા
સંત, ગંધર્વ ને દેવ દાનવ તણી
બેઠી છે સ્તબ્ધ ભયભીત કો' શિલ્પશી
એ પળે માનવી—
કર્મનાં મર્મ શો સત્ય એ માનવી
વેદનાનું મહા વિષ હસ્તે અહીં
જાય ત્યાગી સભાને અચંબા મહિં ! ૩૦

ત્યારથી દેવ ને સંત પરમહંસને
એક તલસાટ ટકોરા કરે બારણે:
એકદા વેદના જે નકારી હતી–
આરઝૂ આજ એની રહી કામતી !
સર્વમાં માનવી ઉચ્ચ શું ને કેમ–
ત્યારથી વેદનાનો મળ્યો વારસો ! ૩૬

કાન્તિ વડોદરીઆ

સ્વતંત્રતાનું મૂલ્ય

: રૂપાંતર :
નરીમાન
સોરાબજી
ગોળવાળા

બજાર ભરાયું હતું.

સંસારભરની સર્વ વસ્તુઓ ત્યાં વેચવા સારૂ મૂકાઈ હતી.

એ બજારમાં એક બાજુ 'સ્વતંત્રતા' વેચાતી હતી.

બીજી બાજુ 'દાસત્વ' વેચાતું હતું.

'સ્વતંત્રતા'નો માલિક કંઈ ઓરજ ચહેરો ધરાવતો હતો. તેના મુખ પર ભયંકરતા હતી છતાં તેમાંથી તેજ દઢતા અને વીરત્વ છલકાઈ જતો.

'દાસત્વ'નો માલિક મીઠડો હતો. એની વાતમાં મિઠાશ હતી છતાં તેનામાં ન તેજ, ન દઢતા ન વીરત્વ નહોતાં.

અહીં તહીં ખરીદી-કરી ફરતાં ફરતાં બધાં જણાં આ દુકાને પણ આવતાં. "દાસત્વ"ની દુકાન આગળ તો ઘણી ગીરદી રહેતી. દુકાનદારનો ચહેરો ખૂબ, આકર્ષક હતો કે સર્વ જણાં ત્યાં ખેંચાઈ આવતાં. ગ્રાહક તેને પૂછતા: "કેમ ભાઈ, તમારો માલ ખુબ વેચો છો કે? એનું મૂલ્ય શું?"

દુકાનદાર મધુર સ્મિત કરતો: "ભાઈ સાહેબ, એની તે કોઈ ઘણી કીમત હોય. લ્યો લઈ જાઓ. એની સાથે તો બીજી સરસ ચીજો અને સોદાઓ અને એલાયો પણ મળે છે."

પછી કોણ ચૂકે? લોકો પ્રસન્ન થઈ ને ચીજ ખરીદી લેતા.

'સ્વતંત્રતા'ની દુકાને પણ સર્વ કોઈ આવતાં, ભાવતાલ પૂછતાં, પણ તેની આકરી કીમત જાણીને સૌ પાછળ હઠતાં. આવી તે કોઈ કીમત હોય? લોકો તેને ગાંડો ધારતા. એનું મૂલ્ય તો કોઈ વીરલા જ આંકે.

દિવસ પછી દિવસ ગયા. 'સ્વતંત્રતા' વેચાયા વિના પડી રહી. અંતે દુકાનદાર થાક્યો. 'આ દેશમાં એની કદર નથી.' દુકાનદારે વિચાર્યું. અંતે તેણે બધું સમેટી લઈ બીજે ચાલી જવાની તૈયારી કરવા માંડી.

એક દિવસે સાંજે એક દીનહીન મનુષ્ય ત્યાં આવ્યો. દુકાનદારને બધો માલ બાંધતો જોઈ એણે પૂછ્યું: "ભાઈ, કેમ ચાલ્યા જાઓ છો? માલ વેચાઈ રહ્યો?"

"ના, માલ શેનો વેચાય?" દુકાનદારે નિરાશા દાખવી. "અહીં મારા માલની કદર નથી."

"એમ કેમ બોલો છો? બધાનો માલ વેચાય અને તમારો જ નહિ?"

"મારા માલની કીમત કોઈ આપી શકતું નથી."

"એવો તે શી કીમતનો માલ છે? તમે શું વેચો છો?"

"સ્વતંત્રતા"

"સ્વતંત્રતા!" મનુષ્ય ચમક્યો. "રે, એની તો હું શોધમાં જ છું. એને માટે તો કેટલા દિવસથી ઘૂમી રહ્યો છું. લાવો ભાઈ, એ હું લઈશ."

"તમે......તમે લેશો?" દુકાનદાર અચકાઈ રહ્યો.

"હા ભાઈ, કાં ન લઉં! કહો એનું મૂલ્ય."

"પણ તમે એનું મૂલ્ય નહિ આપી શકો."

"એવી તે શી કીમત છે કે તે મારેથી ન અપાય?"

"તમારૂં માથું એ એનું મૂલ્ય."

"ઓહ! બસ એટલું જ! એમાં શું! લ્યો આ..."

દીનહીન મનુષ્યે માથું નમાવ્યું.

તેણે અમર સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી.

(મૂળ હિન્દી)

લેખકોની દોલત

લખનાર

મહેર નાણાવટી

દોલત. ત્રણ અક્ષરી નાનકડો શબ્દ. શબ્દ છે સુંદર, પરંતુ એ પડ્યો અટપટો. પોતાની સુંદરતાથી અનેકને મનોરંજન આપે, અનેકને રંજાડે. જાણે સારીએ જગત આ નાનકડા શબ્દ માટેજ જીવતી હોય, લડતી હોય! જાણે તેની આજુ-બાજુ ફરવામાં જીવનનું સર્વસ્વ સમજતી હોય!

વિચારો માનવીનું જીવન ઘડે છે. માનવી ક્યારથી આ નાનકડા શબ્દ માટે વિચાર કરતો થયો, એ કહેવું મુશ્કેલ છે. ઇતિહાસના પાનેપાના દોલત માટેની લડાઇથી ભરાયેલા છે. હજારો માણસોનું લોહી દોલત માટેજ રેડાયું છે, રેડાય છે, અને બનવા કાળ છે કે લાંબાં કાળ સુધી રેડાતું રહેશે.

દોલત માટેનો ઇતિહાસ બહુ પુરાણો છે. માનવી શરૂઆતમાં તો સમાજવાદના ધોરણે (Primitive Communism) જીવતો. પરંતુ ધીમે ધીમે એને દોલતનો ચસ્કો લાગ્યો. એને દોલત સંગ્રહવામાં આનંદ આવવા લાગ્યો. પોતાના ઘરને, સ્ત્રીને, જાનવરોને, હથીઆરોને એને દોલત તરીકે ગણી. આ દોલત કોઇ લૂંટી જાય તો તે તેની સાથે લડતો, ઝઘડતો, અને વખત આવે તો જીવ લેતો યા જીવ આપતો. જેમ માનવી વ્યવસ્થિત જીવન જીવવા લાગ્યો, તેમ તેની દોલત માટેની માન્યતા પણ વ્યવસ્થિત થતી ગઇ. હવે ફકત સ્થાવર મીલકતનેજ દોલત ન ગણતો, દોલત પેદા કરનાર માનવીને પણ પોતાની દોલત તરીકે ગણવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે તે નાનકડો ટુકડા રાજા બની બેઠો. પોતાના હાથ હેઠળના માનવીઓ પાસે મહેનત કરાવતો અને તેમાંથી ઉપજતી આવક પોતે લેતો, બદલામાં મહેનત કરનાર માનવીને ખાવાનું અને રહેવાનું આપતો. આ ખાવાનું અને રહેવાનું તે પોતા જેવું નહિજ. પોતે જે પ્રમાણે રહેતો અને જીવતો તેનાથી ઘણુંજ નીચું જીવન તે પોતાના હાથ હેઠળનાઓ પાસે જીવાડતો. આમ તેની દોલતની ભાવના આગલ અને આગલ વધતી ગઇ.

ત્યાર પછી મશીનની શોધ થઇ. માનવીએ દોલત પેદા કરવાના ઓજાર તરીકે તેનો ઉપયોગ કર્યો. પરિણામે જ્યાં એક દોલતમંદ દસ ગુલામો રાખી જીવતો, ત્યાં એક મશીન માલિક હજારો મજુરો રાખી દોલત ઉત્પન્ન કરવા લાગ્યો. આમ થોડો વખત ચાલ્યું, પરંતુ ત્યાં તો એક મશીન–માલિકના લાભો (Interest) બીજા મશીન–માલિકના લાભો સાથે અથડાયા. આમ શરૂઆતમાં અંદર અંદર ઝઘડો થયો. પરંતુ થોડાજ વખતમાં એક પ્રદેશના, એક દેશના મશીન–માલિકો ભેગા થયા અને વધુ સમૃદ્ધ, દોલતમંદ થયા, બીજા દેશમાં માલ મોકલી દોલત એક–ઠ્ઠું કરવા લાગ્યા. પરિણામે દેશદેશ વચ્ચે લડાઇ થઇ. આ લડાઇમાં મશીન–માલિકો ધરાવતો દેશ જીતતો અને પોતાનું

સામ્રાજ્ય સ્થાપતો. આમ સામ્રાજ્યવાદ આવ્યો. આ સામ્રાજ્યવાદના પરિણામે જગતે બે મોટી લડાઈઓ અનુભવી. બનવા કાલ છે કે થોડાજ વર્ષોમાં ત્રીજી મોટી લડાઈ આપણને અનુવવી પડે !

સામાન્ય રીતે સામાન્ય માનવી વિચારે ઓછું. એ તો પોતાને ખાવાનો રોટલો મળે, રહેવાને ઝુંપડી મળે એટલે સંતોષ માની લ્યે. પરિણામે એની મહેનતનો બીજાઓ દોલત પેદા કરવા ઉપયોગ કરે. આ હાલતનું ભાન સામાન્ય માનવીને લાંબા વખત સુધી ન થયું. આ ભાન કરાવનાર તે કાર્લ માર્ક્સ. એણે સુક્ષ્મ અભ્યાસ કર્યો. લંડનના સૌથી મોટા પુસ્તકાલયમાં વર્ષોના અભ્યાસના પરિણામે એણે જગતને જણાવ્યું કે આ સારીએ માનવ—લડત ફક્ત દોલત માટે થાય છે. દોલત સંગ્રહવાના પ્રેમને પરિણામે જગતમાં લડાઇ થાય છે, અને તેથીજ જ્યાં સુધી જગત પોતાની દોલત માટેની ભાવના (conception) ન બદલે ત્યાં સુધી માનવી માનવી સાથ ઝઘડતોજ રહેવાનો.

આ વિચારો કાર્લમાર્કસે ૧૮૪૮ માં જગત સામે રજુ કર્યા. દોલત ધરાવી બેઠેલા જગતના શોષણવાદીઓ ભડકી ગયા, પરંતુ તે દિવસથી સામાન્ય માનવી દોલત માટે વધુ અને વધુ વિચારતો થયો. માર્ક્સના સમાજવાદને ભલે આજ જગત સ્વિકારવા તૈયાર નહિ હોય, પરંતુ માર્ક્સે જગતનું આ મૂળ બાબત પર ધ્યાન ખેંચી જગતની સેવા બજાવી છે. જગતને સીધા રસ્તે વિચાર કરતા કરવાનું કામ

તમારા ભીતરના લોભની જડ તમારા જીગરમાંથી જ્યારે સદંતર ઉખડી જશે ત્યારે તમારા પાપી વિચારો પૂરેપૂરા નાશ પામશે, અને ત્યારે જ તમારાં સાચાં કાર્યોનો બદલો તમને મળશે.

—ગાથા વહિસ્તોઇશ્ત

વિચારકોનું, લેખકોનું, કવિઓનું, વાર્તાનવેશોનું, નાટકનવેશોનું છે. કમનસીબે હજુએ આપણા લેખકો, કવિઓ, વાર્તાનવેશો બધીએ બાબત પર લખે, પણ જીવનના મૂળ વિષય દોલત પર જ ન લખે. પ્રેમીઓનો પ્રેમ વ્યક્ત કરે, હૃદયની વરાળ બહાર કાઢે, સંસારના દુઃખો વર્ણવે, પરંતુ આ સર્વ શા માટે થાય છે, તેજ જણાવવાનું ભુલી જાય. એમ કોઇ નજ કહે કે કાલથી સર્વ લેખકો દોલતના વિષય પર લખવા માંડી, બીજા સર્વ વિષયો બાજુ મુકવા. ના, એમ કહેનાર મૂર્ખ માનવી હોય. જગતના દુઃખોમાં શાંતિ આપવાનું, માનવીના મનને તેમાંથી બહાર કાઢી હળવું વાંચન આપી તેના મનને રંજન કરવાનું કામ લેખકોનું છે. પરંતુ ફક્ત તેટલુંજ કરી બેસી રહેનાર લેખકો, બનવા કાળ છે જગતને એશઆરામ તરફ ખેંચી જશે. જીવનની લડતના મૂળ વિષયો તરફ માનવીનું ધ્યાન ખેંચવાનું કામ પણ લેખકોનું છે.

એ તેઓ કેમ વિસરી શકે ? આજ તો લેખકો દોલત સંગ્રહવા માટે દોલતનાજ વિષયને બાજુએ મુકે છે. ઘણીએ વખત એમ પણ થાય છે કે લેખકોએ કયા વિષય પર લખવું એ એના પર છોડવામાં નથી આવતું. પ્રકાશકો યા માસિક, ત્રિમાસીક, યા રોજીંદા પત્રોના તંત્રીઓ લેખકોને વિષય આપે છે અને તે પર લખવા કહે છે. આ વિષયમાં દોલતના વિષયને સ્થાન હોતું નથી. કારણ એજ કે દોલત પર લખાયલા લેખો પ્રકાશકો યા તંત્રીઓની દોલત લુંટી લેવાની શક્તિ ધરાવે છે. અને આ મહાનશક્તિથી બીહને પ્રકાશકો યા તંત્રીઓ દોલતના વિષયથી દૂર ને દૂર નાસે છે, લેખકોને નાસવા કહે છે. પરિણામે લેખકો માટે બે માર્ગો મોકળા રહે. એક તો પ્રકાશકો યા તંત્રીઓની દોલતની ભાવનાના ગુલામ બની જવું અને સારાએ જીવનના સર્વ વિષયો પર લખવું અને દોલતના વિષયને વિસારી મુકી, પ્રકાશકો અને તંત્રીઓને દોલત ભેગી કરવામાં મદદ કરવી અને તેમાંથી જે નાનકડો રોટીનો ટુકડો ફેંકવામ આવે તે પર સંતોષ માનવો. બીજું આવા પ્રકાશકો અને તંત્રીઓને છેવટ સલામ કરી નાખી, પોતાની કલમ બીજાઓ માટે દોલત પેદા કરવા અને સંગ્રહવા માટે જ વાપરી પોતાનું યુનિયન બનાવી પોતાના પ્રકાશનો ચાલુ કરવા. પરંતુ આ પ્રકાશનો શરૂ કરનાર એ વખતના લેખકો તંત્રીપદે બીરાજી દોલત પ્રેમી ન બની જાય તેની શી ખાતરી!

આ સારીએ સ્થિતિ લેખકો માટે જેટલી વિચિત્ર છે તેટલી વાચક-વર્ગ માટે. આ હાલતમાં ન તો લેખકોનું કલ્યાણ થાય, ન તો વાચકોનું. આ સત્ય લેખો અને વાંચકો વહેલામાં વહેલા સમજી લે એમાંજ સર્વેનું કલ્યાણ સમાયલું છે

સત્યનાં જ્ઞાનનો ઉપયોગ

હું માનું છું કે મારૂં જીવન, મારી બુદ્ધિ, મારો અંતરદીપ અને કેવળ મારા ભાઇઓમાં જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટેજ અપાયેલાં છે. હું માનું છું કે સત્યનું મારું જ્ઞાન એ ઇશ્વરે મને આજ કામને માટે આપેલ સંપત્તિ છે; અને એ સંપત્તિ એક એવા પ્રકારનો અગ્નિ છે કે તેનો જ્યારે બગાડ થતો હોય ત્યારે જ તે અગ્નિરૂપ બને છે. હું માનું છું કે મારા જીવનનો એક માત્ર અર્થ એ છે કે મારો અંતરદીપ જે રસ્તો દેખાડે તેજ રસ્તે મારે ચાલવું અને આ દીપકને માણસો આગળ ઉંચો ધરી રાખવો; જેથી માણસો તેને જોઇ શકે.

—ટોલ્સ્ટોય

અમારી ચાલુ વાર્તા

ભોળી રોશની

લેખિકા :- ફેની દલાલ

પ્રકરણ ૩

—

કમ્પેનીયન

આ બનાવ પછી નોશીરવાન કામાનાં નામને મોટો ધોકો પહોંચ્યો. સરકાર દરબારમાં માનમોહ પામેલા તે આદમીને એથી જાહેરમાં પુષ્કળ ખરાબ લાગ્યું. હજી તો તેને આગળ ઉપર વધવાની ઉમેદ હતી.. હજી તો ગવર્નરોને પાર્ટીઓ આપી બ્રિટીશ રાજના અમલદારોની ખુશામદ કરી તે પોતાની અભિલાષા પાર પાડવાની ઉમેદમાં હતો. એકના એક તે બેટાનાં આ પગલાથી નોશીરવાન કામાની 'સર' થવાની બધી હોંશ ઉમેદ આજ ને કાલ તો ત્યાંજ સરીજ ગઇ.

શીરીન કામાને બેટાના એ દુઃખભર્યા વિયોગથી જબરો આંચકો લાગ્યો. તેની તબિયત લથડી ગઇ. તે કશામાં ઉલટ ઉમંગ નહિ લેતાં ગેરહાજર તે બચ્ચાંનાં ખ્યાલમાં ઝુરતી આવી. તેનો પતિ તેની તરફ ભલો અને માયાળુ હતો, પણ શીરીનની દુનિયા તો તમામ બદલાઇજ ગઇ. માનો એકપુરો તે લાડકાવાયો દેવું નશીબ લઇ આવ્યો હતો ? શીરીનનાં આંસુ કદી સુકાવાનાં નહિ હોય એમ તે રડમાજ કરતી ઘેરબાર, ધણી કે સોસાયટી તરફની કશી પણ ફરજ બજાવ્યા વિના તે બસ રૂદન કરતીજ પડી રહી.

"એમ ના કર" તે પતિ શરૂઆતમાં તેની આગળનો આગળજ રહી તેનાં પર ઘણું વ્હાલ અને કાળજી દેખાડતો હતો. એક દિવસ તે તેના કાલાવાલા કરતાં બોલ્યો, "એમ ના કર ડાર્લીંગ ! તું એમ કરશે તો બીમાર થઇ જશે, નો પછી હું શું કરીશ ? મારૂંબી તારા સિવાય કોણ છે ? જરા ફરી હરીને મન ફેર, કશામાંબી ઉલટ લે કે તારો વખત જાય."

અને ધણીની માયા મહેરબાની જોતાં તે ગરીબ પરહેતરે પોતાનાં આંસુ ઘડી વાર ખંચાવી લીધાં. મન મોટું કરવા તે તો ઘણુંબી માગતી. રાજ્યથી તેનાં ભરથારનાં જીગરમાં તેને શાન્તીનું સુખ હતું એમ તે કહેતી. તેનું એ જીગર તેને માથે સલામત રહે એવું તે માગનારી એક પતિવ્રતા નાર હતી, પણ તેનું બચ્ચું, તેનું બચ્ચું ! ગમે તેટલો તે મોટો મોટો થયો હોય પણ માને મન તો તે તેનું બચ્ચુંજ ! તેનાં વગર તે જીવીજ કેમ શકે ?

વખત જતાં નોશીરવાન કામા તો પોતાની નિયમીત જીંદગી પાછો ગુજારતો થયો. નહિ કે તેને દીકરાનું કાંઇ લાગતુંજ નહિ. તેનાં હૈયાંને એથી પુષ્કળ આઘાત થયો હતો, પણ આખર કહે ને તે એક મર્દની મરોડી હતી. મર્દ માણસને કંઇ ઘરમાં બેસી રડ્યા કરવાનું ભાવે ? ગમે

પરવાહ કાં નહિ પૂરી પડે, મરદને તો તેનો ભાર ઉપાડવા છતાં બીજી ફરજો બજાવવી પડે છે: તે ધંધાધાપા અને કામસર બહાર જવા આવવા લાગ્યો. ધીમે ધીમે તે પાછો જાહેર જીવનમાં પણ ભાગ લેવા લાગ્યો. ફક્ત શીરીનની જે મૂરપંજર હતી તે ચાલુજ રહી, બલ્કે તેમાં વધારોજ થયો. ઘરની બહાર તો શું પણ ઓરડાની બહાર બી વગર જરૂરે પગ કાઢવાનું હવે જાણે તેણે મોકીજ વાળ્યું. ઘર, અલબત્ત, ધા પર વખાણું થયું હતું. ત્યારે સોસાયટી તરફની ફરજની તો શીજ વાત!

અંતે તેના ધણીથી એ નહિજ સહન થયું ત્યારે તે એક સુચના બાહારનાં લોકનીજ સલાહથી પત્ની આગળ લઈ ગયો.

“શીરીન! મને કામેકાજે બહાર જવું આવવું પડે છે ને તું નહિંજ કે ઠે નીકળતી તેથી છેક એકલી પડી જાય છે. તારી આગળ કોઈ ‘કમ્પેનીયન’ હોય તો જરાબી તુંને રીઝવે. ને હવે નોકર ચાકરોનો કંટાળો તુંને ગમતો નહિ તો તે જરા ઘેરતુંબી જોયને દેખરેખ રાખે તો તારા જીવને નિરાંત થાય.”

“જીવને નિરાંત!” તે બાપડી મનમાં બબડી. “હવે નીરાંત તો ત્યાંજ તો” એમ છતાં બહારથી તેણે કાંઈ રકઝક કરી નહિ. તેનો ધણી તેને માટે એક બાનુની ‘કમ્પેનીયન’ રાખવા માગતો હતો તો તે જેમ કહે તેમ કરતી. જો કે તેને વિચાર તો આવ્યો કે ‘કમ્પેનીયન’ તેને શું ‘કમ્પની’ આપી શકવાની હતી? હવે તો તે બાપડી કોઈ સાથે મોં ખોલી વાત પણ કરવા ચાહતી નહિ.

‘કમ્પેનીયન’ માટેની જાહેર ખબરોના જવાબ તો ઘણા આવ્યા. આજુબાજુના દોસ્ત સલાહકારોની મદદ સાથે નોશીરવાને તેમાંના કેટલાક ચુંટીને બાજુ મુક્યા. ત્યાંથી એ ‘ઇન્ટરવ્યુ’ માટે આવી ગયાં. હજી નોશીરવાન કામાને શીરીનને લાયકની ‘કમ્પેનીયન’ કોઈ જણાઈ નહિ.

“જરા કોઈ ઠરેલ અને આપણી હમજાત રાખજો મી. કામા,” સીપલાઓએ સલાહ આપી. “હમજાત હશે તોજ ઠકશે. પરજાત ને ગુંઇ ગોરી ગોરી મડમ તો રાખતાજ ના. તે લોકનાં તો ઓકકા એવા ફૂલવા સાંભળ્યા છે કે પુછવુંજ નહિ.”

આ ઉપરથી મી. કામાએ ચોક્કસ એક પારસી બાનુનોજ જવાબ પસંદ કર્યો. તે ‘ઇન્ટરવ્યુ’ માટે આવી. ખાસ જુવાન તો નહિજ પણ હજી જુવાન જેવીજ. વાતચીતમાં તે સભ્ય અને લાયકવાળી હતી. દરેક રીતે તે કાબેલ જણાતી વળી દેખાવમાંથી નાખી દેવા જેવી તો નહિજ હતી. તેને જોતાંજ કોઈ જરૂર અજબ થાય કે તે પરણી કેમ નહિ હશે? પણ નવયુગમાં કુમારીકાઓ જોવાની શી નવાઈ છે કે, શહેરાં લામ કુંવારી નહિ હોય? જે ગમે તે, પણ શહેરાંનાં નસીબમાં હશે તે આ ‘કામા હોલ’ની સીડી ચઢી.

પ્રકરણ ૪

પવિત્ર પ્રેમની કથાણ.

શહેરા લામ પોતાનાં કામમાં કુશળ જણાઈ. ઘણી ઇમાનદારીથી તે પોતાની ફરજ બજાવવા લાગી ઘરનાં નોકરોની દેખરેખ રાખતી. આવનાર જનારને જવાબ દેતી. વળી મીસીસ કામા તરફ તે અત્યંત લાગણીવંત હતી. ઘણી ફરમાનબરદારીથી તે તેઓનું કામકાજ ઉપાડી લેતી. તેમને ગમે ત્યારે તેઓ આગળ બેસી તે કાંઈ કાંઈ વાંચતી. ગ્રામોફોન વગાડતી. ટુંકમાં તે એક અચ્છી ‘હાઉસ કીપર’ અને કમ્પેનીયન પુરવાર થઈ. ટુંક મુદતમાંજ તે ઘરની રાહરસમથી માહિતગાર બની ગઈ. તેણે સર્વનાં દિલ જીતી લીધાં. નોકર ચાકરો તેને માન આપતા, એટલુંજ નહિ પણ ઉપલી સોસા-

મરીમાં પણ થોડાં કામ બહુ આસાનીથી કરી લીધાં. શેખનાં રૂપાને ખબર નહિ પડી કે તે સમાજના નીચલા થરની, ગરીબીમાં ઉછરેલી અને ગરીબી વેઠેલી એક બાળા હતી. એટલી બધી તે પોતાની નવી દુનિયામાં ફાવી ગઈ.

તેનાં આવ્યા પછી નોશીરવાન કામા હવે બીલકુલ નચિંતાઈથી પોતાના કામકાજ ને ધીરધારની રોકાણમાં ધ્યાન દેતા હતા. એ માટે તેઓ મીસ કામનાજ ઉપકારી હતા. ફરી એકવાર તેમણે પેતનની અભિલાષાની સીડી ચડવાનું કામ જોરશોર માંડ્યું હતું. દીકરાની જુદાઈનો ગમ એ રીતે તેઓ પોતાની અગાઉ રોકાણમાં ઘણી રહેશે દૂર કરવા લાગ્યા.

પણ એક મા કેમ કરી શકે! મા અને બાપ બન્નેને પોતાનું બચ્ચું વ્હાલું હોય એ ખરું, પણ મા તે મા. તે તો બચ્ચાંથી છૂટી પડતાં અને આ રીતની જુદાઈથી જીવ ભમતાં ભમતાં બીમાર પડી હતી. કયાં તેનું બચ્ચું અને કયાં તે!

"આ એક એવી મનની બીમારી છે — મનની કાળિજ વેદના જે કેવળ મેન્ટલ ટ્રીટમેન્ટ કરાવ શાંતિ પમને ફાયદો મેળવી શકે," જૂના ફેમીલી ડૉક્ટરે નોશીરવાનને સલાહ આપી. "તમે મીસીસ કામને થોડા વખત મુંબઈથી દૂર કરી નાખો. મીં કામા, બેશક તમને કામકાજ છોડીને જવા નહિ બનતું હોય તો હવે તો કમ્પેનીયન મીસ કામની સાથે તમો એઓને આસાનીથી મોકલી શકો."

કાળજીથી વીંટળા પડતાં જે બરધાર પોતાની બીમાર બાનુ આગળ, ત્યારે એ બીજી સૂચના રજુ કરી. 'જરૂર બીજો કર!' તેની પાસે બિમાર હતું અને પોતાની વ્હાલી પત્નિનાં સુખ કાજે કાંઈ તે કંઈપણની વાત કરવા આવતો નહિ.

ઠ મેરીની તાબેદાર, જેમ કહે તેમ કરનારી ને પરહેજગાર, મગર આ વાર પતિની સૂચના મંજુર રાખી નહિ.

"મારી એટલી બધી કાળજી ના કર્યા કરો, નોશીર." તે બિચારી અભિમાનથી ભરપુર છતાં બળતાં હૈયે બોલી. "મને મરવા દેવો. મને કશું ગમતું નથી. પણ તમે અહિં રહો ને હું ત્યાં! એમ કદી બનેજ નહિ. તમે આખો વખત કામકાજમાં પરોવાયા રહો, મરીમાં બુંદન અને હું મઝાથી ત્યાં રહીને એશ! નહિ, ડીયરેસ્ટ, તમને એકલા મુકીને મારે નથી જવું."

એક પત્નીનો પ્યાર! કોણ તેનું માપ કાઢી શકે! તે ને બસ પતિ પતિ અને પતિનેજ ખુદા અને માલીક માનનારી અને તેનેજ પૂજનારી એક પરધેલી વનિતા હોય છે. તેનાં પ્યારને કોઈ હદ કે સીમાડા રહેતી નથી.

અને એ તેનો મોટો પ્યાર જોતાં નોશીરવાનનું હૈયું ભરાઈ આવ્યું. નાજુક તે ઘર એ પછી તેણે પોતાનાં જીગર સાથે દાબી દીધું. તે નિર્બળ હોઠ અને માથા ઉપર ફરી રંગ અને જીવ આણવા તેણે પવિત્ર પ્રેમનાં ચુંબનોથી તે બંધા ભરી નાખ્યા. હકદાર એક પત્નિના પ્રેમનો ઉમળકો પીતાં, બિમાર તે પત્ની ગાંડી પોતાની બિમારી ભૂલી ગઈ. સંતોષથી તેના મુખ દેહ તેનાં હાથોમાં દબાઈ રહ્યું. અને એ તેનું એ સિરતાજ! જુગ જુગ જીવે એને ધરથાર!

"ચાલ ત્યારે તું મારા વગર એકલી નહિ જાય તો હું બી થોડા વખત તારી સાથે કેરી લીધ હું. ઓ ડીયર, મેં મસુરીનો આ બંગલો કાળજી લીધી છે" થોડાક દિવસ પછી નોશીરવાને એક બંગલાનો નક્શો ગોરીનને દેખાડતાં કહ્યું. "મસુરીમાં તુંને જરૂર ગમશે. તુંને ત્યાં જરૂરજ ફાવશે."

અને ત્યારે જાણતા એ પતિને તે શું પરવરદિગાર કેમ નારાજ કરે! પતિનો તેના તરફનો પ્યાર જોઈ ઘડી વખતે તેનું જીગર ઉછાળા સુખથી ભરાઈ ગયું. ગરીબ તે! આવતા બનાવની આગાહીની તેને કોઈએ ચેતવણી આપી હોત તો કદી બી તે તેની સાથે મસુરી જવા એક મન થાત!

પણ ત્યાં જવાની મુસાફરી વિગેરેની તૈયારીઓ કરવાનો હુકમ કમ્પેનીયન મીસ લામને મળી ચુકો હતો. શહેરાંનાં ચપળ કદમ અને હાથો એ પછી લાંબા તે એન્જની ગોઠવણુ કરતાં બધા ઉઠી ઉઠી ગયા.

પ્રકરણ ૫

"શયતાની ટેકરી".

એકાંતમાં તે બંગલો હતો. મસુરીથી ત્રણ ચાર માઇલ ઉપર આવેલો 'લેન્ડોર'નો તે હન્તો વિશેષ રૂપ છે. શીરીન કામાને શાંતિ ને સુપકીડીજ બધુ અનુકુળ હોવાથી નોશીરવાન કામાએ તે ખાસ પસંદ કર્યો હતો.

રોજ મીસીસ કામાને તેઓ 'રીકશો'માં ફરવા લઇ જતા હતા. તે ઉંચા બાંઝના ઝાડો, લીલોતરીથી છવાયલી ખીણુ અને બરફ છવાયલાં શિખરોની ટોચ નીહાળતી તેઓ દૂર દૂર જતાં પહાડી તે વાટમાં 'કામા ફૈરાન્ટ' ધરાવની તે રીકશો, ભપકાદાર 'લીવરી'માં સજ્જ થયલા કુલીઓ ધમધમ ગબડાવી જતા. આખર નાજુક તે બાનુનો બોજ તેમને મન તો પીંછા જેવોજ હતો. અઠવાડિયાંઓ પસાર થયા છતાં શીરીનમાં કશોજ ફેર પડ્યો નહિ. નોશીરવાને અફસોસથી જોયું કે તે તો જોવીને તેવી ફીક્કી, દુબળી અને કરૂણુ ચહેરાની રહી ગઇ હતી. તેનાં નયનો, આસપાસની સુંદરતા જોવા નહિ, પણુ જે તેને નહિ મળી શકે તેનેજ જોવા તરસ્યાં બની રહ્યાં હતાં. દિન પર દિન એ નેત્રો તેનો આગળો પ્રકાશ છોડતાં ગયા. દિન પર દિન તે પ્રેમાળ જનગી બનતી ચાલી. આખર હવે હેલ કુદરતની ગમે એવી દિલખુશી બી તેને દુર કરી શકે ?

એથી ઉલટું નોશીરવાન અને શહેરાં મસુરીની તાજી ખુશનુમા હવામાં પુષ્કળ લાલ ઉઠાવવા લાગ્યાં. શહેરાંનું જોબન તો જાણે ફરી એક વાર ઉછાળા મારતુ ખીલી રહ્યું હતુ. તે ગાલોનો રંગ, આંખોનું તેજ, તેના ચહેરાની ચમક અને બદનની મરોડ ભલા મર્દને તેના પગે આગળ ઝુકતો કરે એવાં જોવા જોગ બન્યાં હતાં.

એજ પ્રમાણે નોશીરવાનમાં પણુ ફેરફાર થયો પંચાવન પસાર કરી ચુકેલો આદમી મુંબઇમાં ભલે ખખડી જતો હોય, મસુરીની તાજી ખુશનુમા હવામાં નોશીરવાન કામા તો ભાર નમારે લાલ તુલી બની ગયા. તેઓ ધમધમ ચાલતા. એકનું ચાર ઘણું ખાતા અને વજન પર વજન વધારતા ગયા. છતાં તેમનુ શરીર માંસના લોચાનું નહિ પણુ સંગીન અને મજબુત બન્યું. તેમનો આકાર દિન પર દિન વધુ દમામદાર તેગજ ખડો ને તડો થતો ગયો.

કોઇ વાર એ બે—નોશીરવાન અને શહેરાં, મીસીસ કામાની રીકશોની બાજુમાં સરોબર ચાલતાં. ઉંચી કદાવર સોહામણી તે સ્ત્રી અને ફરી જવાન બની ગયલા તે પુરૂષની જોડી ઘણાનું ધ્યાન ખેંચી લેતી એક બપોરે તેઓ 'હિપી વેલી'ની સુંદરતા લુંટતાં એક બીજાં સાથે તેની ખુબીનાં વખાણુ કરતાં ચાલતાં હતાં. શહેરાંનાં ઉઘાડાં માથા ઉપરનું એક કર્લ પવનની લહેરે ઉડીને તેના ગાલ સાથે ગમ્મત કરી રહ્યું હતું. એક પળ નોશીરવાન કામની વખાણની નજર તે ઉપર ઠરી રહી. શહેરાં એ જાણ્યા ખામી અને તેના ગાલે મનોહર ગુલાબનો રંગ પકડ્યો.

બીજી પળે એમ છતાં શહેરાંની નજર રીકશોમાં સ્વાર થયલી તે ફીક્કી નાતવાન આકૃતિ ઉપર પડી. અસલ વેદનાથી ભરપુર તેની નજર ડેબી તે બેને ઢીલી રહી હતી ! એ વેદના, એ સંતાપ જોતાં શહેરાનું હૃદય એટલું તો ઘવાયું કે તુરંત એ પછી તે બી કામાની બાજુ માંથી હઠીને મીસીસ કામાની પગ ઉપરનો રગ સરખો કરવાને બહાને રીકશોને

ચકરાવો લઈ તેમની બીજી બાજુમાં જે ચાલવા લાગી.

નાનાં એ બનાવ પછી શહેરી બનતાં સુધી મી. ડાબા જ્યારે નીકલો સાથે ફરવા નીકળનાર હોય ત્યારે કોઈ બહાનું કાઢી ઘરમાં જ રહી જતી. યા તે એકલી જ, તક મળ્યે ફરવા જતી. એજ પ્રમાણે શહેરી જ્યારે મીસીસ ડાબા સાથે જવા તૈયાર થયેલી હોય ત્યારે નૌશીરવાન કંઈ કારણ આપી સરકી જતો.

તે રાત અતિ હિલચસ્પ હતી. આકાશમાં તારાઓ સાથે હરિફાઈ કરતી સામેની ટેકરી ઉપર ઝગઝગતી રોશની નિહાળતી શહેરી બાગના 'ટેરેસ' ઉપર ચુપચુપ ઉભી હતી. મસુરી જેમ 'ટેકરીઓની રાણી' કહેવાય છે તેમ 'શયતાની ટેકરી'ની પણ ઉપમા પામી ચુકી છે. મસુરીમાં રાત બધી રંગીલા લાલાઓ ગજાવે છે. નાચ, રંગ અને શરાબ સંગીતમાં એ વર્ગ વધારે ચકચુર હોય છે, ખાસ કરી પશ્ચિમની મોસમમાં ફરેલા ફૈન્સી કલાસ રાજા મહારાજાઓ અને કહેવાતુ એ ફેશનેબલ લોક!

સામે દૂર ઉંચી એક ટેકરી પર આવેલાં હોટેલની રોશની ઝગમગી રહી હતી. દૂરથી એ દેખાવ એક પરીસ્તાન જેવો જ દેખાતો હતો. અંદર બેશક તમાશો ચાલતો હતો. ત્યાં સંભળાતાં સંગીત અને વાજીંત્રના સૂર. એકાંત તે પહાડ અને ખીણો વચ્ચે ક્યાંના ક્યાં પડઘા ફેલાવી રહ્યા હતા.

જુસ્સામય એક ડાન્સ મ્યુઝીક...... બીઆરૂ તે જાઝ પીસ! શહેરીનું મસ્તક ફરવા લાગ્યું. ખુમારીમાં ડોલાવતી એ રાગણી, દિવાના મોચારી હાસ્યના અવાજ! અને આકાશનાં તારાં જોડે હરિફાઈ કરતી રોશનીથી દીપતી તે રજની!

શહેરીએ એક હાય મારી. જવાનીથી જતુ તેનું જોબન શું અંતે આમ જવાનું હતું!

એક નરમ છતાં મજબુત હાથ તેનાં ખભા પર પડયો.

"ઠંડી નહિ લાગતી શહેરી? હવે અંદર ચાલની," નૌશીરવાન ડાબા અતિ કાળજીથી તેનો 'કલોક' સરખો કરતાં બબડયો.

નાજુક તે ખભાં ઉપર તેનો એ જોરાવર હાથ વીંટળાઈ જ રહેલો. શહેરીએ તે ઉંચકવાની કોઈ કોશીષ કરી નહિ.

"ફીલીંગ વેરી લોનલી?" તે અવાજ જુસ્સાથી ખોખરો બનેલો શહેરીનાં કાનને અથડાયો.

શહેરીએ ફરીથી એક ઉંડી હાય મારી.

"હું......જાણું છું" નૌશીરવાન પોતે એવોજ એક ઉંડો ગમનાક નિસાસો નાખતાં બોલ્યો અને તે પુનમાં જેવી સ્થિર ઉભેલી સાનો મુખડો પોતા તરફ ફેરવતાં તેણે ઉમેર્યું, "એકલાપણું ઘણું ખરાબ છે હું જાણું છું. શહેરી......માઈ ડાર્લીંગ, આપણે બન્ને કેવા એકલાં પડી ગયાં છે."

શહેરીએ તે પુરૂષની આંખોમાં નિશ્ચિંતતાથી જોયું. તાગ કઠિન શાન તે રાત્રીમાં, અંગારના બે ટુકડા જેવી જુસ્સાની જ્વાળાથી ચમકતી તે આંખો! -

અને શહેરીને એથી કોઈ ડર કે સંકોચ થયોજ નહિ! શું તે .. નૌશીરવાન ખરૂં જ નહિ કહેતો હતો? બેશક તેઓ બન્ને એકસરખાંજ એકલવાયાં હતાં.

મસુરી... "શયતાની ટેકરી." અંધારી અને ઠંડી તે રાત્રીનાં શયતાન શું મસ્તી કર્યા વગર રહે?

દુષ્ટ કાળો શયતાન તે સ્ત્રી પુરૂષને જોઈને હસી રહ્યો હતો. નજીક તે બન્નેને વશ કરી લેવા તેમની વચ્ચે કામદેવને મોકલી આપ્યો.

નબળી એક ઘડી, દમ વિનાની એક ક્ષણ અને હૃદયની આગમાં જલી જતી તે જોડી શયતાને મોકલેલા કામદેવને અંતે શરણ થઈ.

(ચાલુ છે)

આવતા અંકથી બે નવાં આકર્ષણો

'રાગિણી'માં નવાં નવાં રસિલાં ફિચરો ઉમેરવાની અમારી ધારણાને અમે વેગ આપી રહ્યા છીએ અને નવાં વર્ષના આવતા અંકથી બે નવાં ખાસ આકર્ષણો તેના અભ્યાસીઓ તરફથી દર મહિને નિયમિત અપાશે:-

જાતીય જ્ઞાન

ગુજરાતી સાહિત્યમાં જાતીય જ્ઞાન ઉપર લખનારા ગણ્યા ગાંઠ્યા લેખકોમાં કસાયેલી કલમવાળા વિખ્યાત લેખક શ્રી ફિરોજશાહ રુસ્તમજી મહેતાનું નામ મોખરે છે. શિષ્ટ ભાષામાં ભાઈ અને બહેન, પિતા પુત્રી, માતા અને પુત્ર સાથે બેસીને વાંચી શકે એવું, જીવનની અત્યંત મહત્વની બાબતો રજુ કરતું આ સામન્સ અત્યાર સુધી લિખાતું ઘણું ઓછું, ધરાવનારને પૂછો, છતાં આજે જ્યારે જગતભરમાં એ જ્ઞાન બાળકોથી માંડીને જવાનોને અને ઉંમરે પુગેલાઓને આપવાની ભલામણ થાય છે તેવા સમયમાં શ્રી ફિરોજશાહના લેખો અભ્યાસભરી વિગતો સાથે આવતા અંકથી રજુ કરાશે. એ જરૂર આવકાર પામશે. વિશુદ્ધ વિચારો વિશુદ્ધ વાણીમાં એઓ રજુ કરી શકે છે એટલે જાતીય જીવનશાસ્ત્રની નાજુક બાબત સલામત હાથમાં સોંપાય છે એવો અમને પુરો વિશ્વાસ છે.

સંગીત શાસ્ત્ર

વડોદરા ભારતિય સંગીત મહા વિદ્યાલયની 'સંગીત સ્નાતક'ની પદ્વી ધરાવનાર નવસારી સંગીત શાળાના શિક્ષક અને મુંબઈ તથા વડોદરા રેડિયો સ્ટેશન પરથી શાસ્ત્રીય સંગીતના કાર્યક્રમોમાં ભાગ લેનાર શ્રી બચુભાઈ શેઠ (બચુ સોની) ભારતિય સંગીતને લગતા નિબંધો, ભારતિય સંગીત અંગેની સવિસ્તર શાસ્ત્રીય માહિતી, ભારતના ઉચ્ચ પ્રતીનાં ગાયક-વાદકોની તેમની કળા અંગેની વિશિષ્ટતા દર્શાવતા નિબંધો, ઉપરાંત પ્રચલિત તથા અપ્રચલિત રાગોની સમજ તથા સરખામણીઓ, તથા તે રાગોની સ્વર લીપીઓ ઉપરાંત ભારતિય સંગીત અંગેની બારીક માહિતી નિયમિત પીરસશે.

આ બંને અભ્યાસભરી હારમાળા પહેલેથી જ વાંચતા રહેવાની વાચકોને અમારી મજબુત ભલામણ છે.

આંખોને રોશની પુરી પાડનાર, ધાધિલું પચાવનાર, હાડપીંજરિયાં બદનને ફરબો બનાવનાર, ચરબી વધારનાર, તેમજ તરસ, અતિસાર, રક્તસ્રાવ, દાહ તથા લોહીના બગાડાને ચોક્કસ મટાડનાર અતિ ઉપયોગી ફળ કેળાં સંબંધી આ લેખમાં જાણવાજોગ પ્રકાશ ફેંકવામાં આવ્યો છે.

કેળાં

લખનાર
વૈદ્ય હોરમસજી ર. અચારીઆ

વિમાનના વેગવંતા જમાનામાં, તુર્ત તાજગી આપનારી દવાઓ અને ખોરાકીમાં કેળાં પહેલી પંક્તિનાં ગણાય છે. સીતાફળ, ચીકુ, કીશમીશ, ખજુર, મધ અને પપાંઉ માફક એમાં સાકરીઆ તત્વ ભારોભાર છે, જે ઝડપથી લોહીમાં પ્રવેશી પોતાનો પ્રભાવ બતાવવા માંડે છે.

બજારૂ ગલુકોસથી કેળાં અનેક દરજ્જે ચઢીયાતાં છે. આંખોમાં રોશની પુરે છે. અને ધાધિલું પચાવે છે. હાડપીંજરીયાં બદનને ફરબે બનાવે છે અને ચરબી વધારે છે. એલચી સાથે કેળાં ખાવાથી અજીરણ કરતાં નથી. તરસ અતિસાર, રક્તસ્ત્રાવ, દાહ તથા લોહીનો બગાડો કેળાં ચોક્કસ મટાડે છે. કેળાં ખાવામાં ઠંડાં, સ્વાદિષ્ટ, કફનાશક અને દસ્તને રોકનાર છે. પાકેલાં કેળાં ભૂખ લગાડી આંખોને તેજ આપી તરસ, મટાડે છે. એ વળી રક્તપિત્તને શાંત કરે છે. કાન્તિ–કૌવત વધારે છે. વાયુને શાંત કરે છે.

પાકેલાં કેળાં જલદી પચે છે. કાચામાં ૬૮ ટકા અને પાકેલાંમાં ૭૭ ટકા ઉપયોગી તત્વો છે. કાચામાં સ્ટાર્ચ અને પાકેલામાં સાકર વધારે છે. પાકેલાં કેળાંમાં ૨૨ ટકા સાકર છે. શેરડીની સાકર કરતાં તે ઉચ્ચ કક્ષાની છે. કેળાંમાં વટાણા જેટલાં પોષક તત્વો છે. ટોનસીલ તથા સુકાયલાં ગળાં માટે કેળાં ખુબ ઉપયોગી છે. તે બેસી ગયેલો અવાજ સુધારે છે.

મધુમેહના દર્દીઓને, કેળાંનાં ફુલનું શાક અથવા તેનાં મૂળનો રસ એક તોલો મધ સાથે આપવાથી સારો ફાયદો જણાય છે. ડાયાબીટીસવાળાને કેળાં આપવાની ખાસ ભલામણ છે. સાકર–મીઠાઇ પીસાબને રસ્તે બહાર ફેંકી દેવાય છે ત્યારે કેળાં, મધ, કીશમીશની ગ્રેપ સુગર તુરત લોહીમાં આમેજ થઇ, થાક અને નબળાઇ દૂર કરી શક્તિ આપે છે.

જુનાની હકીમોએ ક્ષયરોગમાં કેળાં ખવાડી સફળ પરીણામો બતાવ્યાં છે. પેટના દર્દો કાચાં કેળાંથી મટે છે. ગોળ–આમલી–કેળાં અથવા દહીં–સાકર તથા એલચી સાથે કેળાં ખવાડીને

બંગાળાઓ શરૂઆતનો સંગ્રહણી (આંત-રડાનો ખરી) સામે કરે છે.

કાચાં કેળાંના સ્ટાર્ચમાં ઝાડા રોકવાનો કમાલ ગુણ છે. ટોપીમાં કેળનું પાન રાખવાથી આંખ તથા તાલકામાં ઠંડક રહે છે. અમેરીકાની સેનેટોરિયમમાં કેળનાં થડનો તાજો રસ વપરાય છે. એકલા એજ પ્રયોગથી ખાંડીના દર્દીઓ મોટી સંખ્યામાં સાજાં કરાયલાં છે. અઢી તોલા ઘી સાથે કેળના થડનો રસ અઢી તોલા આપવાથી પીશાબ મારફત પથરી સાફ થઇ જાય છે કેળાંનાં ફૂલ ખવાડવાથી કેફરા અને પીસાબ વાટે જતું લોહી બંધ થઇ જાય છે. સોમલ–અફીણ જેવાં પ્રાણઘાતક ઝેરનાં નિવારણ માટે કેળનાં થડનો રસ પીવા અપાય છે. પાકેલાં કેળાં રોજ ખાવાથી દસ્ત સાફ લાવી કબજીયાત મટાડે છે.

ખાખરાના પાનમાં જેમ ગરમ તાસીર છે તેમ કેળનાં પાનમાં ઠંડક સમાયેલી છે. જુદાં જુદાં પાનોમાં ભોજન પીરસ-વાથી તેના ઠંડા ગરમ ગુણોમાં ફેરફાર થાય છે. કેળનાં પાન પર જમવાથી ખોરા-કની ગરમ અસર થતી નથી. દૂધી, ટીંડા, રીંગણ, પટેટા અને કેરીની છાલ માફક કેળાંની છાલ પણ ઉપયોગમાં લેવાય છે અને ઘણાં હિંદુ કુટુંબોમાં કેળાંની છાલનું શાક હોંશથી ખવાય છે.

કેળાં ભીનાશવાળી જગામાં જલ્દી ઉગી નીકળે છે. લાલ, લીલી, પીળી, એલચી અને ત્રણધારી મળી પાંચ જાતનાં કેળાં મુંબઇમાં બારે માસ વેચાય છે. ખજુર સાથે કેળાં ખવાય તો વધુ ગુણકારક જણાશે. કોપરા સાથે પણ કેળાં ખાવા અપાય છે. મંદાગ્નિવાળાને કેળાં ખાવ ની સલાહ નથી. પીત્તવાળાં માટે ઉત્તમ ખોરાક કેળાં–પપાંઉ સાથે મેળવીને પેટભરનું જન તરીકે પણ ખાવાથી પાંચનશક્તિ ટી, બદનમાં કાન્તિ તથા ગળકાટ વધે છે. જાવામાં એક જાતનાં કેળાં થાય છે તેનાથી ચાર માણસનું પેટ ભરી શકાય છે. ફિલિપાઇન ટાપુમાં ઘણાં લાંબા–લાંબાં કેળાં થયેલાં જોવામાં આવે છે. કેળાં સુકવી બરણીમાં સાચવે છે અને મેવાના વેપારીઓ તે બારે માસ વેચે છે. સુકવેલાં કેળાંનો ભુકો સેનેટોજન જેટલો લાભ આપે છે.

કેળના રેસામાંથી સુંદર કાગળો બને છે. પિત્ત રોગવાળાએ માખણ સાથે કેળાં ખાવાં. આમળા, સુંઠ અને સાકર સાથે મેળવી કેળાં આપવાથી સ્ત્રીઓનો પ્રદર મટે છે. કેળામાંની વચલી કાળી નસો કાઢી નાખી તે જગામાં મરીનું ચૂર્ણ ભરી સેકીને સવારે ખાવાથી શ્વાસ રોગ મટે છે. કેળનાં મૂળ કમ્મર ઉપર બાંધ-વાથી સુવાવડ આરામથી થાય છે, પણ પ્રસવ બાદ છોડી નાખવાની ખાસ કાળજી રાખવી.

દહીં સાથે કેળાં બડી બાદામ્હે ખાવાથી જીભ પરના કાતરા રૂઝાય છે. કેળનો રસ એકલો અથવા ઘી સાથે કેળાં લેવાથી ભસ્માક રોગ મટે છે. ઘણી ભુખવાળા માટે આ ઉપાય કીંમતી જણાશે. બીલીનાં પાનનો રસ અથવા લીમડાનાં પાનનો રસ અથવા તુલસીનાં પાન ખાવાથી અથવા એક તોલો પંજાબી સાકર દુધમાં ઘુંટી ખીર બનાવી ખાવાથી ચાલીસ કલાક સુધી ખોરાક લેવાની જરૂર રહેતી નથી. પાતલા–નબળા માણસોને કેળાંનો રોજીંદો ખોરાક જરૂરી છે. એની મજાહ તો જે ખાય તેજ જાણે છે. સવારે કેળાં ખવાડવાથી બ્લડ–પ્રેસરના દર્દીને રાહત થાય છે. ટૂંકમાં કેળાં તો એક અનુપમ ફળ હોવા સાથ ગરીબ વર્ગ માટે સર્વોત્તમ ઔષધ રૂપ છે.

ગુનેહગાર કોણ.........?

(ટૂંકી વાર્તા)

લખનાર :
મીસીસ આઈ. અ. સુરતી

રાધા સૌંદર્યવાન હતી. તે ખાસ ગોરી ન હતી પણ તેનું શરીર ઘાટીલું હતું. યૌવન અને સૌંદર્યનું મિશ્રણ થતાં સૌંદર્યનું સ્વર્ગ બને છે. તેનામાં સૌંદર્ય અને યૌવન બંને હતાં. ખરેખર તે સુંદરી કોઈ અપ્સરાની પ્રતિમા હોય એમ લાગતું હતું.

રાધા આશરે પંદર સોળ દિવાળી જોઈ ચુકી હોય તેવી એક ફૂલની કળી જેવી હતી. પૂર્વ બંગાળમાં આવેલા એક નાનાં ગામડામાં તે પોતાના પતિ રમેશ સાથે રહેતી હતી. રમેશ બંગાળી બાબુ હતો, અને ત્યાંના એક કારખાનામાં રોજી મજુરી કરતો. એમ તેટલી મહેનત કરવા છતાં પેટનો ખાડો પુરવા જેટલું તે કમાઈ શકતો નહિ. તેનું શરીર દિવસે દિવસે નબળું પડતું ગયું. સૌથી મોટો અફસોસ તેને એજ થતો કે તે પોતાના પ્રાણ કરતાં પ્યારી રાધાને કશુંજ સુખ આપી શકતો નહિ. રમેશને ધીમો તાવ લાગુ પડ્યો હતો છતાં તે બિચારો ઘસડાતો ઘસડાતો કામ ઉપર જતો. અગર જો તે થોડા દિવસ નહિ જાય તો તેને તુર્તજ રજા આપી દઈ. તેની જગ્યે બીજા કોઈ માણસની ભરતી કરી દેવામાં આવે તો તે અને રાધા ભૂખથી મરી જાય.

દિવસોનાં વહેવા સાથે રમેશ પથારીવશ બન્યો. તેનો દમ આખર થતો હોય એમ લાગતું. રાધા લાચારી બની ગઈ, તેની પાસે કશા પૈસા હતા નહિ જેમાંથી તે ડોક્ટરની દવા કરી શકે. તેથીજ રમેશના શેઠ પાસે જઈ, આજીજી કરી પગારમાંથી થોડા પૈસા આગ પર લઈ આવવાનો વિચાર કીધો. રમેશને એકલો છોડી, આશાભેર તે કારખાનાં પર દોડી.

"શેઠજી, મારો પતિ ઘણો બિમાર છે અને તેની સારવાર કરવા માટે મારી પાસે એક પૈ પણ નથી. પગાર પેટે થોડા રૂપીઆ ધીરશો તો બહુ આભાર થશે. શેઠજી, તમે પૈસા નહિ આપશો તો મારો ધણી મરણ પામશે." અને ગરીબ રાધા બંને હાથ જોડી કાલાવાલા કરવા લાગી.

તે બિચારીનો દેખાવ એવો દયાજનક હતો, કે તે જોઈ કોઈનું પણ હૃદય પીગળ્યા વગર રહેજ નહિ, પણ પૈસાની મગરૂરીમાં મસ્ત બનેલા શેઠનું હૃદય પીગળ્યું નહિ. શેઠે જોરથી બરાડ પાડી:—"અરે ઘસકાઈ આવી, મારી કામમાં દખલગીરી કરતાં તુંને શરમ નહિ આવતી? તું બહુ સારા ઢોંગ કરી જાણે છે. અબઘડી અહીંથી નીકળ. હું એક પૈ આપનાર નથી. તારા ધણીની જગ્યા ઉપર કામ કરવા માટે મારી પાસે હજારો માણસ તૈયાર છે. એના જેવા રોગીષ્ટ માણસો કારખાનાને માથે પડે તેના કરતાં વહેલાજ મરે તો સારું."

અરે રે! તે શેઠનાં ક્રૂર બોલો સાંભળી રાધાનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું. આખા અંગે કાંપતી, શેઠની ઓફીસમાંથી તે બહાર પડી ધનવાનોને તે શ્રાપ દેવા લાગી. મનથી તે બબડી. "જોયું હૃદય નહિ પીગળ્યું. કયાંથી પીગળે! પૈસાની એરણ ઉપર સત્તાના હથોડાથી ટીપાયલું હૃદય કયાંથી પીગળે! ગરીબોનાં લોહી પીવા તૈયાર થયેલું હૃદય કયાંથી પીગળે? હાય ભગવાન! હવે હું શું કરું? હું મારા રમેશ માટે કશુંજ કરી શકતી નથી.

એનો પ્રાણ બચાવી શકતી નથી. કોણની દાદફરિયાદ આવું ? કોણની મદદ માંગું ?"

તેની આંખોમાંથી ગરમ આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી. જેમ તેમ લથડતે પગલે પાછી તે પોતાનાં ઝુંપડામાં ફરી અને રમેશની છાતી ઉપર માથું મૂકી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી.

રમેશે પોતાની સુસ્ત આંખો ખોલી રાધાની આંખો સાથે પોતાની ચક્ષુઓ મેળવી. આહ ! તે વખતે તે બંનેની આંખોમાં આખી દુનિયાભરનું દુઃખ સમાયલું હતું. રાધાના ગળામાંથી દુઃખનું ડચકડું બહાર પડ્યું. રડતાં રડતાં તે બોલી.

"તમારા શેઠે મને કશા પૈસા ન આપ્યા. હું કશી મદદ તમને કરી શકતી નથી. બોલો, હવે હું તમારે માટે શું કરું ?"

"પ્યારી રાધા, હવે હું તો થોડા પળ-તેમાં આ જુઠી દુનિયા છોડી ચાલતો થઇશ. મને હવે કશાની જરૂર રહી નથી. મેં તો મારાં લોહી માંસનું બલિદાન આપી, ધનવાનોને વધુ ધન ભેગું કરવામાં મદદ કરી છે. રાધા ! મારા જેવાં તો કરોડો માણસો આ હાલતે પહોંચી ચાલતા થાય છે, ત્યારે મારા જેવા એકનો તેમાં વધુ ઉમેરો થશે તો તેમાં શું મુંઝાવો છે ?"

તેણે રાધાના બંને હાથો પોતાના તાવથી બળી જતા હાથોમાં પકડી પોતનાં હૃદય સાથ ચાંપ્યા અને ધણા નખાઇ જતા અવાજે તે બબડ્યો.

"રાધા ! મને માફ કર. મેં તુંને કશું સુખ આપ્યું નથી."

રમેશનો પ્રાણ તેનાં ખાખી ખોળીયા-માંથી ઉડી ગયો. રાધા મુર્છા ખાઇ તેના શરીર ઉપર ઢળી પડી.

સંસારનું કશું સુખ ભોગવે તે પહેલાં રાધા વિધવા બની. તેણીનાં સુંદર કેશ કાપી નાખ્યા તેને બોડકી બનાવી દેવાઇ. જાણે તેણીનું દુઃખ ઓછું હોય તેમ સમાજ તેની ઉપર સિતમ ગુજારવા લાગ્યો. તે વિધવા બની એ તેણીનો કોઇ મોં ગુનાહ હોય તેમ લોક તેને ધીક્કારતા અને જો સવારના પહોરમાં યા કોઇ સારૂં કામ કરવાની આગમચ જો કોઇ તેણી ભિખારી ઉપર ભૂલેચુકે નજર પડે તો તેને અપશુકનની નિશાની માની લેતા. તે નાના ગામડામાં રાધા સબળાને હડધુત કરવા લાગ્યા. કોઇ પણ કશું કામ આપતું નહિ અને તેના જેવી જુવાન વિધવા કારખાનામાં કામ કરે તે પણ સમાજને રૂચતું નહિ. બિચારી ભૂખે મરવા લાગી.

\+ \+ \+

રાધા તે નાનું ગામડું છોડી નોકરીની શોધમાં નજદીકના શહેરમાં ભટકવા લાગી. નોકરીની માગણી કરતી, આશાભેર કંઇ કેટલા દાદરો ચઢતી, પણ તેમાં નિરાશા મળતી. એક દિવસ હારેલી, ભૂખે ટોચાએલી, નિરાશ બની તે પાછી ફરતી હતી, તેવામાં તેને ખબર પડી કે, એક શ્રીમંત બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં નોકરી હતી માટે તેણે ત્યાં જવું. શેઠાણી ઘણી ક્રુર અને કજીયાખોર હતી, તેથી નોકરો તેણીને ત્યાં ટકી શકતાં નહિ, એટલે જરૂર તે રાધાને રાખી લેશે. રાધા આશાભેર ત્યાં જઇ પહોંચી.

શેઠાણીએ કડક નજરથી રાધાની પરીક્ષા લેવા માંડી. શેઠ શાણા ને ધીમા હતા. શેઠાણી મોટર ગાડીએ ફરતી. કીમતી કપડાં ને મોતીનાં કિંમતી દાગીના સજતી, અને તરેહવાર મોજશોખ પાછળ પૈસા ઉડાવતી. પણ પોતાના નોકરો ઉપર જુલમ ગુજારી, ટુંક પગારમાં ગધ્ધા વૈતરું કરાવતી. શેઠાણી પાસે બધું હતું પણ સૌંદર્ય ન હતું. જ્યારે રાધા સૌંદર્ય-વાન હતી; કે જોતાં સાથે જ શેઠાણીના દિલમાં અદેખાઇની આગ સળગી. પણ હાલમાં તેને ત્યાં બાળકોની સંભાળ લેવાવાળું તથા તેઓનું કામ ઉપાડવાવાળું કોઇ ન હોવાથી, રાધાને નક્કી પગાર

ન છૂટકે રાખી લેવી પડી. રાધા આ ક્રૂર શેઠાણીની નોકરીમાં પણ પોતાને ભાગ્યશાળી સમજવા લાગી. પરોઢીયેથી રાત્રે નવ વાગતા સુધી આ ઘાતકી શેઠાણી રાધા પાસે એક સરખું કામ કરાવતી. ગરીબ બિચારી રાધા! હજી તેના ઉપર શી શી મુશીબતો પડનાર હતી, તેની તેને બિચારીને ક્યાં ખબર હતી!

લગભગ રાત્રે નવનો સુમાર હતો. અંધારી તે રાત્રીએ આખા દહાડાની થાકેલી રાધા ઉતાવળે પગલે પોતાની ઝુંપડી તરફ જઇ રહી હતી. જ્યારે પણ તે પોતાના વિચારો સાથે એકલી પડતી, ત્યારે વ્હાલા રમેશની મૂર્તિ જ તેણીની આંખો સામે તરી નીકળતી. આહ! જ્યારે તે વ્હાલો પતિ જીવતો હતો ત્યારે ગમે તેટલી ગરીબી વચ્ચે પણ તેણે કેવા સુખી દિવસો ગબડાવ્યા હતા. રમેશની યાદ રાધાના દિલમાં સદા તાજી હતી. હાલમાં પણ તેજ વિચારમાં તે એટલી તો લીન હતી, કે તેની પાછળ પડેલા ગુંડાઓનાં પગલાં તેણીએ સાંભળ્યાં નહિ. તે બંને બદમાશો રાધા ઉપર તૂટી પડયા અને તેણીને બેહોશ બનાવી ઉપાડી ગયા. તે બન્ને ગુંડાઓએ રાધા પર સિતમ ગુજાર્યો. તેના સતીત્વનો નાશ કર્યો.

રાધા ખૂબ રડી. હવે તેણી શું કરે? તેણી કોણની દયા ચાહે? તેણીએ પોતે તો કાંઇજ ગુનોહ કર્યો હતો નહિ. ત્યારે શા માટે તેની શિક્ષા તેણીને થવી જોઇએ?

થોડા દિવસ રાધા કામ ઉપર જઇ શકી નહિ. જ્યારે તેણી કામ કરવા ગઇ, ત્યારે તે ઘાતકી શેઠાણીએ તેને ફીટકાર આપી.

નીચ, હલકી; અનીતિમાન ઓરત, અબઘડી મારા ઘરની સીડી ઉતરી જા. તારી નામોશીની વાત આખા શહેરમાં ફેલાઇ ગઇ છે. તું શું મને બેવકૂફ બનાવવા આવી છે? તેં તારાં નજીસ પગલાં કેમ અત્રે લંબાવ્યાં? શું તારા જેવી એકને હું મારાં બાળકોને અડકવા દઇશ? અબઘડી નીકળ, નહિ તો તારા બુરા હાલ કરાવીશ."

રાધા તે ક્રૂર શેઠાણીના પગો પાસે ફસડાઇ પડી.

"શેઠાણી, મુજ અભાગણી ઉપર દયા કરો. મારી પર તે લુચ્ચા બદમાશોએ જે સિતમ ગુજાર્યો તેમાં મારો શું કસુર? એ દયા દેખાડો! મને તમારી સીડીએથી ના હાંકી કાઢો, મારું આ દુનિયામાં કોઇ નથી. હું ભૂખે મરી જઇશ."

અને રાધા તે શેઠાણીનાં પગો પર માથું મૂકવાનું કરતી હતી, તેટલાં તેને લાત મારી દૂર હડસેલી દેવામાં આવી. પૈસાની ધૂનમાં મસ્ત બનેલી તે શેઠાણી રાધાનું દુઃખ જોઇ પીગળી નહિ, ત્યારે ધોધમાર આંસુઓ ખેરવતી રાધા જેમ તેમ ઉઠી ઉભી થઇ અને પોતાનો પગાર માગવા લાગી, તે શેઠાણીએ તેણીને એક પૈ પણ આપ્યા વગર ધક્કા મરાવી રસ્તા ઉપર હાંકી કાઢી.

જે શેઠાણી બ્રાહ્મણો જમાડવામાં, પૂજા પાઠ કરાવવામાં અને મંદિરોમાં મીઠાઇ મેવા ચઢાવવામાં પૂન્ય માનતી, તેણે એક અનાથ બાળાને રસ્તે રખડતી નહિ કરવામાં, તેણીને ભૂખ તરસથી મરતી બચાવી લેવામાં કશુંજ પૂન્ય જોયું નહિ. તે બિચારી ઉપર જુલમ ગુજારવામાં તેણે પૂન્ય માન્યું.

તમામ સમાજે રાધાનો તિરસ્કાર કર્યો, કારણ તે ગુંડાઓ જુદી કોમના હતા. અગર જો તે ગુંડાઓ હિંદુ હતે તો તે વાત ઉપર આંખમીંચામણાં કરવામાં આવતે. અને રાધાનો કશો ગુનોહ ગણાતે નહિ. સમાજના આવા કઇંક રંગઢંગ હતા. રાધા મરકીનો ઉંદર હોય તેમ બધા તેણી સાથે તેવો વર્તાવ કરવા લાગ્યા. અન્ન વિના તેનું શરીર સુકાવા લાગ્યું.

ભગવાન! મારાં કર્યાં પાપ માટે તું મને આ બધી શિક્ષા કરી રહ્યો છે? આ દગાખોર દુનિયામાં હવે મને જીવવું ડીકટ છે. આત્મહત્યા સિવાય હવે કશો રસ્તો મારે માટે બાકી નથી. હું ભૂખથી પાગલ બનું તે પહેલાં મારો પ્રાણ ભગવાનને હવાલે કરી દઈશ. આજે રાત્રેજ નદીનાં સ્થિર નિર્મળ પાણી વચ્ચે સદાની શાંતિ થનાર હતી, કે હજી તેને માટે વધુ દુઃખ બાકી હતું?

રાધાને કોઈએ પાણીમાંથી બહાર ખેંચી કાઢી. તેણી ત્રણ ચાર દિવસ પછી પુરેપુરી ભાનમાં આવી, ત્યારે તેણીને સ્વર્ગ દેખાયું પણ પાછળથી તે તેણીને નર્ક માલુમ પડ્યું. શા માટે? રાધા વેશ્યાગૃહમાં હતી. તેનાં સતીત્વનો સાવ નાશ થયો હતો. હવે

મંઝિલ છે સામે ને પાછો ફરૂં છું.

(ગઝલ)

હું સંસાર સાગરમાં ઊંડે તરૂં છું,
'જીવન-મોતી' મેળવવા મંથન કરૂં છું.
મને જોઈએ રૂપ સજ્જનની હદમાં,
વિનય-હદમાં રહીને મનુષ્ય પાથરૂં છું.
અરેખર! હજી મૌન ભાવિ છે મારૂં,
અજાણી દિશામાં હું પગલાં ભરૂં છું,
દશા જોઈ મારી હસે છે દિશાઓ,
—કે મંઝિલ છે સામે ને પાછો ફરૂં છું.
જીવનની સફરમાં છે તહેવાર મંઝિલ
હું તહેવારે તેથી ખુશાલી કરૂં છું.
જગત શ્વાસ લઈને આ દોડી રહ્યું છે,
છતાં હું વિચારીને પગલાં ભરૂં છું.
પ્રભુ! જન્મ આપી તું બેઠો નિરાંતે,
તને શી પડી હું જીવું કે મરૂં છું!
કવિ છું ને મારી છે મિલ્કત કવિતા,
એને લોય જગને હું અર્પણ કરૂં છું.
મળે કલ્પના, પ્રેરણા તાજ જીવું,
કવિ છું, હું એ પર ગુનાહો કરૂં છું.
પછી કેમ આવે નહીં રંગ એમાં?
કવનમાં 'અનિલ' રક્ત સિંચન કરૂં છું.

રતિલાલ–'અનિલ'

શોધીશ. ઠંડાં મીઠાં પાણી મારા દુઃખી આત્માને હમેશની શાંતિ આપશે."

રાધા મોડી રાત્રે ઘરની બહાર પડી ને નદી કાંઠે જઈ પહોંચી. એક છેલ્લી નજર આકાશ ભણી ફેંકી તેણે શાંત નદીમાં ઝંપલાવ્યું.

અરે! શું રાધા મૃત્યુ પામી સુખી ને રાધા મટી રાધિકા થઈ હતી, ગરીબ બિચારી રાધાને વેશ્યા બનાવી કોણે? જગતે કે જગતની ગુંડાશાહીએ? જગતમાં સતિઓનું સતીત્વ ભૂંસાયું નથી, પણ જગતે પોતે તેને ભૂંસી નાખ્યું છે. પૈસા પાછળ ભૂખ્યાં વરૂઓ કરતાં વધુ ક્રૂર બનતી માનવજાતિએ તેનો નાશ કરવા માંડ્યો છે.

માનવીનાં જીવન પર લડાઈની અસર

લખનાર

ઇબ્રાહીમ મીર્ઝા

લડાઈના વખતમાં ખાનાખરાબીઓ થાય છે તેથી પણ વધારે પાયમાલી યુદ્ધ ખતમ થયા પછી થાય છે. યુદ્ધકાળ દરમિયાનના મુક્ત સહચાર, મોજમજાહ અને દિલ્લગીનાં પરિણામે અનેક ઘરો ફૂટી ગયાં છે અને સળગતા સંસારની–ભાંગેલાં ઘરોની કરુણાજનક તસ્વીરો આંખે ચઢ્યા વગર રહેતી નથી.

ભયંકર માનવ સંહારનાં દૃશ્યો જંગની હવા ખાઈ ચૂકેલાઓના જીગરમાંથી ખુદાનો ખોફ સુધ્ધાં દૂર કરી નાખે છે. પાપ એ તો જીવનનો સામાન્ય ક્રમ છે એવી માન્યતા દૃઢ થઈ ગયેલી દીસે છે. એમાંય યુવાનીને ઉંબરે પગ મૂકી ચૂકેલાં છોકરા છોકરીઓનાં કુમળાં મગજ પર ભયંકર અસર થયેલી હોય છે અને શહેરી જીવન અને શહેરીઓ તરીકેની જવાબદારી ઉઠાવવા તેઓ નિષ્ફળ જાય છે. એમની સામે તો વિનાશના ઓળા નાચતા હોય. એ ઓળાઓ કોઈ વાર ઘટ્ટ આકાર લે છે અને તેમનું મન ગઅંધારમાં ઘેરાયલી કિશ્તી–નૌકાની જેમ આમ તેમ અથડાતું હોય છે. જંગ જીતવામાં હિસ્સો પુરાવવા જતા સૈનિકને એ વાતની પ્રતીતિ થતી નથી કે તેની પાછળ શું થશે. વિજયની વરમાળ પહેરવાના કોડથી મેદાને જંગમાં ઘુમી રહેલા હિંદ મહીના બ્રિટીશ સરસેનાપતિ સર ક્લોડ ઓશીનલેકને એ વાતની ગમ નહી પડી હોય કે, પોતાની મેમસાહેબને તલ્લાક આપવાનો એમને પણ વખત આવશે!

છાવણીઓની અતરાફમાં

જ્યાં જ્યાં લશ્કરી છાવણીઓ હતી ત્યાં ત્યાં કેટલાંયે યુગલો લહેરથી ફરતાં અને મોજ ઉડાવતાં નજરે પડતાં હતાં. પોતાના માબાપની પનાહ અને નિગાહથી દૂર દૂર તેઓ બેફિકર ભટકતાં. જાઝના ઉશ્કેરાટભર્યા મ્યુઝીક સાથેની મહેફિલોમાં તેઓ "ડેન્સ" કરતાં અને શરાબથી મસ્ત બની પાછા ફરતાં. યુરોપ અને અમેરિકામાં તો યુદ્ધ જીવનની ભયંકર અસરો થવા પામી છે અને આજે ત્યાંની નાસ્તિક અને કાયદાની કનવાર નહિ કરનાર જુવાન પ્રજાનો સવાલ ખૂબ જ મુંઝવનારો બન્યો છે. એ નવજવાનો માટે રાજદ્વારી તોફાનો, ભૂખ, કાળાં બજારના ધંધા, ભાંગેલાં ઘરો અને લડાઈ પછીની બીજી બધીયે મુશ્કેલીઓ, એમના માટે કોઈ નવી વાતો નથી.

કેટલાક દાખલા

ડગ્લાસ લાર્સન, યુવાન વર્ગમાં પડેલી ક્રૂર બદીઓનો ખ્યાલ આપતાં કહે છે કે, બ્રસેલ્સના એક કાફે આગળ ૧૩ વર્ષનો એક નાનકડો છોકરો બિભત્સ ચિત્રો અને એવી ચાલુ ચીજો વેચી કારખાનાના એક મજૂર કરતાં પણ વધારે કમાણી કરે છે. એ છોકરો એમ માને છે કે તે કાયદેસર રીતે ધંધો કરી રહ્યો છે. પ્રાગ, પારિસ, બ્રસેલ્સ, આમ્સ્ટર્ડામ અને બીજાં શહેરોમાં ૧૫-૧૬ વર્ષના છોકરાંઓ કાળાં બજારના આડતીઆઓ તરીકે કામ બજાવી રહ્યા છે. ચોરીચપાટી અને ચીલઝડપના દાવો અજમાવવામાં પણ આવા છોકરાઓ અનુભવી સિપાઈઓને

આશ્ચર્યચકિત કરી રહ્યા છે. એ દેશોમાં વેશ્યાવૃત્તિનું પ્રમાણ પણ વધી ચૂક્યું છે.

ઈશ્વરનો ઈન્કાર

આ સામાજીક બદીઓ એટલી હદે વધી ગઈ છે કે એક ફ્રેન્ચ હોલતમંદનો ૧૪ વર્ષનો દીકરો મનમાં એમ વિચારે છે કે "મારો બાપ બેવકૂફ છે. એ મને દેવળમાં જવાનું કહે છે અને ત્યાં જે બોલાય તે સાચું માની લેવા કહે છે. હું કોઈવાર એને ખુશ કરવા જાઉં છું. જો કે દેવળમાં જવાની વાતને મારા બધા દોસ્તો તો હસી કાઢે છે."

એક ઝેકોસ્લોવેકીઅન સરકારી અમલદારે બળાપો કર્યો કે "મારો ૧૬ વર્ષનો છોકરો સારો નીકળશે એમ હું ધારતો હતો. હવે મને એના વિષે એટલી ખાત્રી નથી. એ કામને વખતનો બગાડો કહે છે અને જ્યારે હું એની આગળ ધર્મની વાતો કરું છું ત્યારે એ હસે છે. એ દિવસો સુધી ઘરમાંથી ચાલ્યો જાય છે. એ ક્યાં જાય છે તેની મને ખબર હોતી નથી. મારા મિત્રો, જેમનાં બાળકો છે, તેઓ પણ એમજ કહે છે."

આત્મિક ભૂખ

આવી સામાજીક બદી ફેલાતી જોઈ પાશ્ચાત્ય જગતનું નિશાન કઈ તરફ છે એ કહેવા કરતાં કહેવી લેવું જ બહેતર છે પાશ્ચાત્ય પ્રજાઓની આત્મિક ભૂખ એટલી બધી જલદ બની છે કે ત્યાં કેટલાક અર્ધધાર્મિક ફેશનેબલ સંપ્રદાયો ઉભા થયાં છે અને સંસ્થાઓ સ્થપાઈ છે. ઇસ્લામીક કલ્ચર સેન્ટર કે વેદાંત ફિલસુફી સમજાવતાં સેન્ટરો પર એવા લોકો આવે છે કે, આપણે તેમની હાજરીની ભાગ્યે જ કલ્પના રાખી શકીએ. મશહુર નવલકથાકાર સમરસેટ મોમ જેવાઓ ઉપર વેદાંતની ફિલસુફીની એટલી બધી ઉંડી અસર થઈ હતી કે તેણે "દુનિયામાં સૌથી મહાન બળ ભલાઈ છે," એ કથનની આસપાસ "ધી રેઝર્સ એજ" નામની પોતાની નવલકથાની વસ્તુ તૈયાર કરી હતી અને હિંદ જેવા આધ્યાત્મવાદના દેશમાં વસવાટ કરવાનો નિરધાર કરી લીધો હતો. માણસની આત્મિક ભૂખ વધે છે ત્યારેજ તે સાચા સુખની શોધમાં નીકળે છે. ફરેબ, મક્કારી, દગાબાજી, બેઇમાની, બેવફાઈ વગેરેથી તત્કાળ ભલે લાભ થતો હોય, પરંતુ આખરે તો આ અવગુણો ઇન્સાન માટે આફતકારક નિવડે છે એ નિશંક છે.

જે વસ્તુ સ્વદેશમાં ન બને અથવા મહાકષ્ટથી જ બની શકે તે પરદેશના દ્વેષને લીધે પોતાના દેશમાં બનાવવા બેસી જાય તેમાં સ્વદેશી ધર્મ નથી. સ્વદેશી ધર્મ પાળનાર પરદેશીનો કદિ દ્વેષ કરશે જ નહિ, એટલે પૂર્ણ સ્વદેશીમાં કોઇનો દ્વેષ નથી. એ પ્રેમમાંથી, અહિંસામાંથી, નિપજ઼ થયેલો સુંદર ધર્મ છે.

—ગાંધીજી.

પ્રણય મિલન

લખનાર

કેકી રુસ્તમજી હાથી

કુદરતનું સૌંદર્ય નિહાળવાની મને પરવાહ નહોતી એમ નહિ; કહોને કે મને ફુરસદ ન હોતી. દિવસ પછી દિવસ અને કલાક પછી જતા કલાકો યુનિવર્સિટીની બી. એ. ની પરીક્ષાને વધુ ને વધુ પાસે લાવતી હતી. પરીક્ષા દેવીનું આગમન કોને ચિંતાતુર નથી બનાવતું? માથું દુઃખતું હોય યા ન હોય છતાં દિવસના સોળ સોળ કલાકો સુધી પુસ્તકોના ઢગ વચ્ચે પકડાઇ રહેવું પડતું. જ્યારે ઉંઘ અને સુપનું બલીદાન દેવાતું હોય ત્યારે રસિક આંખો બનાવી પ્રકૃતિ વસંતના નવા સાજ સજીને આવી છે કે નહિ તેની નોંધ લેવાની પણ પરવાહ હરગીઝ, કવિતા શોધતી મારી આંખો કેમ કરી શકે?

છતાં તે દ્રશ્યે મારી આંખને થંભાવી દીધી. પ્રકૃતિનાજ અંગ સમું તે અનોખું દ્રશ્ય કોંક વિરલ દ્રશ્ય હોય એવી લાગણી સાથે તે જોતો હું થંભી ગયો!

સૂર્યાસ્ત થઇ ગયો હતો, છતાંયે અંધકાર પૂરેપૂરો ફેલાયો ન હોતો. મહાસાગરમાં ડુબતો સૂર્ય ડીલને બળગતાં બળગતાં પણ થોડોક પ્રકાશ પાથરી પૃથ્વીને અજવાળતો હતો. સંધ્યા તે ઉંચી ઉંચી ઇમારતો ઉપરથી રમઝટ કરતી દોડી જતી હતી. ને દોડતાં દોડતાં તેણીના ગાલો લાલ લાલ બન્યા હતા.

બરાબર તેજ વખતે મારી સામે આવેલા "કેસર વિલાસ"ની તે ભવ્ય ઇમારત પરથી કોંક ગભરાટમાં આજુબાજુ જોઇને કોઇ જોતું તો નથી તેની ખાત્રી કરી લઇ કુદયું ને હું આભો બન્યો. આપઘાતનો વિચાર મારા મગજમાંથી એક પળ માટે પસાર થઇ ગયો, પણ તે બહાદુરીભર્યો કુદકો મારનાર તો પાસેના "દોલત મહાલ"ના ઝરૂખામાં પહોંચી ગયો હતો. ચિત્રપટમાં બની જાય એવો આ સ્ટંટ નિહાળું તે પહેલાં તે ઝરૂખામાંથી એક રમણી બહાર આવી.

"ઓહ, આ તો નરગીઝ!" મેં પૂકાર્યું.

નરગીઝે મારું હૃદય કબજે કર્યું હતું. કવિઓ અને કેટલાક પારસી નવલ કથાઓની લેખિકાઓ લખે છે તેવી રૂપકલ્પના અંબાર સમી નરગીઝ નહોતી. છતાંયે તેણીની પાતળી કમર, ગૌરવર્ણો રંગ અને કાળી ભમ્મર જેવી ઝુલ્ફો ધરાવતી તેણીની આંખો એક અજબ મિશ્રણ થઇ કોઇપણ જુવાન યા મોહ, સ્ત્રી યા પુરુષને આકર્ષવાને બસ હતી. નરગીઝ માટે એક સુંવાળો ખૂણો હું મારા હૃદયમાં ધરાવતો હતો. પણ તેની જાણ મેં નરગીઝને તેમજ કોઇને પણ કરી નહોતી. મારી જીંદગીની એક કોઇ ધન્ય પળે તે ઇરાની તોફાની નરગીઝને હું મારી પોતાની બનાવીશ એવી આશા વર્ષોથી તે આજ દિન સુધી મેં સેવી હતી.

પણ જ્યારે 'કેસર વિલાસ'માંથી 'દોલત મહાલ'ના ઝરૂખામાં નરગીઝ પાસે મોતી કુદીને ગયો ત્યારે ઇર્ષ્યાનો અગ્નિ થોડાક સમય માટે મારા જીગરમાં પ્રજળી ઉઠ્યો. એક કોઇ અમૂલ્ય જવાહીર એકાદ લુંટારૂ લુંટી જતો હોય એવી લાગણીના પૂરમાં હું તણાતો હતો. મોતીનું ખુન કરવાનો વિચાર મને એકાદ ક્ષણ માટે થયો પણ ખરો.

પણ તે દ્રશ્યેજ મારી પ્રકૃતિને ઉત્તેજીત કરી. મોતીનું વ્યક્તિત્વ કોઇને પણ લોભાવવાને બસ છે. એનો કાળો છતાં સ્વચ્છ ઓજ-દ તેનો રંગવર્ણ, બાંધનેબી ગભરાવે તેવા આંખોનો પ્રકાશ અને બહાદુર હૃદય કોઇનુંબી દીલ કબજે કરવાને બસ છે. પછી બીચારી નરગીઝનો શો વાંક? મેં આશ્વાસન મેળવ્યું

કેટલાક ઋષિઓ અને ફીલસૂફો મને બા-મલો કહેશે. નરગીસ જેવી એક ઉચ્ચ ઘરાની તોખમની મૂર્તિ મોતી જેવા પર વેડફાઈ જવા દેવા માટે મને ધિક્કારશે. નવા જમાનાના જુવાનો કોમ અને ધર્મને કુહાડી રહ્યા છે એવી બૂમો પુકારશે. પણ હું તો રહીશ અણનમ આદર્શવાદી ! નયનોના મિલનમાં જુવાનની કવિતા જોનાર જુવાન, પરવાળાં સમાન હોઠમાં અમૃત પીવાની લાલસા રાખતો યુવક, સુંવાળા સ્પર્શમાં આહ્લાદ અનુભવતો આત્મા કે સહવાસ ઝંખતો પ્રેમી એ બધાંને 'પ્રેમઘેલા', "દદી", 'પાગલ' કે 'વિલાસી' કહી-તુચ્છકારવા જેવા પાપનો જોટો જગતમાં નથી. જગતનો દયાનો ઝરો જ્યારે સુકાઈ જાય . ત્યારે આવું પાપ જગતમાં સામાન્ય થઈ પડે છે, જેની જગત નોંધ લેશે ?

પણ સમાજ ભલે એ નોંધ ન લે તો એ પ્રેમીઓ પોતાનું 'સત્કાર્ય' કરતાં ક્યાં અટક્યા છે ? જે દિવસે પ્રેમીઓ 'ફ્રેંડશીપ' કરતા અટકી જશે ત્યારે જગતમાં માનવતા ન રહેશે.

આમ મોતી ને નરગીસ આગળ વધ્યા. બન્નેની આંખોમાંથી પ્રેમનો પવિત્ર પ્રવાહ વહેતો હતો. કોઈક પવિત્ર આકર્ષણે બન્ને એકમેક તરફ ખેંચાયા હતાં. મોતી આગળ વધ્યો પોતાની મુગ્ધા પ્રત્યે મુગ્ધતાની લાલીને છૂપાવવા નરગીસે પોતાનું મુખ નીચે નમાવી દીધું ને એ મુખ બરાબર જોઈ લેવા, એ મુખની રેખાઓમાં લખાયેલી પ્રેમ ભાષા વાંચી લેવા મોતી નીચો નમ્યો. નરગીસનું માથું મોતીએ પ્રેમથી પસવાર્યું પણ નરગીસ તો રહી શાંત અને શરમાળ !

મોતીએ પોતાના પ્રેમના પ્રતિકરૂપ એક સચું ચુંબન કરી લીધું અને નરગીસ મોતીની વધુ નજદીક આવી.

"સમાજ કેટલો નિષ્ઠુર છે નરગીસ !" મોતીએ નરગીસના કાનોમાં કહ્યું હતું. "આપણી પર સમાજનો વિશ્વાસ નથી આપણા પ્રેમને લોલુપતા કહેનારી નિંદણલીઓ, અને અત્યાચારી ટીકાના બાણ છોડનારા હૈયાં આપણને હેરાન કરવા હંમેશ તૈયાર છે."

કરુણતાની છાપથી મોતીનો મુખ છવાયો હતો.

પણ નરગીસના આશ્વાસનભર્યા શબ્દોએ કરુણતાની છાપ ધીમે ધીમે પીગળી ગઈ "સત્ય ને પવિત્ર મનના આપણ બે જણે ડર શાને રાખવો ?"

"પણ હવે તારે જવું જોઈએ" એમ યાદ મોતીને આશ્વાસન આપતી નરગીસે કરી કે તુર્ત જ મોતીએ નરગીસનાં સુંવાળા મુખ પર પોતાના ભારી ઓઠો ચાંપી દીધા.

પણ......પણ સમાજનો એક સભ્ય એ જોઈ અને ચલાવી લે એ કેમ બને એક પથ્થર મોતીનાં માથા સાથે આવી અફળાયો.

"મીયાંઉં", મીયાંઉં", મીયાંઉં!" એક દર્દ ભરી ચીસ મૂકતો મોતી 'દૌલત મહાલ'માં ફરી કુદી પડ્યો.

"મીયાઉં", મીયાઉં", મીયાઉં" મોતીના દર્દનો પોતાને અનુભવ થયો હોય એવું દર્દનાક રુદન નરગીસે લાચારીથી કર્યું

હા...! નરગીસ 'કેસર મહાલ'માં રહેનારા પાડોશીની પાળેલી ઉચ્ચ તોખમ ઘરાની બીલાડી હતી.

ને મોતી...?

ઓહ... એ હતો 'દૌલત મહાલ' રહેતા એક હિંદુ ગૃહસ્થનો સુંદર બીલાડો.

ભારતીય સંસ્કૃતિની વિશ્વવંદ્ય યુગમૂર્તિ

કવિવર ટાગોર

યુદ્ધની કટોકટી દરમ્યાન ૧૯૪૧માં ઑગસ્ટની ૭મીએ બપોરે ૧૨ કલાક અને ૧૩ મીનીટે કવિવર ટાગોર અનંત નિદ્રામાં પોઢ્યા ત્યારે જગત્–સંસ્કૃતિના આસમાનનો જાજ્વલ્યમાન સૂર્ય આથમ્યો હોય એમ સૌને લાગ્યું.

ટાગોર એટલે અનેકદેશીય પ્રતિભા. સૌ એમને કવિ તરીકે ઓળખે છે. પ્રથમ પહેલા એ કવિ તો ખરા જ. પણ સાથે સાથે તેઓ નવલકથાકાર, નાટ્યકાર, નટ, સંગીતકાર, ચિત્રકાર, શિક્ષણશાસ્ત્રી, ફિલસૂફ અને અરે! રાજકીય–પુરુષ પણ હતા. અને દરેકે દરેક ક્ષેત્રમાં તેમણે જ્યારે જ્યારે પ્રવેશ કર્યો ત્યારે તેમણે તેને પોતાની અદ્‌ભુત-પ્રતિભાશક્તિથી શણગાર્યું છે.

આવી ઉચ્ચ કોટિની અનેકદેશીય પ્રતિભા એ તો તેમના કુટુંબનો જ વારસો હતો. તેમના પિતાશ્રી મહર્ષિ દેવેન્દ્રનાથ ટાગોરનું કુટુંબ સારાય બંગદેશનું સૌથી વધુ સમૃદ્ધ, સૌથી વધુ સુધારક અને સૌથી વધુ સંસ્કાર સંપન્ન હતું. એમના મોટા કુટુંબમાં અવનીન્દ્રનાથ, ગગનેન્દ્રનાથ, દ્વિજેન્દ્રનાથ વગેરે બંગાળના સારામાં સારા ફીલસૂફો, કળાકારો, સાહિત્યકારો, નાટ્યકારો, ચિત્રકારો વગેરે હતા. તે ઉપરાંત આ કુટુંબ આટલું સંસ્કારી હોવાને કારણે બંગાળના સંસ્કાર–જીવનના આગેવાન પુરુષો ટાગોર કુટુંબને ત્યાં પોતાનો ડાયરો જમાવતા. આમ રવિન્દ્રનાથને જન્મથી જ મળેલી અજોડ પ્રતિભાને વિકાસવા માટે અજોડ સુંદર એવું પ્રેરક અને પ્રોત્સાહક વાતાવરણ પણ મળ્યું.

આ વાતાવરણમાં કવિ ખૂબ ફુલ્યા ફાલ્યા. જે ઉંમરે આપણો સાધારણ વિદ્યાર્થી મીડલ–સ્કૂલમાં ગોથાં ખાતો હોય, તે ઉંમરે ચંડીદાસ અને વિદ્યાપતિથી માંડી વિદ્યાસાગર અને બંકીમચંદ્ર સુધીના બધા બંગાળી સાહિત્યકારોની સર્વ-શ્રેષ્ઠ કૃતિઓને તેઓ ઘોળીને

પી ગયા.

૧૩ વર્ષની ઉંમરે તેમણે શેક્સપીયરના મૅકબેથનું બંગાળીમાં ભાષાંતર કર્યું!

એ ઉંમરે પણ તેમની કવિતા–શક્તિ કેવી વિકસી હતી તેનો એક પ્રખ્યાત દાખલો છે. મધ્યકાલીન કવિઓના ઊંડા અભ્યાસ પછી તેમણે એ ઢબનું એક લાંબું કાવ્ય રચ્યું અને તેને પ્રસિદ્ધ કરતાં તેમ ભારી કે 'અત્યાર સુધી જેની આપણને માહિતી નહોતી એવા ભાનુસિંહ નામના મહાન મધ્યકાલીન કવિની આ કૃતિ છે.' સૌ આ વાત માની ગયા અને વિવેચકો ભાનુસિંહના કાવ્યોની ગંભીરતાથી ચર્ચા કરવા માંડ્યા. વાત એટલે સુધી પહોંચી કે જર્મનીમાં એક વિદ્યાર્થીએ ભાનુસિંહના કાવ્યો પર એક થીસીસ લખી જેના માટે તેને પી. એચ.

ટી. ની . ટીકી પણ મળી. જ્યારે ટાગોરે સાચી વાત જણાવી ત્યારે સૌ મોંમાં આંગળા નાખી ગયા.

યુરોપીઅન સંગીતનો અભ્યાસ કરી, તે હવે હિંદી સંગીતનો ઓપ આપવાના અખતરાની પહેલ કરનારાઓમાં પણ ટાગોર જ હતા. આ નવા પ્રયોગે બંગાળી સંગીતના ઇતિહાસમાં એક નવું અને અદ્ભુત પ્રકરણ લખ્યું.

આ અરસામાં યૌવનની મસ્તીમાં મહાલતા કલ્પના-ઊર્મિશીલ કવિએ પ્રણય કાવ્યો તથા ગીતોનો અદ્ભુત અને અણુ-બંધ્યો ધોધ વહાવ્યો, જે કમભાગ્યે હજુ ગુજરાતી ભાષામાં ઊતર્યો નથી. સ્વ. મેઘાણીએ તેમની અણમોલ 'રવિન્દ્ર વીણા'માં આ સમયની થોડી કૃતિઓ આપી છે તે બાદ કરતાં હજુ આપણી પાસે ટાગોરના આ સમયના ગીતો નથી, એ આપણા શૂરા ભાષાંતરકારો અને પ્રકાશકો માટે નાનમ-ભર્યું છે.

ત્યારબાદ કવિની મનોવૃત્તિ વધુ પ્રૌઢ અને ગંભીર થતાં તેઓ ગહન-અગમ્યતાવાદ (મીસ્ટીસીઝમ) તરફ વળતા ગયા. એનો અર્થ એ નથી કે યૌવનની બેફામ મસ્તી અને દારૂણ પ્રેમથી વિવશ-પાગલ થયેલ પ્રેમીનો તલસાટ તેમના કાવ્યોમાંથી ચાલ્યો ગયો. બીલકુલ નહિ. ટાગોરના છેલ્લા શ્વાસમાં પણ એ તલસાટ ભર્યો હતો. પણ હવે તેમના કાવ્યમાં વધુ ગાંભીર્ય અને વધુ ઉપનિષદની ફીલસુફી-દૃષ્ટિ આવતી ગઈ. મધ્યકાલીન બંગાળના 'બૌલ'-કવિઓના પ્રેમ-ભક્તિના ગીતોની ઢબે તેમણે ગીતો લખવા માંડ્યા, જેને 'ગીતાંજલી'ના સૌ વાંચકો જાણે છે.

દુનિયાને ટાગોરની કાવ્ય પ્રતિભાની સૌથી પહેલી ઝાંખી કરાવનાર અને તેમને નોબેલ પારિતોષિક મેળવી આપનાર 'ગીતાંજલી'નો ઇતિહાસ પણ જાણવા જેવો છે. અંગ્રેજી 'ગીતાંજલી'માં આવેલા કાવ્યો મૂળ ત્રણ બંગાળી કાવ્ય સંગ્રહો-માંથી લેવામાં આવ્યા છે—ગીતાંજલી, ખેયા અને નૈવેદ્ય. આમ તો તેમનું અંગ્રેજી ભાષાંતર કરવાનો ટાગોરનો ખાસ ઇરાદો ન હતો. પણ એક વાર ૧૯૧૦માં ઇંગ્લાંડ જતાં જતાં ન જવાયું. કંઈ કામ હાથમાં ન હતું. એટલે ફક્ત સમય વિતાવવા જ તેમણે ગદ્ય અને 'ગીતાંજલી' વગેરે પોતાના બંગાળી કાવ્ય સંગ્રહોમાંથી થોડાંક ન્યારા કાવ્યો ચૂંટી તેમનું અંગ્રેજીમાં ભાષાંતર કર્યું. ફરી જ્યારે ઇંગ્લાંડ ગયા ત્યારે તેમના અંગત મિત્ર અને પ્રખ્યાત આયરીશ કવિ ડબલ્યુ બી. યીટ્સને તેમણે આ ભાષાંતરો બતાવ્યાં તે તો એટલા ખુશ થઈ ગયા (કેટલા ખુશ થયા એ જેમને જાણવું હોય તેમણે અંગ્રેજી 'ગીતાંજલી'ની યીટ્સે લખેલી પ્રસ્તાવનામાં "I have carried this manuscript..."થી શરૂ થતો પ્રખ્યાત ફકરો વાંચવો) કે તેમણે આવા વધુ કાવ્યોના ગીવટપૂર્વક ભાષાંતર કરવાનો આગ્રહ કર્યો. એનું પરિણામ તે 'ગીતાંજલી.' આ કાવ્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થતાં દુનિયાભરમાં સનસનાટી મચી ગઈ. બીજે વર્ષે ૧૯૧૩નું સાહિત્ય માટેનું નોબેલ પારિતોષિક તેમને મળ્યું એટલું જ નહિ પણ દુનિયાની એકેય ભાષા એવી નથી કે જેમાં આજ સુધીમાં 'ગીતાંજલી'નું ભાષાંતર ન થયું હોય. ગુજરાતીમાં તો ઓછામાં ઓછા ૭ ભાષાંતરો થઈ ચૂક્યા છે.

નોબેલ પારિતોષિકમાં મળેલા બાર લાખ રૂપિયા કવિએ શાંતિ નિકેતનમાં આપી દીધા. પોતાના કેળવણી વિશેના ઉમદા વિચારોને મૂર્તિમંત કરવાનો ટાગોરનો સક્રિય પ્રયત્ન—શાંતિ નિકેતન—એક જુદો જ લેખ માગી લે છે.

તેમના લાંબા આયુષ્ય દરમિયાન ટાગોરે વિદેશ ઘણીય મુસાફરીઓ ખેડી છે. ઇંગ્લાંડ, સ્વીટ્ઝરલેંડ, ઇટાલી, રશિયા, ઇરાન, અફઘાનિસ્તાન, ચીન, જાપાન, અમેરિકા,

મેક્સીકો અને બીજા અનેક દેશોમાં તેમણે વખ્તો વખત મુસાફરી કરી છે. જ્યાં જ્યાં તેઓ ગયા, ત્યાં ત્યાં તેમનો બહુજ માન અને આદર સાથે સત્કાર કરવામાં આવ્યો હતો. એક અપવાદ હતું. ફાસીસ્ટ જાપાન કે જેની સરકારે ટાગોરની સાચા બોલી ટીકાથી છેડાઇ, તેમના માનમાં ગોઠવેલો મેળાવડો રદ કર્યો અને એક અખબારે લખ્યું માર્યું કે, "Remember that you are a representative of a conquered nation." ટાગોરે મેધડક જવાબ વાળ્યો :

"My master has bidden me to stand by the way side and sing the song of the defeted.

દુનિયાની કડવી વાસ્તવિકતાથી દૂર નાસી જઇ પોતાની કાલ્પનિક—મધુરી દુનિયામાં મહાલે એવા ટાગોર કદીયે નહોતા. તેમણે કુટુંબનો કાંટાળો ભાર પોતાના શીરે ઉઠાવ્યો હતો, અને પોતાની જમીનનો વહીવટ પણ ચલાવ્યો હતો. આથી તેમને હિંદ અને ખાસ કરીને હિંદના ગામડાની ગરીબાઇનો પરિચય થયો અને ત્યારથી આખી જીંદગી સુધી ગ્રામોદ્ધારના તેઓ ચુસ્ત હિમાયતી રહ્યા હતા.

બહુ ઓછા જાણે છે કે હિંદની સ્વાતંત્ર્ય લડતમાં તેમણે ઘણો જ અગત્યનો ભાગ લીધો હતો. હિંદની આધુનિક સ્વાતંત્ર્ય લડતના પહેલા પગથિયા જેવી બંગભંગની ચળવળના શ્રીગણેશ માંડનાર તો ટાગોર જ હતા. તે ઉપરાંત બંગાળમાં વર્ષો વર્ષ ભરાતી પ્રાંતીક કોન્ફરન્સમાં તેઓ આગળ પડતો ભાગ લેતા અને તેની પાછળ ખુબ સમય, શક્તિ અને વિચાર ખર્ચતા. લોકમાન્ય ટીલક પકડાય, કે એની બેસંટ સામે મુકદ્દમો ચાલે કે સરકાર નવો કાળો કાયદો ઘડે—ગમે તે અવસરે તેમની બુલંદ આર્યવાણી હિંદ અને તેના

સંસારમાં મહાન કાર્ય કરવા જન્મેલાઓની વર્તણુંક સામાન્ય વ્યકિતની વર્તણુંક સાથે રજેરજ મળતી ન આવે તો તેમાં એમનો દોષ જોવો યોગ્ય નથી, એટલું જ નહિ પણ એ અન્યાય છે.

—શરદબાબુ.

સૈનિકોની કુમકે ઉભી જ હોય.

અહિં એક ઐતિહાસિક પ્રસંગ યાદ આવે છે. પહેલા મહાયુધ્ધને અંતે જલિયાંવાલા બાગમાં ખૂની ડાયરે હજારો નિર્દોષ નિશસ્ત્ર હિંદીઓની કત્લ ચલાવી; અને એ પછી તો દમનની ભયંકર પરંપરા ચાલી. એ જોઇ કવિવરનો આત્મા કકળી ઉઠયો. પોતાનો પૂર્ણ પ્રકોપ દર્શાવવા તેમણે તે વખતના વાઇસરોય લોર્ડ ચેમ્સફર્ડ પર એક ઐતિહાસિક પત્ર લખી સરકાર તરફથી મળેલો 'સર'નો ખિતાબ પાછો મોકલી આપ્યો.

૧૯૩૦ માં સોવિયેટ સરકારે કવિને આમંત્રણ આપ્યું. અનેક સોવિયેટ વિરોધી મિત્રોએ અટકાવ્યા છતાં કવિ તો ગયા. આ દેશે કવિના મન પર સૌથી ચીરસ્થાયી અસર કરી હતી. ત્યાંથી તેમણે જે જે જોયું અને તેમને જે જે વિચારો આવ્યા તે તે તેમણે પોતાના પત્રો— 'રશિયાર ચીઠ્ઠી'—માં ઠાલવ્યા છે. તેમાં તેઓ કહે છે કે "રશિયાની કેળવણી

પદ્ધતિ જોઈ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો." આટલા બધા માણસોનો આટલી ઝડપથી આટલો બધો વિકાસ થઈ જશે એની કલ્પના કરવી પણ મુશ્કેલ છે. એ જોઈને હૃદય પુલકિત થઈ રહ્યું છે. દેશમાં એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી જાગૃતિ ફેલાઈ રહી છે।

વિદાય વેળાએ ભાષણ આપતાં તેમણે રશિયનોને કહ્યું:

"હું તમારા બધાનો ઘણો ઘણો આભારી છું. કારણ કે યુગ યુગથી મનુષ્યના મન ઉપર જે બેડીઓ નાખવામાં આવી છે તેનાથી મુક્ત કરવાનું જે સ્વપ્ન હું વર્ષોથી સેવી રહ્યો છું એનું મૂર્ત સ્વપ્ન તમે મને અહિં બતાવ્યું છે."

રશિયાથી તેમણે લખેલા પત્રો એક પછી એક 'મોડર્ન રીવ્યુ'માં છપાતા હતા. પણ રશિયા જેવા શોષણ-વિરોધી, ક્રાંતિકારી દેશના ટાગોર જેવા પ્રશંસા કરે એ બ્રિટિશ સરકારથી કેમ સહ્યું જાય? તરતજ તેમણે એ પત્રો પ્રસિદ્ધ કરવા સામે પ્રતિબંધ મૂક્યો અને 'મોડર્ન રીવ્યુ'ની ઑફીસમાંથી 'Letters from Russia'ની બધી નકલો પોલીસ ઉપાડી ગઈ।

આજ અરસામાં ૭૦ વર્ષની પાકી ઉંમરે કવિએ ચિત્ર દોરવા શરૂ કર્યાં। એની શરૂઆત પણ રસદાયક છે. કાવ્યો લખતા છેક છાક તો દરેક કવિ કરે છે. પણ ટાગોરની સૌંદર્ય દૃષ્ટિને આ કદરૂપી છેક છાક ખુંચવા લાગી. એટલે તેઓ એ છેક છાક કલાત્મક રીતે કરતા અને તેમાંથી આ કૃતિઓ ઉપજાવતા. આમ તેમણે ચિત્રકળા-તદ્દન નવીજ, તેમની સ્વૈર વિહારી ચિત્રકળાની-શરૂઆત કરી. પણ કશી તાલીમ વિના ૭૦ વર્ષનો ઘરડો ડોસો પીંછી તાણવા માંડે તેને ચિત્ર પણ કોણ કહે, એવી કવિને શંકા પેઠી. તેથી ડરતાં ડરતાં એ ચિત્રો સૌથી પહેલાં મહાન અંગ્રેજ ચિત્રકાર રોથસ્ટીનને બતાવ્યા. એ તો આ ચિત્રો પાછળ ગાંડાતૂર બન્યો, તુરતજ લંડન પેરીસ અને મોસ્કોમાં આ ચિત્રોના પ્રદર્શનો ગોઠવાયાં. જેના જગતભરના નામાંકિત ચિત્રકારોએ મુક્ત કંઠે વખાણ કર્યાં.

આનું નામ તે પ્રતિભા!

સ્વતંત્રતાની ઝંખના ધરાવનાર નારીને ઘર અને કુટુંબનું બંધન કદિ ખૂંચતું નથી

આઝાદ પંખીને પણ પોતાનો માળો ખૂબ વહાલો છે. સ્વતંત્રતાની ઝંખના ધરાવનાર નારીને ઘર અને કુટુંબનું બંધન કદી ખૂંચતું નથી. ઘર સિવાય સ્ત્રીને માટે જગતમાં બીજી જગ્યા પણ હશે પરંતુ ઘર જેવું શાંતીમય સુખનું સ્થાન બીજું એકે નથી. ઘર સ્ત્રીનું જગત નથી, સ્વર્ગ જ નથી, પણ એ તો એનું દિવ્ય મંદિર છે. પુરુષ એનો દેવતા છે. તેની પૂજા કરવી એ તેની ફરજ છે એમ ગઈ કાલ સુધી પૂરી શ્રદ્ધાથી મનાતું. આજની સ્ત્રી હજુપણ પુરુષ તરફ તેજ માનની દ્રષ્ટીએ જોઈ શકે છે પરંતુ જ્યાં પુરુષ હેવાન બને ત્યાં, તેને દેવ તરીકે કેમ પૂજાય? આજે સ્ત્રીની આંખો ઉઘડી ગઈ છે અને તેથી લાકડાના દેવોની આજે ખાસડાંથી રોજ પૂજા થઈ રહી હોય તો તેમાં સ્ત્રીનો કે તેના શિક્ષણનો વાંક કેમ કાઢી શકાય?

આજે પણ આ દેશમાં સ્ત્રીઓનો એક વર્ગ છે કે જેઓને સમાનતાના હકોનું ભાન નથી. સંસાર, સમાજ અને પુરુષની ઠોકરો ખાઈ જીવે રગડોળાતી સ્ત્રીઓના આ વર્ગને આજે આપણા ટેકાની જરૂર છે. કાળના ચક્રનો ધસારો ખમી ચૂકેલા એ હાથોમાં એક દોરી છે. એ દોરીએ જે પારણું ઝૂલે છે એમાં ભાવિ જગતની આશા નિરાશાનું ચક્ર છે. આપણે એ પછાત સ્ત્રીઓને સહારો ન આપીએ તો તેમનાં અંધારા જીવનની એક રોશની પણ પ્રકાશ ન દેશે. એમના હૃદયનો ટૂકડો એમનું જ હૃદય કોતરી ખાશે. પરંતુ એટલું એ પૂરતું નથી. આપણે જે જગતમાં જીવી રહ્યા છીએ એ જગતને પણ એથી ખૂબ સહન કરવું પડશે. માટે આજની આપણી આધુનિક સ્ત્રીઓને માથે તેમનો ઉદ્ધાર કરવાની ફરજ છે. ભાવિ જગતની સૂતેલી આશાને જાગ્રત નહિ કર્યે તો એ જગત આપણને

ઘર—સ્ત્રીનું મંદિર

સંપાદક : 'ફિરોઝા'

દોષ દેશે. એ કલંકમાંથી બચવા અને જગતમાં દેશને ઉચ્ચ સ્થાન અપાવવા આજ હિંદની કઈ સ્ત્રી બહાર નહિ પડશે?

ઘર સ્ત્રીનું મંદિર છે અને એનો શણગાર એ સ્ત્રીઓનો આનંદ છે. બહેનો, ઘરને બનાવવા માટે મોટી ઇમારતની જરૂર નથી. સુંદર રાચરચીલું તમારી પાસે ન હોય તો તે માટે તમે અસંતોષી બનશો નહિ. ઘરને સારું ઘર બનાવવા માટે સંપ, શાંતિ, સુખ અને સંતોષની જરૂર છે. એ વિના ઘર જીવતું નર્ક બની જાય છે. છતાં ગરીબ ગુજરે પણ ઘરને કળા અને કૌશલ્યથી દીપાવી શકાય છે. ઘરનું આંગણું, કે જ્યાં તમારા મહેમાનોનાં કદમો થંભે છે, ઘરનો એક કે જે પર દરેક અવલોકની નજર ઠરે છે એને સુંદર બનાવવા માટે બહુ ખર્ચ થતો નથી. અને એના શણગાર માટે ફાજલ પાડેલો સમય વ્યર્થ જતો નથી. રોજ નવી નવી ઢબે તમારું આંગણું શણગારો અને તમે જ બહારથી આવતાં એક પળ તે સામે જોઈ જ રહેશો. આપણી હિંદુ બહેનો તહેવારના શુભ પ્રસંગે રોજ પોતાનાં આંગણાં શણગારે છે, છતાં તેમાં તે જે અદ્ભુત કારીગીરી રેડે છે તે માટે દેશનો કળાપ્રેમી માનવી મગરૂર બની શકે છે. તો ચાલો સરખે અંતરે ટપકાં મૂકી જાવ અને એ ટપકાંઓ વચ્ચે લીટીઓ દોરી સુંદર ડીઝાઈન બનાવી અંદર શોભીતા રંગો પૂરી તમારું આંગણું હંમેશાં દીપાવો. પૂર્વની આ અનુપમ કળા ભૂંસાઈ જાય તે પહેલાં તેને વ્યવહારમાં સજીવન કરો.

ઠંડીના ખોરાક

હાલ ઠંડીની ઋતુ ચાલી રહી છે. એ માટે આપણે જાત જાતના વસાણા બનાવીએ છીએ. આજે આપણે 'ગાજરપાક' બનાવીએ. એ માટે જોઈતી ચીજોનું લીસ્ટ નીચે મુજબ છે.

ગાજરપાક

૭॥) રતલ ગાજર

૭॥) રતલ ખાંડ

૧૦) ઔંસ મોળો માવો

બદામ, પીસ્તા, ચારોળી, મગજ દરેક ૨) ઔંસ

એલચી જાયફળ ૧ ભરેલી ચમચી.

માખણ ૦॥ રતલ

વેનીલા અથવા રોઝ એસન્સ પસંદ મુજબ

મોટાં લાલ કુમળાં ગાજરને ધોઈ ચોખ્ખાં ખમણવાં. બદામ, પીસ્તા ચારોળી પાણીમાં પલાળી છાલ ઘીસી પડે ને છોલી બધી મેવો અધકચરો ખાંડી ૦।) રતલ માખણમાં ખુલ્લો બદામી તળી તૈયાર રાખવો. સાથે મોળો માવો નાખી ફેરવ ફેરવ કરી ઉતારવું. ખાંડમાં પાણી નાંખી ચાસ બનાવવો. તેમાં વધેલું માખણ ને ખમણેલી ગાજર નાખી ફેરવ ફેરવ કરવું. ઘટ્ટ ગોળા જેવું થાય ને તેમાં તળેલો મેવો તથા માવો નાખી દઈ ફેરવ ફેરવ કરવું. તૈયાર થવા આવે ને એલચી જાયફળ નાખવું. ઉતારતી વખતે એસન્સ નાખી ફેરવવું. ઠંડુ પડે ને ચપટ વાસણમાં ભરી ખપ મુજબ વાપરવું.

ઉપલી રીતે બનાવેલો ગાજરપાક ૧૫ થી ૨૦ દિવસ સારી હાલતમાં રહી શકે છે. આ પાક ખાવામાં ભારે પડતો નથી અને સ્વાદમાં પણ બહુ સરસ લાગે છે.

સત્ય એ એક આચારમાર્ગ છે. ઇસુ ખ્રિસ્તે કહ્યું છે: "હું એ માર્ગ છું, સત્ય છું અને સર્વોચ્ચ જીવન છું." અને તેથી જે નીચી નજર કરીને પોતાના પગ સામે જોશે તેને સત્ય નહિ જણાય; પણ સૂર્ય સામે નીરખીને પોતે કયે રસ્તે જવું તે શોધી કાઢશે તેને જ સત્યનું દર્શન થશે.

—ટોલ્સ્ટૉય.

લીન્ડા ડાર્નેલ

સિનેમા

જેનો જન્મ થતાંજ જોષીઓએ કરેલી આગાહી સાચી પડી

સંપાદક :— 'નકીના'

લીન્ડા ડાર્નેલનું સાચું નામ લીન્ડા મોનેટા ઍલેઇસ ડાર્નેલ છે. ૧૪ વર્ષની વયે લીન્ડાએ તેની માતાની સહાય સાથે ફિલ્મી દુનિયામાં ચમકવા માટે શરૂઆત કરી. ૧૯ વર્ષની વયે લીન્ડાએ સ્ટુડિયોના કિલ્લાઓ પર હુમલા લઈ જવાના શરૂ કર્યા, એટલુંજ નહીં પરંતુ એકજ કુદકે તારિકાપદ પ્રાપ્ત કરવામાં તેને સફળતા મળી.

હોલીવુડમાં આજે કોઈપણ કહી શકશે કે લીન્ડાનું હૃદય ખુશ કરનારૂં સૌંદર્ય, આકર્ષક અને ટેક બંને ધરાવે છે. તેને ફિલ્મી દુનિયામાં ચમકાવનાર ટ્વેન્ટીએથ સેંચરી ફોક્ષ પિકચર્સના નિર્માતા ડેરીલ એફ. ઝાનુક છે. અત્યાર સુધી ઘણાય ચિત્રોમાં તેણે કામ કર્યું છે. તેનું પ્રથમ ચિત્ર 'ડે ટાઇમ વાઇફ' છે અને આવતું ચિત્ર "ફોર એવર અંબર" છે. આ ચિત્રમાં તે ૭૫ પાઉન્ડનો એક ભવ્ય પોશાક પહેરે છે.

લીન્ડા પ્રથમવાર હોલીવુડમાં ૧૩મી તારીખે આવી પુગી હતી અને તે આ

અમારો હિંદી સિનેમા સફો

હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં આજે પલટાની ભારે જરૂર છે અને તે માટે નવાં લોહી તથા નવા વિચારોને મોડે વહેલે પણ આપણા ઉદ્યોગપતિઓએ અપનાવવાજ-પડશે એ નક્કી છે. એ મુખ્ય વસ્તુને નજર સમક્ષ રાખી હવેથી હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગ સંબંધી એક અનુભવી કલમથી પ્રકાશ પાડવાની અમે ગોઠવણ કરી છે અને તે અનુસાર આવતા અંકથી એક નવુંજ પાનું શરૂ કરવામાં આવશે.

—તંત્રીઓ.

નંબરને ઘણો ભાગ્યશાળી ગણે છે. તેનો જન્મ ૧૯૧૯ની સાલમાં ડેલીસ મધે થયો હતો. તેનું સૌથી સુંદર ચિત્ર યુનાઈટેડ આર્ટીસ્ટનું 'સમર સ્ટોર્મ' હતું. લીન્ડાનાં લગ્ન ૧૯૪૩ની સાલમાં ટવેન્ટીએથ સેંચરી ફોક્ષના કેમેરામેન પેવરલ મારલી જોડે થયાં છે અને તેઓ પેસીફીક પેલી સેડસમાં દરિયા કિનારે રહે છે. લિન્ડા જન્મેજ કલાકાર તરીકે જન્મી હતી અને જોશીઓએ તેનું ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું કે તે એક દિવસ જરૂર મહાન અભિનેત્રી પુરવાર થશે. તે કહેવું આજે ખરું પડ્યું છે.

લીન્ડાનો પિતા કાલવીન હજી પણ માનવાને ઇન્કાર કરે છે કે તેની પુત્રી હોલીવુડની એક રૂપસુંદરી છે. તે કોઇપણ નવું કામ કરે છે, તો જોશીઓને પુછીને કરે છે, કારણ કે તેઓમાં તેને ઘણી શ્રદ્ધા છે.

લીન્ડાએ પહેલે જાહેરખબરો માટે 'પોઝ' આપવા માંડ્યા, જેથી તા૦ ૨૭ એપ્રિલ ૧૯૩૯ને દિને તેની છબી એક મેગેઝીનમાં પહેલીજવાર પ્રગટ થઇ, કે જે ટવેન્ટીએથ સેંચરી ફોક્ષ પિકચર્સના નિર્માતા ડેરીલ એફ. ઝાનુકના જોવામાં આવી. તુર્તજ તેણે લીન્ડાને બોલાવી 'ટેસ્ટ' લઇ જોઇ અને તેમાં તેને સફળતા મળી. લીન્ડાની ઉંચાઇ પાંચ ફીટ પોણા પાંચ ઇંચ, જ્યારે વજન ૧૦૯ પાઉન્ડ છે. તેના વાળ કાળા અને ભુખરી આંખો છે. તે ફાજલ વખત ચિત્ર દોરવામાં તેમજ ટેનીસ અને બેડમીંટન રમવામાં કાઢે છે. તદન સાદો ખોરાક તે લે છે, કસરત કરે છે અને કેટલીકવાર ઘોડેસ્વારી પણ કરે છે.

લીન્ડા ઓલ રાઉન્ડ અભિનેત્રી હોવાથી દરેક પ્રકારની ભુમિકા ભજવી શકે છે તે એટલા પરથી માલમ પડે છે કે તેણે અત્યાર સુધી સામાજીક, ઐતિહાસીક, સંગીતપ્રધાન, વેસ્ટર્ન ડ્રામા વગેરે ચિત્રોમાં કામ કર્યું છે. તેને કોઇપણ પ્રકારની ભુમિકા સોંપવામાં આવે તો આસાનીથી તે ભજવી શકે છે. હોલીવુડની જાણીતી નટી લીન્ડાની આ જિંદગી છે.

હોલીવુડની હવા

ચાર ચિત્રો

આર. કે. ઓ. રેડીઓ પિકચર્સ ૧૯૪૮ ની સાલમાં ચાર નવિનતાભર્યા વેસ્ટર્ન ચિત્રો બનાવનાર છે. આ ચિત્રોમાં ટીમ હોલ્ટ અને મેક્ષીકન નટ રીચાર્ડ માર્ટીન કામ કરશે.

\+ \+ \+ \+

હાસ્ય ભાઇ છુટો જણાશે.

જાણીતા હાસ્ય ભાઇઓ માર્ક્સ બ્રધર્સમાંનો સૌથી મોટો ભાઇ ગ્રાઉચો પ્રથમવાર યુનાઇટેડ આર્ટીસ્ટના સંગીતપ્રધાન ચિત્ર 'કોપેકાબાના'માં એકલો જણાશે. ગ્રાઉચોએ ૧૯૪૫ની સાલમાં '૨૪ વર્ષની 'કેય ગોરસી' સાથે લગ્ન કર્યાં છે અને તેઓને ૭ મહિનાની એક પુત્રી છે. ગ્રાઉચોની પહેલી પત્નીનો એક છોકરો છે જે પણ પરણેલો છે, અને મરીઅમ નામની તેને ત્યાં પુત્રી પણ છે.

\+ \+ \+ \+

ઉછીકો લીધો.

પેરેમાઉંટ કંપનીના જાણીતા નટ વિલિયમ હોલ્ડનને આર. કે. ઓ. રેડિયો પિકચર્સે ઉછીકો લીધો છે. આ નટ જાણીતી નટી લોરેટા યંગ સાથે 'રાચલ' ચિત્રમાં કામ કરી રહ્યો છે.

\+ \+ \+ \+

સુખી જીવન.

પડદાની જાણીતી જોબનવંતી નટી બેટી ગ્રેબલ જાણીતા નટ તેમજ બેંડ લીડર હેરી જેમ્સ સાથે પરણેલી છે. તેઓ બન્ને પોતાની બે બાળકીઓ સાથ અત્યારે હોલીવુડથી થોડેક દૂર એક નાનાં ગામડામાં આનંદ ભોગવી રહ્યાં છે. બેટીનું આવતું ટવેન્ટીએથ સેંચરી ફોક્ષ પિકચર્સ ટેકનીકલર સંગીતપ્રધાન ચિત્ર 'મધર વોર ટાઇટ્સ' છે.

ટૂંકું ને ટચ

કમનશીબ કુળ

લૉર્ડ એર્સ્કીને જ્યારે વકીલાતની શરૂઆત કરી ને પ્રથમવાર કોર્ટમાં ઊભા થયા ત્યારે ક્ષોભને લીધે ગભરાઈ ગયા હતા.

દલીલો શરૂ કરતાં એમણે કહ્યું: "માય લૉર્ડ, મારા કમનશીબ કુળ, જે મારો આરોપી અસીલ છે, તે મારો કમનશીબ કુળ, જે મારી નજીક બેઠો છે તે મારો કમનશીબ કુળ, ..."

"કોર્ટ" આપના મતને ત્યાંસુધી 'મળતી છે; હવે બચાવ આગળ ચલાવો." જજે વચ્ચે કહ્યું.

***

ઉજળું ભાવિ

હમણાં એક વિમા કંપનીની જાહેરખબર નીચે મુજબ જોવામાં આવી હતી:—

"અમારી કંપનીમાં વિમો ઉતરાવો. ગયા કાલેજ અમારા એક ગ્રાહકનો હાથ ભાંગી જતાં અમોએ પાંચસો રૂપીઆ ભરી આપ્યા, આવતી કાલે તમારૂં, ભાવી પણ ઉજળું હશે !"

આ જાહેરાત ઇલેક્ટ્રીક કંપનીની પેલી એક જાહેરાતની યાદ અપાવી જાય છે:—

"આધુનિક બનો. બધું કામ ઇલેક્ટ્રીક-સીટીથી કરો; 'તમારી પત્નીને કામના બોજા હેઠળ મારી ન નાખો; ઇલેક્ટ્રીક-સીટીને એ કરવા દો."

***

વધુ ટપાલથી !

પ્રસુતી માટે પીયર ગયેલી પત્નીને જોડકાં બાળકો જન્મ્યાં. હર્ષથી સાળાએ બનેવીને તાર કર્યો:—

મૂળરાજ અંજારિયા

***

"જોડકાં જન્મ્યાં છે; વધુ ટપાલથી."!!!

***

તદ્દન ચોક્ખું !

એક દૂધવાળાની દુકાને નીચેની જાહેરાત જોવામાં આવી હતી:—

તદ્દન ચોક્ખું દૂધ—સવા રૂપીએ શેર.

ચોક્ખું દૂધ—રૂપીએ શેર.

દૂધ—આઠ આને.

***

શું કરવું જોઇએ ?

શાળાનો વખત પૂરો થયો હતો. લેસન લેવાઇ ગયું હતું, પછી શિક્ષકે વિદ્યાર્થીને પૂછ્યું: "કરેલા તોફાનના ગુન્હાની માફી મળે એ માટે આપણે શું કરવું જોઇએ ? જોઉં, તમારામાંનો કોણ સાચો જવાબ આપે છે ?"

બધા શાંત રહ્યા; છેવટે એકે કહ્યું "માફી મળે એ માટે આપણે પહેલાં તોફાન કરી બતાવવું જોઇએ."

***

રેવાઇ જશો

જ્યોતીષીને એ પોતાનો હાથ બતાવવા બેઠો હતો. એણે કહ્યો તે પ્રમાણે ભૂતકાળ બધો સાચો પડ્યો. પછી જ્યોતીષીએ ભવિષ્યની વાત કાઢી: "તમને તમારી જીંદગીના ચાલીસ વરસ સુધી દુઃખ રહેશે. પછી..."

"પછી ? પછી શું થશે ?" ઉત્સાહથી એણે પૂછ્યું.

"પછી તમે એનાથી ટેવાઇ જશો !" જ્યોતીષીએ કહ્યું.

***

અનુભવ !

દરદી: "ડોક્ટર, તમે ધારો છો તે પ્રમાણે મારા કેસમાં તમને કંઇ વિશેષ રસ પડશે. આ જાતના દરદોનો તમને અગાઉ અનુભવ ખરો કે ?"

ડોક્ટર: "ઘણોજ અનુભવ છે; એક દરદી મારી સારવાર હેઠળ છે. પૂરા દશ વરસથી પીડાઇ–રીબાઇ રહ્યો છે!"

***

લેખકની ફાઉન્ટન

એક જાણીતા લેખકની ફાઉન્ટનપેન ખોવાઇ ગઇ. બીજે દહાડે લોકોએ "મળ્યું છે; ખોવાયું છે;" માં જાહેર ખબર વાંચી:

"જાણીતા સાહિત્યકાર શ્રી. કંદર્પકુમારની ફાઉન્ટનપેન ક્યાંક પડી ગઇ છે. જેને જડે તેણે આ પત્રના કેશીઅરને આપી જવી. એમાં લેખકની બે નવલકથા, ત્ર નાટકો, સંખ્યાબંધ કાવ્યો અને પુ વાર્તાઓ સમાએલી છે."

***

શું પસાર થયું?

શાહેરે સુધરાઇ અને ધારાસભ્યો આમની સભામાં સ્પીકર અને રાણી એ ઝાબેથ વચ્ચે વર્ષો પર થયેલી વાત આજે પણ યાદ રાખવા જેવી છે.

આમની સભાના સ્પીકરને રાણી એ ઝાબેથે એકવાર પૂછ્યું;

"આજે સભામાં શું પસાર થયું?

"સાત અઠવાડિયાં" સાત અઠવાડિયાં એક બીલ પર ચાલતી નિરર્થક ચર્ચા અંત આજે આવ્યો હતો તે પ સ્પીકરે કહ્યું.

સદ્ગુણોની પ્રાપ્તિમાં યોગ્ય ક્રમનું અનુસરણ એ સદાચારી જી પ્રત્યેની પ્રગતિ માટે અનિવાર્ય શરત છે, અને તેથી માનવજાતિ ગુરૂઓએ એ ગુણોની પ્રાપ્તિમાં અમુક અવિચળ ક્રમ હમેશાં બતાવ્યો

માણસમાં બીજાને માટે પ્રેમ જેટલો વધારે હોય ને પોતાને મા જેટલો ઓછો હોય તેટલો એ વધારે સદાચારી બને છે, એટલું જ નાં પણ તે પોતાને વિષે જેટલો ઓછો પ્રેમ ધરાવે તેટલું તેને સદાચા બનવું વધારે સહેલું પડે છે.

—ટૉલ્સ્ટૉય

ચાના બગીચામાં

આંગ્રેજોના કોરડે ચીંથાતા હિન્દી મજુરોની અવદશાનું હૃદયસ્પર્શી કરૂણ ચિત્ર

*

: લેખક :

ધન આર. જેલર

સાતથી નવ કલાકનાં ચાલુ કામને અંતે રામુ સજળ નયને સૂર્ય અસ્ત થવાની રાહ જોતો દૂર દૂર એ ક્ષિતિજની પેલે પાર પોતાની દૃષ્ટિ લંબાવી રહ્યો હતો. અરે શું આસામના એ પ્રદેશના ચાના બગીચાઓમાંથી આનંદને તો જાણે આંદામાનમાં કાળા પાણીની સજાએ મોકલી દેવામાં આવ્યો છે. પરંતુ આનંદ તો આંદામાનમાંય ક્યાંયે નજર પડતો નથી. એટલે એ કદાચ અધવચ્ચે દરિયામાંજ ડૂબી ગયો હશે એમજ માનવું રહ્યું. "ઉત્સવ" જેવો કોઇ શબ્દજ એ દુનિયાના લોકોના શબ્દકોષમાં જણાતો નથી. અમલદાર અને નોકર-શેઠ અને ગુલામ જ્યાં જ્યાં આવા એક યા બીજા ભેદો હોય ત્યાં આનંદ-ઉત્સવ ક્યાંથી હોય?

આ છે હિન્દનો કરૂણ ઇતિહાસ,—જ્યાં ભૂખ, આંસુ અને પરસેવા સિવાય બીજું શું હોઇ શકે? અને તેમાંય હિન્દના ખેડૂત લોકોએ કમભાગ્યે ભારતમાતાની ગોદમાં સુકો પાકો રોટલો છોડી દઇ રોટલીની લાલસામાં પડ્યાં હોય. હા, તેઓ બિચારા શું કરી શકે? વતનજ જ્યાં તેમને બાકરો દેતું હોય ત્યાં પોતે વતનમાં રહીને શું કરે?

શું ખાય? છેલ્લા ચાર વર્ષથી તે પાયમાલીને પગથીએ જઇ બેઠા હતા. દેશમાં અતિવૃષ્ટિ અને અનાવૃષ્ટિએ જાણે એકેક વર્ષના વારા કર્યાં હતા. ધીમે ધીમે ઘાણી દીધાં હતાં. ચાર ચાર વર્ષથી ખેડૂતોને સુકી રોટી મેળવવી મુશ્કેલ બની હતી. કુદરતે પાકને નિષ્ફળ કરવામાં કચાશ નો'તી રાખી. કિસાનોની કારમી મહેનત વર્ષ અંતે પાણીમાં જતી હતી. આમ તેઓ—હિન્દના ૪૦ કરોડના હાલ બેહાલ થઇ ગયા હતા. હાય! હિન્દના અભાગીન ધરતીના લાલ!!

"હિંદ ખેતી પ્રધાન દેશ મટી વેપાર ઉદ્યોગ પ્રાધાન્ય દેશ થશે તોજ સુખી સ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધ થઇ શકશે" આવી સૂચના-શિખામણ આવી આકરી રીતે કુદરત હિંદવાસીઓને કાં ન આપતી હોય? ગમે તેમ છેલ્લા ચાર વર્ષથી સુખી કીસાનગૃહો સ્મશાન જેવાં શૂન્ય બન્યાં હતાં કેટલાયે મજબૂત, સશક્ત દેખાતા યુવાનોના દેહ માયકાંગલા થઇ ગયા હતાં.

આ સ્થિતિનો બનતો લાભ ઉઠાવવા આસામમાં મ્હાટું વાવેતર કરાવતી અંગ્રેજ પેઢીઓના અસંખ્ય દલાલો, મજૂરો મેળવવા માટે સારા હિંદને ગામડે ગામડે ઘૂમી ભોળા, અભણ, સરલ હૃદયના ખેડૂતોને ભારે પગારની મ્હોટી લાલચો આપી, વાતોમાં તેમને પાણી પાણી કરી નાખી, પોતાનો પુરો વિશ્વાસ પેદા કરાવી અને આકુઅવળું સમજાવી કરારપત્રો ઉપર તેમના અંગુઠા લઇ આ દલાલો તેમને આસામના—આરામગૃહમાં મોકલી આપતા.

આમ રામુ પોતાના કુટુંબને ભૂખે મરવામાંથી બચાવવા વિચારી રહ્યો હતો. છેલ્લા ચાર વર્ષથી એની સ્થિતિ સાવ ખરાબ થઇ ગઇ હતી. જમીન હતી તે ગુંથાઇ ગઇ, ઢોરઢાંખર, મરી ગયાં, બાકી હતાં તે પણ વેચાઇ ગયાં, અને આમજ એના કુટું-

અને ભૂખે મરવાના દિવસો આવ્યાં. ચારજ વર્ષ પહેલાંનો સશક્ત, પહેલવાની શરીરવાળો રામુ આજે છેક્જ ખલાસ થઈ ગયો હતો.

આજે વિચારના વમળમાં તે મદમસ્ત બન્યો અને કહેવા લાગ્યો.

'હે પ્રભુ, કોના વાંક......નસીબજ ફુટેલું હોય ત્યાં કોઈ શું કરે !

આમ રામુએ મનુષ્ય સ્વભાવે તોડ કાઢવાનો "પ્રથ" પ્રયત્ન કરતા નસીબનો વાંક કાઢતો......

હા, પરન્તુ આ તો "પ્રશ્ન" છે હિન્દના ભૂખે રહેલા ૪૦ કરોડનો—અરે ૪૦ કરોડ તો શું પરન્તુ સારાયે જગતના પછાત્એલ વર્ગનો—જેને લોક "ગરીબ" કહેતા.—શું આવાજ જગતના "કિસાનો" અને "મજૂરો" હોય છે ?

નાખી નજર ન પહોંચે ત્યાં એ રામુની દ્દષ્ટી પહોંચી—લાંબી લાંબી હરિયાળા હરોળો દૂર દૂર સુધી—જે ક્ષિતિજને ભેટતી અને અદ્રશ્ય થઈ જતી હતી. આ છે ન્હાની વાડી કેટલી સુંદર?

પણ હાય, શું એ દ્રશ્ય જેટલું સુંદર તેટલુંજ કરૂણ ન હતું ?

દારૂની એ ભીખ માંગતી ભૂતાવળો ત્યાંયે જોવામાં આવતી. હા, હવા અને ત્યાં—દારૂના નશામાં ચકચૂર બનેલા, આખાયે દિનનો પરિશ્રમ ભિભત્સ ગાળો દઈ ઉતારતા હતા—ક્યાંથી બિચારાઓને એ સ્થિતિનું ભાન આવે?—જ્યાં આવા ક્રમ મુઠ્ઠીભર મુડીદારો અને તેમના રાખેલ પેંઢુઓ પોતાને એ પ્રદેશના રાજા સમજતા. એઓની જાલીમ ચક્કીમાં પીસાઈ પીસાઈને ત્યાંના મજૂરો હાડપીંજર બની ગયા હતા.

શું મજૂરો ઉપર જુલ્મના સામ્રાજ્ય આવીજ રીતે તેઓએ સર્જ્યા હતા ? આંસુ, ભૂખ અને પરિશ્રમ એજ તેમની પ્રિય વસ્તુ હોય છે ? હા, ઇતિહાસના પાને પાને આજે એ વસ્તુનું ચિંતન કરવામાં કોણ આગળ આવશે ?

અરે ગોરા દેવોની આ સર્જેલી સૃષ્ટિ હતી—જ્યાં મજૂરોની પીઠ પર આજે પણ જુલ્મના ચાબુક ચમકી રહ્યા છે. જ્યાં કેટલીયે બિચારી અભાગીન માતાએ દૂધ વિના ટળવળતાં તેમના બાળુડાઓને માટે પોતાની લાજ લૂંટાવી રહી છે. કોરડાના માર તેમના શરીરે ઝીલ્યો નહોય એવો એકેય દિવસ તેમનો ન જતો.

એક બી સાંજ એવી એમની વીતતી ન હતી કે જ્યારે તેઓ સો સોની તૂટી ફુટી ઝૂંપડીમાં રડતાં કકળતા ન ગયાં હોયે.

હાય ! કમભાગ્ય હિન્દ
અને તારા લાલ.

હાય, હાય, ચાબુકને ફટકે ફટકે ઉછળતી લોહીની છોળોથી કેટલાયે ન્હાના છોડ ભીંજાતા હશે નિર્દોષ ખેડૂતોના અંગમાંથી છૂટતી લોહીની શેરોથી કેટલાય ક્યારાએ ભરાતા હશે ? કેટલાય નિર્દોષ ખેડુતોની હાય વરાળોથી એ છોડ કાળા પડી જતા હશે ? અને...અને એ નિર્દોષ લોહીથી રંગાયેલી નિર્દોષની હાયવરાળોથી કાળા પડી ગયેલ એ ન્હાનુ કેટલાએ એમના દેશબાંધવો આનંદથી સેવન કરતા હશે ! લોહીના પાસ બેસવાથી રાતું પડેલું ન્હાનું ઉકળતું પાણી એમનેય ગરીબ બિચારા નિર્દોષ ખેડૂતોની આ ન્હાના પ્રેમીઓને દયા કેમ નહિ આવતી હોય! ગરમ ન્હાથી નીકળતી, ખેડુતોની

હાય વશબો દેખીનેય આ લોકોનું દિલ કાં નહિ દાઝતું હોય ?

હશે. હિંદ કદાચ બેહાલ બન્યું હશે અંદર અંદરના કુસંપોને લીધે. પણ હિંદ નિશ્ચે બેહાલ બન્યું છે—પોતાનાજ દેશના ભાઇઓ અને બહેનોનેજ દુઃખે. અરે એ તો "પોતેજ સુખ અનુભવવાની" હિંદ વાસીઓની કાળમીંઢ ભાવનાને લીધે.

આમ વિચારના વમળે મસ્ત બનેલો રામુ ચાલુ દૂર દૂર પેલી પાર પોતાની દ્રષ્ટિ લંબાવી રહ્યો હતો એટલામાં એના કાને કોઇનાં ડુસકાંનો અવાજ સંભળાયો. એ સતેજ થયો અને ચમક્યો. પાછળ જોતાં ગભરાયેલી હરણીની માફક હાંફ અને ધ્રુસકાં ખાતી જીવી દોડતી આવતી હતી.

એ કારમી ચીસ—

"મા...મા...મને બચાવ...બચા...વ આ કાળમુખો મને મારી નાખશે" ભાગ્યા તૂટ્યા શબ્દોમાં જેમ તેમ બોલી જીવીએ રામુને કહ્યું.

જીવીએ રામુની છાતી ઉપર માથું ઢાળી દઇ આંખો મીંચી દીધી. એ બોલી પણ શક્તિ ન હતી. ક્યાંથી બોલે બિચારી એ જીવી? એનાથી થોડેજ દૂર એક ગોરો અમલદાર હસતો હસતો પાછળ દોડતો આવતો હતો. પેલો સાહેબ આ યુવાન—રામુ સામે આવીને લગોલગ ઉભો રહ્યો—બિચારી જીવીએ જાલીમ જમદૂતને લીધે એક કારમી ચીસ ફરી નાખી.

"મા.......મા.......રામુ......

સાહેબ કંઇ પણ કરે તે પહેલાંજ રામુએ જીવીને બાજુએ હડસેલી—એ કુદયો, તેની ગળચી પકડી, દાંત કચકચાવી, હોઠ પીસી, એની સામે ઉભેલા અંગ્રેજ અમલદારનાં ગળાંને બન્ને હાથે જોરથી દાબ્યા.

ક્ષણ બે ક્ષણ. તેનો શ્વાસ રૂંધાઇ ગયો. હજીએ રામુ તેને લાત મારી રહ્યો હતો. અને જીવી દિગ્મૂઢ થઇને રામુ પાસે ઉભી હતી. તેની આંખો ઝનૂની બનેલા રામુને જોઇને ચકિત બની ગઇ હતી. આથમતા સૂર્યના સોનેરી પ્રકાશે તેના મુખને લાલચોળ બનાવી મુક્યું હતું.

સ્ત્રીની લજ્જા સાચવવા લોહી તરસ્યો હિંદી આટલો ઝનૂની ? આહ, આ બધું કેટલી ઝડપમાં બની ગયું. પરંતુ થોડીજ સેકંડોમાં ગોરા અમલદારોએ દેશી મદદનીશોથી હેરાન થયેલ રામુને ઘેરી લીધો.

રામુ અને જીવીને આછાગેરા અંધારામાં ઘસડી જતા એ અમલદારો દૂર દૂર અદ્રશ્ય થયા. રોરેજ આથમતા સુધી ત્યાં કેટલાએ હિંદી મજૂરોના લોહીથી ખાબોચીઆ ભરાઇ ગયાં. આમ રણદેવીના ખપ્પરમાં કેટલાંયે કુટુંબનાં બલિદાન દેવાયાં! કોણ જાણે આવા તો કેટલાંયે નિર્દોષ ભોળા કુટુંબો રણદેવીનાં ખપ્પરમાં હોમાતાં હશે !

"મા...મા......

આજે પણ એ અવાજ દૂર દૂરના પહાડોની બખોલમાં ગુંગી રહ્યો છે. હા, કદાચ હિંદી મજૂરોના લોહીની બનેલી રહાને આનંદથી અપનાવવા હિંદી સદ્ગૃહસ્થોને એ રહા ન પીવાની કરૂણ આજીજી તો નહિ કરતી હોય ?

દૂર દૂર વીજળીથી ઝગમગતા બંગળમાંથી—આજે પણ સાહેબ લોકોના લિપથી ઉદ્ગારો અને હાહાહીહીના અવાજોમાંથી "મા.........મા........."ઉદ્ગારની ચીસ સંભળાઇ રહી છે.

પ્રકાશક: રાગિણી પબ્લીકેશન્સ
મેનેજર: કેકી ડી. દમણીઆ
તંત્રીઓ: મીનુ દેસાઇ, જાલ કાટપીટિયા
વ્યવસ્થાપક તંત્રી: પીરોજ ર. મઉ

સ્ત્રીઓનું પાનું: કુ. પીરોજા ગણુદેવ્યા, ફેશન: કુ. મહેરૂ કોન્ટ્રેક્ટર, ધર્મ અને તત્વજ્ઞાન: ડૉ. એરચ જે. એસ. તારાપોરવાલા, વનસ્પતિજ્ઞાન: ફિરોજશાહ મહેતા, જ્યોતિષ શાસ્ત્ર: કાંતિલાલ તિજોરીવાલા, સિનેમા: પીરોજ મઉ, હસ્તશાસ્ત્ર: વૈદ હોરમસજી અચારીઆ, રાજકારણ: કુંવરશાહ લાલા, સંગીત: મા. બચુભાઇ સોની, સ્પોર્ટસ: નરીમાન નાકલાશેઠ, હાસ્ય–કટાક્ષ: પરવેઝ બી. ભીવંડીવાલા.

છુટક નકલ: આઠ આના, વાર્ષિક લવાજમ: રૂપિયા ૭, પરદેશ શીલીંગ બાર.

પુસ્તક ૧ — જાનેવારી ૧૯૪૮ — અંક ૪

અનુક્રમણિકા

વિદ્વાન ડૉ. ઐરચ જેહાંગીર એસ. તારાપોરવાલા.

જગતના ધર્મો વિષે તેમના 'રાગિણી'માં પ્રગટ થનારા લેખો

'રાગિણી'ને માત્ર સમૃદ્ધજ નહિ પરંતુ એને સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિનું એક આગેવાન માસિક બનાવવાની અમારી ઉમેદ છે અને તે સાથે પ્રતિષ્ઠિત વિદ્વાનો, નિયમિત રીતે 'રાગિણી' માં લખતા રહે તે અંગે અમે ચાલુ વ્યવસ્થા કરતાં રહીએ છીએ.

આજે એક નવી જાહેરાત કરતાં અમને આનંદ થાય છે. કેમ પર કોમમાં ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવતા ગુજરાતના પ્રતિષ્ઠિત પંડિત અને ભાષાશાસ્ત્રી પ્રોફેસર ડૉ. ઐરચ જે. એસ. તારાપોરવાલા જગતના ધર્મોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ (Comparative study) ધરાવે છે. એના નિચોડ રૂપ એમના લેખોની એક અભ્યાસભરી હારમાળા 'રાગિણી'ના આવતા અંકથી શરૂ કરવાનું અમારૂં આમંત્રણ સ્વીકારી અમને એ ભાઇએ આભારી કીધા છે.

પ્રથમ પંક્તિના પંડિત વિદ્વાનની આ ખૂબ અભ્યાસભરી લેખમાળા તમામ વર્ગના વાચકોને માહિતીદર્શક જ્ઞાન પુરૂં પાડશે.

—તંત્રીઓ.

જગતનું પૂર્ણવિરામ કેવું હશે ....?

—તંત્રીસ્થાનેથી—

જગતના ઇતિહાસે પ્રાચિન કાળથી અર્વાચીન યુગ સુધી પ્રયાણ કર્યું. અર્થાત બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો માનવજાતે શાન્તિમાંથી અશાન્તિ તરફ આગેકદમ બઢાવ્યા છે. ઇસુના સન ૧૯૪૭ માં જગતનો કોઇ ખુણો એવો ન રહ્યો હોય કે જ્યાં અશાન્તિ ન પહોંચી હોય. જિવનનું કોઇ ક્ષેત્ર એવું ન હોય કે જ્યાં ધમાલને અવકાશ ન હોય.

રાજકારણથી માંડીને નાનામાં નાની બાબતમાં આજે અનેક મતમતાંતરો પ્રવર્તે છે, કે જેને પરિણામે સમસ્ત જગતના માનવીનું જિવન ડામાડોળ સ્થિતિ અનુભવી રહ્યું છે. પૂર્વ અને પશ્ચિમ ગોળાર્ધ એ બંનેમાં અશાન્તિ છે. એમાં વસતા માનવજીવો ડગલે ને પગલે અથડામણમાં આવે છે. અશાન્તિની આંધિમાંથી ગામડું કે શહેર, દરિયો કે હવા—કોઇ મુક્ત રહી શક્યું નથી.

વિજ્ઞાનનો મનુષ્ય તરફથી જેમ જેમ ઉપયોગ વધુ ને વધુ થતો ગયો, જેમ જેમ કુદરત અને માનવી વચ્ચેનું યુદ્ધ વિજ્ઞાનના શસ્ત્રોથી ખેલાવા લાગ્યું, તેમ તેમ જગત સમક્ષ એકધારી રીતે એક પછી એક અશાન્તિ આવવા માંડી. ગઇ કાલે જે જીવન-ધોરણ નીચું હતું તે વિજ્ઞાનને પ્રતાપે આજે અતિ ઉંચું આવ્યું, પરંતુ આવતી કાલે અદ્ધર બનવાને માટેજ. માનવીની તમામ પ્રકારની ભૌતિક જરૂરિયાતો સંતોષવા કાજે અવિરત પ્રયાસો થયા અને પરિણામે આજે ભૌતિક સુખમાં મહાલતો પણ આધ્યાત્મિક સુખથી વંચીત માનવ, આમથી તેમ અટવાઇ પડતો નજરે પડે છે. ભૌતિક સુખ પણ સંપુર્ણ નથી બન્યું. જરૂરિયાતો વધતી ચાલી અને તેને સંતોષવાને માટે પ્રયત્નો પણ વધતા ચાલ્યા. પરિણામે અંધાધુંધીનું સામ્રાજ્ય પ્રવર્તી રહ્યું.

જે પ્રશ્નો જગતના આદિ માનવ સમક્ષ હતા તેજ અને તેવાજ પ્રશ્નો સને ૧૯૪૮ ના માનવ સમક્ષ પણ હાજર છે. એમાં લવલેશ પણ ફેરફાર પડયો નથી. જિવનની સલામતીનો પ્રશ્ન (Problem of security) ગઇ કાલે હતો, આજે પણ છે અને આવતી કાલે એ પ્રશ્ન નહિ રહે એવી ખાત્રી આપનાર

જગતમાં કોઇજ નથી. એજ રીતે ખોરાક, કપડાં અને રહેઠાણના પ્રશ્નોનો ઉકેલ કરવાને પણ આજનો માનવ, વિજ્ઞાનના વિપુલ સાધનો છતાં નાકામયાબ નીવડયો છે.

આદિ માનવનો જે સ્વભાવ હતો તેજ આજે પણ રહ્યો છે. યુદ્ધથી હજી વીસમી સદીનું જગત થાકયું નથી. પચ્ચીસ વર્ષમાં બે મહાન યુદ્ધો ખેલી ચુકેલો માનવ હજી ત્રીજા યુદ્ધની વાતો કરે છે! આંતરરાષ્ટ્રિય પરિષદો મળ્યાના અહેવાલો મળતા રહે છે અને સાથે સાથે એમાં વિજયી રાષ્ટ્રો તરફથી એક બીજાને ગાળો ભાંડવામાં આવી એ સમાચાર પણ મળતા રહે છે. અણુ બોમ્બની શોધના વિજયના ગર્વમાં ચકચુર બનેલું અમેરિકા માત્ર રશિયાનેજ નહિ, સમસ્ત જગતને મુકાબલો કરવાને માટે પડકારે છે અને રશિયા પણ એની ભાષામાં કાંઇ અનેરા તુમાખથી અમેરિકાનો મુકાબલો કરવા છાપરે ચઢીને પોકારો કરે છે.

ઇસ્વીસનનું ચક્કર ફર્યેજ જાય છે. '૪૭ નું ઇસ્વીસન આથમી ગયું. '૪૮ ના નૂતન ઇસ્વીસનનો ઉદય થયો, પરંતુ સમજાતું નથી પ્રગતિની કઇ અને કેવી કેડીએ માનવ પગલાં ભરી રહ્યો છે! ગમે તેવા વિકટ પ્રશ્નનો ઉકેલ આવી જશે, ગમે તેવી મડાગાંઠ ઉકલી જશે, કિન્તુ આ બધામાંથી "જગતનું પૂર્ણવિરામ" કેવું હશે ?

જીવનમાં જાતીય જીવન-શાસ્ત્રનું સ્થાન.

જગતના નાથે આ જગતની
ઉત્પત્તિનું, તેની અદ્
રચનાનું, તેના સર્વ વિકાસનું
તેની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિનું અ
ચતુતર જાતિ (sex) માત્ર
પાયા ઉપર અને જાતિનાજ પ
ઉપર કર્યું છે. એના પુરાવા ત
કુદરતની કૃતિ. પેદાયશ–ખનીજ,
સ્પતિ, પશુ પંખિ અને માનવમા
એ સર્વમાં આપણે જાતિ અને
માહાનીજ હસ્તીને અને તેન
ક્રિયાઓને જોઇએ છીએ. એ બે
લગારે શક વિના આ વાત સ
સિધ્ધ થાય છે કે જો જગત આ
પોતેજ જાતીય છે તો જાતીય જ
વિષે જે કાંઇ જાણવા જેવું તે જ
વાની ખાસ પવિત્ર ફરજ છે–કહો
એને જાણવાનો આપણો જન્મસિ
હક્ક છે. જો આપણે એ કુદ
હક્કને અને આપણી એ મુખ્ય
જને ખોટી શરમ કારણે કે
અનીતિને લગતા કોઇક ભૂલ ભ
વિચારોને લઇને જતાં કેરીએ
આપણે આપણાં જીવનને અજ્ઞાનતા
અંધકારમાં રાખી મુકવાનું જો
ખેદીએ છીએ; એટલુંજ નહીં
જેનાથી આપણું અને આપણી
ઓલાદનું જીવન સુન્દર, સં
સુખી અને સંપુર્ણ બને એ
જીવનનો લહાવો અને જીવનનો
પણ ચૂકીએ છીએ, પરિણામે આ

પોતાની અજાણતા અને અજ્ઞાનતાને લીધે આપણે આપણાં તન મનને ભારી હાનિ પહોંચાડીએ છીએ—આયુશક્તિને હણીએ છીએ—અગર ચારિત્રને બગાડીએ છીએ. તાકાત અને તંદુરસ્તીને ગુમાવી જીવનને દુઃખી દર્દી બનાવી તેને નકામું અને નિષ્ફળ કરી મેલીએ છીએ.

આ હાનિમાંથી ઉગરવાનો અને અને મજકુર જણાવેલા લાભને પ્રાપ્ત કરવાનો એકલો અને મેકપુરો ઇલાજ તે જ્ઞાન છે. હવે [illegible] જમાનો ગયો કે જ્યારે જાતીય જ્ઞાનને જાહેરમાં મેલવું એ 'અનીતિ' અને 'ગુન્હા'નું કામ ગણાતું. હવે [illegible] દિવસો ગયા કે જ્યારે જાહેરમાં [illegible]સ્તકો, સામયિકો, છાપાંઓ વગે[રે]માં જાતીય સંબંધી લખવું શરમ[ભ]રેલું અને અણુઘટતું લેખાતું. [ઘ]ણું આગળ વધ્યું છે. તે પ્રકાશને [લા]ગે છે. તેને લીધે હવે તો શાળા[ઓ]માં, ધર્મસ્થળોમાં અને જાહેર [ભ]ાષણો મારફતે પણ આ જ્ઞાન રજુ થાય [છે]. ઇંગ્લંડના ચર્ચ વટીકમાં જાતીય [જ્ઞા]ન 'અપાવાનું' શરૂ થઇ ગયું છે. [આ]ધુનિક કરાચીના ઘડવૈયા અને કર્મ[ય]ોગી ભાઇ જમશેદ નસરવાનજી મહેતાએ તો એક ડગલું આગળ [ભ]રીને ખાનગી વર્ગદ્વારા જ નહીં [પ]રંતુ કરાચીની સમસ્ત પારસી આલ[મ]નાં ન્હાનાં મોટાં, જુવાન વૃદ્ધ [સ]ર્વ શ્રોતાજનો સમક્ષ જાહેર હૉલમાં [જા]હેર રીતે ભાષણો, જાતીય જ્ઞાન [પ]ર નકશાઓ અને ચિત્રો સહિત [એ]ક મુદત સુધી ચાલુ આપ્યાં હતાં.

આ વું ઉમદા, ઉપયોગી આવશ્યક જ્ઞાન 'રાગિણી'ના વાચકોને મળી રહે તેટલા માટે આ અંકથી જાણીતા વિદ્વાન શ્રી ફીરોજશાહ રૂ. મહેતાની કલમે આ સફાઓમાં જાતીય જીવનશાસ્ત્રની એક હારમાળા અમે શરૂ કરી છે. એમાં આ વિશાળ શાસ્ત્રને લગતા સર્વ વિષયોને સ્વચ્છતાથી અને જ્ઞાનમય રીતે રજુ કરાશે. લાગણી ઉશ્કેરનારૂં કે ખોટી વાસના જગાડનારૂં કશુંયે વાંચવાની આશા રાખનારાઓને તો નિરાશાજ સાંપડશે એની ખાત્રી આપવાની અમને ભાગ્યેજ જરૂર હોય.

અ મારી આ નવી હારમાળાનું સુકાન અમે એવી કલમને સોંપ્યું છે કે જેમને આ વિષયનો સારો અનુભવ છે. જેમની કલમ એને પુરો ઇન્સાફ આપવાને પુરેપૂરી લાયક છે. વિધવિધ વિષયો ઉપર બારીક અભ્યાસ સહીત લખતી એમની કલ્પનામય, કળામય અને કાવ્યમય લેખિની, ગુજરાતી જાણતી વાંચતી આલમમાં સર્વત્ર વિખ્યાત છે. એમનો પ્રત્યેક લેખ—પછી તે ગંભીર હોય કે હળવો હોય, તે પ્રકાશને ફેંકે છે અને રસને રેલાવે છે. આ અભ્યાસભરી હારમાળા પહેલેથીજ વાંચવાની વાચકોને અમારી જજખુત ભલામણ છે.

કલા અને વિવેચક

શ્રી. શ્યાવક્ષ ચાવડાનો પ્રગટ થનારો અભ્યાસભર્યો લેખ

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ કલાસ્વામી શ્રી. શ્યાવક્ષ ચાવડા કલા ઉપર સરસ વિવેચન પણ કરી જાણે છે અને અમારાં આમંત્રણને માન આપી 'કલા અને વિવેચક' (Art and Critic) એ વિષય ઉપર એક અભ્યાસભર્યો લેખ 'રાગિણી' ના આવતા અંકમાં એઓ લખનાર છે.

ગુજરાતના કલાપ્રેમીઓ અને કલાવિવેચકો માટે શ્રી. ચાવડાનો એ લેખ ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડશે એમાં તો કશીજ શક નથી.

—તંત્રીઓ

રંગદર્શી કલાકાર શ્યાવક્ષ ચાવડા

પરિચયકાર: મીનુ દેસાઈ

રંગ અને રેખા, કલ્પના અને કલા—એના સુન્દર પરિપાક રૂપ 'રાગિણી'ના આ અંકનું આખું કવર ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ કલાકાર શ્યાવક્ષ ચાવડાની પીંછીનું પરિણામ છે. 'રાગિણી' અર્થેની મમતાથી પ્રેરાઈ ગુજરાતના એ નામી કલાકારે અમને એ ચિત્ર તૈયાર કરી આપ્યું, એ શ્રી શ્યાવક્ષ ચાવડાની કલાનાં ઘણાં પાસાંઓમાંથી થોડાંકનો અલ્પ પરિચય આપતાં આજે આનંદ થાય છે.

ગુજરાતે પેદા કરેલા પહેલી પંક્તિના મશહૂર કલાકારોમાં શ્રી શ્યાવક્ષ ચાવડા અગ્રસ્થાને બિરાજે છે. એમનાં ચિત્રો જ્યારે તાજમહાલ હોટલમાં આજથી ત્રણ સાલ પહેલાં પહેલીવાર જોવા મળ્યાં હતાં ત્યારે જ તે આફરિન કરાવે તેવાં ભવ્ય હતાં.

રંગદર્શી કલાકાર શ્યાવક્ષ ચાવડા

માનવીની જીંદગીના વિકાસ અને તેના ઘડતરમાં કલાનું સ્થાન અત્યંત ઊંચું છે. સંસ્કાર અને સંસ્કૃતિની બહેતરી માટે સાહિત્ય શોખ અને કવિતા જેમની જેટલી મહત્વતા છે તેટલી જ મહત્વતા જીવનમાં સુંદર કલાની પણ છે. માનવીનું જીવન અનેક રંગે રંગાયેલું છે. જેમ તેને સુખ અને આશા, શ્રદ્ધા અને સંપત્તિ મળે છે તેમ જ રીતે કોઈ એક ઘડીએ તેને દુઃખ યા નિરાશા, હાર કે ઠોકરનો પણ પરચો થાય છે. જીવનના એવા અત્યંત કપરા કાળે દિલને આશ્વાસન આપવા માટે ગમે તેવા ઉત્તમ શબ્દો જે અસર નથી પહોંચાડી શકતા તે અસર કવિતાની એક સુમધુર પંક્તિ, યા તો કલાની કોઈ અનેરી રેખા જન્માવી જાય છે. શ્રી ચાવડાનાં ચિત્રોમાંથી એ અસર મેં જીવનમાં અનેકવાર અનુભવી છે. ગુજરાતની ધરતીનું ધાવણ ધાવીને ઉછરેલા આ નવજવાન કલાકારની સાચી કલાનાં દર્શન પહેલે તો તમને એની આંખોમાંથી જ થઈ જાય—જો તમે એને ધારી ધારીને જોઈ લીધી હોય તો.

હજી બે માસ પહેલાં જ શ્રી ચાવડાનાં સુભગ ચિત્રોનો ફરી એકવાર મુંબઈના કલારસિકોને તાજમહાલ હોટલમાં પરચો થયો હતો. આગળનાં પ્રદર્શનનાં ચિત્રોમાં શ્રી ચાવડાએ ગુજરાતનાં ઘણા વિભાગોમાં ઘૂમીઘૂમી જોયેલાં દૃશ્યોને રંગની રેખાઓમાં ઝડપી લીધાં હતાં. આ છેલ્લા પ્રદર્શન દરમિયાન બિહાર અને દક્ષિણ

દક્ષિણ હિંદનાં જીવનનો આ એક પ્રસંગ કલાકાર ચાવડાએ હૂબહૂ રીતે ઝડપી લીધો છે. ત્યાંની તાડી વેચનારી સ્ત્રીઓનું આ દૃશ્ય વાસ્તવિકતાના રંગે પુરેપુરૂં રંગાયેલું છે.

હિંદનાં જીવનની, ત્યાંના માનવીઓ અને તેમના રીતરીવાજો તથા તેમની જીંદગીનાં વિધવિધ પ્રસંગો રજુ કરી, તેઓનાં જીવનની હુબહુ બાજુ પેશ કરી હતી.

કોઈ પણ કલાકાર—પછી ભલે તે કવિ હો યા ચિત્રકાર—જો તે પોતાનાં સર્જનમાં કોઈનું અનુકરણ કરવા જાય છે તો તેની પ્રતિભાનો પણ નાશ જ થઈ જાય છે, કારણ કે કોઈ પણ કલામાં અનુકરણ એ કલાનું મરણ જ છે. શ્રી. ચાવડાનાં ચિત્રોમાં હર વખતે નવીનતા ભેગી મૌલિકતા સાથ, સર્જન અને કલ્પનાની નવી નોખી પ્રતિભા દૃષ્ટિગોચર થાય છે. એટલાજ માટે એમનાં ચિત્રો જોતાં હૈયું અનેકવાર નાચી ઉઠ્યા વિના રહેતું નથી.

ગુજરાતના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન અને જાણીતા વિચારક તથા કલાપ્રેમી શ્રી કાકા સાહેબ કાલેલકરના શબ્દોમાં કહીએ તો "ચિત્રકળા એ કેવળ હાથનો વિષય નથી. હાથ બરાબર કેળવાય, સાથે નજર કેળવાય અને સૌંદર્યનું હૃદય સમજવા જેટલી રસિકતા તેમજ કલ્પનાશક્તિ પણ કેળવાય ત્યારે ચિત્રકળાની તૈયારી થઈ ગણાય."

ખરેખર એક પ્રસિદ્ધ કલાકારની કૃતિ તો હૃદય અને ભાવનાની જીવતી કવિતા રૂપ છે. રોજીંદી જીંદગીના ઘા અને આંસુ ઉપર રામબાણ મલમપટ્ટી જેવી કલાની મોજ જેવી બીજી કોઈજ મોજ ન હોઈ શકે; પરંતુ કલાકારને સમજવા માટે તેની દૃષ્ટીમાં આપણે પોતે પણ કાંઈક અંશે ભાગીદાર થવું પડે. જો એ ન્યાયે શ્રી. ચાવડાનાં હૃદય અને કલ્પના સાથ થોડેક અંશે પણ સહૃદયી બન્યા વિનાજ તમે એમનાં ચિત્રો જોવા બેસશો તો કાગળ ઉપર રંગના લિસોટા સિવાય બીજું તમને કશુંજ એમાં જોવાનું નહિ મળે. કલાનું સૌંદર્ય, તે જોનારની સૌંદર્ય શોધ ધરાવતી તેજસ્વી દૃષ્ટિ ઉપર વધારે આધાર રાખે છે. એ સિદ્ધાંત અનુસાર શ્રી. ચાવડાનાં ચિત્રો દિલને અનેરો આનંદ આપ્યા વિના રહેશે નહિ.

સફળ કલાકાર બનવા માટે નમ્રતા, સૌ ગુણો કરતાં વિશેષ જરૂરી ગુણ છે. હૃદયની નમ્રતા સાથ આંખોની નમ્રતા, કોઈ પણ નાજુક દૃશ્યને કલ્પનાના ફલક ઉપર પળવારમાં ઝડપી લીધા વિના રહેશે

નહિ. શ્રી. શ્યાવક્ષ ચાવડાની કલાની સફળતાનું એ પણ એક અત્યંત જરૂરી અંગ ગણી શકાય.

જીવનનાં પાસાંને બરાબર અનુભવી લઈને વાસ્તવિકતાના રંગે રંગાનારી કલાજ સાચી કલા કહી શકાય. એ માટે પ્રત્યેક કલાકાર પાસે પોતપોતાની અલગ શૈલી રૂપ અલગ દૃષ્ટિ હોવી જોઈએ. શ્રી. ચાવડા એને લઈનેજ ઝડપી સફળતા પામ્યા છે.

શ્રી. શ્યાવક્ષ ચાવડાનાં ચિત્રો ઉપર સમીક્ષા કરવાની આ જગ્યા નથી, કેમકે હું કળાકાર યા કળાવિવેચક પણ નથી. વળી શ્રી. ચાવડાનાં ચિત્રોનો સાચો રસાસ્વાદ તો ત્યારે જ કરાવી શકાય કે જ્યારે એમનાં ચુંટી કાઢેલાં ચિત્રોની એક અનોખી આલ્બમ તૈયાર થઈ જાય.

કલા અંગે આબાદ પીંછી ધરાવતા શ્રી. ચાવડામાં કલમની શક્તિ પણ તેવીજ તેજવંતી છે, તો એમના સંખ્યાબંધ મિત્રો અને પ્રશંસકો આજે જે વસ્તુ પહેલે માગી રહ્યા છે તે શ્રી. ચાવડાનાં ચિત્રોનો એક સંગ્રહ છે, તે ચિત્રો ઉપર ખુદ પોતાનાંજ વિવેચનો સાથેનો એક સંગ્રહ જલ્દીથી શ્રી. શ્યાવક્ષ ચાવડા કલારસિકોને ભેટ ધરે. એટલી પ્રાર્થના સાથ ગુજરાતના આ તેજસ્વી, પ્રતિભાવાન અને મૌલિક દૃષ્ટિ ધરાવતા નવજવાન કલાકાર બંધુને આપણે હજી વધુ કામયાબી ઇચ્છીશું.

સૂચન — સ્વીકાર

આ માસિકના એક શુભેચ્છક સુરબ્બી અને જાણીતા વિદ્વાન અમદાવાદવાળા પ્રો. ફિરોઝ કાવસજી દાવરે થોડા દિવસ પહેલાં ફરિયાદ કરી કે સંસ્કાર અને સાહિત્યનાં આ સુંદર માસિકમાં સિનેમાની નટીઓની છબિ અને તેમની જીંદગીના હેવાલ શા માટે અપાય છે? એ નહીં હોય તો શું નહીં ચાલે? અને બીજેજ દિવસે બીજા વિદ્વાન કરાચીવાળા ફિરોઝશાહ રૂસ્તમજી મહેતાએ લખ્યું, કે સાહિત્યનાં આટલા સમૃદ્ધ માસિકમાં નટનટીઓનાં જીવનની બાજુ આપવી શું જરૂરીજ છે?

અમારા એ બન્ને વિદ્વાન સુરબ્બીઓના અમે અહેસાનમંદ છીએ અને આજથી અમે નટીઓનાં જીવન અને સિનેમાના સમાચારોને 'રાગિણી' માંથી દૂર કરીએ છીએ. છતાં એક વસ્તુ અમે માનીએ છીએ, જે સાથે આ બન્ને વિદ્વાનો પણ જરૂરજ સંમત થશે, કે સિનેમા પણ એક ઉપયોગી કલાજ છે અને એ દૃષ્ટિને નજર સમક્ષ રાખીને સિનેમાને લગતા અભ્યાસભર્યા શાસ્ત્રીય લેખો અને વિવેચનાત્મક નિબંધો અવારનવાર અમે આપીશું.

એકવાર ફરીને ગુજરાતના એ બે વિદ્વાન 'ફીરોઝશાહો'ના, અમને સાચી દિશા તરફ આંગળી ચીંધવા માટે, અમે આભારી છીએ.

—તંત્રીઓ.

રમત ગમત

પંચગની ટીમનું નબળું પડેલું બળ

ગયે વર્ષે હોકી અને ફુટબોલની રમતમાં અનેક કીર્તિવંત જીતો મેળવીને પારસી ખેલાડીઓનું હોકી અને ફુટબોલની રમતમાં નામ અમર કરનાર આ ટીમનું આ વર્ષનું બળ નબળું પડેલું માલમ પડે છે. આ ટીમના સ્ટાર ખેલાડી શ્રી. સોલી પૂનાવાલા મુંબઈથી નોકરી માટે બીજે ક્યાં ગયા છે. આ ખેલાડીની ખોટ ખરેજ પંચગની ટીમને ગઈ છે, કે જેથી તેઓ આ વર્ષે ઘણા ટુર્નામેન્ટમાં સારો દેખાવ કરી શક્યા નથી.

* * *

પંચગની પેનઝીસ પૂર બહારમાં

ગયે વર્ષે પ્રથમવાર લેડીઝ હોકી ટુર્નામેન્ટમાં પંચગની પેનઝીસના નામથી પારસી છોકરીઓએ રમતમાં ભાગ લીધો હતો, તેજ છોકરીઓએ દાદર મધે ફરી હોકીની પ્રેક્ટીસ શરૂ કરી દીધી છે. ગયાં વર્ષ કરતાં આ વર્ષે સુંદર દેખાવ જરૂરજ કરશે એવું તેઓની પ્રેક્ટીસ પરથી જણાય છે. ગૌહર તારાપોર, ફેની કુમાસા, જર્નન મોદી, મણેક બરડી, શહેરૂ રાંધેર, કેટી કુમાના, મનીન પટેલ વગેરે સારા ફોર્મમાં દેખાય છે. આ છોકરીઓને હજી દાવ ની પ્રેક્ટીશ વધુ પ્રમાણમાં કરવી જોઈએ.

* * *

કે. સી. ઇબ્રાહીમની લાગટ સદીઓ.

મુંબઈના જાણીતા ક્રિકેટર કે. સી. ઇબ્રાહીમ ગયા વર્ષ કરતાં આ વર્ષે સુંદર ફોર્મમાં જણાય છે. ફેસ્ટીવલ મેચ જે બ્રેબોર્ન સ્ટેડીયમમાં રમાઈ હતી, તે બંને મેચોમાં ઇબ્રાહીમની સુંદર રમત ખરેજ જોવા લાયક હતી. જો કે તે હમેશાં બહુજ ધીમી રમત કરે છે, છતાંયે પોતાની ટીમને જીતાડવા માટે ઉપયોગી થઈ પડે છે. રણજી ટ્રોફીની મુંબઈ વીરૂધ્ધ સીંધ વચ્ચેની મેચમાં તેઓ પહેલે નંબરે બેટીંગમાં આવીને પોતાની ટીમને મોટી જીત

: અવલોકનકાર :

નરી નાલ્લાશેઠ

અપાવી હતી, તે માટે ખરેજ મુંબઈ મગરૂર થયા વગર રહેશે નહીં.

* * *

પોલી ઉમરીગર અને એરચ ધરાની.

ઝેવીઅર કોલેજના બે જાણીતા ખેલાડીઓ પોલી ઉમરીગર અને એરચ ધરાની આ વર્ષે ઘણાજ ફોર્મમાં છે. એ મુંબઈમાં રમાયેલી કેટલીક મેચો પરથી માલમ પડે છે. આ બે ખેલાડીઓને લીધેજ ઝેવીઅર કોલેજ ચેમ્પીઅન થઈ છે તેમજ આ બે ખેલાડીઓને લીધે પણ રણજી ટ્રોફી ક્રિકેટ ટુર્નામેન્ટમાં મુંબઈ વીરૂધ્ધ સીંધ વચ્ચેની મેચમાં મુંબઈ ટીમને મોટી જીત મળી છે. આ બંને ખેલાડીઓએ ઓલ-રાઉન્ડ રમત કરી હતી અને ખાસ કરીને બીજી ઇનીંગ્સમાં સીંધની આખી ટીમને અતિ નાના જુમલામાં ખેરવી નાખવાનું માન પણ આજ બે ખેલાડીએ ખાટી ગયા છે.

* * *

ઓસ્ટ્રેલીઆમાં હિંદી ટીમનો નબળો દેખાવ.

ઓસ્ટ્રેલીઆ ગયેલી હિંદી ટીમ જે નબળો દેખાવ કરી રહી છે. તેના બે કારણો છે, અને તે નબળા ફીલ્ડીંગ અને ઓપનીંગ પેરની ગેરહાજરી. માંકડ ઘણીવખત બોલીંગ કરીને ફરી પહેલા નંબરે બેટીંગ કરવા જાય અને તેની સાથે બીજો કોઈ શરૂઆત કરનાર ન હોવાથી સારવટે ઓપનીંગ કરે છે. બીજી ટેસ્ટ મેચમાં બીજા દાવમાં અમીર ઇલાહીને પહેલા નંબરે બેટીંગમાં મોકલવામાં આવ્યો હતો. કારણ કે આપણી પાસે આ હિંદી ટીમમાં ઓપનીંગ બેટસમેન કોઈ નથી. વિજય મરચંટની આ વખતે ગેરહાજરી ખાસ સાલસ પડી આવે છે. તેવીજ રીતે ત્રીજા નંબરે પણ જાતને સુંદર રમત કરી શકે એવો કોઈ પણ ખેલાડી આ ટીમમાં નથી, જેથી મોદીની ગેરહાજરી ખાસ દેખાઈ આવે છે.

જાતીય જ્ઞાન

લેખક:
ફિરોજશાહ રુસ્તમજી મહેતા

સમય : રવિવારની નમતી બપોર.

સ્થળ : નવાનગરના પ્રસિદ્ધ ડાક્ટર સ્યાવક્ષ ડાલાલનાં રહેવાનાં મકાનની લાયબ્રેરી–રૂમ. રવિવારે બપોર પછી ડૉ. ડલાલ હમેશ નવરા હોઈ વાંચતાજ હોય છે. આગળથી કરી રાખેલી ગોઠવણ પ્રમાણે ત્યાં ફિરોઝ અને શીરીન આવે છે. એ બન્ને જુવાન જોડાં એકેકને ચાહે છે અને એકાદ વર્ષ પછી લગ્નના ગાંઠથી એક થવા ઇચ્છે છે. સુભાગ્યે કહો કે માબાપ તરફથી મળેલા સારા સંસ્કાર અને સારી તબિયતને લીધે તેઓ શાણાં અને સમજદાર હોઈ પરણ્યા પહેલાં, જાતીય જ્ઞાન (Sex Knowledge) મેળવવા ભરના ડૉ. સ્યાવક્ષ ડલાલ પાસેથી લેવાને ઇચ્છાતુર થયેલા ડાક્ટર પાસે આવે છે. શીરીનનું ડાર ઠોકવાનો નાદ સાંભળીને ડૉ. વાંચવાનું પાનું એ મૂકી બારણું ખોલી તેઓને અંદર લે છે. શેકહેન્ડ કરીને તેમને બેસાડી પોતે બેસે છે.]

ડાક્ટર–તમે વખતસર આવી લાગ્યાં, મારાં જુવાન મિત્રો ! હું તમારીજ વાટ જોતો વાંચવા બેઠો હતો. બોલો જે જ્ઞાન તમે લેવા માગો છો તે લેવાની તમારી ઇચ્છા સાચી, મજબુત અને ખરા દિલની છે!

શીરીન અને ફિરોઝ–હાસ્તો ડાક્ટર, તમે તે દહાડે અમને હા પાડેલી ત્યારેજ અમોએ તમને એની ખાતરી આપી હતી.

ડાક્ટર–ઠીક છે ત્યારે. પણ તમે તમારાં માબાપની મરજી જાણીને, તેમની રજા મેળવીને મારી પાસે આવ્યાં હોવ તો વધારે સારૂં. હું જાણું છું કે અનેક માબાપોને એનો વાંધો હોય છે. જો કે એ તેઓની ભૂલ છે. ખોટી શરમ અને અજ્ઞાનતાને લીધે તેઓ ના પાડે છે. એટલાજ માટે હું પૂછું છું કે તમો બન્નેનાં માબાપોને એનો જરાબી વાંધો કે સ્હેજબી નારાજી છે કે?

ફિરોઝ–ડાક્ટર ડલાલ, અમો બેઉનાં માબાપે ઘણી ખુશીની સાથે હા પાડી છે. પણ......

ડાક્ટર–(લગાર અજાયબીથી) પણ શું?

શીરીન–વ્હેલની ડાક્ટર. મારા એક મામાજી છે. જુવાન છોકરા છોકરીઓ જાતીય જ્ઞાન લ્યે તેની તેવણને ના નથી, પણ એવણનું કહેવું એવું છે કે ફિરોઝ તમારી પાસેથી એ જ્ઞાન લે અને મારે કોઈ સ્ત્રી ડાક્ટર પાસેથી કે કોઈ જાણકાર બાનુ પાસેથી એ મેળવવું.

ડાક્ટર–પછી તમે તમારા મામાજીને શું કહ્યું?

મામાજીને મળેલો જવાબ

શીરીન–મેં તો કહ્યું કે જો આ જ્ઞાન આપનાર કોઈ અમારા વડીલ જેવા કુટુંબી ડાક્ટર ઉપરાંત સજ્જન, સદ્‌ચારિત્રશાળી લાયક માણસ હોય તો તે પછી સ્ત્રી હોય કે પુરૂષ હોય તો તેમાં કોઈ ખોટું નથી, અને અમે એકેકને પરણનારાં બેઉએ એ વિદ્યાને લગતો શિક્ષક એકજ હોય અને તે અમને એકજ સાથે એકજ સરખી રીતે શીખવે, એમ ઇચ્છવાજોગ છે.

ડાક્ટર–ઠીક કહ્યું, બેટા શીરીન ! એ તો જેવા જેના વિચાર, પરંતુ તમારા મામાજી કંઈ એમ ધારતા હોય એવું લાગે છે કે આ વિદ્યા યાને જ્ઞાનને લગતી વાતો એવી શરમ ભરેલી છે કે જે એક મરદે ઓરતને મોઢેથી સાંભળવી ન જોઈએ અને એક ઓરતે મરદને

મોઢેથી સાંભળવી નહીં થઇ. વળી તમારા મામાજી એમ ધારે છે કે જાતીય અંગો અને અવયવોના નામ, સ્ત્રી અને પુરુષ ચાકેકથી સાંભળે એ નિર્લજ્જ થાને કે લાજને બાળનારૂં નહીં કહેવાય. જાતીય અંગો એ પણ પ્રભુએ બનાવેલાં અને મૂકેલાં, શરીરનાં બીજાં અંગો જેવાંજ પાક યાને પવિત્ર અંગો છે અને તેમની સમજ આપનારૂં જ્ઞાન પણ તેટલું જ શુદ્ધ અને પવિત્ર છે. આપણા માનવંતા મહાત્મા ગાંધીજીને એક વેળાએ Mrs, Kulter Nair નામે એક બાનુએ પૂછ્યું કે "Will not the teaching of Sex Hygiene in schools, in the most scientific and informal manner be really beneficial to our boys and girls?"

મહાત્મા ગાંધીજીનું મંતવ્ય

ત્યારે મહાત્માજીએ જવાબ આપ્યો કે "Yes, and there should be no reason why one should be ashamed of mentioning the names of private parts of the human body anymore than he should of his eyes or fingers"

વાસ્તે બચ્ચાંઓ! મારૂં કહેવું એવું છે કે જાતીય વિદ્યા શીખવનાર વ્યક્તિ જો જાતે નિર્મળ મનની, પાક દિલની, જ્ઞાની અભ્યાસી અને તે અભ્યાસને સુઘડ અને પવિત્ર ભાષા (Chaste language) માં કહી સંભળાવનારી એવી કુશળ અને સમજદાર હોય તો પછી તેને સાંભળનારાંઓ બન્ને જાતિ (Sex) લગતાં હોય તોપણ તેમાં કશું ખોટું, નુકસાનકારક કે ગેરવાજબી જેવું જરાએ નથી. મૂળ વાત, એ જરૂરી વાત તો આ છે કે એવું જ્ઞાન કહી સંભળાવનાર યાને કે જ્ઞાન આપનાર પોતે કેવો માણસ છે, કેવી લાયકાત ધરાવે છે અને તે કેવી ભાષામાં એ જ્ઞાન સાંભળનારાંઓ સન્મુખ રજૂ કરી શકે છે એટલી સંભાળ રખાવી જોઇએ.

શ્રી અને શ્રી—(બન્ને એક સાથે ઉમંગભર) અને તેથીજ તો અમે તમારીજ પાસેથી એ વિદ્યા શીખવા માગીએ છીએ વાસ્તે આજથીજ ડૉકટર, તમે હવે અમને મહેરબાની કરીને એ જ્ઞાન આપો.

ત્રણ શરતો

ડૉ.—મને ના નથી. હું તમારી સેવામાં તૈયાર છું, પણ એ જ્ઞાન તમને હું આપું તે આગમજ તમારે ત્રણ શરતો પાળવી પડશે યાને તેની મને ખાતરી આપવી પડશે?

શ્રી અને શ્રી—ડાકટર, તમારી કોઇપણ શરત અમને કબુલ છે. માગો તે ખાતરી આપવા અમે તૈયાર છીએ.

ડૉ.—ત્યારે સાંભળો. પહેલું તો એ કે જેટલો બી સમય તમે આ જ્ઞાન મારી પાસેથી લ્યો તે મુદત દરમિયાન તમારે એવું જ્ઞાન કોઇ બીજા ધણી પાસેથી લેવું નહીં. હા, તમને ઠીક લાગે તો મારાથી વધારે લાયક કોઇ બીજા 'ક્વોલીફાઇડ' ડાકટર પાસે જજો, પણ કોઇ અક્કલહીનો પાસે જતાં ના ને તેઓનું સાંભળતા ના. કારણ તમને જે જ્ઞાન મળવું જોઇએ તે સાચું તથા કેળવણીકારક (true and educative) મળવું જોઇએ.

શ્રી—અમને કબુલ છે.

જાતીય વિદ્યાના પુસ્તકો લખનારના બે વર્ગ

ડૉ. બીજું એ કે આ જાતીય જ્ઞાનને

લગતા જે પુસ્તકો હું તમને વાંચવા આપું તે ફક્ત તમારે વાંચવાં. મ્હારા જુવાન મિત્રો ! જાતીય વિદ્યા માણસ માટે ફાયદાકારક તો છેજ, પરંતુ એ એવી બને અને નીવડે એનો આધાર એના લેખકના સુહેતુ એટલે સારા હેતુ ઉપર રહેલો છે. એ વિદ્યાના ગ્રન્થો તપાસતાં અને એને લગતાં બજારમાં કે ચોપડી વેચવાવાળાઓને ત્યાં દેખાતાં ચોપાનિયાંઓ વાંચી જોતાં તેમાંથી તેના લેખકોના બે વર્ગ જણાઈ આવે છે. એક લેખકવર્ગની વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ સારા હેતુવાળી હોય છે. એમની ધ્યાનત જાતીય જ્ઞાન દ્વારા સાચું તથા કેળવણીકારક (true and educative) વર્ણન આપવાની હોય છે. એ હેતુ મુજબ તેઓ પોતાના પુસ્તકોમાં આવેલી બાબતોનાં પ્રકારની પવિત્રાઈ યાને વિશુદ્ધતા વાસ્તે ખાસ સંભાળ રાખે છે અને પોતાની લખાવટ પણ વિશુદ્ધ (Chaste) જ રાખે છે. પરંતુ જાતીય જ્ઞાનના લખનારાઓનો જે બીજો વર્ગ છે તેઓથી વાચક પ્રજાએ સંભાળવાનું છે.

ફી–તે શું !

વિકૃત (perverse) વાંચનથી દૂર રહો

ડા.–તેઓ જાતીય જ્ઞાન વિષેની માહિતી આપવાનાં ઓઠાં હેઠળ, સંબંધ ધરાવતી બાબતો સાથે વચવચમાં એવી કેટલીક વિગતો ઘુસાડી દે છે કે જે વાચકોનું, સત્ય જ્ઞાન ઉપરથી લક્ષ ખસાડીને શકમંદ મોજ કે ગંદો રસ કે તનમનની ઉશ્કેરણી થાય એવી ચળ આપનારી ગરજ સારે છે. એમ કરવામાં એઓની નેમ ફક્ત આર્થિક લાભ મેળવવાની એટલે કે સિરફ કમાઈ કરવાની જ હોય છે. આથી લોકોને ખાસ કરીને ઉગતાં જુવાનિયાઓને જાતીયજ્ઞાનની સુઉપયોગિતાના સબકો મળવાને બદલે તેનો દુરૂપયોગ થાય એવા પાઠો તેમને જાણવા મળે છે. મેં ઘણી દિલગીરી સાથે જોયું છે કે છેલ્લાં કેટલાક વર્ષોમાં જાતીયજ્ઞાનને લગતાં એવાં સંખ્યાબંધ-પુસ્તકો અંગ્રેજીમાં બાહેર પડયાં છે કે જેમાં સ્ત્રી પુરૂષના જાતીય સમાગમ સંબંધી સારી સૂચનાઓ અને ચેતવણીઓ આપવાને બદલે જાતીય વિકૃતતા Sexual Perverseness)ને વાજબી અને ફાયદાકારક જણાવનારાં સિદ્ધાંતો આપવામાં આવ્યાં છે. મારો એ સામે જબરો વાંધો છે. ભલે તેના લખનારા આજના જમાનાના ગમે એવા મોટા જાતીયવિજ્ઞાનીઓ (Sexologists) લેખાતા હોય અને તેમની કૃતિઓ (works) નું જબરૂં sale પણ હોય, છતાં જનસમાજને માટે એવાં પુસ્તકો હું અમુક હદે ઘણાં નુકસાનકારક સમજું છું. વાસ્તે, કોઈ તમને એવા ગ્રન્થોની ભલામણ કરે તોબી તમારે તે વાંચવાં નહીં. કબુલ છે?

શીરીન અને ફિરોઝ–હા ડાક્ટર, એ જ્ઞાનની કોઈબી ચોપડી વાંચવા અગાઉ અમો તમારી મરજી પૂછી જોઈશું, પછી કંઈ?

જાતીય જ્ઞાન, ગીતા ગાથા અને બાઇબલ જેટલું જ પવિત્ર

ડા.–સારી વાત. અને મ્હારી બીજી ને છેલ્લી શરત એ કે તમારે મારી તરફથી અપાતાં આ જાતીયજ્ઞાનને બીજી બધી વિદ્યાઓ જેવીજ અગત્યની અને તે ઉપરાંત પવિત્ર સમજીને તેને ગંભીરાઈથી લેવી વિચારવી જોઈશે. કેવળ તુરત વેળાની એક 'ક્યુરીઑસીટી'ને સંતોષવા કાજે કે મનની કોઈ ક્ષુલ્લક મોજ મેળવવા ખાતર આ જ્ઞાન સાંભળવું કે વાંચવું એને હું ગુન્હા બરાબર સમજું છું. મહાદાતાની એવા પાક પરવરદેગારે બેહદ ખુબીથી આપણાં શરીરની જે રચના કીધી છે તે રચનાની સુંદરતા, અદ્ભુતતા અને ઉપયોગિતા જોઈ વિચારીને હું તો આ જાતીયજ્ઞાનને અને તેને લગતાં સારાં સ્વચ્છ પ્રકારનાં પુસ્તકોને ગીતા, ગાથા કે બાઇબલ

જેટલાં જ ગંભીર અને પાક પવિત્ર સમજું છું. તમે પણ એવી ગંભીરાઈથી ને પાક પવિત્ર લાગણીવાળી નજરથી આ જાતીયજ્ઞાનને જોતાં સમજતાં હોવ તોજ તમે મ્હારી પાસે એ જ્ઞાન લેવા આવજો.

શીરીન અને ફિરોઝ—તેની અમે તમને ખાતરી આપીએ છીએ. અમે એને ધર્મજ્ઞાન જેવું પવિત્ર સમજીને જ સાંભળીશું. એ બાબેની અમારી 'સીનસીઆરીટી'નો અને સાફ દિયાનતનો તમે અમારી ઉપર પૂરો વિશ્વાસ રાખજો.

ડૉ. (લગાર હસીને) ચાલો ત્યારે આપણી વચ્ચે સારૂં હોકાર ચૂક્યું! હવે આપણે શરૂઆત કરીએ. We must begin *from the very beginning.*

જાતિ યાને 'sex' એટલે શું?

ડૉ.—આપણે જ્યારે જાતીયજ્ઞાન લેવા માગીએ છીએ ત્યારે સહુથી પહેલાં તો તમારે "જાતિ" અને "sex" તે શું તેનો પૂરો અને બરાબર અર્થ જાણવો જોઈએ. સાધારણે આપણે એનો અર્થ નર જાતિ અને નારી જાતિ એવો કરીએ છીએ. પરંતુ **જાતીય શાસ્ત્ર** મુજબ એનો અર્થ બહુ બહોળો થાય છે. એનો એક અર્થ આ કે, "નર માદા પશુઓનો શારીરિક તથા માનસિક તફાવત—નરનારીને એકેકથી જુદાં બતાવી આપનાર લક્ષણ પ્રકાર" એનો વધુ લંબાણ અર્થ આ કે "જાનવરોની તથા મનુષ્યોની જાત જાતની ઓલાદને ચાલુ રાખવાની કુદરતની યોજના (scheme)" તથા "નરમાદાનાં પરસ્પર આકર્ષણનો તથા પ્રત્યેક જીવનાં શરીર-સર્જનનો મુખ્ય પાયો" અને "સ્ત્રી પુરૂષનાં જાતીય અંગો (sexual parts) તથા એ અંગોને લગતું સર્વે કાંઈ." આ બધા અર્થોની અંદર આવી જતી તમામ વાતોનાં જ્ઞાનને **જાતીય જ્ઞાન** અથવા **જાતીય શાસ્ત્ર** કે **જાતીય વિજ્ઞાન** (sexual cience) કહી ઓળખવામાં આવે છે.

ફિરોઝ—થેંક્યુ ડૉક્ટર; પણ મેં જોયું છે કે અમારા જેવા ઘણાએક જુવાન છોકરા છોકરીઓને—કે, તેમના મોટી વયના બાપ બાવાઓ થઈ ચૂકેલાં એવાં વડા વડીલોને પણ આ જાતીય જ્ઞાનની ઇન્સાનને જરૂરીઆત શાને વાસ્તે છે તેની કોઈ સમજ કે ખ્યાલ વગેરે હોતો નથી.

જાતીય જ્ઞાન લેવાની જરૂર શા માટે?

ડૉક્ટર—હું હવે એજ બાબતપર આવું છું. જે અમુક મહાન રચના અને ક્રિયા ઉપરજ આ જગતનું બલ્કે આખી સૃષ્ટિ (Universe)નું મંડાણ તથા તેનું ચાલુ હોવાપણું રહેલું છે, તેને લગતાં જ્ઞાનની ઇન્સાનને જરૂર છે કે નહીં એવો સવાલ પૂછવાની પણ જરૂર હોય ખરી કે?

સાંભળો બચ્ચાઓ! ઓરતો અને મરદો પોતાનું આખું શરીર સમજી શકે—તંદુરસ્તી, ખૂબસૂરતી, મજબુતી અને ખુશાલી સાથે પોતાનાં શરીર અને મનનો વિકાસ કરી શકે—તનમનની પાયમાલી કરનારી કુટેવોથી પોતાને બચાવી શકે, જાતીય વહેવારમાં સારૂં શું, નઠારૂં શું, એ સમજી શકે—તથા હદ મર્યાદા સાચવી શકે—જેની સાથે પોતાનો જન્મારો કાઢવો છે એવા પોતાના સંસારી ભાગીદારને આનંદપૂર્વક તૃપ્તિ સાથે આરોગ્યતા અને નવજુવાની આપી લઈ શકે—જાતીય અંગોની અસ્વચ્છતા, નિર્બળતા તથા અનીતિને લગતા ગંદા ગરમીના રોગોથી બચાવી શકે—પોતાને ત્યાં સારાં સંતાનો પેદા કરી તેમને સારી રીતે ઉછેરી શકે—અને જેના વડે જીવનના બીજા અનેક સવાલોનો, ગૂંચવણોનો અને મુશ્કેલીઓનો ભેદ ઉકેલાઈ તેનું નિવારણ થઈ શકે—તથા જેનાથી સમાજ, કોમ, પ્રજા અને આખી માનવજાતને ફાયદો પહોંચી શકે—એ બધું—બધુંજ **જાતીય જ્ઞાન** મારફતે મેળવી શકાય છે, અને તેથીજ ઇન્સાનને જેટલી ખાવાપીવાની અને ઉજાસ તથા હવાની જરૂર, તેટલીજ જરૂર તેને જાતીય જ્ઞાનની છે બલ્કે હોવીજ જોઈએ. એ જ્ઞાનને

પામવાથી માત્ર આપણાં શરીરો અને આપણો ગૃહસ્થાશ્રમજ સુખી બનીને રહેતો નથી. પણ એ સુખને લીધે આપણી નીતિના, આપણી ધાર્મિકતાની અને આપણા આત્માની બહેતરીનાં, તેમજ તેની વૃદ્ધિ હોવા થવાનો બધો આધાર રહેલો છે. હવે તમે સમજ્યાં હશો કે માનવીઓને જાતીયજ્ઞાનની એવી અત્યંત અગત્ય શા વાસ્તે ?

શીરીન—જનાં ડૉક્ટર, આપણાં લોકોને આવા એક ઉમદા જ્ઞાનની એટલી બધી શરમ શા માટે ભરાઈ જતી હશે ? અને તે પણ આ આગળ વધેલી વીસમી સદીમાં ? અને તે બી એક શીખેલી સુધરેલી કહેવાતી કોમમાં ?

ઓ ! આ દંભ અને અજ્ઞાનતા !

ડાક્ટર—એટલી બધી શરમ એટલાજ વાસ્તે કે આપણે ત્યાં હજી એટલી બધી અજ્ઞાનતા ઘર કરીને બેઠેલી છે. તેમાં આપણાં લોકોને તો જે વાતની ખાસ શરમ હોવી જોઈએ તે નથી હોતી અને જેની શરમ નહીં હોવી જોઈએ તેની શરમ ભરાઈ ગયેલી હોય છે; મને તો તું બેઅક્કલીપણું જ નહીં પણ સાવ બેવકુફાઈજ સમજું છું. વિદ્યા જ્ઞાનના આજના આગળ વધેલા જમાનામાં આવી ભારે અગત્યની બાબતની વાતો સાંભળતા, વાંચતા અને બોલતાં આપણાં ઘણાં ઘણાં લોકોને લાજ અને શરમ લાગી જાય છે. હજી બી જાતીયજ્ઞાન સામે શક અને વાંધા સાંધા ઉઠાવાય છે. હજીબી જાતીય અંગો (sexual parts) ને ઓળખવા માટે કે સંબોધવા વાસ્તે લોકો 'ખાનગી' 'ગુપ્ત', 'છુપા,' 'Private' એના બિનજરૂરી, અણુગતા અને હસવા જેવાં વિશેષણો વાપરે છે. ખુદાતાલાએ આપણા દેહના કોઈબી એક અંગને 'ગુપ્ત' કે 'ખાનગી' સરજ્યું બી નથી અને તેનું તેને કહેવા કહેવડાવવા ધાર્યું બી નથી. આવી આપણી રીતિથી આપણે એ કીંમતી અવયવોની એક રીતે નિન્દા તેમજ અપમાનજ કરીએ છીએ, પરવરદેગાર કે જેણે આ અંગો બનાવીને આપણને આપ્યાં છે તેને પણ ખોટા આકારમાં આપણે રજુ કરીએ છીએ અને આપણી પોતાનીજ કમઅક્કલનો તથા જુઠી શરમનો મજબુત પુરાવો આપીએ છીએ

ફીરોજ—ડાક્ટર, તમારું કહેવું વાજબી લાગે છે, પણ ત્યારે જો આપણને એ જ્ઞાનને તથા એ અંગો યાને ભાગોને ઓળખાવવાં હોય તો આપણે કયો શબ્દ વાપરવો ?

ડાક્ટર—'જાતીય જ્ઞાન'—'જાતીય અંગ' "જાતીય ભાગો" એવા સાદા અને વળી સમાનાર્થી બોલો ખરું જોતાં વપરાવા જોઈએ કે જેથી આ વિષય અને આ અંગોના સંબંધમાં જોવામાં આવતી શરમ, લજ્જા, દંભ, અજ્ઞાનતા, બેઅક્કલી સુપરીટી અને નુકસાન કાંઈક તો ઓછાં થવા પામે. આ 'ગુપ્ત' 'ખાનગી 'છુપાં' એવાં ખોટાં નામ (Misnomer) વાળાં. વિશેષણો તો બોલનારના અને સાંભળનારના કાન પર અથડાતે તેઓનાં મન પર સાધારણ કરતાં કાંઈક અસાધારણ, કુદરતી કરતાં કાંઈ અકુદરતી તથા કાંઈ ભેદભરમમાં રાખવા જેવાં એ અંગો હોવાની એવી નાહક, નહીં પસંદ કરવા જેવો સૂચનાત્મક ખ્યાલ કે ભાસ ઉઠી ઉભો થવા પામે છે. વિચારી જુઓ: મ્હારું કહેવું તમને વાજબી લાગે છે કે નહીં ?

ફિરોઝ—Oh Yes! આથી તો આપણે ઉલટું આપણા મનની સ્વચ્છતાને જખ્મી પહોંચાડીએ છીએ.

ડા.—બરાબર એમજ થાય છે. ખુદાતાલાએ પોતે બનાવેલાં અને આપેલાં શરીરનાં જેવાં છે તેવાં કુદરતીપણાંથી શરમાવું શાનું ? ઢાંકેલાં કે ઉઘાડાં શરીર

અને તે શરીરના જાતીય ભાગોની સાથે બેવકુફાઇથી જોડી કાઢેલી છુપાપણાની અને અપવિત્રાઇની છાપ લાંબા કાળથી આપણાં મગજ ઉપર એવી સજડ બેસી ગઇ છે કે આવી કીંમતી અને કુદરતી જ્ઞાનથી વાકેફ થવાની આપણી કુદરતી જીજ્ઞાસાને પણ આપણે દબાવીએ છીએ અને આપણા દીકરા દીકરીઓની પણ તેવી જીજ્ઞાસાને દબાવી દઇએ છીએ—એ બધું જાણવા કરવાનો તેઓનો વખત આવવા છતાં. એ વળી વધુ અફસોસકારક.

માબાપોની નાદાની અને જુવાનીયાંઓની મૂંઝવણ

શીરીન—ખરૂં છે ! અમો છોકરીઓ અને છોકરાઓ જ્યારે ઉગતી જુવાનીમાં દાખલ થતાં જતાં હોઇએ. અને યુવકો અને યુવતીઓ સંસારના સાગરમાં પડવા લાયક થયેલાં હોઇએ ત્યારે ખરે વખતે પણ અમને કોઇ ખરા રાહે દોરવવા જેવું જ્ઞાન આપતાં નથી અને ઉપરથી દોઢ-ડાહ્યાપણું ચલાવી અમારી પાસેથી જાણે એવી આશા રાખવામાં આવે છે કે અમારે જુવાનીના ઉછળતા તુફાની મોજાઓ ઉપર બચાવ વિનાના 'અજ્ઞાનતા' નામે એક તરાપા ઉપર ઉભા રહીને અમારી નીતિ રીતિની સાડી કે ડગલા ઉપર પાણીનો એક છાંટો પણ ન પડે એટલા 'સાવચેત' અને 'મજબુત' રહીએજ રહીએ ! તરવાનું શીખવા પહેલાં અમને દરિયામાં નખાવી દેવાને કહેવામાં આવે છે. જાણે મેટ્રીકનું જ્ઞાન લીધા વિના અમને કોલેજમાં ભણવા જવાને, એટલે કે પરણવાને કહેવામાં આવે છે ! માબાપોની આવી અજ્ઞાની રીતિ કયકંઇ જુવાનોને મૂંઝવી મારે છે.

ડા.—છે તો એવુંજ શીરીન દીકરા ! પણ હું જોઇને ખુશી છું કે તમો બન્ને 'મેટ્રીક'ની પરીક્ષા આપવા પહેલાં 'મેટ્રીક'નું શીખવા માગો છો !" 'ઇનોસન્સ'નાં નામે અને એ બહાના હેઠળ તમે 'ઇગ્નોરન્ટ' રહેવા નથી માગતાં એ જોઇ હું ખુશી છું. વઇ કાલેજ 'Mind in the Making' નામની એક વાંચવા લાયક ચોપડીમાં મેં સુંદર ફકરો વાંચ્યો હતો. સાંભળો! હું તમને વાંચી સંભળાવું. (ડા. વાંચે છે) "Ignorance is not innocence. 'Purity' in the sense of **ignorance and suppressed curiosity** is a highly dangerous state of mind, and such 'purity' in alliance with prudery and defensive hypocrisy, makes any honest or essential re-adjustment of our institutions and habits extremely difficult."

'નિર્દોષતા' કે 'અજ્ઞાનતા'

'મોડેસ્ટી' કે 'પ્રુડરી'

ટૂંકમાં, બચ્ચાંઓ ! આપણે 'શરમ' અને 'લજ્જા'ના નામે અજાણતા અને અજ્ઞાનતાને સંભાળવી નહીં જોઇએ. માબાપો અને વડીલોએ 'લજ્જા' એટલે કે 'મોડેસ્ટી' અને 'લજ્જાનો દેખાવ' એટલે કે "પ્રુડરી" એ બન્ને વચ્ચે આસમાન જમીન જેટલો ફરક સમજવો જોઇએ. આપણે ઢોંગી-લજ્જામાં નહીં પણ તનદુરોસ્ત લજ્જામાં માનવું જોઇએ. આપણને જોઇએ છે **જ્ઞાની નિર્દોષતા** અને નહીં કે **અજ્ઞાની નિર્દોષતા.**

ચાલો, આપણે હવે આપણી વાત અહીં બંધ કરશું ને આવતે આતવારે પાછા મળીશું ત્યારે હું તમને આ કહેવાતી 'શરમ' નો ઐતિહાસિક ભેદ સમજાવીશ.

ફી અને શી—થેંક્યુ વેરી મચ ડોકટર ! અમો જરૂર વખતસર આવીશું. સાહેબજી ! (બન્ને વિદાય થાય છે.)

(અપૂર્ણ)

ઓલી રોશની

લેખિકા :- રૈની દલાલ

પ્રકરણ ૭

મહોબતનો ઘૂંટ

તે—શહેરો ખાસ કંઈ હલકી જાતિની ઔરત તો નહીંજ હતી. પણ કુદરતે સદ-ગુણી એક સ્ત્રીમાં પુરૂષના વિકારની સામે થવાનું જે અખૂટ બળ મૂક્યું છે તે કમનસીબે શહેરોમાં હતું નહિ. તેમ છતાં તો શહેરો શુમશાદ બનેલા એ મર્દને તેની ફરજની યાદ આપી તેને નેક રાહ દેખાડી શકત. પણ શહેરો તો જુસ્સાદાર સ્વભાવની હતી. તેનાં કસરનાં દાબી રાખેલા જુસ્સાને એક રંગીન ચિનગારી મળતાં તે ભભુકી ઉઠ્યો હતો. પરિણામે જેમ નોશીરવાને પોતાની બિમાર પત્નીને બેવફા થવામાં કંઈ ખોટું જોયું નહિ તેમ શહેરોએ પણ હકદાર એક પત્નીની જગા પર જવામાં કાંઈ બુરૂં માન્યું નહિ.

આખર નોશીરવાન કામાની તે પત્નીમાં હવે રહ્યુંહતુંજ શું? ડાક્ટરે તેને ખરી હોવાનું જાહેર કર્યું હતું. એ પછી નોશીરવાન અને શહેરો તેની તરફ વધુજ લાગણીવંત ને દયાળુ બન્યાં હતાં. તે હવે જાણે આ દુનિયાની નહિ પણ પેલીજ દુનિયાની દેખાતી હતી. એવી એકને ગુસ્સો, અદેખાઈ યા દુઃખની કોઈ પણ લાગણી સ્પર્શી શકે ખરી?

એમ ફરેસ્તા જેવી તે સ્ત્રી, જે મકાનમાં પડી હતી તેજ મકાનમાં વિકારી તે સ્ત્રી પુરૂષે પોતાનો માર્ગ બીલકુલ ખુલ્લો જોયો. છતાં તેની હાજરીમાં—પવિત્રાઈનું નુર ઝળકાવતી તે વ્યક્તિની હજુરમાં એ બેનાં શિર ઝુકેલાંજ રહેતાં. કદીજ ત્યારે તો તેઓ એક બીજાં તરફ જોવા સરખી હિંમત કરતાં નહિ.

એક રાત વધુ શરદ્‌વાળી હતી. વરસાદ ગાજવીજ સાથે એકાએક તૂટી પડ્યો. વિજળીનાં કડાકા થતા હતા. 'બેડરૂમ'માં 'હીટર' ભભૂકતાર બળતો હતો. શહેરો અત્યંત કાળજીથી મીસીસ કામાને ગરમ ઓવલટીન પાઈ તેને બ્લેન્કેટ પર બ્લેન્કેટમાં વીંટાળી ગુડનાઈટ કરી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

"નોશીર?" તેનાં ગયા પછી શીરીન નાનવાનીથી બોલી. "આજે તમે લાય-બ્રેરીમાં વાંચવા તો નથી બેસવાના ને ડીયર? ના જશો...મને બીહક લાગે છે."

પણ તે તો તેને સુઈ જવાની અરજ કરતો તેનાં ઠંડા કપાળ પર કેરજનું ફરજ અદા કરતો, પોતાનાં અલગ રૂમ ઢળી ત્યાંથી જવાની અભિલાષમાં તણાઈ રહ્યો હતો.

"મને ઓફીસનાં અગત્યનાં કાગળો જોવાનાં છે ડીયર." તે બોલ્યો, "કેટલાક જવાબ કરવાના છે. ખાસ ને ખાસ તે પોસ્ટ થવાં જોઈએ. ફરીને મારથી ને વળી આજે જરા વાંચવાનું છે. હું

વાંચીશ નહિ તો મને ઉંઘ નહિ આવશે. તું હવે નિરાંતે પોઢી જા શીરીન. ડોક્ટર કહેછે કે રાતે મન પરની બધી ચિંતા બાજુ કરીને બસ ઉંઘઇ જવાનુંજ 'ટ્રાય' કરવાનું. ઉંઘ તો તને ઘણી જરૂરી છે. ગુડ નાઇટ ડીયર."

અને શીરીન વધુ કંઇ બોલે એ પહેલાં તે ત્યાંથી સટકી ગયો. શીરીનની આગળ ને આગળ રહેતાં તે હવે ખરેખર કંટાળી ગયો હતો. પતિ બિમાર પડતાં એક ચાહતી પત્ની તેની સેવા ચાકરી ઉઠા-વતાં કદી કંટાળી કે થાકતી નથી. તેને તો પતિને સાજો કરવા સિવાય બીજું કાંઇ સુઝતું નથી.

જ્યારે એક પતિનો સ્વભાવ જવલ્લેજ તેમ હોય છે. પત્ની ટૂંક બિમારી ભોગવી પાછી સાજી થઇ પોતાનો સંસાર ચલાવી શકે તો ઠીક. લાંબો ખાટલો મા ખાટલે વશ થવાથી પત્ની તરફ ધીમે ધીમે પતિઓ બેદરકાર બનતા જાય છે અને નૌશીરવાન કામા જેવો એક વારનો અજબ શીદાગીરી દેખાડનો પતિ વફાદાર પોતાની ખાસીયત પર જલ્દી વગર રહે?

શીરીને એ પછી આંખો મીંચી દીધી. નૌશીરવાન તેને સુઇ જવાનું કહી ગયા હતા અને તે બિમારે ઉંઘવાની કોશેષ કરી. પણ જેના જીવને ચેન નહિ તેને ઉંઘ તો ક્યાંથી આવે? તે કઠણ ધડકા વચ્ચે જીવલેણ ખાંસીથી ગુંચવાતી શીરીન કામા, પડી પછીની મીનીટ અને મીનીટ પછીનાં કલાક ગણતી જાગૃત પડી રહી. તેના તો એકના એકજ પ્યાસ હતા. તેનો દીકરો—તેનું બચ્ચું...મરવા પહેલાં તે તેને એકજ વાર નહિ જોઇ શકે?

એમ રાત અને દિન બાળક માટે ટળ-વળતી તે મા ભાગ્યે પીસતાંપીસતી છતાં ઘરડી ડોસીજ બની ધણીનાં 'મહારાજ'માં સપડતી પડી હતી. ત્યારે તે પિતા એક પુત્રનાં વિયોગનો સંતાપ સદંતર ભુલીને પોતાના હુસ્સા સંતોષવાનું સાધન મેળતાં સાડની બરતી છતાં ફરી જવાન બની ગયો હતો. એવો છે એક મા અને બાપનો પ્યાર વચ્ચેનો ફરક! એક મા તે માજ—જન્મ આપનાર દેવીજ! જ્યારે એક બાપ! આખરે એક બાપડો પુરૂષજ!

ભાગ્યેજ કાળી અંધારી તે રાત્રે શીરીન કામાનાં નયનો મીંચાયાં હોય. ભાગ્યેજ પંદરેક મીનીટ તે અરધી ઝુરેણમાં પડી હોય કે એક ભયંકર ડરામણા સ્વપ્નાથી તે ચીસ પાડી ઉઠી.

"નૌશીર! તમે કયાં છો?" તે આપ-ણીએ પોતાથી બને એટલા મોટા અવાજે પુકાર્યું. નૌશીરવાનનો 'બેડરૂમ' તેની લગોલગ હોઇ વચમાં એક ઉંઘાડું બારણું હતું. શીરીને પોતે જીદ કરીને તેનો પલંગ ત્યાંજ ગોઠવાવ્યો હતો. જીવલેણ બીમારીમાં સપડાયલી તે પત્ની પતિને એ જોખમમાં મુકવા રાજી નહિં હતી.

પણ...તે પુકારનો તેને કોઇ જવાબ મળ્યો નહિં. તેનો કપાળ ને આંગ પર ઝરાં ફુટવાં લાગ્યાં. હવે તે શું કરે? કોણને બોલાવે?

મીસ લામનો 'બેડરૂમ' તો દૂર હતો. શીરીન ધ્રુજવા લાગી. અજબ જેવી એક દહેશત તે સ્વપ્નથી તેનાં દિલમાં પ્રસરી થઇ સુકી હતી. ખાળ જબરીથી તે ઉઠીને ધસડાતી ફસડાતી પોતાનાં ધણીનાં કમ-રામાં ગઇ.

તે બેડ રૂમમાં 'નાઇટ લેમ્પ' બળતો હતો પણ નૌશીરવાનનું બિછાનું ખાલી હતું.

"બસ કામ ને કામ!" વફાદાર તે બારજાનો જીવ ભરથાર માટે બળી ગયો. "મને કહેજે હમણાં આવું છું, પણ મુરે મામ તો કે? અહિંબી બસ ઉજવેજ..."

અને ટચેરતી ટચેરતી તે લાયબ્રેરી તરફ ચાલી. પેસેજમાં ઝાંખી રોશની હતી. ખરી.

"મને બીક લાગેછ, મને બીક લાગેછ. ઓ ખુદા! કેવું ખરાબ સ્વપ્નું. નૌશીર મારા જીવ! બસ હવે તો મારા ધણીની.

ગોદમાં મરી જાઉં તોજ મને શાંતિ થાય. મારા ધણી...મારો દીકરો..."

લાયબ્રેરીના દરવાજાનાં હેન્ડલ પર અંતે તેનો હાથ પડયો.

અરે! તેને કોઈએ રોનાવી હોત! તે ત્યાંજ થાકી ગઈ હોત!

મધુર 'ચાઇમ'વાળી તે ઘડિયાળે સુમસામ તે મકાનમાં કલાક બેનો ઘંટો જાહેર કર્યો. શીરીનનાં મહોતનોજ એ ઘંટ હતો ત્યારે તે અહિંને અહિંજ કાં નહિ બેહોશ થઈને પડી મર સમૂળગી મરીજ ગઈ?

પણ નહિ...એ તો એક મોજીઝો બન્યો કે થાકથી આજીજ બનેલી શીરીન તે દરવાજાનું કડું ફેરવી તે ખોલી શકી. બીક... ભયંકર તે સ્વપ્નાની બીકેજ તેને એટલું કૌવત બક્ષ્યું હશે. અને જ્યારે કુદરતજ એક પવિત્ર નિર્દોષ ફૂલડા તરફ ઘાતકી બને ત્યારે તે બિચારી તેની સત્તામાંથી કેમ છટકે?

"નોશીર અંદરજ હશે" એ એક લથડીયું ખાઇ અંદર જતાં બબડી, "નહિ તો બારણું ખુલ્લું કેમ હોય?" અને તે તેની ગોદમાં દબાવા અધીરી બની.

પણ ત્યાં નોશીરવાન વાંચવા તો બેઠેલો નહિં, 'ટેબલ-લેમ્પ' પણ સળગાવેલું નહિ, ફક્ત 'રૂમ હીટર' ધગધગતી રહ્યો હતો.

એકાએક નાતવાન તે પત્નીની નજર ત્યાં પહોંચી...તે પનાહ આપતી ગોદ જેમાં દબાવા તે હકદાર આવી હતી......

દુનિયાનાં દુઃખની...જીગરનાં તારેતાર તોડી નાંખતી એક હાય તેનાં મુખ વાટેથી નીકળી તે કમરાનાં ખુણેખુણામાં ફેલાઇ રહી.

પછીજ તે બેહોશ તૂટી પડી.

નરમ એ ધબકારો સાંભળીને તેઓ જાગી ઉઠયાં.

એ શું અવાજ થયો હતો?

તે સોફાની બાજુમાંજ મુકેલો રીડીંગ-લેમ્પ સળગાવતાં બને તે ફૂલ સમ વેરાઇ પડેલા આકાર પર વાંકા વળ્યાં.

અને ત્યારે ને ત્યારેજ તે દમ્પતીને ભાન આવ્યું કે દરવાજાની કળ દેવાનું તેઓ આજે ભુલીજ ગયાં હતાં. ત્યારે તેઓ જાણી શકયાં કે કેટલું મોડું થયું હતું!

ભયથી કાંપતાંજ તેઓ એકબીજાને જોઇ રહ્યાં.

શું તેઓએ તેને મારીજ નાખી હતી?

પ્રકરણ ૮

તેની "કેરદાર"!

ખડીથી તવાયલાં એક શરીર પર 'બ્રેન ફીવર' હુમલો કરે ત્યારે તે કેમ ટકે? મગજ ઉપરના અસહ્ય બોજાને કારણે એ તાવ તેને લાગુ પડયો હતો એમ ડૉકટરે જાહેર કર્યું. કેસ ચોક્કસ બીકટ હતો... હાલત અતિશય ઘણી ગંભીર.

છતાં આશાની એક રોશની ભલા એ તબીબે ભરથારનાં જીગરમાં મુકી. તેને મુંબઇ લઇ જવાથી કદાપિ બચે... સોમાં એક ટકો! અને તેના તે પત્ની ઉપર એકને ઠેકાણે ચાર બાચીં જાણનાર તે પતિને ત્યારે બે વાર કહેવું પડે? બેહદ વહાલી તે પત્નીને બચાવવા તેને એક છેલ્લી 'બેસ્ટ ચાન્સ' આપવા તે બહુ આતુર હતો. તેણે સર્વે તૈયારી કરી. રીઝવર્ડ ફર્સ્ટ-દીલ્હી સુધી એક અને ત્યાંથી વળી મુંબઇ સુધી બીજો મુસાફરી માટે એક યુરોપીયન નર્સ, રોકવામાં આવી હતી. એમ ફુરાગાત મોટા આઠ બર્થ વાળા તે કમ્પાર્ટમેન્ટમાં બીમાર મીસીસ કામાને તેનો બર્થ અને કમ્પેનીયન મીસ હામ ફરઝાયલી મહેરે પણ બડી ઇજ્જતથી મુંબઇ લઇ આવ્યાં.

ત્યાં ડૉકટરોની દોડધામનું પુછવુંજ શું? એક કરતાં અનેક તબીબો બધાં ચઢાવતા એકઠા મળ્યા. દવા દારૂ 'ઇન્જેકશન'નો કોઇ શુમાર નહીં હતો પાણીની માફક શ્રીમંત તે આદમીએ પૈસે

વધ્યો. પણ જ્યાં અજલ આવી ચૂકી હોય ત્યાં સોનું વાટવાથી કંઇ વળે ?

તે બિમાર બેખુદીમાંથી ખુદીમાં આવીજ નહિ. દાદારેજ તે પતિવ્રતા નાર ઉપર એ આશીર્વાદ ઉતાર્યો. ફક્ત છેલ્લી વાર તે આંખો ઉઘડી. તે આમ તેમ ફરતી જણાઇ. તેજ નજર......પ્યાસાં પ્યાસાં તે નયનો ! જાણે ખોળતાં હોય... "ક્યાં છે મારૂં બચ્ચું ?" રે ! ક્યાં તેનો બેટો ? જેના વગર સાધ્વી તે માતા સઘળુ અકારૂં કરીને દુનિયા છોડી જતી હતી ? અને તેજ નહિ તો હવે જીવન શા કામનું ? હવે...

અને અશો તે સન્નારીએ છેલ્લી હોશીયારી આવતાંજ દાદારની દરગાહમાં જાણે એક મુગી ફરિયાદ નોંધાવતી હોય એમજ ઉપર જોયું. તે જતી હતી......સાહેબની દરબારમાં પોતાનો જવાબ માંગવા. આ સીતમ...તેનાં બાળકનો વિયોગ...અને એ બધું તેનીજ ઉપર શા કાજે ?

બીજી પળે ઉંચાં થયલા તે નયનો તેના ચહેરાસે ચહેરો દબાવી બેઠેલા અભાગ્યા તેનાં ખાવિન્દ ઉપર પડ્યાં.

મરતી તે સ્ત્રીનાં નેત્રો તુર્તજ ત્યારે કમકમાટથી હોય તેમ મીંચાઇ જ ગયાં.

નોશીરવાને એ જોયું. તેનું દિલ પશ્ચાતાપથી કપાઇજ ગયું. જીવતાં સુધી તે નફરતની એ નિગાહ, ભૂલી શક્યો નહિ.

એ પછી પવિત્ર તે નયનો જુઠી જગતનાં જુઠા પડછાયા જોવા કદી પાછાં ખુલ્યાંજ નહિ. તેનામાં બાકી શું રહ્યું હતું કે વાર લાગે ? ગળામાં આવી અટકેલો તે વાયરો નરમ એક ડુંસકાથી છુટ કરતો કે નીકળી જતાં આસપાસનાંએ ખુફ્સો સાંભળ્યો.

અને ત્યારે તે રડ્યો...માથાં પર થાપ મારીને અંતઃકરણથી પોતાની તકદીરની તોહમત કરતો તે જોરાવર પીલતન જેવો મર્દ રગેરગમાં ધ્રુજતો હૌકે હૌક રડ્યો.

"કહેજો મારા બાપને કે મારી માને સમાલે !"

રાજદ્રોહી ઠરેલા તે બેટાએ મોકલેલો તે પેગામ તેનાં કાનમાં તેને સખ્ત ઠપકો આપતોજ ગુંજી રહ્યો.

"ને મેં એને નહિ સમાલી ! એની માતાને નહિ સંભાળી. મારા દીકરાની મા......અરે ખુદા, તું મને કેમ માફ કરવાનો છે ? ધોહિન્તન ! તું મને કેમ માફ કરશે ?" અંતે અંતઃકરણના ડંખથી તે પળે દુઃખી દુઃખી થયો.

અને તેણે તે નિર્જીવ આકૃતિને પોતાનાં હાથોમાં લીધી. કેવી શાંત, મધુર, પવિત્ર સાધ્વી જેવી તે દેખાતી હતી. અંતે તેનાં હોઠો પર સ્વર્ગનાં સુખનોજ મલકાટ ! જુઠી જગતની મીથ્યા માયા ને જંજાળથી દૂર અને હસતો તે ચહેરો ! એ બધું આંખો ફાડીને જોયું ..ભાન ભૂલેલા તે બહરથારે ! માણસનાં મહોતની ઘડીએ તેની 'કેરદાર' સામે આવી ઉભી રહેતી હોવાનું કહેવાય છે. નોશીરવાને તો તેના ફરેસ્તે ઇ ખસલતની પરહેતરનાંજ મહોતનાં બિછાના આગળ તે જોય...તેની પોતાની 'કેરદાર'...તેની કરણી ! રે ! કેવી તે તેની સામે ડોળા ધુરકતી ઉભી હતી...વફાદાર પત્નીતાં તે પરહેતર જોડેની તેની કરણી !

"મારી ડાર્લીંગ ! માઇ એન્જેલીક વાઇફ ! મારી ખરીજ બની ને સાચી અશો પરહેતર !" બરફ જેવી તે સફેદ પતળીને અંતે પોતાનાં હાથોમાંથી છોડતાં તે બોલ્યો, "મને માફ કરજો ! મારા ફરેસ્તા ! મને માફ કરજો !"

હાજર રહેલાંઓએ તેના એ છેલ્લા કરુણા શબ્દો સાંભળી તેને માટે દિલગીર થયાં.

મહોતનાં તે પવિત્ર કમરામાં શાંતિમાં પોઢેલા તે આકારનાં પગો આગળ તે ખડી હતી. ઉકદાર તે પત્નીનાં શબ ઉપર વિલાપ કરતા તે પતિને ટીકતી શહેરાં...તેની કુદરતી પત્ની ! હવે તેનું શું ?

પ્રકરણ ૯

શહેરાંની ઉમેદ

નોશીરવાન કામા હવે એ પીડા પતાવી દેવા માગતો હોય તો તે તેમ કરી શકે જ નહિ. શહેરાં તેને તેમ કરવા દેવા માટે ઘણી હોશિયાર ને પાવરધી હતી. હવે તો નોશીરવાનને તેની તરફની ફરજ બજાવવા સિવાય છુટકોજ નહિ હતો.

અને એમ જલદીજ તેઓ કાયદેસર પતિ પત્ની બની ચૂક્યાં. બીલકુલ ખાનગીમાં રૂપસુપ ને લગન ક્રિયા પછી તુર્તજ જોડું યુરોપ અમેરીકાનાં પ્રવાસે ઉપડી ગયું.

ત્યાં નવી જીંદગીમાં, નવા દેખાવ અને નવાં વાતાવરણમાં તેઓ એકબીજા વચ્ચેનો તફાવત દુર રાખી શક્યાં. શહેરાંએ તેને જાણવા દીધું નહિ કે દુન્યવી લાલચને કારણેજ તે તેની પત્ની બની હતી. જ્યારે લાંબી તે સફર દરમિયાન જુદા જુદા મુલકો ને શહેરોમાં ફરતાં ફરતાં નોશીરવાન કામાએ જુવાન તે પરણેતરને બાહ્યે જ જાણવા દીધું કે શહેરાં તરફનો તેનો ગુસ્સો, હમેશને માટે તે તેની બનતાં, સાફ ઠંડો પડી ગયો હતો.

તેઓ જ્યારે ફ્લોરેન્સનાં સુંદર શહેરમાં આવ્યાં ત્યારે તેમને ત્યાં એક બેબીની આમદ થઇ.

શહેરાંની પરણી જીંદગીમાં એ પહેલી નામુરાદી હતી. તે તો પતિને બેટાની ભેટ આપવા ઇચ્છતી હતી.

એથી ઉલટુંજ નોશીરવાન તે નાનાં જીવાળને જોતાં હર્ષઘેલો થતો. તેની પર વારી જતો. કેવી ભોળી સુરત હતી! અને જ્યારે, ઝીણી ઝીણી તે આંખો પળપતી ત્યારે.....

"શીરીન!" તેના મુખમાંથી સરી પડ્યું. તેનીજ તેને યાદ પાછી આવી. એ પણ એક અજબ કુદરત હતી 'આપણે એનું નામ શીરીનજ આપીએ, શહેરાં," તે એ પછી મરકમાંથી બોલ્યો. "કામા ખાનદાન એક સદગુણી શીરીન વગરનું હોય શકેજ નહિ. આપણા 'કામા હાઉસ'માં એક શીરીન તો હોવી જોઇએ."

સ્વભાવિક ત્યારે બીજીવાર તે પરણેતરનાં હોઠ ગુસ્સાથી બીડાઇ ગયા એમાં નવાઇ! પણ હવે કાંઇ ઉપાય હતો? ડગલે ને પગલે હવે તો તેને ઘરડા પતિ એ પતિનાં વિચારો તો સંભાળી લેવાજ પડશે. ઉમ્મરનો તફાવત એક જોડાં વચ્ચે કેવો મોટો મહાસાગર ફેલાવે છે એ તો શહેરાંએ નોશીરવાનને પરણ્યા પછી તુરતજ અનુભવ્યું હતું.

છતાં તે બડી હોશિયાર ને ચંચળ હતી. ઘરડા પતિને હાથમાં રાખવાનું વશીકરણ તેની પાસે હતું. તેની સાથે નાખરાંથી કામ લઇ તેને પોતાની આંગળી પર કેમ નચાવવું તે જાણતી હતી.

"જેમ તમને ગમે તેમ નોશ," તે ઉપરથી મીઠું મીઠું હસતાં બોલી, "શીરીન તો શીરીન! નામમાં શું મોટું? એવી બહુ સ્વીટ નામ. પણ દીકરીનું નામ તમે પાડ્યું ત્યારે આપણે ત્યાં એક દીકરો આવશે તેનું નામ તો મને ગમતુંજ રાખોની ડાર્લિંગ!"

તેઓને ત્યાં દીકરો! દીકરાનું નામ સાંભળતાંજ ને બાપની આંખોમાં દુઃખની એક છાયા ફરી વળી. તેણે તો ખુદાનો ઉપકાર માન્યો હતો કે શહેરાંથી તેને એક દીકરીજ અવતરી હતી.

એક દીકરીજ તેની આગલી ગઇ ગુજરી ભૂલાવી શકે. બીજી એક દીકરીજ તેના દિલને આરામ પમાડી શકે. જ્યારે દીકરો તો વાતવાતમાં તેને દીકરાનીજ યાદ આપે. જેને લીધે તેનું જીવન ઉજ્જડપાટ થઇ ગયું હતું.

"અલબત્ત એક દીકરો તો જોઇએજ." શહેરાં પતિના પડખામાં ભરાઇને ઘણાં પ્યારનાં હાવભાવે બોલી, "મારો...... આપણો દીકરોજ કામા ખાનદાનનું નામ દીપાવશે. એવો એક બેટો તો હું તમને આપીશ...જરૂરજ જીંદગીમાં આપીશ. માટે ઘણી. નાની શીરીનની સાથે રમવા

એક ભાઇ તો જોઇએજ. કામા ખાનદાનનો એ સપૂત તમારૂં નામ ચાલુ રાખવા અને તમારાં નામને જેબ આપવા આપણે ત્યાં આવશેજ."

અને ત્યારે રાતા લહકાવનાર તે હોઠો ઉપર ફરી એક વાર નોશીરવાન કામાનાં હોઠો આગલા જુસ્સાથી દબાયા. જવાન, ખુબસુરત તે નવી પરણેતર કેવી તેને ચાહતી હતી. તે જાણે તેનું તમામ દુઃખ ખંખેરીજ નાંખતી. નજીકનાંજ ભવિષ્યમાં તેમને ત્યાં એક બેટો કાં નહિ આવે ?

નામાંકિત કામા ખાનદાનનો એજ વારેસ બનશે. એજ પોતાનાં વડવાઓનું માનવંત નામ દીપાવશે.

"મારી શહેરાં" તે ભરથાર ત્યારે તેની ઉપર પ્રિતનો નીસાર કરતાં બોલતો. "તું મારા જીવનમાં નહિ આવી હોત તો હું શું કરત ? હા, હવે દુનિયામાં તું ને તારો...આપણું બાળક સિવાય મારૂં બીજું કોઇજ નહિ!" તેણે લાગણીવશ કહી દીધું. આખર ઘરડો થતો એક માણસ જુવાન સ્ત્રીથી કેમ નહિ લલચાય ?

"તમારી ખાત્રી છે ડાર્લિંગ ?" તે ભોળી ભોળી બનીને હવે પોતાની મતલબ પર આવતાં બોલી, "તમે ખરેખરજ કહોછ કે આપણાં જણની વચમાં કદી કદી કોઇ ત્રીજું આવશેજ નહિ? સીવાય આપણે ત્યાં અવતરનાર બેટા ?"

"બેશક નહિ" નોશીરવાન કામાએ આગલો પાછલો વિચાર કર્યા વગરજ બેધડક કહી દીધું, "મારૂં બીજું છેજ કોણ?" અંતરનો દુઃખ દબાવીનેજ તે બોલ્યો, "હું તું ને આપણી નાની શીરીન... દીકરો આવે ત્યારની વાત."

શહેરાંએ પક્કાઇથી એ તક ઝડપી લીધી. તે ખરૂં કહેતો હતો દીકરો આવે ત્યારની વાત. આખર તે પતિ ઉંમરે પુગેલો તો ખરોજ. કાં નહિ ત્યારે તે અત્યારથીજ પોતાનું અને પોતાનાં બચ્ચાંનાં ભવિષ્યનું પાકું કરાવી લે? ઘણીજ સીફત અને નોકાસથી તેણે તે બાબત પોતાના ધણીની સાથે મળીનેજ નક્કી કરી લીધી. નોશીરવાને કોઇનીબી સલાહ લીધા કે પૂછ્યા વગર ઘણી ખુશીથી તેમ કીધું. આખર તેનેજ સુખી કરવાની ને રાજી રાખવાની તેની ફરજ હતી.

શહેરાં એટલુંજ કરીને બેઠી નહિ. તેણે નોશીરવાનનાં જીગરમાં તેની આગલી અભિલાષા પણ સજાગૃત કરી. હજીબી શા માટે 'સર'ના ટાઇટલની ને આશા છોડે? તેઓ ધંઝાડ હતાં. ત્યારે શહેરાંનીજ ચાલુ ખંતથી નોશીરવાન લાગના વળગતા ઘણાને મળ્યો હતો. બ્રિટીશ રાજ અને તાજને વફાદાર તે આદમીએ પોતાની ઉમેદ પાર પાડવા ફરી એક વાર શહેરાંનાંજ ઉત્તેજનથી સઘળા પ્રયાસ શરૂ કીધા હતા.

પરિણામે તેઓ હિંદ પાછાં ફરવા નીકળ્યાં એ પહેલાંજ "સર નાઇટ"ના ખિતાબની નવાજેશ એક કુતરાંને બુકડો નાંખે એમજ કંટાળીને તેઓએ તે માણસ ઉપર કરી હતી.

"બસ. હવે મને કંઇ નહિ જોઇએ. એક દીકરો...ખુદા મને એક દીકરો આપે" પતિનાં ગળામાં હાથો નાંખી નવી બનેલી તે 'લેડી' પત્ની તેને મનાવતી હતી. "દીકરીનાં જન્મે તમે 'સર' થયા. દીકરાના જન્મે જરૂરજ તમે 'બેરોનેટ' થશો મારા નોશ ! ને મારો જ દીકરો તમારી બેરોનેટસી બચાવશે ને તમુને સુખી કરશે. તમને ગમનીજ રીતે, આપણાં મોટા નામને ઉજળુંજ રખશે આપણે એને ઉછેરીશું એવો દીકરો તમને નહિ ગમે ડીઅરેસ્ટ ?"

એમ શહેરાંએ હીકમતથી તેને હજી પોતાનાં પગો પર ઝુંકતોજ રાખ્યો.

પ્રકરણ ૧૦

" સાંચ ત્યાં લગ આશ "

ઉગતાને સૌ કોઇ નમે અને આથમી ગયલાંને ભુલે એ કુદરતનો કાયદો છે. એમ 'કામા હોલ' લાંબી મુદતે મહેમાન-

દારી માટે ખુલ્યો ત્યારે સર નોશીરવાન અને લેડી ફામાનાં આમંત્રણો લોકોએ હર્ષથી વધાવી લીધાં.

"લેડી શીરીનાઝ ફામા ઇઝ આ ચાર્મીંગ વુમેન! એન્ડ સો કલેવર ટુ! સર ફામા ખરેખર ભાગ્યશાળી કે આવડી મોટી ઉંમરે એઓને આવી સરસ બૈરી મળી!"

સમાજ – તેની પર ખુશ ખુશ હતી. અને તે એજ ધરણ તે પતિનાં દૈવી હરખાતાં અને શરીરે સંતોષનોજ દમ ભરતી. યુરોપ, અમેરીકામાં તેણે એ માટે કાંઇ થોડી ખર્ચાળ 'લેસન્સ' નહિ લીધાં હતાં.

"પણ એ ખુદા! મારે ત્યાં દીકરો ક્યારે આવશે?" તે એકલી એકલી હવે અધિરી બની બડબડતી. તે જવાન હતી. તેનો ધણી તો નહિજ, ત્યારે જેમ બને એમ જલદીજ એટલી તેની ઉમેદ પુરી પડવી જોઇએની?

નોશીરવાનની દુનિયા તો, તે પત્નીએ કાંઇક કચવાટથી જોયું કે તેની નાની દીકરીમાંજ સમાઇ ગઇ હતી. તેને તો હવે બીજું કાંઇ જોઇતું હોય એમ લાગતુંજ નહિ. પણ શીરીં પોતાની દીકરી તરફ જોઇએ તેવી હેતવંતી ને કાળજીવંત નહિજ થઇ શકી. ફક્ત નોશીરવાનજ નાના તે બેબી પર થોડો થોડો ઘેલ થતો તે તેનો છર્વે માથું હતી. તેની વહાલી શીરીનનીજ થઇ આપની નાની સ્વામી તેની તે મીઠી બાળકી શીરીન! અને શીરીં ઘણી વાર ગુસ્સાથી બાળકીને ઉઠેજ તે બચ્ચાંને બાપનાં ગળામાંથી છોડાવતી.

"તમે એને બીસ્કુલ બગાડી નાખશો. હદ વગરના લાડ સારા નહિ." ફક્તજ તેને તે શીરીનનું નામ ભરાવતી બાળકી ઉપર ભાળે ચીડ ચડતી હતી. એક માને પોતાનું બચ્ચું અણગમતું લાગે એ ખરેખર અજાયબ જેવું. પણ તે બચ્ચું, એક છોકરી હોવાથી, શીરીંએ પહેલી નાઉમેદી અનુભવી હતી. તે એ કદી ભૂલી શકતી નહિ. ઉપરાંત તે તેનું નામ ખમી શકતી નહિ.

નાની શીરીન ત્રણ વર્ષની ઉમરની થઇ. તે કાળાં ઝુલ્ફાં અને નરમ મીઠી જાંબુડી આંખોવાળી બુલબુલી પર સૌ કોઇ પ્યાર કરતાં. તે ઉમરથીજ એવી શાણી ને સુંદર હતી કે કોઇને ગમ્યા વગર રહેજ નહિ. ફક્ત તેની આંખોજ ધણીને ઉદાસ કરતી.

"જરા સીડ એક્સ્પ્રેશન!" લાગભગ બધાનુંજ એ પર ધ્યાન ખેંચાતું. જાણે પુષ્કળ દુઃખ ખમેલો એક આત્મા પાછો ફર્યો હોય યા ભવિષ્યમાં કાંઇ ઘણું દુઃખ જોવાનું તેના નસીબમાં સરજેલું હોય એમ તે આંખો બાળપણથીજ શોકાતુર હતી.

"શીરીનની આંખો," તે બાપ તેને પોતાનાં હૈયા સાથે ચાંપી દેતાં બોલતો, "અરે ખુદા! જાણે મારી શીરીન મને ઠપકો આપવા પાછી આવી છે." અલબત્ત તે તેને ભુલી નો શકતોજ નહિ. શીરીંની છુપી નાંરાજી છતાં નોશીરવાને તો વહાલી શીરીન ફામાની એક મોટી ઓઇલ પેઇન્ટ પોતાનાં બેડ રૂમમાં મુકાવી હતી. તે તેની છેલ્લીજ હતી. મસુરીમાંજ લીધેલા એક સ્નેપ ઉપરથી તેણે તે ઉતરાવી હતી. નાજુક તે આકૃતિ, મીઠો, શાંત સ્મિત ભરેલો ચહેરો અને એથી સમજદારક એક દેવી સમ લાગતાં પણ અત્યંત શોકાતુર તે નયનો દેખતાં બધાં તે નાની શીરીનને ભળતાં આવતાં હતાં!

"મારી મીઠી! મારી મધુરી! જરા હસની! તું હસેછ તે દેખીને ખચુંજ ગમેછ!"

અને ત્યારે તે મીઠી બાળકી બાપનાં ગળામાં હાથ નાંખી એક મધુર હાસ્ય ખણખણાવતી. બાપનું શોકમય હૈયું એથી શાદમાન થતું. નાની શીરીનને તો ડેડીજ વધુ ગમતા હતા. તેની પર વ્હાલ કરનારા તેના ડેડ. રમાડતા ને ખિલા... ત્યારે માએ તો તેને આઘી રાખેલી હોવાથી બાળપણથીજ તે મા પાસે જાતી જતીજ નહિ.

પરિણામે નાની ઉંમરમાં તે બચ્ચું બાપનાજ સંસ્કાર લેતું થયું. તેજ ખાનદાની તોર, તેજ શાંત, ડહાપણવતો, ગંભીર સ્વભાવ અને મોટી ઉમરનું ઠરેલપણું ઝીણી તે બાળકીમાં દેખાતું. એમ કરતાં નાની શીરીન ત્રણ વર્ષની થઇ અને એ અરસામાંજ તેની ઉપર જે છાપ પડયો તે તેનાં ચારિત્રના ઘડતરમાં પાછળથી બહુ અગત્યનો ભાગ લેનાર હતો.

દિન પર દિન શહેરાં તો જાણે તે બચ્ચાંની હાજરી અને દખલ ખમીજ નહિ શકતી. ખાસ કરીને તે જ્યારે પતિ સાથે લાડ કરવા આવે ત્યારે તેને તાંટ વળગેલી તે બાળકીને જોતાં તેને પુષ્કળ ઝાંઝ ચડતી.

"રમવા દે એને મારી આગળ શહેરાં એને મારી આગળજ રહેવા દે. એ તો મારી જીંદગીનો મોટો કરાર છે." તે ધરડા બાપથી બોલાઇ જવાતું.

હા, તેની બીજી પરણેતર, કામા ખાનદાનનું નામ ઝમકાવવા પોતાથી બનતું કરતી. મીટીંગોમાં, કમીટીઓ પર જાહેર તેમજ ખાનગી 'એન્ટરટેઇનમેન્ટ્સ'માં કામા કૂળની તે 'લેડી' ખૂબ માન પામી. વળી 'કામા હોલ'માં તેણે પોતાની કળામય દેખરેખ અને ઉચ્ચા ટેસ્ટથી પુષ્કળ ફેરફાર કરાવ્યા હતા. 'કામા હોલ' જેવી ખરેખાનદાન લોકોને ભાગ્યેજ બીજે મળતી. એ બધી ધમ્ધુમાર અને ધામધુમ તે પોતાના પતિની જુવાની, ઉમંગ ને ઉત્સાહ તાજો રાખવાજ કરતી, પણ તે તો હવે ઘણો બદલાઇ ગયો હતો. તેને આજ કાલ તેની મરનાર ધણીઆણીનાજ નહિ પણ તે એકના એક બેટાનાંબી પુષ્કળ વિચારો આવતા હતા. દુઃખી એ બધી યાદોમાંથી તેને રાહત આપનાર ફક્ત આ તેનું મીઠું નિર્દોષ ગુલાબ હતું. ત્યારે તે કેમ પોતાની આંખો સામેથી તેને દૂર કરી શકે?

"તમે એને ઘણા લાડથી બગાડી નાખશો નોશીરવાન," તેની પત્નીએ ફરી રીશથી કહ્યું, "એક પુરાં બચ્ચાં બગડી જવાના ઘણા ચાન્સ રહેછ. 'સોફીઆ'બી નીકળે. હવે તો એનો ભાઇ આવે ત્યારેજ સીધી થઇ જશે. ત્રણ વર્ષની થઇ. હવે નાનો ભાઇની જોઇએની?" નોશીરવાનની આંખોમાં જોઇને તેને ખીજું લલચાવનારું તે હસતી.

અને નોશીરવાન જ્યારે પોતે ધરડો થયલો હોવાનું તેને કહેતો ત્યારે શહેરા તે વાત હરગિજ કાઢતી.

"નોનસન્સ" તે ભાર મૂકીને કહેતી, "હમણાંથી એવું શું બોલવાનું નોશ! હજી આપણું બચ્ચું... આપણી દીકરી ઘણી નાની છે. હજી તો એનો ભાઇ... આપણો દીકરો આવવાનો છે. હા, વળી, એક દીકરો તો આપણને જરૂરજ જોઇએ નોશ. હું તમને એક તો જરૂરજ આપશ. મારોજ દીકરો કામા ખાનદાનનું નામ ચાલુ રાખશે." ગુસ્સાથી તે બબડતી–ધરડા થતા પતિની તે જવાન પત્ની!

મગર નોશીરવાનની હવે ખાત્રી થઇ ચુકી હતી. તે કોઇ તેને સાચા પ્યારે ચાહતોજ નહિ હતો. તે તો ફક્ત તેની તરફ ગુસ્સાને વશ થઇનેજ આકર્ષાયો હતો. તે અને તેની બીજી પત્નીનાં આચાર વિચારમાં આસમાન જમીનનો ફેર હતો. જેમ તેની મરનાર પત્ની સાથે તે ઘણીવાર એકમત થતો અને તેને માનભર્યા પ્રેમથી ચાહતો તેમ શહેરાંને તે ચાહીજ નહિ શકયો. એ દરમિયાન શહેરાં પોતાનો લોભ અને લાલસા સંતોષવામાં એટલી તો ચકચુર બની ગઇ હતી કે તે પોતાનાં પતિની તેના તરફની ઠંડી થઇ ગયેલી લાગણી સમજી નહિ શકી, એટલુંજ નહિ પણ જોઇબી નહિ શકી કે ડોસો દિન પર દિન ખખડી જતો હતો, ત્યારે તેની તે જોરાવર આશા કેમજ પાર પડવાની હતી?

પ્રકરણ ૬૧

છેલ્લી સલામ

હાર્ટની સખત માંદગીથી 'કામા હોલ'નો માલેક મહિનાઓ સુધી બિછાને હતો.

શહેરાં ખડે પગે તેની ખીદમત ઉઠાવતી. તે તેને ફરીથી જરૂર સારો કરવાની આશા રાખતી હતી. આખર તેનાં જેવો મોજીલો શોખીલો એક જુવાન જીવ વિધવાપણાંનો બ્બાલ ખમીજ કેમ શકે? અરે! કેવી તેણે એક દીકરાની આશા રાખી હતી!

પણ હવેજ શહેરાંએ મોં કુમળાવ્યું.

"હું નહિ ધારતી કે મારી એ હોંશ પુરી પડે," અંતે શહેરાંએ મનથી કબુલ કીધું.

એમ છતાં તે પોતાનાં અંતઃકરણમાં એક વાતે બીલકુલ નચિંત હતી. તેણે બધું... બાકી રહેલું સઘળું જ ઘણું કામદેસર ને પકડું કરાવી લીધું હતું. તેણે બહુ શીફતથી ડોક્ટરોનો અભિપ્રાય પુછી લીધો હતો. વકીલોની સલાહ લીધી હતી. તે બધાઓએ તેને જરૂરી જે કંઇ કરવું હોય તે કરી નાખવાની જ સલાહ આપી હતી.

"શહેરાં! આપણી નાની શીરીનને—મારી દીકરીને સંભાળશોની?" બધી ગોઠવણ થઇ ગઇ હતી. પોતાની નાપાયદાર જીંદગી પાછળનો સર્વ બંદોબસ્ત માટે કામદેસર દસ્તાવેજો પર સહી શાખ અને શીલ મુકાયા બાદ નોશીરવાન કામાએ તે પરણેતરને સવાલ કર્યો.

"તમે શું કરવા એવી અવળ વાણી ઘડી ઘડી કાઢ્યા કરોછ ડાર્લીંગ?" તે આંખમાં પાણી લાવી બોલી, "હીંમત રાખો. જલદી સારા થશો. હજી તો ઘણા વર્ષ અમારે સાથે જીવશો એમ બોલો. ઓ નોશ! તમારા સિવાય મારૂં...... અમારૂં કોણ છે?" અને બિછાનામાં માથું મુકી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રડી પડી. તેના જેવી એકને નાટક કરતાં નહિ આવડે એમ બને?

મનોહર તે શિર ઉપર ત્યારે તે બિમાર પતિએ પોતાનો હાથ મુક્યો. આખર તેજ હવે તેની પત્ની હતી.

"રડ ના ડાર્લીંગ. તું રડશે તો મારી તબિયત વધુ બગડશે." તેણે તેને પટાવી.

"ત્યારે તમે વખત બે વખત મને શું કામ બીહવાડ્યા કરોછ? શું કોઇ રીતે નહિ પડતું હશે કે તમે એટલા નર્વસ થઇ ગયાછ? જોજોની કાલે સારા થશો." તે પત્નીએ તેને હિંમત અને આશા આપી.

"થેંક્યુ ડીયર" તે અત્યંત નબળાઇથી બોલ્યો અને થોડી વાર ચુપ રહ્યા પછી વળી તેણે આગળ ચલાવ્યું, "પણ જીંદગીનો ભરોસો નથી શહેરૂ. બસ તું મને એટલું કહે કે મારી દીકરીને તું સમાલશે અને એને કામા ખાનદાનને લાયકનીજ તું ઉછેરશે તો મારો જીવ નચિંત થશે."

"નોશ ડીયર," હવે તે તેનાં ઉપર ઘણી વાંકી વળી. "તમે એમ કાં બોલ્યા કરોછ? શું તમારી દીકરી મારી નહિ? હું શું એની માય નથી? પણ તમે સારા થઇને એને ઉછેરજોની. બસ પછી શું ફીકર?"

"નહિ નહિ તેમ નહિ" તે બીમાર આજે ઘણો બહાદ થયો, "બસ તું મને વચન આપ કે મારી શીરીનને તું સંભાલશે."

અને ત્યારે શહેરાંએ તે વચન આપ્યું.

"હવે મને એક બીજું વચન આપ શહેરાં" તે બીમારે જારી રાખ્યું "કે એને આ ફેરવાના જમાનાનાં ઢોંગ સોંગથી સદા તું દુરજ રાખશે. એ કોઇ એવાં ફાંદમાં ફસી નહિ જાય એ તું જોજે."

શહેરાં સમજી. નોશીરવાને કોઇ કોઇ વાર પોતાનાં દીકરાની વાતો તે બીજી પરણેતર આગળ કરી હતી. બ્રિટિશ સરકાર તરફની તેની વિરોધ નીતિથી અને ગાંધીવાદનાં વલણથી તે છોકરાનું ભવિષ્ય કેવું ધુળ મળ્યું હતું. તેનામાં ને બાપ કેવો નિરાશ થયો હતો એ બધું શહેરાં જાણતી હતી.

"એવી બીજથી આપણી દીકરી—કામા ખાનદાનની એકલી વારેસ—સદા દુર રહેશે. એ વિષે હું તમને ખુદાને હાજર જાણી વચન આપું છું નોશીરવાન!" તે પત્નીએ મક્કમપણે કહ્યું.

અને ત્યારેજ તે બીમારનાં ચહેરા પર નીરાંતની લાગણી ફરી વળી. એ પછી તેણે પોતાની દીકરી માટે પુછ્યું. વારંવાર તે બચ્ચાંને પાસે બોલાવી આખરી તે પિતા તેનો મીઠો ચહેરો જોઇને તેની નિર્દોષ બોલી સાંભળી અતિ કરાર પામતો.

સુવા જવા તૈયાર થયેલું તે મીઠું

ઝુલકું બીન્ક કીમોનોમાં બાપનાં પલંગની કિનારીએ આવી ઊભું ત્યારે તે અપવાનમાં જાણે એક ફરિસ્તો ઊડી આવ્યો હોય એમ લાગ્યું. સર કામાની સૂચનાથી નર્સે તે બાળકને બિછાનામાં બેસાડયું.

નોશીરવાને તેનો ચહેરો ટકટક ટીકયા કીધો...છેલ્લીજ વાર તે તેને જોતો હોય એમ તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારા તેનાં ગાલ પર વહી રહી હતી. અને ત્યારે મીઠું તે ભુલકું પટપટ દોડી બાપની ઉપર બહોળથી અત્યંત ફીકર સાથ વાંકુ વળ્યું "ડેડી, તમે રડોછ ?" નાનું તે અંતઃકરણ દુઃખી તેટલુંજ અજપ થયું. ડેડી રડે?

"નહિ ડાર્લીંગ. મારી સ્વીટ બેબી," એ પછી બડી જહેમતથી આંખોનાં આંસુ લુંછી નાખતાં તે ફીકકું હસીને બોલ્યો, "માઇ સ્વીટ લીટલ શીરીન! એ તો ડેડી સીક છેની? તે આંખમાંથી પાણી નીકળેછ. જા હવે પોઢી જા મારાં બચ્ચાં, ને ચાલ મારી આગળ તારી પ્રેયર બોલી જા."

"હાં ડેડી. હું મારી પ્રેયર બોલું!" તે મીઠી પોપટી એ પછી બાપેજ શીખાડેલી તે નાની બંદગી તેનાં પાસામાં બેસીને બન્ને હાથ જોડીને બોલી ગઇ.

"ગોડ બ્લેસ મમી!
ગોડ બ્લેસ ડેડી!
એન્ડ મેક લીટલ શીરીન ગુડ!

"ગોડ બ્લેસ યુ ડાર્લીંગ," તે તેને મળી લેતાં બોલ્યો, "એન્ડ બી ગુડ." અને પછી કોઇ ન સાંભળે તેમ બબડયો, "ગુડ બાય એન્ડ ગોડ બી વીથ યુ માઇ લીટલ વન!"

તે રાતે તેનો જીવ મુષ્કેળ બગડયો. લેડી કામાનાં ફોનથી ડાકટરો તુરત હાજર થયા. આ તેનો છેલ્લો 'અૅટેક' હતો. બચવાની આશા હવે ખરેખર હતીજ નહિ.

એમ છતાં મધરાત થઇ પણ તેની તાનતોડ બંધ પડી નહિ. દુનિયાની મોહ માયામાં ફસાઇ ગયેલો તે જીવ જાણે શરીરથી છૂટો પડવા નાજ પાડતો હતો. છેલ્લી વારનો તે દેખાવ વધુ ભયંકર હતો. તે ફાટે ફાટે ડોળે જોતો હતો. ખુદ શહેરાં વટીક એ જોતાં હબતી ગઇ.

"આવુંછ શીરીન! ડીયર! હું આવુંછ ......રોહિન્તન! તું કંઇ છે?" અને ઘડીમાં મુઠ્ઠીઓ ઘુમાવતો ઘડીમાં ટકટક જોતો તે મુશ્કીલથી દમ ભરવા લાગ્યો.

"શહેરાં!" અંતે છેલ્લી હોશયારી આવી જતાં તેણે પુકાર્યું.

શહેરાં તુરતજ તેની ઉપર વાંકી વળી "મને વચન આપ...મને વચન આપ...મારી શીરીનને તું સાચવજે."

અને શહેરાંએ ફરી એકવાર તે વચન આપ્યું.

એ પછી તે શાંત થયો પણ તેનાં ડોળા ભયભિત હતા. તેની આજુબાજુનાં ડાકટરો નર્સ અને ખુદ તેની પરણેતર વટીક એથી અજબ થયા. તે મરતા માણસની નજરે શું દેખાતું હતું એ તેઓ કેમ જાણી શકે! ફરીથી "શીરીન! રોહિન્તન!" નાં નામોનો એક છેલ્લો પુકાર મારીનેજ મુશ્કીલથી તેણે દમ મુકયો.

જવાન તે વિધવા અને તેનાં ફુલ બચ્ચાં તરફ અગણ્ય દુનિયાની દીલસોઝી ખેંચાઇ ખરી. પણ સર- કામાનાં વીલની વાત જાહેર થતાં શું કે લોક કકળવા લાગ્યું.

"બધુંજ એ લોકને? બધુંજ! ઘણીજ પકકી ને માઝનદરાની બેરી. ક્યાં બિચારી ભોળી રાંક શીરીન કામા. ને ક્યાં આખ દુનિયા ખાઇલ લેડી શહેરનાઝ કામા! ડોસાજી છેકજ જુવાન બૈરીનાં હાથમાં રમી ગયા! એટલો બધો ક્રોધ મરતાં સુધી એ છોકરા પર રાખ્યો? ગરીબ બિચારો રોહિન્તન! કયાં હશે તે? આજે એની મા હોત તો એનો એવો હાલ થાત? બધુંજ બીજી બૈરી ને છોકરીને ત્યારે એ દીકરો નહિ? ગમે ને પણ દીકરો તો એકનો એક એજની?"

એમ દુનિયા અંતે અગલી શીરીન કામા અને તેનાથી ચઢતરેલા કામા ખાનદાનનાં વારેસને યાદ કરવા લાગી.

આખર એક દીકરા જેવું નામ કોણે કર્યું?"

મ ધ

લેખકઃ—વૈદ્ય હોરમસજી ર. અચારિયા

મીઠાશ પ્રત્યે બાળકોનો હમેશાં પક્ષપાત હોય છે તો નાનપણથીજ તેને મધ ખાવાની ટેવ પાડવાથી અનેક લાભો મેળવી શકાય છે. મધ તો મીઠાશનો રાજા છે. તે કફ, રક્તપીત્ત મટાડે છે અને ખુબસુરતી વધારવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આ લેખમાં મધના અનેકવિધ ગુણો પર પ્રકાશ ફેંકવામાં આવ્યો છે.

જો કે શક્તિ આપવામાં ચરબી માખણથી કરતાં મધ ઉતરતા નંબરનું છે છતાં તે પચવામાં હલકું હોવાથી અને સ્વાદ ઇન્દ્રીને આનંદ આપનારૂં હોવાથી તેનો ઉપયોગ વધુ કરીએ છીએ. ખાંડ કરતાં મધ અનેક દરજ્જે ચઢીયાતું છે. મધ જ્યાં નહીંજ મળે ત્યાં સીતાફળ, પપાઉં, સુકાં અંજીર, અંગુર અને સૌથી ઉત્તમ કાળા ખજુરનો વપરાસ વધારો.

ખાંડ કરતાં બમણી મધુરતા મધમાં છે. જોકે સેકરીન* શોધી, કાળાં બજારિયાઓને તાલેવંત કરનારાં, અને તે વાપરી પોતાની હૃદયની ગતી બગાડનારાઓ આપણે ત્યાં ક્યાં ઓછા છે? ખાંડ વધુ લેવાથી જઠરમાં પડી–સડીને અપચો, ઉલટી અમલપિત્ત પેદા કરે છે. મોંઘી ખાંડ ખરીદવી એ દૂર રહેતી બીમારી પર ફીદા થઈ તેને ઘેર તેડી લાવવા બરોબર છે. મધ–માખણ પાઉં કે રોટલી પર લગાડી ભોજન અંતે જમવાથી વજન બતાવનારો કાંટો આગળ વધ્યોજ જશે.

મનુભગવાન કહે છે કે ચારીત્ર અને પહેલો સંસ્કાર તો મધ–ઘીનાં ટીપાંથીજ ઘડાયો છે. ડોક્ટર લોગ, જન્મેલા બાળકને મધ સાથે એરંડયુ આપવાની ભલામણ કરે છે. સોનાનો ઘસારો ચઢાવનાર વૈદ્યોની ઉંધી ખોપરી ઉપર હસી કરનારા ડોક્ટરો કેલસી–ઓરલની ટીકડી તથા રસીરૂપે વાપરવા લાગ્યા છે તે ઘણો આનંદ ઉપજાવે છે. માંદગીને બીછાને પડેલા સુરદાળ દર્દીને, ડોક્ટરો ગ્લુકોસ આપવાની તાકીદ કરે છે, પણ જોડા ઘસી નાખવા છતાં લોહીચુસ કાળાંબજારીઆઓ વધુ દામ લઈને પણ દવા વેચવા ના પાડે ત્યારે દર્દીની આંતરડીમાંથી કુદરતી શ્રાપ નીકળી પડે છે. ડોક્ટરો કેમ નથી જણાવતા કે ગ્લુકોસ કરતાં મધ વધુ ગુણદાયી છે.

મધ તો ગ્લુકોસનો રાજા છે. સાકરની બનાવેલી બરફી જલેબીનો દેખાવ મોઢું મલકાવી મુકે છે પણ પેટમાં ગયા પછી તો પાચનશક્તિ પર તે જુલમ ફટકો મારે છે અને ખાનારને કાચબા જેવો એદીન બનાવી મૂકે છે. શક્તિનું બીજું નામ મીઠાશ છે અને મધની સાકર, કૃતિમ બજારૂ ગ્લુકોસના ડબા કરતાં અને કાળાં બજારમાંથી તપાસ પછી મેળવેલી મોંઘી ખાંડ–સાકરો કરતાં, કેટલી ચઢીયાતી છે તે તમારે પોતેજ તેનો અખતરો કરી સંતોષ

જાહેર કરવાનો છે. ઇંડાની સફેદીને પ્રોટો-પ્લાસમ ખોરાકનો ઇલકાબ અપાયો છે અને મધ તેની બરોબરી કરે તેમ છે. શેરડી દ્રાક્ષ વિગેરે ફળની સાથે મીઠાશ અને ગુણો મધમાં છે, અને થોડીજ મીની-ટોમાં તે પચી જઇ પ્રભાવ બતાવે છે, ઉપરાંત તેમાં લેકટીક અને ફોરમીક એસી-ડની જંતુનાશક તાસીર છે તે જુદી. બાળકોને, દુધની જગાએ પોષણ આપનાર મધ ચટાડવામાં જરાયે નુકશાન નથી. આંતરડાં ચોખ્ખાં રાખવામાં તેનો ઉપયોગ થાય છે. ખાંસી ગળાં અને સોજામાં તે ઉપકારી છે.

ચરક ભગવાન કહે છે કે—મધની તાસીર ઠંડી છે, કફ—રક્ત પીત્ત મટાડે છે, ભાંગેલાં હાડકાં જોડે છે. ગાંઠો પીગળવે છે, માથાની પીડા અને ઉજાગરાની તે શ્રેષ્ઠ દવા છે. બે મોટા ચમચા મધ પીવાથી ભંગાણ વગરની અખંડ નિંદ્રાનું સુખ આપે છે. પરિશ્રમથી થાકેલાને વિજળી વેગે તાજગી પુરે છે. ભાવ પ્રકાશના ગ્રંથકારે તેને સૌંદર્ય દાતા માનેલું છે. અંગ્રેજીમાં કહેવત પ્રચલીત છે કે“ Cow Milk with Honey is a sure road to Beauty.’

આંખોના ઉપચારમાં, કાનના પરૂમાં, મુખકોપ થામાં, ચાંદા અને દાઝેલા સંજોગોમાં મધ હંમેશ વપરાય છે. કવિ લોલિંબરાજ તો એટલે સુધી કહે છે કે માખણ મધ સાકરની મેળવણી ચાટવાથી ચંદ્રમાનો ખઈ પણ નાશ પામે છે. અલસર રૂઝવવા માટે ડોકટરો પાસે દવા નથી જો કે કાપવા માટે છરી—કાતર તો છેજ, પણ સંગ્રહણી પીત્ત—અતિસાર અને ફેફસાં આંતરડાંમાં પડેલા કાણાં રૂજવી નાખવાની શક્તિ, એરંડમાં ઇસબગુલ માફક, મધમાં પણ છે.

ભગવાન મનુ એટલે સુધી પોકારી જણાવે છે કે મધ ઘીની બાબતમાં ખોટી જુબાની આપવી તે પણ એક મહાપાપ છે, છતાંયે વર્તમાન યુગમાં બનાવટી ઘીની તરફેણ કરનારા અને શાખ પુરનારા વિજ્ઞાનીક સાક્ષીઓ આજે મોટી સંખ્યામાં મળી આવે છે. ખાંડને સફેદાઇ આપવા ધોવાયા પછી હાડકાનો ભુકો મેળવાય છે, પણ ગોળના સ્વાદ જેવી લાલ ભુરી ખાંડને મુકાબલે સફેદ ખાંડ તુચ્છ છે. ખાંડ ધોવાથી ઉપયોગી ક્ષારો અને જીવનતત્વો ધોવાઇ જાય છે, તેથીજ ખાંડ કરતાં ગોળ ખાવાની આહાર શાસ્ત્રીઓ ભલામણ કરે છે. ગોળની મીઠાશ વિર્યવર્ધક અને ચીકણો છે. મધની મધુ-રતા દસ્ત મટાડી કફને છેદન કરે છે. બધી મીઠાશોમાં દાહ પ્યાસ અને ગરમી શાંત પાડવાનો ગુણ છે. જાવા—મોરીશીયસ ટાપુમાંથી આયાત થતી ખાંડમાં સફેદી લાવવા માટે હાડકાં માંસ અને લોહી વગેરેનો ઉપયોગ થાય છે. દેશી ખાંડ તૈયાર કરવામાં પણ આ યુક્તિ હવે વપરાય છે-કારણ એજ કે ખરીદનારો તો દુધ જેવી સફેદ ખાંડ માગે છે એટલે કારખાનાવાળા શું કરે? પ્રજાની માગણીને સંતોષવીજ પડે છે. આજની પ્રજા પાસે ડાકટરોએ પ્રીસક્રાઇબ કરેલા મોટા બાટલાઓ ખરી-દવા માટે સંપત્તી છે—પણ દુધ, માખણ, મધ કે બદામ જેવી નિર્દોષ સલામત અને બળરક્ષક ખોરાકી પાછળ ખર્ચવા હાથ ખેંચાય એ શું તેઓના દુર્ભાગ્યની કહાણી નથી કે?

કોણ વધારે જીવે—સ્ત્રી કે પુરુષ?

સંસારમાં આપણે એવું ધમાલભર્યું જીવન ગાળીએ છીએ કે કેટલાક મહત્વના વિચારો કરવાની આપણને ફુરસદ રહેતી નથી. અને જેઓ મહાન વિચારકો છે તેમણે દાખલા દલીલથી અમુક સિદ્ધાંતો બાંધ્યા હોય કે પ્રાકટ વિચારો જનતા સમક્ષ રજૂ કર્યા હોય તેમનું કહેવું પણ આપણે વિશ્વસનીય લેખતા નથી. કદાચ તેમનું માનીએ તો પણ તે વિષે આપણે બહુ વિચાર કરતાં નથી...કેમકે, તેમાંથી આપણા અંગત લાભનું શું છે ને કેટલું છે તેનો વાણીઆશાહી વિચાર કરવાની આપણને ટેવ પડી ગયેલી હોય છે.

થોડા દિવસો પર ૯૭ વર્ષના એક ગુજરાતી ડોશીમાને હું મળ્યો ત્યારે મને બહુ આનંદ થયો. એટલાં બધાં 'પાકા પાન'ને મળવું આપણા જુવાનોને હવે પસંદ પડતું નથી પરંતુ કેટલીક વાર તેમના અનુભવો અને તેમની વાતચીત આપણને માર્ગદર્શક થઇ છે. મેં તેમને પૂછ્યું: 'માજી, તમે આટલું બધું શી રીતે જીવી શક્યાં?' અને માજીએ કહ્યું: 'એ તો સાવ સાદી રીતે. શરીરનું બંધારણજ મૂળ સારી રીતે ઘડાયલું અને વળી આખી જીંદગી નિયમિત રીતે ગાળેલી તેથી હું આટલું બધું જીવી શકી છું. અને હજુય જીવ્યા કરીશ.' ડોશીમાની વાત સાચી છે. આપણે માંદલા જેવા છીએ એટલે આપણી પ્રજા ક્યાંથી વધારે જીવી શકે? પણ આ ઉપરાંત મને માજીએ કહ્યું: 'બાપ, ખરી વાત એ છે કે અમારા જમાનામાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધારે જીવતી અને આજે શું છે કોણ જાણે?' ખરેખર, સેંકડો દાયકાથી વધુ જીવનાર આ ડોશીના કાળના જમાનાનું પૃથક્કરણ ન કરી શકે અને પુરુષ કરતાં સ્ત્રી વધુ જીવી શકે કે સ્ત્રી કરતાં પુરુષ વધારે જીવે; તે એ કેવી રીતે નક્કી કરી શકે?

પણ તેમની એ વાત પરથી એક વિચાર એજ આવે છે કે કોણ વધારે જીવે: સ્ત્રી કે પુરુષ? તે નક્કી કરવું જોઇએ.

—રસિક મીમાંસા—

સૌથી વધુ વર્ષ સુધી જીવી શકનારાં માનવીઓમાં મોટે ભાગે સ્ત્રીઓનીજ સંખ્યા વધુ હોય છે એમ સત્તાવાર આંકડા ભેગા કરનાર જણાવે છે

—માનસશાસ્ત્રી—

થોડા વર્ષો પર હેસર નામના એક માણસે સૌથી વધુ જીવતાં માણસોના આંકડાઓ એકઠા કર્યા હતા. અને એણે જણાવ્યું હતું કે ૧૦૦ થી ૧૧૦ વર્ષ સુધી જીવતાં ૧૦૦૦ માણસો છે, ૧૧૦ થી ૧૨૦ વર્ષ સુધી જીવતાં ૬૦ છે, ૧૨૦ થી ૧૩૦ સુધી જીવનારાની સંખ્યા ૩૦ની છે, ૧૩૦ થી ૧૪૦ સુધીના ૧૫ જણ છે. જ્યારે ૧૪૦ થી ૧૫૦ વર્ષની વય વાળા માત્ર પાંચ જણ છે. વળી, ૧૬૯ વર્ષની ઉંમરનો એક ડોસો પણ તેના જોવામાં આવ્યો હતો. એ આંકડાઓ ભેગા કરનાર એમ જણાવે છે કે ૧૮૮૧ થી ૧૮૯૦ સુધીમાં માસાચુસેટસમાં ૧૦૦ થી વધુ વયના એવાં ૨૦૩ માણસો મરણ પામ્યા હતા; તેમાંની ૧૫૩ સ્ત્રીઓ હતી અને ૫૦ પુરુષો હતાં. યુરોપનાં કેટલાયે ઠંડા પ્રદેશોમાં લાંબી વય સુધી જીવનારાં માણસો ઘણાં મળી આવે છે એવો તેનો અભિપ્રાય છે.

પણ એ સાફ સાફ કહે છે કે એક સદીથી વધુ જીવનારા માણસો શ્રમજીવી વર્ગના—ખાસ કરીને ખેડૂત વર્ગનાજ હોય છે. એ વર્ગ શાંતિથી ને સંતોષથી એકધારી જીંદગી ગાળે છે અને આથી લાંબો વખત સુધી જીવી શકે છે. સુખાળી રીતે શહેરમાં જીવન વ્યતીત કરનારાં, આ ખાવું કે પેલું તેની ભારે ચોખવટ કરનારા કે સમાજમાં શ્રીમંત ગણાતા હોય એવા ભાગ્યેજ લાંબુ જીવન ગાળે છે. સાચું પૂછો તો શહેરમાં રહેનારા વધારે વિલાસી અને વૈભવશાળી

બને છે—અને તેઓ તે દિશામાં ઘસડાતાજ ધીમે ધીમે શરીર વેડફી નાખે છે, પોતાની જીંદગી હાથે કરી ટૂંકી કરે છે. જ્યારે કુદરતને ખોળે રમનારા માનવીઓ શરીરનો વિકાસ કરી શકે છે, પોતાની કાયા લોખંડ જેવી મજબુત બનાવી શકે છે અને સવારથી સાંજ સુધી અંગમહેનત કરી રાતે ચિન્તારહિત આરામ લે છે. એટલે લાંબુ આયુષ્ય ભોગવવા તેઓ શક્તિમાન થાય છે.

અલબત, શહેરોમાં પણ મહાન વિચારકો કે નાની હોય એવા માણસો લાંબુ આયુષ્ય ભોગવતા જણાય છે. પણ તેનું કારણ એજ છે: તેઓ નિયમિત જીવન ગાળે છે. ડૉ. એની બીસન્ટ કે કવિ ટાગોર, સુરેન્દ્રનાથ બેનરજી કે દાદાભાઇ નવરોજી લાંબુ આયુષ્ય ભોગવી શક્યા, તે એજ કારણથી. વળી, દીનશા વાચ્છા જેવાનો પણ દાખલો નજરમાં રાખવા જેવો છે; અને ગાંધીજી જેમના જીવનમાં નિત્યક્રમ નિયમિત હોય છે તેઓ પણ લાંબુ આયુષ્ય ભોગવવા શક્તિમાન થશે એમ સર્વત્ર મનાય છે.

પશ્ચિમના વિદ્વાનો તરફ નિહાળો તો ત્યાં પણ એજ જણાશે: સોલન અને સોફોકલીસ, ઍીન્ડર અને ફ્રેન્કલીન લાંબુ આયુષ્ય ભોગવી શક્યા હતા; અને કેન્ટ, બફન તેમજ ન્યુટન જેવાઓ પણ ૮૦ વર્ષથી વધુ જીવ્યા હતા. વીકટર હ્યુગો જેવો મહાન લેખક ૮૦ થી વધુ વર્ષ જીવી શક્યો હતો. અને જીવનની પ્રત્યેક ક્ષણે પ્રવૃત્તિમાં રચ્યોપચ્યો રહેતો, નવા વિષયનું જ્ઞાન મેળવવાની પીપાસા ધરાવતો ગ્લેડસ્ટન પણ ૮૮ વર્ષની વૃદ્ધ વયે અવસાન પામ્યો—તેની જીંદગી લંબાવા તેનું કારણ એજ હતું કે તે બાગ બનાવવામાં કે ઝાડો કાપવામાં શરીરને કસી જોતો હતો. સીઝની ક્રુપર જેવો મહાન ચિત્રકાર ૯૯ વર્ષે અવસાન પામ્યો તે તેની મૃત્યુપળે પણ તે ચિત્ર ચીતરતો હતો.

પણ શરૂઆતમાં જણાવ્યું તેમ પુરૂષો કરતાં સ્ત્રીઓ વધુ જીવતી હોય એમ માલમ પડે છે. ઘણાને એમ લાગે કે સ્ત્રીઓ જે દુઃખો સહન કરે છે—પ્રસવ વેળા વેદના સહે છે, સંતાનો ઉછેરે છે અને પતિની તકેદારી રાખે છે—તેઓ પુરૂષ કરતાં વધુ વખત કેમ જીવી શકે? જેમને એમ લાગતું હોય તેઓ ખોટા છે. કારણ કે સ્ત્રીઓજ વધુ જીવે છે. આપણા ગુજરાતમાં જોશો તો માલમ પડશે કે ઘણી ડોશીઓ હજી, થોડું ઘણું કામ કરતી માલમ પડે છે. કોઇકવરે ૯૦ વર્ષના માજી ચશ્મા વિના કપડાં શીવતાં જણાય છે; બબ્બે કલાક સુધી દળણું દળતાં હોય છે અને પોતાના ૪૦ કે ૫૦ વર્ષની વયના પુત્રને તેના પરિવારને હાથે રસોઇ કરીને જમાડતા હોય છે.

સ્ત્રીઓ આમ વધુ જીવે છે એનું કારણ પણ એજ હોય છે કે તેઓ ઘરમાં વધુ કાળજીથી અને નિયમસર રહે છે. પોતાનાં પતિની કે સંતાનોની શારીરિક સુખાકારી માટે તેઓ સંભાળ રાખે છે. એટલે પોતાની તબિયત માટે પણ કાળજી ધરાવે છે. પુરૂષને તો જીવન નિભાવ કાજે ખુબ ઝઝુમવું પડે છે; મગજ અને શરીરની શક્તિ વધારે પડતી ખર્ચવી પડે છે. જ્યારે સ્ત્રીને જે કામ કરવાનું હોય છે તે નિયમસરનું હોય છે; ને તે સરખી રીતે વર્ષો સુધી નિરંતર થતું હોય એટલે તેનું શરીર પણ સારૂં રહે. શહેરમાં રહેતી સ્ત્રીઓ એવી તબિયત સાચવી શકતી નથી. કેમકે કુદરતી રીતે તેના શરીરનો જેવો વિકાસ થવો જોઇએ તેવો થઇ શકતો નથી—તેઓ ઘરકામમાં અને બીજી રીતે પ્રવૃત્ત રહેતી નથી. એટલે તેમના શરીરના સાંધાઓ જડ થઇ જાય છે. બાકી, જેમ ગામડાની બ્હેનો કુદરતી વાતાવરણમાં ઉછરે છે તેવી રીતે શહેરની બ્હેનો ઉછરી શકતી હોય—અને એવી તક આખા વર્ષમાં બે ત્રણ માસ પણ તેઓ મેળવી લેતી હોય તો લાંબુ આયુષ્ય ભોગવવાનું તો ઠીક પરંતુ તેઓ સારી તબિયત રાખતી તો થઇ જાય એમાં શંકા નથી.

પ્રગતિને બદલે પીછેહઠ કરતો હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગ

પલટા વિના પ્રગતિ અસાધ્ય રહે છે એ દુનિયા આખીએ સ્વીકારેલું સત્ય છે. જ્યાંસુધી અમુક વસ્તુ કાયમ એકજ ચીલે ચાલતી હોય છે ત્યાંસુધી તેની પ્રગતિ થઇ શકતી નથી, અને તેથી જૂની ગરેડે ચાલ્યા જતા કાર્યમાં કાંઇક નવીનતા આણવાની આવશ્યકતા રહે છે. માત્ર કોઇ એકાદ ક્ષેત્ર પુરતીજ પ્રગતિ માટે આ વ્યાખ્યા નથી, પરંતુ દરેકે દરેક ક્ષેત્રને તે લાગુ પડે છે, અને તેથીજ આપણો હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગ પણ તેનાથી બાકાત રહી શકે નહિ.

આપણે ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં પ્રગતિને સાધવીજ હોય તો આજે જૂની ગરેડે આ ક્ષેત્રે લેવાતાં કાર્યમાં પલટો આણવોજ પડશે. જ્યાંસુધી તેમાં પલટો લાવવામાં આવશે નહિ ત્યાંસુધી આ ક્ષેત્ર પ્રગતિને પંથે ચાલી શકશે નહિ એટલુંજ નહિ પરંતુ તે ધીમે ધીમે પડતીની ખાઇમાંજ હોમાઇ જશે એ નીશ્ચિત છે.

જ્યારે આપણે ઉપર મુજબના ઉદ્દગારો કાઢ્યા છે ત્યારે તેના સમર્થનમાં કાંઇક રજૂ કરવાની જરૂર રહે છે. અને તે માટે આપણને દૂર જવાની જરૂર રહેતી નથી. છેલ્લા બે વર્ષ દરમિયાન આપણા ફિલ્મ ઉદ્યોગપતિઓ તરફથી જે જાતના અને જે કક્ષાના ચિત્રો રજૂ કરાયાં છે તેજ ઉપલા ઉદ્દગારોને પૂરતું સમર્થન આપી રહે છે. બનવાજોગ છે કે પૈસા મેળવી આપવામાં કોઇક ચિત્રો આગલાં વર્ષોના ચિત્રો કરતાં પણ આગળ વધ્યાં હોય છતાં આ ઉદ્યોગની પ્રગતિ આ નવાં ચિત્રોએ કેટલાં પ્રમાણમાં સાધી છે તે ધ્યાનમાં રાખવાનું ભૂલાવું જોઇતું નથી.

ઉપર દર્શાવેલા સમય દરમિયાન રજૂ થયેલાં ચિત્રોનું ભેગું અવલોકન કરીએ તો જણાશે કે દરેક ચિત્રમાં કથાનું વણું મોટે ભાગે સરખુંજ હતું. ચિત્રને લોકપ્રિય બનાવવા માટે બધાઓએ એક સરખીજ વસ્તુઓ ઉપર-ગાયન અને નૃત્યો-ધ્યાન આપેલું જણાયું છે, અને પરિણામે ચિત્ર જોવા જતી જનતાને કાંઇજ નવું જાણવાને કે જોવાને મળ્યું નથી.

હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગપતિઓ તરફથી ઉપર જોયાં તે પ્રમાણે ભરાયેલાં પગલાંને કારણે હિંદી ફિલ્મ જોનાર વર્ગમાં એક જાતનો કચવાટ ફેલાવા પામ્યો છે, અને ધીમે ધીમે આજે એ કચવાટ વધુ ગંભીર રૂપ લેતો જણાઇ રહ્યો છે. ખુદ ફિલ્મ ઉદ્યોગપતિઓ આ વસ્તુથી સારી રીતે માહિતગાર છે, છતાં તેઓની નજર માત્ર પોતાની તિજોરી પુરતીજ રહેલી હોવાને કારણે તેઓ આ દિશાએ કાંઇ પણ પલટો લાવવા માગતા નથી, યા તો નવીન વિચારો અને નવાં લોહીને દાખલ થવાની તક આપતા નથી; એટલુંજ નહિ પરંતુ જેઓ નવી મૂડી સાથ કાંઇક નવું કરી બતાવવાની ઉમેદ સાથે આ ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવાની કોશેશ કરે છે તેઓ સામે આડકતરી રીતે એટલી તો આડખીલીઓ ઉભી કરે છે કે નવો આવનાર ક્યાં તો પોતાનું પ્રથમ ચિત્રજ પૂરું કરી શકતો નથી, અથવા તો ધારેલી રીતે ચિત્ર તૈયાર કરવાનું નક્કી કર્યું હોય છે, તેમાં તેને મુળથીજ ફેરફારો કરવા પડે છે, અને પરિણામે તેનો આદર્શ ભાંગી જાય છે, તે હતાશ બની જાય છે અને આ ક્ષેત્રને કાયમી સલામ ભરી લે છે.

એક તરફથી આ ક્ષેત્રે દાખલ થવા -ઇચ્છતા નવાઓ સામે જ્યારે અનેક પ્રકા-

રની આકર્ષકતાઓ રજૂ કરવામાં આવે છે ત્યારે બીજી તરફથી એજ જૂના ફિલ્મ ઉદ્યોગપતિઓ તેનો લાભ પણ ઉઠાવે છે, અને તેઓ એવી મતલબનો પ્રચાર કરે છે કે આજનો સમય ફિલ્મ ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવાના નથી, યા તો કોઈ નવો અખતરો કરવાની પણ હાલમાં તક નથી. સામાન્ય જનતા તેઓના બોલવાથી ભરમાઈ જાય એ બનવા જોગ છે, પરંતુ જેઓને થોડોક નવો વિચાર કરવાની પણ શક્તિ છે તેઓ તો સરળ રીતે સમજી શકે છે કે થોડાકોના સ્વાર્થને ખાતર આખા ફિલ્મ ઉદ્યોગને સબડતો રાખવા માટે આ એક કાવતરાં સમાન છે.

નવાં લોહી, નવા વિચાર અને નવી મૂડીની આજે આ ક્ષેત્રે કેટલી જરૂર છે તે આપણે હવે પછી જોઈશું, એટલુંજ નહિ પરંતુ જેઓને હૈયે હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગની પ્રગતિ જોવાની હોંશ હોય, જેઓ એ દિશાએ કાર્ય કરવાનુંજ માગતા હોય તેઓ નજીવો ભોગ આપી થોડાક હજાર રૂપિયામાં સર્વશ્રેષ્ઠ ચિત્ર શી રીતે બનાવી શકે તે પણ આ કટારો દ્વારા દર્શાવવામાં આવશે.

હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગ માટે આજે આપણને જ્યારે ઉપર મુજબના ઉદ્ગારો કાઢવા પડે છે તેજ વેળા હિંદુસ્તાનમાં રજૂ થતાં પરદેશી ચિત્રો ખાસ ધ્યાન માગી લે છે. પરદેશી ચિત્રોમાં દરેક વેળાએ જે જાતની નવીનતા લાવવાની કોશીશ કરવામાં આવે છે તેનાથી પ્રેક્ષક વર્ગને એટલું આકર્ષણ રહે છે કે કોઈ નહિ તો રજૂ થતાં નવાં ચિત્રમાં કાંઈક તો નવીનતા હશેજ એમ માનીને ગમે તેવું ચિત્ર જોવા માટે દાખલ થશે. અને અલબત્ત તેને તેમાં ભાગ્યેજ નિરાશા સાંપડશે. દરેક ચિત્રમાં તે કાંઈને કાંઈ નવીનતા તો જોવાનોજ એ અત્યાર સુધીમાં રજૂ થયેલા ચિત્રોએ પૂરવાર કરી આપ્યું છે.

કથાની પસંદગી, તેની માવજત, અને તે રજૂ કરવાની અવનવી રીતોએ પ્રેક્ષકોને ભારે મોહિની લગાડી છે, જ્યારે બીજી તરફ આપણે ત્યાં એક સરખું વાતનું વણું ધરાવતી કથા, એક સરખી માવજત અને રજૂઆત કરવાની રીતથી જોનારને કંટાળો આવવા લાગ્યો છે. અમુક વસ્તુ તો હોવીજ જોઈએ એવો આપણા ફિલ્મ ઉત્પાદકોનો ભ્રમ ક્યાં સુધી ચિત્રોની રંગત મારી નાખે છે તે તો એટલા ઉપરથીજ જણાશે કે રમુજી પ્લોટ ધરાવનાર ચિત્રમાં પણ થોડાક કરૂણારસના દૃશ્યને સમાવવાની કોશીશ કરાશે. એટલુંજ નહિ પરંતુ ગીત અને નૃત્યો હોવાંજ જોઈએ એવી માન્યતાવાળા આપણા દિગ્દર્શકો સમય, સંજોગ અને સ્થળના ભાન વિના નૃત્ય નહિ તો ગીતનો એકાદ પ્રસંગ તો મૂકીજ દેવાના. આ સંબંધી ઘણાજ રમુજી પ્રસંગો રજૂ કરી શકાય તેમ છે, પરંતુ તે અહીં રજૂ ન કરતાં એટલુંજ જણાવીશું કે જ્યારે ફિલ્મની લંબાઈ વધારવાની પરવાનગી સરકાર તરફથી આપવામાં આવી હતી ત્યારે કેટલીક ફિલ્મ કંપનીઓએ પોતાના જે ચિત્રો સંપૂર્ણ તૈયાર થઈને રજૂઆતની રાહ જોતાં હતાં તેમાં પણ બે ત્રણ ગીત યા નૃત્યો મૂકી દેવાની કોશીશ કરી હતી, અને એવી રીતે ફિલ્મ લંબાવી હતી! આવા તો અનેક હાસ્યાસ્પદ પ્રયોગો આપણા ફિલ્મ ઉત્પાદકો તરફથી કરાઈ રહ્યા છે, પરંતુ જે સાચા પ્રયોગો કરવાના છે તે તરફ તેઓ ભાગ્યેજ પોતાની શક્તિ અને સમયનો ખર્ચ કરે છે. આ ક્ષેત્રે કેવી પ્રકારના નવા પ્રયોગોની જરૂર છે તે આપણે હવે પછી જોઈશું.

ભારતીય સંગીત

લેખક
ગા. બચુભાઇ જે. રૌની

વિશ્વની સઘળી લલિત કળાઓમાં સંગીત મહત્વનું અને વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. સંગીતકળાનો જન્મ કેવી રીતે થયો તે વિશે અનેક વિધ માન્યતાઓ પ્રચલિત છે. કેટલાક માને છે કે મયૂર, કોયલ, હાથી વગેરે કર્ણ-પ્રિય ધ્વનિવાળા પક્ષીઓ અને પશુઓ પાસેથી મનુષ્ય સંગીત શીખ્યો છે. કોઇ એમ માને છે કે 'મુરીકાર' નામના પક્ષીએ સંગીતનો જન્મ આપ્યો. એમ કહેવાય છે કે આ પક્ષીની ચાંચમાં સાત છિદ્રો છે. તે દ્વારા આ પક્ષી ઊંચો નીચો અવાજ કાઢી પોતાના ભાવ પ્રદર્શિત કરે છે. ગમે તેમ હો, પરંતુ એટલું તો ચોક્સ છે કે મનુષ્ય સર્વ પ્રથમ સંગીત, ઉડતાં પંખીઓ પાસેથીજ શીખ્યો છે. મનુષ્ય માત્ર તો તેમના અવાજની નકલજ કરી છે. આમ મનુષ્ય માટે એ અનુકરણકલા છે પરંતુ પક્ષીઓ માટે તે સ્વયંભૂ છે.

આપણાં પુરાણોમાં પણ સંગીત વિશે ઉલ્લેખ છે. એમ કહેવાય છે કે પ્રથમ શૂન્યમાં ૐ શબ્દ ગુંજવા લાગ્યો અને તેના ધ્વનિથી વિશ્વની ઉત્પતિ થઇ. આમ વિશ્વના અણુએ અણુમાં ૐ નો ગુંજારવ થવા લાગ્યો. પ્રાચીન કાળમાં આ ધ્વનિને ઋષિ મુનિઓ યોગદ્વારા સાંભળી શકતા. પરંતુ આ બધામાં એક વસ્તુ તો સ્પષ્ટ છે કે સૃષ્ટિની ઉતપતિ સાથેજ નાદ અથવા અવાજનો જન્મ થયો છે.

આ નાદના બે પ્રકાર છે. એક ઘોંઘાટ અને બીજો રણકાર અથવા સંગીતમય નાદ. હાથમાંથી ચોપડી પડી જતાં જે અવાજ થાય છે તેમાં સંગીતમય ધ્વનિની ગંધ નથી. આને ઘોંઘાટ કહી શકાય, પરંતુ હાથમાંથી પૈઆની કે પાવલી જેવી વસ્તુ જમીન ઉપર પડતાં જે કર્ણપ્રિય ધ્વનિ બહાર આવે તેને સંગીતમય નાદ જરૂર કહી શકાય.

સૃષ્ટિના વિકાસ સાથે સંગીતે પણ કૂચ આદરી. પ્રથમથીજ સંગીત મનુષ્યના જીવ-નમાં ઓતપ્રોત થયું હતું. શરૂઆતમાં મનુષ્યો જંગલી અવસ્થામાં હતાં. તેઓ પોતાના ભાવ અને લાગણીઓ, અવાજને કે તાળીઓ કે નાનોમોટો કરી પ્રદર્શિત કરતાં; દેવદેવીઓની પૂજા વેળાએ અમુક પ્રકારનોજ અવાજ કાઢી પોતાનાં હૃદયની ઊર્મિઓને સંગીત સ્વરૂપે રેલાવતાં. જેમ જેમ માનવી જગતના ક્ષેત્રમાં પ્રગતિ કરતો ગયો તેમ તેમ આ લલિતકળામાં ફેરફાર થતો ગયો.

પરંતુ અન્ય દેશોના મુકાબલે આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાચીન અને ગૌરવ છે. આપણાં દેશમાં સંગીતકળાએ સર્વોતમ સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. આપણા ભારતીય સંગીતનું ક્ષેત્ર વિશાળ છે. તેનો હેતુ માત્ર લોકોનું મનોરંજન નથી પરંતુ ભારતવાસીઓ તેને ઇશ્વર પ્રાપ્તિનું સાધન માને છે. આપણા સંગીતની ઇમારત એક માત્ર શબ્દ 'નાદ' ઉપરજ રચાયેલી છે. નાદ એજ બ્રહ્મ છે એમ આપણા ઋષિમુનિઓએ કહ્યું છે. અને તેમાં ઘણું તથ્ય સમાયેલું છે. એક સંગીતનો સાચો ઉપાસક તેની સાથે તાદા-ત્મ્ય સાધી બ્રહ્માનંદનો સરળતાથી અનુભવ કરી શકે છે. ભારતીયસંગીત એ પ્રાચીન ચાર વેદોમાંનો એક છે. એને સામવેદ નામ આપવામાં [illegible]

વેદોમાં શ્રેષ્ઠ છે.

પ્રાચીન કાળમાં ભારતવાસી ઋષિમુનિઓ સંગીતમય સ્તવનોથી દેવોની આરાધના કરતા. તે ગાંધર્વ ગાન કહેવાતું. આનું બીજું નામ તે માર્ગસંગીત. કાળચક્રને પરિણામે ગાંધર્વસંગીત અથવા માર્ગસંગીત નષ્ટ થવા લાગ્યું અને આધુનિક કાળનાં દેશી સંગીતનો જન્મ થયો. આ પ્રકારનાં સંગીતનો મુખ્ય ઉદ્દેશ લોકોનું મનોરંજન છે. અને આજે અનેકના હાથમાં એ ધન-પ્રાપ્તિનું સાધન બન્યું છે.

આધુનિક ભારતિય સંગીત સ્વભાવે ઘણું ચંચળ હોવાથી વખત જતાં તે અનેક પરિવર્તનો પામ્યું છે. ટૂંકમાં, ગાંધર્વગાન અને દેશીગાન વચ્ચે વિશેષ અંતર પડી ગયું છે

દેશી સંગીતની બે પદ્ધતિઓ છે. (૧) ઉત્તર હિંદુસ્તાની અને (૨) દક્ષિણ હિંદુસ્તાની કે કર્ણાટકી. પ્રથમ પદ્ધતિએ હિંદુસ્તાનના વિશાળ પ્રદેશોમાં પોતાનું સ્થાન જમાવ્યું છે, જ્યારે બીજી પદ્ધતિ મદ્રાસ અને મ્હૈસુર જેવા જુજ પ્રદેશોમાંજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. હિંદમાં મુસલમાનોના આગમનથી દેશી સંગીતમાં અનેક મહત્વના ફેરફાર નોંધપાત્ર બન્યા છે. આ પરિવર્તનથી ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીત પદ્ધતિ દક્ષિણ હિંદુસ્તાની સંગીત પદ્ધતિ કરતાં બહોળા પ્રમાણમા વિભિન્ન બની છે. મુસલમાન બાદશાહોના સંપર્કને લીધે ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતે નવો સ્વાંગ ધારણ કર્યો. તેમના સંસ્કૃત ભાષાનાં અજ્ઞાનને લીધે ભારતીય સંગીતમાં સંસ્કૃતને બદલે હિંદી કે ઉર્દુએ સ્થાન લીધું. રાજાના આશ્રય હેઠળ રહેલા ભાડૂતી ગાયકો પોતાના આશ્રયદાતાઓને ખુશ કરવામાં કાર્યરત રહ્યા. આથી સંગીત કેટલેક અંશે ખુશામતીઉં બની ગયું.

આવી રીતે પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બની રસિકોની મરજીએ નાચતાં સંગીતે પોતાનો પ્રભાવ ગુમાવ્યો અને સંગીતમાં જે સ્વાભાવિક ધ્વનિ હતો તે કૃત્રિમ બન્યો.

ઔરંગઝેબ જેવા કેટલાક સંગીતના દુશ્મન મુસલમાન બાદશાહોએ સંગીતની પ્રગતિને રૂંધી નાખી, આથી સંગીતનો પ્રવાહ ઘડીભર ધીમો બન્યો. અલબત્ત કેટલાક બાદશાહોએ તો સંગીતને સારા પ્રમાણમાં ઉત્તેજન આપ્યું છે.

મુસલમાન બાદશાહોના અમલ દરમ્યાન સંગીતમાં મહત્વનું પરિવર્તન લાવનાર 'અમીરખુશરૂ' નામે ગુણીજન હતો. તે ઉર્દુ, અરેબિક અને ફારસી સાહિત્યનો નિષ્ણાત હતો. તેણે ભારતીય સંગીત સાથે સારો પરિચય સાધી તેને અરબી અને ફારસી સંગીતમાં મિલાવી દીધું. બીન વાદ્યને સીતારમાં અને મૃદંગને તબલામાં રૂપાંતર કરનાર એજ હતો. 'કવાલીની ગાયકી' અને 'જલદ ખ્યાલો' સંગીતમાં લાવનાર એ પ્રથમ જ હતો.

ત્યારબાદ અકબર બાદશાહના સમયમાં ભારતીય સંગીતને સારાં પ્રમાણમાં ઉત્તેજન મળ્યું. તેના દરબારમાં ૩૬ ગવૈયાઓ હતા, જેમાં માત્ર હિંદુ ગવૈયાઓ બારેજ હતા. આ પૈકી બુજચંદ અને શ્રીચંદ મુખ્ય હતા. આ સૌ ગવૈયાઓમાં તાનસેનનું સ્થાન મોખરે હતું. આ ઉપરાંત દરબારની બહાર પણ અનેક નામાંકિત ગવૈયાઓ હતા. તેમાં તાનસેનના ગુરુ સ્વામી હરિદાસ ઠાકુર અને બીજા બૈજુબાવરાનાં નામ ઉલ્લેખનીય છે. કહેવાય છે કે બૈજુબાવરો ગુજરાતનો મશહૂર ગવૈયો હતો. તેની કીર્તિ તાનસેન કરતાં પણ વિશેષ પ્રમાણમાં ફેલાયેલી હતી. તાનસેન ધ્રુપદની ગાયકી માટે પ્રસિદ્ધ હતો. તેણે અનેક રાગોની શોધ કરી. તેમાં 'દરબારી,' 'મિયાંકી મલ્હાર' અને 'મિયાંકી તોડી' મુખ્ય છે. અકબરના રાજ દરમ્યાન સંગીતે સારી પ્રગતિ સાધી ભક્ત ગાયિકા મીરાંબાઈ, સંતકવિ તુલસીદાસ અને ખાનદેશ જીલ્લાના સંત ગાયક પુંડરિક વિઠ્ઠલ આ સમયમાંજ થઈ ગયા ભક્ત ગાયિકા મીરાંને સાંભળવા ખુદ અકબર બાદશાહ એકવાર હિંદુનો વેશ ધારણ કરી તેને મંદિરે ગયા હતા. એ

કહેવાય છે કે મીરાંએ કેદાર રાગ ગાઈ પોતાનો પ્રાણ છોડયો હતો. ભક્ત કવિ પુંડરિક વ્રાહ્મણ હિંદુસ્તાની સંગીત પદ્ધતિના સારા અભ્યાસી હતા. તેમણે 'રાગમંજરી' અને 'રાગમાળા' લખીને ભારતીય-સંગીતની સારી સેવા બજાવી છે.

જહાંગીરના સમયમાં સંગીતના વિકાસમાં મંદતા આવી. શાહજહાંના વખતમાં તાનસેનના વંશજ લાલખાં અને કવિ જગન્નાથે સંગીતને સારો વેગ આપ્યો. શાહજહાં કલાનો રસિયો હતો. આથી સંગીતને ખાસ પ્રમાણમાં પ્રોત્સાહન પ્રાપ્ત થયું. જગન્નાથ અને લાલખાં તો તેના દરબારનાં અનોખાં રત્નો હતાં. કવિ જગન્નાથે 'ગંગાલહરી' પ્રસિદ્ધ કરી અને તેના શ્લોકોમાં મધુર સ્વરોથી પ્રાણ પુરી ગંગામૈયાનાં જળને પોતાની સમીપ લાવી પોતાની જાતને પવિત્ર બનાવી એવી દંતકથા ચાલે છે.

પરંતુ ઔરંગઝેબની ધર્માંધતા અને સંગીત વિરોધી માનસને લીધે સંગીતની કળા મૃતપ્રાય: બની. આખા રાજ્યમાં સંગીત બંધ કરાવવામાં આવ્યું. બાદશાહને તેનું ભાન કરાવવા માટે કેટલાક ગાયકોએ સંગીતનું એક પુતળું બનાવ્યું અને તેને ઠાઠડીમાં બાંધીને તેઓ બાદશાહના મહેલ પાસેથી પસાર થયા. બાદશાહે જ્યારે આ જોયું ત્યારે તે હસીને માત્ર એટલું જ બોલ્યો કે 'આ મુડદાને એટલું ઉંડું દફનાવજો કે તે કદી પણ પાછું ન આવે' સંગીત પ્રત્યેની કેટલી ઘૃણા ! આથી એક કહેવત પડી ગઈ છે કે સંગીતના દુશ્મનને 'સંગીતના ઔરંગઝેબ' તરીકે ઉદ્દેશવામાં આવે છે.

મોગલ રાજ્યનાં અંતિમ કાળમાં ભારતીય સંગીત પર નવીન ઢોળ ચઢવા માંડયો. મોગલ બાદશાહના દરબારમાં 'સદારંગ' અને 'અદારંગ' નામના મશહુર ગુણીજનો હતા. તેમણે 'ધીમા ખ્યાલ'ની શોધ કરી જે અત્યારે ભારતીય સંગીતમાં અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. અત્યાર સુધી ગાયકો ગાયનના શબ્દો સીધી રીતે તાલ અને સૂરમાં ગાઈ જતા, પરંતુ હવે તો તેમાં આલાપ, ધમક, તાન અને બોલતાન વગેરેનો નિયમબદ્ધ ઉપયોગ કરી સંગીતમાં નવીન રંગ પૂર્યો અને આ પ્રયોગ નીવડયો પણ સુંદર. હજી એમાં નવનવા પ્રયોગો થયા કરે છે. કેટલાક પંડિતો તો નિયમને વળગી રહી પાશ્ચાત્ય સ્વરોનું પણ મિશ્રણ કરે છે તે કેટલીક વખત વધારે ઠીક લાગે છે.

આવા અનેક પ્રયોગોથી સંગીતનું બદલાતું સ્વરૂપ કઈ અંતિમ કક્ષાએ પહોંચશે તે કહી શકાય તેમ નથી. આજકાલ તો હળવું સંગીત અને સિનેમા સંગીત—બંનેએ સંગીતક્ષેત્રમાં ઠીક પ્રમાણમાં પગપેસારો કર્યો છે. હળવું સંગીત એટલે આરપાર રાગો અને બે ત્રણ તાલોનું મિશ્રિત સંગીત. અલબત્ત, આવું સંગીત લોકોને ઘણું ગમી જાય છે પરંતુ આવા બીનઅંકુશ સંગીતથી માનવજીવનને હાનિ થાય છે. તેમ છતાં એક આનંદની વાત છે કે સીનેમા સંગીતની સાથે સાથે ભારતીય સંગીતનો સારો પ્રચાર થયો છે. આપણા દેશમાં હવે તો સંગીતનો વિશેષ ફેલાવો થતો જાય છે. આજે તો સંગીતના બહોળા પ્રચાર માટે રેડીઓ, ગ્રામોફોન અને સીનેમા જેવાં સાધનો છે, આથી આ યંત્રયુગમાં સંગીતની કૂચ આગળ અને આગળ વધે એવી અપેક્ષા આપણે સહેજેજ રાખી શકીએ.

પણ આપણું પ્રાચીન માર્ગસંગીત તો તદ્દન અદ્રશ્ય થઈ ગયું છે અને તેને ફરી સજીવન કરવા માટે પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. આપણે આશા રાખીએ કે એક દિવસ એવો ઊગે કે જ્યારે માર્ગસંગીત પોતાનું સ્થાન માનભેર ફરી પ્રાપ્ત કરે.

(અપૂર્ણ)

ડગલાં ભરી જવાના!

જ્યાં પ્રેમ લઇ જશે ત્યાં, ડગલાં ભરી જવાના;
એમજ જીવનની મંઝિલ પૂરી કરી જવાના!

માગ એ મારા રેહશે, ચાલી જશે પરાયા;
આંખો રહી જવાની સ્વપ્ના સરી જવાના!

નિષ્ક્રિય જો હશે તો, સક્રિય જો હશે તો;
ફૂલો ડૂબી જવાના, પથ્થર તરી જવાના!

સમજ તો કોણ સમજે પ્રેમીની ઝિન્દગીને;
રાતો છે જીવવાની, દિન છે મરી જવાના!

એ શોધની મઝાનો આવે ન અંત તેથી;
મંઝિલ મળી જશે તો, પાછા ફરી જવાના!

એવું તને તો તારા પરદાની લાજ રાખી;
તારી નજરથી તારું દર્શન કરી જવાના!

કડવાં વચન જગતના અમને અસર ન કરશે;
મરશું તો કોઇ મીઠી વાતે મરી જવાના!

"આસિમ" અમોને જીવન એમજ જો સાથ દે તો;
હસતાંમાં પ્રેમ-મસ્તી નિશદિન ભરી જવાના!

—"આસિમ" રાંદેરી.

ને જરાયે મચક નહિ આપે, આપણા માણુથી એ જરાયે નહિ ડબાય. આવા હાથવાળા માણસો ઉદ્યમી ભલે હોય, પણ તેમનો ઉદ્યમ શારીરિક હોય છે, માનસીક નહિ. જુને ચીલે ચાલનારા, પ્રગતિથી દૂર ભાગનારા આવા હાથવાળા માણસો હમેશ હોવા. જેમ ઉપર કહેલો આવાસુ પણ પ્રગતિમાન અને સુંદર કાર્ય શક્તિવાળા માણસોની એ શક્તિ નષ્ટ કરે છે, તેવીજ રીતે સખ્ત હાથવાળા માણસોની પાસે ઉદ્યમ હોય છે, પણ બુદ્ધિ શક્તિ હોતી નથી.

એક વસ્તુ અહીં ધ્યાન રાખવાની છે. ડાબા અને જમણા હાથમાં ફેરફાર હોય છે, જો જમણો હાથ ડાબા હાથ કરતાં સખ્તાઇમાં સુધરેલો હોય, ઓછો સખ્ત હોય તો સમજવું કે આ ફેરફારો સારા માટે થાય છે.

સૂર્ય તુરતનોજ ડુબી ગયો હતો, પણ તેની છાયા મુકી જનાર આતશી રંગ હજી પણ આકાશને લાલચોળ રાખી રહ્યો હતો. નદિનાં પાણી ખળભળાત કરતાં દરિયાને મળવાની ઇંતેજારીથી તેની તરફ ધસી રહ્યાં હતાં. અને પાછળ પોતાની યાદગીરી તરીકે ભીનાશવાળો કિનારો મેલતાં જતાં હતાં.

આવે વખતે તે નદિ કીનારે એક નાની જેવી માનવ મેદની—માત્ર પંદરેક જણ—અહીં તહીં ફરી રહેલી જણાતી હતી. તે સહેલાણીઓમાં મોટે ભાગે બબેની ટોળકી હતી. એક પુરૂષ, બીજી સ્ત્રી.

ગરમીના તપતા દિવસોમાં પણ પોતાના દિલને રાહત પહોંચાડવાના ઇરાદાથી જ તેઓ અહીં આવી રહ્યાં હતાં. દમણના જુદા જુદા હોટલોમાં હાલ તુરત કામ ચલાઉ વસવાટ કરી રહેલાં તે સહેલાણીઓ બધા લગભગ એક બીજાથી અજાણ જેવાજ હતા. તે બધીયે ટોળકીમાં ફરતા માનવીઓ આ ગામથી ખાસ પરિચીત ન હતાં, કેમકે તે તેઓનું વતન ન હતું. છતાં એ બધાઓમાં કંઇક જુદી પડી આવતી એક જોડ હતી. તેઓ એક ગામના વતની હોવા છતાં આજે તેમાંનું એક તો સહેલાણી સમાનજ હતું. તે જોડી નદિની ઉછળતી છોળો ધસી આવીને દરિયામાં પડતી જોઇ રહી હતી; સાથમાં જ સૂર્ય દેવતાએ આકાશમાં આણેલી લાલીનું દિવ્ય દર્શન પણ તેઓ કરી રહ્યાં હતાં. બંને દિલો આ દેખાવ જોઇ કુદરતની અજબ લીલાની પોતપોતાના મનમાંજ વખાણ કરતાં ચૂપ ચાલતાં હતાં. એવામાં તેમાંથી એક—યુવાન—તે ચુપકીદી તોડી.

તે બોલ્યો, "દીનાર આજે આકાશ કેવું ગુલાબી ગુલાબી દેખાઇ રહ્યું છે. સૂર્યના કીરણો જતાં જતાં પણ વહાલભર્યું ચુંબન કર્યું હોય તેવું નથી લાગતું?" પણ તેની સાથવાળી વ્યક્તિ તો ચૂપજ રહી. તે તો પોતાના વિચારમાંજ મશગુલ હોય એમ જણાયું. યુવાનથી આ સહન ન થયું. તે ફરી બોલ્યો.

"દીનાર આજે તું કાંઇ ગંભીર લાગે છે. શું છે?"

"અં હા! મને કાંઇ કહ્યું?"

"દીનાર! ત્યારે હું બીજા કોણ સાથ વાત કરૂં છું?"

"નોશીર! માફ કરજે મને. મેં સાંભળ્યું નહી."

: લેખનાર :
ફયાવક્ષ બ.
ભાવનગરી

"તે તો મેં પણ જોયું પણ આજે તું એટલા ગંભીર કેમ છે?"

"કાંઇજ નહીં."

"નહીં' દીનાર તું જરૂર મારાથી કાંઇક છુપાવે છે." નોશીરની અધીરાઇ વધવા લાગી.

"કાંઇ નહિ નોશીર, ખાસ કહેવા જેવું કાંઇ નથી."

"નહીં' દીનાર જે કાંઇ હોય તે મને કહી દે. હું તને એમ ગંભીર રીતે ફરતી જોઇ શકતો નથી ને તો તું જાણેજ છેની?"

"પણ નોશીર એમાં કહેવા જેવું કાંઇજ નથી. જો કદાચ કહું તો તમને આઘાત લાગે!"

"દીનાર!" નોશીરે એક અજાયબીથીજ નાનકડી બુમ પાડી લીધી. આટલો માત્ર ત્રણ અક્ષરનો એક શબ્દોચ્ચાર કરતાં પણ તેના દિલમાંથી એક નાનકડી ધ્રુજરી પસાર થઇ ગઇ. તેના દિલમાં ભારે ગભરાટની લાગણી વ્યાપી રહી. તે બોલ્યો: "દીનાર જે કાંઇ હોય તે કહી દે. એવી તે શું વાત છે કે જેથી મને આઘાત લાગે?"

"નોશીર આજે જવા દો એ વાતને મારૂં દિલ એ વાત કહેવા તમને ના

પારે છે. હું કેવું ઇચ્છું છું કે એ વાત કહેવાનો મને સમયજ ન આવને. પણ..."

"પણ શું દીનાર ?" નોશીરની અધીરાઇ વધી ગઇ.

"નોશીર એટલા અધીરા ના થાઓ. ધીરજથી સમજવા જેવી વાત છે. મારા હોઠ તમને એ વાત કહેતા ઉઘડતાજ નથી પણ મારે તમને તે કહેવી તો જોઇશેજ."

"તો પછી કહી નાખ દીનાર."

"નોશીર" અને એટલું કહેતાં દીનારે તેની આંખોમાં સીધું જોયું. ઓહ કેટલાં ભક્તિભાવપૂર્ણ તે નેત્રો હતાં. કેવી વફાદારીની છાપ તેમાં જણાતી હતી. કેવી શુદ્ધ ભાવના અને નીખાલસ પ્રેમ તેમાં વંચાતો હતો. આવો છાપ જોઇ દીનાર એક પળ અચકી પણ બીજીજ પળે તે વધુ સ્વસ્થ બની. તેણીએ પોતાનું મન વધુ મક્કમ બનાવ્યું અને પોતાના હોઠ ઉઘાડ્યા.

"નોશીર તમો મને ચાહો છોની ?"

"શું દીનાર તને તેમાં કાંઇ શક છે?"

"તો તમો મને સુખીજ કરશોને ? મને સુખી કરવાનું તમે વચન આપો છો ?"

"દીનાર શું હું તને અત્યાર પહેલાં એ સંબંધી વચન આપી નથી ચૂક્યો ? મારા શરીરમાં જ્યાંસુધી પ્રાણ હશે ત્યાંસુધી તને સુખી કરવા હું શું ન કરું ? તને સુખી કરવા હું મારો ગમે તેવો ભોગ પણ આપતાં ડરું નહીં. શું તું જાણતી નથી કે તને સુખી કરવા અને તારી ઉમેદ પુરી કરવા ખાતર મેં તારા ઘરના સાથે પણ કેવી તારી તરફથી ટક્કર ઝીલી હતી. તેઓ તને વધુ અભ્યાસ માટે શહેરમાં મોકલવા ના કહેતાં હતાં ત્યારે મેંજ આગળ રહીને તને મોકલી ન હતી ? બોલ દીનાર હજી તને વધુ ખાતરીની જરૂર છે ?"

હા...! ને ભૂતકાળની યાદથી દીનારના દિલમાં ઘણું ચુંથાયું. તેણીએ ખરા અંતઃકરણથી ઇચ્છીયું કે નોશીરે તેણીને શહેરમાં વધુ શીખવા જવા માટે સગવડ કરી આપી ન હોત તો કેટલું સારું. જો તેમ થતે તો આજના જેવો પ્રસંગ કદી ઉભો થવા પણ પામતે ? પણ નહિ હવે તો ઘણું મોડું થયું હતું. બનવા કાળ બની ગયું હતું; હવે તો જે બનનાર હતું તેને સલામત ઉતારવાની જરૂર હતી; તેથી તે બોલી:

"નોશીર તમો મને સુખીજ કરવા માંગતા હોવ તો મારું એક કામ કરો. જો તમે મારું એટલું કામ કરી આપશો તો હું તમારો ઉપકાર કદી ભુલી શકીશ નહી."

"દીનાર, મારી દીનાર ! " અને એટલું કહેતા નોશીરે તેના હાથો માયાથી પકડી લીધા; પણ દીનારે ધીમે રહીને તે હાથો છુટા કર્યા. નોસીર દીનારની આ વર્તણુંકથી કાંઇક ગભરાયો; પણ તે છતાં તેણે પોતાનું મન સ્થીર કરી કહ્યું "બોલ દીનાર તારું શું કામ છે ! તારું કાંઇપણ કામ કરવા હું તૈયાર છું."

"નોશીર તમે જાણો છો તમે કેવું કપરું કામ માથે ઉઠાવો છો ? જ્યારે તમે એ જાણશો ત્યારે તે કદી નહીં કરશો."

"દીનાર શું તને હવે મારા ઉપર સહેજ પણ વિશ્વાસ નથી રહ્યો ! તારું ગમે તેવું કામ કેમ ન હોય; પછી ભલેને તેનાથી મને ગમે તેવું દુઃખ કેમ ન ખમવું પડે છતાં હું તે પાર પાડીશ."

"તમે કેટલાં ભલા છો નોશીર. હું તમારો એ ઉપકાર કદી નહીં ભુલીશ."

"એમાં ઉપકાર માનવાની કશી જરૂર નથી. તું તારું કામ મને બતાવ." નોશીર હવે વધુ અધીરો બન્યો.

"જુઓ નોશીર તમો શામને તો ઓળખોજ છોને ?"

"હા. એને કોણ નહિ ઓળખે ? એ પણ હમણા શહેરમાં જ શીખવા ગયો છે."

'હા એ પણ મારીજ કોલેજમાં છે. અમે સાથેજ શીખીએ છીએ, અને અમે એક બીજાને ચાહતાં થયાં છે. મારો

વિચાર એની સાથ લગ્ન કરવાનો છે. માટે આ અંગે તમે મારા ઘરની પરવાનગી નહીં મેળવી આપો ?"

દીનારના આ શબ્દો સાંભળતાંજ નોશીરને ચક્કર આવવા લાગ્યા. તેની આજુબાજુનું સઘળું તેને ફરતું જણાયું. તેણે એક હાથ પોતાના કપાળ ઉપર મુકી દીધો. તેની નસો ફુલાઇ જતી જણાઇ. તેનું મોં લાલચોળ બની ગયું. જાણે કે અત્યારે જ નસો ફાટીને લોહી બહાર વહેવા માંડશે, એટલું લાલ તેનું મોં થઇ ગયું.

તેણે પોતાની આંખો મીચી દીધી. તે ચુપ રહ્યો. તેનામાં આવો ફેરફાર જોઇ દીનાર ગભરાઇ ગઇ. રખેને તેની નસો ફાટી જાય અને તે મરણ પામે એવા એક વિચાર માત્રથી તે ગભરાઇ ઉઠી. તેણી ધીમેથી નોશીર નજીક ગઇ અને તેના કપાળ ઉપર પોતાનો હાથ ફેરવ્યો. તે હાથોના સ્પર્શે જાણે કે ડંખ માર્યો હોય તેમ નોશીર ચમકી ઉઠયો. તે દીનાર સામે એકી ટગરે જોવા લાગ્યો. તેના રોટેલા ડોળા જોઇ દીનાર વધુ તરખાઇ. છેવટે નોશીરજ બોલ્યો.

"દીનાર તેં કહ્યું તે શું ખરૂં છે ?"

"ત્યારે એવી રીતની કાંઇ મશ્કરી હોય ?"

દીનારનું ઉપલું બેરહમ વાક્ય સાંભળી તેણે એક નિશ્વાસ છોડયો, અને તે નિશ્વાસ છોડતાંજ તે તમ્મર ખાઇ જમીન પર તૂટી પડયો. તે બેહોશ બન્યો.

તેને બેહોશ બનેલો જોઇ દીનાર ગભરાઇ ઉઠી. શું કરવું તેનો કાંઇજ ખ્યાલ તેણીને નહીં આવ્યો, અને પરિણામે તે ગભરાયલા જીવે ઉતાવળા કદમે પોતાના ઘર તરફ ગઇ. હંમેશ ગમે તેવા સુખદુઃખમાં પણ નોશીરની સાથેજ રહેવાનું અત્યાર પહેલાં અનેક વખત કહેનાર દીનાર આજે નોશીરને બેહોશ સ્થીતીમાં નાખીને નસી ગઇ. આજે તે નાસી ગઇ કેમકે આજે તેની સામે પખસુ અને શીખાઉ ખુબસુરત જવાનની મુર્તી ખડી રહી હતી. શામ પટેલ સાથ નોશીરની કયાં

સરખામણી થઇ શકે ?

તે હવે તો પોતાને પણ એક વખત નોશીર ઉપર પસંદગી ઉતારવા માટે મુર્ખ સમજતી હતી. તેથી આજે તેણીએ નોશીરની બેહોશ હાલતમાં તેની નજદીક રહેવાનું પસંદ કર્યું નહી.

તેણી નાસી ગઇ અને નોશીર બેહોશ પડયો રહ્યો.

બીજે દિવસે નોશીર જ્યારે ભાનમાં આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાને પથારીમાં સુતેલો જોયો. તેના નજદીક તેનો મિત્ર બહાદુર હમણાં બેઠેલો હતો. તે નોશીરના કપાળ ઉપર પાણીના પોતાં મુકી રહ્યો.

પહેલાં તો નોશીરે તેને ટગર ટગર જોયા કર્યો અને પછી બોલ્યો.

"મને અહીં કોણ લાવ્યું ? હું પહેલાં કયાં હતો ?"

બધી વાતથી અજાણ્યુ બહાદુર બોલ્યો:

"કાલે તું હથિયા કીનારે બેહોશ પડયો હતો તે હું લાવ્યો. આખી રાત પછી અત્યારેજ તેં આંખ ખોલી છે. નોશીર તું સુઇ રહે હમણાં, પછી આપણે વાત કરીશું."

"ઓહ!" નોશીરે ઉપલી વાત સાંભળતાંજ એક નિશાસો નાખી દીધો. દીનારે કહેલા શબ્દો તેના કાનમાં ફરી ગુંજવા લાગ્યા. તે બોલ્યો:

"શું કામ મને અહીં લાવ્યો. મને ત્યાંજ મરી જવા દેતેને !"

"નોશીર, કાંઇ એવું બોલે ? મારવાનું જીવાડવાનું ખુનના હાથમાંજ છે. તને ખુદાએ જીંદગી આપી તો તેનો અંત લાવવા નહીં પણ તેનો સારો ઉપયોગ કરવાજ."

"બસ બહાદુર એવી ફીલસુફી જવા દેજે. આવી દગાખોર અને બેવફા દુન્યામાં જીવીને શું કરવું જોઇએ ?"

"નોશીર હમણા તું સુઇજા નહીં તો તારી તબીયત ફરી બગડશે. પછી જે કાંઇ કહેવું હોય તે કહેજે"

"નહિ બહાદુર જ્યાંસુધી મારા મગજ ઉપરથી એ ભાર ખાલી નહીં થશે ત્યાંસુધી હું નીરાતે સુઇ શકું એમ નથી. મારો એ

બાર હું તારા સીવાય કોને કહી સંભળાવું. તું જાણે છેને બહાદુર કે દીનાર માટે મને કેવી આશા હતી. તેણીને હું કેવા જોરાવર પ્રેમથી ચાહતો હતો"

"પણ તેનું શું નોશીર?"

"પણ તું મને હમેશા તેનાથી ચેતતો રહેવા કહેતો હતો. પણ મેં તારું માન્યું નહીં, અને આખરે તારું કહેવું જ ખરું નીકળ્યું. તે મને આખરે બેવફા પુરવાર થઇ" અને અહીં તેણે પોતાને દીનાર સાથ જે વાત થઇ હતી તે કહી સંભળાવી. એ સાંભળી બહાદુર બોલ્યો: "નોશીર હવે તું તારે એવી એક બેવફાનો ખ્યાલ છોડી દે. એ શામ પટેલ માટે હું કાંઇ જાણતો નથી. પણ જે તારાં જેવા નેકદીલ પુરૂષને વફાદાર રહી નહીં તે શામને શું વફાદાર રહેવાની? તું હવે તેનો ખ્યાલજ કાઢી નાખ, અને તારૂં મન મોકળું કર."

"જો તેમ થઇ શકતું હોત!" નોશીરે એક નિશ્વાસ સહીત જણાવ્યું.

"તારે તેમ કરવું પડશે, તે જો તારે માટે કાંઇપણ લાગણી ધરાવતી નહોય તો શા માટે તારે તેની પરવાહ કરવી જોઇએ? ચાલ હમણાં તો તું જરા સુઇ રહ એટલે તારૂં માથું પણ કુખતું નરમ પડશે."

નોશીરે ના છુટકે બહાદુરના કહેવા પ્રમાણે કર્યું. તેણે ઉંઘાઇ જવાની કોશીષ કીધી પણ ઉંઘ તેને આવી નહીં. તે વિચારતોજ રહ્યો, અને છેવટે તેણે નક્કી કર્યું, કે ભલે દીનાર તેની સાથે સંગદીલ કે બેવફા પુરવાર થઇ હોય, પણ તે તો તેણીને જ ચાહાતો હતો. તેણે તેણીને સુખી કરવાનું વચન આપેલું હતું; અને તે વચન કોઇપણ ભોગે પાળવાની કબુલાત આપી હતી. તો હવે તે વચનનું પાલન કરી બતાવી પોતાના પ્રેમનો પુરાવો આપવોજ જોઇએ, એવો મક્કમ વિચાર કરતાં જ તેની આંખો મિંચાઇ.

તે જ્યારે જાગ્યો ત્યારે તેને પોતાનું દુઃખ કાંઇક હળવું જણાયું; અને હવે પોતાનું વચન પાળવા તે તૈયાર બન્યો.

લગનનાં વાજાં વાગી રહ્યા હતાં, વર રાજા પરણવા માટે આવી લાગ્યો હતો. પરણનાં જોડાં માટે બે ખુરશી મુકાઇ હતી અને તેના આસપાસ ફુલોથી શણગાર કરાયો હતો. બધાં દોડધામમાં હતાં પણ એક વ્યક્તિ કાંઇક વીચાર કરતી એ ખુરસી ઉપર બેઠી હતી.

ન તો બેંડાના સરોદો તેની ઉપર અસર કરતાં હતાં; કે ન તો ત્યાંની ગરબડ તેના વિચારમાં ખલેલ કરતી. એવામાં એક અવાજ આવ્યો "નોશીર વરરાજા આવી લાગ્યો."

અને તેની નજર તે તરફ ગઇ.

શામ પટેલ શુભ્ર સફેદ પોશાકમાં ઘણોજ સુંદર લાગતો હતો. આજ તેના દીનાર સાથ લગન થઇ રહ્યાં હતાં. નોશીરે દીનારને આપેલું વચન પાળી બતાવ્યું હતું, અને દીનારના ઘરનાઓને સમજાવીને તેણે આજના લગન ગોઠવ્યાં હતાં.

વરરાજા પોતાની ખુરસી ઉપર ગોઠવાયો હતો અને બે મોબેદો ત્યાં નજદીક જ ઉભા હતા. એવામાં છોકરી આવી ને સામેની ખુરસી ઉપર ગોઠવાઇ. વચમાં પડદો હતો. મોબેદોએ આશીરવાદની પવિત્ર ક્રિયાના કલામો ઉચ્ચારવાં માંડ્યા. અને સુતરના દોરાથી બે જીવંત વ્યક્તિઓને વિંટાળતા હતા તેવામાં ત્યાં થોડેક દુર રમી રહેલા બાળકોમાંથી એક દોડતું ત્યાં આવ્યું અને તેના આંચકાંથી ત્યાં મુકેલી એક નાની ટીપાઇ નીચે પડી ગઇ. તેમાં મુકાયલો ઘીનો દીવો ઉછળાઇ ગયો. અને જોત જોતામાં પરણની કન્યાના મુખમાંથી એક ચીસ બહાર પડી ગઇ. તેણીની સાડી ભજકુર દીવાથી દાઝી ગઇ હતી; અને તે સળગી રહી હતી.

બધા આ એકાએક બનેલા બનાવથી અવાચક જેવા બની ગયા, પણ નોશીર પોતાની મનમુર્તીને એમ બળી જતી જોઇ શક્યો નહીં તે તુરતજ ઉઠ્યો ભડકે દોડ્યો, અને ત્યાં પથરાએલી સેતરંજીમાં તેણીને વિંટાળી દીધી.

લગન અધુરા રહી ગયાં અને હરીખુ-

શાની મજલીસમાં ગમી ફેલાઇ ગઇ, બધા દિલગીર બની ત્યાંથી વિદાય થયાં. ઉમેદભર આવેલા વરરાજાની ઉમેદ મનમાંજ રહી ગઇ.

રંગમહેલ એક પથારી ઉપર એક નાજુક આકાર પડેલો હતો.

શહેરથી ખાસ બોલાવવામાં આવેલા ડાક્ટર પણ ત્યાં હતા.

દીનાર ઘણી સખત દાઝી ગઇ હતી. તેણીને ઉપલો અકસ્માત નડ્યાને આઠ દિવસ પુરા થયા હતા. તેના હાથ અને મોં પાટાથી બંધાયેલા હતા, તેણીની હાલત ધારતીથી મોકળી બની હતી, પણ તેણીનું દિલ કાંઇક ધડકી રહ્યું હતું.

ડોક્ટરે પોતાની રાબેતાની રીત મુજબ કામ કર્યું અને પહેલીજ વખત તેણીના પાટાઓ છોડીને નવા પાટાઓ બાંધવામાં આવનાર હતા. ડાક્ટરે જુના પાટા છોડ્યા તો દાઝી ગયેલા ડાઘાએ દીનાનો સુંદર ચહેરો બગાડી નાખ્યો હતો. ત્યાં ઉઠેલા બધાઓ કમકમી રહ્યાં પણ કંઇજ ઇલાજ ન હતો.

દીનાર સાજી થઇ હતી. શામ તો દીનારના પહેલી વખતના પાટા છોડ્યા ત્યારપછી પાછો ત્યાં આવ્યોજ નહતો. દીનાર જોગો બલકે તેની ખુબસુરતી જોગો તેનો પ્રેમ નાસી ગયો હતો. દીનારને આની જાણ થઇ હતી. તેણીને તેનાથી ઘણું દુખ થયું. નોશીરને તેના આવા દુખના વખતમાં પણ પોતાની સેવામાં જોઇને તેનું દુખ વધી ગયું. તે ચુપજ રહેતી પણ તેની ચુપકીદી એક દીવસ નોશીરે તોડી.

તે બોલ્યો "કેમ દીનાર તું હવે ચુપ પડી રહે છે, તારે તારું મન મોકળું કરવું જોઇએ."

"નોશીર!" અને તેણીએ તેની આંખમાં નીરખ્યું. તેણીએ જોયું કે તેજ નિર્દોષ પ્રેમ છાયા તેની આંખોમાં હજી તરવરતી હતી, પણ પોતે ચલાવેલી ચાલથી હવે નોશીર પાસ કાંઇપણ મનની આશા રાખવાનો તેણીને અધિકાર નહોતો એમ તેણીને લાગ્યું. તે બોલી "નોશીર તમે શા માટે મારી આટલી ઉઠવેઠ કરી. મને બચાવી પણ શું કરવા? મરવાજ કેમ ન દીધી?"

"દીનાર, મારી દીનાર! મેં તને વચન આપેલું છે કે હું તને મારી જીંદગીના છેડા સુધી વળગી રહીશ. તારાંજ સુખમાં મારું સુખ સમજશ, તો પછી મારી ફરજ બજાવવા સીવાય વધુ તે મેં શું કર્યું?"

"નોશીર હું તમને પહેલાથી સમજી શકી હોત!"

"હજી પણ શું મોડું થયું છે દીનાર? હું તને હજી જેવાને તેવાજ પ્યારે ચાહું છું, જો તું મને હજી પણ કબુલ કરતી હોવતો..."

"નોશીર હવે હું તમારે લાયકની રહી નથી."

"નહિ દીનાર, એમ ના બોલ, ભુલ તો બધાથીજ થાય, તું મને હજી પણ હા કહે."

નોશીરના ઉપરના કહેવાનો કાંઇજ જવાબ દીનાર આપી શકી નહીં, તેણીએ પોતાનું માથું માત્ર નોશીરની છાતી ઉપર નાખી દીધું. નોશીરને જાણે કે મંજુરી મળી ગઇ. તેણે આપેલા ભોગનો તેને બદલો જાણે કે મલી ગયો.

માનવતાને સાદ દેતી અમીન આઝાદની ગઝલો

વરવિક્રયની વેદીએ બંગકન્યાનાં બલિદાનો

- અન્નપૂર્ણાનું મંદિર
- દાદાજીનું ડહાપણ
- મરઘાં ઉછેર
- સબરસ
- બે નવાં સામાયિકો

અન્નપૂર્ણાનું મંદિર: કર્તા નિરુપમાદેવી. અનુવાદક રોપણ દયાલજી ઘેલાણી. પ્રકાશક: એન. એમ. ઠક્કરની કંપની, ૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ—૩. કિંમત રૂા. ૨.

ગુજરાતીઓને બંગ નવલકથા તરફ ખેંચી જનાર સ્વ. શ્રી. શરદબાબુના ગાઢ સંસર્ગમાં આવેલાં અને જેઓનાં લગ્નની વાતો પણ ચાલી ચૂકેલી કહેવાય છે એ નિરુપમાદેવીની આ કર્ષક કલમપ્રસાદી અનુવાદકે ગુજરાતીમાં સરળ રીતે ઉતારી બંગ નવલકથા પ્રત્યેના ગુજરાતીઓના મોહને સંતોષે એવી એક સુંદર કૃતિ ભેટ ધરી છે.

બંગ પ્રદેશમાં પ્રચલિત વર—વિક્રયની પ્રથાથી એક ગરીબ પિતા ધનના અભાવથી પોતાની ઉંમર લાયક પુત્રીને સુયોગ્ય વર સાથે પરણાવી ન શકતાં તેના કુટુંબની કેવી દુર્દશા થવા પામે છે તેનો રોમાંચ ચિતાર આ નવલકથા રજુ કરી જાય છે. વાર્તાની નાયિકા રૂપગુણથી ભરપૂર અ શીલવતી હોવા છતાં સંજોગ અને સમાજ શી રીતે તેનો ભોગ લે છે તે આકર્ષક રી આ કથામાં ગુંથી લેવાયું છે. ગરીબો પગલે પગલે અવગણતી-તરછોડતી—ધુતકારતો સમાજ ગરીબોનું દુઃખ ઓછું કરવા બદલે વધારી આપવામાં કેવો કારણભૂ બને છે, અને ઉજળા વર્ગના અને ઉપરન થરના સમાજમાં માન મેળવતા પરં અંદરખાનેથી ઝેરીલા કીડા જેવું વર્ત ચલાવતા સમાજ ધુરંધરો અનેક નિર્દો કલિઓનો કેવી રીતે નાશ નોતરે છે ઘણીજ સચોટ શૈલીએ આ નવલકથામ દર્શાવાયું હોઈ વાર્તા પ્રવાહ છેલ્લે સુધી વાંચકોને આકર્ષી રહે તેવો છે.

આ આખીય નવલકથામાં શરદ્ શૈલીનું છાપ જણાયા વગર રહેતી નથી, અ આથી એક સુંદર નવલકથા માત્ર બે રૂપિયાની કિંમતમાં વાચકોના હાથમાં મૂક વાનું સાહસ કરનાર એન. એમ. ઠક્કરન કંપની પણ ધન્યવાદની અધિકારી બન રહે છે.

* * *

દાદાજીનું ડહાપણ: કર્તા મસ ભટ્ટ. પ્રકાશક: એન. એમ. ઠક્કરની કંપની

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ—૩. કિંમત રૂ. ૨.

આપણામાં એવી સામાન્ય કહેવત છે કે "તમારી બુદ્ધિને કસો અને કીર્તિ મેળવો." તેજ પ્રમાણે "ખેતર ખેડો હળથી અને મગજ ખેડો કળથી" એ કહેવત પણ આપણે ત્યાં પ્રચલિત છે. આ કહેવતો અનુસાર બુદ્ધિને ખિલવે, તે ખિલવતાં આનંદ મેળવાય એવું એક પુસ્તક તે પ્રકાશનું છપાયું છે. કોયડા–કૂટ પ્રશ્નો–ઉખાણી કૌતુકો અને બુદ્ધિબળને ખિલવનારા સંખ્યાબંધ દાખલાઓથી આ પુસ્તકને સમૃદ્ધ બનાવવામાં આવ્યું છે.

કાલમાં જ્યારે હિસાબી પ્રશ્નો–અંક ચમત્કાર સમસ્યા–કોયડા વગેરેનું અસ્તિત્વ નાબુદ થતું ચાલ્યું છે તેવા પ્રસંગે આ પુસ્તક ખાસ આવકારપાત્ર થઈ પડે છે. રમત, ગુમાન અને બાલ માનસને એક પ્રકારનું રંજન આપવા સાથ બુદ્ધિનો વિકાસ કરે તેવું આ પુસ્તક સૌ કોઈએ વસાવી લેવું જોઈએ છે. તેમાં પણ બાળકો માટેના ભેટ પુસ્તકમાં તો આ પુસ્તકને અગ્રસ્થાન અપાવું જોઈએ છે. અને તેથીજ અમે બધી નિશાળોના શિક્ષકોનું આ દિશાએ ધ્યાન ખેંચવાની જરૂર જોઈએ છીએ અને એવી આશા રાખીએ છીએ કે તેઓ તરફથી નિશાળમાં ભણતા બાળકોને અપાતાં ભેટ પુસ્તકોમાં આ પુસ્તકનો સત્વર સમાવેશ કરે.

આવાં પુસ્તકોની આપણને ઘણી જરૂર છે, અને તેથી આવાં વધુ પુસ્તકો આ પ્રકાશકો તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય એ ઈચ્છવા જોગ છે.

* * *

મરઘાં ઉછેર : કર્તા : જમશેદ જહાંગીરજી સાગર. પ્રકાશક : જમશેદ જહાંગીરજી સાગર, આનાવલ, (વાયા : બિલીમોરા) કિંમત : રૂા. ૩.

ખેતી અને ખેતી સાથે સંબંધ ધરાવતા વિષયોને લગતાં પુસ્તકોની સંખ્યા ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘણીજ થોડી છે. તેવે સમયે 'મરઘાં ઉછેર'નું આ પુસ્તક ખાસ આવકારદાયક થઈ પડે છે. આપણા જે ખેડુતોને બારે માસ કામકાજ પહોંચતું નથી તેઓ જો ફુરસદના વખતમાં મરઘાં ઉછેરનો ધંધો શરૂ કરે તો આજની મુંઝવતી આર્થિક સંકડામણમાં તેઓને રાહત પહોંચી શકે તેમ છે.

આ પુસ્તકમાં મરઘાં ઉછેર સંબંધી ઘણી ઉપયોગી અને રસપ્રદ માહિતી આપવામાં આવી છે અને તે ધંધાદારીઓ તેમજ શોખીનોને સુંદર માર્ગદર્શન પુરું પાડે તેવી છે. આ પુસ્તક વાંચતાં જ જણાઈ આવે છે કે એમાં જે કાંઈ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે તે લેખકે પોતાના અનુભવથી લખ્યું છે, આ દૃષ્ટિએ જોતાં આ પુસ્તક વધુ કિંમતી થઈ પડે છે, કેમકે અનુભવ બાદ રજૂ કરાયેલી હકીકતો આ ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવા ઈચ્છતા નવાઓની મોટે ભાગની મુંઝવણ દૂર કરી દે છે.

આવું સુંદર પુસ્તક ગુજરાતીઓને આપવા માટે લેખકને અભિનંદન ઘટે છે.

*

સબરસ : કર્તા : અમીન આઝાદ. પ્રકાશક : અમીન આઝાદ, બદરી રોડ, સુરત. કિંમત રૂા. ૧–૮–૦.

જે દેશમાં રાજકીય, સામાજિક, ધાર્મિક તેમજ આર્થિક ગુલામી જ હોય, તે દેશની પ્રજાને નસીબે સાંસ્કારિક રીતે અંધાપોજ હોય—અને જ્યારે આવા અણસમજુઓને સુધારવામાં સમજુઓ ફાવી શકતા નથી ત્યારે એનો સૂર પોકાર બની જાય છે. કે ફરિયાદનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

ભાઈ અમીન આઝાદની ગઝલો આમ જીવનમાં ચારે દિશામાં વ્યાપેલી અંધાધૂંધી સામે ફરિયાદનો સૂર કાઢે છે. ગરીબ–તવંગરના ભેદ પર રચાયેલી અને ટકી રહેલી

દુનિયામાં રાજકિય રીતે આઝાદ થયાં છતાં યે પ્રજાના મોટા ભાગના જીવનમાં એજ હાડમારી, મુશ્કેલીઓ, દુઃખ, વિષાદ અને અવ્યવસ્થા એટલીજ ભય કરતાથી છવે છે. આમાં મોટા ભાગની ગફલતમાં રાજકીય પરાધીનતાનો ડંખ કવિને પારાવાર સાલે છે તે દેખાય આવે છે.

ફકિરી જીવનમાં જીવતારા કવિની દેશદાઝ, ગરીબો તરફની રહમદિલી, અન્યાયીઓ સામેની નફરત એ ભાઇ આઝાદની કવિતાની અને એમના વ્યક્તિત્વની લાક્ષણિકતાઓ છે, એટલે જે વિષયને કવિ સ્પર્શે છે તે કુદરતી રીતે 'દર્દમય' બની જાય છે.

કવિને જો આજના સવાલોને લગતી દુનિયાના રાજકારણ અને સમાજ જીવનની થોડી વધુ ભુમિકા હોય, તો આ કવિ ગુજરાતની શાયરીને શોભાવે એવાંજ નહિ, વિશાળ આમ સમુદાયને અન્યાય અને જોહુકમી સામે લડવા પ્રેરે એવા પ્રેરક ગીતો આપી શકે તેમ છે. શબરસમાં જે છે તેમાં ઘણું યે સુંદર છે, પણ એથી યે સુંદર વસ્તુ આ કવિ પાસેથી ભવિષ્યમાં મળી શકે તેમ છે એમ કોઇ પણ સહૃદયી વાંચકને યે લાગ્યા સિવાય રહેશે નહિ.

* * *

નવાં સામયિકો

સમાજ : સમાજવાદી સત્તા સ્થાપવાના હેતુથી પ્રગટ થતું માસિક. તંત્રી : અબ્દુલ હુસૈન ભારત પુત્ર, વેણીભાઇ ગો. જોષી. પ્રવર્તક : સમાજ પ્રકાશન, બેલાસિસ રોડ, મુંબઇ—૮. વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩. છુટક નકલ ૪ આના.

દંપતી : લગ્નજીવન અને કામ—વિજ્ઞાનનું અદ્યતન માસિક. સંપાદક : ધનવન્ત ઓઝા. પ્રવર્તક : દંપતી' કાર્યાલય, અનંતવાડી, હાલીશેઠ અગીયારી લેન, મુંબઇ—૨ વાર્ષિક લવાજમ : રૂ. ૩. છુટક નકલ : ૪ આના.

તરંગીના તરંગ

ગઇ વેળા મુછ અને અંબોડાની આપવીતી આપણી જોઇ ગયા.

ચોટલા—ચોટલીની પણ એવીજ આપવીતી તરફ આપણે હવે નજર ફેંકીયે.

"પેલીનો ચોટલો કેટલો બધો ભરાવદાર છે!" એમ જ્યારે પેલો પેલાને કહે છે ત્યારે કહેનાર અને સાંભળનાર બંને ભૂલ કરે છે. ચોટલો સ્ત્રી જાતિ ધારણ કરે અર્થાત સ્ત્રી જાતિનું એ ભૂષણ નરજાતિમાં કેમ ગણાવી શકાય?

"અલ્યા, જો તો ખરો, પેલાની ચોટલી કેટલી લાંબી છે!"—આમ બોલનાર અને સાંભળનાર બંને મુર્ખ છે. એઓને એટલું ભાન નથી કે ચોટલી તો પુરૂષો રાખે છે, સ્ત્રીઓ નહિ. અને તેમ છતાં ચોટલાને સ્ત્રી જાતિમાં ગણીને ગાડું હાંકયે રાખે છે.

વ્યાકરણમાં એકાદ બે ભૂલો હોય તો તે સુધારી પણ શકાય, પરંતુ આખ ક્રાટે ત્યાં થીંગડું કેમ દેવાય?

'તરંગી.'

પારસીઓ અને રાજકરણ

ફ્રવરશાહ લાલા

પારસીઓને થયેલો કેળવણીનો અપચો!

ગયા વેળા, પારસી કોમમાં સ્વદેશાભિમાનની ઉણપ વિષે—આપણે ટૂંકમાં જોઈ ગયા. એ વિષે તો જેટલું લખાય એટલું ઓછું છે; કારણ કે પારસીઓ અને સ્વદેશાભિમાન વચ્ચેનું અંતર અગાધ છે. દોઢસો વર્ષો-સુધી પરદેશી સલ્તનતની ગુલામી હેઠળ સમગ્ર ભારત વર્ષનું સર્વદેશીય પતન તો થયું જ છે તેમાં પણ પારસી કોમનું તો એ પરદેશી અમલને પરિણામે નીકંદન જ નીકળી ગયું છે એમ કહીએ તો ખોટું નથી. કદાચ અહીં કોમના કેટલાક કહેવાતા શીષ્ટ વર્ગ તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવશે કે અમારા સર કાવસજી જહાંગીર, કે સર મોદીઓ કે મહેતાઓ તરફ જુઓ અને કહો કે કોમ એવાઓને માટે મગરૂર નથી? તો તેના જવાબમાં આજે ખેદ સાથે કહેવું પડે એમ છે કે સાચે જ કોમ એ મહાનુભાવો માટે ગૌરવ લઈ શકે તેમ નથી. એમનાથી કોમ ક્યાં છે અથવા કોમની આજે શી હાલત છે એ માપી શકાય એમ નથી.

અલબત્ત કોમમાં કેળવણીનું પ્રમાણ હિંદની અન્ય કોમો કરતાં, પારસી કોમ નાની હોવા છતાં સૌથી વધુ છે. પરંતુ સાથે સાથે એ વાત પણ ભુલાવી ન જોઈએ કે નાનકડી કોમમાંથી જે કેટલાકોએ ઉચ્ચ કેળવણી લીધી છે તેઓ, એ કેળવણી સારી રીતે પચાવી શક્યા નથી. તેઓને કેળવણીનો અપચો થયો છે. કેળવણીનો સાચો ઉપયોગ પારસી કોમે આજ સુધી કર્યો નથી; અથવા તો એમ કહીએ તો ચાલે કે કેળવણીનો ઉપયોગ કરવાનું હજી કોમને શીખવાનું છે.

કેળવણીનો સાચો ઉપયોગ કર્યો છે આપણા રાષ્ટ્રિય આગેવાનોએ કે જેમણે હિંદુસ્તાનને ગુલામીની શૃંખલામાંથી મુક્ત કર્યો છે, કેળવણીનો સાચો ઉપયોગ કર્યો છે હજારો અને લાખો હિંદિઓએ કે જેમણે આઝાદીની લડતમાં તન મન અને ધનની કુરબાની આપી છે. પાછલાં વર્ષોનો ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે કે પારસી કોમે તો કેળવણી લઈને કુરબાની આપવાની વાત તો બાજુએ રહી પણ કદમબોસી કરવાનું એક માત્ર કામ કર્યું છે. પરદેશી માલીકની કદમબોસી એટલી હદે થઈ ચુકી છે કે પારસી કોમનો કોઈ પણ સભ્ય આજે પોતાનું મસ્તક ઊંચું રાખીને ફરી શકે એમ નથી.

આજકાલ કોમના યુવાન વર્ગમાં કહેવાતી રાજકીય જાગૃતિ આવી છે. તેઓ તરફથી ભુતકાળના માત્ર આંગળીને વેઢે ગણાય એટલા મહાન નરોના નામોને યાદ કરવામાં આવે છે. મર્હુમ દાદાભાઈ કે સર ફીરોઝશા કે દીનશા વાચ્છાના નામો અને કામો ગણાવીને સંતોષ માનવામાં આવે છે કેમ જાણે એ મહાન નરોને યાદ કરવાથી આપણું કર્તવ્ય પુરું થઈ જતું હોય! એમણે તો એમના જમાનામાં જે બની શક્યું એ કર્યું. પરંતુ સ્ટેજ, ઇરાસ અને રીંગણમાં નિયમિત

હાજરી આપતો અને રેકલેમેશન પર ઘુમતો આજનો યુવાન પારસી વર્ગ દેશની તો બાજુએ રહી પણ કોમનીયે શું સેવા કરી રહ્યો છે એ પ્રશ્ન અસ્થાને ન ગણાય. કાતરની જેમ અંગ્રેજી ભાષામાં જીભ ચલાવતા એ વર્ગમાંનાં ૯૭ ટકા એવા છે કે જેમને હિંદની એક માત્ર રાષ્ટ્રીય સંસ્થા અખીલ હિંદ રાષ્ટ્રીય મહાસભાના કારોબારી મંડળના સભ્યોના નામોનું ભાન સુદ્ધાં નથી. અને છતાંયે એ વર્ગ પોતાની જાતને પ્રગતિમાન ગણાવે છે!

કોમના યુવાન વર્ગમાં રાજકીય ભાન મુદ્દલ પણ નથી અને તેમાંયે યુવતિઓમાં એનો છાંટોયે નથી એમ કહીએ તો કંઇ ખોટું ન કહેવાય. એક વસ્તુ ફરીફરીને યાદ રાખવી ઘટે કે જે કોમમાં રાજકીય જાગૃતિ નથી એ કોમ કોમ નથી. માત્ર મુડદાંઓનો સમુહ છે. રાજકીય જાગૃતિ વિનાની કોમ અંધારામાં અટવાતી નેતાગીરી વિનાની અને પતનની ઉંડી ગર્તામાં ડુબેલી જ રહે છે. કોમની પ્રગતિ અને ઉન્નતિનો આધાર રાજકીય જાગૃતિ પર રહેલો છે અને રાજકીય જાગૃતિમાં જ બીજા અનેક પ્રકારની જાગૃતિઓ સમાયેલી છે.

પારસી કોમમાં રાજકીય જાગૃતિ શા માટે ન આવી. હજુયે કેમ આવતી નથી અને એ લાવવા માટે કેવા પ્રયાસો કરવા ઘટે એ વિષે સહેજ વિસ્તારથી વિચાર કરીશું.

(અપૂર્ણ).

આજનું જગત

માનવતાનું કેન્દ્ર

મશીનથી માણસ બગડ્યો કે માણસે મશીનને બદનામ કરી સ્વાર્થ સાધ્યો એ કોયડો હજી અણ ઉકેલ્યો રહ્યો છે. હળ હતું ત્યારે સુખ હતું—ટ્રેક્ટર આવ્યું એટલે ખેડૂત માલિક મટી ગુલામ થયો. રેંટિયો હતો ત્યારે લીલા લ્હેર હતી. મિલો આવી એટલે લાખો માણસ-જનાવર જેવાં બની ગયાં. ગામડાંઓ હતાં ત્યારે ચોમેર શાંતિ અને સમૃદ્ધિ હતાં. શહેરો વસ્યાં એટલે અનેક જાતની ઉપાધિઓ માનવજાતને માથે વણમાગી આવી પડી.

મારા વિચારો એથી કાંઇક જૂદા પડે છે. હું કહું છું કે સુખ, શાંતિ કે લીલા લ્હેર કોઇ વસ્તુના આગમન કે વિદાય સાથે સંબંધ ધરાવતાં નથી. મનુષ્યની માનસિક વલણજ એ માટે જવાબદાર છે. મનુષ્ય મનુષ્ય તરફ બેદરકાર રહ્યો છે. મનુષ્ય એકલપેટો થયો છે અને એને લઇનેજ ચોમેર વ્યાપેલી વિષમતા પેદા થઇ છે. માણસ આજુબાજુ નજર કરતો થઇ જાય, અને માત્ર એટલુંજ સમજતો થઇ જાય કે મારી સમૃદ્ધિ અને સુખ શાંતિ માટે કેંક પોતાનો પસીનો પાડી રહ્યા છે તો તુરતજ એના હૃદયમાં નવીન ભાવના ઉત્પન્ન થશે.

શહેરો એટલુંજ સમજે કે અમારા પાયા ગામડાં છે. અમારી સાચી સંસ્કૃતિ ગામડાં છે. માનવતાનું કેન્દ્ર ગામડાં છે તો આજની દોડધામવાળી જીંદગીમાં શાન્તિનું કીરણ જરૂર પ્રગટે.

રૂપલેખા. ઠક્કર (પુના)

જીવનમાંથી વિણેલી કથા

ખૂટતો તોલો

જીવનને પ્રગતિ અને આબાદીના માર્ગે દોરી લઇ જવામાં માનસશાસ્ત્રનો અભ્યાસ આજે તો પળેપળે જરૂરી છે. માનવીનાં પ્રત્યેક કર્તવ્યને જો સચોટ માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસ વડે આગળ ધપાવાય તો દુઃખ યા સંતાપ, ફિકર યા બિમારી કદિ પણ જીંદગી જીવવામાં નડતરરૂપ નીવડતી નથી. 'પ્રભાકર'ના વિદ્વાન તંત્રી શ્રી. નટવર વિમાવાળાએ 'રાગિણી'ના આગલા ત્રણ અંકોમાં જીવનમાંથી જડેલા પ્રસંગોની માનસશાસ્ત્રની દ્રષ્ટીએ સુંદર છણાવટ કરી છે અને આજે તેમાં એક નવીન તબક્કાનો આ લેખ સાથે ઉમેરો કરાય છે.

અમને જણાવતાં વિશેષ આનંદ તો એ થાય છે કે શ્રી. વિમાવાળા 'રાગિણી'માં દર મહીને માનસશાસ્ત્રના વિકાસનો આ રસિક વિભાગ રજુ કરનાર છે, કે જે વાચકોને રસપ્રદ જ નહિ પણ અભ્યાસ માટે ઉપયોગી માહિતી પુરી પાડશે. 'રાગિણી' પ્રત્યેની એ મમતા બદલ નટવરભાઇના અમે આભારી છીએ.

—તંત્રીઓ.

: લેખક :

o

નટવર વીમાવાળા

તેત્રીસ વરસનો ગુજરાતી પદવીધરઃ મુંબઇ વિદ્યાપીઠની બી. એ. ની પદવી પ્રાપ્ત કરેલો હુશિયાર, સોહામણો, મજબૂત કસરતબાજ.

વીસેક વરસે મેટ્રિક પસાર કરી ભણવાનું છોડી દીધું. ચારેક વરસ નોકરી કરી પાછું શરૂ કર્યું. કોલેજમાં દાખલ થઇ અભ્યાસ ચાલુ કર્યો.

એનીજ ઔદિચ્ય* જ્ઞાતિની, એક ૧૭–૧૮ વરસની બાળા પણ તેજ વખતે એજ કોલેજમાં ભણે. એજ વર્ગમાં ભણે.

ને તે બાળા રહે પણ એનાજ મહોલ્લામાં—એ જુવાન અમુકચંદનાજ મહોલ્લામાં.

એટલે ભણતરને લગતો થોડો સહકાર પરસ્પર શરૂ થયો.

ચાર વરસે બંને ભણી પરવાર્યાં. બંને નોકરીએ વળગ્યાં.

ન્યાતમાં વાતો ચાલી કે એ બે પરણવાનાં.

ગમે તે રીતે, કાળનું કરવું તે ખરેખર નાતવાળાઓની કલ્પના—અફવા—માન્યતા—ઇચ્છા કે તરંગી રોલ્લાબાજી ફળી. વેશવાળ થયું. રવૈયા પ્રમાણે બંને સાથે અવારનવાર ફરવા હરવા લાગ્યાં.

અમુકચંદનો એક મિત્ર હતો—નામે તમુકપ્રસાદ. તે હતો મેવાડો† ને પરણેલો હતો.

અમુકચંદ તમુકપ્રસાદને ત્યાં ઘણીવાર જતો. તેના મિત્રોને ત્યાં પણ જતો. તેની મેવાડા નાતમાં પરિચય વધારતો ને એથી એ જ્ઞાતિની રમણીઓ પ્રત્યે તેને માન ઉપજવા લાગ્યું. ઘણીવાર એને થતું: મેવાડણો ઘણી સારી. હું એ જ્ઞાતિમાં પરણી શકું તો કેવું સારૂં ?

પણ ન હોતા સંજોગ—

* હિન્દુઓની એક પેટા ન્યાત.

† હિન્દુની બીજી પેટા જ્ઞાતિ.

ન હોતી તત્પરતા!

અને નીચેનો બનાવ બન્યો.

અમુકચંદ પોતાને ઘેર હીંચકા પર બેઠો હતો. સામે હતાં એનાં ઘરનાં કોઈ. તે આ બનાવતાં હતાં. કોઈને પડખે બેઠેલી હતી અમુકચંદની પેલી વાગ્દત્તા ફુલાણીગૌરી. કંઈ કંઈ વાતો ત્રિપુટી વચ્ચે ચાલતી હતી.

* એવામાં ત્યાં તમુકપ્રસાદ અને તેનાં પત્ની આવી પહોંચ્યાં.

વાતોની ઉજાણી ચાલી.

ચા પિવાઈ.

પાન ખવાયાં.

જાત જાતની ચર્ચા થઈ.

અચાનક તમુકપ્રસાદ કહેઃ પણ ત્યારે સાળો કહો જોઈએ, વહુ કેવી સારી, ઔદિચ્યણ કે મેવાડણ?

પણ કોઈ બોલે તે પૂર્વે તો અમુકચંદજી બોલ્યાઃ એમાં પૂછવાનું શું? મેવાડણ જવાન.

ને આ સાંભળતી હતી એનીજ પેલી ઔદિચ્યણ વિવાહિતા. તેનું મોં એકદમ કરમાઈ ગયું—સેવાઈ ગયું—ફીકું પડી ગયું.

તે વિચારી રહીઃ

છ જ મહિના રહીને, કદાચ ચારજ મહિના રહીને જેની સાથે પોતાનું લગ્ન છે તે પોતાનેજ નહિ, **પોતાની સમગ્ર** જમાતને, નિંદી, ધુત્કારી, તિરસ્કારી રહ્યો હતો.

મશ્કરીમાં?

ના.

ખરેખર?

હા.

ને તે પોતાની સામ્મે—પોતાના દેખતાંજ.

વિવાહિતાનું હૃદય થડક થડક થઈ રહ્યું.

પણ પેલા અમુકચંદને તો એ વાતનો ખ્યાલજ ન હતો. પોતાના ભાવિ જીવનમાં પોતે કેવા કાંકરા પાથરી રહ્યો હતો તેનો, કેવા કાંટા બિછાવી રહ્યો હતો તેનો જેની સાથે જીવન ગાળવાનું છે તેને ખુલ્લેખુલ્લા, સહુ આગળ તે હીણી રહ્યો હતો!!!

કારણ?

કારણ તેના મગજમાં એક તાળો ખૂટતો હતો—માનસવિદ્યાનો એજ પેલો ખૂટતો તાળો.

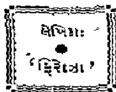
---

* બનાવ સાચો છે—જ્ઞાતિઓનાં નામ ખોટાં છે.

ન. વી.

૩૦૦૦ નિરાધાર બનેલી સ્ત્રીઓમાંથી કેટલીને રૂપજીવીની બનાવશો?

દેશની નીચંનતા તાળવા માટે ઉત્પાદન વધારોનો પોકાર બેકારીના સુરમાં ભેળાઇ રહ્યો છે. સ્ત્રીઓએ ધંધાદારી ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવ્યા પછી પુરુષ બેકાર બની રહ્યો છે એ સ્ત્રીને આર્થીક સ્વાતંત્રતા ન દેવા ઇચ્છનારનું એક બહાણું જ છે. પશ્ચિમના દેશોમાં સ્ત્રીઓને પુરુષ સરખો જ આવકાર એ ક્ષેત્રમાં મળે છે છતાં ત્યાં બેકારીનું નિશાન નથી. આપણે ત્યાં મૂડીવાદો પોતાનું નાણું સમગ્ર દેશની આર્થીક ઉન્નતી માટે વાપરવા તૈયાર નથી. ઉદ્યોગીક ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવી પોતાનું કલ્યાણ સાધવા કરતાં ગરીબોને સુરી પૈસો મેળવવાનું આપણે ત્યાં વધુ યોગ્ય ગણાતું હોય તો દેશને ઉન્નત દશાએ

થઇ જવાનો એ શક નથી. કામદારોના અને વિશેષ સ્ત્રીકામદારોના હક્કો પર ત્રાપ મરાય છે. પરંતુ આ કામદારોનો યુગ છે અને દરેક શ્રમજીવી આજે જાગૃતી અનુભવી રહ્યા છે. પરિણામે હડતાળો પડાય છે અને એથી ઉત્પાદન ઘટતાં દેશ આર્થીક અધોગતી તરફ ઘસડાતો જાય છે.

આપણે ત્યાં પુરુષ જેટલું કામ કરતી સ્ત્રીને પુરુષ સરખો બદલો મળતો નથી. વળી સ્ત્રીઓની જવાબદારીનો બોજ સંસ્થા પોતાને શીર લઇ સ્ત્રીને પોતાનું કામ વધુ સારી રીતે બજાવવાનો અવકાશ દેવાતો નથી. એટલું યાદ રાખવું ઘટે છે કે પુરુષની સમોવડી ગણાવા માટે સ્ત્રી નોકરી કરતી નથી, પરંતુ જ્યાં વ્યક્તિ સ્વાતંત્રતાના હક્કો કચડાતા હોય ત્યાં આર્થીક દ્રષ્ટીએ સ્વતંત્ર બની સ્ત્રી પોતાનું વ્યક્તિ સ્વાતંત્રતા મેળવવાની ઇચ્છા રાખતી હોય ત્યારે એ નોકરી કરવા તૈયાર બને છે. કોઇકવાર કુટુંબની આર્થીક સ્થિતી સુધારવા માટે સ્ત્રીને નોકરી સ્વીકારવી પડે છે. ઘર અને બાળકોને છોડી, સ્ત્રી આવા ખાસ સંજોગો સિવાય કમાવા જવાનું પસંદ કરતી નથી. ઘરનો બોજ ઉઠાવવા સાથે નોકરી કરવાથી સ્ત્રીનો શારીરિક અને માનસીક બોજો વધવાથી શક્તિ ક્ષીણ થઇ જાય છે. પરિણામે સ્ત્રી ચીરડાઉ બની જાય છે અને ઘરનું તથા સંસારનું વાતાવરણ સુસ્ત બની જાય છે.

સ્વાતંત્રતા મેળવતાં સ્ત્રીનો સંસાર નષ્ટ થવો ન જોઇએ. સ્ત્રી વત્સલ માતા અને પતિની પ્રેરણારૂપ બની રહેવામાં પોતાની પહેલી અને અગત્યની ફરજ પૂરી કરે છે. ઘર એ એનું અગત્યનું ધામ છે. છતાં સ્ત્રી ઘરનું કામ કરી પતિના હુકમોનું પાલન કરી એમનાં તરફથી તેમજ એમના કુટુંબ તરફથી તીરસ્કાર અને હોકફાજ મેળવે એ જમાનો પૂરો થયો છે.

આજે સ્ત્રીઓ પોતાની ફરજ ભૂલી નથી છતાં બીજાઓની પણ એના તરફ યોગ્ય વર્તન રાખવાની ફરજ છે એ સમજાતી થઇ છે. એ માટે આપણે દોષ દેવાની જરૂર નથી પરંતુ સંતોષ માનવાની જરૂર છે. સ્ત્રી–કેળવણીની જરૂરિયાત પીછાણ્યા પછી આપણે એ કેળવણીનો ઉપયોગ થવો જોઇએ એ માનતાં થયાં છીએ અને કુંવારી બાળાઓ નોકરી કરે એમાં જ શરમ મનાતી હતી તે આજે કંઇક અંશે નાબુદ થઇ છે, છતાં હજી સ્ત્રીને પૂરા હક્કો મળ્યા નથી અને સમાજ તથા પુરુષ તરફથી એમને એમ

ઘર—સ્ત્રીનું મંદિર

એ મળી જાય એમ માનવું યોગ્ય નથી. સ્ત્રીઓએ પોતાના હક્કો મેળવવાના છે અને પોતાને હાથે જ મેળવવાના છે. હવે નમાલું બની જે મળે એટલાં પર સંતોષ ન માનતાં આપણા હક્કો આપણે લડીને પણ સિદ્ધ કરવાજ પડશે.

આઝાદ દેશમાં આઝાદ માનવીઓ વસે છે. આઝાદી એમનો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે. અને જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓ ચાર દિવાલની વચ્ચેની દુનિયાની બહાર નીકળશે નહિ ત્યાં સુધી એઓ સ્વતંત્રતા મેળવશે નહિ. પુરૂષો સ્ત્રીને આ અધિકાર ન આપે એ આપણે સમજી શકયે પરંતુ દરેક માતાની ફરજ છે કે પોતાની બેટીઓને સંકુચીત સ્વાર્થી જગતમાંથી બહાર લાવી જીવનને મહામુલ્ય હક્ક મેળવવાનો અવકાશ દેવો. યોગ્ય કેળવણી સાથેની સ્વાતંત્રતા કદી સ્વછંદી નારીઓ બનાવશે નહિ એની જરૂરજ ખાત્રી રાખવી. માતાઓ અને સ્ત્રીઓ આઝાદી જીરવવામાં અને ટકાવવામાં આટલો ફાળો આપવા તૈયાર બનશે ?

* * *

નમાલી હિંદની પ્રજામાં જ્યારે ચેતન આવ્યું અને સ્વાતંત્રતાની ઝંખના જાગી ત્યારે અંગ્રેજોની સત્તાની લગામ બેકાબુ બની ગઇ. કાર્યકુશળ અંગ્રેજોએ સમય પીછાણી હિંદને આઝાદ બનાવ્યું. પરંતુ આઝાદી મેળવવાની શક્તિ મેળવનાર પ્રજા આઝાદી જીરવી શકી નહિ. આઝાદીનું અમૃત આજે ઝેર બની ગયું છે. દેશની સ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટેની આપણી આશા નિરાશામાં ફેરવાઇ ગઇ છે. કવિ ખબરદારે ગાયલી કુમકુમ રંગી આઝાદી રક્તે રંગાઇ ગઇ છે. હિંદની પ્રજામાં શક્તિ આવી ગઇ એ આપણે મગરૂરી સાથે જોયું પરંતુ એ શક્તિ શા ખપની કે જ્યારે એનો ઉપયોગ નબળાંને કચડવામાં થતો હોય !

દેશના ઇતિહાસમાં કદી ન જાણ્યું હોય એવું અમાનુષી વર્તન આપણી બહેનોએ સહેની લીધું છે. જીવનભર ઘર અને કુટુંબની શીળી ઓથે ઇજ્જતભર્યું જીવન વીતાવનારીઓ આજે નિરાધાર રખડતી થઇ છે. આરામભર્યું ઘર, વ્હાલથી વ્હીલાં પડતાં સ્વજનોથી વિખુટી પડેલી સ્ત્રીને કદાચ કોઇક સ્થાન મળી રહેતે પરંતુ એમની ઇજ્જત ગુમાવ્યા પછી એમને માટે કોઇ સ્થાન રહ્યું નથી. આવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા વીસ હજારથી ઉપરની છે. એમની મુડી ઇજ્જત હતી. એમનો ધર્મ સેવાધર્મ હતો. એમને કોઇ સાથ વેર ન હતું. એમના કયા અપરાધે એમને નિરાધાર અને કીર્તિહીન બનાવાઇ છે ? એમને શીર જેટલું વીટયું છે એટલું કોઇજ કહી શકેવાનું નથી. અને ઘાવમાં દુધ પર વીલાપ કરી બેસી રહેવામાં કોઇ માલ નથી.

એટલું બુસવું જોઇતું નથી કે આ નીરાધાર સ્ત્રીઓને પણ પોતાનો પ્રાણ વહાલો છે. આપણે એમને આત્મહત્યા કરવાની સલાહ આપવા જેવું કુર હૃદય ન બનાવીએ છતાં આપણે જો એમની હાલત સુધારીએ નહિ તો એઓને કોઇ પણ રીતે જીવનનીર્વાહ કરવાની ફરજ પડશે આ વીસ હજારની ઉપરની સંખ્યામાંથી કેટલી વેશ્યાઓ (રૂપજીવીની) બનાવવી એની જવાબદારી સમાજને શીર છે. સ્ત્રીને વેચનારા મળવા બહુ મુશ્કેલ છે, પરંતુ જ્યાં સ્વાર્થ સધાતો હોય, જ્યાં પુરૂષનો વિકાર પોષાતો હોય ત્યાં પૈસા અને ઠોકરો જરૂર મળશે.

સમય આવ્યો છે કે જ્યારે માનવતાના દીવા જળાવવા પડશે. આ સ્ત્રીઓને સખાવત પર નીભાવો એવું કહેનાર એમનો વિનાશ શોધી રહ્યા છે. આપણે આ વીસ હજારની સંખ્યામાંથી ભિખારીઓ બનાવવી નથી. પરંતુ એમને માર્ગદર્શન દઇ પોતાના ઉદરનીર્વાહ કરવા માટે શક્તિમાન બનાવવાની જરૂરિયાત છે. એમની કરૂણ કહાણીઓ સાંભળી આપણું હૃદય જરૂર પીગળવાનું પરંતુ આપણી સખાવત અયોગ્ય ન હોવી

જોઈએ અને સખાવત ખરી ત્યારે કહેવાય કે જ્યારે સખાવત માનવીને તેના પગ પર ઊભાં રહેતાં શીખવે. દુઃખી દિલસોજી કે ખોટી સખાવત કરતાં સાચું માર્ગદર્શન ઉત્તમ છે. બની શકે ત્યારે આવી સ્ત્રીઓને પોતાના ઘરને બારણે પહોંચાડવી અને તે શક્ય ન હોય તો એમની શક્તિઓ ખીલવી તેનો ઉપયોગ કરાવી સ્વતંત્ર બનાવવી.

આશા છે કે આ દુર્ભાગીનીઓનો પ્રશ્ન સમાજ વધુ ગંભીરતાથી વીચારશે. સમાજનો ક્રુર પ્રહાર આ સ્ત્રીઓના હૃદયને પત્થર બનાવશે અને આ નમાલી સ્ત્રીઓ શેતાનજાદીઓમાં ફેરવાઈ સમાજને બોજરૂપ બની જશે. યાદ રાખો આ સ્ત્રીઓની વીપની પુરુષે આપેલી છે. એમને માટે સુખ તો હવે નથી પરંતુ શાંતીમય જીવન એમને મેળવી આપવું રહે છે.

શારીરિક ખોડ ઢાંકવાનાં કેટલાક ઉત્તમ કીમિયા

તમારો પોશાક તમોને સૌંદર્ય દેવામાં મદદ કરે છે કે તમારી ખોડ ઉઘાડે છે એ જોવું બહુ જરૂરી છે. નીચે આપેલા મુદ્દાઓ જરા ધ્યાનપૂર્વક તપાસી તમારા કપડાં વિગેરે નક્કી કરો.

ટૂંકી ગરદન—બંધ ગળું કોલર, ગળાના હાર વગેરે ટૂંકી ગરદનને વધુ ટૂંકી દેખાડે છે. જ્યારે પાતળાં છતાં ઉતરતાં ગળાંના પોશાકો એને ઊંચી દેખાડે છે.

પાતળું લાંબું મુખ—લાંબી લટકતી બુટીઓ, સીધા નીચા વાળ એનાં મોઢાંને વધુ લાંબું અને પાતળું સોરાયેલું દેખાડે છે. જ્યારે પાછળથી ગોળાઈ વધારે એ રીતે ઓળેલા વાળ અને ફ્રીલ બો વગેરેનું બંધ ગળું એની એ ખોડ ઢાંકી કાંતિમય બનાવે છે.

પાતળું એકવડિયું શરીર—એને ભરાવદાર બનાવવા માટેના ઘણા ઉપાયો નકામાજ બને છે. આવું શરીર ધરાવનારે બહુ બંધબેસતાં અને સાદી ફેશનનાં કપડાં પસંદ કરવાં નહિ. ઘેરવાળો સ્કર્ટ, સુંદર કારીગીરીની ગુરવાળી 'ડીઝાઈનો' એના એકવડિયા શરીર અને હાથને સુંદરતા દઈ શકશે.

જાડું ભરેલું શરીર—ખોરાકમાં નિયમીતતા અને સમતોલપણું તેમજ કસરત વિગેરેથી શરીરની જાડાઈ ઘટાડી શકાય છે. પરંતુ કેટલીક વેળા ઉંમર અને સંજોગોને લીધે સુંદર ઘાટવાળું શરીર ચરબીથી કદરૂપું બની જાય છે. તંગ કપડાં આવાં શરીરને તકિયા કે ગાંસડાનો દેખાવ દે છે જ્યારે ઢીલાં કપડાં એને વધુ જાડું દેખાડે છે, માટે આવા શરીરવાળાઓએ સહેલાઈથી શરીરમાં પેસી શકે છતાં બહુ તંગ નહિ એવાં કપડાં પસંદ કરવાં.

બટકાં માણસો માટે—જુની ડીઝાઈનનો છાપ યોગ્ય છે. સાથે જાડું શરીર હોય તો વેલવેટ, સૈટીન અને જાડાં કપડાંઓનો ઉપયોગ વધુ ન કરવો. રંગમાં ઘેરા રંગો વધુ માફક આવી શકે છે.

ચામડી—ઉજળી ચામડીને ખુલ્લા ગુલાબી આસમાની સુફેદ રંગો ખુબ શોભા દે છે. છતાં એ ચામડીને દરેક રંગો માફક આવી શકે છે. ઘઉંવર્ણની ચામડીને લીલા અને બ્રાઉનના 'શેડસ' ફોન, ક્રીમ વગેરે રંગો માફક આવે છે. જ્યારે કાળી ચામડીને ઘેરા છતાં ઉઠાવદાર રંગો જેવા કે

મોલ, વાયસેલ ફ્રીક, રસ્ત વગેરે સારા દેખાય છે.

આ મહિનાની ખાસ 'રેસીપીઝ'

ક્રીનપીઝના ઘુઘરા

જોઈતી ચીજો–વટાણા રતલ ૧, પટેટા રતલ ૦॥, સાકરીઆ કંદ શેર ૦॥, ઘી શેર ૧, કોથમીર મરચાં નીમક ખપ મુજબ, કાંદા ૨, હળદર, મરચાંની ભુકી તથા ખાંડ દરેક ચમચી ૦॥, સરકો ચમચા ત્રણ, બહારના પડ માટે મેંદો અથવા ચોખાનો આટો ટીપરી ૧, રવો ટીપરી ૧॥.

તરકારીને સમારી ઝીણા ટુકડા કરી તળવી. કોથમીર મરચું કાંદા બારીક કાપવા. કાંદા ઘીમાં બદામી રંગનો તળી કોથમીર મરચાં નીમક નાખી પાણી નાખી વટાણા ભેળી ચડવા દેવું. કકડા પરે ને તળેલી તરકારીના ટુકડા ભેળી પાણી સુકાય ને ઉતારી ઠંડુ પાડવું. રવામાં ૧, ચમચી નીમક નાખી બાંધવો. મેંદાનું ઘીમાં મોણ બનાવવું. રવાનો જાડો રોટલો વણી તે પર મોણ લગાડી આટો ભભરાવી બીડલું કરવું. એમાંથી છરીએ ટુકડા કાપી વળ આપી પુરી માફક વણવી. અંદર તરકારી મૂકી વાળી ફરતી કીનારીએ વળ આપી તળી કાઢવા. ગરમ ગરમ પીરસવા.

બદામની પુરી

ઠંડીની મોસમમાં ઘીથી લડબડતા વસાણા અને પાક તો બહુ ખાધા હશે છતાં એ હલકી જાતનો ઘીનો ખોરાક પુરતી તાજગી આપી શકતો નથી તો ગજવાંને પોસાય અને મગજને સ્ફુર્તી મળે એવી બદામની પુરી બનાવી જુઓ.

જોઈતી ચીજો–૧ રતલ બદામ, ૧ રતલ ખાંડ ઝીણી, ગુલાબજળ ૦॥ પોઈંટ, ૧ ચમચો ચોખાનો આટો.

બદામને ઉકળતા પાણીમાં બોળી, ઢાંકણુ ઢાંકી રાખવી. થોડે વારે છાલી ધોઈ અને લુછીને સુકવી નાખવી. ગોસ પીસવાના સાફ મશીનમાં બદામને પીસી કાઢી લેવી. અગાઉ હાથે ગુલાબજળ નાખતાં જઈ પાટા પર બારીક પીસવી. જોર મારવા જતાં તેલ છુટું પડી બદામનો કસ જતો રહે છે માટે પીસવામાં ખુબ કાળજી રાખવી. પીસેલી બદામમાં ખાંડ મેળવી થોડા વાર રહેવા દેવી. ખાંડ પીગળે ને ધીમે આંચે ચુલા પર રાખી ખુબ ફેરવ ફેરવ કરવું. ઘટ્ટ ગોળા જેવું, સુકું અને ચીકીવાળું, થાય ને ઉતારી ઠંડુ પાડવું. ઠંડુ પડે ને થોડું થોડું લઈ મરાળી, ચોખાના આટાનો હાથ લઈ પાતળી પુરી જેવું વણવું. પછી ઢાંકણ અથવા કોઈ પણ ધારવાળી વસ્તુએ કાપી કાઢી લેવું. એક કપડાં પર બધી પુરીઓ પાથરી હવામાં સુકાવા દેવી. સહેજ સુકી થાય ને ડાબડામાં ભરવી. ઉપલા સામાનમાંથી સાધારણ મોટી ૧૦૦ પુરીઓ થશે.

પ્રથમ ગુજરાત પારસી પરિષદ

એક સમીક્ષા

સમીક્ષક : અભય

મારું કામ એક સમીક્ષક તરીકેનું છે–અને પ્રેજ્યુડીસ વિના મારાં હૃદય–અને બુદ્ધિને સમતોલ રાખીને પરિષદ વિષે કાંઈક લખવાનું નીર્ધાર્યું છે. સમીક્ષકનું કાર્ય વિવેચક રૉજર્સના શબ્દોમાં કહું તો આવું છે–" His business is to describe, to analyse, to illustrate and compare."[1] એટલે અત્રે પરિષદના કાર્યવાહકોના મિત્ર તરીકે થોડા વખત હું અદૃશ્ય થઇ જાઉં છું.

આવી પરિષદો શા માટે ?

મને તમને અને સૌને એ પ્રશ્ન થશે. સ્વાભાવિક રીતે આપના સમાજના એક ભાગે તો રીતસરનો જ આનો ઉહાપોહ મચાવ્યો પણ છે ને પરિષદના કાર્યકરો, યોજનારાઓ વિ. માટે શબ્દોનો બંદોબસ્ત પણ કીધો છે. ઉતાવળે બધું જોયા વિના મોઢી દેવાની આપણી મનોવૃત્તિમાંથી આવી પિછાણ વિનાની બધામણો પરિણામી છે; એટલે તે ઉપર આંખ આડા કાન કરી ને એટલું જ કહી શકાય કે આવી પરિષદો જરૂરની છે અને ઘણાં કારણોને લીધે પ્રથમ તો આપણે બધાં એકઠાં થઇ શકીએ છીએ, આપણા વિચારોની આપ લે કરી શકીએ છીએ. વિદ્વાનોનો સંસર્ગ સાધી શકીએ છીએ. સમાજવાદ તરફ ઢળતા યુગની નવીન વિચારશ્રેણી આવી પરિષદોમાંથી મેળવી શકીએ છિયે. ભલે બોલાએલી વસ્તુઓ તત્ક્ષણ અમલિયાતી સ્વરૂપ પામતી નહિ હોય, છતાંયે આવી પરિષદો આપણી સાંસ્કારિક પ્રવૃત્તિઓ (Cultural activities)ના પ્રતિક સમાન છે.

તા: ૨૫, ૨૬, ૨૭ ડિસેમ્બર

સુરતની ગુલાબી ઠંડીવાળી એક રવિવારે–તા: ૨૫ મીની સવારે પરિષદનું કામકાજ શરૂ થાય છે. પરિષદના તંબુની અંદર શું થાય છે તે જોવા પહેલાં પરિષદના તંબુ વિષે અને તેની બહારના વાતાવરણ વિષે થોડીક મહેરનજર કરીશું. ધૂળવાળા સુરત શહેરમાં પણ સુંદર અમેરીકન ગાડીઓમાંથી સુંદર ગણાતા–સભ્ય ગણાતા–ઘણા સભાસદોને ઉતરીને પોતાનો બિલ્લો લેતા હું જોઉં છું. પોતાની રસીદ બતાવીને બિલ્લો સ્વીકારતા ઘણા સભ્યોના મુખ પર હું ઉલ્લાસ અને આવતી કાલની આશા જોઇ શકું છું. બાલ્યા અને યુવાની, તેમજ મધ્ય અને વૃદ્ધાવસ્થાની ચઢ ઉતર ભરતી ઓટ સમા ઉમંગને નિહાળી શકું છું. મંડપ બહુજ કલામય રીતે શણગારાયેલો છે. અંદરથી ક્રીસ્મનું સંગીત મંડપની કલા સાથે કુસ્તી રમતું હોય એવું લાગે છે. કાર્યકરો કે જેમણે મહિનાઓથી માથાફોડ કરેલી લાગે છે–તે પરિષદમાં શરૂ થનાર કાર્યક્રમ વિષેની ધમાલમાં પડેલા જણાય છે. બહાર બિલ્લા આપનાર ભાઇઓ નામ નોંધનારા સજ્જનો, પરિષદ ગ્રંથ ખપાવનાર સ્વયંસેવકો, ઑર્ગનેજ અને ટેકનીકલના સ્કાઉટ અને સ્વયંસેવકોની શિસ્ત અને કામગીરીથી તો હું છક જ થઇ ગયો છું. પરિષદના મંડપની સજાવટ ટૂંકમાં કહું તો 'કોઇ ચીજ' હતી. અંદર દોઢથી બે હજાર ખુરશીઓ હોય એમ લાગે છે. મંચ પણ સાદો છતાં ભવ્ય છે. ગુજરાતના ગામડાં અને શહેરોમાંથી આવતા સભ્યોના અફળાઇ ઝીંકાઇ ને વ્યથાયુક્ત થએલાં મોઢાંને નૈસર્ગિક આનંદ સૂઝે છે. હું થોડોક મુગ્ધ થયો અને થોડોક ખુશ થયેલો અંદર મારી જગા લઉં છું ત્યારે શ્રી નસરવાનજી વકીલને શરૂઆતનું વિવેચન કરતા જોઉં છું. એમની ભાષા અને સીધી દોર વહી જતી વાક્છટા સુંદર છે. તે પહેલાં દસ્તુર ડૉ. હોરમજદયાર મીરઝાંએ

1. Rogers: "Fine Art of Reading".

હમખંદગી કરાવી લીધી છે. શ્રી નસરવાનજી વકીલ પરિષદ–પ્રમુખની સુંદર ઓળખાણ આપે છે. ડૉ. બલસારા વિષે ટૂંકમાં ઘણું કહી દે છે અને પછી શરૂ થાય છે ડૉ. જાલ ડી. બલસારાનું શરૂઆતનું વિવેચન.

પરિષદ–પ્રમુખનું ભાષણ

'સમાજ' જેવા શબ્દને અંગ્રેજીથી બોલવા જેવા લોકણીના એક બે અપવાદ સિવાય ડૉ. બલસારાનું સારુંય ભાષણ અતિ ઉચ્ચ કક્ષાનું છે. ડૉ. બલસારાના વિવેચન માટે "તાજેતા વિચારો ભર્યા વ્યવસ્થિત શબ્દો" એમ હું કહી શકું. વિવેચનમાં કશુંયે ઉપર છલ્લું તત્વ મને તો જણાયું નથી. સમાજનાં દરેક પાસાંઓની ધીમે ધીમે એમણે છણાવટ કરી છે. રાજકારણ અને અર્થશાસ્ત્ર તથા સમાજશાસ્ત્ર ઉપરના એમના વિચારો આજે પારસી સમાજ માટે ઘણા જરૂરના છે. દોડતા યુગમાં કાંઇ નહિં તો ચાલતાં શીખવાની હવે આપણને ઘણી જરૂર રહે છે. રાજકારણમાં પારસી યુવક સંપૂર્ણ જાગૃત થાય એવી ઇચ્છા કયો અભાગ્યો રાખી ન શકે? મહાન સાહિત્યથી મહાન પ્રજા બની શકે છે. આપણી કોમનો સાહિત્ય વિષયક સ્વાદ કોઇક ઉતરતી પંક્તિનો છે; છતાં હજી તે દિશાએ જેવું જોઇએ તેવું કાર્ય થતું નથી. ડૉ. બલસારા કહે છે તે સાચું જ છે કે–"સાહિત્યનો અભાવ દૂર કરવા માટે પ્રથમ જરૂરિયાત કોઇપણ એક ભાષા ઉપરના કાબુની છે" પારસીઓ ઉંચુ ગુજરાતી સાહિત્ય સમજી શકતા નથી એના કારણો છે. પારસી પત્રકારિત્વ અને આપણા પારસી લેખકોએ આ દિશામાં જેટલું પણ કરવું જોઇતું હતું તેટલું હજીસુધી કીધું નથી; એટલેજ ગુજરાતીને પોતાની કરી બેઠેલા પારસી સમાજને "સારી, સાદી પરંતુ શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષા" વિષે પરોક્ષ સ્થાન આપવામાં આવે તો હું માનું છું કે આ ચંચળ અને ભોળી કોમને "હિંદુસ્તાની" ભાષાને પોતાની ભાષા પણ કરવી પડે તો તેમાં ભારેખમપણું કશુંય જણાશે નહિ. કારણ જેમ હિંદુસ્તાનીમાં સંસ્કૃત અને ફારસીની બહેનપણી જેવી ઉર્દુ ભાષાનું સંમિશ્રણ છે તેજ રીતે ગુજરાતી ભાષામાં પણ સંસ્કૃતને ગૌર્જર અપભ્રંશની સાથે સારા પ્રમાણમાં ફારસી શબ્દો જળવાયેલા છે; એટલે હિંદુસ્તાનમાં વસવા માટે, બોલવા માટે અને હિંદુસ્તાનમાં પોતાની સંસ્કૃતિ–સાહિત્ય અને બીજાં અંગો દ્વારા જાળવવા માટે હિંદુસ્તાની ભાષાની આવશ્યકતા તો રહેશેજ–એટલે ડૉ. બલસારાની એ ભાષા અપનાવવા વિષેની હિમાયત તદ્દન કુદરતી છે: એમાં અણુજાજતું કશું નથી. આર્યન ભાષા–વિભાગની એ બન્ને બહેનોની શુદ્ધ કામગીરિ સિવાય આપણાથી જરાપણ આગળ વધી શકાવાનું નથી. સારી હિંદુસ્તાની જાણવા માટે સારી ગુજરાતી પણ જાણવી તો પડશેજ.

પરિષદના પ્રમુખ તરીકે કેળવણી અને સખાવતનાં ધોરણમાં ફેરફાર કરવા વિષેની એમની અર્થસૂચક હાકલ આપણા સમાજના ગુલઅવલીઓના કાન ઉપર પડે એમ ઇચ્છા રાખી શકાય. હું તો માનું છું કે પારસી સમાજનો એકેએક સભ્ય આ ભાષણ વાંચે અને તે ઉપર અમલ કરવાને સાચી ઉલટથી તત્પર થાય. પરિષદનાં સારાં ભાગ્યે ડૉ. બલસારા જેવા વિદ્વાન કાર્યકર એને મળ્યા છે. હું તો આશા રાખું છું કે પરિષદને જે હજી વધુ કાર્ય કરવાનું છે તેમાં ડૉ. બલસારાનું માર્ગદર્શન વધુ ઉપયોગી થઇ પડવાનું છે. ડૉ. બલસારામાં વિદ્વતા, અનુભવ અને કાર્યવિવેક (Discrimination in work) છે. એનાથી પારસી સમાજને જરૂરજ લાભ થવાનો છે. અને સ્હવારની બેઠક ખતમ થાય છે.

તા. ૨૫ મીની સાંજથી ઠરાવોની શરૂઆત

—૨૫ મીની સાંજની બેઠકમાં બે ઠરાવો રજુ કરવામાં આવ્યા. પ્રથમ ઠરાવ હિંદ

સ્વતંત્ર થયું તે માટે આનંદ પ્રદર્શિત કરવાનો હતો. એ ઠરાવ મૂકતાં દસ્તુરજી ફરામજ પોટ્ટ આઝાદીના ખપ્પરમાં ખપી ગયેલા વીરોને દર્દભરી અંજલી આપી હતી. શ્રી બેજન દલાલનાં ટેકો આપતાં વિવેચન બાદ આપણા સમાજ સેવક શ્રી બરજોરજી ભરૂચાના શબ્દો મનન કરવા યોગ્ય હતા. શ્રી બરજોરજીએ કોંગ્રેસના નેતાઓની કામગીરિ વિષે નિર્દેશ કરીને રાષ્ટ્રપિતા ગાંધી બાપુને એક લાગણીની અંજલી આપી હતી. આ ઠરાવમાં લાગણી તી, એટલે લાગણીની મૃદુતા આગળ બુદ્ધિની શુષ્કતા હતી જ નહિ. આ બાબે મેતાં બધા વિવેચન કરનારાઓની સહૃદ-તા મને ખૂબ ગમી છે. બીજો ઠરાવ ખેતીવાડીને લગતો હતો. પારસી ખેડુતની અત્યારની સ્થિતિને સુધારવા અને ખેતી-વાડીને લગતી શાસ્ત્રીય કેળવણી આપવાને આગ્રહ કરતો આ ઠરાવ સરદાર દાવર સાહેબે મૂક્યો હતો તેને ટેકો આપતાં બે પ્રવચનો ખરેખરી માહિતિથી ભરેલાં હતાં. શ્રી જમશેદ ગઝદર અને શ્રી જમશેદ સાગર જેવા જાણકારોના ખેતી વિષયક વિચારોનો આપણા સમાજે ખૂબ લાભ ઉઠાવવો ઘટે છે. એ ભાઈઓએ તો જાહેર રીતે ભાષણો અને લેખો મારફત ખેડુત અને ખેતી વિષે કહેવું અને લખવું જોઈએ. આંકડાવાર માહિતિ આપતાં એ ભાઈઓનાં ભાષણોની નોંધ, એ ભાઈઓ વિસ્તારીને ફરીથી છપાવે એવી આશા રાખું છું

૨૫ મી ની સાંજની બેઠકનાં આ બન્ને ઠરાવો ઉપર ટૂંક વિવેચનો પ્રમુખ તરફથી થયાં હતાં. સમાજશાસ્ત્ર (Sociology) ના અભ્યાસી ડૉ. બલસારાના બધા ઠરાવો ઉપરનાં આખેરી ભાષણો (Summing-up lectures) પણ ગ્રંથસ્થ થવાં જરૂરી છે. પરિષદનું આ દિવસનું કામકાજ અત્રે ખતમ થાય છે. આજની રહવારની હાજરી પણ ઠીક ઠીક કહેવાય એટલીજ ! સુરતના હમદીનોમાં આટલો પ્રચાર મહોલ્લે મહોલ્લે કરવા છતાં સુરતવાસીઓની નાની હાજરી શરમાવા જેવી હતી. જો કે અત્યારે ગુજરાતનાં ઘણા ગામોમાં છે તેમ વૃષ્ટિને ગોળીને કમાયા ગયેલા યુવાન વર્ગનો અત્રે ચકિ કાંઈ શકાય નહિ; છતાં આ તો રજાના દિવસો હતા અને હું એ મારી ધારણામાં આશાસ્પદ હતો. ઠરાવો ઉપરનાં ભાષણો સાંભળવા કરતાં રાતના રંજન કાર્યક્રમમાં લગભગ હાજરી દોઢથી બે હજારની હતી. એજ બતાવે છે કે આપણા સમાજને "હસવું; હસી લેવું; હસી કાઢવું."—એ વિ. હજી પ્રિય છે. હું તો આશાવાદી છું—એટલે એ સારી વૃત્તિ હજી વધારે ઉત્કૃષ્ટ વૃત્તમાં ફેરવાશે એવી આશા રાખું છું. રાતના કાર્યક્રમમાં ભરૂચવાસી બહેનોનાં નૃત્ય–પ્રયોગો જો કે 'સર્વોત્તમ' કહી શકાય તેમાંનાં ન હતા, છતાં 'સુંદર' કહી શકાય એવા તો હતા જ. બહેન જીનવાલા આ દિશામાં વધુ મહેનત કરતાં હોય એમ મને લાગ્યું છે. લલિત–કલાની આ દિશા-માંના આ બહેનોના સુંદર પ્રયાસ માટે મારા હાર્દિક અભિનંદન !

હવે નવસારીના બહેનોનો રાસ—ગરબા વિ૦ નો કાર્યક્રમ. પુજ્ય માતાજી રાજ-રત્ન બાઈમાય દાસુની રાહબરી હેઠળ અને કુ૦ રતી ભાગલ્યા તથા નાજૂ કર-ફરીઆની દોરવણી હેઠળ નવસારીના બહેનોનો આ કાર્યક્રમ કલાને તેનાં સર્વાંગ સંપૂર્ણ નિર્દોષ (innocent) સ્વરૂપમાં હાજર કરતો હતો. સાદાઈથી એ ગરબીઓનું સૌંદર્ય અધિક જણાયું હતું. પૂજ્ય બાઈમાયના આવા પ્રયાસોમાં મેં શુદ્ધ નીતિ–તત્વ અને શિષ્ટને પ્રથમ સ્થાન અપાયેલાં હંમેશ નિરખ્યાં છે. આ ગરબીઓમાં સૂરાવટ આપતા ભાઈ બસુ સોની (દડંગવાડકર) ને ભૂલી શકાય નહિ. આ બહુ ઓછાબોલા અને શરમાળ પ્રકૃતિના કલાકાર તો નવસારીના પારસી-ઓમાં ખૂબ જાણીતા છે. મને એ ભાઈ ખૂબ આશા આપતા જણાયા છે. શાસ્ત્રીય સંગીત (Classical music)

માં પારસીઓની આબિરૂથી કેળવવાનું કાર્ય આ નવસારીમાં કરે છે. ગરબીની સુરાવટ માટે તેમજ પોતેજ ગાયેલાં ભજનો માટે ધન્યવાદ. ભાઇ ચંદ્રશેખર પંડ્યાના સૂરથી પણ હું આકર્ષાયો છું અને તેની પણ અત્રે નોંધ લેવી આવશ્યક ગણું છું. નાટકો ઘણા સારાં હતાં—સારી રીતે ભજવાયા હતા. ભાઇ રતન માર્શલનું કામ લોકોને પસંદ પડ્યું હોય એમ લાગતું હતું. સમગ્ર રીતે રંજન-સમિતિએ પણ ખૂબ શ્રમ લીધો હોય એવું લાગતું હતું. છેક મોડી રાતે ૨૫ મીનો કાર્યક્રમ સફળ રીતે સમાપ્ત થયો હતો.

તા. ૨૬ મી

ગઇ કાલ કરતાં કાંઇક મંદ ઉત્સાહથી આજનો કાર્યક્રમ શરૂ થયો હતો; છતાં નાનીશી હાજરીમાં પણ ખાનબહાદુર કાવસજી વકીલના વિવેચનથી ઉત્સાહ આવ્યો હોય એમ લાગતું હતું. એ છઉ Not out અહાબરે ત્રીજો ઠરાવ બહુ અસરકારક શબ્દોમાં રજુ કીધો હતો. આપણા ટ્રસ્ટ ફંડની રકમો સરકારી લોનમાંજ રાખી મૂકવાથી હવેની પરિસ્થિતિમાં એ. પ્રથા આપણા સમાજને હિતકર નથી એ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં બતાવ્યું હતું. ગામની પારસી પંચાયતો સાથે મુંબઇની પારસી પંચાયત જોઇએ તેવો વ્યવહાર રાખતી નથી એ સૂર મુંબઇગરાઓ માટે કાન પર લેવો જરૂરી લાગે છે. ખાનબહાદુર કાવસજી આ ઠરાવ ઉપર બોલવાને બે રીતે લાયક હતા. એક તો એઓશ્રી સુરતની પંચાયતના માનવંતા સેક્રેટરી સાહેબ છે, એટલે બાગાયતની બાબતમાં એમનું માર્ગદર્શન ઘણું ઉપયોગી કહી શકાય એમાનું છે. અને બીજું તો પોતે રહ્યા એક પ્રખર ધારાશાસ્ત્રી, એટલે પારસીઓના અંગત કાયદા બાબે પણ બોલવાનો એમનો પુરેપુરો અધિકાર ખરો. અને આ બન્ને ક્ષેત્ર વિષે એમની અર્થસૂચક દલીલો પારસી જનતા સમક્ષ ધરાય એવી અપેક્ષા રાખું તો તે અસ્થાને નહિ ગણાય. એ ઠરાવને ભાઇ સ્પાવક્ષ વકીલ (કોયાજી) ની 'સ્ટેટીસ્ટીક્સ' ભરી છણાવટથી અપાયલો ટેકો મારા મનમાં હજી એવો ગર્વ ધારણ કરે છે કે પારસી કોમમાં હજી સારાં એવાં કાયદાના જુવાન ભેજાંઓ પડ્યાં છે. એ ભાઇનું કાયદાનું જ્ઞાન જબરજસ્ત છે. 'અંગત કાયદાઓ' (Personal laws) માં ક્યા ક્યાં સુધારા અને ક્યા ક્યા નવીન રચનાત્મક વધારા થવા જોઇએ તે વિષેની એમની માહિતિથી મને લાગે છે કે સ્થાયી સમિતિમાં આ વિષય પર કાર્ય કરવાને માટે એમને લેવામાં આવ્યા હોત તો ઠીક થાત; છતાં પણ આ ભાઇ સેવાભાવી, "સોલીસીટર છે: કાર્યકરોના લંબાવેલા હાથને કદીય એમણે પાછો ઠેલ્યો નથી અને કાર્ય કરવાના સમયે તો ખાનબહાદુરના અનુભવ અને જ્ઞાન સાથે ભાઇ સ્પાવક્ષની ઉત્સાહી છતાં વિવેકશીળ પ્રવૃત્તિઓનો સાથ જરૂર મળશેજ એમ મારી ખાતરી છે.

નવસારીના બહેન નાજુ એરચ કરકરીઆએ ચોથો ઠરાવ મૂક્યો. એ બહેન સારૂં બોલી શકે છે. બોલેલું સોંસરૂં પેસી જાય એવી એમની છટા છે. ગૃહઉદ્યોગ અને સ્ત્રી વિષેના આ ઠરાવ ઉપરનું એમનું વિવેચન સાંભળી મને સાચેસાચ લાગ્યું છે કે નાજુ બહેને કહ્યા પ્રમાણે પારસી સમાજની આ બહેનો કામ કરે તો ખરેખર ભિખારીપણાને ઉત્તેજન આપતી આ 'ડોલ્સ' ની રૂઢિઓ તો તુરત બંધ થઇ જાય. ગૃહઉદ્યોગનું પારસી સ્ત્રી-જીવનમાં કેવું અને કેટલું મોટું સ્થાન છે એની વિગતો આ સાદી છતાં ટેકીલાં બહેન પાસેથી જાણવા મળી છે. આ ઠરાવની ઉપરના વિવેચનને એમણે સુંદર ઓપ-સાથ આપ્યો હતો. એ ઠરાવને ટેકો આપનારો બે બહેનો કુ. શેલ નીમચવાલા અને કુ. ગુલ કોમાજીને મારાં અભિનંદન પાઠવું છું. બહેન

નીમચવાલાનો હિંદુસ્તાની ભાષા પરનો કાબુ જોઇ મને ઘડીભર એમ થયું કે "હિંદુસ્તાની શીખ્યો તો ઠેઠું ?" જેવી સ્પષ્ટતાથી આ ભાષામાં એમણે ગૃહઉદ્યોગ વિષેના વિચારો દર્શાવી આ ઠરાવને ટેકો આપ્યો તેવી સ્પષ્ટતા કોઇ રાષ્ટ્ર ભાષા કોવિદમાંયે ભાગ્યેજ હશે. બ્હેન કોયાજી પણ નવીન વક્તા હોઇ એમની જબાનદરાજીથી વિચારોનું ગાંભીર્ય, શબ્દોની ભભક અને ગળાંના મોટા અવાજથી ઢંકાઇ જતું હતું. સમગ્ર રીતે જોતાં સુરત અને નવસારીનાં આ બહેનોએ મને એમ બતાવી આપ્યું છે કે ગુજરાતની પારસી સ્ત્રીઓ પણ પ્રગતિવાન કાર્ય કરવાને તૈયાર છે.

પાંચમો ઠરાવ સાહિત્યને લગતો હતો વડોદરાવાળા પ્રોફેસર સોહરાબ વાડીઆની ગેરહાજરીમાં બ્હેન વખારીઆ એ ઠરાવ તેમજ તે ઉપરનું વિવેચન વાંચી ગયાં હતાં. પ્રો. વાડીઆએ સાહિત્યકારો પ્રત્યેની આપણી બેકદરદાની વિષે ખાસ નિર્દેશ કીધો હતો. આ ઠરાવને પ્રથમ ટેકો આપનાર યુવાન સાહિત્યકાર ભાઇ મિન્નન દેસાઇએ સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ માટે વાંચનાલયો, અભ્યાસવર્ગો વિ૦ની આવશ્યકતા દર્શાવી 'રાગિણી' તેમજ સાપ્તાહીક 'દેશ' વિષે નિર્દેશ કીધો હતો. બીજો ટેકો આપનાર ભાઇ એ. શેરયારજીનાએ પારસી સમાજ માટે 'સસ્તુ સાહિત્યવર્ધક કાર્યલય' જેવી સંસ્થાની જરૂરિયાત વિષેનો ઇશારો કીધો હતો. ભાઇ મહેર નાણાવટીએ બાળકોની સાહિત્ય વિષયક કેળવણી વિષે કેટલાક સુંદર વિચારો દર્શાવ્યા હતા. પ્રો. વાડીઆ અને પ્રથમ ટેકો આપનાર ભાઇએ કવિશ્રી અરદેશરની કદરશનાસી વિષે પારસી સમાજને જાગૃત થવાની અરજ કીધી હતી. ૨૬ મીનું સ્હવારનું કામકાજ આમ સફળતાપૂર્વક ખતમ થયું હતું.

સાંજની બેઠકમાં છઠ્ઠો ઠરાવ સ્વતંત્ર ધંધા ઉદ્યોગ માટેનો હતો. એ. બરજોરજી કામદાર (વકીલ) પારસીઓને નોકરી છોડીને આગળની પેઠે ધંધા ઉદ્યોગ તરફ પોતાનું લક્ષ દોરવાની ઠાકેશ કીધી હતી. તે ઉપર શેઠ ફીરોજ ભરૂચા ટેકારૂપે ઘણું બોલ્યા હતા, જેમાં "ટેકનીકલ કેળવણી"ની હીમાયતનો સૂર પ્રધાનપણે સંભળાતો હતો. ઠરાવ ઉપરની ભાઇ ફીરોઝ કલ્યાવાલાની વિવેચના પણ સુંદર કહી શકાય એમાની હતી.

આ ઠરાવને સમેટી લેતું ડૉ. બલસારાનું વિવેચન મને ખૂબ ગમ્યું છે રશિયા ને બીજા શહેરોના દાખલા આપીને એમણે જણાવ્યું હતું કે સુંદર રીતે જીવી શકાય એટલું વેતન આપતી નોકરી કરવામાં કશું જ ખોટું નથી. બધા જ ઉદ્યોગ અને ધંધા કરે એવી હિમાયત લગાર અશક્ય અને હવાઇ કહી શકાય. એમના સમતોલ વિચાર ખરેજ માર્ગદર્શક છે; કારણ કે તેમાં લાગણીના ઘોડા ઉપર ગાંભીર્યથી કરેલા વિચારોની લગામનો અંકુશ છે.

આખી પરિષદમાં સૌથી સુંદર જો કોઇ બોલ્યું હોય તો તે અમદાવાદવાળા, પ્રો. ફીરોઝ દાવર હતા. આ 'સંત પ્રાધ્યાપક'થી હું જેટલો આકર્ષાયો છું તેટલો બીજા કોઇ બોલનારથી તેમ થયો નથી. પત્રકારિત્વનો ઠરાવ મુકીને પત્રકારિત્વના પિતા મરહુમ મોબેદ મર્ઝબાનજીને એમણે ભાવભરી અંજલી આપી હતી. અને પછી પારસી છાપાંઓમાં આવતી વાર્તાઓ, ફીલ્મના પાનાંઓ રેસ અને ઘોડાઓની યાદીઓ પર ખરેખરૂં માર્ગદર્શક અને દર્દભર્યું વિવેચન કીધું હતું. આજના સમાજને આપણા છાપાઓ કઇ રીતે ઉપયોગી થઇ પડે તે ઉપર પણ સારી છણાવટ કરી હતી. એમનું ગાંભીર્ય, શબ્દનું લાઘવ, વિચારોની સ્પષ્ટતા વિ. ખરેખર સર્વોત્તમ કહી શકાય એમાંના હતાં. ભાઇ રતન માર્શલે આ ઠરાવને ટેકો આપતો જે વિવેચન કીધું હતું તે ચિરઃસ્મરણીય રહેશે. આ ભાઇની કાર્યકુશળતા ગજબની

કહી શકાય એમાંની છે. પરિષદો વિષે ઠરાવોની ભાષા ઘડવી કે મંડપના પ્લાન આપવા, કે સુરતને મહોલ્લે મહોલ્લે ફરવું, કે ગુજરાતને ગામે ગામ રખડવું, કે સઘળાનો પત્રવ્યવહાર રાખવો તથા મંચ પરથી જાહેરાતો કરવી, નાટકમાં ભાગ લેવો યા ઠરાવો ઉપર વિવેચન કરવાં વિ. એટલું બધું કાર્ય એમણે કીધું છે કે મુરબ્બી બરજોરજી ભરૂચાના શબ્દોનો પડઘો પાડું તો 'રતન માર્શલ જેવા યુવાનોને પરદેશ મોકલી ને સારું ઉત્તેજન આપવાની જરૂર છે.' 'રાગિણી'ના સહતંત્રી ભાઈ જાલ કાટપીતિયાએ આ ઠરાવને ટેકો આપ્યો હતો.

પારસીઓની શારીરિક કેળવણીના સંબંધે ઠરાવ મૂકતાં મેજર સોરાબ બામજીએ તે જૂના જમાનાની કસરતોને ફરી સ્થાન આપવા અને કહેવાતી 'ક્લબો'ને રૂખસદ આપવા જોરદાર અરજ કીધી હતી. અંગત દૃષ્ટાન્તો આપીને સામાન્ય સિદ્ધાંતો દર્શાવતું એમનું વિવેચન પારસીઓના નબળા પડતા બાંધા વિષે ચેતવણીનાં રણશીંગડાં સમાન હતું. આ ઠરાવને ભાઈઓ મહેર નાણાવટી તથા કાવસજી ગણુદેવીઆએ અસરકારક શબ્દોમાં ટેકો આપ્યો હતો. ૨૬ મીનું કામકાજ (ઠરાવો અંગેનું) પૂરું થયું હતું. રાતના રંજન કાર્યક્રમમાં લોકોને શાસ્ત્રીય સંગીતની મોજ મળી હતી. પંડીત ઓંકારનાથજીનાં પારસી શિષ્ય બહેન પીરોજા દસ્તુરે બાગેશ્રી અને માલકૌંસ જેવા શાસ્ત્રિય રાગો ગાયા હતા અને બીજાં ભજનો સુંદર રાગદારીમાં ગાયાં હતાં. સુરતમાંના એમના અચાનક આગમનથી આ કાર્યક્રમ તુરત ગોઠવાયો હતો. લોકોએ ખૂબ શાંતિથી આવું સુંદર સંગીત સાંભળ્યું હતું. બહેન પીરોજા જેવાં સંગીતજ્ઞ બાનુનો લ્હાવો મેળવવા સાચેજ પરિષદ ભાગ્યશાળી બનેલી કહેવાય. આ કાર્યક્રમમાં ઓંકારનાથજીની હાજરી ખાસ ધ્યાન ખેંચે એવી હતી. વંદેમાતરમના સૂરોની હલક રાતના શાંત વાતાવરણમાં પથરાયા બાદ સૌ વિખરાયાં હતાં.

તા. ૨૭ મી

આજે સ્હવારના ત્રણ ઠરાવો છે. ૧૦ મો ઠરાવ, ૯ માની આગળ મૂકાય છે. ધર્મને નામે ચાલતા વહેમો અને ધતીંગો સામે નાખુશી જાહેર કરતો આ ઠરાવ છે. વળી જરથોસ્તી ધર્મનું ખાસ શિક્ષણ આપણી કોમમાં જારી થાય એવો આગ્રહ કરતો આ ઠરાવ દસ્તુર ડૉ. હોરમજદિયાર મીરઝાંએ મૂક્યો હતો. ધર્મનું પ્રગતિકરણ (Evolution) તેની વ્યાખ્યા, સર્વ ધર્મોમાં જરથોસ્તી ધર્મનું સ્થાન એ વિ. ની સંસ્કારી ભાષામાં છણાવટ થઈ હતી. 'મીશનરી' આવેશમાં ખ્રીસ્તી પાદરીઓ ઉપર પણ બોલાયું હતું. ઠરાવ ઉપરનાં ટેકો આપનારાં વિવેચનો લાગણીના આવેશ વિનાનાં અને પૂર સાવચેતીથી વિચાર કરીને બોલાયાં હતાં. આ બોલનારાંઓમાં મુખ્ય એરવદ એરચ દાબુ, દસ્તુરજી બોદ અને બહેનશ્રી ગુલબાનુ વાડીઆનાં નામો મૂકી શકાય. આ ઠરાવ ઉપર શ્રી માણેક મહેતા બોલ્યા હતા અને જેને જવાબ આપવા ફરીથી દસ્તુર ડૉ. મીરઝાં ઉભા થયા હતા. અને વાતાવરણ કાંઈક ગરમ થયું હતું; ફરીથી શ્રી મહેતાએ બોલવાની માગણી કરતાં પ્રમુખશ્રીએ રજા આપી ન હતી એ કારણે કે ધર્મને લગતી ચર્ચાઓ, સમજુતીઓ, વિ. બારા ભેગા મળી, શાંતિથી અને સહિષ્ણુતાથી કરવી જોઈએ. પ્રમુખશ્રીની કાર્યદક્ષતા, અજબ પ્રકારની અને સુંદર હતી.

પછીનો ઠરાવ ટ્રસ્ટ કારોબારીઓના સંગઠનને લગતો હતો. હમેશની સાદી શૈલીમાં તે શ્રી બરજોરજી ભરૂચાએ મૂક્યો હતો. કોમના આ સાચા સેવકની સહૃદયતાને સાંભળવાની આટલી પણ ધીરજ શું આપણે કેળવી ન શકીએ? વરસમાં એકાદ પ્રસંગે આ કારોબારીઓ ભેગા મળે અને પોતાની સંસ્થાઓ વિષે વિચારણા ચલાવી

કર્યું સક્રિય કાર્ય કરે એવો આ ઠરાવનો મુખ્ય સુર હતો. અમદાવાદવાળા શેઠ ખેજનજી ભેયવાળાએ સાદી પરંતુ શુદ્ધ ભાષામાં તેને ટેકો આપ્યો હતો. એને વધુ ટેકો આપનાર ડૉ૰ હરધવાલાના ભાષણમાં મને ઉત્સાહ અને આવેશ તેમજ સહૃદયતા અને ખેલદિલી જણાયાં હતાં.

અગિયારમો ઠરાવ નવસારીની ટાટા કન્યાશાળાના પ્રીન્સીપાલ ફરામરોઝ ખરડીએ મૂક્યો હતો. શાળાની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં યોગ્ય ફેરફારો કરવાની સુચના કરતું એમનું ધીર, ગંભીર ને શૌષ્ઠવ ભર્યું વિવેચન કેળવણીની દિશામાં ખુબજ પ્રેરણા આપે એવું હતું. એને શ્રી. તલાટી અને શ્રી સરકારીએ ટેકો આપ્યા બાદ ૨૭ .મીનું રહેવારનું કામકાજ પૂરું થયું હતું.

સાંજની બેઠકમાંનો ઠરાવ સખાવત ઉપર હતો. એરવદ એરચ દાબુએ લાગણીવશ (Sentimental) થઈને કરવામાં આવતી સખાવતો પર અંકુશ મુકવો જોઈએ એવી, આ ઠરાવ દ્વારા અરજ કીધી હતી. "ભીખરી આપી ભીખારી ન રાખો" એ કવિશ્વરની પંક્તિ તે વેળા મને યાદ આવતી હતી. આ ઠરાવને ટેકો આપતાં ઘણું મનનીય વિવેચન શ્રી ડોસાભાઈ દેસાઈએ કીધું હતું. કેળવણીના વિષયમાં કરાતી સખાવતો, તેના લાભાલાભ વિ. ઉપરનો કટાક્ષમય નિર્દેષ યાદ રહી જાય એવો હતો. યોગ્ય અને ચોક્ખા શબ્દોમાં પારસી સખાવતની ગેરરીતિઓ બાબે

શ્રી ડોસાભાઈ તેમજ શ્રી અરદેસર દાબુએ સંભાષણો કીધા હતાં. જે બાદ પ્રમુખનું છેવટનું વિવેચન, આભારવિધિ, વિ. બરોબર સમયસર પૂરાં થયાં હતાં. રાતના હળવો રંજન કાર્યક્રમ રજુ થયો હતો.

છેવટે

પરિષદ સફળતાથી પાર ઉતરી છે. આ લેખમાં વ્યાકરણના, વર્તમાન તેમજ ભૂતકાળના એમ બન્ને પ્રયોગો કરવા પડ્યા

મહેનત કરવી, પરસેવો પાડવો એ અમારા દેશમાં એક માનભરી મગરૂબી અને બહાદુરીનું ચિહ્ન ગણાય છે.

—સ્ટેલિન.

છે. પરિષદના મંડપની સામે બોરડ્નેજમાં એક સુંદર પ્રદર્શન ગોઠવવામાં આવ્યું છે. આ છપાશે ત્યારે તે પણ ખતમ થઈ ગયું હશે. ગુજરાતની કલા, કારીગીરિ, હુનર ઉદ્યોગ વિ૰ અત્રે સ્થાન પામ્યાં છે ચિત્રકારોમાં શિયાવક્ષ ચાવડા, માણેક દોરડી, પીલુ પટેલ, નોશીર દાબુ જેવા યુવાન ચિત્રકારોનાં ચિત્રો ખાસ નજરે પડે છે. ગુજરાતી સાહિત્યમાં પારસી લેખકોએ જે જે સર્જ્યું છે તેમાં કવિશ્રી ખબરદારનાં પુસ્તકો, શ્રી જહાંગીર તેમજ શ્રી. ભીખુ દેસાઈનાં પુસ્તકો, ડૉ૰ તારાપોરવાલા અને શ્રી ફીરોજશાહ મહેતાની સાહિત્ય કૃતિઓ તથા રતન માર્શલની કૃતિઓ ધ્યાન ખેંચે છે. દાદર વેલફેર સેન્ટર, તેમજ આરટીઝાઈઝ કે ભેલપાડવાળાના સ્ટોલ્સ પણ પારસી થાપણ અને પારસી ઉદ્યોગ વિષે આપણું ગર્વભર ધ્યાન ખેંચે છે. આવું ભવ્ય પ્રદર્શન ગોઠવવાને માટે પણ ડૉ. કોન્ટ્રેક્ટર, શ્રી. સરકારી અને બીજા મદદનીશ ભાઈઓએ ખૂબ મહેનત કરેલી હોય એમ લાગે છે. પ્રદર્શનમાં લોકોને જવા આવવાને માટે બોરડ્નેજના સ્કાઉટ ભાઈઓએ જે મહેનત ખડે પગે કીધી છે તે આફ્રીન પુકારવા જેવી છે. આ પરિષદે પોતાનો ગ્રંથ પણ બહાર પાડ્યો છે જેની સમીક્ષા આવતા અંકે લઈશું.

પરિષદના ખાસ કાર્યકરો શ્રી માર્શલ, શ્રી વકીલ, શ્રી તલાટી, ડૉ. કોન્ટ્રેક્ટર, શ્રી સરકારી તેમજ એવા અન્ય ભાઈઓ અને બહેનોના એ અંગેના પરિશ્રમનો વિચાર કરું છું ત્યારે લાગે છે કે ગુજરાતના પારસી યુવાનો જે ધારવા માગે તે કરી શકે છે!

ુઆરી ૧૯૪૮

રાગિણી

પ્રકાશક : રાગિણી પબ્લીકેશન્સ
મેનેજર : ફ્રેડી ડી. દમણીઆ
તંત્રીઓ : મીનુ દેસાઇ, જાલ કાટપીટિયા
વ્યવસ્થાપક તંત્રી : પીરોજ ર. મઉ

સ્ત્રીઓનું પાનું : કુ. પીરોજા ગણદેવ્યા, સંગીત : મા. બચુભાઇ સોની, ધર્મ અને તત્વજ્ઞાન : ડૉ. ઇરચ જે. એસ. તારાપોરવાલા, જાતીયજ્ઞાન : ફિરોજશાહ મહેતા, જ્યોતીષ શાસ્ત્ર : કાંતિલાલ તિજોરીવાલા, સિનેમા : પીરોજ મઉ, ફળશાસ્ત્ર : વૈદ હોરમસજી આચારીઆ, રાજકારણ : કુંવરશાહ લાલા, હાસ્ય-કટાક્ષ : પરવેઝ બી. બીલંડીવાલા.
છૂટક નકલ : આઠ આના, વાર્ષિક લવાજમ : રૂપિયા ૭, પરદેશ શીલીંગ બાર.

પુસ્તક ૧ | ફેબ્રુઆરી ૧૯૪૮ | અંક ૫ મો

અનુક્રમણિકા

નિમંત્રણ

આવો રસિક મારા આવાસે આવજો,
દિલથી નિમંત્રું છું આવજો જી રે!

આંસુ ભરેલ પેલા દિલના અબોલ બોલ
હાલવવા સુખેથી આવજો જી રે!

કૂણા કો' હૈયાંની કૂણી કો' ગોઠડીને
ગીતે નચવવા લાવજો જી રે!

હૈયે વસેલ મીઠી કોયલની બોલીને
ગાઇ કવિતમાં રેલાવજો જી રે!

દુઃખોથી ટમકંતા મૂગા આ તારકોને
સાગરનો મારગ બતાવજો જી રે!

રાતે મહેકતી રાતની રાણીને
હૈયે છૂપી વાત લાવજો જી રે!

આવો તો વહેમ વિના સાફ દિલે આવજો
રંક તણી ઝૂંપડીએ આવજો જી રે!
ગીતોને સુણવા ને ગીતો સુણાવવા,
દિલથી નિમંત્રું છું આવજો જી રે!

બેજન ન. દેસાઇ.

મોતજ બિચારૂં હારી ગયું છે બાપુ તો જીતી ગયા છે.

સત્યનો સંત ચાલ્યો ગયો છે. ન્યાય અને ઇન્સાન્યતનો જીવતો જાગતો ફિરસ્તો કાયમી શાંતિમાં પોઢી ગયો છે. પૃથ્વિનાં લાખ લાખ તપેજ મળે તેવો અહિંસાનો એક મહાન પયગંબર ધરતી ઉપરથી વિલીન થઇ ગયો છે.

ગાંધીજીનું અવસાન થયું છે. એ અવસાનના સમાચાર આજે માનવાને હૈયું તો ના જ કહે છે. એ અવસાનના વિચાર માત્રને પણ દિલમાં દાખલ કરવા દિલ પોતેજ ના પાડે છે. છતાં—માનવું પડે છે કે બાપુ ગયા છે! જગતના તે વંદનિય પયગંબરો, ઇશુ ખ્રિસ્ત અને ભગવાન બુદ્ધની પંગતમાં બાપુ તો બિરાજમાન થઇ ગયા છે.

ભલેને એક બેરહેમ જલ્લાદની ગોળી સંત ગાંધીજીને વિંધી ચુકી હોય.

તે હિચકારા નરાધમનાં હૃદયમાં માનવતાનું નામ નિશાન ન હતું.

તે પાગલને ભાન ન હતું કે ધરતીના એક ફિરસ્તા ઉપર ગોળી ચલાવીને, ખુદની પોતાની જ ભારત મૈયાનાં હૈયાને તે વિંધી ચુક્યો છે.

પણ અફસોસ હવે નકામો છે. આખી જગતનો કોઇ નામાંકિત શહેનશાહ એ મૃત્યુ પામે તો તેને ન મળે તેવું અનુપમ માન સત્યના એ ફિરસ્તાને મળ્યું છે.

અમર શહીદીનાં મોતે હસતે હસતે ફૂલની શૈયા ઉપર કાયમી પોઢી ગયેલા બાપુ તો દુનિયાનાં માનપાન લઇને ગયા છે. મોતજ બિચારૂં હારી ગયું છે અને જીતી તો બાપુજ ગયા છે. મોત ઉપર કાયમી વિજય મેળવીને હસતા હોઠોએ બાપુ તો સદાની શાંતિમાં પોઢી ગયા છે.

ભલેને કોઇ કહે કે ગાંધીજી ગયા છે, પરંતુ ગાંધી બાપુ કોઇ કાળે જનાર નથી. શારીરીક તાકાત વગરનાં એક નિર્દોષ માસુમ બાળક જેવા એક વૃદ્ધ ડોસા ઉપર ગોળીઓ છોડનાર તે બેરહેમ હયવાન ગોડસે પણ જો એમ માનતો હોય કે તેણે ગાંધીનો વધ કીધો છે તો તેમાં તે હજી પણ ગોથું જ ખાઇ રહ્યો છે. સંતો અને સત્યના ફિરસ્તાઓને, તપસ્વીઓ અને પયગંબરોને, મારી નાખવાની માનવીની તો શું પરંતુ

કુદરતની કોઇ શકિતની પણ તાકાત નથી.

બાપુજી!

સત્યના ફિરસ્તા!

ભારતની બુઝાઇ ગયેલી રોશની.

અહિંસાના એ પયગંબર!

અને

માનવતાના સંત ગાંધીજી!

તમારી અમર શહીદી અને તપસ્વી જીંદગી ઉપર અમારાં કોટિ કોટિ વંદનો છે.

મીનુ દેસાઇ

યેહ તો ભગવાન થા, ઉન કો ભી માર દિયા?

'રાગિણી'ના એક કાર્યકર ભાઇ, જે દિવસે રાષ્ટ્રપિતાનાં કરપીણ ખૂનની ખબર આવી, તે સમયે મુંબઇના એક ગીચ લત્તા ઉપરથી પસાર થઇ રહ્યા હતા. જામેલાં ટોળાં આગળ એક ખાનદાન અંગ્રેજ સ્ત્રી આવી અને પૂછવા લાગી. આખો વાર્તાલાપ નીચે મુજબ છે:—

અંગ્રેજ સ્ત્રી:–ક્યા હુવા?

એક ભાઇ:–ગાંધીજી કા ખૂન હુવા.

અંગ્રેજ સ્ત્રી:–હેં! ગાંધીજી કા ખૂન! યેહ તો ભગવાન થા, ભગવાન! ઉનકો ભી માર દિયા?

આંખે આવેલું આંસુ લુછતા અમારા કાર્યકર ભાઇ ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા.

જાતીય જ્ઞાન

લેખક

ફિરોજશાહ રૂસ્તમજી મહેતા

[ગોઠવણ મુજબ બીજા રવિવારે નવાનગરના ડા. સ્વાવક્ષ ડાલાસનાં મકાને ફીરોઝ અને શીરીન, જાતીય વિજ્ઞાનની સમજણ લેવાને આવે છે]

ફી:—તમે ગયા રવિવારે, જાતીય અંગ અને જાતીય જ્ઞાન સંબંધી લોકોમાં ખોટી શરમ કેમ પેઠશ થઇ તેનાં રહસ્યને લગતો કંઇક ઇતિહાસ કહેવા માગેલો તે જણાવશો, ડોક્ટર?

ડા:—ચાલો ત્યારે આજે એ બાબત લઇએ.

આ 'શરમ' આવી ક્યાંથી ?

ડા:—બચ્ચાંઓ! તમે કોઇ દહાડે કદી એવો વિચાર કરેલો કે ખુદાએ જેમ આપણાં શરીરના બીજા બધાં અવયવો (parts) બનાવ્યા છે તેમ આ જાતીય-અંગો પણ બનાવ્યાં છે, છતાં એ બે વસ્તુના સંબંધ બાબેની આપણી મનોવૃત્તિ (mentality) માં તેમજ તેમને સમજવા વિચારવાના આપણા વર્તાવ (treatment) માં આ જુદાપણું અને આ ફેર શા માટે?

શી.—અરે આપણ લોકો એવું બધું વિચારતાં હોય ત્યારે જોઇએ જ શું? ખાણીપીણીનો ને "બાસ કરનાં બારીક શરમ" નો વિચાર કરતાં અટકે ત્યારની!

ડા.—તમે જાણો છો—એ શરમ કેમ પેદા થઇ તે?

ફી.—કદાચ કુદરતીજ ને આપમેળે, માણસજાત ત્યારથી પેદા થઇ ત્યારથી જ એ શરૂ થયેલી હોય?

ડા.—નહીં—નહીં જ. પૃથ્વી પરની સહુથી પહેલી, તમામ નગ્ન અને જંગલી પ્રજાઓના મગજમાં આવી શરમ ઉપજવાનો કે શરમવાનો ખ્યાલ વરીક થયો અશક્યજ છે. અત્યારે પણ ઘણીએક જંગલી પ્રજાઓમાં એવી શરમ છેજ નહીં, તો પછી જગતમાં માનવીઓની હસ્તી સાથેજ એ શરમ પણ હસ્તીમાં આવે એ 'ઇમ પોસિબલ' છે. સાંભળો આ 'શરમ'નો ભેદ જાણવો હોય તો એની પાછળ માણસજાતને લગતો કંઇક ઇતિહાસ રહ્યો છે તે સમજવાની અગત છે.

શી.—તે શું?

ડા.—પૃથ્વીના આરંભકાળમાં અને તે પછીથી પણ ઘણા ઘણા લાંબા સમય સુધી, કુદરતમાં અને માનવીઓમાં બનતા દરેક બનાવ કે રચના પાછળ, રીલીજીયસ કે પાગનરૂપી ખુદાઓની અને દેવ દેવીઓની હસ્તી તથા કારવાઇ મનાતી હતી. એમ અનેક દેવ-દેવીઓમાં અને ખુદાઓમાં માનનારા લોકોને જ્યારે સહુથી પહેલી વાર ભાન થયું કે જાતીય ભાગોને લીધેજ પશુ, પંખી અને ઇન્સાન જાતનું જન્મવું થાય છે ત્યારે કુદરતી, તેઓએ પોતાના અનેક દેવદેવીઓને માનનારા સ્વભાવ પ્રમાણે આ જાતીય ભાગોને પણ અદ્ભુત અને ચમત્કારી માનીને તેમને Deified (ડીફાઇડ) એટલે કે તેમને દિવ્ય માને દેવતાઇ તાસીરવાળા ગણવા માંડ્યાં.

ફી.—પછી?

ડા.—પછી વાત કંઇક આગળ વધી. હવે જ્યારે સ્ત્રી પુરુષના જાતીય ભાગો એમ દિવ્યતાને પામ્યાં એટલે કે 'ડીવાઇન' થયાં એટલે પછી એ ... આકારોની પણ મૂર્તિઓ બનવા લાગી અને દેવદેવીઓની મૂર્તિમાં ... સમાવી દઇ તેને તેઓ પૂજવા લાગ્યા ... આ એક

જાતની તેઓને થયેલી નવી અજાયબી-માંથી ઉપજેલા વહેમનું અને તેમની અજ્ઞાનતાનું જ પરિણામ હતું. પૃથ્વી પરની આ પહેલી માણસજાતોને આ અમુક અંગો (parts)ની બનાવટ તથા તેની રચના વગેરેની શું ખબર હોઇ શકે? તેમને શરીર વિદ્યા કે જાતીય જ્ઞાનની સમજ પણ નહીં જ. એટલે જેમને આપણા દેશમાં જ્યારે પહેલવહેલી આગગાડી દાખલ થયેલી ત્યારે તેનાં 'એનજીન'ને 'દેવ' માનીને, સ્ટેશનો પર, બાપડાં અભણ, અજ્ઞાની, વહેમી લોકો તેને નાળિયેર ધરાવી, હાથ જોડી પગે લાગી તેની પૂજાપાઠો કરતા, તેમ દુનિયા ઉપરની તે પહેલી માનવજાતો આ જાતીય ભાગોને એકદમ દેવતા સ્વરૂપ માન આપવા જેટલા અંતિમ છેડા ભણી ઘસડાઇ જવા પામી અને અહીંથી લિંગ પૂજાની પહેલવહેલી સરૂઆત થવા માંડી.

લિંગ પૂજા : પૂર્વના દેશોમાં

ડા.—આજે પણ પૂર્વના દેશોમાં અને આપણાં હિન્દુસ્તાનમાં લિંગ પૂજા હજીયે ચાલે છે. અલબત્તાં જાતીય ભાગોને દિવ્ય અથવા તે ભાગો પાછળ તેનો કોઇ દેવતા છે એમ માનીને નહીં પણ તમામ પેદા-યશની હસ્તી અને વૃદ્ધિનાં સાધન તરીકે સમજીને લિંગ (પુરુષના જાતીય ભાગની આકૃતિની)ની અને યોનિ (સ્ત્રીના જાતીય ભાગની આકૃતિની)ની પૂજા હજીયે ચાલે છે.

ફી.—એટલે 'વહેમ'ની સાથે જેમ અજ્ઞાનતા તેમ ફિલસૂફી પણ જોડાયેલી હોય છે તો ખરી!

ડા.—હા, દુનિયામાં એવું ચાલે છે તો ખરૂં! ખોટું અને ખરૂં—સારૂં અને નરસું—ફાયદાકારક અને નુકશાનકારક એ બે પાસા સાથે સાથેજ ચાલે છે. વિવેકી (discriminating) જનોએ તો જે કાંઇ કે ખરૂં, સારૂં અને ફાયદાકારક હોય તેનેજ માનવું અને સ્વીકારવું.

ફી.—વાજબી કહ્યું ડાક્ટર!

ડા.—જાપાન જેવા સુધરેલા કહેવાતા મુલકમાં આજે પણ, કોઇ કોઇ જગાએ કેટલાક ન્હાના દેવતાઓની મૂર્તિઓ પુરૂષ લિંગના આકાર સાથની જોવામાં આવે છે. વાંઝણી જાપાનીઝ સ્ત્રીઓ બાળક આવે એવી આશાએ આ મૂર્તિ-ઓની ખાસ માનતા માને છે, તેની આગળ પૈસાની ભેટ ધરે છે અને તેની પૂજા કરે છે. વળી પૂર્વના કેટલાક દેશોમાં તો, આમલા વખતમાં, લગ્ન થયા બાદ વાંઝિયાપણું રહે તેના આગ-મજથી લઇ રાખેલ: એઓની જરૂરી ધાર્મિક ક્રિયા તરીકે, આવી લિંગ મૂર્તિઓ વડે સ્ત્રીઓ પોતાની કૌમારાવસ્થા (Virginity)નો ભંગ પણ કરાવતી આવા માઠા રિવાજો પરથી તમે જોઇ વિચારી શકશો કે 'ધર્મ'ને નામે માણસો અજ્ઞાનતાથી વહેમને વશ થઇ મૂર્ખાઇ જ નહીં, પણ અનીતિનાં અને પરાધીન માર્ગ પર ઉતરી પડે છે. હિન્દુસ્તાનમાં જપાનમાં અને પાસિફિક મહાસાગરમાં આવેલા અનેક ટાપુઓમાં આ દુષ્ટ 'ધાર્મિક રિવાજ' એક કાળે હતો. બેબિલોન અને મેસોપોટેમિયાની સ્ત્રીઓ પણ આ પ્રથાને વશ હતી. ઉત્તર આફ્રિકામાં રહેતા પ્રાચીન આરબો 'ભૂંડી નજર'ને ઉતારવા તેમજ ભૂત-ડાકણોને દૂર રાખવા પોતાના તંબુઓના દરવાજા ઉપર ગાય, ઘોડી અથવા ઉંટડીના જાતીય ભાગોને ટાંગતા હતા અગર તેની જગ્યાએ એ આકારોનાં ખડબચડાં કદરૂપાં ચિત્રો ટાંગી દેતા. અલબત્ત તે કાળે ચિત્રકળા નહીં જેવી હોવાથી તેમાંથી પછી જાતીય અંગોને મળતા દેખાય તેવા કોઇ કોઇ બીજા આકારો બની જતા. ઘોડાના નાળ (Horse Shoe)ના નસીબદાર સગનવંતા આકાર જેવું ચિતામણ પણ એમજ પ્રકટવા પામેલું.

ફી.—ડાક્ટર, એ તમે શા આધારે કહી શકો છો?

જાતીય જ્ઞાન સાથે માનવશાસ્ત્રનો સંબંધ

ડા.—માનવશાસ્ત્ર યાને Anthropology નાં પ્રયોગના કંઇક અરજા અભ્યાસના

આધારે.

શી.—તો ડાક્ટર, તમને એન્થ્રોપોલોજી જાણવાની શું જરૂર?

ડા.—અમારી ડાક્ટરી વિદ્યાને અને એન્થ્રોપોલોજી તથા સાઇકોલોજી વગેરે તાલુક ધરાવતી અનેક બીજી વિદ્યાઓ સાથે સંબંધ છે. જેમ દરેક ધર્મના આજના ધર્મ અભ્યાસીઓને ધર્મનો ઇતિહાસ વગેરે જાણવા એન્થ્રોપોલોજીનું જ્ઞાન લેવું જરૂરી હોય છે તેમ જાતીય જ્ઞાન સારૂ પણ એક ડાક્ટર લેખે અને એક શોખિના ભણેલા આદમી લેખે ઘણું નહીં તો થોડું પણ એન્થ્રોપોલોજીનું જ્ઞાન અમારે જાણવું જોઇએ. એટલું જ નહીં, પણ જો બીજો કોઇ યુવક કે યુવતિ જ્ઞાની થવા ઇચ્છતાં હોય તેવાઓએ પણ કાંઇ નહીં તો સારાવાર સારાં એન્થ્રોપોલોજીના ગ્રંથોમાંથી થોડું ઘણું જાણી લેવું અગત્યનું છે. Sex સાથે તાલુકો ધરાવતા રિવાજો કેમ બંધાયા અને તેમાંથી કેવા કેવા ઉભા થયા તે એન્થ્રોપોલોજીનાં વાચનથી જણાય છે. ને બચ્ચાંઓ! હમણાં તમારી આગળ જે રિવાજો હું વર્ણવી રહ્યો છું, તે કંઇ તમને કહી સંભળાવવાને ખાતર કહેતો નથી, પણ જાતીય જ્ઞાન અને જાતીય અંગો વિષે ઇન્સાન જાતમાં ખોટી શરમ કેમ આવવા પામી તેને લગતી સમજણના એક જરૂરી પ્રસ્તાવ પાને દીવાયા લેખે કહી સંભળાવું છું. શીરીન—શીરોજ, ગેર સમજુતી નહીં થાય તેથી હું તમને આગાઉથી કહી રાખું છું કે વગર કારણનું હું તમારી આગળ કશું રજૂ કરીશ નહીં. ખાસ કારણ વગર જાતીય જ્ઞાનની એક પણ બાબત તમે મ્હારે મોઢેથી સાંભળશો નહીં. મને મ્હારી ફરજનું અને તેને લગતી જવાબદારીનું પૂરું ભાન છે.

શી. અને શી.—ને ડાક્ટર, અમે કોણની આગળ આ જ્ઞાન લેવા બેઠાં છીએ તેનું પણ અમને પૂરું ભાન છે!

પાશ્ચાત્ય પ્રાચીન લિંગપૂજા

ડા.—થેન્ક યુ! સાંભળો ત્યારે આગળ: તમારે એમ નહીં સમજવું કે આગળ ફક્ત પૂર્વનાજ દેશોમાં એવું હતું. એ પ્રકારના રિવાજો અગાઉ પશ્ચિમમાં પણ હતા. પ્લેટો, પાઇથેગોરસ અને એરીસ્ટોટલના જમાનાઓની પણ આગમજ અને તે પછી પણ લાંબા કાળ લગી, અનેક દેવદેવીઓને માનનારી પશ્ચિમની પ્રજાઓમાં આ લિંગપૂજા હતી. પ્રાચીન ઇટલીના ઇસરનિયા નામે શહેરમાં એનો પ્રચાર બહુજ હતો. ઇ. સને ૧૮૦૫ માં ધરતીકંપ થવાથી એ આખા પ્રાન્તનો નાશ થયો. પુરાતન હરક્યુલિયમ અને પોમ્પીઆઇના ખંડિયેરોમાં સ્થાપેલા 'Secret Museum' માં જાતિય અંગોની પૂજા બતાવતા પ્રકારોની મૂર્તિઓ આખા યુરોપ ખંડના જુદા જુદા ભાગોમાંથી એકઠી કરીને રખાયેલી હજીયે જોઇ શકાય એમ છે. 'A Discourse on the Worship of Priapus' નામના ગ્રન્થમાં પ્રાચીન રોમનોની આવી લિંગપૂજાની સત્ય હકીકતો લંબાણથી વર્ણવવામાં આવી છે. આવી જાતનો પૂજાપ્રકાર કેવળ રોમનોમાં જ નહીં પણ અસલ જર્મનોમાં અને બ્રિટિશ ટાપુઓના કેટલાક ભાગોમાં પણ ચાલુ હતો એવું તવારીખ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે. તે જમાનામાં, કોઇક દેશોમાં પુરૂષના જાતીય અંગને તો વળી કોઇ મુલકોમાં સ્ત્રીનાં જાતીય અંગને સર્વ શક્તિમાન લેખે ગણવામાં આવતાં હતાં; તથા એ અંગોમાં અદ્દભુત શક્તિઓ રહેલી છે એમ ખરેખર મનાતું હતું. દાખલા લેખે, ઇજિપ્તના એક રાજકર્તાએ જે જે મુલકો સર કર્યા ત્યાં ત્યાં તેની ફતેહની યાદગીરી લેખે તેણે જે કીર્તિસ્થંભો (*Obelisk*—સ્મરણ મિનાર) ઉભા કર્યા તે દરેકની ટોંચે તેણે સંજ્ઞાચિહ્ન (Symbol) તરીકે સ્ત્રીના જ જાતીય અંગને કોતરાવ્યું હતું. વળી પ્રાચીન આયર્લન્ડમાં દેવળોનાં આંગણામાં જે આકૃતિઓ રાખવામાં આવી હતી તે માત્ર સ્ત્રી જાતીય અંગનેજ દાખવનારી હતી.

શી:–એવા રિવાજોમાં ત્યારે એ લોકને કોઈ કંઈ શરમ તો નહીં જ ?

ફી:–શરમ બી નહીં ને કંઈ સન્માન દેખાડી આપવાની ધારણા બી નહીં.

ડા:–અલબત્તાં ધારણા કોઈ જાતની ગંદી કે ખરાબ નહીં, પરંતુ એ ખાસું બતાવી આપે છે કે તે વેળાએ સામાન્ય માનવજાત હજી દરેક વાતને અને વસ્તુને વિદ્યાની અગર વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ જોવા માનવને તબક્કે આવી પહોંચેલી નહિં. જે વસ્તુમાં તેને અદ્‌ભુતતા કે અસાધારણ બળ કે શક્તિ જણાય તેને તેઓ દિવ્ય માન ને મોટાઈ આપી દેતા. અને પછી તે માન અને મોટાઈની લાગણીને તેઓ કાંઈને કાંઈ સ્મારક (Memorial) રૂપે પ્રત્યક્ષ કરી દેતા, અને પછી તે એક ધાર્મિક અગર સામાજિક રિવાજ જેવો થઈ જતો.

એક ઉપરથી બીજે છેડે

શી:–પણ ત્યારે આ અંગો વિષે માણસજાતમાં ખોટી શરમ કેમ આવી.

ડા:–એજ વાત ઉપર તો હું આવી રહેલો છું. સાંભળો, પૂર્વકાળે જાતીય અંગોના સબંધમાં જે કાંઈ કે આવા રિવાજ હતા તેમાં જ્યારે છેકજ અતેકૂ થવા માંડ્યું ત્યારે તેની વળતી અસર (Reaction) થવી જ જોઈએ તેમ ફેરફારનો વખત આવી લાગ્યો. એક બાજુએથી સાધારણ લોકો બુદ્ધિમાન બનતાં ગયાં–બીજી બાજુ એથી પાછળથી બહાર પડેલા નવા નવા ધર્મોની અસરને લીધે મૂર્તિપૂજા સામે લડત થવા માંડી ત્યાં અનેક દેવ દેવીઓને માનનારી લિંગપૂજક પ્રજાઓ, કુદરતી જ, તેમનાથી વિરુદ્ધ વિચારવાળા લોકો સાથે અથડામણમાં આવી પડી. 'મૂર્તિમાં નહીં' માનનાર એવી નવા બીજી સમજદાર પ્રજાઓ આ વહિવાત, વહેમી તથા અનીતિજનક પૂજાઓથી ચમકી ઉઠી. તેની સામે ધિક્કાર દેખાડવા અને ત્યાનત વર્ષાવવા લાગી.

ફી:–એમ કરવામાં તેઓ વાજબી હતા.

ડા:–ખચિતજ વાજબી હતા; પણ જેમ ઘડિયાળનું લોલક એક છેડેથી બીજે છેડે ગયા વિના રહેતું નથી તેમ એક વહેમી અને અનીતિમાન રિવાજ પ્રત્યેની લડત જ્યારે હદ કુદાવે છે ત્યારે નીતિના નામે તે નીતિના હિમાયતીઓ વધતું ઓછું જે એક જાતનું નૈતિક ઝનુન (Moral Fanaticism) બતાવે છે, તે ઝનુન જરૂર તેઓને છેકજ બીજે છેડે ઘસડી લઈ જાય છે. આ બાબતના સબંધમાં પણ એમજ થવા પામ્યું.

ફી:–તે શું ?

નૈતિક ઝનુન ખોટી શરમને ઉપજાવે છે

ડા:–ફીરોજ દીકરા, કદાચ તેં જોયું હશે કે જેમ ધાર્મિક ઝનુન બતાવવામાં ધર્મગુરૂ વર્ગ આગળ જ હોય છે અને પડે છે તેમ નૈતિક ઝનુન દેખાડવામાં અને તેને આગળ વધારવામાં અને લોકોમાં ફેલાવવામાં ધર્મગુરૂ વર્ગજ મોખરે આવે છે. મૂર્તિપૂજકોની સામે થનાર ધર્મગુરુ વર્ગે જ્યારે પોતાની લડતને ધાર્મિક જોશથી ઉપાડી લીધી ત્યારે તેઓએ હદ જ વાળી નાંખી તેઓ 'સેન્સ' (સમતોલપણું) ચૂક્યા.

શી:–તે કેમ ?

ફી:–તે એમ કે જાતીય અંગોની થતી પૂજામાં બિચારાં જાતીય અંગોનો તો કંઈ દોષ હતો જ નહીં–તેઓ તો શરીરના બીજાં બીજાં બધાં અંગો જેવાંજ નિર્દોષ, છતાં લિંગપૂજક મનુષ્યો જોગા એ બાપડાં કુદરતી અને નિર્દોષ અવયવો પણ 'ગંદા' ગણાવા લાગ્યાં. હવે જ્યારે એક વેળાએ એક ચીજ ગંદી જ ગણાઈ તો પછી રહેતે રહેતે તે 'શરમાવા જેવી' એટલે કે 'બેશરમ' ગણાવા લાગી. આ 'બેશરમ'માંથી પછી તે 'પાપી' ગણાતી થઈ અને છેવટે એ બાપડાં કુદરતે અને કિરતારે આપેલાં તમામ સારાં, પવિત્ર નિર્દોષ અવયવો

'છૂપાં' 'ગુપ્ત' 'Secret' અને નહીં' ઉચ્ચારવા કે **નહીં** બોલવા જેવાં થઇ પડયાં. **એમ લિંગપૂજન સામે લડત ચલાવતાં ખુદ લિંગ પોતે જ નાહક શરમ ભરમની વાત થઇ પડી!**

ફી:–એમ જો માણસો વિચારનું 'બેલેન્સ' ગુમાવી દે તો તો પછી અંગોનાં નામો વગીક ઉચ્ચારવામાં તેમને શરમ ભરાઇ જાય!

ડા:–ખરૂં છે–તેવું જોવામાં આવે છે તેથી તો, મેં જેમ ગયા આતવારે કહેલું તેમ મહાત્મા ગાંધીજી જેવાને પણ એવી ખોટી શરમને વખોડી કાઢવાની જરૂર જણાઇ હતી. એવી ખોટી શરમને અપનાવી લેનારાં માણસોના મન જ પછી એવી એક ચંચળાઇ (capriciousness) પર આવી જાય છે કે તેઓને જાતીય અંગોના સુઘડ ને સભ્ય લેખાતાં નામો ઉચ્ચારતાં પણ એકજાતની આંચકી ને શરમ મનથી લાગે છે. આથી થાય છે શું કે, મન શુધ્ધ રહેવાને બદલે ઉલટું ગંદું બને છે એવી હદ ઉપર માણસ ઉતરી પડે તેને હું મનની વિશુધ્ધતા (Refinement) નહીં કહું પણ 'Dirty mind' or 'diseased mind' એટલે કે એકજાતની 'મનની ગંદાઇ'જ કહું.

શી:–હું નહીં ધારતી કે શીખેલાં ભણેલ એવાં 'કંનડ'' મનવાળાં માણસો એવી ખોટી શરમ રાખતાં હોય.

ધર્મના નામે [illegible]નની પણ નિન્દા

ડા:–હું અંગત અનુભવ ઉપરથી કહું છું કે અનેક [illegible]માં શીખેલા ભણેલાં કહેવાતાં [illegible]નુઓને અને ગ્રહસ્થોને મેં જોયાં [illegible] છે. જ્યારે માણસોના મન એટલી હદ સુધી અવળી કિસમે ચંચળ બની જાય છે ત્યારે કોઇ કોઇને તો કેમ અંગેને [illegible]નાં વસ્તુનું નામ ઉચ્ચારતાં પણ [illegible]રમ પેદા થાય છે! એમાં પણ તેઓને બેશરમી અને અવિવેક જણાય છે. આવી આડી ફાટેલી શરમને લીધે તો કોઇ કોઇ ખ્રિસ્તી ધર્મપંથોનાં શિક્ષણોમાં તો, લગ્નના કુદરતી પવિત્ર રિવાજને તથા પરણેલી જિન્દગીને પણ નહીં માંડીવાળી શકાય એવાં એક **'ન છૂટકેનાં પાપ'–'An unavoidable Sin'** લેખે જાહેર કરવામાં આવ્યાં છે. મારૂં તો એવું માનવું છે કે sex-સંબંધી આવી ખોટી શરમમાંથીજ 'ઇન્સાન પાપમાંથી પેદા થયું છે' અને 'માણસ જાતેજ sinful છે' એવો 'sin'ને નામનો એકજાતનો રૂદન પાટલો કોઇ કોઇ દિશાઓથી આપણા વાંચવા સાંભળવામાં આવે છે.

ફી.–ખોટી શરમનું આ કેવું ખોટું પરિણામ!

આપણી ફરજ

ડા:–એમ, છેવટે જ્યારે એકવારની વાજબી અને શુભ લડત મિજાન (balance) ગુમાવે ત્યારે તે અંતે મૂર્ખાઇ પણ દાખવે, તે પ્રમાણે આ જાતીય અંગોનાં નામ ઉપર અને તેને લગતી સમજણ તથા જ્ઞાન ઉપર secrecy નો એટલે કે છૂપાપણાનો પડદો પડી અજ્ઞાનતા, લજ્જાદંભ, ખોટી શરમ અને ચુપકીદી વગેરે, સુધરેલાં શીખેલાં કહેવાતાં લોકોમાં પણ પ્રવેશવા પામ્યાં. એનું ખેદકારક પરિણામ આપણાં માતપિતાઓએ, આપણે પોતે અને આપણી ઓલાદે ખમ્યું છે અને આજે પણ ખમે છે. તો પછી આપણી ફરજ આ હાનિકારક અજ્ઞાનતામાંથી બાહેર આવવાની હોવીજ ઘટે. એ બાબે દરેક સુજ્ઞ અને સજ્જન નરનારીનો ખાસ ધર્મ એજ હોવો જોઇએ કે આ સર્વેથી અગત્યનાં જાતીયજ્ઞાન પ્રત્યે તેણે પોતાની તારૂણી (prejudice) ને તથા ચિન્તાને દૂર કરવાં અને તેને લગતું જ્ઞાન બને એટલું સંપાદન કરી પોતાનાં ફરજન્દોને પણ યોગ્ય રીતે સમજાવીને આપવું. ચાલો સાહેબજી બચ્ચાંઓ–આવતા રવિવારે આપણે વધુ વાતચીત કરીશું.

વિવેચક અને કલાકાર

માનવીનાં જીવન ઘડતર અને તેના વિકાસમાં કલા કેટલું અનુપમ સ્થાન ધરાવે છે તે આ લેખમાં રંગદર્શી કલાકાર શ્રી. સ્યાવક્ષ ચાવડા બતાવી આપે છે. શ્રી. ચાવડા ગુજરાતના એક નામી કલાકાર છે, છતાં વિવેચકને દાવે નહીં પરંતુ એક કલાકારની દૃષ્ટિએ કલાનું વિવેચન કરવામાં કલાકારો ભેગા વિવેચકો કેવો ફાળો આપી શકે તે તેઓએ ઓલ ઇન્ડિયા રેડિયોનાં મુંબઇ સ્ટેશન ઉપરથી એક વાર્તાલાપ મારફત બતાવી આપ્યું હતું. તે તમામ મુદ્દાઓને મધ્યસ્થ રાખતો આ સર્વાંગસુંદર લેખ, ગુજરાતની કલા-સમૃદ્ધિને અને ગુજરાતના કલાકારોને સરસ માર્ગદર્શન પુરું પાડશે.

—તંત્રીઓ.

આધુનિક કલાનો વિકાસ અને પ્રજામાં દિવસે દિવસે વધતો જતો કલાનો રસ જોતાં વિવેચક અને કલાકારના સંબંધનો પ્રશ્ન ચર્ચવા યોગ્ય બને છે. આજની જનતામાં આપણે શીખેલા ભણેલા વર્ગને જ તપાસીએ તો, ઘણી નાની સંખ્યા છે કે જે કલાને કાંઇક અંશે સમજી શકે છે અને એમાં રસ લઇ શકે છે.

મારૂં માનવું છે કે વિવેચકની છાયા જો કે કલારસિક અને કલાકાર બન્નેની ઉપર હોય છે જ પરંતુ કલારસિકને એ વધારે મદદરૂપ પુરવાર થઇ છે. કલાકારના કામમાં એની આસપાસના વાતાવરણની છાયા હોય છે. એ ઉપરાંત બીજા કલાકારના ચિત્રો જોવાથી એને કેટલેક અંશે દોરવણી મળી રહે છે. પરંતુ નવી દૃષ્ટિ અને દોરવણી તો વિવેચક જ આપી શકે. ખરૂં જોતાં વિવેચક પણ એક કલાકાર છે. કલાકારને સર્જક શક્તિની જેટલી જરૂર છે તેટલીજ જરૂર વિવેચકને પણ છે. ખેદજનક વાત તો એ છે કે આજના હિંદુસ્તાનમાં આપણે બહુ થોડા વિવેચકો સર્જ્યા છે કે જેને આપણે સાચા વિવેચક કહી શકીએ અને જે કલાકારને ખરી દોરવણી આપી શકે. આપણા વિવેચકોમાં ડૉ. કુમાર સ્વામિનું નામ મોખરે બિરાજે છે. પરદેશમાં રહીને પણ એમણે આપણી કલા વિશે કેટલું બધું કામ કર્યું છે. આપણે આપણી જાતને ભુલ્યા હતા તેમ આપણી કલાને પણ વિસારે મૂકી હતી. પરદેશોમાં હિંદુસ્તાનની કલાના નમુનાઓને—curio objects—અચંબાની વસ્તુઓ તરીકે જ સ્થાન મળતું. ભારતીય કલાનું સ્થાન કલા જગતમાં કેટલું ઊંચુ છે એનું ભાન કરાવનાર અને એને સમજવાની દૃષ્ટિ આપનાર આ એકજ વ્યક્તિ હતી. એને જ સાચો ભારતીય વિવેચક કહી શકાય. એમના સ્વર્ગવાસથી કલા જગત અને હિંદુસ્તાનને બહુ મોટી ખોટ ગઇ છે. શ્રી ઓ. સી. ગંગુલીએ પણ આ ક્ષેત્રમાં સરસ કામ કર્યું છે.

આજના સમાજમાં વિવેચકનું સ્થાન શું છે? પ્રથમ એનું સ્થાન તો કલાકાર અને જનતા વચ્ચે દુભાષીયા તરીકેનું છે. સ્વાભાવિક છે કે ઉચ્ચ કોટીની કલા રૂપકડી ન હોવાથી એના અમુક ગુણો અને ઝીણી બાબતો સામાન્ય માણસને ન સુઝે. એવી કલાનું દૃષ્ટિબિન્દુ શું છે એ જનતાને સાદી અને સહેલાઇથી સમજી શકાય એવી ભાષામાં સમજાવવાનું કામ વિવેચકનું રહ્યું. જો કે આજના ઘણાખરા વિવેચકો નાની બાબતો સમજાવવામાં મોટા મોટા શબ્દોનો ઉપયોગ કરે છે અને પરિણામે

લેખક
●
સ્યાવક્ષ ચાવડા

સામાન્ય માણસને કલામાં રસ લેતા કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે. વિવેચકે જનતાની મોટામાં મોટી સંખ્યાના અંતર આત્માને સ્પર્શવું હોય તો તેમની સીધી ને સાદી ભાષામાં, ભારે શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યા વગર લખવું પડશે. યુરોપના વિવેચકોની ભાષા આ બાબતમાં ઘણી સરળ હોય છે' એટલે સામાન્ય શીખેલો માણસ પણ એની વાત સમજી શકે છે.

હિંદુસ્તાનમાં આશરે નવથી દશ ટકા લખી વાંચી શકે છે. એમાંથી કલામાં કેટલા રસ લઇ શકે એનું પ્રમાણ કાઢવું બહુ ભારે છે. શીખેલા ભણેલા વર્ગમાં પણ કલાની વાત નીકળતાં કેટલાક લોકો ભડકી ઉઠે છે અને કહે છે કે ભાઇ કલામાં હમો કાંઇ સમજતા નથી. યુરોપની કલાના જુદા જુદા સંપ્રદાયો જેવા કે Realism, Impressionism, Post Impressionism, Cubism, Primivitism, Surealism અને છેવટના Neo-realism જોતાં ત્યાંના વિવેચકોનું કામ ઘણું અઘરૂં છે. જ્યારે આપણે ત્યાંની કલાનું Realism અને Idealism સમજાવવાને વિવેચકને બહુ તકલીફ ન થાય. આપણા સમાજમાં કલા આજે કેટલી આગળ વધી છે તે જોવા માટે આપણે તેનું સ્થાન ક્યાં છે તે તપાસીએ.

આજના સમાજમાં કલા અને કલાકારનું સ્થાન શું ? મને લાગે છે કે આજના યાંત્રિક યુગમાં, જ્યાં જીવન ઝડપી વેગે દોડે છે, જ્યાં માણસોને બધાં કામોની ઉતાવળ હોય છે ત્યાં કલા અને કલાકારનું સ્થાન બહુ અગત્યનું છે. આ યાંત્રિક યુગનાં દુખમાં જીવનને કેવી રીતે સુંદર, તાજું, જીવન્ત અને ઉજ્જવળ બનાવી શકાય ? માણસ એકલા ખોરાક પર જ જીવી શકતો નથી. જેવી રીતે શરીરને નિભાવવા ખોરાકની જરૂર છે તેમ આત્મા અને મનને પણ પોષવાને એને બીજા ખોરાકની જરૂર છે. એ ખોરાક કલા સારી રીતે આપી શકે છે. કલા એટલે ફ્રેમમાં મઢેલું ચિત્ર એમ ઘણાની માન્યતા છે, પરંતુ ખરી રીતે જોતાં કલા તો આપણાં જીવનમાં બધે જ રહેલી છે. આપણે ખુલ્લી આંખે એ જોઇ નથી શકતા અને એને જોવાનો પ્રયત્ન પણ નથી કરતા એથી એમ ન માનવું કે કલા બિનજરૂરી વસ્તુ છે. ભલે આપણે આ ચીજોને બારીકીથી ન જોતા હોઇએ પણ એની અસર તો આપણાં મન ઉપર જરૂર થવાની. રોજીંદી અને ઘરગતુ વાપરવાની વસ્તુઓથી માંડી આપણો પોષાક, શણગાર, રીતભાત, સંગીત, નૃત્ય, નાટક ઇત્યાદિ વિગેરે આત્મા અને મન પર કેટલી ઊંડી અસર કરે છે એનો અંદાજ કાઢવો અઘરો નથી.

રંગ અને આકાર મનુષ્યનાં મન પર કેટલી હદ સુધી અસર કરી શકે છે એ તો હાલની રંગ–વિજ્ઞાનની શોધ પરથી જ જણાશે. 'રંગ–વિજ્ઞાન'નો પાયાનો સિદ્ધાંત એ છે કે મેઘ ધનુષ્યમાં દેખાતા સાત રંગોમાંથી લાલ બાજુ તરફના રંગો (લાલ, નારંગી અને પીળો) ઉષ્ણ અને ઉત્તેજક હોય છે, જ્યારે વાદળી બાજુના રંગો (જાંબુડી, આસમાની અને લીલો) શીતળ તથા આલ્હાદક હોય છે. રંગ વિજ્ઞાનનો બીજો સિદ્ધાંત એ છે કે લાલ રંગ મનુષ્યને કાર્યપ્રવૃત્ત કરાવનારો તથા ઝટ નિર્ણય કરવાને ઉત્તેજીત કરનારો રંગ છે. એવી જ રીતે જુદા જુદા આકારોની જુદી જુદી અસર મનુષ્યનાં મન પર થાય છે. એક મનુષ્ય જ્યારે દેવળ અથવા મંદિરમાં પ્રાર્થના કરવા જાય છે ત્યારે કઇ ચીજો એની ધાર્મિક લાગણી ઉત્તેજીત કરવામાં મદદ કરે છે ? કઇ ચીજો એની પ્રાર્થના માટે યોગ્ય વાતાવરણ ઉભું કરે છે ? એ ચીજો છે મંદિરનું સ્થાપત્ય, શીલ્પકલા, ચિત્રકલા, શણગાર, સંગીતનો નાદ અને ધુપની સુવાસ ઇત્યાદિ. મનુષ્યના આત્માને એ પ્રભુના ચરણમાં ધરે છે અને પ્રભુનાં દર્શન કરાવે છે. આ ઉપરથી મનુષ્યને

આત્મીક અને માનસીક ખોરાકની કેટલી જરૂર છે અને કલા કેટલે હદ સુધી તે પુરી પાડી શકે તે આપણે સમજી શકીએ છીએ. એટલા માટે કલા, કલાકાર અને કલા વિવેચકનું સ્થાન બધા જ સમાજમાં ઊંચું હોવું જોઇએ.

આજના કલાકારો જે વખતે કઠિણ સમયમાંથી પસાર થઇ રહ્યા છે તે વખતે વિવેચકની પણ જવાબદારી બહુ મોટી છે. આપણા કલાકારની મોટી સંખ્યા ગુંચવણમાં પડી છે. ખાસ કરીને જુની ઢબે કામ કરનારા કલાકારોને આજની આધુનિક કલા, Modern Art એ એક Puzzle અથવા કોયડા જેવી થઇ પડી છે. પરદેશી હકુમતે આપણી કલાનું દહન કર્યું હતું. એ ગુલામી જંજીરની છાપ હવે ભુંસાવા માંડી છે અને હજુ એકદમ ભુંસાતાં એને કેટલોક વખત જશે.

આપણે ત્યાંના કલાકારોમાં ચાર વર્ગો પડી શકાય; એક તો ક્રાંતિકારી Revolutionary, બીજો રૂઢીચુસ્ત Traditional, ત્રીજો અર્વાચીન Modern, ચોથો પાશ્ચિમાત્ય Western. Revolutionary કલાકારો પુરાણી કલાનો અભ્યાસ કર્યા પછી, એની ઉપર હાલના સમયને યોગ્ય થાય એવી નવી શૈલી તૈયાર કરવાને અખંડ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, જ્યારે Trad tional કલાકારો, જે પુરાણી શૈલી ચાલતી આવી છે તે પ્રમાણે તેમાં સહેજ ફેરફાર કરી, પુરાણા વિષયો ઉપર જ ચિત્ર કર્યા જાય છે. ત્રીજા કલાકારો જે પોતાને Modern કહે-વડાવે છે એ ખરું જોતાં પાશ્ચિમાત્ય કલામાં થોડો ઘણો ફેરફાર કરી તેનું અનુકરણ કરે છે. ચોથો વર્ગ છે કે જેને આપણે Academicians અથવા પાશ્ચિમાત્ય કલાના પ્રતિનિધિ કહીએ છીએ. એ છે પરદેશી હકુમતનું પ્રતિબિંબ. આ બધા વર્ગને કલાકારોની મોટી સંખ્યામાં એમણે લીધેલા માર્ગ માટે શંકા પેદા થઇ છે અને એ વખતે એમને સાચી દોરવણીની ઘણી જરૂર છે, જે આપણા હાલના વિવેચકોએ પુરી પાડવી જોઇએ.

ગુલામી ગઇ અને સ્વતંત્રતા આવી છે. આપણા દેશમાં અત્યારે જે ફેરફારો થઇ રહ્યા છે તેની છાયા આપણી કલા પર જરૂર પડવાની છે. બીજી બધી કલાઓ, નૃત્યકલા, સંગીત વિગેરેમાં પુનર્જીવન આવવા માંડયું છે. ચિત્રકલાની બાબતમાં વિવેચકોએ કલાકારોને સાચો માર્ગ દેખાડવાનો છે અને તેના પુનર્જીવનમાં મદદ આપવાની છે. તટસ્થ, નિષ્પક્ષપાત અને બહોળી દ્રષ્ટિવાળો વિવેચક જ આવી સાચી દોરવણી આપી શકે. અજંટાનું અનુકરણ કરી કરેલાં જ ચિત્રો સારાં અને બીજાં નકામાં એવું માનનારા સાંકડી દ્રષ્ટિવાળા વિવેચકોએ ઘણા કલાકારોને ખોટે રસ્તે દોરવ્યા છે. આવા વિવેચકો કલાકારને ભવિષ્યનો માર્ગ નહીં દેખાડી શકે. આપણા કલાકારોએ આપણી ભૂતકાળની કલાનો અખંડ અભ્યાસ કરવો જોઇએ. અને એ માટે મગરૂર થવું જોઇએ પરંતુ આજની કલાનુ નિર્માણ તો આજના કલાકારોએ જ કરવાનું છે. પૂર્વજોની કીર્તિ ઉપર એ હમેશાં જીવી ન શકે. ગુપ્ત અને મોગલ યુગની પુરાણી કલા અને સ્થાપત્ય ઉપર ભાષણો કરી આપણે ખુબ બડાઇઓ મારીએ છીએ, પરંતુ આપણને એ વારસો મળ્યો—એનો અત્યાર સુધી શું ઉપયોગ કર્યો છે અથવા એ સાચવવા આપણે શું લાયક છીએ ? આ સવાલ દરેક હીંદીએ પોતાની જાતને પૂછવો જોઇએ. ભૂતકાળમાં આપણે કલાની બાબતમાં ગમે તેટલાં શિખરો સર કર્યા હોય તો પણ આજની આપણી કલા મહાન ન બને ત્યાંસુધી આપણને સંતોષ ન થવો જોઇએ.

ભારતીય સંગીત

લેખક
મા. અનુભાઇ જે. સોની

આપણે આગળ જોઇ ગયા તેમ સંગીતની સમગ્ર રચના નાદ ઉપર અવલંબેલી છે. આ નાદના 'ઘોંઘાટ' અને 'રણકાર' એવા બે સૂક્ષ્મ ભેદો પણ જોઇ ગયા. હવે આપણે આપણાં ભારતીય સંગીત વિષે થોડીક શાસ્ત્રીય માહિતીનો અભ્યાસ કરીશું.

સ્વરો

આપણાં ભારતીય સંગીતમાં વપરાતા સ્વરોની ઉત્પત્તિ સંગીત–ઉપયોગી નાદ (રણકાર) માંથી થયેલી છે. આ સ્વરોની સંખ્યા સાતની છે. આથી એને સપ્તક કહેવામાં આવે છે. આ સ્વરો છે સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની—એટલે કે ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત અને નિષાદ.

સ્વરોના ભેદ.

સ્વરોના બે ભેદ છે. (૧) શુદ્ધ સ્વરો. (૨) વિકૃત સ્વરો. સા, રે, ગ, મ, પ, ધ, ની – આ સાતે સ્વરોને આપણે શુદ્ધ સ્વરો ગણીએ છીએ, પરંતુ આ સ્વરો પૈકી જે સ્વરો પોતાના સ્થાન પરથી ચઢે કે ઉતરે- છે તે વિકૃત સ્વરો કહેવાય છે. ઉપર્યુક્ત સ્વરો પૈકી રે, ગ, મ, ધ, ની વિકૃત સ્વરો છે, જ્યારે સા અને પ અચલ સ્વરો છે.

રે, ગ, મ, ધ, ની – આ વિકૃત સ્વરો પૈકી રે, ગ, ધ, ની – પોતાના સ્થાન પરથી નીચા ઉતરી શકે છે, પરંતુ ચઢી શકતા નથી. આવા વિકૃત સ્વરોને સંગીતમાં 'કોમળ'ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. હવે રહ્યા મ. આ સ્વર પોતાનાં સ્થાન પરથી નીચે ઉતરતો નથી પરંતુ ઉપર ચઢે છે. આથી વિકૃત સ્વર મ ને 'તીવ્ર'ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. કોમળ સ્વરોને ઓળખાવવા માટે તેમની નીચે લીટી દોરવામાં આવે છે. જેમકે: રે ગ ધ ની અને તીવ્ર સ્વરને ઓળખાવવા માટે તેના ઉપર ઊભી લીટી દોરવામાં આવે છે. જેમકે: મં. આમ સ્વરોના શુદ્ધ અને વિકૃત એવા બે ભેદથી એક સપ્તકમાં સાત સ્વરોને બદલે બરું જોતાં બાર સ્વરો થાય છે. અને સામાન્ય રીતે આપણાં ભારતીય સંગીતમાં બાર સ્વરોનો જ ઉપયોગ થાય છે.

શ્રુતિ

ઉપર જણાવેલા બાર સ્વરોની વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક સૂક્ષ્મ સ્વરો આવેલા છે. પરંતુ તે એકાએક ગાઇ શકાતા નથી. આવા સ્વરોને શ્રુતિ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. આ શ્રુતિની સંખ્યા ઉપર વર્ણવેલા બાર સ્વરોની સંગાથે બાવીસની થાય છે અને સંગીતમાં વપરાતા બાર સ્વરો નીચેની શ્રુતિઓ પર ગોઠવવામાં આવ્યા છે.

શ્રુતિ	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧
સ્વર	સા		રે		રે		ગ	ગ		મ	મં

	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨
		પ		ધ		ધ		ની	ની,	

વર્તમાનકાળમાં ભારતીય સંગીતમાં બાર સ્વરો સિવાય બાકીની શ્રુતિઓ અદૃશ્ય થઇ છે. આવા સૂક્ષ્મ સ્વરો ગળામાંથી કાઢવા

મુશ્કેલ છે. તેમ છતાં કેટલાક શ્રેષ્ઠ ગાયકો સ્વરસાધના દ્વારા શ્રુતિ સ્વરોની ક્વચિત્ ક્વચિત્ ઝલક આપી જાય છે. પરંતુ એક સપ્તકમાં જેવી રીતે બાર સ્વરો ગળામાંથી સુગમતાથી નિકળે તેવી રીતે બાવીસ શ્રુતિઓને ગળામાંથી કાઢે એવો કોઈ ગાયક પેદા થયો નથી.

થાટ

ભારતીય સંગીતમાં ગવાતા રાગોનો વિચાર કરતાં પહેલાં તેમના ઉત્પત્તિસ્થાન વિષે થોડી માહિતી મેળવવી જરૂરી છે. દરેક રાગની ઉત્પત્તિ થાટમાંથી થઈ છે. આજથી લગભગ ૨૦૦ થી ૩૦૦ વર્ષ પહેલાંના સંગીતના સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં રાગોનું વર્ગીકરણ, રાગરાગિણી અને પુત્ર રાગ–એવી રીતે કરવામાં આવેલું છે. વર્તમાનકાળમાં આધુનિક પંડિતો આ વર્ગીકરણની અવગણના કરે છે, પરંતુ થાટ અને થાટમાંથી ઉદ્ભવતા રાગો–એ વર્ગીકરણમાં માને છે. થાટને રાગોના જનક તરીકે માનવામાં આવે છે. સાધારણ રીતે થાટ એટલે સજાવટ કે રૂપાળ્ય. પરંતુ સંગીતશાસ્ત્રમાં થાટને મેલ તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે.

मेल· स्वरसमूह स्याद्रागव्यंजनशक्तिमान्।

મેલ અથવા થાટ એટલે સ્વરોની એક વિશિષ્ટ રચના કે જેમાંથી રાગ ઉત્પન્ન થઈ શકે.

આધુનિક સમયમાં રાગો ઉત્પન્ન કરનારા થાટોની સંખ્યા દશની ગણવામાં આવે છે. જેમકે : કલ્યાણ, બિલાવલ, ખમાજ, કાફી, ભૈરવ, આશાવરી, પૂર્વી, મારવા, ભૈરવી અને તોડી. આ થાટોને જે નામો આપવામાં આવ્યા છે તે પોતાનાં નથી પરંતુ દરેક થાટમાંથી નિકળતા એક એક મુખ્ય રાગનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. જેમકે : આશાવરી થાટમાંથી આશાવરી રાગ નિકળે છે, આ ઉપરાંત આજ થાટમાંથી દરબારી, અડાણા, જૌનપુરી વગેરે રાગો નિકળે છે. પરંતુ મુખ્ય રાગ આશાવરી નિકળતો હોવાથી એ થાટનું નામ આશાવરી થાટ આપવામાં આવ્યું છે. આવી રીતે દરેક થાટને લાગુ પડે છે.

થાટ ગાઈ શકાતા નથી, કારણ કે તેમને આરોહ અવરોહની કે મનોરંજકતાની જરૂર હોતી નથી. થાટનું મુખ્ય કારણ તો રાગો ઉત્પન્ન કરવાનું છે.

પ્રાચીન સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં થાટોની એકંદર સંખ્યા ૭૨ ગણવામાં આવી છે અને તેમાંથી ઉદ્ભવતા રાગોની સંખ્યા ૩૪૮૪૮ છે. પરંતુ આ બધી ગણતરી ગણિતને આધારે છે. આધુનિક કાળમાં આ સિદ્ધાંત કોઈ માન્ય રાખતું નથી. આટલા બધા રાગો માત્ર ગણત્રી પૂરતાજ છે. ફક્ત ૨૦૦ જેટલા રાગો જ કર્ણપ્રિય છે. આથી આપણે દશ થાટ અને દોઢસો થી બસો રાગોમાં જ અટવાઈએ છીએ.

રાગ

योऽयं ध्वनिविशेषस्तु स्वरवर्ण विभूषितः।

रंजको जनचित्तानां स रागः कथितो बुधैः॥

રાગ એટલે ધ્વનિની એક વિશિષ્ટ રચના, કે જેના સ્વર અને વર્ણન યોગથી સૌંદર્ય ઉપજે અને લોકોનાં મન રંજન પામે.

વર્તમાનકાળમાં પ્રચલિત દરેક રાગ ઉપર જણાવેલા દશ થાટમાંથીજ ઉત્પન્ન થાય છે. રાગ વિષે કેટલીક વિગતો ખાસ લક્ષમાં લેવા જેવી છે. રાગોને ઓછામાં ઓછા પાંચ સ્વરો હોવા જોઈએ. એમાં મનોરંજકતાનું તત્ત્વ હોવું જોઈએ. રાગને વાદી, સમવાદી અને આરોહ–અવરોહની ખાસ આવશ્યકતા છે. ગણિતશાસ્ત્રના આધારે ઉપર પ્રમાણે રાગો જોયા, પરંતુ તદુપરાંત આજકાલ કેટલાક સંગીતકારો મારીમચડીને કેટલાક અપ્રચલિત રાગો ઉપસ્થિત કરે છે અને તેમનામાં રંજકતાનાં તત્ત્વને અભાવે તેમને રાગો કહેવા હાસ્યાસ્પદ કરે છે.

પારસીઓ અને રાજકારણ

લેખક :— કે. લાલા

પારસીઓમાં રાજકીય જાગૃતિ હજી પૂરતા પ્રમાણમાં આવી નથી તે વિષે હવે લંબાણથી કહેવાની જરૂર નથી. હવે સમય કોમના હાથમાં છે. જાગ્યા ત્યારથી સવાર સમજીને હવે કોમના યુવાન વર્ગે ચોક્કસ રસ્તે તેના પગલાં પાડવાનાં છે. તા૦ ૧૫ મી ઓગસ્ટે હિંદુસ્તાન અને પાકીસ્તાન રૂપી બે અલગ સંસ્થાનો હસ્તીમાં આવ્યાં. અને હવે હિંદી યુનિયન તરફથી ભાવિમાં બહારના તેમજ અંદરના કોઇ પણ ભય સામે રક્ષણાત્મક પગલાં ભરાઇ રહ્યાં છે. એ દિશામાંનું પ્રથમ પગલું તે સંગઠનનું છે. હિંદમાં રહેતી જુદી જુદી કોમોએ સંગઠન જમાવવાનું છે, દેશી રાજ્યોએ પણ સંગઠનનેજ માર્ગે જવાનું છે. આજે હવે હિંદી યુનિયનમાં કોમી સંસ્થાઓને તેમજ અલગ અલગ નાના મોટાં દેશી રાજ્યોને સ્થાન નથી. કોઇ પણ પ્રકારના સર્વદેશીય યા સ્થાનિક મતભેદો હવે વધુ વાર ચલાવી લઇ શકાય નહિ. કારણ કે જુદા જુદા વાડાઓની દિવાલમાં વહેંચાયલું હિંદી યુનિયન ભાવિમાં તેના પગ ઉપર સદ્ધર રીતે ઉભું રહી શકે એમ નથી.

સરદાર વલ્લભભાઇ પટેલે આંખના ચમકારા માત્રમાં કંઇ કેટલાં દેશી રાજ્યોને હિંદી યુનિયનમાં ભેળવી દઇને એક મહાન સંગઠન ઉભું કર્યું છે. કંઇક અંશે એવીજ પદ્ધતિએ અને એવાજ ધોરણ પર પારસી કોમનું પણ સંગઠન હાલને અવસરે જરૂરી છે. પારસી કોમ તરીકે અલગ હસ્તી ભલે ધરાવે પણ એના વતી બોલનારી કે એનું પ્રતિનિધિત્વ કોઇ પણ ઠેકાણે કોઇ પણ વખતે રજુ કરનારી સંસ્થા તો એકજ હોવી જોઇએ. તે પારસી પંચાયત યા બીજા કોઇ પણ નામે ઓળખાય તેની સામે કોઇને કશો વાંધો હોય નહિ. પણ એ સંસ્થા એક એવી સંસ્થા બનવી ઘટે કે જેની વ્યાસપીઠ પરથી પારસી કોમને લગતા સર્વદેશીય પ્રશ્નોની છણાવટ અને પતાવટ થઇ શકતી હોય.

કોમનો હિંદી યુનિયન સાથેનો રાજકીય સંબંધ, તેની સાથેનો તેમજ કોમની અંદરનો આર્થિક પ્રશ્ન, સામાજીક પ્રશ્ન, ધાર્મિક પ્રશ્ન એ તમામ માટે એકજ સંસ્થા અને એકજ વ્યાસપીઠ (one organization and one platform) ની જરૂર આજે નથી તો ક્યારે છે?

આઝાદ બનેલું હિંદ કુદકે ને ભુસકે પ્રગતિને પંથે વળી રહ્યું છે. ઉપરથી કેટલેક અંશે મંદ રૂકાવટ ભર્યું વાતાવરણ હિંદી યુનિયનના દરેક કાર્યક્ષેત્રમાં લાગે છે પણ ભીતરમાં તો મહાન પરિવર્તન થવાની શરૂઆત ક્યારનીય થઇ ચૂકી છે. સત્તાની ફેરબદલીમાં ભાગલાનું તત્વ આવી જતાં વસ્તીની ફેરબદલીનો પ્રશ્ન ઉભો થયો અને એને પરિણામે સંક્રાંતિ કાળમાંથી હિંદને પસાર થવું પડ્યું છે. પણ હાલની પરિસ્થિતિ કાયમને માટે રહેનાર નથી. માટેજ આજે તો જે કોમ યા જે સંસ્થા સંગઠનને માર્ગે જેમ વહેલાં પગલાં પાડે તેમ તે તેને પોતાને માટે તેમજ દેશને માટે પણ લાભદાયી થઇ પડનાર છે.

હાલની પારસી પંચાયત.

પારસી કોમમાં આજ સુધી પારસી પંચાયત એક એવી સંસ્થા રહી છે કે જે તેને હસ્તકના ફંડોનો વહીવટ ધાર્મિક તેમજ સામાજીક ક્ષેત્રોમાં કરી રહી છે. રાજકારણ સાથે તેને કંઇ સ્નાનસૂતક નથી. કોમવતી બોલી શકવાને કાયદાની દ્રષ્ટિએ તેને કોઇ હક્ક નથી. નૈતિક રીતે કોમ તરફથી તે અભિપ્રાય આપી શકે છે પણ તેનો એ અભિપ્રાય અથવા નિર્ણય કોઇને બંધનકર્તા થતો નથી. પારસી-પંચાયતની આવી પરવશ હાલત હવે

આઝાદ દેશમાં ચલાવી લઈ શકાય એમ નથી. ક્યાં તો એનું સંપૂર્ણ વિસર્જન થવું ઘટે અથવા એ એક એવી સંસ્થા બની રહે કે જે સમસ્ત પારસી કોમનું કાયદેસરનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવી શકે.

અત્યંત ખેદની વાત છે કે હાલની પંચાયતના સરનશીન તેમજ અન્ય કારભારીઓ હજી આજે પણ પંચાયતને રાજકારણથી દૂર રાખવા માગે છે અને એ માત્ર ફંડોના વહીવટ કરનારી સંસ્થાજ ચાલુ રહે એમ ઇચ્છે છે. જો પરિસ્થિતિ એમજ હોય તો કોમના યુવાન વર્ગે હવે વિચારી લેવાનું છે કે તેઓ પર એક ગંભીર જવાબદારી આવી પડી છે. સ્વાર્થવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને કોમનું સંગઠન કરવાનો તેમનો પ્રથમ ધર્મ છે એ તેઓએ ભુલવાનું નથી.

પારસી કોમને આજે એવી અનેક વસ્તુઓની જરૂર છે કે જેના વિના કોઈ કોમ પોતાનું અસ્તિત્વ ટકાવી શકે એમ નથી. કોમ પાસે તેનું પોતાનું પત્ર નથી કે જે હિંદી યુનિયનની નાડીના ધબકારા સાથે તાલ મીલાવી શકે. કોમ પાસે એવી કોઈ આર્થિક યોજના નથી કે જે કોમના ગરીબી, તેમજ વસવાટના સાધનો વગેરે પ્રશ્નોને દૂર કરી શકે. કોમ પાસે એવી કોઈ સામાજીક વિચારસરણી નથી કે જેથી કોમ શારીરિક તેમજ નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિને પંથે પડી શકે. અને ધર્મના પ્રશ્નની જો વાત કરીએ તો એટલું કહેવું પડશે કે એ પરિસ્થિતિ એટલી નાજુક બની ગઈ છે કે એ વિષે હાલતુરત કશું કહેવું એ સલાહભર્યું નથી એટલુંજ નહિ પણ જોખમકારક છે. ધર્મને નામે આજે વ્યક્તિગત તેમજ સંસ્થાકીય સાઠમારી તેમજ હુમલાઓ એટલા બહોળા પ્રમાણમાં થઈ રહ્યા છે કે હાલમાં એ પ્રશ્ન કંઈક અંશે સ્થગિત કરાવતું વાતાવરણ (stand-still atmosphere) માંગી રહ્યો છે.

મુંબઈમાં પારસી કોમની બહુમતી સંખ્યા વસે છે. અનેક જુદાં જુદાં મંડળો કોમમાં ઓછે યા વત્તે અંશે લાભદાયી યા ગેરલાભદાયી કાર્યો કરી રહ્યાં છે. એ બધા હવે એકજ સંયુક્ત મંડળમાં સમાઈ જાય તેમજ એકજ સૂર કાઢે એ જરૂરી છે.

કોમની ભિન્ન ભિન્ન વિચારસરણીનું એકીકરણ કેવી રીતે થઈ શકે તેમજ દેશ અને સમયને અનુરૂપ 'વિચારસરણીનું' સર્જન શી રીતે શક્ય છે એ વિષે વધુ વિચાર આવતે અંકે કરીશું.

અમારી ચાલુ વાર્તા

ભોળી રોશની

લેખિકા :- ફેની દલાલ

પ્રકરણ ૧૨

મા બેટી.

વાયોલેટ ફુલોથી છવાયલી ટેકરી પર એક બાલિકા અઢેલાઇ પડી હતી. પાતરામાં ઢંકાયેલા વાયલેટ મિસાલ દુનિયાની નજરથી દૂર અને છૂપીજ.

"એ વળી કહિં ગેઇ? શીરીન!" ઉંડી ખીણ અને પહાડો વચ્ચેથી એ પુકાર બરાબર સંભળાયો, "શીરીન!"

નાની તે બાળા ત્યારે કંઇક બીહીકી જેવીજ હાથમાંનું પુસ્તક લીલોતરી વચ્ચે મુકી દેતાં સહેજ ઉંચી થઇ.

"અહિં છું મમી! શું કહોછ?"

"ચાલની, શું થયું? મેં કેટલા હાંક માર્યા!" તેની માએ ટેકરીની તળેટીમાંથી પુકાર્યું.

"હમણાં આવી મમી તમે જાવો" તે ઢીકકી પડી ગઇ હતી. માની સામે એ કિતાબ લઇને તે નીચે કેમ ઉતરે?

"આવ આવ જલદી કર. હું થોભુંછ તારે વાસ્તે અહિંજ." અને ત્યારે લાચારીથી હાથમાં ચોપડી ઝાલી-નેજ નાની શીરીન તે ઢળાણ ઉતરવા લાગી. તેને માટે તે ઉતરાણ તો ઘણુંજ આસાન હતું પણ આજે ખામખા

પણ તે તેને માટે ખોટી થતી ત્યાંની ત્યાંજ ઉભી—બાઝ પક્ષિ મિસાલ તેની ઉપર જાપ્તો રાખતી એ માતા, લેડી શઉરવાઝ કામા!

"વળી ત્યાં ભરાઇને શું કરતીતી? કંઇ ધૂળ જેવું વાંચતી હશે. આ શું તારા હાથમાં કંઇ ગોથરૂં તો છેજ! એ શું ચોપડી છે શીરીન?"

શીરીન ત્યારે ઢીકકી પડી.

"કંઇ નહિં મમી એ તો 'હીસ્ટ્રી ઑફ ધ વલ્ડ' છે."

"હીસ્ટ્રી ઑફ ધ વલ્ડ." તેની માએ ભવાં ચઢાવ્યાં, "જોઉં! ને હવે તુંને હીસ્ટ્રીનું શું કામ પડયું?"

ત્યારે શીરીનને એ પુસ્તક, ધડકતાં જીગરે માનાં હાથમાં મુકવુંજ પડયું.

સાચેજ સાચ તે 'હીસ્ટ્રી ઑફ ધ વલ્ડ' હતી. 'જગતનો ઇતિહાસ' જેના લખનાર એ મહાન પુરૂષે કારાવાસમાં પુરાઇનેજ વ્હાલી પુત્રી જોગ પોતાના પત્રોમાં એ લખી નાખ્યો હતો.

"મેં તુંને ના કહ્યુંછની શીરીન કે તારે એવું કંઇજ વાંચવું નહિં. તું તો સ્કુલમાં હતી તેજ ઠીક હતું. આ તો બધો વખત બગાડેછ! હજુ ધુળ નાખી 'સિનયર'માં એક વર્ષ 'ફેલ' થઇ હતે તો થોડો વધુ વખત સ્કુલમાં રહેતે. પ્રેકટીસ કરવાને બદલે તું આવાં ચોપડા લઇને

"પણ હું કાંઈ પ્રેક્ટીસ નથી કરતી મમી ?" વાયલેટ ફુલ સમી તે આંખો ઉઠાવી નાની શીરીને માતા સામે ફિકરમંતથી જોયું.

મોહક તે વાતાવરણમાં એક બીજાની સામે સામે ઉભેલી તે મા બેટી ! કેવું ઉલટાસુલટી મિત્ર ! શહેરનાઝ ઉંચી ને દમામદાર; કુદરતી ડહાપણથી ભરપૂર ને રૂપવંતી. વળી તેનાં એ રૂપમાંનો તોર-રુઆબ તેની વધતી જતી ઉમ્મર સાથે તેને એક કડક ઓરતમાંજ ફેરવી રહ્યા હતા.

એથી ઉલટી જ તેની દીકરી શીરીન ! નાજુક અને સુંદર. શરમાળ અને કોમળ ! જાણે પર્વતની ઢાળ પર ઉગેલું પણ પાનામાં સંતાઈ ગયલું એક મીઠું બનફ્શે (વાયોલેટ) ! તેની સ્વચ્છ આંખો એક ઉમદા આત્માના દર્શન કરાવતી હતી. રૂપેરી તેના કપાળમાં જ્ઞાનનો ભંડારજ હોવાની નિશાન મળતી હતી. છતાં કેટલી નમ્ર, વિવેકી અને વિનયથી ભરપૂર ! જ્યારે વેલ જેવાં તે શરીરમાં રહેલું તેનું હૈયું એક ફુલ જેવું જ સુકોમળ હતું.

ત્યારે અફસોસ કહો જીગરની એક માતા ફુલની કળી જેવી એક દીકરીની કદર કે કિંમત ક્યાંથીજ કરી શકે ?

"એ ચોપડી તું ક્યાંથી લાવી ?" શહેરનાઝે ડોળા કાઢી પુછ્યું, "કોણે તુંને એ આપી ?"

"મારી ફ્રેન્ડ રાજકુમારી ગીતા તરફથી મને એ વાંચવા મળી."

શીરીને બેધડક કહ્યું...સરિયામ જુઠ્ઠું જ. બચપણથી જ મા થી કંઈ ને કંઈ છૂપાવવાની તેને ટેવ પડી ગઈ હતી. વિમ્મિન્ન તે મા આગળ કદી તે પોતાનું દિલ ખોલી શકતી નહિ. જરા જરા વાતે તે તેનાથી ડરી જતી. ત્યારે નજીક સોળ વર્ષની થવા છતાં એ તેની ખાસીયત રહી જાય એમાં કંઈ નવાઈ ? મા થી તે બીહે નહિ તો શું કરે ? હંમેશાં જ તેની તરફ ડોળા કાઢતી ને તેને થથરાવતી મા !

અને શહેરનાઝ કામાને સ્વપ્ન ખ્યાલ નહિ હતો કે નાની નાની ચીજો તેનાથી ડરીને છૂપી રાખવાનું શીખતાં તે ઉધરતી કળીએ માતાથી કેવી એક ગંભીર વાત છૂપીજ રાખી હતી.

"એકદમ એ ચોપડી રાજકુમારી ગીતા પર હમણાં ને હમણા બેરર સાથે મોકલી આપ નહિ તો યાદ રાખજે એ ચોપડી હું કોન્ફીસકેટ કરૂં છ" તે જુલમી વૃત્તિથી બોલી. "રાજકુમારી ગીતાની કમ્પની મને બીલકુલ પસંદ નથી. હું તુંને સાફ કહું છ કે ફરીથી એને ત્યાં જતી ના"

ધસી આવતાં આંસુ સાથે નાની શીરીન તે ચીઠ્ઠી લખવા દોડી. બેશક રાજકુમારી સમજશેજ કે ગંભીર એક ભૂલનેજ પરિણામે તે એ પુસ્તક તેની પર મોકલતી હતી.

બાળા ચીઠ્ઠી લખતી હતી ત્યારે તેની માતા તેની પાછળજ ઉભેલી હતી. એક પણ કાગળ, પત્ર કે એકાદ લીટી વગેરે માનાં જોયા વગર તે કોઇ ઉપર લખી કે મોકલી શકતી નહિ, કાગળો તો તેનાં કવચિત આવતો. છતાં જ્યારે કોઈ સ્કુલ ફ્રેન્ડ યા ટીચર બહારગામથી તેની ઉપર લખે તો તે માતા તે કાગળો ઉખેડીને વાંચીનેજ બેટીનાં હાથમાં મૂકતી. લેડી શહેરનાઝ કામા સમજતી કે એક દીકરીને સખ્તાઈથી ઉધારવામાંજ ફાયદો હતો. તે માનતી હતી કે પોતાના ધણીને આપેલાં વચનનું તે બરાબર પાલન કરતી હતી. નાની શીરીનને સંભાળવાનું અને તેને પેલી નઠરત બાબદથી દૂર રાખવાનું ! એટલા માટેજ પેલું પુસ્તક દીકરીનાં હાથમાં જોઈ તે માતા ચીરડાઈ ગઈ હતી.

"ને ચાલો હવે મારા પ્રાઇવેટ સીટીંગરૂમમાં. હું તમુને કંઈ ઘણુંજ અગતનું કહેવા માગું છ."

મીઠી શીરીન આંસુભરી આંખે તે કિતાબ લઇ જતા નોકરને પીઠેથી જોતી ઉભી હતી. તેવામાં તેને કાને માનાં એ શબ્દો પડ્યા. કેવા કડક અને સત્તાખાજ ! કોમળ તે બાળાએ એક ડુસ્કુ દબાવી

દીધું. તેની મા શું તેને નહિંજ સમજી શકવાની હતી? તે માતાએ તેની તરફ કદી વ્હાલ કે પ્યારની ઇધાણ દેખાડેલી શીરીનને યાદ હતી નહિ. હંમેશાં તે તેની સાથે સખ્તાઇથીજ વર્તતી હતી. અને ધસી આવેલાં આંસુ રોકી, ચહેરો બને એટલો શાંત રાખી તે બાળકી માતાની પૂંઠે ચાલી.

પ્રકરણ ૧૩

શીરીનનું ભવિષ્ય

"અહીં મારી પાસે આવ શીરીન! મારી આગળ બેસ દીકરા," સીટીંગ-રૂમમાં જતાંજ કાચનાં એક બારણાં આગળ મુકેલા સેટી પર જગા લેતાં લેડી કામાએ પોતાની દીકરીને કહ્યું.

શીરીન અજબ થતી ત્યાં બેઠી તે શું કહેવા માંગતી હતી? અને એકાએક તેનો અવાજ એટલો નરમાશભર્યો કેમ થઇ ગયો હતો? ઉલટવંતી શીરીન ત્યારે ખુશી ખુશી થતાંજ માનાં બાસામાં લગભગ દબાઇને બેઠી. અરે! તેને લાગ્યું જો મા તેના તરફ આવીજ ઉલટવતી હંમેશા રહે...

"સમજ શીરીન," લેડી કામાએ શરૂ કીધું.

"હવે તું સીન્યર થઇ ચૂકીછ. મેટ્રીક્યુલેશન તેં અચ્છો પ્રોગ્રેસ કીધોછ. પેઇન્ટીંગ ને ફેન્સી વર્ક ઘણું મઝાનું કરેછ ને બધીજ રીતે હવે તું એકોમ્પ્લીશ્ડ યંગ લેડી કહેવાય એમ હું ધારૂંછ. કારણ મેં તુંને એજ્યુકેશન લેસન્સ પણ અપાવ્યાં છે. ડેન્સીંગ જાણેછ ને છત્રીસ સોસાયટીની બધી રીતભાતોમાં તું પ્રવિણ છે."

અને ત્યારે શીરીને પોતાની ભૂરી આંખો મોટી કરી. તેને મનથી તો હજુ તે કંઇજ શીખી હતી નહિ. દિલની અતિશય સાદી ને શરમાળ તે છોકરીમાં તેની માટે ગર્વનો છાટો સરખો હતો નહિ. જો કે તે જાણતી હતી કે તેની માએ તેને એકદમ બચપણથી ફક્ત રાજા રજવાડાનાં બાળકો શીખે તેવી પહેલા વર્ગની મસુરીની નિશાળમાં મુકી હતી. તે માટે તે તેની આભારી જરૂરજ હતી.

"હવે તેથી હું ધારૂંછ" શહેરનાઝે આગળ ચલાવ્યું "કે મારે તુંને મસુરીના ખુણામાં દાબી નહી રાખવી જોઇએ. હવે આપણે મુંબાઇ જવુંજ જોઇએ. તું કંઇ નાની નથી. થોડા વખતમાં સત્તર પૂરાં કરશે. વાસ્તે હવે મારો વિચાર છે કે તુંને બોમ્બેની સોસાયટીમાં હવે મારે બહાર પાડવી."

"ઓ મમી!" શીરીન ત્યારે વિજળીનો એક ઝટકો લાગ્યો હોય એમજ તે માતાના બાસામાંથી અલગ થઇ ગઇ, "તમે જાણો-છની કે તેવી 'સોસાયટી લાઇફ' મને કોઇ દહાડે નથી ગમવાની? મને તો મારૂં મસુરીજ ગમે. નહિ મમી આઇ હેટ ધ આઇડીયા ઓફ ગોઇંગ ટુ બોમ્બે. પ્લીઝ! મને કેમ ગમશે? હંમેશાં ત્યાં તો ઘોંઘાટ ને ગરબડ ને જ્યાં જુવો ત્યાં ઘણું સરખું એરકી લોક!" અને શીરીને આંખે હાથ દઇ દીધા...જાણે એ જીંદગીના નાકેજ તે ડરતી હોય.

"ડોન્ટ બી સીલી!" તેની માએ ત્યારે તેને ધમકાવી "તું શું જાણે મુંબાઇની વાત? કેટલી નાની હતી ત્યારની તો હું તુંને અહિં તારાં 'એજ્યુકેશન'ને ખાતર લઇ આવી. પછીનાં આપણે મુંબઇ ગીર્ધાંચજ હોઇ જો તુંને કંઇ આઇડીયાબી હોય!"

"નહિ! પણ આપણે સુ. પી નાં મોટા શહેરો તો જોયાંની? બાજેથી આપણે કેટલું બધું ફર્યાં! ને ત્યારે જ મને તો લાગ્યું કે 'ટાઉન લાઇફ' તો મને કોઇ દહાડો સુટ થવાનીજ નથી. મારૂં તો મસુરી! માઇ પ્રીટી લીટલ હીલ સ્ટેશન!" દૂર દેખાતી બદરીનાથની ટોચ જોતાં તે લાગણીથી બબડી. ઉન્હાળો શરૂ થયેલો છતાં અનન્ત બરફથી તે ઢંકી

ચમકતી હતી, એ બધું તેને મુંબઈમાં ક્યાં ને કેમજ મળવાનું હતું? તેને તો મસૂરીની શાંતિ ને મનોહરતા હંમેશાં જોઈતાં ને ગમતાં હતાં.

"તું ઘણીજ 'સેન્ટીમેન્ટલ' ને સાથે ફુંજીગી બની ગઈછ" દીકરીનો અંતરઆત્મા કદીજ નહિ જોઈ શકતી તે માતા એકદમ ચીડાઈને બોલી, "તું મુંબઈ આવશે પછીજ એ બધું દૂર થઈ જશે. એક વખત મુંબઈની મોહિની લાગી કે આપોઆપ તું સુધરી જશે. જરા સારાં સર્કલમાં ફરશે. આપણાં લોકોમાં ભેળાશે ત્યારેજ તું જાણશે કે તે તરફની તારી ઉમ્મરનાં છોકરા છોકરીઓ કેટલાં વધારે પ્રેક્ટીકલ હોયછ?"

"ઓ મમી પ્લીઝ ડોન્ટ બી સો અનકાઈન્ડ! મને ત્યાં નથીજ ગમવાનું." તે બાળકી કગળવા લાગી.

લેડી કામા ત્યારે તુચ્છકારનું હસી.

"તું શા પરથી બોલેછ? તુંને શું મુંબઈ યાદ હોય કે નકકામી જીદ કરેછ? વળી તુંને ગમે કે નહિ ગમે મુંબાઈ તો જવાનુંજ. 'કામા હોલ' વર્ષોથી બંધ પડેલો છે ને તુંજ ડેડીની એકપૂરી વારસ એટલે તારે તો સોસાયટી તરફની બધી ફરજ બજાવતાં હવે શીખવું જોઈએ," અને વળી સ્હેજ નરમાસથી તે તેને મનાવવા લાગી, "બીહેછ શું કરવા? એમ છેક બરઈ બેહેલી તેથી તુંને તારામાં 'કોનફીડન્સ' નથી. બાકી તારા જેવી યંગ, એટ્રેકટીવ ને વળી ભણી ગએલી ગર્લ તો મુંબઈ જેવા શહેરનેજ વાસ્તે સરજાએલી છે. અહિ એકાંતમાં ઝુરી જવા નહિંજ. તું એક વખત આવ તો વધાની તને દેવળખાયા પાડશે, મારાં...

તે મા આગળ કદી તે પલમાં ભુના બોલી શકતી નહિ. જરા જરા વાળધા તેનાથી ડરી જતી. ત્યારે નજીક સોળ વર્ષની થવા છતાં એ તેની બ્યારીસ્ત રહી જાય એમાં કંઈ નવાઈ? માથી તે બીહે નહિ તો શું કરે? હંમેશાં જ તેની તરફ ડોળા કાઢતી ને તેને થથરાવતી મા!

ત્યાં ઘણીજ ગીઝરેબલ થવાશ મમી. ઓ આઈ કાન્ટ એકસપ્લેન..." તે ગમગીન હસકે બોલી, "હું ઇચ્છુંછ કે મારો એક ભાઈ હતે! તેજ મને સમજી શકતે. તમે નહિ.... હું તમુને કંઈ સમજાવી કે કહીજ નથી શકતી."

તે માતાએ ત્યારે દીકરી ઉપર કદી નહિ દેખાડેલું એવું વ્હાલ કરતાં તેને પોતાને ગળે લગાડી.

"એ તો મારી મુરાદ હતી. મારી દીકરી તારે વાસ્તે રમવા એક ભાઈ આવે એમ તો હું રાત દહાડો માંગતીતી પણ નસીબમાં કાંઈ જુદુંજ. જો કે તારા ડેડીને મન તો દીકરી ને દીકરો બધું તુંજ હતી. પણ તારા દિલમાં શું છે તે મને કહેની! મમીથી કોઈ છુપાવે? મને કાં નહિજ કહેતી તું?"

અને "મમીથી કોઈ છુપાવે?" -એ વાક્ય સાંભળતાંજ તે બાળકીનું હૈયું ધડકવા લાગ્યું. તેણે તેની નાની જગતમાં નિશાળમાં ઘણી વાર વાંચેલું ને સાંભળેલું કે એક માતા પોતાનાં બચ્ચાંની સૌથી સરસ મિત્ર પણ નાની શીરીનને તો તેમ લાગતું નહિ. તે જો પોતાનું અંતર જરા રતી માની આગળ ખોલવા જતી તો તે માતા ફક્ત તેના ટૂકા કરતી યા તેને તોડી પાડતી. એક કાંકણું બચ્ચું કેમ એ ખમી શકે? તે તો એ કારણેજ ઘણું ઘણું છૂપાવતી રહી હતી. તેની મા પ્રત્યે બીક સિવાય તેને બીજી લાગણીજ નહિ હતી.

"હું તમુને નહિંજ કહી શકું મમી" જીંદગીમાં પહેલીજવાર શીરીને હિંમતથી તે માને કહી દીધું, "હા ડેડી હોતે તો જુદી વાત..." તે સ્વપ્નવંત બોલી, "મને કંઈ 'ફ્રેન્ડ' આઈડીયા છે ખરો, એક મોટા 'પેરેડીયસ હાઉસ'માં જાણે એક રાજા હોય તેવા મારા ડેડી! તેવણ હોતે તો મને સમજી શકતે. ને મમી મને કંઈ રમવાને વાસ્તે ભાઈ જોઈતો જ નહિ. મને તો એક મોટો ભાઈ ગમે... ડેડીની જગા રાખે તેવો મોટો ભાઈ!

ઓ મમી આઇ બીલીવ, આઇ ફીલ અ ‘અપર’ લાઇક કીડ!"

અને ત્યારે લેડી શર્ફરનાઝ કામાએ તરૂણ તે બાળાને એક હડસેલો મારીનેજ પોતાથી દૂર કરી નાંખી.

"જેટલી સેન્ટીમેન્ટલ તેટલીજ ઇમેજીનેટીવ" તે ગુસ્સાથી કાંપતા બોલી, "બસ હવે કોઇ છૂટકોજ નહિ. મુંબઇમાંજ તું ઠેકાણે આવી જશે, જરા બે લોકમાં ગીલ્ડ થવાનું શીખશે ત્યારેજ તું સુધરશે. ત્યાં કોઇ સારા ઘરનો છોકરો તારે વાસ્તે જોઇને બસ તારૂં કરીજ નાખું. પછી મારા જીવને જંપ વળશે. ચાલો જાવ મારી આગળથી! ને મેં કહ્યું તે યાદ રાખજો, ઘણા થોડા દિવસમાં આપણને મુંબઇ જવાનું છે."

અને મોહતની એક ટપ સાંભળીને ફીક્કી પડી. ઉદાસ એમજ નાજુક ગોરી શીરીન સફેદ કપુર જેવા ચહેરાએ થરથર કાંપતી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

"એને લીધે તો મેં મુંબઇ છોડ્યું. જંગલમાં આવીને વસી—તોબી એ ડુક્કરી આજે શું બોલી! નફ્ફટ, અવડ કોઇની, હમણા મુંબઇમાં હોતે તો હું એમજ સમજતે કે કોઇનો બોલ સાંભળીને એ બોલી. હવે ત્યારે શું કરૂં? મુંબઇ જાવું કે નહિ? મુવું લોક કંઇ બોલ્યા વગર રહેવાનું છે? ને એ હવે આવડી મોટી થઇ તે કંઇ સમજ્યા વગર રહેવાની છે? અરે! એ ડુક્કરી નહિજ આવી હોતે! મારે ત્યાં દીકરોજ હોતે તો આજે તો મુંબઇમાં હું રાજ કરતી હોતે રાજ. એ ડુક્કરીને લીધેજ મેં મુંબઇ છોડ્યુંની? ખાદીવાળાનું રમખાણ, સ્વરાજની વાહિયાત વાતો ને એ પેશાકુનાનું નામ રખીને એનાં કાન પર પડે કરીને તો આ એકાંત વાસ મેં ધર્યો. તોબી મને શાંતિ ન્હોતી કેમ? નરી જાણે પેટે અવતરી મારી દુશ્મન! જાણે સીધી મીંઢા ‘શીરીન’ કામા મને બાળવા ને પજવવા મારે ત્યાં પેદા પરમાજ. અરે! એ ડુક્કરી નહિજ અવતરી હોતે!"

થોડી વાર એ બચ્ચાંને માટે તેને એવા વિચાર આવતા. તે ત્યારે ભુલીજ જતી કે તે દીકરી નહિ અવતરી હોત તો હતી તે—શર્ફરનાઝ, એક શ્રીમંતની મર્ય વિધવા અને તેનાં બચ્ચાંને મળેલા મોટા વારસાની રખેવાળ બનેલી આજે આ જગા પર હતે ખરી?

પ્રકરણ ૧૪

"રફીક"

સૂર્યનું કિરણ રમતું રમતું ત્યાં ઉતરી આવ્યું હતું. ખરી બપોરનો વખત હતો પણ ઝાડોની છાયા એ વાર સમી સાંજનો ભાસ આપતી હતી. અને ઘેરી છાયા પથરાવીને તેને બીજે છેડે આવેલી કુદરતી કોતરેલી એ પગથીઆં ઉતરી જતાં તો અંધકારનું પૂંજ્યુંજ શું?

છતાં મક્કમ પગલે તેઓ ત્યાંથી વધુ નીચાણમાં ઉતરવા લાગ્યાં... એક યુવક ને યુવતિ. બાળાએ પોતાનો હાથ તે દોરવી લઇ જનારના હાથમાં પુરા વિશ્વાસથી મૂક્યો હતો. અધિકિક માઇલ એમ નીચાણમાં ચાલ્યા કે તેમની નજરે ગુફાનાં દરવાજા જેવું એક બારૂં પડ્યું. ઘેરાથી મહામહેલે એ જગા જોઇને બાપ્રેજ શીરીને સાજે કે ત્યાં કોઇ વસતું હશે. પણ અંદરથી રહીરહીને ગરજતી એક લીલી રોશનીનો ઝાંખો ઉજાશ જોતાં તે યુવકે બાળાને હિંમત દીધી.

"અહિંજ!" તે બહુ ધીમેથી બોલ્યો અને પછી તે ભણકાર ઉપર એમજ પોતા પાછળ છુપાયેલી એક ઘંટીની દોર તેણે ખેંચી.

ભાગ્યેજ તેનો ખણખણાટ તે એકાંત સ્થળમાં બંધ પડ્યો હોય એ પહેલાં તો કમાન શેપ તે દરવાજામાં એક ઉભ્ભી

આકૃતિ આવી ઉભી. તે... જેની મુલાકાત... અતિશય ખાનગી ને પવિત્ર મુલાકાત ચાહતાં તેઓ આવ્યાં હતાં.

"રાજકુમારી—ગીતા તરફથી," યુવકે તેને જોતાંજ એ શબ્દો ઉચ્ચાર્યા. એજ તેની 'પાસપોર્ટ' હતી.

"હા મિત્રક હું તમારીજ વાટ જોતો હતો અંદર પધારશો?" તેણે અકસર સાદાઇથી કહ્યું.

બન્ને કોઇ દિવ્ય પુરૂષની હાજરીમાં હોય એમજ મસ્તક નમાવી અંદર ગયાં.

ગુફામાંથી કોતરી કાઢેલો હોય એવો એક મોટો ખંડ જેની ચોપાસ લીલી રોશનીનો છંટકાવ વરસી રહ્યો હતો. ત્યાં પત્થરમાંથી કોરી કાઢેલાં મેજ અને બેસવા માટે આસન હતાં. તેમાંનું એક તેણે તેઓને ઇશારતથી દેખાડ્યું.

ત્યાં કાગળોનાં ઢગનાં ઢગ હતા. દુનિયાની કિતાબોનો સંગ્રહ ત્યાં જણાતો હતો અને તેની વચ્ચમાં પત્થરની મેજ ઉપર મુકેલાં કાગળોમાંનું એક ચોક્કસ પરબીડું ઉપાડી તેણે તે યુવકની સામે ધર્યું.

"આ તાજા દસ્તક?"

"હા 'રફીક'" તેણે માનથી જવાબ આપ્યો. બીજા ક્યાં નામથી તે તેને બોલાવે? "રફીક" નામથી તે જાણીતો થયો હતો..."લીલી રોશની"નો તે પ્રગટાવનાર. તે કંઇ નિયમીત પ્રગટ થતું નહિ પણ યુવાન વર્ગમાં એ ખુબ માનીતું હતું. કાયદાની બહાર પ્રગટ થતું 'લીલી રોશની'નું એ પ્રકાશન. તેનો તંત્રી સત્યને ચાહનાર એક આત્મા હતો. પણ સત્યને હંમેશા જગત ઓળખી શકતી નથી. તેમાં પરદેશી રાજતંત્ર જે દેશ ઉપર હોય ત્યાં તો સત્યને પ્રકાશનાં અતિ ઘણો વિલંબ થાય છે. એ બધાંની પરવાહ ન કરતાં તે સત્યની સેવામાં કમ્મર કસીને બહાર પડ્યો હતો. તેણે પોતા માટે એજ જીવનમાર્ગ પસંદ કરી લીધો હતો. ભલે તે આકરો, સાંકડો ને મુંઝવણભર્યો હોય!

"અને તમો બન્ને મારી સલ્લાહ લેવા આવ્યાં છો?" તે હલક દૂર વાગતાં સંગીત જેવો સંભળાયો, "તમે ધારો છો કે એ બાબદ હું તમારી દોરવણી બરાબર કરી શકીશ?"

"રફીક સિવાય અમારો કોઇ સાચ્ચો રહેબર નથી," યુવકે વખાણનાં જોશથી તુરમંદ તે ચહેરામાં સીધ્ધું જોતાં કહ્યું.

પણ તે યુવતિ હજી આંખો ઝુંકાવી નેજ બેઠી હતી. તેનું હૈયું ધડકી રહ્યું હતું. જુવાન ઉમરોમાં જીવનની જે મુશ્કેલ સમશ્યા ઉભી થાય છે તેવીજ એક સમશ્યાનો ઉકેલ તે આ પવિત્ર પુરૂષ પાસે કરાવવા આવી હતી. તે પણ 'લીલી રોશની'ની એક વાંચનારીને વખાણનારી હતી. તે જાણતી હતી કે તેનો તંત્રી 'રફીક' પોતાની બહોળી રોકાણો છતાં યુવાન વર્ગને ઘણો ચાહતો હતો અને તેઓ તેની સલ્લાહ પત્ર મારફતે પૂછાવતાં હતાં. મુલાકાત કોઇનેજ તે કવચિત આપતો પરંતુ રાજકુમારી ગીતા તેની ઘણાં વર્ષની વિશ્વાસુ મિત્ર હતી. તેની મારફતે આ બે જણ ત્યાં આવી શક્યાં હતાં.

"રફિકનો રહેબર ઉપર બેઠો છે. તેનીજ રહેબરીમાં આપણે સર્વ છીએ," તેણે યાદ દેવાડી, "અને તેની મદદ વડે મેં તારી આ કેફીયતનો એક તોડ નક્કી કર્યો છે. એ સિવાય બીજું આ સંજોગમાં હું કંઇજ કરી શકું નહિ. મારાં બાળકો ખુબ વિચાર કરજો. અને પછીજ હું કહું તે પર અમલ કરજો."

તેઓ તેને સાંભળવા આતુર હતાં. પણ તે બેમાંની પેલી બાળા તેની નજરસે નજર મેળવવાની હિંમત નહિ કરતી હોય એમજ શિર નમાવી બેઠી હતી. તેની તેઓને શું સલ્લાહ હતી?

"હવે હું ટૂંકું કરીશ, તમારો ને મારો વખત કિંમતી છે. મેં આ બાબદ ખુબ વિચાર કરી લીધો છે. સ્નેહ લગ્ન કરવા ચાહતાં જુવાનો આજકાલ મારી પાસે

ઘણું આવે છે. પરંતુ તમારી સ્થિતિમાં મુશ્કેલી તો થોડાંજ. અને હું માનું છું કે તમારે બન્ને એ નજીક ચારથી પાંચ વર્ષ એક બીજાને મળવાનાં કે કાગળ પત્ર લખવાનાં વગેરે કોઇ પ્રયાસ કરવા નહિ. હા ચાર પાંચ વર્ષનો ગાળો તમારા જેવા ચાહના યુવાન હૃદયોને લાંબો લાગશે, પણ એ અરસા પછીજ તમારે તમારૂં ભાવિ નક્કી કરવામાં ડહાપણ છે. ત્યાર પછી તમારો વિચાર હજી ચોક્કસ હોય તો બેશક તમારાં વડીલોને એ વિષે કરી શકશો. છુપા લગ્નની સલ્લાહ તો હું તમને કોઇ સંજોગમાં નહિજ આપી શકું."

એ સાંભળી તે યુવાને શિર નમાવ્યું જ્યારે તે યુવતિનું શિર પહેલીજવાર ઉંચું થયું.

"રફીક..." તેનાં ગળામાંથી દર્દમંદ સુર નીકળ્યો. પણ તે વધુ બોલે તે પહેલાં તો ચારે નેત્રો મળ્યાં.

"રફીક! રફિક....એ કોણ?" બાળા ઉઠીને ઉભી થઇ હતી. તેનું અંત:કરણ ઉછાળા મારી તેને સવાલ કરી રહ્યું હતું. પહેલ્લીજવાર રફીકના ચહેરા પર નજર ફેંકતા તે આંખોમાં જોતાં તેનું હૈયું સાવ ગુંગળાઇજ ગયું હતું.

'રફીક' પોતે તે મીઠી જાંબુડી આંખોમાંનો નરમ છાપ જોતાં થોડો ફેરત નહિ થયો. તે મધુર મુખ ને ચહેરાનો હલ્લો એ બસ્યું શું તેને....

પણ શઇ ગુજરી દાટીને જીવતા તે આદમે હિંમતથી પોતાના હોઠો પર એનું તેજ શાંત હાસ્ય ઝળકાવ્યું. તે જે હોય તે! તેની સાથે તેને શી નીસ્બત હતી? તે તેની સલ્લાહ માંગવા આવી હતી અને તેણે આપી હતી.

"રફીક! મને કહેવા દો કે એ ફરાન તો બહુ સખ્ત છે. કંઇ બીજી સુચના નહિ આપો રફીક?" તે રમણી હવે ત્યાંથી ઉઠીને સીધી તેની નજીક આવી—જાણે તે તેનો કોઇ અંગી હોય એવીજ એક વિચિત્ર લાગણી તેને થઇ.

રફીકે ચહેરો ફેરવી નાખ્યો. 'લીલી રોશની'ના ઝાંખા પ્રકાશમાં એ પછી તે બાળા ફક્ત તેનાં ચહેરાની એકજ બાજુ જોઇ શકી.

"મેં તો સુચના કરવા પહેલાંજ કહેલું કે પુરતો વિચાર કરીને તે પર તમારે અમલ કરવો. અને દલગીર છું બાબા એ સિવાય બીજી સલ્લાહ હું કોઇજ આપી શકતો નથી. તું ફક્ત સોળ વર્ષની કુમળી કળી છે અને તારો વખાણનાર એકવીસની છોકરવાન વયનો. તમો બન્ને જુદી સમાજના છો. એકને જેમ પોતાના બાપનું નામ ચાલુ રાખવાનું છે તેમ બીજાને પોતાની વિધવા માતાનો આશરામાં રહી એક માન પામેલાં કુળનાં 'દીકરા-દીકરી'ની ભેગી પદવી સાચવવાની છે."

"પણ રફીક!" તેઓ બન્ને લગભગ સાથેજ પુકારી ઉઠ્યાં, "અમે એક બીજાને એટલાં બધાં ચાહીયે છીએ કે પ્રેમની વેદી ઉપર સર્વસ્વનો ત્યાગ ખુશીથી કરીશું." હજી ચહેરો ફેરવેલો રાખીનેજ તેણે જવાબ કર્યો.

"એમ છતાં હું તો તમને ચેતવણી આપવાનો મારો ધર્મ સમજી ફરીથી એજ કહું છું. આ બાબદનાં નક્કી ફેસલ પર આવવા માટે તમો બન્ને હજી ઘણા નાદાન ને નાનાં છો. વળી મેં કહ્યું તેમ તમારા ધર્મ, સમાજ, રહેણીકરણી બધાંનીજ વચ્ચે એક મોટો મહાસાગર પડેલો છે. તે ઓળંગવા માટે તમારે કસોટીમાંથી પસાર થવુંજ જોઇએ. પાંચ વર્ષનાં ગાળા પછી તમારાં મન તન એનાં એજ હોય તો ફરી મારી સલ્લાહ પુછવા આવજો." અને તે ઉઠી ઉભો થયો જાણે મુલાકાતનો છેડો આવ્યો હતો એવું બતાવવા.

"રફીક" હવે તે યુવાન એક ડગલું આગળ આવ્યો, "મારી બે અદબી માફ કરશો પણ દેશી પરદેશીઓ વચ્ચે પ્રેમનો સંદેશો ફેલાવનાર શું આવા વિચાર ધરાવી

શકે? શું અમો બન્ને આર્ય નથી? શું આર્યવંશી રજપૂતો અને આ બાળાનાં પૂર્વજો ધરએ લગ્ન કરવાના દાખલા નથી બન્યા?"

"બન્યા હશે" રફીકે કહ્યું "પણ તે કાળને એ અનુસરતા હતા. આજના કાળને એ ફાવતા નથી. હા તમે જોઈએ તો માનો કે આપણે પશ્ચાત પડયાં છીએ. કોઈએ એમ સમજે કે 'રફીક' પ્રેમ શું જાણી સમજતો નથી એટલેજ સખ્ત બનીને આવી સલાહ આપે છે. પરંતુ મારો તો એકજ બોલ છે. પ્રેમ જ્યાં સુધી કસોટીમાં જેનો તે રહે ત્યાં લગ તે સાચ્ચો પ્રેમ નથી. પ્રેમ જ્યાં-સુધી સ્વાર્થનો ત્યાગ કરી શકે નહિ ત્યાંસુધી એ શુદ્ધ નથી."

તેઓ બન્ને ત્યારે તેની રજા ચાહતાં તેને આભાર માનતાં ફરી એકવાર શિર ઝુકાવી ઉભા થયાં. 'લીલી રોશની' નાં તંત્રી 'રફીક' નો તેમની ઉપર કંઈ થોડો ઉપકાર નહિ થયો હતો. તેની મુલાકાતનું માન કંઈ જેવું તેવું કહેવાય?

"ઇશ્વર તમને જોઈતું બળ આપે મારાં બાળકો" તેણે બન્નેનાં માથા ઉપર એકેક હાથ મુકી તેમને આશિષ આપ્યો.

"રફીક તમારો સાચ્ચો મિત્ર છે અને તેને જે સત્ય લાગ્યું એ તમને કહ્યું એથી તમારી લાગણી જખમાઈ હોય તો મને માફ કરશો. અને હવે આ નાજુક ફુલ કળીને તું જેમ લઈ આવ્યો એમ પાછું તેને ઠેકાણે સંભાળીને મુકી આવ ભાઈ "તેણે તે યુવકને કહ્યું. "તું એને છતે એ પહેલાં તે પરાયો માલ છે એમ યાદ રાખજે. સ્ત્રીનાં રક્ષણને માટે એક રાજપૂતને બે બે વાર કહેવું પડે એમ થી. સ્ત્રીની રક્ષા કરવી રજપૂતનો ધર્મ કહેવાય."

તેઓ બહાર નીકળ્યાં. ત્યાં ઘોડી ઉભી હતી. તે તેમને સડસડાટ તે જંગલ વચ્ચેનાં એક ચોક્કસ સ્થળે લઈ જનાર હતી જ્યાં આગળથી 'રફીક'ની સલાહ મુજબ તે યુગલ આજથી પાંચ વર્ષ, માટે છૂટું પડનાર હતું. અને 'રફીક'ની આજ્ઞા માથે ચઢાવવા માટે એક રાજપૂતને ફરીજ બે વાર કહેવું પડે નહિ. તે તો પ્રિયાને એક દેવીજ સમજે છે. અને મંદિરની એક દેવીનું રક્ષણ કરતો હોય એમજ તે યુવાન, યુવતિને લઈ ત્યાં ચાલ્યો ગયો.

પણ તેઓ બન્ને—બેમોંનું એક રફીકનું કહેણ સ્વીકારી પાંચ વર્ષ સુધી છુટાં રહી શકશે? એક બીજાને બળવાન પ્રેમથી ચાહતું તે યુગલ એમ કરી શકશે? યા 'રફીક' જોગા તે પત્રમાં તેઓએ પોતાનો ઇરાદો જાહેર કર્યો હતો તેમ અત્યારેજ પોતાની મુરાદ બર લાવવાનો પ્રયાસ તેઓ લેશે?

પ્રકરણ ૧૫ મું

"હકદાર વારસ"

લેડી શહેરનાઝ કામા અંતે પોતાની બેટી સાથે મુંબઈજ આવીને વસી. 'કામા હોલ' વર્ષો સુધી બંધ રખાય નહિ. મરહુમ સર નોશીરવાન કામાની એકપુરી દીકરીને વારસ તરીકે નાની શીરીને ત્યાં આવી વસવું જોઈએ. તેઓ ઘણો હર્ષ ભર્યો આવકાર પામી એમાં કોઈ શક નહિ. લેડી શહેરનાઝ મોટી ઉમ્મરે પહોંચેલી છતાં મસુરીની સુંદર આબોહવાને લીધે ઉમ્મર કરતાં દસ વર્ષ જવાન, બલ્કે આગળ કરતાં વધુજ મોહક દેખાતી હતી. જ્યારે શીરીન, મીઠાં વામલેટનો ખ્યાલ આપતી તે સુંદરીને જોતાંજ જવાન વર્ગ ઘેલો દિવાનો બની ગયો.

"તારે એટલું બધું શરમાવા નહિ કરવું જોઈએ," માતાએ શિક્ષણનો પહેલો પાઠ શરૂ કર્યો. "એમ તો પછી તું 'બેકવડ' રહી જશે ને તારી ઉમ્મર-નીઓ ક્યાંની ક્યાં તને વટાવી જશે."

"હું બીલકુલ શરમાતી નથી ભમી"

તે શોકાતુર હલકે બોલી. "પણ દલગીર છું કે મને તમારાં સર્કલમાંનું કોઇજ ગમતું નથી. એકબી એવું નહિ મળે જેની વાતમાં મને ઇન્ટરેસ્ટ પડે. પછી છોકરાઓ કે છોકરીઓ. ને મોટાંઓ તો કંઇ એટલાં ઇનકવીઝીટીવ કે મારો બધો જીવ કંટાળી ચાલ્યો."

તેની માતાએ જોયું કે મસુરીથી આવ્યા પછી તે સફેદ, પતલી ને વધારે શોકાતુર બનતી જતી હતી. મુંબઇની કોઇ ચીજ તેને મઝા આપી શકતી નહિ. ફક્ત તેનું વાંચન, મ્યુઝીક, બાગબાની, એજ તેની માનીતી રોકાણ હતી. ઉપરાંત તે માતાએ સંતોષથી જોયું કે 'કામા હોલ'માં તે ઘણો ઉમંગ લેતી હતી. તેણે સ્કુલમાં 'હાઉસ ડેકોરેશન'નાં લેસન્ઝ લીધાં હતાં. તે એ મુજબ પોતાની દેખરેખ હેઠળ નોકરો પાસે અવારનવાર ત્યાં ફેરફાર કરાવતી. પોતાના ટેસ્ટને બરનાં ડેકોરેશનઝ અને પેઇન્ટીંગથી લાંબા વખતથી બંધ પડેલાં તે મકાનને નવી ચમક ને 'સ્ટાઇલ' આપવામાં તે ઘણો વખત ગાળી નાંખતી.

એક સવારે લેડી શહેરનાઝ કામા મોડુંથી જાગેલી બિછાનામાંજ 'છોટા હાજરી' લેતી બેઠી હતી. તે હંમેશા નીરાંતેજ ઉઠીને ઇંગ્લીશ રીવાજ મુજબ 'બેડ રૂમ'માંજ ચાહ લેતી હતી. એમ નચિંતાઇથી ગરમાગરમ પીણું તે સીપ કરી રહી હતી એવામાં તેની દીકરી તેની સામે ધસારાબંધ આવી ઉભી.

"મમી!" તે હાંફતી હતી, તેની આંખો ચમક ચમક થતી હતી. ઉઘાડી તે મોટી બારીમાંથી ફુંકાતો પવન તેનાં બાલને મનોરંજક ફીસમે ઉડારો રહ્યો હતો. જ્યારે તેનો ચહેરો રાતા ગુલાબને રંગનો ઉશ્કેરણીથી ધમધમી આવ્યો હતો.

"શું છે! એમ એકદમ મને ચોંકાવ ના છોકરી! મારા હાથમાંનું કપબી હમણાં પડીને તુટી જતે" શહેરનાઝે તેને ધમકાવી, "હવે કંઇ નાસી છે કે? જરા મેનર્ઝ સુધાર! જાણે 'ગ્રેસ' જેવું તો તારામાં કંઇ છેજ નહિ!"

"આહ! એમ સોરી મમી!" તે ડોક ફરકીને બોલી "પણ શું એ ખરી વાત? ડેડીનાં પહેલાં વાઇફ ને તેમનો એક છોકરો હતો?"

હવે શહેરનાઝ ખરેખર એટલી ચમકી કે તેનાં હાથમાંથી સરી જતું કપ શીરીને જ એક ઝટકે બચાવી લીધું.

"કોણે કહ્યું? કોણ તારી આગળ એમ બોલ્યું?" લેડી કામાએ ચીસ પાડી. તેની દીકરીનાં મોંમાંથી બહાર પડેલા એ શબ્દો સાંભળતાંજ તે જાણે ઘેલી બાવરી બની ગઇ.

"જુની આયા ફાતુ ને બોય પીન્ટો પાસે આજે પેલા ગોડાઉનમાંનો સામાન સાફ કરાવતીતી ત્યારે મેં ત્યાં એક ફ્રેમ કરાવેલું પીકચર જોયું. તેની પર નજર પડતાંજ એ લોક બીજાનું મોઢું ટીકવા લાગ્યાં. મેં પૂછ્યું ત્યારે પહેલાં તો કંઇજ નહિ બોલ્યાં. પછી દબાણ કીધું ત્યારે મને કહ્યું."

તે આ એ સાંભળીને ઘેલી દિવાની બની ગઇ હોય તો દીકરી ઉશ્કેરાટથી એકદમ જ તપી ગઇ હતી, એવી તે કદી ઉશ્કેરાઇ હશે નહિ. લેડી કામાએ ત્યારે સમય સંભાળી લેવામાં જ ડહાપણ જોયું. વર્ષોથી જે વાત શીરીનથી છુપાવાની તેણે કાળજી લીધી હતી તે મુંબઇના શહેર ઘેરમાં હવે છુપી રહે એ બનવાજોગ હતું જ નહિ. એ બધું છતાં એક ઠરાવ તો લેડી શહેરનાઝ કામાએ તુરત જ કરી લીધો... જુના કાગડાં તે નોકરોને એકદમજ રૂખસદ આપી દેવી.

"અહિં મારી આગળ આવ મારી દીકરી! અહિં મમીની પાસે બેસ મારા બચ્ચાં," શહેરનાઝે હવે મતલબી બનતાં એકદમ પાસું ફેરવતાં કહ્યું.

પણ નહિં! ગરમ થયેલી શીરીન એમ સહેલાઇથી ઠંડી પડવી મુશ્કેલ હતી. બાકી વખત ઠંડી પ્રકૃતિનું ઇન્સાન ઉશ્કેરાઇ જતાં તો જલદી શાંત નથીજ થઇ શકતું.

"મને એકદમ કહો! આ વાત ખરી કે ખોટી?" નાની શીરી હાથ પર હાથ

ડોકીને બોલી. તેની આંખો ચમકતી હતી. ચહેરા ઉપર ધાઇ આવેલા રતાશ જેનો તેજ ઘેરો હતો. "ને તમે એ મારેથી શા વાસ્તે છુપાવી?"

"ઓ! હું શું કરું? હું શું કરું?" હવે શહરનાઝે ચરત કરતાં ધ્રુસાધ્રુસ રડવા માંડયું. તેણે જોયું કે સિવાય બીજો ઉપાય હતોજ નહિ. "મને શું ખબર કે તું એ જાણીને આવી રીતે ઉશ્કેરાઇ જશે. ને મારી સાથે ચીરડાશે? હું શું કરું? મને ડેડીએ ના કહેલું તે હું કેમ તુંને કહું?"

માનાં આંસુ કરતાં પણ 'ડેડી'નું પ્યારું આનવંતુ નામ કાન ઉપર પડતાંજ તે છોકરી કંઇક શાંત થઇ. એમ છતાં તેજ્યાં હતી ત્યાંજ ઉભી રહી. માનાં પાસામાં જવા કે તેનાં આંસુ લુછવા જેવી દરકાર તેણે નહિજ કરી. એ કદાચ અકુદરતી કહેવાય પણ વ્હાલથી બેનસીબ રહેલું એક બચ્ચું એમ વર્તે એમાં નવાઇ તો નહિજ!

"મારા ડેડી...." જવાન તે બાળા પુરી એ પળ તે પિતાની ઝાંખી સુરત પોતાની આંખો સામે નિહાળતાં માનથી આંચકી "શું કરવા ના કહે! મારા કંઇ માનવામાં તો આવતું નથી."

"તું માને કે નહિ માને. ખરી વાત એજ છે. તારે સાંભળવી હોય તો એક વખત સાંભળી લે. ફરીથી હું કોઇ દિવસ તુંને કંઇ એ વિષે કહેવાની નથી." સેરી કામા હવે આંસુ ખેંચાવી લેતાં કરાર પર આવી ગઇ હોય એમજ મક્કમતાથી બોલી.

એ પછી તે હકીકત...તે કેફીયત તેણે સર નોશીરવાન કામાની અને પોતાની તે બેટીને કહી. તે બેટી જે પોતાનાં બાપનાં પહેલ્લીવારનાં લગ્ન અને તેનાથી અવતરેલા બેટાની હસ્તી વિષે આજ સુધી અંધારામાંજ હતી.

"તે બહુ નાહરમાન નીકળ્યો," વાતના છેલ્લા વિભાગ પર આવતાં તે સાવકી એક સપ મિસાલ કદી ન થયેલા તે દીકરા માટે 'હીસ હીસ' કરતી બોલી.

"એની રીતભાત ને ચાલથી તારા ડેડીને ઘણું ખરાબ લાગ્યું. એ છોકરાની કંપનીજ ખરાબ હતી. એનાફી સ્ટેટ સાથે મળી ગયલો. એ બધું પેલા કોમ્યુનીસ્ટો... હીંદુડાઓ સાથે ભેળાવાનું પરિણામ. તેથી તો તારા ડેડીએ મારી પાસેથી વચન લઇ લીધેલું કે એ નઠેરત શીન્જેથી તુંને દૂર રાખવી. તેથી તો હું મુંબઇની મજા ને આરામ છોડી મસુરીનાં દુર દરાજમાં પડી. તારું બચપણ એવી કોમ બાબદોથી બગડે નહિ ને તું તારા ડેડીએ ધારેલી તેવીજ કામા ખાનદાનનું નામ દીપાવનાર એક દીકરી ને દીકરો ઉધરે તે વાસ્તે મેં તો મારું બનતું કીધું. હા! તું ડેડીનો દીકરોજ હતી. કેમકે પેલો તો દીકરો નહિ પણ દુશ્મનજ પુરવાર થયો. તારા બાપને નામોશી લગાડીને એ સીડી ઉતર્યો. ત્યારથી ડેડીએ તેને આવારનીવાર કીધો, પછીથી ડેડી મારી સાથે પરણ્યા. એ તો બની એવણની ગઇ ગુજરી હતી ને તે એવણ દાટી દેવાજ માંગતા હતા. તારા જન્મ પછી એવણ ખરેખર બધું ભૂલી ગયા. કામા ખાનદાનનું નામ શોભાવનાર એક દીકરીજ મેં તો ડેડીને આપી. એ દીકરી—તું એવણને મન દીકરો હતી. એ યાદ રાખીને હવે તું રહેજે."

મુગે મોહડે, ખામોશીથી એ લંબાણ ભાષણ સુંદર શીરીને સાંભળી લીધું ખરું, મગર તેના અંતરની લાગણીઓનું વર્ણન કોણજ કરી શકે? તેનાં બાપનો તે બેટો... તેનો વડો ભાઇ...તેના હસ્તી વિષે જાણતાં... તેનાં જીવનમાં મોટા ફરક પડનાર હતો એમ કોણ સમજી શકે? ભલે તે બાપે તેને ફગાવી દીધો હોય! ભલે તે તેની ઉપર ક્રોધે ભરાયો હોય! મીઠી હેતવંતી શીરીનને લાગ્યું કે હાલ તેનો બાપ હૈયાત હતે તો તેનો વિચાર ચાલુ વખતને બરનાં ફેરવાયાજ હતે. તે પોતાના બેટાને જરૂરજ પોતાના જીગરમાં સ્થાન આપતે.

"કામા ખાનદાન!" નાની તે વારેસ

સ્વપ્નવત બોલી, "અલબત્ત મારા બાપનાં કુળને માટે હું મગરૂર છું પણ એ મગરૂરી ત્યારેજ ગણાય જ્યારે હું સચ્ચાઈને વળગીને રહું ને ચાલું. મારો ભાઈ..." તે હવામાં શબ્દો મોકલતી હોય એમજ બબડી, "અરે! કેવી મને એક વડા ભાઈની હોંશ પહેલાંથીજ હતી. ને તે છે...જીવતો! ક્યાં? કોણ જાણે? પણ તેજ આ બધાંનો હકદાર વારસ! અભી..." તે હવે પુરતી બીહાર થઈ માતાની સ્ટેજ નજીક જતાં તેની પર વાંકી વળી બોલી, "હું કંઈ હકદાર વારસ નહિજ. ડેડીએ ગુસ્સામાં આ વેશમાં એવું વીલ કીધું હતી. આજે તેવણ જીવતા હતે તો હું એવણની ભુલ બતાવતે. હું પોતે આગળ રહીને મારા ભાઈને તેના હકનું અપાવતે. આખર તેજ પહેલો. ને ડેડીનો દીકરો. મારો મોટો ભાઈ! ને તેણી વળી પહેલાં લગનનો! અરે...એ પીકચર...તે વળી પાછી ઉભાસી આંખોએ બબડી "તેમાંના ડેડી કેવા ગીલ્ટી ચહેરાનાં ...એ હું જાણું છું કે તેવણ ગારક અભી હતે! નહિ તો ડેડી બીજી વખત પરણ્યા જ નહિ હતે તો કેવું સારૂં કે હું જન્મ તેજ નહિ ને એક હકદારનો હક ડુબાવી અહિં રહેતે ને હોતેજ નહિ, અરે! હજુબી તે આવે તો હું બધું તેને આપી દેઉં! તેનોજ બધો હક! આપણો નહિ!"

હવે સહેરનાઝ ખમી શકે એ કરતાં ઘણું વધારે જ થઈ પડ્યું. તેણે ધક્કો મારીને જ તે દીકરીને દૂર કીધી.

"હટ! નીકળ મારી સામેથી! મુઈ નહિસ્ત! તારૂં કાંઈ ''બળે તારૂં!" ને પોતાનું 'લેડી' પદ ભૂલીને અસલ જાત પર આવી જતાં ઝનુનથી બબડી, 'નીકળ મારી સામેથી! સવારનાં પહોરમાં રોખરૂ કરતી! ખબરદાર! ફરીથી મારી સામે એવું તોફાન કરતી આવીછ તો!

અને શીરીન પીઠ મરડી ત્યાંથી ચાલીજ ગઈ. મુંબઈના આ તેનાં બાપીકા મહેલ 'જેવાં મકાનમાં તેનું જીવન કપરૂં તો હતુંજ. આજથી તે કડવાસથી ભરપુર બન્યું. તેની માતાએ ગુસ્સાથી તે કછયાનાં મૂળ બની પૂરાણા નોકરોને તુરતા તુરત હાથમા પગાર સાથે કાઢી મૂક્યાં. શીરીન વચ્ચે પુછાઈ ત્યારે તેણે સાફ સાફ કહી દીધું કે તે એકવીસ વર્ષની વયે પહોંચતા સુધી તેની માનાં તાબામાં હતી. ત્યાર પછીજ તે બાપના વસીયતની રૂએ 'કામા હોલ'ની માલીકા બનનાર હતી. ત્યાં સુધી 'કામા હોલ'માં જે કંઈ ફેરફાર કરવાનાં હોય તે કરવાનો લેડી શહેરનાઝ કામાને અખત્યાર હતો.

શીરીન ફરીથી ચૂપ રહી. 'કામા હોલ'ની સત્તા કે ચોકસ મહેલ તેને જોઈતાંજ ક્યાં હતાં? ભલેને તે માતા હંમેશા તેની લગામ પોતાનાં હાથમાં રાખે. મગર તે ગાનાની સફળતા, દોર અને મેરેજ-સાદ તો તે ખમીજ નહિ શકનાર હતી. ગરીબ નોકરોને વગર વાંકે બરતરફ કરતાં તે અટકાવી શકી નહિ એ તેની દીલગીરી હતી, છતાં એક વાતમાં તે મક્કમજ રહી. મરનાર શીરીન કામા, 'કામા હોલ'ની પહેલાં ધણીયાણી, અને તેમના દીકરા બેગી પોતાનાં બાપની તસ્વીર જે ગોડાઉનમાં પડી રહી હતી અને જેની ઉપરથી રોષરૂ જાગ્યું હતું તે ઉંચકાવીને નાની શીરીને માન અને વ્હાલથી પોતાનાં કમરામાં મુકાવી. લેડી શહેરનાઝનું ત્યારે એ વાતમાં તો મજબુત મનની તે બાળાએ કંઈજ ચાલવા દીધું નહિ.

પ્રકરણ ૧૬

શીરીનનો 'ડાક'

નસીબ, જુલ્મકારી તે વખતે જે દરમિયાન સુંદર શીરીન કામા સોનેરી પીંજરમાં પુરાયલા એક પક્ષી મિસાલ હતી. વનમાં ઉડતાં એક પંખીને પીંજરામાં પૂરી દેતાં તે કેમ ઝુરે એવોજ આબાદ

પદ્ધતિસરની તાલીમ વિનાના કામદારોની હિંદના ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં કરાતી ભરતી

હિંદના ફિલ્મ ઉદ્યોગની ઉન્નતિ સાધવી હોય તો જડમૂળથીજ ફેરફારો થવાની જરૂર છે એ આજે સૌ કોઇ જાણે છે, છતાં અજાયબી તો એજ છે કે જેઓના હાથમાં આ ઉદ્યોગ જઇ પડ્યો છે તેઓ આ દિશાએ કંઇજ કરતા નથી એમ કહેવામાં ભાગ્યેજ અતિશયોક્તી ગણાવી શકાય.

હિંદમાં ફિલ્મ ઉદ્યોગ સ્થાપિત થયાને એક લાંબો કાળ પસાર થઇ ચૂક્યો છે, છતાં નવા આવનારાઓને આ દિશાએ યોગ્ય તાલીમ આપવા માટેના જોઇએ તેવાં કેન્દ્રો નથી—બલ્કે કોઇજ કેન્દ્ર નથી. જેઓ આ દિશાએ આવવા માગતા હોય છે તેઓને એક યા બીજા પ્રકારની લાગવગનોજ મોટે ભાગે આધાર લેવો પડે છે, અને તેને પરિણામે લાયકાત વિનાનાઓ પણ લાગવગને કારણે આ ક્ષેત્રમાં દાખલ થઇ જાય છે અને યોગ્ય લાયકાત 'ધરાવનારાઓ આ ક્ષેત્રથી બહાર હોઇ પોતે 'દાદા' જેવા બની બેસે છે. આવી પરિસ્થિતિને કારણે આજે હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગ ધીમે ધીમે પણ મક્કમપણે જાણે કે પીછેહઠજ કરી રહ્યો છે એમ કોઇ પણ અનુભવીને કબૂલ્યા વિના ચાલશે નહિ.

કોઇ પણ ક્ષેત્રની પ્રગતિ અને ઉન્નતિ માટે તેના યોગ્ય અભ્યાસની જરૂર હમેશાં રહે છે, અને તેજ મુજબ આ ક્ષેત્રે પણ છે, છતાં આ ક્ષેત્રમાં અભ્યાસ કરવાની કોઇજ સગવડ આપણે ત્યાં હોતી નથી.

અલબત્ત કેટલાકો આ દિશાનું પોતાનું જ્ઞાન વધારવા માટે પુસ્તકોનો આશરો લે છે, અને તેમાંથી શીખવાની કોશીશ કરે છે, પરંતુ તેઓ જ્યારે આ ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવે છે ત્યારે તેઓ જુએ છે કે પુસ્તકો દ્વારા પોતે જે જ્ઞાન મેળવ્યું હતું તે નિરર્થક બની ગયું છે!

આનું કારણ શું? એવો સવાલ સ્વાભાવિકજ સૌ કોઇ કરે અને તેથી તેનો ઉત્તર જરૂરી બની રહે છે. આ ઉત્તરમાં એ પ્રમાણે જણાવી શકાય કે પુસ્તકોમાંથી અભ્યાસ કરવાની જેઓ કોશીશ કરે છે તેઓ એ ભૂલી જાય છે કે તેઓ જે પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરે છે તે પુસ્તકોના લેખકો મોટે ભાગનો—બલ્કે બધાજ—પરદેશીઓ છે. એટલે કે તેઓએ પોતાના પુસ્તકોમાં જે વિગતો સમાવી હોય છે તે પોતાના અનુભવો પરથી હોય છે, અને તેઓએ જે અનુભવ મેળવેલો હોય છે તે પરદેશના અને મોટે ભાગે હોલીવુડના સ્ટુડીઓમાં મેળવેલો હોય છે, અને તેને આધારે આવાં પુસ્તકો લખાયેલાં હોય છે, એટલે સ્વાભાવિકજ છે કે મજકુર પુસ્તકોમાંથી મેળવાયેલું જ્ઞાન અહીંના સ્ટુડીઓમાં કામ કરવા જતાં ઉપયોગી નહિ થઇ પડે.

હોલીવુડ જેવા મથકથી મેળવાયેલા અનુભવ પરથી તૈયાર થયેલું પુસ્તક અહીં ઉપયોગી નહિ નિવડે એમ જ્યારે અહીં જણાવાયું છે ત્યારે બનવાજોગ છે કે કોઇ સવાલ કરે કે હિંદનો ફિલ્મ ઉદ્યોગ

એટલો તો કેટલો આગળ વધેલો છે કે હોલીવુડનો અનુભવ અહીં કામે નહિ લાગે? ઉપર છલ્લું વાચન ધરાવનારા કે માત્ર નજીવું જેવું હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગ અંગેનું જ્ઞાન ધરાવનારાઓ ઉપલી વાત શરૂઆતમાં કદાચ માની ન શકે છતાં જેઓ થયું વિચાર કરી શકે છે, તેમજ જેઓને ઉપર જણાવ્યો છે તેવો અનુભવ થયો હોય છે તેઓ તો તુરતજ ઉપલી વાતનો સ્વીકાર કરી લેશેજ, અને તેઓ એ સ્વીકાર શા માટે કરી લે છે તે શો કારણે જાણવું ઘટે છે.

આ માટે ટૂંકમાં અને સરળ સમજ એ પ્રમાણે આપી શકાય કે હોલીવુડમાં એક ફિલ્મ તૈયાર કરવા માટે જે પદ્ધતિ અમલમાં છે તે અને અહીંની પદ્ધતિમાં ઘણું મોટું તફાવત છે. ત્યાં આગળ યોગ્ય રીતે કથાની પસંદગી, તેની માવજત, તે માટેના યોગ્ય ખાતાઓ તેમજ જે વિષયને લગતી કથા હોય તેમાં પ્રવિણ એવા ટેકનીશ્યનોને રોકવામાં આવે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ફિલ્મ ઉતારવા માટે જેના હાથમાં સુકાન મૂકવામાં આવે છે યાને કે જે ખરેખર ચિત્રના દિગ્દર્શક તરીકે કામ બજાવનાર હોય છે તે લગભગ બધી સત્તા ભોગવતો હોય છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ પોતાને સોંપાયેલા વિષયનો ખાસ અભ્યાસી હોય છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ એ વિષયના ખાસ અભ્યાસીની તેને જોઈએ તેટલી મદદ મળી રહે છે. ઉપરાંત તેને મદદ કરવા માટે સંખ્યાબંધ માણસો રોકવામાં આવે છે, અને તે દરેક એક ચિત્ર તૈયાર કરવા માટે જે જે વસ્તુઓની જરૂર હોય છે, તેમજ જુદી જુદી દિશાએ જે કામ કરવાનું છે તેનો પુરતો અનુભવ ધરાવનાર હોય છે એટલુંજ નહિ પરંતુ સાથે ચિવટ તેઓ આ દિશાએ પોતાને કાંઈક નવું લાગતું હોય તો તે પણ કરી શકે છે. જ્યારે આપણે ત્યાં લગભગ બધુંજ કામ જેઓ મદદનીશ

છે. એક 'સેટ' ગોઠવવાથી માંડીને તે દરેકે દરેક વસ્તુઓ પર તેમેજ ધ્યાન આપવાનું રહે છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ ચિત્રનું દિગ્દર્શન પણ લગભગ તેનેજ કરવાનું હોય છે.

કેટલીક વખત એવું બને છે કે આવ મદદનીશ દિગ્દર્શકોજ આખું ચિત્ર તૈયાર કરે છે, જ્યારે મુખ્ય દિગ્દર્શક તો માત્ર એક 'સુપરવાઇઝર' જેવુંજ કામ કરે છે એટલું નહિ પરંતુ કેટલીક વખત તે ચાલુ 'શુટીંગ' તે હાજર નથી હોતા આ વસ્તુસ્થિતિ અહીંથીજ અટકતી નથી પણ તે અહીં સુધી આગળ વધે ગયેલી હોય છે કે દિગ્દર્શક મા પોતાને મળતા પૈસા સંબંધીજ ધ્યા આપે છે, અને ચિત્ર કેવું બને છે તરફ જોઈએ તેવું ધ્યાન આપતા નથી આ હકીકત કેટલું સત્ય ધરાવે છે કે માત્ર એટલા ઉપરથીજ પુરવાર થઈ શ છે કે અનેક આગળ પડતા અને 'મહાન ગણાતા દિગ્દર્શકો પણ પોતાને બધાજ વિષયોના 'ખાં' સમજી બેસે છે, અ તેઓને પૈસા મળતા હોય તો કોઈને પણ માટે કોઈ પણ વિષય પર ચિત્ર 'તૈયા કરી આપવાને તેઓ તૈયાર બની જા છે! અને પરિણામે તેઓ પોતાની પ્રતિ ષ્ઠાને કેટલું નુકસાન પહોંચાડી રહ્યા હો છે તેનું પણ જાણે કે તેઓને ભા રહેતું નથી.

આ માટે જોઈએ એટલા દાખલાઓ રજુ કરી શકાય તેમ છે, પરંતુ તે બધાજ અહીં રજૂ કરવા યોગ્ય ન કહેવાય. આ દિશાએ માત્ર એકજ દાખલો આપવો યોગ્ય થઈ પડશે. દિગ્દર્શક સોહરાબ મોદીએ 'પુકાર' ચિત્ર ઉતાર્યું અને તેઓએ એ દ્વારા પ્રતિભાને જે સુંદર રીતે છતી બનાવ્યો, તેમજ જે રીતે ઓમની પ્રસિદ્ધી અપાવી તે જોઈ બીજા ફિલ્મ ઉદ્યોગ પતિઓની દ્રષ્ટિ પણ ઐતિહાસિક ચિત્રો

કુશળ કારીગરનો તેઓએ કોઈ રીતે સહકાર નહિ મેળવતાં પોતાને જે કોઈ આવડ્યું તેને રોકીને ઐતિહાસીક કહેવાતાં ચિત્રો સર્જવા માંડ્યા, અને પરિણામ શું આવ્યું ? કે નવાં ઐતિહાસીક ચિત્રોને કેવળ નિષ્ફળતાજ મળી. આવાં નિષ્ફળ ઐતિહાસીક ચિત્રોનાં જોઈએ એટલાં નામો અત્રે આપી શકાય તેમ છે, પરંતુ સૌ કોઈ તેનાથી જાણકાર હોઈ તે રજૂ કરવાની જરૂરજ રહેલી નથી.

એટલે જેઓ હોલીવુડના અનુભવિઓના પુસ્તકોમાંથી કાંઈક જ્ઞાન મેળવી શક્યા હોય છે તેઓ હિંદી ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં દાખલ થતાંજ મુંઝવણમાં પડે છે, કેમકે દિગ્દર્શન, કેમેરા, સાઉન્ડ, સેટીંગ્સ, સંવાદો, રીનાર્યો કે બીજા કોઈ પણ એક અંગનું પુસ્તકો દ્વારા જ્ઞાન મેળવનાર આપણા ફિલ્મ ઉદ્યોગમાં જાણે કે ભૂલો પડી જાય છે. કારણ કે આ દરેક દરેક અંગની કાર્યપદ્ધતિમાં મૂળથીજ ફરક હોય છે. અહીં તો કોઈ પણ માણસ લાગવગ હોય અને એકાદ બે ચિત્રોનું દિગ્દર્શન થતું સહેજસાજ જોયું હોય છે તો લાગલા કે દિગ્દર્શક બની બેસે છે, અને પરિણામે આપણો ઉદ્યોગ પ્રગતિ કરી શકતો નથી.

આ સ્થિતિ આપણે ત્યાંથી દૂર કરવી હોય અને ઉદ્યોગને પ્રગતિના પંથે પાડવો હોય તો એ દિશામાં યોગ્ય પદ્ધતિ દ્વારા શિક્ષણ આપવાની ગોઠવણ કરાવી જોઈએ છે, અને લાગવગની જગ્યે લાયકાતને સ્થાન આપી યોગ્ય માણસોને ઉત્તેજન અપાવું ઘટે છે. જ્યાંસુધી આ પ્રમાણે નહિ થશે ત્યાંસુધી આપણો આ ઉદ્યોગ કદિ પ્રગતિ સાધીજ નથી શકવાનો. નવા કારીગરો અને કળાકારો તૈયાર કરવા માટે યોગ્ય શિક્ષણ સંસ્થા હોવીજ જોઈએ છે, અને એવી શિક્ષણ સંસ્થા હસ્તીમાં લાવવાની જવાબદારી ફિલ્મ ઉદ્યોગપતિઓને શીરે રહે છે, તેઓ જો આ જવાબદારીમાંથી હજી પણ છટકેલાજ રહેવા માગશે તો એ સમય દૂર નહિ હોય કે જ્યારે આપણો ફિલ્મ ઉદ્યોગ પડતીની ખીણમાં ગબડ્યો ન હોય. જેમ વહેલેથી ઉદ્યોગપતિઓ ચેતશે તેમ તેઓ પોતાના લાભમાંજ યોગ્ય ફાળો આપતા બનશે એ નિશ્ચિત છે, માટે આપણા ફિલ્મ ઉદ્યોગપતિઓએ હવે જાગી જવું ઘટે છે.

ધર્મનાં મૂળ સિધ્ધાંતો

આજકાલ પૃથ્વીભરમાં બધા દેશોમાં— ખાસ કરી આપણા હીન્દમાં— વેરઝેર, કજીઆ અને દ્વેષની લાગણીઓ પૂર જોરશોરમાં ઉભરી નીકળી છે. અને હિન્દમાં એ દુશ્મની મુખ્યત્વે ધર્મ સંબંધી છે.

પૂર્વ અને પશ્ચિમના દેશોના લોકોની સરખામણી કરાય છે ત્યારે સદા એમજ મનાતું આવ્યું છે કે પૂર્વના લોકોની પ્રજા મોટે ભાગે ધાર્મિક ભાવનાથી ભરેલી છે. અગર તેમજ હોય તો આજે હિન્દમાં ધાર્મિક ઝગડાઓ શા માટે? ચીન-માંહે ભયંકર આંતરવિગ્રહ શા કારણે? સાચો ધર્મ તો જરૂરજ શાંતિ સ્થાપે અને જો હિન્દમાં અને ચીનમાં ચાલુ લડાઈઓ જાતની હોય તો તે દેશોની પ્રજા ધાર્મિક કહેવાય ખરી?

લેખક
ડૉ. ઈરાચ જહાંગીર તારાપોરવાલા

હિન્દના ઝગડાની ખાસ ખુબી તો એ છે કે તે બધા "ધર્મ"ના નામે જગાડવામાં આવે છે. "ધર્મ જોખમમાં છે," "ધર્મ ડુબી રહ્યો છે," એવા પોકારો ઉઠે એટલે અજ્ઞાન ટોળાંઓ કાપાકાપી કરવા તૈયાર થઈ જાય. આપણા દેશના લોકો "ધાર્મિક" મનાય છે તેનું એકજ કારણ છે કે તેઓનો ઘણો ભાગ પૂજા-પાઠ, નમાજ-રોજા, ભણતર-મણતર વગેરેમાં આખો સમય મશગુલ રહે છે. આમ ધર્મના બહારના દેખાવો કરવામાં લોકો રચ્યા રહે છે, તેથી તેઓ "ધાર્મિક"માં ખપે છે, જ્યારે ઉલટું પશ્ચિમના લોકો એવા બહારના દેખાવોને ગણકારતા નથી તેઓ "અધર્મી" જણાય છે.

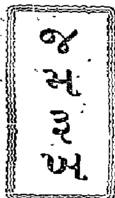
સાચો એમજ જો "ધર્મ" શાનો સમાય છે તે બરાબર સમજવું જોઈએ. દુનિયાના બધા ધર્મોમાં સનાતન સત્ય સમાયેલું છે. દરેક ધર્મના સ્થાપકોએ આ સનાતન સત્ય પર ભાર દીધો છે અને માત્ર દેશ તથા કાળને અનુકુળ થાય તે રીતે આ સત્ય આમ વર્ગ સમજી શકે તે માટે દરેક ધર્મમાં ક્રિયા-કાંડનું બાહ્ય સ્વરૂપ જોડવાયું છે. આપણે સાધારણ મનુષ્યો આ બાહ્ય સ્વરૂપનેજ "ધર્મ" માની તેનેજ વળગી રહેવામાં જીવનનું સાર્થક ગણીએ છીએ, પણ તેનું મૂળ-સનાતન સત્ય-વિસારી મૂકીએ છીએ, એ સાથે વળી મોટે ભાગે દરેક ધર્મ સાથે તેના સ્થાપક પયગામ્બરનું નામ જોડાયલું હોય છે. એકવાર સ્વર્ગસ્થ વિદુષી એની બેસંટે કહ્યું હતું કે "We remember the messenger but forget the message" (આપણે પયગામ્બરને યાદ કરીએ છીએ,- પરંતુ તેના પયગામને વિસારી મુકીએ છીએ.) આ રીતે મુળ સ્થાપકના પવિત્ર નામે તેનાજ શીખાવેલા ધર્મના રક્ષણાર્થે અનેક અત્યાચારો આજે દુનિયામાં થતા જણાય છે.

એ ઉપરાંત મનુષ્ય સ્વભાવજ છે કે પોતાને તથા પોતાની દરેક વસ્તુને સર્વશ્રેષ્ઠ માની લેવી. "ધર્મ" પણ દરેકની અંગત મિરાસ છે, એટલે દરેક માણસ પોતાના ધર્મને સર્વશ્રેષ્ઠ માનીજ લે છે, એટલુંજ નહિ પણ બીજા બધા ધર્મોને ઉતરતા ગણે છે અને બીજા ધર્મોના અનુયાયીઓને હલકા ગણે છે તેઓને "ધર્મ"ને નામે ધિક્કારતાં શીખે છે. તેમની સામે લડવામાં તેને કશો વાં

ઉદ્યોગી શહેર બન્યું. શહેરની ગીચો ગામડામાં રહેતા કામદારોને ધસડી લાવી, અને કંપની કાનુન અને યોજના વીના શહેરમાં વસવાટ માટે મકાનો બંધાયા. સુંદર મકાનો સાથે ગંદા સ્લમ્સ બની રહ્યા. શહેરી જીવન ઉંચુ હોવાને લીધે ભાડાંઓ મોંઘા. રૂ. ૨૦ થી રૂ. ૨૫ કમાનાર ગરીબ કામદાર કેટલું ભાડું આપી શકે? એક ખોલીમાં બે કુટુંબ રહેવા લાગ્યાં. ખોલી અતી નાની હોવાથી પુરૂષોને બાહર ખુલ્લામાં સુવું પડે. કુટુંબી જીવન ગુજારવાનું ગરીબ કામદારો માટે કેમ હોઇ શકે, જો તેઓને એક ખોલી બી મળી ન શકે? પરીણામ એ આવ્યું કે તેઓ દારૂ અને જુગારના કામમાં પડે અને કરજદારીમાં જીવીને કરજદારીમાં મરણ પામે. પાણીની તંગી, નાહવાની સગવડ નહી, રહેવાની પુરતી જગા નહી, અને ગીચ ઘરો જેમાં હવા અને તડકો આવી ન શકે; આવા વાતાવરણમાં ગરીબ અને અજ્ઞાન કામદાર સ્વચ્છતા શી રીતે પાળી શકે? મુંબઇમાં આપણે સ્લમ્સ ઉભા કર્યાં, ખોરાક અને હવા વગર ગામડાના કામદારો મુંબઇના રોગીષ્ટ શહેરી બન્યા. જે કામદારોની મહેનતથી મૂડીવાદીઓના ખીસાં ભરાયાં છે કે જેથી તેઓ આલીશાન બંગલા બાંધી રહે છે, જે કામદારોની મહેનતથી મુંબઇમાં પૈસો છે, રોનીક છે, તે કામદારો વર્ષો થયાં આવા ગંધાતા કુસ્સના જેવા સ્થળોમાં રહે છે, તેઓની આ સ્થીતીથી મુંબઇના કેટલા શહેરીઓ વાકેફ છે?

શહેરના સ્લમ્સ વિષેના આંકડાઓ ૧૯૩૧ માં વસ્તીની ગણતી વખતના આપણને મળે છે. મુંબઇના ૭૪ ટકા શહેરીઓ એટલે પોણો ભાગ એક ખોલીમાં રહે છે. ૩ લાખ માણસો રસ્તા પર બહાર સુવે છે. ૮૨ ટકા મકાનોમાં એક ખોલીમાં લોકો રહે છે. આ નાની ૧૨x૧૨ ફીટની ખોલીઓમાં ૧૦ માણસો બી રહે છે. વા બે થી વધુ કુટુંબો રહે છે. આ આંકડાઓ ૧૯૩૧ ના છે જ્યારે શહેરની વસ્તી ૧૨ લાખની હતી. આટલી ભીડ ગીચ ઉપરાંત, પાંચ ખોલી માટે ૧ સંડાસ અને ૧૦ ખોલી માટે ૧ નળ એવી સ્થીતીમાં લોકો કેમ રહેતાં હશે તે આપણે કલ્પી શકીએ. આપણા કામદારો જીવનનાં સૌથી સરસ વર્ષો આવાં ગંદા અને અસુખાકારીભર્યાં મકાનોમાં ગુજારે છે, તેઓ અને તેઓના બાળકો જેઓ ભવિષ્યના શહેરીઓ છે તેઓ તંદુરસ્ત કેમ બની શકે? ૧૨ લાખની વસ્તીમાં આવો ગીચવાસ હતો, ત્યાં આજે ૨૭ લાખની વસ્તીમાં આ આપણા બંધુઓ કેમ રહેતા હશે?

મુંબઇના બધા શહેરીઓએ પ્રથમ શહેરી ફરજ (civic sense) ખીલવવી જોઇએ તો જ તેઓ મ્યુનીસીપાલીટીને શહેર સ્વચ્છ રાખવાની ફરજ પાડી શકશે. આપણે સ્લમ્સ નાબુદ કરીને સ્વચ્છતા શીખવાડીને શહેરી જીવન સુધારીને શહેરે-અવલ મુંબઇને હિન્દ અને જગતમાં એક સુંદર અને આબાદ શહેર બનાવીશું.

લેખક:—વૈદ હોરમસજી ર. અચારીઆ

ચહેરામાં ચમકારો લાવનાર, ચટ્ટમપણાનો નાશ કરનાર, મગજમાં જામેલાં લોહીને વિખેરી નાખનાર, ભાંગનો નશો ઉતારનાર, ભૂખ વધારનાર અને શક્તિના સાગર જેવા પહેલવાનોની ખોરાકી જેવાં આ ફળના ગુણો જાણો અને તેનો લાભ ઉઠાવો.

મંગલાનાથી કીરતારે ફળોના મીઠા માવામાં પોતાના ફરજંદો માટે ખાસો પ્રેમરસ ભરી દીધો છે. વાંચકો વિચાર કરશે કે આ વૈદ શું કહેવા માગે છે? જે કાંઈ લખે છે તેમાં તારીફનો તમતમાત ભરેલો જ છે. પણ જો દરેક ઇનસાન શાંતિથી વિચાર કરે તો ફળ મેવામાં માલીકે પોતાની અખુટ કૃપાકળા, દુવા અને દયા આપણે ખાતરે ગોઠવી આપી છે, એ સ્પષ્ટ જણાઈ આવશે.

'પ્રસુતીની પીડ વાંઝણી કર્યાથી જાણે' તેજ પ્રમાણે અમૃતનો સ્વાદ તો ચાખે તેજ પીછાણે. કલમ ગસાવવાથી કે શબ્દો વાંચવાથી ફળોની પરમ લહેજતનો આપણને કદીથી ખ્યાલ આવવાનો કે? જમરૂખની અનેક જાતો છે. એક જાત તો દખીણ અમેરીકાથી હિંદમાં ઘુસી આવી છે.

કાબી જમરૂખ અતિશય મીઠાં અને સ્વાદિષ્ટ છે. લીલી છાલવાળાં અને અંદરથી લાલ ગરભદાર માવાવાળાં ફળો મધુરતાં અને લહેજતમાં જો કે ઉતરતાં જ છે પણ દસ્તની કબજી તોડવામાં અને કૌવત આપવામાં તે બીજાં ફળોને મુકાબલે ઉંચ તાકમનાં જણાયાં છે.

સફેદ લીલી છાલના અને, અંદરથી મુલાયમ રેશમી માવાદાર સાકરયા ગોળના ફળો, ખમરાત–લહેજતથી આપણા નાક અને જીભની સુસ્તી ઉડાડી મુકી થોડીજ પળમાં જાગૃત બનાવી મુકે છે. આ સફેદ એલાહબાદી પેરમાં સાકર ગ્લુકોસ ખાંડ જે કહો તેનો ભંડાર ભરેલો છે, અને સાકર તો, આપણે સઘળા જાણી ચુકા છીએ તેમ, શક્તિનું જ બીજું નામ છે. એક પાકું ફળ ખાવાથી ખવાયલું અન્ન તાજગીથી તરબોળ થઇ જાય છે.

આજે ખાંડ મોંઘી છે, ગ્લુકોસના ડબ્બા મલતા નથી વગેરે ફરીયાદો સંભળાય છે. તે જમાનામાં જો મોસમ પ્રમાણે ફળનો પુરતો ઉપયોગ થાય તો એવો ખોટો બખ-ડાટ કરવાનું કારણ નહીં રહે. કેળાં, ખજુર સીતાફળ, બોરડી, કેરી, મધ અને અલાહ-બાદી પેરમાં શું સાકરના ખજાનો ઓછો છે કે? કુદરતી સાકરને તુચ્છકારથી જોવામાં અને કુત્રીમ સાકરને વધાવી લેવામાં આપણે ભક્તિમાર્ગથી વિખુટા થઇ રહ્યા છીએ. કુદરતી રંગરૂપ ખમરાત લહેજતની ચીજો ભુલી જઇને, સાચી વસ્તુને લાત મારીને, અને સ્વાર્થી મનુષ્યોના પ્રપંચી કારો-બારને પોષી–પોષીને આબાદ બનાવવાની આપણે મોજ અને ડહાપણ માની બેઠા છીએ તેમાં હવે સમય મુજબ પલટો આવવો જોઇએ.

જમરૂખ તો છાલ સાથે ખાવાનો રિવાજ છે. બીયાંની બાબતમાં હજી મતફેરી ઉભેલી છે. આ ફળના વચલા ભા-ગમાં ઠળીયાનો લચકો ભરેલો છે, અને તે લચકામાં એક અમૃત બી સમાયું છે. પેર જો તમામ ઠળીયા સાથે

ફળ શાસ્ત્ર

ગાંધીજી— રોમાં રોલાં મુલાકાત

જગતે આપેલા મહાન વિચારકોમાં ફ્રાંસના પ્રસિધ્ધ વિદ્વાન સ્વ. રોમાં રોલાં અગ્રપદે બિરાજે છે. મહાત્મા ગાંધીના એ મોટા દોસ્ત હતા. જ્યારે ગાંધીજી પરદેશની સફરે ગયા હતા ત્યારે રોમાં રોલાંને ત્યાં તેઓ રહ્યા હતા. પોતાના મન ઉપર ગાંધીજીની પડેલી છાપ વર્ણવતાં રોમાં રોલાંએ પોતાના એક અમેરિકન મિત્ર ઉપર લખેલો આ સાથેનો પત્ર ન્યુયોર્કનાં 'નેશન' પત્રમાં પ્રગટ થયો છે.

આહ! પેલા હિંદીઓ અહીં આવ્યા ત્યારે તમે અહીં હોત તો કેવું સારું? ૫મી થી ૧૧મી ડિસેમ્બર સુધી એટલે કે પાંચ દિવસ તેઓ વિલા વિયેનેતામાં રહ્યા. ચશ્માવાળા અને દાંત વિનાનો આ નાનકડા માનવીએ પોતાનાં શરીરની આસપાસ ચાદર લપેટી હતી, પણ તેના સળી જેવા પાતળા પગ તો ઉઘાડા જ હતા. આછા ખરબચડા વાળ વાળું તેનું ધોળું માથું પણ ખુલ્લું હતું અને વરસાદથી તે પલળી ગયું હતું. હસતા હસતા તે મારી પાસે આવ્યા અને પોતાનો હાથ મારે ગળે નાંખીને તેમણે પોતાનો ગાલ મારે ખભે અડાડ્યો અને તેમનાં રૂપેરી વાળવાળાં માથાનો મારા ગાલને સ્પર્શ થયો. એ સંત ડોમીની અને સંત ફ્રાંસિસનો સ્પર્શ હતો એમ કલ્પીને હું આનંદ અનુભવું છું.

એટલે વિલા ઓલ્ગાને બીજે માળે જ્યાં હું સુતો ત્યાં—તમને યાદ હશે—ગાંધી રોજ સવારે લાંબા વાર્તાલાપ માટે આવતા. મીરાંની મદદથી મારી બહેન દુભાષિયાનું કામ કરતી અને મિસ કોન્ડેયફ નામની એક રશિયન બહેન મારી મિત્ર અને મંત્રી છે. તે અમારી ચર્ચાની નોંધ લેતી. મોન્ટ્રોના અમારા પાડોશી શ્લેમરે લીધેલા ફોટાઓ અમારી મુલાકાતનાં જુદાં જુદાં દશ્યો રજુ કરે છે.

સાંજે સાત વાગ્યે પહેલા માળના ઓરડામાં પ્રાર્થના કરવામાં આવતી. દીવા ઝીણા કરી નાખવામાં આવતા. ગાંધી એક શેતરંજી પર બેસતા અને તેમના અનુયાયીઓની નાનકડી મંડળી તેમની આસપાસ બેસતી. પ્રાર્થનામાં ત્રણ સુમધુર વસ્તુઓ ગાવામાં આવતી. પ્રથમ ગીતાનો શ્લોક, પછી ભજન અને ત્રીજી રામધુન.

પછીથી પડછંદ કાઠાવાળી અને દમામદાર મીરાં (મિસ સ્લેડ) આવી અને છેલ્લે ત્રણ હિંદુઓ આવ્યા. એમાંનો ગોળ અને હસમુખા ચહેરાવાળો દેવદાસ, ગાંધીનો સૌથી નાનો દીકરો હતો. તે નમ્ર છે અને તેના નામની ભવ્યતાનો તેને ખ્યાલ સરખો પણ નથી. બાકીના બે જુવાનો મહાદેવ દેસાઈ અને પ્યારેલાલ-હૃદય અને બુદ્ધિની વિરલ શક્તિ ધરાવનારા ગાંધીના મંત્રીઓ અથવા સાચું કહીએ તો શિષ્યો હતા.

થોડા વખત પહેલાં જ છાતીએ સખત શરદી વહોરી લેવાનો મેં ઢોંગ કર્યો હતો,

રામધુન મીરાં પોતાનાં ગંભીર અને ઘેરા સૂરથી ગવડાવતી.

ગાંધીજી બીજી માર્ચના સવારે ત્રણ વાગ્યે કરતા. પોતે રાત્રે એક વાગ્યા સુધી સુતા ન હોવા છતાં એને માટે લંડનમાં પોતાની મંડળીના થાકઆપાકમા લોકોને તે જગાડતા. અતિ દુર્બળ દેખાતો આ નાનકડો માનવી થાક શું છે એ જાણતો જ નથી. તેના શબ્દકોષમાં થાક શબ્દ છે જ નહીં. લોસાં અને જીનિવા આગળ તેમણે કહ્યું હતું તેમ ટોળાંના ઉપરા ઉપરી પ્રશ્નોનો જવાબો સ્વસ્થપણે તે કલાકો સુધી આપ્યે જાય છે. ટેબલ પર સ્થિર આસને બેસીને તેમના છતા કે અણછતા વિરોધીઓને— અને જીનિવામાં તેમનો તોટો નહોતો— સ્પષ્ટ અને શાંત અવાજે તેમણે જવાબ આપ્યા અને તેમનાં મોં બંધ કરી દે અને તેમને મૂંઝવી મૂકે એવી સાફસાફ વાતો સંભળાવી.

પ્રથમ તેમને તીરસ્કારની નજરથી આવકાર આપનાર મૂડીવાદી અને રાષ્ટ્રવાદી, રોમના લોકો તેમણે રોમ છોડ્યું ત્યારે ક્રોધથી ધુંઆપુંઆં થઇ ગયા હતા. મને લાગે છે કે તે જો ત્યાં વધુ વખત રોકાયા હોત તો જાહેર સભાઓ ભરવાની તેમને મનાઇ ફરમાવવામાં આવત. રાષ્ટ્રની શસ્ત્રસજ્જતા તથા મૂડી અને મજુરી વચ્ચેના ઝઘડાના એવા પ્રશ્નોના તેમણે બની શકે એટલી અસંદિગ્ધ ભાષામાં જવાબ આપ્યા. આ બીજા પ્રશ્ન તરફ તેમને વાળવામાં મુખ્યત્વે હું જવાબદાર હતો.

એક પછી એક પ્રયોગો કરી કરીને તેમનું ચિત્ત કાર્યમાં આગળ વધે છે. તે સીધેસીધા આગળ વધે છે પણ કદિ અટકતા નથી. વળી દસ વરસ પર તેમણે જે કહેલું તેના પરથી તેમને વિષે નિર્ણય બાંધવાનો પ્રયાસ કરનાર જરૂર પસ્તાવાનો જ, કેમકે તેમના વિચારોમાં સદા ક્રાંતિ થયા કરે છે. હું એનો એક નાનો સરખો પણ નમુનેદાર દાખલો આપીશ.

લોસાંમાં તેમને ઇશ્વરની પોતાની વ્યા-

ખ્યા આપવાનું જણાવવામાં આવ્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું હતું કે હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રોમાં ઇશ્વરના ઉમદામાં ઉમદા ગુણો વર્ણવ્યા છે. તેમાંથી પોતાની જુવાની દરમ્યાન એ બધાંના સારરૂપ અને ઇશ્વરનો સાચો ખ્યાલ આપનારો 'સત્ય' શબ્દ તેમણે પસંદ કર્યો હતો. તેમણે કહ્યું કે 'ઇશ્વર સત્ય છે' એમ તે વખતે હું કહેતો હતો. પછી તેમણે કહ્યું કે, બે વરસ પર હું એક ડગલું આગળ વધ્યો. હવે હું કહું છું કે 'સત્ય ઇશ્વર છે', કેમકે નાસ્તિકો સુદ્ધાં સત્યના બળની જરૂરિયાત વિષે શંકા ઉઠાવતા નથી. સત્યશોધન માટેની તેમની ધગશને લીધે નાસ્તિકો ઇશ્વરની હસ્તીનો ઇન્કાર કરતાં પણ અચકાયા નથી અને તેમની દ્રષ્ટિથી તેઓ સાચા છે. આ એક જ લક્ષણ પરથી પૂર્વની ધાર્મિક ભાવનાની નિર્ભયતા અને સ્વતંત્રતા તમે સમજી શકશો. મને એમનામાં વિવેકાનંદ જેવાં લક્ષણો જોવા

આજનું જગત

માનવતાનો દિપ

મહાત્માજીએ અપવાસ શરૂ કર્યા અને દુનિયાભરમાં ચિંતા ફેલાઈ ગઈ. મહાત્માજીને સંતોષવા અને તેમના અપવાસ છોડાવી તેમની જિન્દગી બચાવી લેવા હિંદી સંઘના આગેવાન સત્તાધિકારીઓ તત્પર બન્યા. માનવતાનો દિપ જળતો રાખવો જ રહ્યો, એવી સૌ કોઈ દલીલ કરવા લાગ્યા. પરંતુ શું એ દલીલમાં કોઈ તથ્ય હશે? મહાત્માજીની જિન્દગી બચાવવા આતુર બનેલાઓમાં શું એકદમ માનવતાની જ્યોત ઝળહળવા લાગી હશે?

આ પ્રશ્નનો જવાબ મળવો મુશ્કેલ છે–બલ્કે અશક્ય જ છે!

જો તેમ ન હોત તો ધન ધાન્યથી ભરપૂર કહેવાતા હિન્દ દેશમાં ફરજિયાત ભૂખમરાથી માર્યા જતાંઓ માટે કાંઈક સદ્ધર કરાયું હોત! પરંતુ આજ લાંબા સમયથી આપણે જોયું છે કે આ દિશાએ જોઈએ તેવી ગોઠવણ કરવામાં સત્તાવાળાઓ નિષ્ફળજ નિવડ્યા છે. આજે દુનિયાભરમાં રેશનીંગ અને કંટ્રોલની પ્રથા દાખલ કરવી પડી છે, અને તેમાં પણ આપણા હિન્દ દેશમાં રેશનીંગ હોવા છતાં કંગાળ જથ્થામાં તેથી વધુ કંગાળ ખોરાકી અપાય છે તેમ ન થાત.

આજે આપણે ત્યાં અનેક એવાં માનવીઓ છે જેમને બે ટંક પુરતું ખાવાનું યે મળતું ન હશે, રોજના સંખ્યાબંધ માણસોને અપવાસ કરવા પડતા હશે, કે જેમની નોંધ લેવાની પણ કોઈને ફુરસદ રહેતી નથી, જ્યારે ગાંધીજીના અપવાસે જગત ખળભળી ઉઠે એ આશ્ચર્ય ન કહેવાય?

ગાંધીજી મહાન પુરૂષ છે અટલે એમની જિન્દગી કિંમતી છે એવો સ્વીકાર સૌ કોઈ કરે એ સ્વાભાવિક છે, અને તેથી એમની જિન્દગી બચાવવા પ્રયત્નો થાય એ પણ સમજી શકાય એવી વાત છે; પરંતુ એ પરથી એવું તો સિદ્ધ નથીજ થતું કે ગાંધીજીને બચાવવા માગનારાઓમાં એકાએક માનવતાનો દિપ ઝળહળી ઉઠ્યો છે! ના, જેઓ એવો દાવો કરતા હોય તેઓ ગાંધીજીનેજ નહિ આખીય માનવજાતને ધોકો દઈ રહ્યા છે એવુંજ લાગે!

મરી પરવારેલી માનવતાને પાછી લાવવી હોય તો માનવીએ હવે માનવી તરીકે જીવતા બનવાની જરૂર છે. એકના ભોગે બીજો આનંદ કલ્લોલ કરે એ સ્થિતિજ હવે દૂર કરવી જોઈએ. અને જ્યાં સુધી તેમ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી માનવતાનો દિપ કદિ પ્રકાશીત થવાનો નથી. આજના જેવા ગાંધીજીના સો અપવાસ પણ ત્યાં સુધી એવું પરિણામ લાવવા નાકામયાબજ નિવડશે એ નિશ્ચિત છે, માટે સૌ કોઈએ માનવતાની જ્યોત હવે ઝળહળાવવા માટે કોશિશ કરવીજ રહી.

—કુ. મુમતાઝ વહેરીના (મુંબઈ)

વાચકોને

"આજનું જગત" અને તેમાં દેખા દેતા રંગઢંગ પર પોતાના વિચારો લખી મોકલવા 'રાશિશી'ના વાચકોને હાર્દિક આમંત્રણ આપવામાં આવે છે. અંગત હુમલાથી તદ્દન નિરાળા ટૂંકા લેખોનેજ પસંદગી અપાશે.

—તંત્રીઓ

'રાગિણી' માટે જરૂરી નિયમો

● અંક નહિ મળે તો ગ્રાહકે ટપાલ-ખાતામાં તપાસ કરી, જે જવાબ મળે તે સાથે પોતાનો ગ્રાહક નંબર લખી અમને ખબર આપવાથી તે અંક મોકલી અપાશે.

● વર્ષની અધવચ્ચે કોઈ ગ્રાહક થશે તો તેને વર્ષની શરૂઆતથીજ ગ્રાહક ગણીને પાછલા અંકો મોકલી અપાશે.

● લવાજમ, વ્યવસ્થા, સરનામાનો ફેરફાર, અંક નહિ મળવાની ફરિયાદ વિગેરે બાબતો અંગેનો પત્રવ્યવહાર વ્યવસ્થાપક 'રાગિણી' ૨૩–૨૫, ઘોઘા સ્ટ્રીટ મુંબઈ ૧ ને સરનામે કરવો.

● લવાજમો, મનીઓર્ડર વિગેરે શ્રી. મીનુ દેસાઈ, 'મુંબઈ વર્તમાન' કાર્યાલય, એપોલો સ્ટ્રીટ, કોટ મુંબઈ ૧ એ સરનામે મોકલવા.

લેખો વિગેરે સંબંધી પત્રવ્યવહાર